GORDON CORERA

MI6

ADEVĂRURI ȘOCANTE DESPRE ISTORIA SERVICIILOR SECRETE BRITANICE

Gordon Corera

MI6

Adevăruri şocante despre istoria serviciilor secrete britanice

Traducere din limba engleză

Mariana Pirotealã

Editura LITERA

2014

Gordon Corera

The Art of Betrayal

Life and Death in the British Secret Service

Copyright © 2011

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România

tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777

e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteţi vizita pe

www.litera.ro

MI6. Adevăruri şocante

despre istoria serviciilor secrete britanice

Gordon Corera

Copyright © 2014 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii

Redactori: Georgiana Harghel, Mona Apa

Copertă: Florentina Tudor

Corector: Georgiana Enache

Tehnoredactare şi prepress: Anca Suciu

ISBN ePUB: 978-606-686-937-9

ISBN PDF: 978-606-686-938-6

ISBN Print: 978-606-686-837-2

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

INTRODUCERE

Unui fost ofiţer al MI6, unul dintre puţinii care au ajuns la statutul de „C”*[1] sau de şef al Serviciului, îi place să îşi reamintească de o poveste. Având în fundal o colecţie de

romane de-ale lui John le Carré, aflate pe rafturile din spatele său, o deapănă cu un zâmbet ştrengăresc şi cu un licăr jucăuş în ochi, sugerând o vioiciune a spiritului pe care nu şi-a pierdut-o odată cu înaintarea în vârstă. Povestea este despre un tânăr ofiţer care îşi croieşte drum spre o colibă, undeva în Africa. Este prima legătură pe care o stabileşte MI6 cu şeful unui trib local, al cărui ajutor este necesar într-o incursiune ale cărei detalii exacte s-au pierdut în negura timpului. Ofiţerul nu era sigur cât de bine avea să fie primit şi de cât de receptiv avea să se dovedească şeful de trib la solicitarea sa. Nici măcar nu era sigur dacă acesta ştia vreo boabă de engleză. Dar precautele cuvinte de prezentare ale ofiţerului au fost întâmpinate cu un zâmbet larg. S-a dovedit că şeful de trib cunoştea trei cuvinte. „Bună, domnule Bond”, a spus înainte să dea mâna cu el şi să-i ofere ajutorul. „Mă îndoiesc că ar fi fost primit cu atâta căldură dacă ar fi fost de la serviciile secrete belgiene”, îmi explică fostul şef din cadrul Serviciului Secret Britanic, cu o oarecare mândrie şi fără vreo intenţie de a jigni Belgia sau pe spionii săi.

Fie că este adevărată, fie că nu – şi, după cum se întâmplă în majoritatea poveştilor cu spioni, trebuie să fii circumspect, povestea ilustrează felul în care legendele despre Serviciul Secret Britanic s-au răspândit până departe şi modul în care faptele şi ficţiunea s-au întrepătruns într-atât încât uneori cele două au devenit imposibil de deosebit în percepţia publică (şi, uneori, şi în cea a profesioniştilor din domeniu). La acest proces a contribuit misterul de care s-a înconjurat Serviciul Secret Britanic în mare parte din cei 100 de ani de istorie. Sarcina Serviciului Secret de Informaţii (SIS) – sau, ca să utilizăm numele mai cunoscut, MI6 – este de a fura secretele altora. Însă pe ale sale şi le-a protejat cu ferocitate. În

mare parte a existenţei sale, misterul a fost atât de bine păstrat încât MI6 nici măcar nu exista. Cel puţin, nu oficial. Cei aflaţi la putere erau instruiţi să nu sufle o vorbă despre asta. Pe culoarele din Whitehall, despre şeful serviciului se vorbea în şoaptă folosindu-se apelativul „C”, şi doar unii aveau ocazia să vadă din când în când câte o notiţă mâzgălită cu atât de caracteristica sa cerneală verde. Însă lumea din afară nu i-a ştiut niciodată numele.

Epoca aceea a trecut. Lumea modernă şi ameninţările sale necesită o mai mare transparenţă şi responsabilitate. Şi, astfel, puţin câte puţin, Serviciul Secret a început să iasă din umbră, fiind chiar de acord cu realizarea unei istorii oficiale a primelor sale patru decenii de existenţă, din 1909 şi până în 1949. Această carte oferă o perspectivă fără precedent asupra următorilor ani, de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial până în prezent, aruncă o privire dincolo de uşile închise, spre pericolele, dramele, intrigile, ambiguităţile morale şi absurdităţile de care te loveşti uneori atunci când lucrezi în cadrul serviciului de informaţii britanic.

Povestea se concentrează asupra serviciului extern britanic, MI6, dar unele dintre personaje au de-a face cu serviciul frate MI5, agenţia responsabilă cu siguranţa internă, precum şi cu ruda sa de peste ocean, CIA-ul, şi cu rivalul său de moarte, KGB-ul. Ţin să subliniez că aceasta nu este o istorie autorizată sau exhaustivă, care să aibă pretenţia ca prezintă povestea completă a serviciului de informaţii britanic ce se întinde pe aproape 70 de ani. O asemenea lucrare este imposibilă câtă vreme accesul la dosare este interzis. Nu este istoria, ci, mai degrabă, o istorie, o încercare de a înţelege chestiunile mai complexe

din jurul spionajului şi evoluţia unei organizaţii extrem de britanice, privite printr-un obiectiv îngust, care se concentrează asupra unui număr relativ mic de indivizi şi de evenimente. Marile drame ale Războiului Rece şi ale perioadei ulterioare – ridicarea şi căderea Zidului Berlinului, Criza Rachetelor din Cuba, atacurile de la 11 septembrie 2001 şi Războiul din Irak – sunt fundalul pe care se desfăşoară poveştile de viaţă ale spionilor din povestea noastră. Iar unii dintre protagonişti au contribuit, la rândul lor, la modelarea cursului acelor evenimente.

În centrul acestei cărţi se află poveştile bărbaţilor şi ale femeilor care au lucrat în contrainformaţii, începând cu anul 1945, în diferite moduri şi în diferite ţări. Memoria este înşelătoare, iar spionii, în special, sunt pregătiţi să înşele, aşa că, chiar dacă această carte se bazează, în parte, pe mărturii ale celor implicaţi şi pe memoriile participanţilor, poveştile au fost comparate cu documente originale, arhive şi surse secundare. Această carte le urmăreşte, din perspectiva lor, reuşitele şi dezastrele, MI6 suferind o transformare majoră, de la stadiul de serviciu entuziast, dar amator, la versiunea sa modernă, uneori la fel de controversată.

În istoria sa de un secol, Serviciul Secret Britanic a avut de înfruntat diverşi inamici. Însă, în esenţă, activitatea spionului britanic nu s-a schimbat prea mult. Aceasta implică să convingi diverse persoane să trădeze secrete, un act profund personal, chiar intim şi totodată plin de riscuri. Cel mai adesea presupune un act de trădare, uneori a unei ţări, alteori a unei prietenii. Presupune confruntarea cu complexităţile motivaţiei umane şi căile sale întunecate şi traversarea graniţei invizibile între bine

şi rău. De asemenea, implică încălcarea legilor. „Noi acţionăm în virtutea legilor noastre – a legilor britanice”, mi-a spus odată un fost şef al MI6. „Relaţia noastră cu legile altora este...” – a făcut o pauză de o clipă înainte să adauge – „...interesantă.”

Se plasează, oare, spionajul nu numai dincolo de legile altora, ci şi dincolo de tradiţionalele precepte morale? Unii au afirmat că da, iar alţii că aşa ar trebui. Când îi ceri cuiva să acţioneze împotriva legii, poate chiar amoral, furnizând secrete, adesea şi în acelaşi timp îi mai ceri să-şi asume riscuri mari, deseori să-şi pună în joc chiar propria viaţă. Şi în ce scop? Ca „să trădeze ceva ce trebuie trădat”, după cum spune un fost şef al MI6.[2] Multe ţări, în special Marea Britanie, cultivă de mult timp arta trădării, dar aceasta are un preţ. „Am avut de-a face cu moartea unor oameni, e drept”, spunea Daphne Park despre munca ei, după care adăuga enigmatic: „Dar nu pot vorbi despre asta”.[3] Însă, cel mai adesea, agentul, nu ofiţerul MI6, se confruntă cu cel mai mare risc. Agentul care a fost recrutat să lucreze pentru MI6 îşi asumă o periculoasă viaţă dublă, o lume a contactelor discrete, a aşa-numitelor cutii de scrisori moarte*[4] şi a întâlnirilor clandestine. Dacă au noroc, există posibilitatea unei noi vieţi, dacă nu, poate, a unui glonţ în ceafă. Şi, atunci, de ce să spionezi? Cartea de faţă încearcă să răspundă la întrebare ascultând mărturiile celor care au ales această cale şi analizând ce-i face să se implice în spionaj.

„Nu am găsit niciodată – în cadrul Serviciului – oameni pasionaţi în vreun fel de literatură”, afirma John Scarlett, fost „C”. „Este mai interesantă munca în domeniu.”[5] Dar după cum afirmă limpede la începutul cărţii fostul şef al

MI6, chiar MI6 se defineşte, în parte, prin apelul la ficţiune, nu în ultimul rând datorită faptului că mulţi dintre marii scriitori britanici de romane de spionaj, precum Graham Greene, John le Carré şi Ian Fleming, au fost ei înşişi ofiţeri în cadrul serviciilor secrete şi s-au inspirat, mai mult sau mai puţin, din propria experienţă. La o extremă, se află Bond cel suplu şi agil, agresiv, sigur pe el, cu principii morale solide, hotărât să acţioneze. La cealaltă se află Smiley cel îndesat, erudit, mânat de dorinţa de a înţelege şi profund conştient de ambiguităţile morale ale lumii în care trăieşte.

Povestea spionajului britanic de după cel de-al Doilea Război Mondial poate fi înţeleasă, în parte, ca tensiune în creştere între cei care gândesc şi cei care acţionează – cei care căutau să schimbe lumea şi cei care căutau s-o înţeleagă sau, ca să mă exprim altfel, între acţiunile secrete şi strângerea de informaţii. Cele două nu se exclud reciproc şi, pentru a avea succes, orice serviciu secret trebuie să se asigure că ambele conlucrează într-o tensiune creatoare. Însă, cel mai adesea, fie una, fie cealaltă direcţie a fost dominantă, uneori într-o măsură atât de mare încât consecinţele s-au dovedit a fi dezastruoase. Întrucât povestea noastră începe în primele zile ale Războiului Rece, activitatea serviciului secret al Majestăţii Sale Regele şi apoi al Majestăţii Sale Regina nu se situează prea departe în timp de viaţa fictivului Bond, rod al imaginaţiei lui Fleming. Poate că acesta nu avea tocmai permisiunea oficială de a ucide, dar furtul, încălcarea legii, răsturnarea guvernelor ostile şi paraşutarea agenţilor dincolo de liniile inamice erau lucruri des întâlnite. Însă, în acelaşi timp, era un serviciu cu o aură de club de amatori, în care se infiltrau inamici, şi unde se puteau oricând petrece întâmplări nefericite.

Războaiele secrete pe care le purta au fost date-n vileag de cel mai neaşteptat trădător, Kim Philby. Treptat, a apărut o nouă formă de profesionalism în strângerea de informaţii, întruchipată de un ofiţer, Harold Shergold, şi de un agent, Oleg Penkovski. Din colaborarea lor s-a născut, în cadrul MI6, „rasa superioară a specialiştilor în blocul sovietic”, un grup care avea să transforme radical serviciul.

Uşor-uşor, MI6 a evoluat de la statutul de club select, exclusivist, ce se autoperpetuează, destinat elitelor cu spirit de aventură, spre acela de organizaţie profesionistă, birocratică şi care deja făcea corp comun cu restul administraţiei. La început, a fost marcat de un puternic misoginism. Femeile jucau, în mod normal, rolul de secretare, deşi până şi ele aveau misiuni periculoase pe front. Foarte puţine femei, precum Daphne Park – care a avut o misiune importantă în Congo cu prilejul uneia dintre marile crize ale Războiului Rece –, au reuşit să conducă operaţiuni. Povestea ei scoate în evidenţă nu numai felul în care rivalitatea dintre superputeri a intervenit, cu efecte dezastruoase în lumea în curs de dezvoltare, ci şi în ce măsură operaţiunile MI6 în zone îndepărtate ale lumii au oferit un model alternativ de construire a unor relaţii şi de influenţare a evenimentelor în favoarea spionajului aflat la datorie în blocul sovietic.

Cândva, atitudinile şi rivalităţile desuete se manifestau şi în relaţiile cu serviciul de securitate internă. Cei din MI5 considerau că omologii lor din serviciul extern erau o adunătură de diletanţi, în vreme ce membrii MI6 îi considerau pe omologii lor din serviciul intern nişte poliţişti mai scuturaţi. Acum, cele două servicii conlucrează. În

acelaşi timp, şi relaţia cu „rudele din America” a înregistrat o modificare spectaculoasă. Vreme îndelungată, unii britanici au privit raportul dintre MI6 şi CIA ca pe acela dintre înţeleapta Atenă şi Roma. Altfel spus, ei îi învăţau arta spionajului pe novici. Dar nu a durat mult până când a devenit evident care era, în realitate, raportul de forţe, ceea ce a dus la naşterea unei relaţii complexe bazate pe încredere şi anxietate, intimitate şi dependenţă, în fond, reprezentarea la scară mai mică a relaţiilor dintre cele două ţări.

Activitatea unui serviciu de informaţii care acţionează ca braţ clandestin al guvernului în urmărirea interesului naţional aruncă lumină nu numai asupra politicii, ci şi asupra felului în care o ţară – şi mai ales elita acesteia – se priveşte pe sine şi locul său în lume. Mulţi ani la rând, Serviciul Secret Britanic a fost păstrătorul tradiţiei, cel care a perpetuat iluzia că Marea Britanie este o „mare putere”. Mai ales la începutul Războiului Rece, MI6 era văzut drept mijlocul prin care se putea păstra influenţa, în vreme ce forţa economică şi militară slăbea, la fel cum James Bond putea salva lumea doar cu un pic de ajutor de la prietenii săi americani. Lumea secretelor şi legendele în care era învăluită ajutau la conturarea şi la menţinerea iluziei puterii. Iar martorii acelei lumi, înzestraţi cu mai mult spirit de observaţie, descriu Serviciul Secret Britanic ca fiind caracterizat de un amestec de bravadă şi nesiguranţă interioară, poate exact ca o reflexie a Marii Britanii înseşi.

Thrillerele reflectă neliniştile şi preocupările epocii lor şi, în vreme ce Bond revine mereu la imaginea de superputere a Marii Britanii, lumea mai sumbră şi mai interiorizată a lui Smiley, personajul lui John le Carré, este şi ea bazată pe

adevăr. Ceasul cel mai negru al serviciului de informaţii britanic s-a înregistrat în anii 1960, când şi MI5 şi MI6 au descoperit că sunt împânzite de trădători şi au demarat o dureroasă „vânătoare de cârtiţe” (termen preluat din literatură), moment în care serviciile au privit în propria ogradă şi colegii au început să se întrebe dacă cel de alături nu este cumva un trădător. Un ofiţer, care a străbătut cărările şerpuite ce şi-au căpătat numele de „deşert de oglinzi” (wilderness of mirrors), îşi aminteşte încă fiecare pas pe care l-a făcut în urmărirea prin Londra a unui coleg, cu aproape o jumătate de secol în urmă, întrebându-se dacă nu cumva acesta lucra pentru tabăra duşmană. De aici a rezultat un soi de paralizie, întrucât oamenii inteligenţi gândeau prea mult, iar serviciul făcea prea puţin.

Când Războiul Rece intra în ultimul său deceniu, ambele trăsături ale personalităţii de Ianus a serviciului erau încă evidente. Vorbim, de pildă, despre campania prudentă, atentă, de strângere de informaţii implicată de controlarea valorosului agent Oleg Gordievski, care a culminat cu îndrăzneaţa, dar atent plănuita sa fugă din Moscova, de sub privirile vigilente ale KGB-ului. Şi vorbim apoi şi despre viguroasa campanie amintind de Marele Joc din vremea lui Kipling, în cadrul căreia echipe întregi au pătruns sub acoperire în Afghanistan, ca să-i sprijine pe mujahedini în lupta lor împotriva sovieticilor în anii 1980. Un alt mod de a descrie personalitatea dihotomică a serviciului a fost explicat de un fost ofiţer, care spunea că mulţi dintre colegii săi ar putea fi împărţiţi în două categorii: „moscoviţii” – cei aflaţi în umbră, care priveau peste umăr în timp ce controlau agenţii din spatele Cortinei de Fier şi puneau cu grijă cap la cap frânturi de informaţii valoroase – şi „călăreţii de cămile” – al căror habitat preferat era un

cort din deşert, unde discutau cu un şeic, la un ceai, despre faptul că incitarea triburilor şi ajutorul oferit într-un război neînsemnat ar fi fost în interesul ambelor părţi (o descriere mai lumească al acestui ultim tip de angajaţi era deseori utilizată de cinicii din interiorul organizaţiei şi avea legătură cu faptul că ofiţerii mai făceau şi altceva în afară de călăritul cămilelor). Asemenea majorităţii stereotipurilor, acest lucru este mult mai adevărat în teorie decât în practică, dar surprinde, totuşi, câte ceva din cele două subculturi diferite din interiorul serviciului.

Criticii ar spune că există motive întemeiate pentru care spionii preferă să opereze în taină şi să se hrănească de pe urma reputaţiei create de romanele de profil. MI6 are un aer de legendă. Dar, oare, se justifică? Dincolo de toate poveştile despre operaţiuni îndrăzneţe şi deghizări, oare activitatea sa chiar a contat? Oare diversiunile corup cu adevărat şi acestea au alimentat neîncrederea în timpul Războiului Rece? Sau erau spionii ultimii garanţi ai păcii în vremuri de primejdie? În unele cazuri, un spion anume s-a dovedit crucial. Informaţiile furnizate de Oleg Penkovski au contribuit la dezamorsarea Crizei Rachetelor Cubaneze şi Oleg Gordievski a ajutat Londra şi Washingtonul să gestioneze sfârşitul Războiului Rece. Dar nu toată lumea este convinsă că realitatea corespunde legendelor. Sfârşitul lungii lupte împotriva comunismului a ridicat întrebări incomode, şi anume dacă mai era cu adevărat nevoie de spioni.

La începutul anilor 1990, a existat o perioadă în care necesitatea existenţei serviciilor secrete în forma lor consacrată a fost amplu contestată. Iar cei din interior, adepţii strângerii discrete de informaţii, erau provocaţi de

adepţii modernizării, care voiau un serviciu cu impact şi care să poată arăta restului administraţiei care este valoarea sa reală. După evenimentele din 11 septembrie 2001, avea să li se ofere această ocazie, dar cu rezultate pe care nu le-ar fi putut anticipa. Atacul asupra Turnurilor Gemene a pus capăt dezbaterii legate de noua identitate a inamicului şi de rolul serviciului de informaţii, dar, în acelaşi timp, a împins serviciile de informaţii pe un teren periculos din punct de vedere etic. Controlarea agenţilor din interiorul reţelelor teroriste implică tot felul de incidente de ordin moral, precum şi conlucrarea cu aliaţii, inclusiv cu unul – CIA-ul – a cărui sete de răzbunare l-a făcut să joace după alte reguli.

Protejarea cetăţenilor împotriva atacurilor teroriste a făcut ca munca agenţiilor de informaţii să devină publică într-un mod nemaiîntâlnit în trecut, dar ceea ce a plasat MI6 în centrul controversei a fost folosirea serviciilor de informaţii pentru a justifica intrarea într-un război. Irakul a fost cea mai mare palmă pe obrazul MI6, după episodul trădării lui Kim Philby. S-a dovedit că serviciile de informaţii s-au înşelat, iar consecinţele războiului au fost dezastruoase. Legendele au fost spulberate de realitate când informaţiile MI6, pe care s-a fundamentat implicarea în război, s-au dovedit a fi eronate.

În trecut, exista un fel de acord social prin care oamenii acceptau că era mai bine să nu întrebe ce anume pun la cale spionii, atâta timp cât se subînţelegea că nu încalcă anumite reguli clare, în mare parte nescrise. Însă dorinţa de a accepta că ar putea face ceva rău sau greu de justificat, pentru ca noi, sufletele neprihănite, să putem dormi liniştiţi noaptea, şi-a pierdut fundamentul. Noţiunile

moderne de transparenţă şi de responsabilitate se aplică acum şi spionilor, iar dezvăluirile despre eşecurile trecutului, fie de la începutul Războiului Rece – şi să vorbim aici despre trădători precum Philby –, fie despre probleme mai recente cu întrebări legate de implicarea în Irak şi acuzaţii de complicitate la tortură, au erodat dorinţa opiniei publice de a le acorda un cec în alb spionilor. Încrederea opiniei publice în spioni este greu de câştigat, dar uşor de pierdut într-o vreme când apetitul pentru informaţii – fie despre ameninţări teroriste, despre proliferarea armelor nucleare sau despre activităţile statelor imprevizibile – rămâne la fel de mare ca întotdeauna, la fel şi fascinaţia opiniei publice faţă de activitatea spionilor care le produce.

Poveştile despre indivizi – mai degrabă decât instituţiile sau evoluţia politicii – se află în centrul acestei cărţi. Intenţia este de a zugrăvi un tablou al realităţilor spionajului, având la bază relatările celor implicaţi personal, care au spionat, au minţit şi, în unele cazuri, aproape că şi-au găsit sfârşitul în slujba statului, de la marii spioni, trecând prin agenţii pe care i-au controlat şi până la inamicii lor. Concentrându-ne pe întrepătrunderea poveştilor unui număr restrâns de indivizi, scopul este să scoatem la lumină marile schimbări din cadrul MI6 şi, de asemenea, să explorăm relaţiile personale unice de dincolo de spionajul făcut de oameni – ceea ce Graham Greene numea „factorul uman” –, motivaţiile şi loialităţile care duc la apariţia unui spion sau a unui trădător şi relaţiile care sunt influenţate de acţiunile lor. Iar, deseori, adevărul este mai remarcabil decât ficţiunea. Povestea începe cu distribuţia noastră adunându-se printre ruinele Vienei postbelice.

1* De la Chief („şef”) în limba engleză (n.tr.)

2 Interviu cu fostul şef al Serviciului, sir Colin McColl acordat BBC Radio 4, 2009

3 „A Century in the Shadows”, BBC Radio 4, august 2009

4* Locuri în care agenţii secreţi lasă obiecte sau documente, pentru a evita o întâlnire directă (n.tr.)

5 John Scarlett, Channel 4 News, 21 septembrie 2010

CAPITOLUL 1

TENEBRE – PE VIAŢĂ ŞI PE MOARTE ÎN VIENA

Pentru aceia care voiau să treacă dincolo, Cortina de Fier era ceva mai mult decât un concept politic sau o figură de stil. Era o realitate palpabilă şi deseori letală. În primul deceniu al Războiului Rece, aceasta a continuat să se extindă kilometru după kilometru. Trei stâlpi groşi din lemn sprijineau tot atâtea garduri din sârmă ghimpată, ce depăşeau în înălţime un stat de om, la graniţa dintre

Cehoslovacia şi Austria. De o parte se întindea un câmp deschis, pentru ca urmele de paşi să fie uşor de depistat şi ici-colo erau plasate şi mine. Simpla atingere a unei sârme întinse putea declanşa un semnal luminos; într-un alt sector, oferea un şoc de 6 000 de volţi, iar scurtcircuitul alerta grănicerii, dotaţi cu arme şi câini. Trei sute de oameni au fost ucişi încercând să treacă graniţa cehoslovacă, unii împuşcaţi de gardieni, alţii electrocutaţi, trupurile lor rămânând agăţate în unghi obtuz în sârma ghimpată; un bărbat s-a împuşcat după ce laba piciorului i-a fost spulberată de o mină.[6]

Jan Mašek reuşise cumva să treacă. Însă nu ajunsese la adăpost. Erau acele zile periculoase de la începutul Războiului Rece, după cum era pe cale să descopere. Caporalul în armata cehoslovacă era mărunţel, nu foarte înalt, şi brunet. Avea pielea tăbăcită, urmare a celor peste 20 de ani de viaţă grea, trăită la ţară, unde fusese crescut numai de mama sa.[7] Aceasta se îmbolnăvise, iar el ceruse voie să plece în permisie. Comandantul i-o refuzase, aşa că soldatul plecase cu de la sine putere. Însă, când se afla pe drumul de întoarcere spre unitate, a fost avertizat că îl aştepta curtea marţială. S-a hotărât să treacă graniţa în Austria divizată.

Acolo a ajuns în braţele larg deschise ale Serviciului de Securitate Britanic de Campanie din Viena. Aceştia erau bărbaţii, majoritatea abia ieşiţi din adolescenţă, care duceau greul Serviciului Secret de Informaţii Britanic, MI6. Una dintre sarcinile lor era interogarea celor care treceau ilegal frontiera dinspre Ungaria sau Cehoslovacia. Odată îndepărtată bănuiala că fuseseră trimişi de tabăra inamică pentru a crea probleme, erau storşi de orice informaţie

utilă. Marea Britanie nu ştia absolut nimic despre ceea ce se întâmpla de partea cealaltă a Cortinei de Fier. Fiecare interogatoriu se desfăşura cu frica iminenţei războiului. Serviciul de Securitate Britanic de Campanie avea ordin să scoată orice informaţie, indiferent cât de neînsemnată, care apoi să fie pusă alături de alte mii de frânturi de astfel de informaţii, cu speranţa că aveau să dezvăluie ceva util, poate chiar avertizând din timp dacă Armata Roşie pornea în marş. Ce fel de epoleţi purtau trupele sovietice dintr-un mic sat din Ungaria? Ce producea o anumită fabrică din Cehoslovacia? Chiar şi o bunică putea şti dacă nepotul din armată fusese mutat dintr-un loc în altul. Scopul era acela de a anticipa poziţia inamicului şi eventuala iniţiere a vreunei acţiuni.[8]

Mašek era domol la vorbă şi sensibil. A fost interogat timp de cinci zile, în biroul din Viena al Serviciului de Securitate Britanic de Campanie, o clădire cu cinci etaje din Sebastianplatz, în apropiere de centrul oraşului. Bob Steers era cel care punea întrebările şi încerca să cearnă realitatea de plăsmuire, într-o încăpere mică şi spartan mobilată, cu numai două scaune şi o masă. El era „interfaţa” Serviciului Secret şi se prezenta ca fiind omul de contact cu lumea subterană a Vienei, permiţându-le celor din MI6 să rămână la adăpost. A realizat un rezumat al informaţiilor furnizate de Mašek, care a ajuns la cei din MI6, în măreaţa lor ascunzătoare, cazarma din Schönbrunn. Doi oameni de-ai lor au venit la faţa locului. Mašek avea câteva detalii interesante despre modul de colaborare al armatei cehoslovace cu sovieticii. Era un om destul de simplu, iar obţinerea mai multor detalii a fost un proces cumplit de lent. Dar, după două săptămâni şi jumătate, au rezultat 44 de pagini de însemnări dactilografiate la două rânduri.

Exact când i se pregătea recompensa, sub forma unui bilet dus spre Australia, a intervenit un bărbat de la MI6. Trebuia plantată de urgenţă o staţie radio de emisie-recepţie în Cehoslovacia, în apropiere de locul din care venise Mašek. În acel moment, Mašek era singurul disponibil pentru misiune. În mod normal, aceasta era o treabă pentru un curier profesionist. Dar paza la graniţă fusese întărită şi o reţea de curieri din „rezistenţă" tocmai fusese distrusă. Peste 60 de oameni fuseseră arestaţi. Unul dintre ei îşi trădase prietenii, acceptând să lucreze pentru tabăra adversă. MI6 avea un centru de pregătire a curierilor în Austria şi un birou în Londra (sub numele de Kenneth Proud Translation Services, al cărui nume de cod era „Măsura") pentru a ajuta la organizarea agenţilor cehi. Însă aceste operaţiuni au fost deconspirate de către serviciul de securitate cehoslovac, StB. Pe durata a zece ani, StB avea să înregistreze datele a mai bine de o mie de persoane având legături cu Serviciul de Informaţii Britanic.[9]

Deseori se recurgea la metode temerare, chiar hazardate de a trece curieri peste graniţă, cum aceasta era din ce în ce mai bine păzită. Se foloseau tuburi de oxigen şi costume de scafandru la traversarea cursurilor de apă. Un alt truc erau baloanele cu aer cald şi cu coşuri pliabile din pânză, deşi descoperirea, pe un deal din Cehia, a două cadavre care purtau semnele căderii de la mare înălţime stătea mărturie pericolelor pe care le ridicau astfel de misiuni. Un alt truc era să se recurgă la transfugi şi la indivizi care găsiseră o posibilitate de a trece graniţa şi care dovedeau un oarecare potenţial. Acestora li se oferea posibilitatea de a alege: dacă duceau un mesaj sau un aparat de radio-recepţie, erau scoşi din sordida tabără de refugiaţi şi li se oferea un bilet spre o nouă viaţă când –

sau dacă – reuşeau să fugă din nou. Uneori, odată cu aparatul respectiv, li se oferea şi un pistol, unul capturat de la tabăra adversă, ca să nu poată fi reperat. Un bărbat care părea foarte dur a plâns toată noaptea înainte să se întoarcă. Când a fost încolţit la graniţă, a preferat să se împuşte decât să aibă de-a face cu poliţia secretă.

Mašek nu avea potenţial. „E prea moale”, protestase Steers. Petrecuse câteva zile în aceeaşi încăpere cu el şi îi promisese că în curând avea să ajungă pe un vas. „Dacă a putut să iasă, se poate şi întoarce în acelaşi fel”, insistase tipul de la MI6. A durat câteva ore să-l convingă pe Mašek. Avea ordine clare. După ce îngropa aparatul la locul convenit, trebuia neapărat să se întoarcă imediat. Sub nici o formă nu trebuia să-şi viziteze mama, întrucât informatorii care lucrau în sat pentru poliţia secretă ar fi aflat şi l-ar fi trădat.

A trecut graniţa şi a reuşit să îngroape radioul. Dar, după aceea, s-a dus să-şi vadă mama. Un alt agent a trimis un mesaj prin radio la Viena. Presa locală anunţa că un curier al britanicilor fusese prins. Numele lui Jan Mašek figurează şi el pe lista celor executaţi pentru că au servit drept curieri pentru serviciile de informaţii occidentale, alături de cel puţin alte 40 de persoane. Mulţi dintre aceşti curieri erau motivaţi de angajamentul de a lupta împotriva comunismului. Jan Mašek fusese doar un om simplu care voia să-şi vadă mama.[10]

După război, în Viena, viaţa oamenilor atârna de un fir de aţă. Îşi duceau existenţa precar între viaţă şi moarte şi între Est şi Vest, ca şi oraşul. Cortina de Fier, în legătură cu

care Winston Churchill avertizase în anul 1946, cobora din Szezecin din zona baltică, în nordul Europei, către Trieste la Marea Adriatică, spre sud. Şi totuşi Viena se afla la vreo 160 de kilometri în spatele unei linii drepte care unea cele două puncte, la est chiar şi de Praga. Austria era zona cea mai răsăriteană aflată sub influenţă occidentală, iar Viena se afla în colţul său îndepărtat, ceea ce făcea din ea o răscruce, o cale de ieşire pentru cei care scăpau de Cortina de Fier şi o cale de intrare pentru cei care căutau să pătrundă dincolo de ea.[11] Vreme de un deceniu, după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, până când Austria şi-a cucerit independenţa, în anul 1955, străduţele înguste, şerpuite, pietruite ale Vienei au constituit teatrul unde se derulau dramele unui Război Rece imprevizibil în etapa sa iniţială şi în care Serviciul Secret Britanic se lupta să se adapteze la un nou inamic şi la un nou război. Era o lume a curajului şi a trădării, o lume în alb-negru şi în toate nuanţele de cenuşiu dintre ele. Estul şi Vestul intrau în conflict, iar Viena se afla la mijloc.

Multă vreme după aprilie 1945, încă s-au mai văzut cuvintele „Eliberată de inamic” scrise în limba rusă pe colţurile clădirilor din Viena. Ele aminteau de cele cinci zile în care Armata Roşie se luptase să-şi croiască drum din casă în casă, pentru a-i alunga pe nazişti. Bombardierele americane şi britanice îşi făcuseră şi ele treaba, incendiind acoperişul catedralei Sf. Ştefan şi distrugând interiorul Operei din centrul medieval al oraşului.

Lunile care au urmat cuceririi oraşului au fost, în multe privinţe, mai traumatizante decât scurta, dar intensa bătălie ce le-a precedat, lăsând profunde răni emoţionale, înstăpânind frica şi suspiciunea. „Oameni în haine închise

la culoare mergeau grăbiţi, încovoiaţi şi cu chipuri împietrite", îşi aminteşte un oficial britanic care a fost acolo în acele prime câteva luni. „Secretomania, frica şi suspiciunea erau omniprezente."[12] Oamenii erau mereu în căutare de hrană şi îşi dădeau cele mai de preţ bunuri pe piaţa neagră în schimbul unui blid de mazăre sau al pâinii uscate.[13] Telefoanele şi electricitatea erau inutilizabile, iar, noaptea, drumurile pustii erau sinistre.

Vienezii învăţaseră să se teamă la fiecare bătaie în uşă. În vreme ce puterile occidentale aleseseră să ignore sprijinul oferit cu largheţe lui Hitler de către austrieci, sovieticii îşi considerau inamicul învins şi se înfruptau acum din roadele victoriei. „Aşa e în fiecare zi, la fiecare oră", i-a spus un oficial din forţa de ocupaţie franceză unui vizitator, în luna noiembrie a acelui an, la o secţie de poliţie. „Ruşii... au trântit o bătrână pe stradă ca să îi fure hainele. Ruşii jefuiesc o casă... Un bărbat merge acasă cu soţia şi aceasta este violată chiar sub ochii lui... Monsieur, este epuizant... Viaţa în Viena este epuizantă."[14] Aceste afirmaţii erau, deseori, exagerate. Ura faţă de ruşi, profund inoculată de către propaganda nazistă, semănase în rândurile austriecilor teama ca nu cumva să fie lăsaţi la bunul plac al Armatei Roşii şi să fie victimele răzbunării lor.[15] În august 1945, sovieticii au dezvelit un monument închinat Armatei Roşii, în centrul Schwarzenbergplatz. O mică mulţime flutura steaguri, iar pe unul dintre aceştia scria: „Ei au salvat Viena de bomba atomică". Un agent britanic din cadrul Serviciului de Securitate de Campanie a raportat că aplauzele nu fuseseră entuziaste.[16]

Memorialul s-a alăturat statuilor ecvestre ale împăraţilor, acum date uitării, privind maiestuos peste Ringstrasse,

care înconjura vechiul oraş. Războiul redusese Viena la o carcasă golită de miezul său imperial. Distrugerea nu era totală, asemenea celei suferite de Berlin, iar faţadele încă în picioare, dar scheletice ale clădirilor baroce făceau ca oraşul să pară desprins dintr-un film sau din decorul unei piese de teatru pentru nenumăraţii vizitatori care veneau aici.

Imaginea unui oraş al tenebrelor, plin de moloz, statui, ruine şi alei întunecoase a fost imortalizată de un fost membru al Serviciului Secret Britanic, dar care nu a rupt complet legăturile cu MI6. În zilele reci ale lui februarie 1948, dacă treceai din întâmplare pe lângă Café Mozart, din apropierea clădirii Operei, ai fi văzut un bărbat aşezat la o masă, sub oglinzile împodobite şi candelabrele luxoase, lucrând la un scenariu intitulat Al treilea om, în timp ce chelneri cu cravată neagră îi serveau cafeaua. Atunci când Graham Greene sosise în oraş, pe acoperişuri se pusese deja zăpada şi lapoviţa cădea des. Catolic cu comportament ambiguu şi fascinat de păcat, Greene era pe cale să devină unul dintre scriitorii englezi cei mai celebri, dar unul care nu a părăsit niciodată cu adevărat lumea serviciilor secrete. Evocarea pe care a făcut-o Vienei a fost aşa de puternică încât celor care au trăit acei ani avea să le fie greu să-şi deosebească propriile amintiri de lumea plăsmuită de Greene şi de filmul la crearea căruia contribuise.

„Nu am cunoscut niciodată Viena interbelică”, explică personajul lui Greene, angajat în poliţia militară britanică; „şi sunt prea tânăr să-mi amintesc de Viena aşa cum era pe vremuri, cu muzica lui Strauss şi cu farmecul său teatral; pentru mine este numai un oraş cu ruine jalnice

care, în acel februarie, s-au transformat în nişte munţi uriaşi de zăpadă şi de gheaţă.” În oraş, starea de spirit era la fel de sumbră ca vremea care îl întâmpina pe Greene. Se vorbea că naziştii se întâlnesc în odăile retrase dintr-un Gasthaus[17] ca să plănuiască acte de sabotaj, iar comuniştii pregăteau puciuri. Oamenii dispăreau, pur şi simplu, şi nimeni nu mai auzea niciodată nimic despre ei. Localnicii erau copleşiţi de veşti potrivit cărora Aliaţii se pregăteau să lase oraşul pe mâna ruşilor. „Ascultând discuţiile din tramvaie şi de pe stradă şi discutând cu toate clasele sociale, se confirma din ce în ce mai mult senzaţia că moralitatea se află la un nivel periculos de scăzut”, preciza un raport al serviciului de informaţii britanic.[18]

Dorinţa de a imortaliza Viena postbelică pe film fotografic şi, mai ales, ambiguităţile sale morale care contrastau puternic cu alb-negrul războiului, i-a aparţinut producătorului de film de origine maghiară Alexander Korda, un alt fost slujbaş al MI6. Compania sa, London Films, fusese paravan pentru serviciu începând din anii 1930, iar căutarea unei locaţii de filmare oferise o excelentă cale de acces în locuri altfel greu accesibile. Korda trăsese sfori pentru ca Greene să se poată bucura de căldura şi de confortul hotelului Sacher, aflat foarte aproape de Café Mozart, loc în mod normal rezervat ofiţerilor britanici din forţele de ocupaţie. Înainte de izbucnirea războiului, crema societăţii vieneze se aduna în faimosul Red Bar, drapat în catifea şi aflat în incinta hotelului Sacher. După război, barul devenise cantina ofiţerilor britanici şi servea tocană de fasole şi bacon fript cu pâine prăjită, dar şi ceai NAAFI[19], sub privirile dezaprobatoare ale elegantelor doamne vieneze, ale odraslelor acestora şi ale câinilor din portretele realizate în mărime naturală.[20] Un labirint de camere şi de separeuri

aflat la parter se dovedea ideal pentru discuţiile secrete. Chelnerii-şefi de acolo şi din întreg oraşul se străduiau să păstreze atmosfera şi graţia vechii Viene, purtând fracuri şi menţinându-şi atitudinea semeaţă, în timp ce cafenelele şi restaurantele lor ofereau prea puţină mâncare, erau neîncălzite, murdare şi acoperite de mâzgă.

Ghidul lui Greene printre aceste ruine era un personaj neobişnuit, desprins parcă din paginile unuia dintre romanele sale. Peter Smollet, corespondentul The Times, cunoştea oraşul ca pe propriul buzunar. Se născuse aici, devenise cetăţean britanic în anii 1930 şi revenise în oraşul natal după război. Greene şi Smollet obişnuiau să bea până în zori în unele dintre cluburile cele mai rău famate, precum Oriental şi Maxim's, ale căror spectacole de varietăţi aminteau de Berlinul antebelic. Greene frecventa şi cele mai ieftine prostituate. „Am eu căile mele", îi explica el unuia dintre oamenii lui Korda, care îl întrebase cum de putea face acest lucru ca un catolic fervent ce se declara.[21]

Smollet l-a condus pe Greene în sectorul sovietic al oraşului, locul în care Praterul, faimosul parc de distracţii, atrăgea odinioară mulţimile. „Praterul era distrus şi năpădit pe buruieni, numai Roata Mare se învârtea uşor deasupra fundaţiilor caruselelor, care arătau ca nişte pietre de moară părăsite", scria Greene, într-o scrisoare trimisă acasă.[22] Roata i-a oferit lui Greene fundalul pentru acel moment din drama sa în care loialităţile intră în conflict. Povestea sa gravita în jurul lui Holly Martins, autor de thrillere de duzină, care vine să-şi viziteze un vechi prieten, pe Harry Lime, în Viena, dar află că acesta a murit de curând. Un al treilea om misterios fusese văzut acolo

când Lime murise, iar Martins îl caută. Descoperă că al treilea individ era chiar Lime, care îşi înscenase propria moarte ca să încerce să scape de pedeapsa cu închisoarea pentru că vânduse penicilină contrafăcută din cauza căreia nişte copii muriseră. Când se întâlnesc în Marea Roată, Lime priveşte în jos din căruciorul scârţâitor, printre barele de oţel, spre oraşul nimicit care se întindea la picioarele lor. „Chiar ai suferi dacă vreunul dintre punctele acelea ar dispărea pentru totdeauna?" întreabă. „În zilele noastre, bătrâne, nimeni nu se mai gândeşte la oameni. Guvernele nu o fac, aşa că nouă de ce ne-ar păsa?"

Probabil că Smollet îi povestise lui Greene despre adevăraţii traficanţi cu penicilină. Ştia şi despre spioni. Îşi anglicizase numele din Hans Peter Smolka şi, în timpul războiului, lucrase ca şef al departamentului responsabil de Rusia, în cadrul Ministerului Britanic al Informaţiilor. Acest aranjament îi convenea, întrucât era el însuşi comunist şi, de asemenea, cel puţin de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, furnizase informaţii Uniunii Sovietice.

Graham Greene a căpătat experienţă în lumea spionajului după ce a fost racolat de MI6 în timpul războiului, prin intermediul surorii sale, care lucra pentru serviciu. Aşa cum proceda serviciul în vremea aceea, fusese verificat cu prilejul unor petreceri bine stropite cu alcool.[23] Prima sa misiune fusese în Freetown, oraş din Sierra Leone năpădit de ţânţari, unde vulturii se îngrămădeau pe acoperişul de tablă al locuinţei sale, iar noaptea prindea gândaci la lumina lanternei. Nu avusese succes. O propunere, atât de tipică pentru Greene, de a deschide un bordel pentru a strânge informaţii despre soldaţii germani fusese respinsă

de către Londra. Detestase solicitarea primită de a forţa mâna unui marinar scandinav, avertizându-l că, dacă nu vorbeşte, urma să fie reţinut, iar iubita sa nu avea să-l aştepte. Era, după părerea sa, o „treabă murdară”, care, de fapt, ar fi trebuit făcută de către agentul local al MI5. Nu după multă vreme, va reveni în Marea Britanie, pentru a se dedica exclusiv dosarelor MI6.[24]

Cadrul scenei culminante a scenariului său vienez, după cum pretindea Greene, i-a fost oferit, în penultima zi a primei sale vizite, de către un tânăr ofiţer britanic din cadrul serviciului de informaţii.[25] Ofiţerul a explicat că văzuse o referire la „poliţia subterană” şi, gândindu-se că semnificaţia acestei sintagme era aceea de poliţie secretă, ordonase dezmembrarea grupului. Atunci i s-a explicat că numele provenea de la faptul că lucrau în subteran, în canalizare. Echipat cu bocanci grei şi cu o manta de ploaie, Greene a fost dus jos de către nişte bărbaţi în uniforme albe, cu pantalonii băgaţi în bocanci, ca să se protejeze de şobolani. Canalul principal părea lat cât Tamisa. După o scară de fier în spiralã, se afla o grămăjoară de coji de portocale şi de pachete vechi de ţigări. Când un poliţist a aprins o lanternă, aceasta a dezvăluit o mulţime de şobolani, unii de dimensiunea unor căţeluşi, iniţial crescuţi pentru blană. Ruşii erau cei care controlau canalele şi refuzau să sigileze intrările, care la suprafaţă erau disimulate de chioşcuri. Acestea le permiteau agenţilor lor să dispară dintr-o parte a oraşului şi să apară brusc, asemenea unor năluci, în altă parte.

Şobolanii din canalele vieneze îi erau cunoscuţi unui prieten comun al lui Greene şi Smollett. Aceştia fuseseră martorii trădării sale cu mai bine de un deceniu în urmă.

Kim Philby avea să revină în Viena pentru o scurtă vizită după război.[26] Amintirile despre perioada petrecută anterior în oraş au fost ascunse cu grijă într-unul dintre numeroasele compartimente ale minţii sale. Era pe cale să ascundă ultimele vestigii ale trecutului şi ale călătoriei pe care o începuse pe cărările pline de apă, subterane ale canalelor.

Philby venise în Viena în anul 1933, direct de la Cambridge. Anii de formare de la universitate fuseseră marcaţi de trei mari evenimente: cumplita criză economică ce a dus la sărăcirea populaţiei, ruşinosul eşec al unui guvern britanic laburist, care a destrămat speranţe politice, şi ameninţarea crescândă a fascismului, care alimenta sentimentul de frică. Drept reacţie, acesta a văzut în comunism răspunsul. Pentru fiii şi fiicele elitei privilegiate, comunismul oferea deopotrivă şi o critică intelectuală a spleenului generaţiei lor şi o revoltă emoţională împotriva mulţumirii de sine a generaţiei părinţilor. Unul dintre profesorii lui Philby îi oferise contactele necesare pentru a ajunge în Austria ca să-i ajute pe cei din prima linie a luptei. Aici, comunismul său de sorginte intelectuală avea să fie înecat în sânge. În Viena, stânga rezista în faţa unui guvern naţional care se orientase spre dreapta eşichierului politic. Philby locuia într-un apartament modest, în districtul nouă al oraşului. Acolo i-a fost prezentat unei mărunţele pline de viaţă şi curajoase activiste, pe nume Litzi, care avea să-i marcheze viitorul. Aceasta era profund dedicată cauzei comuniste. Când el i-a explicat că avea 100 de lire, care trebuiau să-i ajungă tot anul, aceasta a făcut nişte calcule rapide şi i-a spus că putea dona 25 de lire cauzei revoluţiei. „Era cu doi ani mai tânăr decât mine”, îşi amintea ea câţiva ani mai târziu, „şi era un bărbat foarte arătos. Se purta ca un

gentleman. Şi era marxist, o combinaţie rară... Se bâlbâia, uneori mai mult, alteori mai puţin. Asemenea multor oameni cu un handicap, era fermecător. Ne-am îndrăgostit fulgerător.”[27] Englezul de 21 de ani, fostul elev lipsit de experienţă al unei şcoli publice, s-a îndrăgostit de activista est-europeană, iar cei doi au devenit amanţi în miez de iarnă („surprinzător de călduros”, după cum observa Philby mai târziu). Ea avea să fie factorul uman care a făcut din idealismul lui intelectual unul visceral şi real. Îşi descoperise un scop care îl făcuse să pornească pe un drum pe care nu-l putea rătăci şi nu avea să-l rătăcească pentru tot restul vieţii sale.

Paşaportul britanic avea să fie biletul lui Philby spre lumea clandestină, etalându-l la graniţă în timp ce făcea pe curierul pentru comunişti în şi din Austria. Într-o dimineaţă cenuşie de februarie, din anul 1934, oraşul a fost zguduit de sunetul asurzitor al armelor de foc. Philby a auzit la radio că fusese instituită legea marţială, ca reacţie la o revoltă. El şi Litzi priveau pe fereastră camioanele încărcate cu soldaţi, care înaintau cu viteză pe străzile goale, elegante.[28] Oraşul era afundat în beznă, iar artileria lovea cartierele muncitoreşti, unde familii întregi şi câţiva bărbaţi înarmaţi se menţineau pe poziţie. Au fost ucise câteva sute de persoane. Socialiştii şi comuniştii care nu au fost ucişi sau prinşi au fugit. Mulţi s-au refugiat în canale alături de şobolani. Cei arestaţi au fost spânzuraţi. Philby a mers pe la prieteni şi i-a implorat să le dea haine pentru fugarii din canalizare, în locul cârpelor însângerate, în timp ce se pregătea să treacă ilegal supravieţuitorii peste graniţă, în Cehoslovacia. S-a căsătorit cu Litzi la două săptămâni după revolta de la primăria din Viena.[29] Ulterior avea să declare că făcuse acest lucru numai ca să-i ofere ei o cale de scăpare. Dar cei care au cunoscut

cuplul, la vremea aceea, erau convinşi că iubirea lor era sinceră.

Două luni mai târziu, Philby revenea la Londra cu mireasa sa, întâmpinată cu dezaprobare imediată de către soacră. Philby văzuse ceea ce el credea că este viitorul sumbru al Europei dacă fascismul avea să triumfe. Era un pericol pe care îl credea încă neînţeles de conaţionalii săi. Şi alţii observaseră curajul de care dăduse dovadă tânărul în dorinţa sa de a lupta şi de a-şi risca viaţa pentru o ţară îndepărtată şi pentru idealurile în care credea. La scurt timp după ce se întorsese acasă, o prietenă de-a lui Litzi din Viena, care venise şi ea la Londra, l-a invitat la o plimbare în Regent's Park. Edith Tudor-Hart era suplă, cu pielea albă şi ochii albaştri şi cu părul blond tuns scurt. Ocazional, fusese supravegheată de către MI5 şi de către poliţie, începând cu anul 1930, când participase la o manifestaţie a muncitorilor în Trafalgar Square, înainte să fie deportată la Viena. Autorităţile suspectau că lucra deja cu serviciile de informaţii sovietice. Şi aveau dreptate. Asemenea lui Litzi, căsătoria cu un cetăţean britanic comunist avea să-i permită să vină la Londra după revoltă. S-a ratat şansa de a schimba cursul istoriei. MI5 şi departamentul special din cadrul poliţiei încercau încă să stabilească unde locuia, în iunie 1934, şi, prin urmare, nu era supravegheată în ziua în care l-a luat pe Philby la o plimbare, ca să se întâlnească cu un bărbat care stătea pe o bancă din parc.[30] Era şi el austriac, fost profesor universitar, care locuia acum în apropiere de Hampstead şi care, chipurile, studia psihologia. Cosmopolit şi erudit, era recrutorul perfect al predecesorului KGB-ului şi avea exact personalitatea necesară pentru a-l cuceri pe intelectualul absolvent de Cambridge, dar lipsit de şcoala vieţii. Strategia sa era să-i încurajeze pe tinerii idealişti şi apoi

să-i infiltreze în structurile de putere britanice. Acest lucru necesita o răbdare pe care, aveau să concluzioneze mai târziu ofiţerii MI6, ei nu o aveau.[31]

Activitatea lui Philby la Viena le trezise atenţia unora, a explicat bărbatul. Ar fi fost interesat să contribuie, în secret, la cauza comunistă? „Eşti burghez prin educaţie, înfăţişare şi origine. Te-ar putea aştepta o carieră burgheză, iar noi avem nevoie de oameni care ar putea pătrunde în instituţiile patronate de burghezi. Infiltrează-te şi lucrează pentru noi!”[32] Curând, se transmitea un mesaj la Moscova, care raporta recrutarea unui tânăr nesigur şi timid. Acesta spusese că mai existau şi alţi „fii de oficiali” de la Cambridge care îi împărtăşeau opiniile şi, în curând, avea să furnizeze o listă.[33] Philby i-a mai atras şi pe alţii în cauza lui, povestindu-le despre baia de sânge şi tulburările din Viena. Avea să treacă un an până să-i spună lui Litzi că fusese recrutat.[34]

Philby a fost instruit să-şi ascundă trecutul comunist şi a început să se dezică public de el, cochetând cu dreapta pro-germană. Una dintre persoanele care ştiau adevărul era ghidul lui Greene prin Viena, „Hans” Peter Smollett, un alt prieten al lui Litzi din Austria care se refugiase la Londra. Philby şi Smollett au făcut chiar afaceri împreună pentru o vreme, conducând o agenţie de presă. Philby îl considera „sută la sută marxist, deşi inactiv, leneş şi într-o oarecare măsură laş”. Asta nu l-a împiedicat pe Philby să îl folosească drept sursă ocazională. Într-o zi, i-a spus: „Ascultă, Hans, dacă la serviciul tău dai peste informaţii care, după părerea ta, m-ar putea ajuta în activitatea mea pentru Anglia – şi i-am făcut cu ochiul –, vino la mine şi oferă-mi două ţigări. Eu am să iau una, tu păstreaz-o pe

cealaltă, şi acesta va fi semnul că vrei să-mi spui ceva important.”[35] Dar amatorismul lui Smollett îl irita pe Philby, care era conştient că trebuia să fie precaut, mai ales odată ce pătrunsese în inima sistemului, alăturându-se MI6 în 1941. Smollett era aidoma prietenului de la şcoala primară, care merge apoi împreună cu tine şi la facultate şi care ştie că nu eşti tocmai ceea ce pretinzi a fi.

Folosindu-se de farmecul său înnăscut, Philby urcase cu pricepere treptele ierarhice ale Serviciului Secret Britanic. Îi trăda fără nici o problemă pe cei din jur şi, mai ales, pe femeile care cădeau pradă farmecului său. Acest lucru îi procura plăcerea interzisă nu numai de a pătrunde în lumea secretelor, dar şi pe aceea de a submina din interior puterea pe care o dispreţuia, de a-i păcăli pe naivii din preajma sa. Cunoaşterea secretelor oferă un sentiment de superioritate celor în nevoie, precum şi forţă în faţa oamenilor obişnuiţi. În cazul unui trădător din cadrul Serviciului, acest lucru era valabil chiar şi pentru propriii colegi. La sfârşitul războiului, cum cariera sa nu dădea semne că ar fi în declin, Philby şi-a dat seama că se impune o normalizare a vieţii personale. Relaţia sa cu Litzi se terminase de mult, dar, teoretic, erau căsătoriţi încă. Philby şi-a asumat riscul de a le mărturisi acest lucru superiorilor săi, de a le explica faptul că acea căsnicie fusese o tentativă galantă de a salva o tânără. Superiorul său a trimis o solicitare la MI5, pentru a se da de urma lui Litzi, întrucât era comunistă şi, din câte se spunea, avea acum o relaţie cu un agent sovietic. Această dezvăluire abia dacă a făcut valuri. „Pune repede capăt poveştii”, i s-a spus, şi Philby s-a conformat. Cei doi agenţi comunişti au căzut de acord să divorţeze pe motiv de infidelitate, pentru ca Philby să se poată căsători cu partenera sa actuală, Aileen, care deja aştepta al patrulea copil al

cuplului.[36] Cei doi foşti amanţi nu s-au mai întâlnit niciodată şi rareori au vorbit unul despre celălalt. Cu cele câteva ocazii în care Litzi a pomenit ceva despre „Kim”, a făcut-o cu regret şi dragoste, dar şi cu puţină amărăciune. Pentru aceia care îi cunoşteau bine, reticenţa ascundea durerea pricinuită de o relaţie sinceră care fusese sacrificată în numele unei cauze.[37]

Greene a fost unul dintre puţinii prieteni neafectaţi de trădarea lui Philby. În schimb, această relaţie i-a oferit o sursă de inspiraţie pentru romanele sale. Philby fusese superiorul lui Greene din MI6 în timpul războiului şi cei doi bărbaţi luau prânzul, beau şi mergeau la petreceri împreună, Philby purtând mereu o jachetă de tweed cu petice din piele. Greene cochetase cu comunismul în tinereţe, dar, până la urmă, trecuse de partea catolicismului.[38] „Desigur, nu puteam vorbi cu el în calitate de comunist”, afirma Philby mulţi ani mai târziu. „Dar am vorbit cu el ca om cu vederi de stânga, chiar dacă el era catolic. Dar, în acelaşi timp, exista şi o legătură profund umană între noi.”[39] Greene părăsise brusc MI6, în favoarea unei slujbe mult mai puţin palpitante în cadrul Ministerului Informaţiilor. Care era motivul? Unii s-au întrebat dacă nu cumva avusese o bănuială în legătură cu acţiunile prietenului său şi nu dorise să se lase prins în întreaga poveste. În acest caz, scenariul filmului Al treilea om – despre un scriitor care suferă, şocat de comportamentul amoral al unui vechi prieten, cândva respectat şi pe care acum se hotărăşte să-l demaşte – capătă noi valenţe. Scriitorul se îndrăgosteşte chiar de iubita est-europeană a charismaticului, dar nemilosului răufăcător, iar femeia are nevoie de un paşaport ca să fugă.[40] În scenariu, scriitorul, sfâşiat între loialitatea pe care o manifestă faţă de părţi aflate în conflict, într-un final, trece de partea autorităţilor,

în defavoarea prietenului trădător. Realitatea, pentru Greene, era întotdeauna mai complexă şi mai înşelătoare decât ficţiunea.

Realităţile şi ficţiunea din lumea spionilor s-au întrepătruns încă de la începutul existenţei Serviciului Secret Britanic, când decizia Whitehallului de a înfiinţa ceea ce avea să devină MI5 şi MI6 a fost încurajată de thrillere ieftine care avertizau asupra pericolului reprezentat de spionii germani care se infiltraseră în Anglia, subtilizându-i secretele şi pregătind terenul pentru o invazie. „Dormiţi liniştiţi”, le transmiteau scriitorii cititorilor lor, căci Serviciul Secret Britanic era ocupat să-i prindă pe spionii germani şi să le întoarcă favoarea. Doar că angajaţii din administraţie ştiau că nu acesta era adevărul, întrucât acesta nu exista încă şi, astfel, în 1909, s-a înfiinţat Biroul Serviciului Secret ca să se recupereze timpul pierdut. În Viena, începutul Războiului Rece a oferit fermentul care a dus la naşterea unei noi generaţii de scriitori a căror operă avea să modeleze din nou realitatea. Greene era cel mai de seamă. Nu la mult timp după vizita sa, şeful CIA era prezent pe străzile oraşului şi îl admira pe Orson Welles în timp ce filma pentru Al treilea om.[41] Odată finalizată pelicula, angajaţii Serviciului Britanic de Securitate de Campanie au mers în grup la cinematograf ca să-şi vadă lumea adusă la viaţă.

În oraşul austriac Graz, un alt tânăr de 20 de ani, membru al Securităţii de Campanie, era în plin proces de a decide dacă să aleagă loialitatea sau trădarea. Avea să se inspire din propria experienţă pentru a crea o lume fictivă, care avea să definească felul în care opinia publică va înţelege Serviciul Secret Britanic. David Cornwall, care ulterior

urma să devină John le Carré, îşi desfăşura activitatea printre ruinele taberelor de refugiaţi. Mii de oameni puşi pe fugă de nazism şi de Armata Roşie fuseseră adăpostiţi departe de casă. Printre aceste epave, se plimbau şi spionii multor naţii, culegând resturile. În aceste lagăre, se găseau toate tipurile de oameni care fugeau de un lucru şi se îndreptau spre o destinaţie şi poate că unii dintre ei ştiau câte ceva.[42] În romanul său cu cele mai multe elemente autobiografice, Un spion desăvârşit, le Carré îl prezintă pe tânărul Magnus Pym, de la Securitatea de Campanie, cutreierând taberele şi punând întrebările pe care le-a auzit şi Jan Mašek. „De unde eşti? Ce trupe ai văzut acolo? Ce culoare aveau epoleţii lor? În ce automobile mergeau, ce arme aveau? Pe ce drum ai luat-o, ce paznici, piedici, câini, sârmă, câmpuri minate ai întâlnit pe drum? Ce încălţăminte purtai? Cum s-a descurcat mama sau bunica ta dacă trecătoarea prin munţi era aşa de abruptă? Cum te-ai descurcat cu cele două valize şi cu cei doi copii mici dacă soţia ta era într-o lună de sarcină atât de avansată? Nu este mai plauzibil ca şefii tăi de la poliţia secretă maghiară să te fi dus cu maşina la graniţă şi să-ţi fi urat succes în timp ce-ţi arătau pe unde să treci? Eşti spion? Şi, dacă da, nu ai prefera să spionezi pentru noi?”[43]

Din când în când, mai avea parte şi de o doză de adrenalină, de exemplu, când avea asupra sa un revolver Browning încărcat, în timp ce însoţea un ofiţer superior pentru a întâlni o sursă cehă, care promitea să vândă o informaţie. Dar avea să urmeze dezamăgirea, când întâlnirea clandestină dintr-un pub s-a dovedit un eşec. Mai târziu se va întreba dacă agentul ceh existase cu adevărat şi dacă nu cumva superiorul său era un nebun care îşi trăia propriul vis în lumea spionilor ca mulţi alţii.

„Se vedea aşezat la Marea Masă a Spionilor, trăgând sforile universului.” În lumea ficţiunii, Magnus Pym este atras cu pricepere de către un prieten intelectual, echivalentul omului lui Philby de pe banca din parc, care îl determină să aleagă prietenia în detrimentul devotamentului pentru ţară şi să pornească pe un lung drum al trădării în favoarea Serviciului Secret Ceh. „Oare ce ar fi reuşit să mă cumpere pe mine, mă întreb? Oare ce m-ar fi făcut să mă convertesc?” se întreba mai târziu le Carré.[44]

La scurt timp după aceea, le Carré a intrat în cercul restrâns al MI5 şi MI6. „Nu după mult timp, am început şi eu să visez la un serviciu secret britanic adevărat, născut în altă parte, care fie îndrepta ceea ce stricaserăm noi, fie acţiona acolo unde noi stătuserăm cu mâinile în sân.”[45] Într-o zi, s-a întâlnit întâmplător cu avocatul organizaţiei. Pe masa sa melaminată se afla un exemplar din ultima carte a lui Graham Greene. Omul nostru din Havana era o satiră dezlănţuită la adresa foştilor şefi ai lui Graham Greene, în care un ofiţer MI6 racolează un vânzător de aspiratoare. Acesta, la rândul său, transmite schiţele ultimului său model („atomicul”) unor agenţi creduli şi prea zeloşi, prezentându-le drept aparţinând unei noi arme de distrugere în masă, care se construia în munţi. Imaginea focosului dublu stârneşte consternare la Londra. „Nu-i drăcesc de simplu totul?” spune Şeful, după ce cineva observă că planurile armei de distrugere în masă aminteau uşor de un aspirator uriaş. „Iscusinţa, simplitatea cu care sunt imaginate toate lucrurile astea.”[46] Greene, după cum i-a spus avocatul lui le Carré, mersese prea departe şi putea să fie dat în judecată pentru această ofensă. „E o carte al naibii de bună. Asta e problema”, explica el.[47]

Viena era şi ea plină până la refuz de escroci, pungaşi şi şarlatani în devenire. Informaţiile erau de vânzare ca orice altă marfă de pe piaţa neagră şi deseori erau la fel de contrafăcute, iar refugiaţii produceau documente false pe bandă rulantă, pentru a satisface cererile spionilor. Mai era şi „Contele”, sexagenarul care trăia pe picior mare cu o mulţime de amante şi care pretindea că ştie un maior sovietic interesat să trădeze ultimele coduri secrete în schimbul a 25 000 de dolari. Washingtonul a fost atât de entuziasmat încât a trimis o echipă. „Omul ăsta minte de îngheaţă apele”, li s-a spus după testul cu poligraful.[48] Britanicii aveau şi ei probleme similare. Un agent, al cărui nume de cod era „Păpădie”, a fost utilizat ca agent dublu împotriva sovieticilor până când a explicat că ofiţerul său de caz voia să-l trimită în America de Sud şi că avea nevoie de bani ca să-şi continue munca de acolo. Era un escroc, a avertizat un ofiţer, dar nu l-a ascultat nimeni. Odată ajuns în siguranţă, în Venezuela, Păpădie s-a făcut nevăzut. Era clar că inventase totul.[49]

Un tânăr ofiţer MI6, care trăsese semnalul de alarmă în legătură cu faptul că agentul Păpădie nu era de încredere, se afişa în Viena cu toată siguranţa de sine pe care i-o inspira faptul că era cel mai tânăr ofiţer, la vremea aceea, recrutat să facă parte din Serviciul Secret Britanic. O dată pe lună, britanicul brunet, proaspăt recrutat şi cu aroganţa pe care i-o dăduse acest succes, intra pe o alee şi apoi cobora câteva trepte într-o berărie gotică, situată chiar la intrarea în sectorul rusesc din Viena. Lua loc şi asculta atent muzica. Dacă următorul cântec pe care îl cânta muzicantul era un cântec popular austriac intitulat „Mamachi”, totul era clar, iar omul său de legătură, un oficial rus, sosise şi el. Muzicantul era pe statul de plată al Serviciului Secret Britanic. Dacă nu cânta respectiva

melodie, Anthony Cavendish bea o bere şi, cu puţin noroc, pleca la fel de nestingherit cum sosise.[50] Era riscant, poate dovedea şi puţin amatorism, lucru tipic pentru Serviciul Secret de la acele vremuri. Viena devenise un loc în care să-ţi asumi riscuri şi să te joci de-a spionul şi, asemenea vărului său mai mare german, Berlinul, oraşul era singurul loc în care soldaţii şi spionii britanici, americani şi francezi, veneau direct şi zilnic în contact cu foştii lor aliaţi, sovieticii. Austria fusese împărţită în patru zone: sovietică, britanică, americană şi franceză. Viena era înconjurată de zona sovietică, aşadar complet izolată.

Oraşul era împărţit şi el în patru sectoare, câte unul pentru fiecare putere. Excepţia era Districtul Întâi, Innere Stadt, centrul vechi, medieval, al oraşului. Ca urmare a unei decizii la care se putea ajunge doar în primele zile de cooperare ezitantă, a fost dat în grija celor „patru într-un jeep”[51], câte un reprezentant al poliţiei militare a fiecărei puteri, şi, în fiecare lună, se schimba conducerea. În jeep, deseori, suspiciunile provocau gesturi violente. Când o patrulă a trecut printr-un punct de control rusesc, rusul din jeep a forţat oprirea vehiculului şi le-a cerut colegilor săi să-l scoată pe prizonierul pe care îl urmăriseră americanii.[52] Într-o duminică din iunie 1946, trupele britanice şi ruseşti s-au încăierat în faţa gării, aruncând unii în alţii cu sticle sparte. Totul a început când un grup de mai bine de 50 de soldaţi britanici au atacat un jeep rusesc. Un ofiţer rus a murit ca urmare a rănilor suferite.[53]

Viena era mai mică decât Berlinul şi era plasată în proximitatea Europei de Est, iar intimitatea şi, mai ales, amplasarea o făcea locul ideal pentru a-ţi testa inamicul, pentru a vedea ce informaţii puteau fi procurate şi cât de

departe putea fi împins până să reacţioneze, un loc în care să ghiceşti şi intenţiile lui Stalin, şi pe cele ale anumitor comunişti, pentru a vedea dacă exista cineva în tabăra adversă care ar fi putut fi încurajat să vină la o întâlnire şi să discute despre ceea ce ştia. La câteva luni de la terminarea războiului, ofiţerii MI6 din oraş înţelegeau avantajele înfiinţării Vienei drept centru destinat strângerii de informaţii pentru întreaga Europă Centrală şi de Est. „Aş vrea să subliniez importanţa înfiinţării la Viena a unui birou SIS pe termen lung, complet separat de toate organizaţiile de informaţii existente şi, dacă este necesar, complet necunoscut oricăreia dintre cele menţionate anterior, care să acţioneze sub directa conducere a Londrei”, scria un ofiţer, în noiembrie 1945.[54]

După ce a ajuns în Viena cea friguroasă şi mohorâtă, ca mai toate oraşele Europei Centrale, Cavendish a lucrat în afara cazărmii de la Schönbrunn, pe la periferia oraşului. Sarcina sa, specifică tuturor ofiţerilor MI6, consta în racolarea şi instruirea agenţilor. Ofiţerii MI6 spionează doar ocazional ei înşişi, în ceea ce priveşte culegerea de informaţii secrete. Cel mai adesea, strâng informaţii racolând agenţi, oameni care au acces la secrete, dispuşi să-şi rişte viaţa divulgându-le. Aceştia şi-ar putea prezenta serviciile (un agent care se oferă singur sau un transfug) şi o fac de bunăvoie, fie pentru bani, fie pentru a putea fugi. Sau ar putea fi „convinşi” – poate au nevoie de un paşaport, au băgat mâna în borcanul cu miere sau au avut o relaţie amoroasă interzisă.

Cavendish, care avea numai 21 de ani, poseda încrederea în sine excesivă, izvorâtă din combinaţia unică de tinereţe şi apartenenţa la lumea agenţilor secreţi. Tatăl său îşi

dusese familia în Elveţia, dar murise într-un accident de alpinism când fiul său avea doar cinci ani. Mama sa hotărâse să rămână acolo, iar băiatul frecventase o şcoală dintr-un sat din Alpi şi învăţase bine franceza, germana şi germana elveţiană. Cavendish fusese racolat de tânăr, pentru a se alătura Corpului de Informaţii la frageda vârstă de 19 ani, şi a fost trimis la Cairo la sfârşitul războiului. Acolo l-a cunoscut pe un locotenent-colonel rotofei, cu faţă de bufniţă, cu ochelari şi pantaloni scurţi kaki, mototoliţi, şi părul încâlcit. Maurice Oldfield, fiul unor fermieri din Derbyshire, şcolit la un gimnaziu de stat, lucra în cadrul Serviciului de Securitate Britanic din Orientul Mijlociu. Era ofiţer de informaţii autentic şi îi fusese sortit să ajungă şef al MI6, unde avea să-l ia pe Cavendish sub aripa sa.

Cavendish străbătea oraşul Cairo pe motocicleta sa Twin Triumph şi, din când în când, se dădea drept prizonier german de război pentru a infiltra căile de fugă. Oldfield s-a alăturat MI6 şi, curând, l-a urmat şi Cavendish. A lucrat în cadrul R5, fostul departament al lui Philby („Spune-mi Kim”, avea să-i spună farul călăuzitor al serviciului când a intrat în birou), şi în departamentul responsabil cu Austria, Germania şi Elveţia, iar prima lui misiune a fost să culeagă informaţii de la o delegaţie comercială elveţiană aflată în vizită la Londra. Antrenarea noilor ofiţeri era o treabă făcută de mântuială şi nu evoluase mult din perioada anterioară războiului, iar noul ofiţer MI6 la Viena, abia intrat în domeniu şi fără să fi fost instruit la bază, a sosit în oraş şi a mers să stea de vorbă cu omul pe care îl înlocuia pentru a primi sfaturi în legătură cu modalităţile de a racola agenţi. „Mi-ai putea spune cum să încep?” „Va trebui să îţi dai seama singur”, i s-a răspuns. „Cred că fiecare are metodele lui şi nu ştiu ce ţi-aş putea povesti.”[55]

Cavendish a simţit pe propria piele ce presupunea intrarea în Serviciul Secret chiar înainte să ajungă la Viena. În timp ce mergea cu maşina prin satele din nordul Germaniei şi căuta o cale de fugă în eventualitatea că Armata Roşie urma să pornească spre vest, a luat la autostop doi tineri, un băiat şi o fată, în jur de 20 de ani. Aceştia proveneau dintr-un oraş din Germania de Est, Prenzlau. Ruşii aveau o garnizoană în oraş, iar Serviciului nu i-ar fi prins rău o sursă în zonă. Cavendish le-a oferit o cină la un motel. Fata se numea Frieda, băiatul, Alfred, şi nici unuia nu-i plăcea ruşii. Pentru ei, Cavendish era „Paul”. El a convins-o pe fată să urmeze o instruire de bază pentru câteva zile, iar Alfred a primit bani să se distreze. Fata a fost învăţată cum să folosească un dispozitiv de emisie-recepţie fără fir şi sistemul de criptare OTP, care permitea ca mesajele să fie scrise într-un anume cod. Apoi, au fost trimişi acasă. Trei săptămâni mai târziu, ea trimitea primul raport. Simplu. Însă, după şase luni, Cavendish a primit un mesaj să vină să o vadă pe Frieda. La cină, fata i-a spus că îi este teamă că iubitul ei o denunţase, bănuind-o că avea o aventură cu Cavendish. „Eşti în siguranţă”, a liniştit-o el. Cu următoarea ocazie, ea i-a spus că i se pare c-ar fi urmărită şi că voia să stea în Vest. A fost nevoie de multă putere de convingere, dar fata s-a întors. Câteva săptămâni mai târziu, a fost prinsă, judecată şi împuşcată. Doar mult mai târziu amintirea tinerei avea să-l tulbure pe Cavendish, meditând la anii în care fusese tânăr şi mult mai crud.[56]

Viaţa unui tânăr ofiţer MI6 precum Cavendish la Viena era ocupată, în mare măsură, cu munca de rutină de menţinere a unei structuri de spionaj – căutarea locurilor pentru cutia de scrisori moarte, unde documentele puteau fi lăsate de către un agent şi apoi preluate de un ofiţer

britanic de caz, sau verificarea noilor case conspirative, pentru a le înlocui pe cele vechi, deconspirate (cererea de astfel de apartamente trebuie să fi păstrat piaţa imobiliară vieneză pe linia de plutire, erau de părere spionii). De asemenea, mai era şi munca de recrutare a agenţilor de sprijin, muzicanţii din berării, hamalii de la hoteluri, taximetriştii, care puteau fi utili în anumite operaţiuni sau atunci când se punea problema întâlnirii cu agenţii din tabăra adversă dispuşi să vândă secrete.

Tentativele de a recruta agenţi care puteau transmite secrete erau teribil de grele şi reflectau amatorismul serviciului la vremea respectivă. Lângă somptuoasa abaţie barocă din Melk, Cavendish a intrat în vorbă cu un tânăr căpitan rus de artilerie pe nume Grigori, pe terasa unui bar situat pe malurile Dunării, întâlnire care a condus la un concurs de băut, în timpul căruia trebuiau să dea gata un amestec aproape letal de doi litri, de bere şi de votcă. Se mai puteau întâlni? Două săptămâni mai târziu, s-au reîntâlnit la bar şi au stat de vorbă despre situaţia fiecăruia, Cavendish întrebându-se dacă nu cumva îşi găsise o sursă în cartierul general militar sovietic. Două săptămâni mai târziu, Grigori nu a mai apărut. Proprietarului i s-a cerut să se intereseze discret, întrebându-i pe nişte ofiţeri sovietici de căpitanul Grigori, sub pretextul că acesta îşi uitase ceva cu prilejul ultimei vizite. I s-a spus că fusese trimis înapoi în Uniunea Sovietică. Nu a fost singurul ofiţer rus cu care s-a împrietenit Cavendish şi care, la scurt timp după aceea, avea să dispară. Un colonel pe care l-a întâlnit într-o seară la Operă a fost de acord să se întâlnească cu el trei zile mai târziu, la o berărie locală. Totul a mers bine şi au stabilit să mai aibă o întâlnire peste o săptămână, într-un restaurant din centrul vechi al oraşului. O echipă

supraveghease restaurantul în cazul în care se încerca răpirea lui Cavendish, dar colonelul nu a apărut. O a treia persoană a telefonat la biroul acestuia şi a aflat că şi el fusese rechemat subit în Uniunea Sovietică. Ceva era în neregulă, şi-a dat seama Cavendish, în grămadă exista un măr putred. De aceeaşi părere era şi Securitatea de Campanie. La un moment dat, un camion în care se afla un agent a fost oprit la un punct de control. Agentul era deghizat şi alături de el mai erau şi 12 bărbaţi în uniformă. Totuşi, un ofiţer din Armata Roşie a scos o fotografie, l-a reperat pe agent şi i-a făcut semn să coboare.[57] La un moment dat, activităţile MI6 au fost practic blocate şi existau temeri că s-ar fi infiltrat sovieticii, un ofiţer superior fiind chemat de la Londra. S-a concluzionat că problema era lipsa de rigoare a Securităţii de Campanie.[58]

Pe lângă racolarea şi instruirea agenţilor care trebuiau să caute semne ale războiului ce părea iminent, cealaltă sarcină a lui Cavendish era pregătirea pentru războiul propriu-zis prin construirea unei aşa-numite reţele latente. Această misiune consta în racolarea de agenţi în adormire şi în îngroparea de arme şi de sisteme de comunicaţie care aveau să fie activate numai în eventualitatea că Austria era invadată de Armata Roşie. Factorul uman şi armamentul ar fi constituit, în acest caz, miezul unei reţele de rezistenţă, pe modelul acelora pe care le sprijinise Direcţia de Operaţiuni Speciale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru implica un comportament demn de piraţii de pe Insula Comorilor: găsirea unui loc liniştit într-un parc sau într-un sat, apoi numărarea paşilor de la un copac sau un alt punct de referinţă, îngroparea unei cutii la o adâncime de un metru şi apoi realizarea unei hărţi cu instrucţiuni pentru recuperarea radioului sau a muniţiei. Cavendish a achiziţionat un automobil

american Chevrolet de mari dimensiuni, i-a schimbat plăcuţele de înmatriculare şi l-a dus într-un atelier auto unde i s-a creat un compartiment secret în portbagaj, în care se puteau ascunde şi arme, pentru ca acestea să poată fi trecute prin punctele de control sovietice, în timp ce se îndrepta spre Austria Inferioară. În Europa şi în Orientul Mijlociu, lingourile de aur erau aruncate în lacuri, armele erau ascunse în peşteri şi aparatele de radiorecepţie îngropate, ca parte a aceluiaşi efort. Unele erau recuperate mai târziu, altele nu.

Mai existau şi alte distracţii în Viena, care aveau să-i atragă probleme lui Cavendish. „Activităţile mele sociale, la vremea aceea, erau centrate, în principal, în jurul a două tinere care lucrau pentru CIA, şi trebuie să recunosc că, dedicându-le timp amândurora simultan, îmi epuizam o parte din energia pe care ar fi trebuit s-o dedic culegerii de informaţii”, îşi amintea el. Când nu curta americance, Cavendish culegea şi el informaţii, într-o oarecare măsură, ieşind din Viena şi trecând prin zona sovietică a Austriei pentru a ajunge în cea britanică. Destinaţia sa era un mic bar aflat pe malul unui râu, unde putea merge la pescuit. În drumul său, trecea convenabil de întâmplător pe lângă aeroportul controlat de sovietici. Chiar atunci, maşina începea să-i dea rateuri şi trebuia să oprească, să ridice capota şi să încerce să repare câte ceva. În acest timp, îndrepta un aparat de fotografiat cu teleobiectiv spre aerodrom şi fotografia cât mai multe aeronave sovietice, pentru ca un amărât din Londra să stea să numere dacă erau mai multe sau mai puţine decât weekendul anterior şi să încerce să-şi dea seama ce presupunea acest lucru.

Dincolo de strălucirea de faţadă, mare parte din activitatea obişnuită în cadrul MI6 consta, mai degrabă, în supravegherea de trenuri, uneori de avioane şi rareori de vapoare. Acest lucru fusese valabil încă de la înfiinţarea Serviciului, în anul 1909, când sarcina sa principală fusese strângerea de informaţii despre construirea de nave de către marina germană, în timp ce agenţii săi racolaţi se plimbau prin porturi. În timpul Primului Război Mondial, reţelele de agenţi din spatele liniilor inamice urmăriseră vagoanele care se deplasau pe liniile de cale ferată în timp ce împleteau. Un ochi pierdut pentru vagoanele cu trupe, altul răsucit pentru altceva. Apoi, puloverul rezultat era trimis înapoi pentru analize. În Viena postbelică, metodele de strângere de informaţii nu se schimbaseră prea mult.

Recrutarea agenţilor se dovedea o sarcină dificilă, aşa că sosirea unui transfug era cel mai bun lucru la îndemână. Fiecare transfug din Uniunea Sovietică, indiferent cât de neînsemnat ar fi fost, trebuia să răspundă la aceeaşi primă întrebare. „Are cunoştinţă despre un viitor atac asupra Occidentului?” Şi asta pentru că era întrebarea adresată iar şi iar, la Whitehall, în cadrul reuniunii săptămânale a şefilor serviciilor de informaţii britanice. Se cereau răspunsuri de la fiecare staţie din teren: „Sunt semne că ruşii s-ar pregăti de război?”[59] Aceasta era prima solicitare şi prima întrebare de la întâlnirile săptămânale ale serviciilor de informaţii. Motivul pentru care această întrebare apărea atât de des şi de presant, la începutul Războiului Rece, este acela că nu existau prea multe informaţii de trecut în revistă. Marea Britanie era oarbă.

Când se punea problema obţinerii de informaţii din interiorul URSS, nici Statele Unite şi nici Marea Britanie nu

aveau absolut nimic. Nu aveau nici măcar o sursă, nici măcar un agent. Oficialii de la Whitehall îşi exprimau adesea frustrarea din cauza sărăciei de informaţii în timp ce se străduiau să înţeleagă cât de departe era dispus Stalin să împingă criza. O analiză a Comitetului Reunit pentru Informaţii (JIC), din martie 1946, sublinia faptul că, în privinţa intenţiilor ruşilor, se ajunsese la concluzii „speculative" întrucât „practic, nu avem informaţii directe, detaliate şi reale despre situaţia din diferitele zone ale Uniunii Sovietice şi absolut nici una despre intenţiile, imediate sau generale, ale liderilor ruşi".[60] Serviciului MI6 îi fusese interzis să îşi trimită agenţii să spioneze vreunul dintre Aliaţi în timpul războiului, iar interdicţia se menţinuse şi după încheierea acestuia, spre frustrarea ofiţerilor tentaţi să încerce.[61]

Lipsa de informaţii era cu atât mai dureroasă, cu cât se plasa în contrast profund cu vigilenţa serviciului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Reputaţia MI6 fusese salvată de cutia pe care şeful i-o dăduse personal premierului. Înăuntru se aflau informaţii procurate în urma decriptării codurilor germanilor (precum cele generate de către maşina Enigma), în Bletchley Park. Acele informaţii le-au permis britanicilor să afle intenţiile şi detalii despre operaţiunile germanilor şi să întoarcă împotriva lor propriii agenţi, în cadrul celebrului sistem Double-Cross. Dar, în timp ce atenţia se muta de la un inamic la altul, perspectiva devenea tot mai neclară. Uniunea Sovietică era o mare gaură neagră, din care informaţiile aveau să întârzie să apară mai bine de un deceniu, până când coroborarea informaţiilor de la sateliţi şi de la primii spioni a produs o primă breşă. Altfel, ar fi trebuit să se mulţumească cu supravegherea trenurilor şi cu fotografierea de aerodromuri.

Ameninţarea invadării Europei Occidentale de către Armata Roşie era omniprezentă în acei primi ani ai Războiului Rece, înainte de rachetele cu focoase nucleare şi pe promisiunea distrugerii reciproce. Frica şi nesiguranţa erau sporite de recunoaştere. Cum mizau pe frânturi de informaţii, estimările serviciilor de informaţii erau foarte departe de adevăr. În 1947, Comitetul Reunit pentru Informaţii credea că sovieticii au o armată cu 170 de divizii, care puteau ajunge pe coasta Atlanticului în 40 de zile, cucerind în drumul său şi Orientul Mijlociu. În realitate, cel puţin jumătate dintre aceste divizii existau numai pe hârtie.[62] Însă nimeni nu ştia acest lucru. Teama că sovieticii puteau declanşa în orice clipă o invazie era viscerală şi reală, iar dorinţa de a avea informaţii era presantă. Dacă acele divizii aveau să pornească spre vest, unele urmau să treacă şi prin Austria. MI6 a primit însărcinarea de a forma o reţea complexă, care să avertizeze cât mai timpuriu posibil despre orice semn de declanşare a unui atac.

Reţeaua de supraveghetori de trenuri fusese înfiinţată după război de către şeful MI6 din Viena, George Kennedy Young, unul dintre cei mai agresivi agenţi din cadrul Serviciului. Young, scoţianul înalt, roşcovan, cu spirit independent şi minte ageră, lucrase în cadrul serviciului de informaţii în Italia, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, şi, după o scurtă carieră în jurnalism, fusese racolat de un vechi prieten de la Universitatea St Andrews. Viena avea să marcheze începutul rapidei sale evoluţii pe scara ierarhică a Serviciului Secret şi să-l facă să nutrească o ură profundă faţă de comunism, care avea să-l atragă ulterior spre dreapta spectrului politic.

Young era atras de operaţiuni îndrăzneţe, chiar dacă acestea implicau un oarecare risc. „O parte destul de importantă a muncii în serviciul de informaţii o reprezintă iritarea ruşilor”, va afirma el mai târziu. „Încercăm să le cultivăm nesiguranţă, incertitudinea faţă de propriii oameni.”[63] În Viena, a aflat că germanii reuşiseră să facă fotografii în Uniunea Sovietică şi că preţioasele informaţii fuseseră îngropate în zona sovietică a Austriei, chiar lângă un punct de control al Armatei Roşii. A organizat o operaţiune în care un agent de distribuţie a presei controlat de echipa lui să livreze presa la punctul de control cu o camionetă şi să-i dea paznicului un exemplar dintr-o revistă deşucheată. În vreme ce paznicul răsfoia revista, fostul ofiţer al Luftwaffe, care îngropase iniţial plăcile fotografice, le-a dezgropat rapid şi le-a ascuns într-un compartiment secret în spatele camionetei, după care a demarat în trombă.[64] „În spionaj, talentul stă în exploatarea slăbiciunilor umane”, scria Young mai târziu.[65]

În calitate de şef al biroului, principala sarcină a lui Young era să aibă o perspectivă generală strategică. Era adeptul acţiunii împotriva agresiunii sovietice. Se plângea des din cauza faptului că Ministerul de Externe şi politicienii erau prea precauţi când agenţii săi raportau că sovieticii se foloseau de serviciile lor secrete ca să strivească Cehoslovacia şi Ungaria sub bocancii lor. „Nu eram pregătiţi să ne asumăm riscurile minime de a exploata slăbiciunile interne din blocul sovietic prin intermediul războiului activ, politic”, îşi va aminti mai târziu. „În toamna anului 1947, devenise limpede că următoarea ţară pe care avea s-o invadeze comunismul era Cehoslovacia, dar nu s-a făcut nimic prin care să fie susţinuţi cehii care ar fi dorit să se opună faţă de ceea ce, de fapt, era o cacealma bine regizată.”[66]

Stalin îşi reafirma autoritatea acasă şi peste hotare, hotărât să arate că nu se lasă intimidat. Nimic nu era mai periculos, credea el, decât să dea, cât de puţin, senzaţia că ar fi slab. Avantajul lui Stalin era acela că avea o mulţime de informaţii despre adversarii săi. Dacă ar fi fost folosit cu pricepere, acest lucru i-ar fi putut permite să-şi calibreze cu şi mai mult succes amestecul de presiune reală şi de cacealma, obţinând un efect maxim, ca să ştie când să insiste şi când să cedeze. Stalin nu voia război, dar, după cum spusese Churchill, voia să culeagă roadele războiului, creând o serie de state-tampon supuse, în întreaga Europă de Est. Represiunile, epurările şi loviturile de stat aveau să le ofere sovieticilor controlul asupra Ungariei, Cehoslovaciei şi României, în anii de după război.

Austria trăia cu teama că urma la rând. La început, sovieticii cooperaseră ezitant cu celelalte forţe de ocupaţie. Dar, când Partidul Comunist a fost sancţionat de electorat la alegerile din noiembrie 1945, sovieticii au răspuns crescând presiunea, mai ales asupra Vienei, unde controlau toate punctele de acces spre aeroporturi, de pe şosele sau căi ferate.[67] În anul 1948, tensiunea deja crescuse. Oraşul privea temător cum sovieticii instituiau blocada asupra Berlinului. Ofiţerii CIA au început să pregătească planuri de evadare, care cuprindeau plimbări prin pădurea vieneză, purtând lederhosen.[68] Ofiţerii britanici au întocmit planuri secrete de a răspunde unui eventual puci prin forţa armelor, ceea ce a dus la dispute legate de posibilitatea de realizare a acestora.[69] Armata britanică începuse promovarea Operaţiunilor Speciale sub forma propagandei şi a răspândirii de zvonuri pentru a încerca subminarea influenţei sovietice în Austria şi pentru alimentarea sentimentelor antiruseşti.[70] Young încercase să racoleze agenţi din mişcarea comunistă austriacă şi

voia să trimită refugiaţi cehoslovaci şi maghiari înapoi în ţările lor, pentru a se infiltra până la vârful ierarhiei partidelor comuniste din ţările lor.[71] Până la finele anului 1948, agenţii săi raportau că Kremlinul părea să se retragă din activitatea sa revoluţionară cea mai agresivă din Europa, în parte ca reacţie la politica mai dură adoptată de Occident ca urmare a instituirii Blocadei Berlinului. Încercările lui Young de a infiltra agenţi erau anevoioase. Nu mulţi erau dornici să-şi sacrifice cei mai frumoşi ani din viaţă pentru a se infiltra în partidele comuniste.[72]

Young dispunea de un personal de aproximativ 20 de ofiţeri şi secretare şi, era foarte conştient de acest lucru, majoritatea erau cunoscuţi de către ruşi. Ibid., pp. 669–671 Deşi primise resurse suplimentare, biroului MI6 din Austria nu-i era simplu să facă faţă aşteptărilor. Rezidenţele MI6 nu decid de capul lor care le sunt priorităţile. Acestea erau stabilite la Londra, de către diferitele departamente guvernamentale, în funcţie de informaţiile căutate. În anul 1953, existau, în total, 19 solicitări de informaţii cu mare grad de prioritate la care trebuia să răspundă serviciul de informaţii, de la ordinul de luptă sovietic şi până la informaţiile despre persoanele care călătoreau în Marea Britanie. Lista mai cuprindea încă 39 de cerinţe. Biroul „cu greu reuşea să facă faţă responsabilităţilor”, precizau unii oficiali.[73]

Dacă Young se afla în vârful ierarhiei serviciului de informaţii, iar Cavendish pe la mijloc, la bază se afla personalul din cadrul Securităţii de Campanie, care ducea la îndeplinire sarcinile cotidiene. În timpul manevrelor militare ale sovieticilor din primăvară şi din toamnă, aşteptau informaţii de la un om de legătură care lucra la

căile ferate şi apoi numărau vagoanele care treceau la miezul nopţii. Când doi angajaţi din cadrul Securităţii de Campanie s-au dus, la un moment dat, să verifice numerele de înmatriculare ale vehiculelor dintr-un vagon, brusc s-a deschis uşa şi aceştia au fost nevoiţi să se ascundă în spatele unui panou. Soldaţii din Armata Roşie care au coborât din vagon au început să urineze pe întuneric în dreptul panoului, ceea ce a dus la procesarea unei complicate cereri de compensaţii financiare, reprezentând contravaloarea serviciului de curăţare a hainelor.

Interogarea zilnică a mulţimii de transfugi disperaţi şi a persoanelor care treceau graniţa, oameni precum Jan Mašek, cădea în sarcina Securităţii de Campanie. Până la 160 de persoane erau prinse lunar şi de la ele se extrăgea fiecare frântură de informaţie.[74] Documentele de identitate pe care le aveau aceştia erau şi ele valoroase, întrucât falsificatorii MI6 le puteau folosi drept model pentru a crea acte pentru cei care erau trimişi înapoi. După ce transfugii furnizau toate informaţiile, erau scoşi în secret din ţară. Britanicii îi scoteau din Viena pe ascuns, treceau pe lângă sovietici, spre zona britanică şi pasul Semmering folosind un tren personal. Apoi erau adăpostiţi într-un bar până când Securitatea de Campanie din Graz îi putea lua şi conduce într-o tabără pentru persoane strămutate, unde aşteptau, deseori timp de un an sau doi, să primească viză şi să fie îmbarcaţi pe un vas din Italia spre o nouă viaţă în Marea Britanie, America de Nord sau Australia. Şansa de a vedea Occidentul de aproape în Austria reprezenta o tentaţie pentru soldaţii sovietici, pe care Statele Unite şi Marea Britanie o încurajau. În 12 luni, Statele Unite s-au ocupat de o sută de soldaţi şi de ofiţeri sovietici.[75] Serviciile de informaţii ale Armatei SUA stabiliseră un

traseu pentru soldaţii dezertori din Armata Roşie, recurgând la un preot iugoslav, fascist şi corupt, aflat la Vatican, care era dispus să le acorde vize pentru America de Sud catolicilor merituoşi, dacă aceştia, la rândul lor, erau dispuşi să plătească 1 500 de dolari. O armată pestriţă de criminali de război croaţi, colaboratori ai naziştilor şi soldaţi din Armata Roşie s-a îmbarcat pe cargoboturi cu destinaţia America Latină.[76] Acelaşi traseu avea să fie folosit mai târziu pentru a-l trimite în Bolivia, prin Austria, pe Klaus Barbie, „Măcelarul din Lyon” – cel care torturase, ucisese şi trimisese nenumăraţi oameni la Auschwitz –, după ce colaborase cu americanii. Şi alţi nazişti care au colaborat cu serviciile de informaţii americane au fost protejaţi.[77]

Cel mai important asemenea traseu deschis în Austria era, în acelaşi timp, şi cel care ridica mai multe probleme pentru britanici. Până la 2 000 de refugiaţi evrei soseau în Viena lunar din est, la începutul anului 1946. Mulţi dintre ei au ajuns la bordul unor nave care plecau din Iugoslavia şi Italia şi mergeau să lupte împotriva britanicilor, pentru a-i alunga din Palestina. Drept reacţie, serviciile de informaţii britanice au infiltrat spioni printre refugiaţi ca să le furnizeze informaţii despre aceste rute şi să încerce să le închidă.[78] În seara zilei de 19 martie 1948, 30–40 de kilograme de dinamită au explodat la hotelul Park, unde erau cazaţi mulţi ofiţeri britanici, între care şi Cavendish.[79] Acesta îi urma unui atac asupra hotelului Sacher, care avusese loc câteva luni mai devreme şi după ce fusese descoperit un rucsac cu o bombă, îngropat lângă şinele din apropierea locului prin care trecea un tren militar britanic.[80] Suspecţii erau evreii care îşi transferau lupta din Orientul Mijlociu în Europa Centrală. Nici MI6 nu avea mâinile curate. Astfel a fost demarată Operaţiunea

Embarrass, aprobată la cel mai înalt nivel politic, în cadrul căreia au fost aruncate în aer nave din porturi europene, care trebuiau să ducă refugiaţi evrei în Palestina. MI6 a plantat chiar documente false în Casanova, un club de noapte vienez, despre care se credea că este sub controlul KGB-ului (acelaşi club fusese frecventat şi de către Graham Greene pe când scria Al treilea om şi devenise locul unde îşi făcea veacul personajul Harry Lime).[81] Din documente reieşea, în mod fals, că evreii din Est ofereau MI6 informaţii valoroase, în speranţa că astfel ruşii aveau să oprească fluxul de refugiaţi.[82]

Cel mai apropiat aliat al britanicilor nu era prea util în această chestiune. Şeful biroului serviciului secret israelian, Mossad, LeAliyah Bet, care era în spatele evadărilor organizate pe baza documentelor false de la Crucea Roşie, se adăpostea în zona americană, unde lucra sub acoperire ca reporter.[83] Unii ofiţeri americani îi antrenau în clandestinitate pe refugiaţii evrei şi exista o politică semioficială de a închide ochii în faţa activităţilor evreilor, inclusiv în ceea ce priveşte transporturile de arme.[84] De asemenea, grupurile de evrei începuseră să vâneze criminalii de război. Un grup numit Răzbunătorii folosea uniforme, documente şi vehicule britanice pentru a intra în lagărele de prizonieri de război, capturând ofiţeri SS ca să se răzbune.[85]

În sumbra pustietate umană a taberelor de refugiaţi bântuiau multe specii de necrofagi. Una dintre cele mai remarcabile era o britanică de 23 de ani, pe nume Daphne Park.[86] În vreme ce Securitatea de Campanie îi căuta pe fugarii din Est, Park luase urma naziştilor şi a secretelor acestora. Park crescuse într-o fermă din Africa,

delectându-se cu marii scriitori eduardieni, autori de romane de spionaj din vremea imperiului, precum Kipling şi Buchan, şi hotărâse că vrea să fie spioană. Războiul deschisese noi posibilităţi pentru femei şi, având o ambiţie uriaşă şi o mare dorinţă de a discuta direct cu superiorii ei, îşi găsise un post în cadrul Direcţiei de Operaţiuni Speciale, unde antrena agenţi din cadrul Rezistenţei franceze. Fusese respinsă de MI6 la încheierea ostilităţilor, aşa că intrase în agenţia cea mai apropiată de ceea ce-şi dorea ea, adică în Departamentul Tehnic de Informaţii de Campanie (FIAT). Acest plicticos nume cu rezonanţe birocratice ascundea misiunea departamentului de a depista criminalii de război din taberele de refugiaţi şi de a descoperi oamenii de ştiinţă valoroşi. Precursorul său fusese un grup numit 30AU, înfiinţat în timpul războiului de către Ian Fleming, ofiţer în cadrul Serviciului Naval de Informaţii, cu o imaginaţie bogată şi care şi-a menţinut interesul şi faţă de FIAT, din care făcea parte şi Park, la înfiinţarea acestuia.[87] În primul sau în al doilea an de ocupaţie, serviciul de informaţii britanic îi vâna pe cei care conduseseră lagărele de concentrare, inclusiv pe medicii care făcuseră experimente pe oameni. Echipa cumplit de săracă în resurse avea să dea crezare unor zvonuri despre nazişti care ţin întruniri clandestine în anumite restaurante sau despre faptul că Martin Bormann ar fi fost observat în districtul al 12-lea, unde locuia sub un nume fals.[88] Un profesor s-a sinucis înainte să fie predat tribunalului de la Nürnberg.[89]

Nu a durat mult până când căutarea oamenilor de ştiinţă nazişti, care puteau da o mână de ajutor pe viitor, a înlocuit dorinţa de a face dreptate pentru fărădelegile trecutului.[90] Existau puţine reguli care să guverneze cursa celor patru puteri ocupante de a pune mâna pe indivizii

din spatele progresului industrial şi ştiinţific al Germaniei, dintre care mulţi fuseseră membri SS. Secretele lor aveau să fie împărtăşite direct companiilor comerciale de acasă.[91] Ţintele cele mai importante erau experţii în războiul biologic şi chimic, în electronică, arme teleghidate, aerodinamică şi război subacvatic.[92]

Daphne Park avea în subordine doi locotenent-colonei şi un maior, toţi specialişti în rachete, un sergent major şi 20 de şoferi, precum şi o femeie îngrozitoare de la Serviciul Auxiliar Teritorial, care o teroriza fără încetare pe Park, dar care o va forma.[93] Lipsa cunoştinţelor de limbă germană i-a creat ceva probleme lui Park. I s-a spus că exista un profesor care lucrase la conceperea rachetelor teleghidate şi care acum locuia într-o pădure, într-o căsuţă care amintea de cea a lui Hänsel şi Gretel. Când a ajuns aici, acesta s-a arătat foarte încântat s-o vadă şi a început, cuprins de entuziasm, să-i deseneze schiţe şi să-i vorbească despre zboruri. Park a prins din zbor cuvântul „Blumen”, care credea că înseamnă „flori”. Aşa că l-a trezit pe sergentul care moţăia şi i-a spus să asculte bine şi să-i traducă. Acesta i-a explicat că, din nefericire, profesorul studia traseele de zbor ale bondarilor mai degrabă decât ale rachetelor V2.[94]

În Germania, unde lupta pentru obţinerea de secrete ştiinţifice era cea mai acerbă, toată lumea juca murdar. Industriaşii germani erau „invitaţi” în Marea Britanie, apoi reţinuţi şi nu li se mai permitea să plece până nu le dezvăluiau toate secretele comerciale rivalilor britanici.[95] Americanii erau mai mult decât încântaţi să implice în propriul program de construcţie a rachetelor oameni care realizaseră rachetele V2 cu care se bombardase Londra. În

Austria, se făceau încercări disperate de a-i scoate pe oamenii de ştiinţă, specialişti în rachete şi pe cercetătorii chimişti din zona sovietică înainte ca ruşii să ajungă la ei. „Era foarte important să ajungi acolo repede, pentru că, dacă ajungeau ruşii primii, pur şi simplu îi răpeau, iar aceştia nu mai erau văzuţi niciodată”, îşi amintea Park.[96]

Viena era un oraş al fărădelegii, în care nu puteai să ai mereu încredere în poliţie şi în care regulile jocului pentru spionajul din timpul Războiului Rece încă nu fuseseră stabilite. Drept urmare, oraşul era cunoscut în rândurile spionilor drept „standul de tir” – un cadavru descoperit într-un parc sau plutind în Dunăre era un fapt la ordinea zilei. Pe aleile întunecoase ale Vienei, frica pusese stăpânire nu numai pe cei implicaţi în afacerile secrete, dar şi pe cetăţenii de rând. Era frica de răpire. Începuse imediat după război, când dispăreau oamenii suspectaţi că ar fi colaborat cu anumite unităţi germane sau că i-ar fi ajutat pe naziști (o femeie, despre care se presupunea că ar fi fost informatoare a Gestapoului, a fost răpită din apartamentul său, legată şi înfăşurată într-un covor.) Când sovieticii au pierdut controlul asupra poliţiei vieneze, a crescut numărul de răpiri la comandă.[97] În 1948, valul de răpiri a devenit o chestiune politică fierbinte şi se înregistrau şi trei dispariţii pe zi.[98] Din ce în ce mai mult, victimele erau oameni suspectaţi a fi spioni ai Occidentului. În decembrie 1947, un oficial austriac a fost vârât într-o maşină care îl aştepta în timp ce se îndrepta spre casă şi, de atunci, nu a mai fost văzut niciodată. O studentă din Anglia a fost răpită după ce iubitul pe care îl părăsise le-a spus sovieticilor că fata era creierul unui presupus grup de agenţi ai serviciilor de informaţii britanice.[99] În total, au fost răpite 400 de persoane în trei ani, majoritatea de către sovietici, deşi americanii nu se

dădeau nici ei în lături de la răpiri din zona sovietică, persoanele respective fiind duse apoi în Vest.[100]

Statele Unite şi Marea Britanie erau îngrijorate mai ales de modul în care se realizau răpirile, care le sugera că Moscova căuta ajutor pentru a construi bomba atomică.[101] Bomba americanilor era singura în stare să se opună forţei convenţionale a Armatei Roşii. Ofiţerii de informaţii au fost trimişi cu misiunea clară de a descoperi ce oameni de ştiinţă căutau sovieticii, lucru care le putea sugera în ce stadiu al cercetărilor se aflau. MI6 intrase în posesia unor informaţii potrivit cărora sovieticii extrăgeau uraniu în apropiere de graniţa cehă cu Germania şi existau informaţii că se mai căutau şi alte zăcăminte în Bulgaria, fapt care a impus operaţiuni urgente de strângere de informaţii pentru a investiga mai în detaliu chestiunea. Una dintre cele mai răspândite escrocherii la care recurgeau cei puşi pe căpătuială în Viena era aceea a „vânzătorilor de uraniu" care invadaseră Marea Britanie şi America, aducând „mostre" învelite în bumbac, introduse în flacoane cu pastile, cu promisiunea de a oferi şi mai multe.[102] Eşecul de a anticipa testarea bombei atomice de către sovietici, în 1949, nu a făcut decât să sporească paranoia în legătură cu alte necunoscute. Ceea ce Londra şi Washingtonul nu aveau să îşi dea seama decât mai târziu era faptul că sovieticii primeau ajutor din interiorul propriului program atomic al Occidentului, din partea lui Klaus Fuchs şi Bruno Pontecorvo, al căror trecut comunist fusese omis sau trecut cu vederea.[103]

Daphne Park privea cu groază, dar, în acelaşi timp, cu o fascinaţie crescândă actele de cruzime ale sovieticilor. „Mulţi oameni de ştiinţă erau răpiţi de ruşi. Acest lucru m-a

făcut să îmi doresc să învăţ limba rusă şi să activez în Uniunea Sovietică, să văd cum era de fapt acolo", îşi amintea ea mai târziu. „Am văzut dispărând cehi, polonezi, oameni pe care îi cunoscusem. Voiam să cunosc şi să înţeleg oamenii care trăiau într-un asemenea regim."[104] Avea să i se ivească ocazia. Şederea lui Daphne Park la Viena a fost de scurtă durată. Într-o zi, a venit la ea o femeie care i-a explicat că prietenul ei, un maior rus, era trimis acasă, dar că el nu era dornic să se întoarcă. Ar fi fost, oare, de acord să-l întâlnească? Daphne Park le-a făcut o vizită angajaţilor biroului MI6 cu care lucra ocazional. Aceştia s-au arătat extrem de interesaţi. Dar au avut dificultăţi în a găsi destul de rapid o rută de evadare. Daphne a apelat la militarii pe care îi cunoştea ca să-l scoată pe rus. Acest lucru a atras atenţia asupra ei. George Kennedy Young a decis că avea stofă. În 1948, ca o concesie făcută lumii moderne şi care nu avea să fie repetată preţ de alte două decenii, Park a devenit una dintre puţinele femei care s-au alăturat MI6. A fost numită ofiţer în spatele liniilor pentru Germania, Austria şi Elveţia. Într-un birou mic, sub o supraveghere extrem de strictă, acţiona ca om de legătură al staţiilor aparţinând serviciilor de spionaj, inclusiv al lui Anthony Cavendish, care o respecta pentru că o considera capabilă, deşi cam lipsită de feminitate. Perioada de un an şi jumătate petrecută în Viena a contribuit la formarea femeii care, într-un final, avea să devină controlor la MI6. Câteva decenii mai târziu, când a fost întrebată de unde izvora ura viscerală şi vocală faţă de comunişti şi de regimul sovietic, pe care întotdeauna l-a numit pur şi simplu „inamicul", răspundea: „Îi văzusem pe străzile Vienei, felul în care se purtau, şi m-a cuprins furia".[105]

Când Armata Roşie înaintase spre vest, la sfârşitul războiului, înaintea acesteia fusese împins un mare val de refugiaţi. Şi, după aceea, când a început să cadă Cortina de Fier, au urmat şi alte mii. În întreaga Austrie, cel puţin un milion de polonezi, ucraineni, evrei, iugoslavi, cazaci şi ruşi albi se adăpostiseră în taberele imense destinate persoanelor strămutate. Câteva mii colaboraseră cu regimul nazist, şi printre ei se aflau şi criminali de război, care făcuseră parte din unităţile SS formate din elementele anticomuniste recrutate din rândul populaţiei locale. Alţii erau dezertori din Armata Roşie. Unii, pur şi simplu, nu voiau să trăiască într-un regim comunist. Alţii, precum ruşii albi, fugiseră şi luptaseră cu comuniştii încă de la Revoluţia din 1917. Sovieticii voiau să-i recupereze pe toţi şi, spre ruşinea lor mai târziu, iniţial Aliaţii fuseseră de acord, urcându-i pe mulţi dintre ei în vagoane de marfă pentru a fi transportaţi în Rusia.[106] Unii dintre cazaci au preferat să-şi ucidă copiii şi să se sinucidă decât să se întoarcă. De asemenea, Uniunea Sovietică şi-a trimis temutele echipe de contrainformaţii SMERŞ (numele însemna „moarte spionilor”) pentru a-i vâna pe colaboraţionişti şi pe inamicii statului. A existat un caz în care se pare că un ofiţer britanic a vândut un grup de generali ruşi albi în Austria trupelor SMERŞ, pentru 14 kilograme de aur.[107]

Rolul jucat de Viena ca refugiu, deşi unul nesigur, pentru aceia care fugeau din calea comunismului a făcut din acest oraş patria unei serii uluitoare de organizaţii-paravan care reprezentau diferitele grupuri de emigranţi. MI6 şi CIA aveau să lucreze îndeaproape cu acestea, în timp ce pieptănau taberele în căutare de agenţi şi informaţii din Est. Unul dintre aceste grupuri se reunea într-o casă conspirativă a MI6 din Weyringergasse, nu foarte departe

de graniţa cu zona sovietică. Atmosfera semăna cu aceea a unei gări aglomerate, cu zarva permanentă a maghiarilor tineri şi idealişti care treceau graniţa încoace şi încolo. Unii acţionau în calitate de curieri, alţii strângeau informaţii şi îşi contactau prieteni, alţii organizau grupuri de rezistenţă. În centrul reţelei se afla Béla Bajomi, un maghiar care fugise ascuns sub vagonul unui tren, după cel de-al Doilea Război Mondial, şi care apoi lucrase pentru MI6.[108] Asemenea altor grupuri de emigranţi, îşi aveau şi ei propriile reţele de strângere de informaţii şi bătuseră la uşa CIA şi MI6 ca să ceară şi să ofere ajutor, promiţând că populaţia locală era pregătită de revoltă. Sovieticii erau obsedaţi de aceste grupuri de emigranţi şi depuneau foarte multe eforturi pentru a le descoperi. Ocazional reuşeau. În toamna anului 1947, a fost descoperită o întreagă reţea finanţată de către MI6 în Ungaria şi au fost arestate 100 de persoane în urma „un incident nefericit”.[109]

Într-o seară, Bajomi a primit un mesaj urgent de la un coleg maghiar, în care îi spunea că se îndreaptă spre o casă conspirativă. A doua zi de dimineaţă nu mai era de găsit. Un taximetrist austriac în vârstă a spus că văzuse un bărbat cum este băgat cu forţa într-o maşină cu numere de înmatriculare ruseşti. Un necunoscut a telefonat şi a cerut să vorbească cu Bajomi, două zile mai târziu. Acesta a spus că ruşii nu reuşiseră să-l ducă pe prietenul său în zona lor şi a oferit informaţii care să ajute la organizarea unei operaţiuni de salvare. I-a cerut lui Bajomi să se întâlnească cu el la distanţă de un cvartal de zona rusească. Bajomi a luat cu el un revolver încărcat. A ajuns cu puţin înainte de ora 11 noaptea. În linişte şi beznă, a trecut pe lângă apartamentele în stil baroc, avariate de bombardamente, şi a ajuns lângă o clădire cenuşie,

mohorâtă. Toate ferestrele erau întunecate, cu excepţia a două geamuri de la etajul superior. A trecut de uşile grele din stejar şi a ajuns pe un hol, slab luminat de un bec gălbui, a urcat scările până la ultimul etaj, unde erau aprinse luminile, scoţându-şi revolverul. În timp ce se apropia de uşă, a auzit glasuri vorbind în limba rusă şi a dat să fugă. Uşile s-au deschis brusc şi nişte ruşi în uniforme au pornit pe urmele lui. Alţii se apropiau din capătul opus al coridorului. Doi bărbaţi l-au înşfăcat şi l-au lovit în plină figură. I-au pus mâna la gură. O voce a spus în maghiară: „Acum te-am prins şi pe tine. Tu eşti adevărata ţintă.”

A fost vârât cu forţa într-o maşină şi dus înapoi în Ungaria. Ulterior, aflat într-o închisoare din Budapesta, a relatat din nou povestea capturării sale membrilor reţelei de rezistenţă la organizarea căreia ajutase. Mulţi dintre ei abia ieşiseră din adolescenţă şi printre aceştia se număra şi fiul său. Ei fuseseră sursa informaţiilor de bază, prea puţin importante, după care MI6 se dădea în vânt. Însă scrisorile lor, scrise cu cerneală simpatică şi lăsate la casa conspirativă din Viena, fuseseră interceptate. Îşi riscaseră viaţa pentru a stabili locul în care se afla un terminal de autobuz, pentru a înmatricula un automobil sovietic sau pentru a afla care era producţia de lapte şi unt, iar acum se aflau în închisoare. Paul Gorka oferise detalii despre industria grea. Recrutase colegi, prieteni, rude şi propria iubită. În închisoare, unii au spus că fuseseră victimele unei ambuscade în timp ce treceau Cortina de Fier. Unul dintre aceştia a vorbit despre un ofiţer britanic din cadrul Securităţii de Campanie, pe care-l întâlnise într-un restaurant dintr-un sătuc şi care îi dăduse o hartă şi-i spusese să o ia pe un drum anume. Acolo descoperise că îl aştepta Poliţia Secretă Maghiară. Într-o zi, Gorka l-a văzut

pe Béla Bajomi prin mica fereastră de vizită a celulei sale. „Noi toţi, aflaţi aici şi peste hotare, am fost trădaţi de către membri ai Serviciului de Securitate Britanic aflaţi la un nivel foarte înalt”, i-a spus omul slab, cu părul blond-deschis şi cu uniforma în dungi alb-albastre de puşcăriaş. În aprilie 1951, Bajomi a fost executat, un gardian lăudându-se ulterior cu asta în faţa fiului său. De asemenea, CIA-ul a descoperit că majoritatea agenţilor săi erau adunaţi în perimetrul delimitat de sârmă ghimpată al închisorilor din Ungaria. Puţinii rămaşi liberi nu ofereau aproape nici un fel de informaţii.[110]

Americanii erau nou-veniţi în acest joc al spionajului. Însă influenţa lor crescândă, în comparaţie cu britanicii tot mai vlăguiţi, aproape falimentari, a devenit curând evidentă în Viena, fie în lucrurile mărunte, cum erau proviziile de ciocolată şi de ţigări oferite agenţilor, fie în dovezile mult mai însemnate de mărinimie din Planul Marshall, prin care s-au investit miliarde de dolari în reconstruirea Europei. Ofiţerii MI6 susţineau că, în competiţia pentru agenţi, americanii „cheltuiau sume uriaşe drept comisioane”.[111] Ocupaţia a adus competiţia acerbă în căutarea de informaţii, iar competiţia era cea care guverna piaţa. Un hamal de la un hotel vienez lucra simultan contra cost pentru serviciile americane, britanice, sovietice şi franceze, şi, în acelaşi timp gratis, pentru propria ţară.[112]

CIA-ul era un serviciu tânăr, dar perseverent. Chiar dacă, iniţial, dăduse dovadă de naivitate, învăţase repede. Asemenea britanicilor, era în pragul disperării. „Nu trebuie să uitaţi că la început nu aveam nici un fel de informaţii”, îşi amintea ulterior Richard Helms, oficialul responsabil din acea regiune şi viitor şef al CIA. „Cunoştinţele noastre

despre ceea ce puneau la cale ceilalţi, intenţiile şi capacitatea lor, erau nule, sau aproape nule.” Mai târziu, Helms a recunoscut că cel puţin jumătate dintre informaţiile despre URSS şi Europa de Est din dosarele CIA erau false şi că birourile din Berlin şi din Viena deveniseră „fabrici de informaţii false”.[113] Până în 1952, CIA-ul nu avea nici măcar un ofiţer de caz vorbitor de rusă în oraş.[114] „Rezistenţa din Austria are o singură misiune clară şi o mulţime de responsabilităţi marginale, multe dintre ele stupide”, îi spunea Helms unui ofiţer aflat în drum spre Viena. „Misiunea ta este să recrutezi ruşi. Până când nu facem acest lucru, nu ne-am îndeplinit misiunea. Nu-mi pasă câte rapoarte trimite rezistenţa despre Partidul Comunist Ceh sau despre ordinul de luptă maghiar. Misiunea noastră principală este aceea de a ne infiltra în administraţia sovietică, aceasta este singura cale prin care vom primi răspunsurile de care Casa Albă are atâta nevoie.”[115]

La Viena, CIA a reuşit, în sfârşit, prima infiltrare serioasă în serviciul de informaţii sovietic, aceasta fiind prima lor şansă de a controla un agent care era dornic să rămână pe loc şi să ofere informaţii mai degrabă decât să defecteze. În noaptea de Revelion a anului 1953, un bărbat evident agitat s-a apropiat de o maşină în care se afla viceconsulul american, în sectorul internaţional, pentru a cere îndrumări. Înainte să plece, a lăsat un bilet. „Sunt ofiţer sovietic. Vreau să mă întâlnesc cu un ofiţer american pentru a oferi anumite servicii.”[116] Indica un prim loc de întâlnire şi unul de rezervă, dacă prima tentativă eşua. Echipele de supraveghere ale CIA-ului au studiat locul întâlnirii pe nevăzute şi au dat peste un ofiţer voinic, provenit dintr-o familie de ţărani, pe nume Piotr Popov, care lucra în cadrul serviciului rus de informaţii militare,

GRU. Motivele sale nu erau câtuşi de puţin nobile – se simţea singur şi stingher, conştient de originile sale modeste. Şi căzuse-n patima băuturii. O femeie de naţionalitate sârbă, dintr-o tabără de refugiaţi, lucrase ca agent pentru el şi îi devenise amantă. Acum tânăra trebuia să facă avort (într-un final, CIA-ul avea să plătească pentru trei întreruperi de sarcină). Un psiholog al CIA avea să-l descrie ulterior ca pe un „adolescent întârziat”, care descoperise posibilitatea de a-şi dezlănţui instinctele în Viena relativ libertină şi să guste din plăcerile Occidentului.[117]

CIA-ul l-a trimis să se ocupe de el pe George Kisevalter, un munte de om, a cărui patimă pentru băutură avea să-i creeze probleme mai târziu. Se născuse în Rusia, dar familia sa nu se mai întorsese acolo după Revoluţie. A fost trimis la Viena unde, după o primă întâlnire stânjenitoare, s-a apropiat firesc de Popov. „Singurul lucru pe care îl cer este să fiu tratat ca un om”, i-a spus Popov lui Kisevalter.[118] Cei doi urmau să se întâlnească de o sută de ori în următorii şase ani. Popov avea puţine informaţii despre conducerea sovietică sau despre intenţiile acesteia, dar a oferit o mulţime de detalii despre operaţiunile sovieticilor din Viena, inclusiv numele multora dintre cei 70 de ofiţeri KGB staţionaţi acolo, ceea ce a permis întocmirea unei liste uriaşe. Au fost adăugate şi fotografii (în absenţa acestora, atunci când erau întrebate cum arăta cineva anume, multe surse răspundeau de obicei: „Ca ruşii”).[119] Centrala CIA-ului i-a cerut, la un moment dat, echipei să-l pună pe Popov să organizeze un grup de rezistenţă în rândurile sovieticilor. Era o idee absurdă, care ar fi putut duce la demascarea sa şi ar fi subliniat şi mai mult abordarea încă naivă a problemei controlării agenţilor, adoptată de agenţiile de informaţii

occidentale. Popov a refuzat plin de mânie şi, ani de zile, sintagma „un mic grup unit, de rezistenţă” a devenit numele de cod folosit de rezistenţa CIA din Viena pentru „încă o idee năstruşnică de la centru”.[120]

Viena era mult mai mică decât Berlinul, încât echipe rivale de spioni ajungeau deseori să se cunoască din vedere şi membrii lor dădeau la propriu nas în nas pe stradă. Uneori echipele Securităţii de Campanie Britanice se opreau la semafor şi vedeau lângă ei o echipă de „infanterişti” ruşi (după cum erau cunoscuţi oamenii sovieticilor care se ocupau cu supravegherea). Şoferul unui elegant BMW sovietic nou-nouţ şi cel al unui Austin britanic rablagit se salutau dând din cap. Era o distanţă scurtă de mers pe şoseaua de centură din Innere Stadt, de la baza britanică de la Sacher, până la mai puţin confortabilul, dar mai impozantul Hotel Imperial care, împreună cu Grand Hotel de vizavi, erau cartierul general al sovieticilor şi al KGB-ului.

Britanicii făceau tot ce le stătea în putinţă pentru a-şi da seama ce se petrecea dincolo de holul de recepţie placat cu marmură şi împodobit cu candelabre al Hotelului Imperial. La un moment dat, doi oameni de serviciu austrieci au fost mituiţi să scoată gunoiul, dar ruşii au sesizat curând pericolul. Într-un birou aflat vizavi, a fost instalat un punct de observaţie de unde erau fotografiaţi toţi cei care ieşeau şi erau adăugaţi într-un dosar imens pe care un ofiţer de la informaţii îl răsfoia frecvent. Cu prilejul unui Revelion, o echipă mai puţin experimentată din cadrul Securităţii de Campanie Britanice a vrut să împărtăşească bucuria sărbătorilor cu omologii sovietici. Au încălcat protocolul şi au sunat la Înaltul Comandament

Sovietic de la Imperial să le ureze un an nou fericit. Veselia le-a fost tăiată scurt, cu câteva cuvinte rostite cu un puternic accent rusesc: „Nu ne provocaţi”. Şi respectivul a închis.

Unul dintre acei ofiţeri KGB, omologul lui Cavendish de la Viena, avea să fie protagonistul unuia din capitolele cele mai complicate din istoria Serviciului Secret Britanic. Pentru cei veniţi din Occident, Viena avea un aer mohorât, lipsit de strălucire, dar, când Anatoli Goliţîn a sosit cu trenul, a văzut numai oameni bine îmbrăcaţi şi fericiţi şi magazine pline de produse, unde oamenii nu stăteau la coadă.[121] Goliţîn, un bărbat încrezător în propriile abilităţi, se născuse în august 1926, într-un orăşel din Ucraina. Crescuse printre porcii şi găinile care rătăceau pe străzile tăcute şi pline de praf. Dar, când avea patru ani, din cauza marii foamete din Ucraina, agravată de colectivizarea gospodăriilor din timpul lui Stalin, cadavrele în putrefacţie începuseră să umple livezile de cireşi. Şi, astfel, familia sa se văzuse nevoită să plece la Moscova.

Fiind prea tânăr să lupte în război, Goliţîn intrase în academia SMERŞ, în septembrie 1945. Asemenea omologilor săi britanici, fusese inspirat de poveştile cu eroi care vânau agenţi inamici. Fusese antrenat în tehnicile supravegherii, în folosirea informatorilor şi în tehnica favorită a sovieticilor, „provocarea”. Aceasta presupunea, de exemplu, ca un ofiţer sovietic să se dea drept ofiţer britanic şi să se întâlnească cu un sovietic suspectat de tendinţe deviaţioniste, ca să vadă ce avea să spună sovieticul (la Berlin, sovieticii au mers atât de departe încât au construit o replică a bazei americane într-un castel, cu falşi americani în uniforme, vorbitori de limbă

engleză, pentru a încerca să-şi prindă pe picior greşit compatrioţii).[122] În octombrie 1946, Goliţîn a intrat în departamentul care se ocupa cu spionarea oficialilor sovietici de peste hotare, inclusiv a ambasadorilor, pentru a le testa loialitatea. Viena era unul dintre locurile în care era cel mai complicat să preîntâmpini contactul nepermis cu inamicul, aşa că aproape toată lumea trebuia să supravegheze pe toată lumea, mergând până la şoferii care puteau fi convinşi să-şi denunţe pasagerii. Un consilier de rang înalt de la ambasadă era suspectat că ar fi spion britanic şi a fost pus sub supraveghere.[123]

Prima misiune a lui Goliţîn a fost aceea de a se ocupa de agenţii din rândurile comunităţii de emigranţi ruşi, infiltrând indivizi din taberele de refugiaţi în interiorul diferitelor grupuri. O primă ţintă a fost gruparea emigranţilor ruşi antisovietici, NTS, şi liderul local, Valeri Tremmel. O dată pe lună sau la două luni, agenţii săi călătoreau cu trenul în diferite oraşe de provincie din zona sovietică, unde Goliţîn îi aştepta cu o maşină şi le cerea informaţii. În primăvara anului 1954, au primit vizita unui şef din KGB care le-a explicat că Serviciul avea să-şi intensifice activitatea împotriva NTS, eliminându-i liderii. Unul dintre agenţii lui Goliţîn a fost desemnat să-i administreze un drog lui Tremmel, drog adus din laboratorul special al KGB-ului. Agentul şi soţia sa au fost ascultaţi ca să se vadă dacă erau de încredere. Agentul a reuşit să-i dea nişte dulciuri cu droguri lui Tremmel, acesta fiind urcat într-o maşină şi dus cu forţa la Baden.

Rezidenţa KGB din Viena era împărţită în 14 departamente şi, în septembrie 1954, Goliţîn a primit o nouă însărcinare, aceea de a-i supraveghea pe britanici. Printre notiţele din

dosarul predecesorului său, a descoperit o scrisoare veche de la şeful Departamentului Britanic al KGB, în care i se solicita răpirea lui Peter Smollett, pentru a răspunde la acuzaţiile potrivit cărora lucrase pentru MI6. Cel mai probabil era o acţiune de epurare a agenţilor de origine evreiască, pe care o începuse Stalin, dar care fusese abandonată după moartea acestuia.[124] Un alt raport făcea referire la o tentativă eşuată de a recruta o tânără englezoaică angajată în cadrul departamentului britanic de cenzură din Viena. Aceasta avusese o aventură cu un locotenent sovietic controlat de KGB. Într-o seară, cei doi au fost prinşi în pat de un ofiţer KGB care îi şantajase. Femeia îl trimisese la plimbare. Goliţîn a găsit puţini alţi agenţi utili, în afară de un şofer de la Securitatea de Campanie din Viena, pe care l-a menţinut activ.

În februarie 1954, KGB-ul din Viena a fost zguduit de un caz de defectare. Maiorul Piotr Deriabin a traversat pe jos oraşul şi a mers la americani. Cuprinşi de panică, sovieticii au trimis patrule înarmate să-l caute în centrul medieval Innere Stadt. Un ofiţer CIA, care realizare interogatoriul iniţial cu Deriabin, şi-a dat imediat seama cât de valoros era acesta, precum şi de faptul că amândoi îl foloseau drept agent pe acelaşi inginer-şef din armata sovietică.[125] Deriabin a fost ascuns într-un boiler, ca un sicriu, care avea câteva găuri ca să poată respira. Boilerul, trecut în acte drept „utilaj”, a fost dus în vagonul de bagaje al Expresului Mozart care ieşea din oraş, trecea prin zona sovietică şi ajungea în zona americană a Austriei. Gardienii primiseră ordinul de a trage dacă ruşii încercau să intre cu forţa în tren (teoretic nu ar fi trebuit să urce, deşi nici trenul nu ar fi trebuit folosit în misiuni de spionaj).[126] Şeful departamentului responsabil cu Germania şi Austria din cadrul KGB-ului a făcut o criză de furie după defectare. A

avertizat personalul că americanii aveau să se „lanseze într-un efort masiv de a aborda, şantaja, racola sau chiar de a răpi ofiţeri şi agenţi”. Epurările, teama şi denunţurile erau la ordinea zilei în serviciul de informaţii sovietic. Nimeni nu era de încredere. MI6 a decis să încerce să încurajeze şi alte defectări, chiar şi din rândurile soldaţilor simpli, pentru a spori neîncrederea. „Cel ce pare a fi un simplu nemulţumit ar putea fi, de fapt, călăul unuia sau al mai multor ofiţeri din armată sau [direcţia de informaţii] MVD, a căror moarte sau deportare va slăbi maşinăria sovietică prin subminarea autorităţii acesteia”, sugera un memorandum strict secret, care a ajuns pe masa şefului MI6.[127]

Sovieticii recrutau fără discriminare, de la oameni de afaceri la chelneriţe. Funcţionarii publici şi cei din administraţie, care lucrau în zonele sub control occidental puteau fi abordaţi dacă aveau rude în zona sovietică. Chiar dacă nu aveau acces la secrete, puteau ajuta la identificarea posibilelor ţinte care prezentau vulnerabilităţi legate de bani sau de sex. Câţiva dintre aceşti angajaţi le-au raportat britanicilor şi americanilor că fuseseră abordaţi, şi apoi aceştia au încercat să îi întoarcă împotriva sovieticilor ca să le servească informaţii false.[128] În acelaşi timp, KGB-ul ducea o campanie de seducţie în Viena, recurgând la tineri frumoşi din Europa de Est, care vorbeau bine limba engleză, aveau apartamente elegante şi erau cu dare de mână. Personalul britanic era avertizat în mod special în legătură cu asemenea pericole.[129] Într-un caz, o secretară a adjunctului şefului de stat-major american pentru operaţiuni a fost sedusă de un bărbat cu 20 de ani mai tânăr decât ea. „Cum rămâne cu toţi acei ofiţeri ale căror soţii îi aşteaptă acasă în timp ce ei se culcă cu toate femeile din oraş?”, a spus ea când a fost

luată la întrebări de un ofiţer, şi a subliniat că şeful său avusese o iubită austriacă înainte ca soţia sa să sosească şi că ea nu trădase nici un secret. Cu toate acestea, a fost trimisă acasă.[130] Dar şi spionajul militar american ştia cum să exploateze slăbiciunile umane. Operaţiunea Claptrap a avut drept ţintă soldaţii sovietici care contractaseră o boală venerică şi care erau convinşi să trădeze secrete în schimbul medicamentelor şi pentru a evita pedeapsa de a fi trimişi înapoi în URSS.[131]

Deşi sovieticii împânziseră oraşul cu spionii lor, britanicii aveau o sursă de primă mână, de neegalat. Dar nu era vorba despre un agent. În 1950, dacă mergeai pe Aspangstrasse, în apropiere de linia de cale ferată pe care se transportau mărfuri, vedeai o prăvălie aparent obişnuită, cu ferestrele acoperite de scânduri bătute în cuie. Dacă mergeai în spatele prăvăliei, găseai un clopoţel, o uşă din oţel şi o gaură prin care se putea trage cu ochiul. În spate erau trei soldaţi britanici cu pistoale semiautomate Sten. Pe lângă ei, scările coborau în pivniţă şi în inima uneia dintre cele mai secrete şi mai de succes operaţiuni de la începutul Războiului Rece.

Întreaga operaţiune fusese ideea celui care îl înlocuise pe George Kennedy Young în fruntea biroului MI6 din Viena. Peter Lunn fusese căpitanul echipei olimpice britanice de schi din Bavaria, în anul 1936, iar tatăl său, sir Arnold Lunn, înfiinţase agenţia de voiaj Lunn Poly, utilizată, din când în când, de către MI6. Bărbatul micuţ era liniştit şi vorbea cu un glas blând, uşor peltic. Dincolo de aceste trăsături exterioare, se ascundea un slujbaş pasionat şi extrem de eficient, deopotrivă zelos şi înflăcărat în credinţa sa catolică şi în convingerile anticomuniste.

Potrivit unui coleg, undeva, într-un dosar, se află un bilet purtând scrisul mărunt al lui Lunn, care spune următoarele: „Comuniştii şi comunismul sunt malefice. Este datoria tuturor membrilor Serviciului să îi calce în picioare cu fiecare prilej posibil.”[132] Când a venit la conducere, Lunn ştia că, în mare măsură, informaţiile pe care le avea la dispoziţie erau bârfe mărunte ale agenţilor şi transfugilor. Era nemulţumit că MI6 încă nu se infiltrase la nivelul decizional al sovieticilor din Austria. Într-o zi, în timp ce citea rapoartele unui oficial austriac, a remarcat că sediul Armatei Roşii din Viena comunica cu zona de est a Austriei prin cabluri care treceau prin sectoarele britanic şi francez ale Vienei.[133] Poate că exista o soluţie tehnică la această problemă. A adus un inginer minier şi un expert în telecomunicaţii, angajat al poştei, pentru a discuta un plan prin care să sape un tunel spre cabluri şi apoi să se conecteze la ele. Lunn l-a abordat pe ambasadorul din Viena, care a fost de acord, fără a prezenta ideea Ministerului de Externe spre aprobare, de teama unui refuz. „Nu m-aş fi putut privi în oglindă dacă ar fi avut loc o invazie, iar eu aş fi ratat şansa de a procura informaţii”, îi spunea ambasadorul Harold Caccia lui Lunn.[134]

Soldaţii Corpului Regal de Ingineri au săpat tunelul şi apoi au fost trimişi imediat în Singapore, pentru a se preveni astfel orice scurgere de informaţii. A fost evitat şi un dezastru timpuriu. O echipă dotată cu aparatură de înregistrare trebuia să ajungă cu trenul în zona britanică. Comitetul de primire a aşteptat în zadar. Au primit, în schimb, un telefon în care se explica faptul că oamenii, pare-se, ar fi coborât într-o altă gară care părea să fie în zona rusească. „Nu vă mişcaţi, nu vă uitaţi la nimeni, nu vorbiţi cu nimeni. Până ajungem, nici să nu respiraţi. Venim într-o jumătate de oră”, a spus ofiţerul de serviciu şi

a plecat imediat. I-au găsit pe cei doi ingineri în uniforme britanice pe peron, cu valizele pline cu aparatura pentru interceptare.[135]

Aparatura a fost dusă în pivniţa de pe Aspangstrasse. În lumina apusului, un trecător ar fi văzut şase persoane stând în faţa unui tunel, cam la un metru şi jumătate sub nivelul străzii. Firele duceau la un fel de tablou de comandă de genul celor întâlnite în centralele telefonice de pe vremuri, cu mai multe mufe în care se puteau introduce jacuri. Unul dintre cei care stăteau în pivniţa jilavă, cu căşti la urechi, era un soldat care încă nu împlinise 20 de ani, pe nume Rodric Braithwaite.[136] Picase examenele de ofiţer, dar reuşise la mustaţă să intre în Detaşamentul de Informaţii. Faptul că, iniţial, dorise să intre la Cambridge pentru a studia rusa şi franceză sugera că avea înclinaţie spre limbile străine, ceea ce i-a adus numirea în echipa de 13 din tunel, aproape toţi având vârste de 18 şi 19 ani. Echipa lucra 24 de ore din 24, în schimburi. Nu prea îşi dădeau seama dacă era zi sau noapte şi numai o lumină slabă se răsfrângea pe cilindrii de ceară pe care îşi înregistrau roadele muncii lor. Unul dintre avantaje era că primeau permanent ciocolată şi ţigări. Faptul că fumau, precum şi lipsa ventilaţiei din adăpostul lor subteran au fost motivele pentru care ocupanţii acestuia i-au dat porecla „Smokey Joe’s” („La Joe Afumatul”).

Cei care făceau interceptările, dar nu cunoşteau limba, trebuiau să asculte ceea ce păreau a fi conversaţii în limba rusă şi apoi începeau să înregistreze pe cilindri. „Cei mai mulţi dintre noi nu deosebeau limba rusă de limba cehă. Dumnezeu ştie câte greşeli am făcut, pentru că nu ne-a

spus nimeni”, îşi amintea Braithwaite. Erau conduşi de un căpitan despre care Braithwaite credea că bea prea mult. În acelaşi timp, căpitanul considera că Braithwaite ridica o problemă de siguranţă întrucât citea mereu revista de stânga New Statesman, deşi Braithwaite se întreba şi dacă nu cumva, măcar în parte, animozitatea dintre ei doi avea legătură cu faptul că, mai demult, căpitanul cântase într-o orchestră condusă de tatăl lui Braithwaite. După şase luni, Braithwaite a fost trimis să interogheze refugiaţii şi, uneori, avea contacte sporadice cu spionii. Această experienţă i-a sădit neîncrederea faţă de trădările inevitabile în lumea serviciilor secrete, aşa că, atunci când a fost abordat la Cambridge, a refuzat un post la MI6, preferând să lucreze la Ministerul de Externe. Experienţa din Viena i-a trezit scepticismul faţă de spioni, care avea să persiste pe toată perioada Războiului Rece şi până la finele acestuia când a fost numit ambasador la Moscova şi apoi preşedintele Comitetului Reunit pentru Informaţii.

Tunelul din Viena a fost o operaţiune de succes. Se ascultau toate apelurile militarilor sovietici şi cele internaţionale ale civililor către Bucureşti, Sofia, Praga şi Budapesta. Le-a oferit un material bogat despre activitatea militarilor sovietici. Una dintre conversaţiile esenţiale interceptate a fost aceea între doi soldaţi ruşi care discutau despre trupele ce urmau a fi demobilizate. Acest lucru însemna că războiul nu era în plan. Tunelul din pivniţă a fost păstrat până în 1951, când sovieticii şi-au mutat liniile de comunicaţie, dar au mai fost construite şi alte tuneluri, care aveau să reziste până la finalul ocupaţiei, în 1955; unul se afla sub un aşa-zis magazin de bijuterii, un altul – în casa din suburbii a unei oficialităţi britanice.

Iniţial, americanii nu au fost informaţi despre succesul britanicilor, dar începuseră şi ei să lucreze la propriul plan. Succesorul lui Lunn începând din 1950, Andrew King, le-a dezvăluit secretul. King cunoştea Viena din anii 1930, când o vizitase în căutare de locaţii de filmare pentru compania cinematografică a lui Korda, London Film Productions, acoperirea sa ca agent MI6. Avea un aer extravagant, care ar fi fost, poate, potrivit pentru industria filmului, dar, pentru un spion, era destul de bătător la ochi. Conducea un Jaguar elegant, verde, şi îl însoţea adesea câinele său pechinez.[137] Era homosexual şi fost comunist. Nici una dintre aceste caracteristici nu constituise până atunci un impediment pentru a lucra în Serviciul Secret, dar, până la urmă, aveau să-i atragă probleme.

În fiecare dimineaţă, rezultatele muncii echipei din tunel erau puse într-un coş de rufe şi duse la staţia MI6 din cazarma de la Schönbrunn. În urma acestei operaţiuni rezultase atât de mult material, încât cei doi vorbitori de rusă de acolo au fost în curând copleşiţi, iar stocul de casete creştea de la o lună la alta. S-a decis ca acestea să fie trimise la Londra spre a fi procesate. Casetele erau transportate cu un avion special al Forţelor Aeriene Britanice (RAF) de trei ori pe săptămână şi apoi duse la noul Departament Y. Traducerea era realizată în decorul mărunt al unui birou al MI6 din Carlton Gardens, la numărul 2, în apropiere de Pall Mall, de către un amestec straniu de descendenţi ai unor negustori englezi care lucraseră în Sankt-Petersburg, de emigranţi ruşi şi de ofiţeri din armata poloneză, care rămăseseră acolo după război. „Temperamentul slav se făcea simţit la tot pasul şi se impunea mult tact şi o atentă gestionare a situaţiei pentru ca ritmul să fie menţinut şi maşinăria să funcţioneze adecvat”, îşi aminteşte ofiţerul MI6 care va

deveni adjunctul şefului echipei din septembrie 1953. Ofiţerul cu pricina era chipeş, de origine mai degrabă exotică, amestecul de sânge evreiesc, turcesc şi olandez, ca să nu mai vorbim şi de recenta experienţă de ostatic în Coreea, câştigându-i o reputaţie de cuceritor în rândul secretarelor din cadrul biroului. Însă era un cuceritor feroce.

Într-o seară de octombrie a anului 1953, chiar după ora şase, respectivul ofiţer a pornit la plimbare prin Soho spre Oxford Street. A savurat o ceaşcă de ceai şi o prăjitură, apoi a luat metroul de la Charing Cross. La sosirea trenului pe linia Northern Line, a urcat în ultimul moment. La următoarea staţie, a sărit exact când se închideau uşile. A lăsat să treacă două metrouri şi a urcat în al treilea. A coborât la Belsize Park şi a mers spre ieşire, strângând nervos un ziar în mâna stângă. Pe stradă era linişte. „Din ceaţă, s-a îndreptat uşor spre mine un bărbat”, va povesti mulţi ani mai târziu, „avea şi el un ziar în mâna stângă. Bărbatul cu pălăria moale de fetru gri şi cu pardesiul cenuşiu, elegant, părea şi el aproape decupat din ceaţă.” Acestuia, un rus, nu-i fusese prea greu să scape de sub supravegherea MI5 la Londra. KGB-ul ştia, din surse proprii din cadrul MI5, care erau procedurile folosite pentru a monitoriza ambasada. Ascultase chiar şi discuţiile prin radio ale MI5 şi ştia care sunt momentele în care supraveghetorii luau pauza pentru micul dejun.[138] Chiar şi aşa, orice ofiţer de informaţii rus era antrenat să meargă timp de cinci ore pe jos şi cu transportul în comun pentru a evita supravegherea. Bărbatul de la MI6 i-a dat o hârtie împăturită. A spus că acolo se aflau detaliile precise legate de ascultarea telefoanelor şi de operaţiunile de plantare a microfoanelor din Viena şi, de asemenea, şi de alte operaţiuni similare întreprinse în alte zone. Cei doi bărbaţi

au convenit să se reîntâlnească peste o lună. O oră mai târziu, George Blake era acasă şi lua cina cu mama sa. Era copleşit de un sentiment de uşurare. Nu mai era cale de întoarcere. Ulterior, avea să afirme că, în perioada petrecută în Coreea, propria-i credinţă îi fusese înlocuită de credinţa în comunism. „Ajunsesem la concluzia că nu mai luptam pentru tabăra potrivită”, avea să spună. Exista şi un motiv mai personal, pe care Blake nu l-a menţionat niciodată. Avea o relaţie cu o secretară de la birou. Tatăl ei, genul tradiţionalist, afirmase odată, în treacăt, că fiica sa nu avea să se căsătorească niciodată cu un evreu străin. Mai târziu, aflându-se în Seul, când un alt ofiţer a venit în vizită la birou, Blake s-a confruntat din nou cu acest antisemitism endemic în administraţia engleză de la acea vreme. Niciodată nu s-a simţit foarte britanic, şi nici nu era, iar perioada petrecută în captivitate în Coreea, combinaţia de alienare, idealism şi pragmatism pur l-a făcut să se ofere să treacă în tabăra cealaltă. Iar, când MI6 şi CIA s-au reunit pentru a pune la cale un plan şi mai ambiţios de construire a unui tunel, Blake a profitat de ocazie. Britanicii aveau să contribuie cu experienţa căpătată la Viena, americanii veneau cu banii, iar KGB-ul, mulţumită lui Blake, urma să afle totul.[139]

Oficialii KGB au decis să le permită colegilor de la Berlin din armata sovietică să continue să vorbească nestingheriţi la telefon, cel puţin o vreme, fără să le spună că erau interceptaţi. Şi asta pentru că au considerat că era mai important să păstreze secretă trădarea lui Blake, chiar dacă acest lucru presupunea ca CIA şi MI6 să intre în posesia unor informaţii valoroase, decât să rişte să-l demaşte, lansând astfel un avertisment. Când, în sfârşit, Blake a fost numit pe un post din care era mai greu să fie urmărit, KGB-ul a decis să „descopere” tunelul din Berlin,

dând impresia că fusese o întâmplare. Şi la Viena, Moscova a transmis mesaje de avertizare tardive colegilor de pe teren. În primăvara anului 1955, o scrisoare de la Moscova explica faptul că serviciile secrete britanice interceptaseră convorbirile telefonice ale militarilor sovietici. Era anexat şi un document de aproximativ o sută de pagini, care oferea detalii despre unele conversaţii între generali sovietici şi alţi ofiţeri. Rezidentului KGB, sau şefului staţiei, i s-a spus să i-l arate şefului serviciului militar sovietic de contrainformaţii în condiţii stricte.[140] La vremea aceea, tunelul îşi atinsese, în mare măsură, scopul. Epoca Vienei ca primă linie a războiului informaţiilor ajunsese la final, deşi avea să rămână în continuare câmpul de bătaie al spionilor din amble tabere.

În 1945, vienezii nu se gândeau că urmau să se afle sub ocupaţie timp de zece ani. Dar le-au împiedicat drumul spre independenţă până la moartea lui Stalin, în 1953. Succesorul său, Nikita Hruşciov, a acceptat neutralitatea Austriei, politică cu care viza cucerirea ţărilor din Lumea a Treia, iar acest lucru a deschis calea spre un tratat, semnat în mai 1955, care reconfirma existenţa unei Austrii independente. Începeau să fie trasate liniile finale de demarcaţie dintre Est şi Vest în Europa Războiului Rece.

Semnarea tratatului a dus la un ultim val de operaţiuni de spionaj. Majoritatea spionilor acţionaseră în spatele paravanului ocupaţiei şi ştiau că trebuiau să plece. CIA-ul a reuşit să plătească un agent imobiliar care îl ajuta pe un ofiţer de rang înalt al KGB să-şi găsească o locuinţă şi imediat casa a fost înţesată de microfoane.[141] KGB-ul a încercat să-şi infiltreze agenţi în poziţii cu influenţă strategică în viaţa publică austriacă şi a îngropat

transmiţătoare radio în recipiente de plastic, cu care se puteau trimite mesaje comprimate în suburbii.[142] Pe picior de plecare, puterile îşi pregăteau arsenalul în vederea următorului război, despre care încă mai credeau că avea să fie unul convenţional. KGB-ul şi-a pregătit oamenii în domeniul supravegherii, în utilizarea armelor uşoare şi în jiu-jitsu, după care aceştia au început să lucreze sub acoperire ca să pregătească operaţiuni de „partizani”.[143] Au lăsat ascunzători pentru arme în satele din zona sovietică, dar şi într-o mănăstire şi în două castele în ruine.[144] Marea Britanie şi Statele Unite au ascuns arme moderne, explozibili şi bani în peşteri subterane, în cadrul Operaţiunii Gladio, prin care se coordona activitatea din întreaga Europă Occidentală. MI6 a trimis ofiţeri pentru a pregăti ascunzători şi a recruta reţele de agenţi care să conducă rezistenţa. „Nu e nevoie de multă imaginaţie ca să-ţi dai seama că armata sovietică ne-ar fi vânat peste tot”, afirma, câteva decenii mai târziu, unul dintre acei ofiţeri ai MI6. „Bănuiesc că am fi dus o viaţă scurtă, dar interesantă.”[145]

În octombrie, o mare mulţime s-a strâns să aclame în timp ce fiecare dintre cele patru steaguri care fluturaseră deasupra clădirii Comisiei Aliate de Control era coborât. Steagul sovietic a fost coborât ultimul. După zece ani, ocupaţia se încheiase. Câteva săptămâni mai târziu, Opera de Stat, simbolul mândriei vieneze, era redeschisă. Viena supravieţuise. Războiul trecuse. Dar loialităţile şi trădările apărute în creuzetul Vienei aveau să evolueze şi ele la un alt nivel, mai important.

6 On the Cold War Front – Czechoslovakia 1948–1956 catalogul expoziţiei, Praga, 2009, http://www.ustrcr.cz/data/pdf/vystavy/katalog-na-fronte-en.pdf

7 Bob Steers, „Jan Mašek”, Intelligence Corps Journal, 2005; interviu cu Bob Steers. Informaţii suplimentare de la Prokop Tomek, Institutul de Istorie Militară, Praga

8 Arhivele Naţionale FO 1007/309, Rapoartele pentru Viena ale Securităţii Britanice de Campanie

9 Informaţii de la Prokop Tomek şi din On the Cold War Front. Deceniul despre care se vorbea era 1950–1960.

10 Confirmarea apariţiei numelui lui Jan Mašek pe listă provine de la Prokop Tomek, Muzeul de Istorie Militară, Praga

11 Arhivele Naţionale DEFE 21/33: un raport din anul 1950, întocmit de Philip Vickery, reflectă viziunea britanică asupra importanţei Vienei. Viziunea americană se regăseşte în „The Current Situation in Austria, CIA”, 31 august 1949, desecretizat şi disponibil pe www.cia.gov.

12 Suzanne St Albans, Mango and Mimosa, Virago, Londra, 2001, p. 318

13 Martin Herz, Understanding Austria, Wolfgang Neugebauer, Salzburg, 1984, p. 42

14 John Dos Passos, Tour of Duty, Riverside Press, Cambridge, 1946, p. 291

15 Ofiţerii MI6 îndemnaseră la precauţie înainte de a lua partea localnicilor, amintindu-le celorlalţi că ruşii le fuseseră aliaţi şi că făcuseră mari sacrificii. Arhivele Naţionale FO 1020/1272, Notă de la H.B. Hitchens

16 Arhivele Naţionale FO 1007/306, Rapoartele secrete ale Securităţii Britanice de Campanie pentru perioada 17–23 august 1945

17 Han tipic german, în lb. germ, în original (n.tr.)

18 Arhivele Naţionale FO 1007/309, Rapoartele pentru Viena ale Securităţii de Campanie, pentru primele luni ale anului 1948

19 Sigla Navy Army and Air Force Institutes, organizaţie creată de către guvernul britanic în anul 1921, cu scopul de a furniza produse şi servicii militarilor din Marină şi Forţele Aeriene. (n.tr.)

20 Ian Fleming, Thrilling Cities, Jonathan Cape, Londra, 1963

21 Norman Sherry, The Life of Graham Greene, vol. 2, Jonathan Cape, Londra, 1994, p. 252

22 Ibid., p. 250

23 Ibid., p. 84

24 Graham Greene, Ways of Escape, Penguin, Middlesex, 1982, p. 227; Sherry, Life of Graham Greene, vol. 2, p. 127

25 Este posibil ca Smollett să fi fost sursa acestei părţi a poveştii, la fel şi alţii, dar întregul său rol se poate să fi fost ascuns de Greene şi de ceilalţi cineaşti, ca parte a unei înţelegeri.

26 Referirea la vizita lui Philby este făcută în treacăt, pe o casetă, de către John Bruce Lockhart care a fost, pentru scurt timp, trimis la Viena, după război. De atunci, caseta a fost retrasă din Muzeul Imperial al Războiului.

27 Barbara Honigmann, Ein Kapitel aus meinem Leben, Hanser, München, 2004, p. 59

28 E.H. Cookridge, The Third Man, Arthur Barker, Londra, 1968, p. 21

29 Patrik Seale şi Maureen McConville, Philby: The Long Road to Moscow, Hamish Hamilton, Londra, 1973, p. 64; Cookridge, Third Man, p. 28

30 Arhivele Naţionale KV 2/1012-4, dosarul MI5 al lui Edith Tudor-Hart; KV2/1604-5, dosarul lui Alex Tudor-Hart

31 John Bruce Lockhart în Nigel West (ed.), The Faber Book of Espionage, Faber & Faber, Londra, 1993, p. 238

32 Citat în Miranda Carter, Anthony Blunt: His Lives, Macmillan, Londra, 2001, p. 153

33 Genrikh Borovik, The Philby Files, Brown, Londra, 1994, pp. 55 şi 38–39

34 Honigmann, Ein Kapitel aus meinem Leben, p. 62

35 Borovik, Philby Files, pp. 55 şi 137

36 Borovik în ibid., p. 251, afirmă că Philby a văzut-o pe Litzi la Viena. Alte relatări vorbesc de Paris sau afirmă că desfacerea căsniciei s-a convenit prin corespondenţă. La vremea aceea, Litzi locuia la Berlin.

37 Honigmann, Ein Kapitel aus meinem Leben

38 Marie-Françoise Allain, The Other Man: Conversations with Graham Greene, The Bodley Head, Londra, 1983, pp. 18–19

39 Rufina Philby, Mihail Liubimov şi Hayden Peake, The Private Life of Kim Philby, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 174

40 Asemănările au fost analizate, de exemplu, în Michael Shelden, Graham Greene: The Man Within, Heinemann, Londra, 1994, pp. 322–323; Sigfried Beer, „The Third Man", History Today, 1 mai 2001, vol. 51, p. 45

41 John H. Richardson, My Father the Spy, Harper Perennial, New York, 2005, p. 92

42 John le Carré, „We still need spies", Guardian, 2 martie 1999

43 John le Carré, A Perfect Spy, Coronet, Londra, 1987, p. 447

44 John le Carré, „The Madness of Spies", New Yorker, 29 septembrie 2008; John le Carré, „A service known only by its failures", Toronto Star, 3 mai 1986

45 Le Carré, „Madness of Spies"

46 Graham Greene, Omul nostru din Havana, Editura Polirom, Iaşi, 2005, trad. Radu Lupan (n.tr.)

47 Le Carré, „A service known only by its failures”; Graham Greene, Our Man in Havana, Vintage, Londra, 2001, p. 79

48 Peer de Silva, Sub Rosa, Times Books, New York, 1978, pp. 42–52

49 Anthony Cavendish, Inside Intelligence, HarperCollins, Londra, 1997, p. 64. Acesta poate fi incidentul la care se face referire şi în Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, p. 206

50 Interviu cu Anthony Cavendish

51 Aluzie la titlul romanului umoristic al lui Jerome K. Jerome, Trei într-o barcă (n.red.)

52 Arhivele Naţionale FO 1007/309

53 Arhivele Naţionale FO 1020/1272, Raport secret al Securităţii de Campanie

54 Arhivele Naţionale FO 1020/8 (72), Importanţa Vienei în exploatarea informaţiilor privitoare la ţările învecinate Austriei şi, în special, la ruşi, strict secret, 10 noiembrie 1945

55 John Whitwell, British Agent, John Kimber, Londra, 1966, p. 26

56 Interviu cu Anthony Cavendish

57 Bob Steers, „The Rose and the Laurel”, Intelligence Corps Journal, februarie 2007

58 Keith Jeffrey, MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949, Bloomsbury, Londra, 2010, pp. 670–673

59 Percy Cradock, Know your Enemy, John Murray, 2002, Londra, p. 50

60 Peter Hennessy, The Secret State, Penguin, 2002, Londra, p. 13

61 Jeffery, MI6, pp. 705–706

62 Cradock, Know your Enemy, p. 52

63 The Heart of the Matter, BBC TV, 22 septembrie 1985

64 Cavendish, Inside Intelligence, p. 189

65 George Kennedy Young, Who is my Liege?, Gentry Books, Londra, 1972, p. 31

66 George Kennedy Young, Masters of Indecision, Methuen, Londra, 1962, p. 26

67 Arhivele Naţionale FO 1007/327, Comisia Aliată de Control din Austria – Raport al Comitetului Reunit pentru Informaţii, 18 aprilie 1946, Intenţiile Rusiei în Austria

68 Richardson, My Father the Spy, p. 98

69 Arhivele Naţionale FO 1020/3464, Memoriu strict secret, 23 martie 1950

70 Arhivele Naţionale DEFE 28/31

71 Bower, Perfect English Spy, p. 186; Cavendish, Inside Intelligence, p. 188

72 Jeffery, MI6, p. 671

73 Arhivele Naţionale DEFE 21/33 – conţine lista priorităţilor Comitetului Reunit pentru Informaţii pentru Austria şi reflectă şi frustrările Londrei, în anumite privinţe. Sursele suplimentare sunt menţionate în Jeffery, MI6, pp. 669–671.

74 Arhivele Naţionale DEFE 21/33

75 James Critchfield, Partners at the Creation, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 64

76 James V. Milano şi Patrick Brogan, Soldiers, Spies, and the Rat Line, Brassey’s, Washington DC, 1995, pp. 1–2 şi 46

77 Ibid., p. 201

78 Asher Ben Natan, The Audacity to Live, Mazo Publishers, Ierusalim, 2007, p. 34

79 Arhivele Naţionale FO 1007/309

80 Arhivele Naţionale FO 1020/99; Robin Steers, FSS: Field Security Section, publicat de Robin Steers, 1996, p. 23

81 Serviciile sovietice de informaţii au avut mai multe denumiri, până când au fost reorganizate sub titulatura de KGB, în 1953. Pentru o mai bună înţelegere, denumirea de KGB este folosită pentru organizaţie, în tot acest timp.

82 Jeffery, MI6, pp. 690–693

83 Critchfield, Partners at the Creation, p. 69; Ben Natan, Audacity to Live, pp. 37 şi 55

84 Critchfield, Partners at the Creation, p. 69; Milano şi Brogan, Soldiers, Spies, and the Rat Line, pp. 1–2 şi 73

85 Ian Black şi Benny Morris, Israel's Secret Wars, Hamish Hamilton, Londra, 1991, p. 188

86 Toate materialele despre Daphne Park provin dintr-un interviu realizat de autor, exceptând situaţiile în care se menţionează altceva.

87 Arhivele Naţionale ADM 223/500

88 Arhivele Naţionale FO 1020/1272 şi FO 1020/14

89 Arhivele Naţionale FO 1007/307

90 Arhivele Naţionale FO 1032/1459

91 Arhivele Naţionale WO 232/92; Tony Geraghty, Brixmis, HarperCollins, Londra, 1997; Iain Cobain, „How the T-Force abducted Germany's best brains for Britain", Guardian, 29 august 2007

92 Arhivele Naţionale DEFE 21/33

93 Interviu cu Daphne Park

94 Daphne Park, „Licensed to Kill?”, Prelegere cu prilejul centenarului Ian Fleming, Societatea Regală de Literatură, Londra, 12 mai 2009

95 Tom Bower, The Paperclip Conspiracy, Michael Joseph, Londra, 1987

96 Daphne Park, „Licensed to Kill?”

97 Detaliile despre răpire se regăsesc în Martin Herz, Understanding Austria.

98 Arhivele Naţionale FO 1020/99 34

99 Herz, Understanding Austria, pp. 401–403

100 Milano şi Brogan, Soldiers, Spies, and the Rat Line, p. 173

101 De Silva, Sub Rosa, pp. 4–5

102 Allen Dulles, The Craft of Intelligence, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1963, p. 213

103 Pontecorvo a fugit din Marea Britanie în URSS. În 1953, când trebuia să asiste la un congres ştiinţific, a existat o încercare de a-l convinge să revină, oferindu-i amnistia în schimbul informaţiilor despre programul

sovietic. I s-a propus o întâlnire la Viena, oamenii de la Securitatea de Campanie au aşteptat, cu armele pregătite, în zona britanică, dar acesta nu a venit. Steers, FSS: Field Security Section, pp. 157–158

104 Caroline Alexander, „Vital Powers”, New Yorker, 30 ianuarie 1989

105 Interviu cu Daphne Park

106 Arhivele Naţionale FO 945/376

107 Christopher Andrew şi Vasili Mitrohin, The Mitrokhin Archive, Allen Lane, Londra, 1999, pp. 177–179

108 Această relatare este preluată din Paul Gorka, Budapest Betrayed, Oak Tree Books, Wembley, 1986, p. 78

109 Márta Pellérdi, „Their Man in Budapest: James McCargar and the 1947 Road to Freedom”, Hungarian Quarterly, vol. XLII, nr. 161, primăvara 2001

110 William Hood, Mole, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1982, p. 115

111 Jeffery, MI6, p. 671

112 Christopher Felix, The Spy and his Masters, Secker & Warburg, Londra, 1963, p. 132

113 Tim Weiner, Legacy of Ashes, Allen Lane, Londra, 2007, pp. 9, 17

114 Richardson, My Father the Spy, p. 106

115 Hood, Mole, p. 28

116 Clarence Ashley, CIA Spymaster, Pelican, Gretna, 2004, p. 82

117 John Limond Hart, The CIA's Russians, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 178; David E. Murphy, Sergei A. Kondrashev şi George Bailey, Battleground Berlin, Yale University Press, New Haven, 1997, p. 268

118 Hart, CIA's Russians, p. 38

119 Hood, Mole, p. 74

120 Richardson, My Father the Spy, p. 111

121 Toate detaliile despre Goliţîn sunt preluate din volumul 1 al memoriilor sale nepublicate, un exemplar al acestora fiindu-i oferit autorului. Un alt exemplar se află în Biblioteca Congresului, Washington.

122 Murphy, Kondrashev şi Bailey, Battleground Berlin, p. 25

123 Peter Deriabin şi Frank Gibney, The Secret World, Ballantine Books, New York, 1982, pp. 286–289

124 Referiri la planul de răpire se fac şi în Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 346

125 Ashley, CIA Spymaster, p. 102

126 Ibid., p. 103; Hood, Mole, p. 152. Informaţiile lui Deriabin au ajuns şi la britanici şi se face referire la ele în Arhivele Naţionale KV 5/107

127 Arhivele Naţionale KV 5/107, „Effects of recent Soviet defections and desertions”, 8 mai 1954. Şeful MI6 a cerut ca memoriul să îi fie prezentat şefului MI5.

128 Hood, Mole, p. 73

129 Arhivele Naţionale FO 1020/99

130 Milano şi Brogan, Soldiers, Spies, and the Rat Line, pp. 101–103

131 Ibid., pp. 111–112

132 Nicholas Elliott, With my Little Eye, Michael Russell, Norwich, 1993, p. 49

133 David Stafford, Spies beneath Berlin, Overlook Press, New York, 2003, p. 16

134 Bower, Perfect English Spy, p. 180

135 Înregistrare audio oferită de Bob Steers

136 Interviu cu sir Rodric Braithwaite

137 Stafford, Spies beneath Berlin, p. 23; interviu cu A. Cavendish

138 Bower, Perfect English Spy, p. 84

139 George Blake, No Other Choice, Jonathan Cape, Londra, 1990, pl. 17–18; Bower, Perfect English Spy, p. 84; Blake – the Confession, BBC Radio 4, 1 august 2009; informaţii private de la un ofiţer CIA care a lucrat cu Blake şi din surse britanice

140 Memoriile lui Goliţîn

141 De Silva, Sub Rosa, p. 93

142 Hood, Mole, p. 116

143 Arhivele Naţionale KV 5/107 – include informaţiile lui Holkov despre aceste reţele din Austria

144 Andrew şi Mitrohin, Mitrokhin Archive, p. 467

145 Michael Smith, The Spying Game, Politico's, Londra, 2003, p. 192

CAPITOLUL 2

PREŢUL TRĂDĂRII

O bătaie puternică în uşa de la intrare l-a trezit pe Anthony Cavendish dintr-un somn adânc. Era ora trei dimineaţa. Cavendish era ofiţerul de legătură al MI6 pe lângă Marina Regală din Hamburg, în zona britanică a Germaniei, oraş din care erau conduse operaţiunile din partea de nord a Cortinei de Fier.[146] La uşă se afla unul dintre operatorii săi radio, într-o stare evidentă de agitaţie. Era o problemă de care trebuia să se ocupe urgent. Cu o noapte înainte, Cavendish şi un ofiţer duseseră trei agenţi originari din ţările baltice în cartierul roşu din Hamburg. Bărbaţilor,

proveniţi din taberele de refugiaţi, li s-a oferit o ultimă seară de distracţie înainte de a porni într-o misiune secretă. Ar fi trebuit să fie relativ sigur, întrucât merseseră într-un bar din Reeperbahn, al cărui patron era un informator al Securităţii de Campanie. După plecarea lui Cavendish, bărbaţii mai rămăseseră să se distreze, dând pe gât un anume sortiment de coniac german şi stând de vorbă cu nişte fete machiate excesiv, în timp ce urmăreau spectacolul. Dar operatorul radio i-a explicat că, deşi doi dintre agenţi ajunseseră la casa conspirativă, cel de-al treilea şi ofiţerul MI6 „care avea grijă de el” se luaseră la bătaie.

Cavendish s-a îmbrăcat repede şi a pornit spre bar. Acesta era complet distrus. Poliţia îi dusese pe toţi cei implicaţi la secţie. Cavendish i-a convins să-i elibereze pe cei doi oameni ai lor, dar au urmat discuţii lungi şi complicate, pentru a se asigura că acoperirea agenţilor, care se presupunea că erau oameni de afaceri veniţi în vizită, nu fusese demascată. Acesta avea să fie începutul nefericit al uneia dintre operaţiunile cele mai agresive şi mai ghinioniste ale MI6 de la începutul Războiului Rece, care, alături de multe altele, avea să eşueze.

O zi mai târziu, cum vremea se îmbunătăţise, agenţii au fost duşi la un debarcader dintr-un port aflat în apropiere. Acolo îi aştepta un german pe nume Helmut Klose. În timpul războiului, fusese căpitan pe vasele rapide (e-boat) care îi transportau pe germani în spatele liniilor sovietice, pentru a duce la îndeplinire acte de sabotaj. Cunoştea fiecare golfuleţ aflat de-a lungul coastei Mării Baltice. MI6 cumpărase un vas german şi-l dusese în Portsmouth pentru a fi echipat cu un motor nou silenţios, care putea

atinge 50 de noduri. Acoperirea lui Klose era aceea de angajat al Serviciului de Protecţie a Pescuitului din cadrul Comisiei Britanice de Control.

Misiunea lui Cavendish era aceea de a pune la punct case conspirative, de a se ocupa de agenţi şi de a ţine legătura cu Marina Regală. Omul său de legătură din marină era ofiţerul Anthony Courtney, un om care spunea lucrurilor pe nume, a cărui carieră remarcabilă va face să fie mutat des, când la Moscova, când la Londra, din lumea obscură a serviciilor de informaţii, în lumina strălucitoare a parlamentului, sfârşind în dezastru, în mâinile KGB-ului. Courtney era poate unic printre ofiţerii britanici de informaţii prin faptul că donase sânge Armatei Roşii.[147] La un moment dat, tatăl său le vânduse maşini-unelte ruşilor şi se întorsese din Uniunea Sovietică cu urşi din lemn, frumos sculptaţi, şi cu cărţi de poveşti. Acestea îi erau inaccesibile fiului său, dar contribuiseră la fascinaţia stăruitoare pe care o simţea faţă de tot ceea ce avea legătură cu Rusia, inclusiv faţă de femeile de acolo.

După ce intrase în marină, Courtney fusese unul dintre puţinii occidentali care vizitaseră Uniunea Sovietică la mijlocul anilor 1930, perioadă în care avusese şi legături cu MI6. Redactase rapoarte detaliate pentru Serviciul de Informaţii al Marinei, în care oferea detalii variate, de la cele despre vasele de luptă pe care le văzuse şi până la salariul lunar al unui chelner. De asemenea, redactase documente în care detalia operaţiunile care puteau fi demarate împotriva sovieticilor în zona Oceanului Arctic şi a Mării Negre, în eventualitatea începerii unui război. „Mă tem că am idei destul de violente în privinţa a ceea ce am putea face cu adevărat URSS-ului dacă am încerca”, scria

într-un raport din anul 1936.[148] Experienţa acumulată l-a propulsat în postul de adjunct al Misiunii Navale de la Moscova în timpul războiului şi navigase în Oceanul Arctic până la Murmansk prin furtuni atât de violente, încât ar fi putut detona minele din jurul navei. Anii petrecuţi la Moscova au fost dominaţi de frustrări şi obstacole, dar a reuşit nu numai să doneze sânge într-un gest de solidaritate, dar, în acelaşi timp, să înceapă şi o aventură cu o balerină de la Teatrul Balşoi, care a durat până când poliţia secretă o forţase pe aceasta să rupă legătura.[149]

După război, a fost consultant MI6 pentru utilizarea ambarcaţiunilor rapide şi a submarinelor speciale pentru operaţiuni în Marea Neagră. În 1948, a fost numit şeful statului-major din serviciul de informaţii la biroul naval din Germania, locuind cu soţia într-o casă cu piscină şi teren de tenis, deşi se plângea permanent din cauza lipsei de bani. Germania i-a oferit şansa de a-şi conduce propriile operaţiuni în linia întâi, în timp ce deprindea modul în care ambarcaţiunile rapide germane puteau fi adaptate pentru a ieşi în linişte şi cu viteză din porturile mai mici.

Courtney îl abordase pe Helmut Klose în luna mai a anului 1949. Klose nu fusese nazist, dar Courtney îi explicase că activităţile lui din timpul războiului fuseseră descoperite şi îi sugerase că putea să îşi reia activităţile de acest fel.[150] Nu fusese nevoie să facă presiuni, deoarece Klose se arătase bucuros să reia lupta împotriva bolşevicilor. Adjunctul lui Courtney era John Harvey Jones, mai târziu preşedinte al ICI şi realizator al emisiunii TV Troubleshooter, care intrase în Serviciul de Informaţii al Marinei după ce studiase rusa la Cambridge.

După câteva tentative ratate, şalupa albă a lui Klose, S-208, la bordul căreia se aflau agenţii din ţările baltice coordonaţi de Cavendish a părăsit, în sfârşit, portul, pe 31 octombrie 1949. Destinaţia lor era Letonia, care fusese anexată de Uniunea Sovietică în timpul războiului. Printre membrii grupului se aflau şi foşti membri SS, al căror trecut fusese şters cu buretele. MI6 purta acest nou război de parcă ar fi fost ultimul şi căuta exilaţi pe care îi trimitea dincolo de liniile inamice. Aceştia fuseseră antrenaţi în Marea Britanie cum să folosească armamentul şi cerneala simpatică, antrenându-se şi la o sală de tir din Chelsea. Aveau o valiză maro în care se aflau radiouri, mitraliere şi pistoale. În pungi de plastic etanşe aveau ascunse coduri şi paşapoarte false. În curele aveau monede de aur şi fiecare dintre ei avea o pastilă cu cianură în eventualitatea că erau capturaţi.[151]

Popasul în Letonia nu a fost primul. După părerea membrilor MI6, coasta baltică era un punct vulnerabil al Cortinei de Fier. Serviciul britanic de informaţii o studiase cu atenţie. Se ştia că este păzită din turnuri de control camuflate, din puncte de observaţie ascunse şi de către patrule de grăniceri, dar nu în mod constant. Zona situată cel mai aproape de mal fusese evacuată, iar insulele fuseseră declarate zone interzise. Vasele de pescari aveau informatori la bord şi erau supravegheate de şalupe ale pazei de coastă, de la graniţa cu apele britanice.[152] MI6 mai încercase deja misiuni similare în Lituania, dar acestea eşuaseră lamentabil în urma unei ambuscade a KGB pe ţărm.

Klose i-a lăsat într-un loc izolat. Au mers la casa unui preot şi au spus parola: „Se poate cumpăra bere de aici?”

Agenţii au trimis un mesaj prin radio la Hamburg, confirmând că misiunea începuse bine. Au pornit spre Riga şi au mai bătut la o uşă. Veniseră să sprijine rezistenţa din păduri, au explicat ei. A doua zi, omul de legătură le-a spus că se duce să facă rost de mâncare. În schimb, a luat legătura cu un bărbat pe nume Janis Lukasevics. „S-au instalat şi se simt ca la ei acasă”, i-a spus lui Lukasevics.[153]

Operaţiunile din ţările baltice erau conduse de un inspector posac şi secretoman de la MI6 din Londra, pe nume Harry Carr. Carr, bărbatul cu nasul coroiat, cu ochi pătrunzători şi păr brunet, era şeful unui grup de ofiţeri MI6 pentru care al Doilea Război Mondial reprezentase numai un scurt răgaz din lupta încrâncenată împotriva adevăratului inamic. În secolul al XIX-lea, ruşii fuseseră inamicii britanicilor în primele conflicte pe tărâmul spionajului ca parte a Marelui Joc din Asia. Sentimentele antiruseşti, de sorginte imperială, din Serviciul Secret au fost atunci dublate de o profundă antipatie faţă de bolşevism şi de lupta sa de clasă. Pentru Harry Carr, confiscarea proprietăţilor era şi ea o chestiune personală. Se născuse în portul rusesc Arhanghelsk, aflat în nordul îndepărtat, în ultimele săptămâni din secolul al XIX-lea. Tatăl său era proprietar de fabrici de cherestea, iar Carr crescuse în lux, cu teren de tenis cu gazon şi slujitori, înainte ca totul să le fie luat de către bolşevici.[154] Un număr impresionant de ofiţeri MI6 aveau legături cu vechea Rusie, fie direct, fie prin căsătorie. Acest lucru a dus la crearea unui grup extrem de motivat, dedicat cu trup şi suflet confruntării cu sovieticii. În anii 1920, căzuseră victime ale operaţiunii Trust/Trest, în care un fals grup de emigranţi acţiona drept capcană pentru agenţi. Însă Carr şi cei asemenea lui nu se învăţaseră minte. Carr, omul mai înclinat spre acţiune decât spre planificare, a

cerut să se ia măsuri agresive. „Exista o filosofie care afecta aproape tot ceea ce făceau, de tipul: «Trebuie să facem ceva. Nu contează ce, dar trebuie să facem ceva»„, îşi amintea un coleg care lucrase în departamentul lui Carr chiar după război.[155]

Carr era unul dintre cei dornici să pornească operaţiuni împotriva sovieticilor după al Doilea Război Mondial, iritat de restricţiile impuse iniţial de către guvern în privinţa operaţiunilor pe teritoriul Rusiei. Într-un final, lesa a fost slăbită şi s-a căzut de acord că se puteau lansa operaţiuni, din afara Uniunii Sovietice, în perimetrul acesteia.[156]

Una dintre acestea a fost efortul de a sprijini partizanii din pădurile baltice. Însă un maior KGB ambiţios, pe nume Janis Lukasevics, îi aştepta. Interogase un grup de letoni care debarcaseră încă din 1945 şi la sosirea grupurilor, din 1949, printre care şi a celor păstorite de către Courtney şi Cavendish, era pregătit să le prindă în plasă.[157] Adevăraţii partizani fuseseră aproape complet striviţi de poliţia secretă sovietică şi şase dintre ofiţerii săi KGB urmau să se dea drept partizani. „I-am dus într-un loc sigur”, îşi amintea Lukasevics, câteva decenii mai târziu, despre echipa trimisă în octombrie. „S-a luat hotărârea că nu trebuiau atinşi.”[158]

Nou-veniţiii au fost ascunşi sub nişte lăzi de peşte, într-un camion, şi au fost duşi să se întâlnească cu „fraţii din pădure”. Agenţii MI6 au petrecut luni de zile în adâncul pădurii, unde i-au pregătit pe „partizani” şi le-au dat nume de cod. Li s-a spus că vor primi 20 de lire sterline lunar, într-un cont bancar din Londra. La un moment dat, un

agent MI6 l-a cuprins cu braţul pe după umeri pe un „partizan” şi i-a mărturisit că, în primele câteva săptămâni, fusese îngrijorat că era vorba de o capcană a KGB-ului. Au început să furnizeze informaţii Londrei, profiluri de persoane, mişcări de trupe şi date despre producţia din fabrici, nimic deosebit, dar informaţii destul de importante cât să apară în rezumatul săptămânal de activitate al MI6, redactat pentru Ministerul de Externe. Au mai sosit agenţi, inclusiv un alt agent KGB sub acoperire, infiltrat să raporteze despre fiecare element al operaţiunii.[159] În decurs de cinci ani, Klose va mai trimite mulţi alţi agenţi în zona baltică. KGB-ul avea să-i captureze şi, în unele cazuri, să-i tortureze şi să-i ucidă. MI6 fusese înşelat, trădat. Cine era de vină?

În vreme ce operaţiunea letonă era în plină desfăşurare în extremitatea nordică a Cortinei de Fier, o acţiune secretă şi mai ambiţioasă, dar la fel de sortită eşecului, era întreprinsă de către MI6 în sud. Într-o noapte fără lună, în ziua de 3 octombrie 1949, un vas numit Stormie Seas se afla la circa 180 de metri de un golfuleţ de pe coasta albaneză. Un grup de bărbaţi a urcat într-o barcă de cauciuc şi a vâslit spre mal.[160] Locul de debarcare, ascuns de întuneric, era o râpă îndepărtată de la baza unei costişe şi, pe o potecă, se ajungea la dealul acoperit de arbuşti. Unuia dintre oameni i s-a părut că zăreşte o lumină, dar, câteva secunde mai târziu, aceasta a dispărut. Când un soldat britanic din marină a adus şi restul echipei cu şalupa, a descoperit că primii sosiţi erau încă acolo, nesiguri de ceea ce îi aştepta în întuneric. I-a îndemnat să urce dealul. „S-au furişat cu toţii”, îşi amintea acesta mai târziu. „Aveau să fie extrem de dezamăgiţi.”[161]

Cei nouă bărbaţi s-au despărţit din nou în două grupuri. În câteva ore, unul din grupuri a fost atacat, şi trei dintre membri au fost ucişi. Ceilalţi au luat legătura cu sătenii, care le-au spus că în zonă erau staţionaţi soldaţi de câteva zile. Forţele de securitate albaneze se pregătiseră de săptămâni bune. Reţelele lor de informatori fuseseră avertizate să fie atente.[162] La staţia radio din Corfu, echipa MI6 care se ocupa de operaţiune a început să fie cuprinsă de panică pe măsură ce zilele treceau fără să fi stabilit vreun contact. După o vreme, mesajele au început să se întoarcă cu greu şi câţiva supravieţuitori au ajuns în Grecia să dea veştile proaste. O a doua echipă care ajunsese fusese şi ea aşteptată şi căzuse în capcană.

Obiectivul acestor echipe era să ia pulsul evenimentelor în vederea pregătirii înlăturării guvernului albanez.[163] Pierderile au fost însemnate, dar nu într-atât încât să-i descurajeze pe cei care deciseseră că aceasta era modalitatea în care trebuia purtat Războiul Rece. Aveau loc, târziu în noapte, conferinţe în care se analiza ceea ce nu funcţionase. Stând la adăpost într-un birou din Pentagon şi monitorizând acele prime debarcări, un american a ajuns la concluzia că probabil exista o scurgere de informaţii. Omologul său, noul om de legătură de la MI6, despre care americanii au constatat că era reconfortant de englez şi doar puţin excentric, după standardele stabilite de colegii săi, a păstrat tăcerea.[164] La vremea aceea, regula nescrisă era, după cum îşi amintea un ofiţer MI6, să respingi fiecare obstacol cu replica: „Nu există nici un motiv de îngrijorare, continuaţi, indiferent de situaţie”.[165]

URSS-ul era considerat de către Comitetul Reunit pentru Informaţii, în 1948, drept un „stat ostil, mesianic, cu o misiune mondială de a grăbi eliminarea capitalismului”.[166] Albania fusese identificată şi de către MI6 şi de către CIA drept punctul vulnerabil al frontului comunist şi, în februarie 1949, se luase decizia ca aceasta să fie terenul de încercare pentru „decomunizare”, politică în multe privinţe la fel de agresivă ca şi încercările KGB-ului. Toate mijloacele, mai puţin războiul, erau de luat în considerare.

Marea Britanie avea o problemă. Banii, sau mai bine spus lipsa acestora. Ţara era falită. Soluţia era evidentă: americanii. Nu a fost nevoie de prea multă putere de convingere. Marea Britanie se retrăgea din lumina reflectoarelor şi ceda rolul principal. În februarie 1947, Londra informase Washingtonul că sprijinul său economic şi militar acordat Greciei şi Turciei va trebui sistat, deoarece Marea Britanie era în pragul falimentului. Dat fiind pericolul ca respectivele să cadă pradă comunismului, preşedintele american a prezentat lumii Doctrina Truman, prin care li se oferea ajutor tuturor „popoarelor libere care rezistă subjugării”. Aceasta a fost urmată de Planul Marshall, prin care se oferea ajutor economic pentru a preveni extinderea influenţei comuniste. A fost însoţită de o creştere în intensitate a propagandei şi a numărului de acţiuni secrete, inclusiv sprijinirea grupurilor de emigranţi şi finanţarea partidelor anticomuniste în ţări precum Italia, unde se făcuseră mari eforturi în vederea „câştigării” alegerilor din 1948. Expresia la modă pentru a descrie această situaţie era „război politic”. Acesta includea de la propagandă la manipularea preţurilor bunurilor de larg consum, de la contrafacerea banilor până la sabotaj, de la finanţarea organizaţiilor-paravan şi până la aruncarea de fluturaşi din baloane cu aer cald (unii dintre aceştia,

destinaţi Cehoslovaciei, au fost descoperiţi de nişte fermieri scoţieni, spre uimirea acestora).[167]

Albania era poligon de încercare pentru scopul cel mai agresiv al războiului politic. Ministrul britanic al Afacerilor Externe, Ernest Bevin, un anticomunist convins graţie luptelor pe care le purtase cu sindicatele, era un adept al acestuia. Existau diferenţe de abordare între Londra şi Washington, mai ales în privinţa celor care trebuiau susţinuţi. Într-o discuţie cu secretarul de stat american, Dean Acheson, Bevin lansa marele strigăt de luptă britanic: „Există nişte regi pe care i-am putea pune la conducere?”[168] Nu toată lumea din Ministerul de Externe britanic şi din Departamentul de Stat american era de acord cu acest plan, dar MI6 şi-a găsit un susţinător entuziast la Washington în persoana lui Frank Wisner, cunoscut drept Wiz. Fostul jurist din Mississippi era obsedat de ideea de a recurge la operaţiuni secrete pentru a-i înfrunta pe sovietici. Dintr-un sediu cunoscut drept „palatul şobolanilor”, din cauza rozătoarelor care mişunau pe coridoare, acesta conducea Biroul de Coordonare Politică (OPC), a cărui misiune era să poarte războiul secret, misiune pe care şi-a îndeplinit-o şi după ce OPC a fuzionat cu CIA, în 1950. În 1951, Wisner cheltuia deja peste 200 de milioane de dolari pe an cu operaţiunile secrete, de trei ori suma cheltuită pentru culegerea şi analizarea informaţiilor.

MI6 şi CIA au avut întotdeauna două misiuni: culegerea de informaţii şi operaţiunile secrete. Cea din urmă presupunea conceperea de acţiuni care, apoi, erau duse la îndeplinire fără ca implicarea guvernului să fie dezvăluită. Pentru Wisner şi oamenii săi, spionajul presupunea

acţiune, nu culegere de informaţii. „Bătăliile cele mai importante, decisive, din războiul secret sunt purtate pe vastul tărâm al operaţiunilor politice secrete”, scria James McCargar, care conducea din partea americanilor operaţiunea din Albania. „Scopul naţional suprem în războiul secret nu se rezumă la cunoaştere, ci la păstrarea şi extinderea forţei naţionale.”[169] Însă nu toată lumea era de acord. „Aspectul operaţional ne distrage atenţia de la scopul principal informaţional”, avertiza un personaj marcant din cadrul spionajului american.[170] Dar CIA, chiar mai mult decât MI6, a început să fie stăpânită de o cultură paramilitară, entuziasmată de posibilităţile pe care le ofereau acţiunile secrete. Statele Unite au decis că exista o singură modalitate de a lupta împotriva unui nou duşman implacabil, letal, hotărât să-şi impună dominaţia. „Într-un asemenea joc, nu există reguli”, se spunea într-un raport oficial, folosindu-se un limbaj care avea să fie reluat după evenimentele din 11 septembrie. „Normele, până acum acceptabile, de comportament uman nu se mai aplică. Dacă Statele Unite vor să supravieţuiască, conceptul american adânc înrădăcinat de «fairplay» trebuie regândit... Trebuie să formăm servicii de spionaj şi de contraspionaj eficiente şi trebuie să învăţăm să subminăm, să sabotăm şi să ne distrugem inamicii prin metode mai inteligente, mai sofisticate şi mai eficiente decât cele folosite împotriva noastră.”[171] („Nu ne putem permite să folosim metode mai puţin crude decât cele folosite de adversarii noştri”, afirmă un spion britanic, personaj în romanul lui John le Carré, Spionul care venea din frig.)

Finanţarea planului britanicilor vizând Albania nu era o problemă pentru spionii americani doldora de bani, care aveau acces la fonduri secrete deturnate din Planul

Marshall, aproape fără nici un fel de probleme.[172] Ne putem imagina cu ce invidie trebuie să fi privit Serviciul Secret Britanic, lipsit de fonduri – adăpostindu-se în clădirile de pe Broadway din apropiere de staţia de metrou St James, cu podelele acoperite cu linoleum maro, cu mobilier prăpădit şi becuri atârnând direct din perete – spre bogăţia vărului său mai tânăr şi mai îndrăzneţ. Dincolo de suprafaţă, câţiva angajaţi de la Washington au sesizat un puternic resentiment faţă de americani, mai ales în rândurile unor britanici din clasele superioare, cărora nu le plăcea nici să cedeze ştafeta, nici pornirile antiimperiale ale americanilor.

Conştientizarea faptului că nu mai erau la comandă şi că depindeau de mărinimia americanilor era exprimată în lucrările de ficţiune ale unuia dintre prietenii lui Anthony Courtney, fost coleg din cadrul Serviciului de Informaţii al Marinei, care, exact când operaţiunea din Albania ajungea la apogeu, îşi scria primul roman. „Ai noştri sunt categoric interesaţi de ceea ce se întâmplă aici. Oferă misiunii exact aceeaşi importanţă ca şi ai voştri şi nu cred deloc că e o nebunie. De fapt, cei de la Washington regretă că nu dirijăm noi spectacolul[173]”, îi explica omul CIA-ului lui James Bond. În timp ce operaţiunea britanică a lui Bond, condusă de la masa de bacara din Casino Royale mai degrabă decât din munţii Albaniei, părea un eşec, omul CIA-ului, Felix Leiter, împinge un plic pe masă, „gros cât un dicţionar”, pe care scria: „Ajutor Marshall. Treizeci şi două de milioane de franci. Cu complimente din partea Statelor Unite”, ceea ce îi permite lui Bond să devină eroul zilei şi să-şi distrugă inamicul. În lumea izvorâtă din fantezia lui Ian Fleming, britanicii erau încă la conducere, chiar dacă aveau nevoie de banii americanilor. Era un fel de realitate alternativă, iar cititorul britanic se putea consola cu gândul

că, deşi zilele imperiului şi ale măreţiei apuneau, Marea Britanie încă se pricepea la ceva; era o lume în care iluzia puterii şi a influenţei putea fi păstrată prin persoana unui superspion nemilos, cu sânge rece.[174]

În cazul adevăratei operaţiuni din Albania, schimbul nu a fost chiar atât de clar în favoarea uneia din părţi. În schimbul banilor americani, Marea Britanie putea oferi două lucruri – pretenţia (numai parţial acoperită de realitate) de a avea datele şi cunoştinţele necesare despre Albania şi, de asemenea, un aspect crucial, proprietăţile din care să-şi conducă operaţiunile. Rămăşiţele imperiului, din Cipru până în Hong Kong şi, mai târziu, Diego Garcia, au fost şi ele utile, iar înclinaţia americanilor de a favoriza decolonizarea îşi avea şi ea, cu siguranţă, limitele ei. „Ori de câte ori vrem să ne implicăm într-un loc", îi mărturisea Frank Wisner unui ofiţer MI6 despre care crezuse, în mod eronat, că era de partea sa, „descoperim că britanicii deţin în apropiere o insulă uşor accesibilă."[175] În cazul Albaniei, locul cu pricina era Malta.

Diferenţele culturale dintre spionii celor două ţări sunt surprinse în relatarea lui McCargar despre participarea la reuniuni de lucru, de o parte şi de alta a Atlanticului. Ajuns la Washington, acesta a văzut pe un perete o schemă birocratică, organizaţională, pentru operaţiunea din Albania. „Un coleg a arătat spre ea şi a spus că aveam nevoie de 457 de corpuri. Nu credeam că putem găsi 457 de corpuri şi am spus că m-aş mulţumi cu şase creiere", îşi amintea McCargar. O săptămână mai târziu, a mers la Londra pentru discuţii. După o oră-două, cineva a spus: „De ce nu-l aducem aici pe bătrânul Henry? El ştie de chestiunea asta." „O zi sau două mai târziu, a apărut

bătrânul Henry din Sussex şi, când i-a fost prezentată problema, într-un final a fost de acord să îşi asume misiunea, deşi, după cum a spus el: «Asta va însemna să-mi las grădina în devălmăşie, înţelegeţi? Abia am început s-o aranjez.»„ A spus mai apoi că avea nevoie de un total de şase persoane care să-i raporteze.[176]

„Bătrânii Henry” din operaţiunea din Albania formau un grup de veterani din Direcţia de Operaţiuni Speciale (SOE) care aveau să fie cunoscuţi drept „Muschetarii”. În timpul războiului, SOE trimisese oameni şi arme să sprijine lupta albanezilor mai întâi împotriva italienilor şi apoi împotriva germanilor. Se produsese o divizare clară şi înverşunată între cei care îi susţineau pe partizanii aliaţilor comunişti şi cei care colaborau cu naţionaliştii şi monarhiştii şi care erau de partea regelui exilat Zog (instalat pe aproape întreaga perioadă a războiului pe linia frontului din Henley-on-Thames). Partizanii se dovediseră mai dornici să lupte cu germanii şi, într-un final, liderul lor, Enver Hoxha, va ieşi învingător, instalând un guvern comunist care, la rândul său, nu avea încredere în britanici pentru că sprijiniseră rivalul. „Încă un rege dus pe apa sâmbetei!” îi scria Churchill ministrului de Externe, Anthony Eden, când victoria lui Hoxha devenise evidentă.[177]

Veteranii SOE care lucraseră cu naţionaliştii erau dezamăgiţi de această turnură a evenimentelor. Vorbeau mânioşi despre trădare şi despre maşinaţiunile simpatizanţilor comuniştilor din rândurile rivalilor lor din SOE. Printre figurile-cheie se numărau Julian Amery, mai târziu ministru în guvernul conservator, Billy McLean şi David Smiley, „Cei Trei Muschetari”. După război, Amery frecventase birourile din Whitehall şi cluburile din St

James, două lumi care se intersectau şi în care mişunau personaje dubioase din serviciile de informaţii britanice şi profitori ai acestora, spunându-le tuturor celor care voiau să asculte că poporul albanez era „extrem de nemulţumit de conducătorii comunişti”.[178] Muschetarii credeau că experienţa şi pregătirea SOE, precum şi sprijinirea grupurilor de rezistenţă era cea mai bună modalitate prin care se putea purta noul Război Rece, fără a-şi da seama că, de data aceasta, inamicul abordase un alt joc. SOE fusese înghiţită de MI6, care, la rândul său, îi preluase şi entuziasmul. Noii recruţi erau pregătiţi, în stilul clasic al SOE, să pună explozibili lângă liniile ferate şi să racoleze agenţi. În MI6 a apărut, exact ca în rândurile omologilor lor americani, o falie între cei dornici de acţiune şi cei dornici de informaţii. Oamenii de acţiune, care credeau în eficienţa metodelor paramilitare aplicate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, au avut cel mai greu cuvânt de spus în această perioadă. Ei erau oamenii care „avuseseră succes la război” şi care nu puteau renunţa la metodele lor favorite. Şeful MI6 nu era foarte sigur de operaţiunea din Albania şi susţinea că era inutilă, dacă nu o duceau până la capăt, dar, în acelaşi timp, vedea în ea un mod de a-i mulţumi pe „amatorii de cafteală” din SOE.[179]

Colonelul şi Muschetarul David Smiley era responsabil cu pregătirea albanezilor. Numele său apare cu insistenţă în relatările despre războaiele secrete purtate de Marea Britanie, începând cu al Doilea Război Mondial (ironia face ca un om de acţiune, în stilul lui Bond, să poarte, printr-o coincidenţă, acelaşi nume cu spionul lui le Carré, personaj cerebral, mic de statură şi îndesat.) Fusese primit în eleganta lume a Cavaleriei Regale, strictă şi manifestând respect faţă de etichetă şi fusese mustrat pentru că fusese

văzut, la un moment dat, la Café de Paris purtând smoching, când ar fi trebuit să poarte frac.[180] La izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, şi-a vândut calul de curse şi avionul privat şi a mers la război alături de trupele neregulate. În 1943, fusese racolat să lucreze pentru SOE în Albania, paraşutându-se dintr-un bombardier Halifax. La început colaborase cu Hoxha, cu care Smiley, fiind un imperialist britanic de modă veche, se certa permanent, înainte de a-l prelua pe naţionalistul mai docil Abas Kupi. La câţiva ani după război, un vechi coleg de la SOE, care acum făcea parte din MI6, mărturisea că vechea echipă se reunea pentru încă o aventură.[181]

În vara anului 1949, Smiley a ajuns la baza de operaţiuni din Malta, un fort izolat pe vârful unui deal, dotat cu pod mobil şi cu un şanţ cu apă. Lucra sub acoperire şi-şi petrecea dimineţile la un birou, trecând pe cât de neobservat posibil. După-amiezile de vară erau dedicate partidelor de polo călare, uneori în compania amiralului Mountbatten şi a nepotului său, prinţul Philip, însoţit câteodată de soţia sa, la vremea aceea prinţesa Elisabeta, care a petrecut o perioadă pe insulă. Când prinţesa va fi încoronată regină, câţiva ani mai târziu, Smiley îi va sta alături, în calitate de comandant al escortei.[182]

Agenţii albanezi fuseseră recrutaţi din taberele de deportaţi şi pregătiţi de echipa lui Smiley, din care făceau parte experţi în arme, radiotelegrafişti şi chiar şi un profesor de la Oxford, specializat în persana clasică. Tehnologia era la fel de neconvenţională. Bateriile pentru radiourile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial erau prea mari, aşa că foloseau un tip de bicicletă pliantă fără

roţi. O persoană trebuia să pedaleze rapid pentru a genera suficientă energie încât să poată fi transmis semnalul.

În iulie 1950, un iaht privat special echipat, Henrietta, a înlocuit Stormie Seas. „Noi eram lângă ţărmul Maltei şi a sosit un taxi [cu] patru indivizi cu cagule”, îşi aminteşte Eric Walton, care pilota vasul.[183] „Au ajuns la bord legaţi la ochi... Plecam şi dispăream perfect conştienţi că ruşii sau alţi spioni ştiau că plecam. Dar ceea ce nu ştiau ei era că puteam atinge 25 de noduri şi că aveam tancuri cu rază mare de acţiune.” În rândul localnicilor, membrii echipei căpătaseră reputaţia de traficanţi de primă mână, iar un magnat grec le-a cerut chiar să transporte aur, oferindu-le, în schimb, 10% din profit. Echipa a refuzat.[184] Walton, asemenea multor persoane implicate, a început să simtă din ce în ce mai multă milă faţă de bărbaţii cu cagule, cărora începuse să li se spună „spiriduşii”. Când unul dintre ei a murit în Malta, au trebuit să scape de cadavru fără să lase vreo urmă. Au aruncat trupul în mare. Dar soarta pe care urmau să o aibă la debarcarea în Albania le va trezi simpatia chiar şi durilor din MI6.

Atmosfera se schimbase, întrucât, la sosire, spiriduşii erau atacaţi în mod constant. Şi, totuşi, operaţiunile au continuat. Tony Northrop, un tânăr ofiţer MI6 care îi pregătise pe spiriduşi în Malta, se simţea foarte trist când îi vedea plecând. Uite aşa se iroseau vieţi, se gândea el.[185] Într-o zi, un spiriduş a dispărut de la antrenament, iar Northrop l-a găsit pe o bancă în piaţa oraşului. Când acesta s-a apropiat, bărbatul şi-a dus mâna la gură. Northrop şi-a dat seama că încerca să înghită pilula cu cianură care îi fusese dată pentru misiune. L-a apucat de gât şi l-a dus repede la spital ca să i se facă spălături

stomacale. Northrop a fost atât de afectat încât le-a spus superiorilor că întreaga operaţiune era sortită eşecului. Dar debarcările au continuat. Se investise prea mult ca să se admită eşecul şi să se renunţe. „Nu aveau nici ţară şi nici viitor”, îşi amintea mai târziu Smiley. „Mă cuprinde o mare tristeţe, să fiu sincer. Privind înapoi şi ştiind rezultatul, e absolut sfâşietor.”[186]

În 1950, americanii au început să-şi paraşuteze oameni în Albania, avioanele coborând la 60 de metri pentru a evita radarul, apoi ridicându-se la 150 de metri pentru săritură. Strategia politică a Washingtonului se dusese pe apa sâmbetei din cauza interminabilelor dispute între albanezi, iar soarta agenţilor lor a fost aceeaşi ca a britanicilor. Fuseseră aşteptaţi şi încercuiţi, unii fiind arşi de vii într-o casă, alţii împuşcaţi sau capturaţi. Albanezii, asemenea letonilor, au iniţiat o operaţiune de inducere în eroare, forţând agenţii să anunţe că totul era în regulă, atrăgându-i astfel şi pe alţii într-o capcană mortală. „Faimosul nostru joc radio a dus la eşecul lamentabil al planurilor inamicului străin”, se va lăuda mai târziu Hoxha. „Bandele de criminali care au fost paraşutaţi ori s-au infiltrat dincolo de graniţă au venit ca mielul la tăiere la chemarea noastră.”[187]

La Londra se ştia că lucurile nu erau în regulă. George Kennedy Young, întors de la Viena, a început autopsia operaţiunilor care avuseseră loc dincolo de Cortina de Fier, „mândria şi bucuria” unor departamente din cadrul biroului.[188] Recurgând la aşa-zisele „gustări cu bariu”[189], în care o reţea este alimentată cu informaţii false pentru a se vedea unde ajung, a ajuns la concluzia că KBG-ul fusese implicat. Această concluzie a iscat dispute aprinse cu Carr

şi cu aliaţii săi, care, pur şi simplu, nu voiau să accepte că fuseseră traşi pe sfoară. Şeful, John Sinclair, depăşit de situaţie, a ignorat avertismentele. Britanicii au început să se retragă, dându-şi seama că operaţiunea din Albania, purtând numele de cod Valuable, „de valoare”, nu era câtuşi de puţin aşa şi risca să alimenteze paranoia lui Stalin. Marea Britanie, care iniţial se temuse că Statele Unite s-ar fi putut retrage din Europa şi ar fi căzut din nou pradă izolaţionismului, începea, în acelaşi timp, să-şi facă griji că poate americanii erau puţin prea nesăbuiţi şi ar fi putut porni un război, în care Londra, şi nu Washingtonul, ar fi ştearsă de pe faţa pământului.

Operaţiunile secrete se extinseseră dincolo de statele baltice şi Albania, cuprinzând întreaga periferie a Uniunii Sovietice, inclusiv Ucraina şi Caucazul. Şi toate păruseră să eşueze cu un preţ uriaş în pierderi de vieţi omeneşti, de efective militare şi bani.[190] În cele din urmă, albanezii şi-au dezvăluit implicarea organizând un proces-spectacol la Tirana, pretextul perfect pentru Hoxha ca să conducă ţara cu şi mai multă fermitate. Se terminase cu joaca. Durase prea mult timp. Şi preţul plătit fusese prea mare, 100, poate chiar 200 de vieţi omeneşti. Dar aceşti oameni erau străini, voluntari, şi cunoşteau riscurile, spuneau ofiţerii de informaţii britanici şi americani. Şi aşa era războiul.

S-au auzit acuze. Britanicii credeau că americanii procedaseră cam neprofesionist. „Eram ferm convins că securitatea noastră era foarte, foarte strictă”, aprecia Smiley. Dar şi americanii erau convinşi că se înregistrase o scurgere de informaţii. Operaţiunea fusese deconspirată. Cine era responsabil? Dezlegarea misterului evenimentelor din Letonia şi din Albania, dar şi al tuturor celorlalte

operaţiuni MI6 eşuate în această perioadă, era incredibil de simplă.

În timp ce prima echipă pleca din Malta pe apă, un ofiţer MI6 se afla într-o călătorie mult mai plăcută cu vaporul, îndreptându-se spre New York şi delectându-se cu şampania care îi fusese trimisă în cabină. Kim Philby avusese nevoie doar de jumătate de oră ca să accepte misiunea de om de legătură britanic al serviciului de informaţii american, care îl propulsa direct în inima secretelor. Ştia că era exact ceea ce voiau stăpânii săi de la Moscova. Petrecuse luna septembrie la sediul de pe Broadway, din Londra, al MI6, unde fusese informat despre operaţiunile actuale, inclusiv despre Albania, înainte de noua misiune. La sosire, a fost dus la un hotel cu vedere spre Central Park. În timp ce privea pe fereastră, de la etajul al 25-lea, Philby s-a simţit brusc rău şi a început să transpire.[191]

În ziua în care a doua echipă debarca în Albania, în octombrie 1949, Philby acceptase oficial însărcinarea. Statele Unite nu mai voiau să depindă atât de mult de Marea Britanie, cum se întâmplase în al Doilea Război Mondial, dar britanicii erau încă „fratele cel mare”, cu mai multă vechime în joc. Philby se întâlnea frecvent cu şeful CIA, iar personalul din cadrul agenţiei îi împărtăşea bârfe fără reţinere. „Philby era un tip fermecător”, îşi amintea McCargar. „Când a venit la noi, avea o reputaţie fantastică. Era cunoscut ca fiind un tânăr turc... iar birocraţia americană aprecia uneori astfel de lucruri... îţi dădea impresia că poţi avea încredere în el.”[192]

Săptămânal, Philby lua prânzul cu James Jesus Angleton, o figură din ce în ce mai influentă în serviciile de informaţii americane. Angleton, un bărbat suplu cu ochelari cu multe dioptrii, care cultiva orhidee şi studia poezia, îşi construise o imagine de om mai inteligent şi mai priceput în jocul intrigilor decât oricine altcineva. Educat în Anglia şi la Yale, îl cunoscuse pe Philby în timpul războiului şi, asemenea multora, îl admira pentru că era un „profesionist”. La Washington, cei doi bărbaţi beau Martini şi mâncau homar la Harvey’s Restaurant, în timp ce se întreţineau şi făceau schimb de informaţii secrete, iar Philby a fost chiar invitat acasă la Angleton, cu prilejul unei cine de Ziua Recunoştinţei.[193] Celebrul farmec al lui Philby avea efect asupra celor mai mulţi oameni, deşi unii sesizau ambiţia nemăsurată şi răceala care se ascundeau dincolo de aparenţe. Locuinţa sa din Nebraska Avenue găzduia multe petreceri ce se întindeau până târziu în noapte, stropite cu carafe de Martini. „Durau mult şi stropite din belşug cu alcool”, îşi amintea McCargar despre acele seri. „Chiar pluteam într-o mare de băutură.”[194] Cât de mult ştia Philby? „Totul, şi mai mult de atât”, afirma mai târziu un ofiţer CIA de la vremea aceea. „Ar fi putut afla cât de multe ar fi vrut.”[195] Într-o zi, Ted Kollek, un oficial israelian aflat în vizită, s-a întâlnit din întâmplare cu Philby pe coridoarele sediului CIA. „Ce caută Philby aici?”, l-a întrebat mai târziu pe Angleton. „Kim e un bun prieten al nostru”, a răspuns Angleton. Kollek fusese la nunta lui Philby cu Litzi, la Viena, în 1934, când era evident că simpatiza cu comuniştii. Să nu ai încredere în el, l-a avertizat pe Angleton. Însă avertismentul va fi ignorat.[196]

Philby era unul dintre cei patru oameni care coordonau operaţiunile întreprinse dincolo de Cortina de Fier, pentru a se asigura că agenţii nu dau unul peste altul şi nu se

încurcă. Gestiona disputele dintre Londra şi Washington în privinţa exilaţilor care trebuiau susţinuţi (britanicilor le plăceau regii, americanilor – republicanii, şi aveau dispute pe tema utilizării criminalilor de război). Între oamenii lui Harry Carr şi cei ai lui Wisner exista un conflict deosebit de violent din cauza facţiunilor din zona baltică, pe care Philby trebuia să-l aplaneze.[197]

– Ştim care dintre aceste operaţiuni este deja sub controlul ruşilor? l-a întrebat un ofiţer CIA pe Carr în timp ce se străduiau să înţeleagă ce era în neregulă.

– Nu a noastră, a răspuns Carr.

– Cum puteţi fi siguri că agentul vostru nu este controlat? a izbucnit ofiţerul CIA.

– Suntem siguri.

– Cum puteţi fi siguri? a insistat americanul.

– Pentru că am verificat. Grupul nostru este etanş, a spus Harry Carr.

– Şi al nostru este la fel, a replicat americanul. Dar într-unul din grupuri s-a infiltrat cineva.[198]

Philby nu se grăbea, degajat ca întotdeauna, căci ştia răspunsul. Când operaţiunile din Albania au început să dea

greş, Frank Wisner şi-a cerut scuze în faţa lui Philby şi i-a spus: „Data viitoare o să reuşim”.[199]

Potrivit celor implicaţi în operaţiune, în timp ce stăteau la un pahar, Angleton i-a dat lui Philby coordonatele exacte ale fiecărei zone de debarcare a CIA în Albania.[200] De asemenea, se poate să-l fi informat pe acesta şi cu privire la toate celelalte programe de infiltrare dincolo de Cortina de Fier. Aşa că, pentru toate acestea, responsabil era Philby.

De această convingere s-au agăţat mai târziu toţi cei implicaţi. „Problema era că afurisitul ăla de Philby dădea informaţii”, avea să spună Smiley câţiva ani mai târziu, cu o amărăciune profundă în glas.[201] „Americanii au trebuit să ne spună ce făceau, iar eu a trebuit să le spun americanilor ce făceam noi. Toate acestea treceau pe la Washington, iar interfaţa era individul ăsta, Philby, căruia americanii îi spuneau ce să le spună britanicilor şi care le spunea britanicilor ce să le spună americanilor. Şi le mai spunea şi ruşilor. A fost un dezastru.” Şi după Harry Carr, de vină trebuie să fi fost Philby. Preţ de aproape un deceniu, toate operaţiunile cu emigranţi din URSS, de la Marea Baltică până la Marea Adriatică, din Polonia şi din Ucraina, fuseseră controlate de către KGB. Toată lumea ştia pe cine să dea vina. Şi în cazul activiştilor maghiari care fuseseră trădaţi şi trimişi la închisoare. Şi în cel al ofiţerilor MI6 atacaţi la punctele de debarcare. Şi pentru orice altă operaţiune prost concepută, care se încheiase dezastruos în acei ani, răspunsul era mereu acelaşi. Totul era din vina lui Philby. „Mai bine stăteam degeaba”, afirma un ofiţer CIA, cu referire la anii 1945–1951.[202] Un ofiţer care lucrase în această operaţiune spunea că toţi cei din

agenţie implicaţi în Albania fuseseră „distruşi psihic” când, într-un final, descoperiseră ce le făcuse Philby.[203]

Era adevărat că Philby ocupa poziţia perfectă. Printr-o manevră în forţă, nemiloasă, ajunsese şeful nou înfiinţatei Secţii a IX-a, în anul 1944. Cum Marea Britanie era încă aliata Uniunii Sovietice, această secţie fusese concepută pentru a pregăti revenirea MI6 în bătălia împotriva comunismului. Philby era expertul cel mai de seamă în ideologie comunistă din MI6, criticând documentele pe care le avea MI5 despre URSS. „După părerea mea, epurarea şi lupta împotriva fascismului şi a colaboraţionismului reprezintă expresia tactică actuală a luptei de clasă”, îi scria el în cunoştinţă de cauză omologului său din MI5, Roger Hollis, conducând la un straniu schimb de idei între un membru al MI6 care spiona pentru sovietici şi un viitor şef al MI5, care avea să fie acuzat de acelaşi lucru.[204] Philby reuşea să se folosească de poziţia sa pentru a le raporta şefilor că britanicii îi considerau pe sovietici un potenţial inamic încă din timpul războiului. Era pe deplin la curent cu planurile lui Harry Carr de a demara acţiuni secrete. Informaţiile provenite nu numai de la Philby, ci şi de la oamenii lui de la Cambridge, au ajuns direct la Stalin şi se poate să-l fi convins şi mai mult de intenţiile ostile ale Occidentului şi de nevoia de a-şi construi propria linie de apărare formată din state-tampon, supuse Moscovei.

Philby fusese implicat într-o operaţiune periculoasă, de o complexitate ameţitoare. Cooptase în noua secţie ofiţeri buni, dar nu chiar excelenţi. Zi de zi trebuia să decidă ce operaţiuni să saboteze şi pe care să le lase să meargă de la sine, pentru a nu-şi prejudicia cariera. Nu trimitea totul

la Moscova, nu din cauza vreunui patriotism rezidual, ci pentru că se temea că stăpânii săi nu aveau să fie destul de precauţi în folosirea informaţiilor şi ar fi riscat astfel să fie deconspirat.[205] Însă, cu siguranţă, a dezvăluit existenţa operaţiunilor din Albania. Ulterior, Philby nu avea să arate nici o urmă de căinţă din această cauză. „Agenţii pe care i-am trimis în Albania erau oameni înarmaţi, hotărâţi să saboteze, să ucidă, să asasineze”, îi spunea el unui biograf, mulţi ani mai târziu. „Erau la fel de pregătiţi ca şi mine să facă vărsare de sânge în slujba unui ideal politic. Ştiau la ce riscuri se expun. Eu serveam interesele Uniunii Sovietice, iar aceste interese necesitau înfrângerea acestor oameni. În măsura în care am ajutat la înfrângerea lor, chiar dacă aceasta a însemnat moartea lor, nu am regrete.”[206] Prin urmare, de vină a fost numai afurisitul de Philby. Oare?

Adevărul este că răul care afecta serviciul de informaţii britanic nu avea drept cauză un singur om. Trădarea lui Philby masca problemele fundamentale din cadrul anumitor operaţiuni şi din întreaga cultură anglo-americană a spionajului. Problemele care afectau operaţiunile au continuat mult timp după ce Philby părăsise Washingtonul şi nu mai avea acces la detalii. Cavendish, McCargar şi alţii profund implicaţi erau conştienţi de faptul că nu puteau şti când şi unde trebuia să aibă loc fiecare debarcare din cadrul operaţiunilor din Albania şi din zona baltică. Operaţiunile erau greşite şi compromise încă de la început, chiar şi fără ajutorul lui Philby. Securitatea nu era strictă. Sovieticii aveau informatori în toate taberele de refugiaţi, în mişcările de eliberare folosite ca paravan şi chiar în reţele. Toată lumea, peste tot, ştia ce se petrece în interiorul comunităţilor de emigranţi de unde erau racolaţi agenţii.[207]

Nu numai execuţia, ci însăşi concepţia operaţiunii din Albania era fundamental greşită. Muschetarii îşi asumaseră misiunea de a-şi susţine oamenii împotriva comuniştilor. Dar nu au înţeles că, în mare măsură, sprijinul de care se bucura Hoxha se baza pe o simpatie sinceră din partea populaţiei. Iar, în timp ce simpatia aceasta începea să se erodeze, forţa poliţiei secrete le trezea unora frica de a se alătura mişcării care părea o firavă tentativă de revoluţie. Sovieticii se bazau pe ceva mai mult decât pe Philby.

Acelaşi lucru era valabil şi-n cazul operaţiunii din zona baltică. Poate că Philby informa KGB-ul despre planurile de dezinformare ale MI6, dar operaţiunea fusese organizată separat. El a fost foarte puţin implicat în activitatea lui Carr de după 1947, în afara călătoriilor la Washington, şi nu cunoştea aproape nici un detaliu. În întreaga Europă de Est, CIA şi MI6 începuseră să sprijine mişcările de rezistenţă care au atins apogeul în 1947 şi care, când au ajuns paraşutele şi vapoarele, deja se stinseseră sau, şi mai rău, deveniseră capcanele KGB-ului. Metodele ultimului război, pur şi simplu, nu se mai ridicau la standardul necesar în aceste vremuri. MI6 încă nu înţelegea cu ce inamic se confruntă.

În acei ani, era convenabil să dai vina pe Philby pentru toate dezastrele. Era un ţap ispăşitor care putea fi alungat în pustie, luând asupra lui toate păcatele spionilor Marii Britanii şi ai Statelor Unite, scoţându-i pe ei basma curată. Câţiva dintre ei ştiau că nu era chiar aşa de simplu. Trădarea lui Philby fusese de proporţii, dar nu explica totul. Cel mai mare rău pricinuit de el a fost felul în care

Washingtonul a început să perceapă serviciul de informaţii britanic şi, în special, felul în care a plecat.

În vara anului 1950, Philby a primit o scrisoare de la vechiul său prieten de la Cambridge, Guy Burgess. Acesta fusese trimis la Washington de către Ministerul de Externe şi voia să locuiască la Philby pe perioada şederii lui. Acest lucru îi punea probleme lui Philby. Iniţial, îl prezentase pe Burgess serviciilor de informaţii sovietice în anii 1930, iar Burgess îi întorsese serviciul, ajutându-l pe Philby să intre în serviciul de informaţii britanic, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dar, încă de la bun început, Philby nu fusese prea sigur de Burgess, iar aventurierul cândva simpatic devenea din ce în ce mai greu de stăpânit şi mai periculos.[208] Făcea pagubă pe oriunde mergea, de la Tanger la Dublin, cu beţii, cu aventuri cu bărbaţi tineri, uneori chiar lăudându-se cu operaţiunile lui de spionaj.

În acelaşi timp, Philby fusese pus la curent despre existenţa unei investigaţii a FBI care avea drept scop vânarea unui spion infiltrat în ambasada britanică. Informaţiile FBI-ului erau parţiale şi se bazau pe un set de comunicaţii decriptate ale sovieticilor, iar ofiţerii săi fuseseră tentaţi să creadă că vinovatul era un tânăr angajat sau un membru al personalului local. Era ataşat şi un raport de 15 pagini despre viaţa privată a unei menajere cu o bunică letonă. Însă Philby a început să se neliniştească atunci când ancheta a început să conducă spre un alt coleg de-al său de la Cambridge, pe care îl racolase pentru sovietici cu 15 ani în urmă. Donald Maclean, cândva „băiatul de aur” al Ministerului de Externe, revenise deja la Londra. După perioada petrecută la Washington, intrase într-un proces de autodistrugere în

Cairo, în parte şi prin grija unui agent KGB neglijent care se ocupa de el. Cei 15 ani de viaţă dublă îi veniseră de hac. Voia să se retragă. Dar era prea târziu. Distrusese apartamentul unui american, izbind o oglindă mare de o cadă, după un chef stropit din belşug cu băutură. În orice caz, după o scurtă perioadă în care a frecventat un psiholog din cadrul Ministerului de Externe, fusese numit şef al biroului american. Acum, Philby, care nu dădea semne că ar ceda nervos asemenea colegilor săi, vedea cum se strânge laţul în jurul lui Maclean.

Burgess avea să se întoarcă acasă să-l avertizeze pe Maclean, după cum convenise cu Philby. La ultima cină pe care au luat-o împreună, Burgess şi Philby au stat într-un separeu al unui restaurant chinezesc, unde muzica le acoperea cuvintele. „Când l-am condus la gară, a doua zi de dimineaţă, ultimele mele cuvinte, rostite mai în glumă, mai în serios, au fost: «Să nu pleci şi tu».”[209] Câteva zile mai târziu, Philby a fost chemat de un coleg de la ambasadă, care tocmai primise o telegramă „urgentă” de la Londra. Ar fi putut secretara lui Philby să ajute la decriptarea ei? După decriptare, bărbatul s-a făcut pământiu la faţă. „«Kim», a spus şoptit, «pasărea (adică Maclean) şi-a luat zborul... şi nu numai atât... Guy Burgess a plecat cu el.»„ Philby nu a trebuit să se prefacă tulburat la auzul acestor veşti. La Londra, unde aşteptaseră începutul săptămânii ca să-l interogheze pe Mclean, se stârnise panică. Sovieticii ştiau că echipa de supraveghere a MI5 nu lucra la sfârşitul săptămânii şi profitaseră de acest lucru trimiţându-şi cei doi agenţi într-o croazieră de weekend în Franţa, unde nu era nevoie de paşapoarte. De acolo, cei doi fugiseră spre est.

Philby şi-a dat seama că legătura de la Cambridge dintre Burgess şi Maclean avea să ducă şi la el. Aşa că s-a întors la locuinţa sa din Washington, a coborât la subsol, şi-a pus aparatul de fotografiat şi accesoriile în recipiente ermetice şi a plecat cu maşina spre Great Falls. A parcat pe o porţiune izolată de drum şi a început să sape cu o mistrie ca să ascundă dovada trădării sale. Însă, în loc să se panicheze şi să fugă, Philby a decis să îşi ţină firea. El îi înţelegea pe vânătorii de spioni americani şi britanici într-un fel care le scăpa celor doi colegi ai săi şi ştia că orice dovadă avea să fie indirectă. De asemenea, înţelegea că mulţi şefi de la Londra nu voiau să recunoască faptul că fuseseră traşi pe sfoară şi că numeroşii săi prieteni aveau să-i acorde prezumţia de nevinovăţie.

Nu peste mult timp a fost convocat la Londra. Pe drum, Philby s-a dus să se întâlnească cu Angleton şi au petrecut o oră „agreabilă" într-un bar. S-a întâlnit chiar cu şeful CIA, Allen Dulles, care s-a purtat de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat şi i-a cerut lui Philby să continue să urmărească o problemă chiar dacă pleca acasă.[210] Însă în vreme ce Angleton, în ciuda a ceea ce va pretinde mai târziu, nu avusese niciodată îndoieli legate de prietenul său, alţi colegi din CIA avuseseră. Unul dintre ei, Bill Harvey, redactase un memoriu în care sublinia, cu argumente indirecte, că Philby trădase şi i-a trimis memoriul lui Dulles. Washingtonul insistase la Londra ca Philby să plece şi să nu mai fie numit în acel post.[211] Odată ajuns la Londra, a început unul dintre numeroasele interogatorii. Sarcina iniţială i-a revenit capabilului ofiţer MI5 Dick White. Philby şi-a păstrat calmul ştiind că foştii săi prieteni de la MI5 nu aveau dovezi şi mizau pe o mărturisire. S-a menţinut ferm pe poziţii. I s-a cerut să demisioneze, dar i

s-a oferit o compensaţie financiară grasă. Miniştrii şi alţi oficiali nu au fost informaţi de ancheta MI5.

Americanii erau nemulţumiţi, în unele cazuri furioşi, din cauza eşecului de a rezolva problema, şi au pus presiune pe britanici să facă mai mult de atât, mai ales ţinând seama de nereuşitele din Albania. Drept rezultat, Philby a fost chemat la un interogatoriu de trei ore. Interogatoriul a fost ţinut de un avocat devenit ofiţer în cadrul Serviciului de Securitate, H.J. Milmo. Alături de el se afla un tânăr ofiţer MI5, care avea să devină principalul anchetator al lui Philby. Numele lui era Arthur Martin. „A rămas tăcut tot interogatoriul şi mi-a urmărit mişcările", îşi amintea Philby. Martin era atent, concentrat, decis să-l demaşte pe trădător. Fusese recrutat de MI5 la recomandarea lui Philby, dar acum era furios că Philby scăpase nepedepsit atât de mult timp, dar şi pentru că MI6 îl proteja.[212] Mare parte dintre probele pe care le strânsese Martin erau, ce-i drept, indirecte. Volumul comunicaţiilor radio ale sovieticilor crescuse spectaculos chiar în acel moment al anului 1945, în care Philby fusese informat că un transfug îşi oferea serviciile în Turcia. Philby fusese desemnat să se ocupe de această ofertă şi, sesizând că propria poziţie îi era ameninţată, încercase să câştige timp, până când presupusul transfug putea fi trimis înapoi în Uniunea Sovietică cu un avion militar, unde se presupunea că îşi găsise moartea.

Litzi şi filiera vieneză constituiau un punct slab, asupra căruia Martin s-a concentrat în căutarea dovezilor care să-i susţină bănuielile. Cei care o cunoscuseră pe Litzi au fost convocaţi în Sala 055 de la Ministerul de Război, pentru a se întâlni cu un bărbat pe nume Morley, numele de

acoperire al lui Martin.[213] A început un interviu în octombrie, explicând că interogatoriul o avea drept ţintă pe Litzi şi întrebându-l pe cel interogat ce ştia. Acesta din urmă o cunoscuse numai la Londra, în timpul războiului, dar a spus că femeia nu păruse niciodată să ducă lipsă de bani şi acum auzise că duce o viaţă surprinzător de confortabilă în sectorul sovietic al Berlinului. Martin s-a concentrat asupra lui Edith Tudor-Hart, care îl condusese pe Philby spre banca din parc unde fusese racolat. Cu o zi înainte de interogatoriul din Sala 055, îi fusese plantat un microfon. Corespondenţa îi era verificată şi femeia se afla sub supraveghere. Când şi-a dat seama că era urmărită, a devenit din ce în ce mai agitată, aşteptând să-i fie percheziţionată casa.[214] A primit şi un telefon – nu era limpede de la cine – şi a distrus o fotografie pe care i-o făcuse lui Philby, în anii 1930.[215]

Anchetarea lui Philby a generat o fractură dureroasă în rândurile serviciului de informaţii britanic. Aproape toată lumea din MI5 – şi mai ales aceia care participaseră la interogarea sa – era convinsă de vinovăţia lui Philby. Cele două agenţii erau rivale, aşa cum pot fi multe servicii surori, consumând foarte multă energie în dispute mărunte, birocratice, dar, în acelaşi timp, existau şi deosebiri mai de substanţă. Cei din MI5 erau consideraţi aproape ca nişte poliţişti mai de soi, mulţi dintre membrii serviciului fiind ofiţeri ai fostului Departament Colonial Special, iar rudele lor mai scuturate de la MI6, serviciul stăpânit de valori care caracterizau gentlemenii, nu ratau niciodată ocazia de a le arăta că nu se mişcau în aceleaşi cercuri şi nici nu trăiau în aceeaşi lume. Prietenii lui Philby din MI6 credeau că este imposibil ca unul de-al lor să fi lucrat pentru tabăra adversă. Fusese victima vânătorii de

vrăjitoare a lui McCarthy, pusă la cale de fanaticii de la Washington, spuneau ei.

Loialitatea deplasată faţă de Philby reflecta regulile nescrise ale Serviciului Secret şi devotamentul faţă de „conduita de gentleman”. Securitatea şi controlul fuseseră lucruri tratate cu uşurinţă de către MI6 timp de decenii. Acest lucru se întâmpla deoarece Serviciul recruta aproape incestuos persoane doar din cercurile restrânse ale exclusivistei elite britanice. Taţii îşi recrutau fiii, ofiţerii se căsătoreau cu secretarele şi socializau toţi unii cu ceilalţi, pentru că acest lucru le atenua îngrijorarea privitoare la securitate, dar şi pentru că le conferea un sentiment de superioritate. MI6 era un club al gentlemenilor, iar în gentlemeni puteai avea întotdeauna încredere. Spionajul, în opinia celor de modă veche, era un joc precum crichetul, unde, pe lângă pricepere, trebuia să respecţi şi unele reguli de comportament. („Este vorba de o treabă atât de murdară încât poate fi făcută numai de un gentleman”, va afirma, la un moment dat, un spion despre munca sa.)[216] KGB-ul, care avea o abordare diferită, exploata această slăbiciune racolând agenţi tineri şi idealişti, care se revoltau împotriva siguranţei de sine afişate cu aroganţă de către generaţia părinţilor lor. Înainte de război, se manifestase o neîncredere cronică în intelectuali din partea oamenilor de acţiune, apărătorii proprietăţii şi ai imperiului, aflaţi la conducerea MI6. Numărul doi din serviciu se lăudase că „nu am să angajez niciodată de bunăvoie un absolvent de universitate”.[217] Dar, după război, lucrurile au început să se schimbe. Philby, deşi fusese recrutat de la club, reuşise să treacă drept un om al viitorului, întruchipând ascensiunea profesioniştilor în domeniu. În 1950, oricărui nou recrut i

se spunea că ar trebui să se formeze după modelul lui Philby, „vedeta serviciului”.[218]

Cel mai bun prieten al lui Philby din MI6 era Nicholas Elliott, fiu al unui rector de la Eton şi un clasic produs al establishmentului britanic. „Era exact aşa cum te-ai aştepta să fie un tip de la Eton”, îşi amintea Anthony Cavendish, care îl cunoştea bine. Bărbatul slab, care te privea pedant pe deasupra ochelarilor rotunzi, avea două bucurii în viaţă, Ascot şi glumele deşucheate. Amintirile lui Elliott despre o discuţie avută cu un ofiţer de securitate la întoarcerea la Londra din Orientul Mijlociu, în 1945, ne oferă o idee despre cum erau Elliott şi lumea închisă a MI6 şi establishmentul:

Ofiţerul de securitate: Ia loc, aş vrea să discut deschis cu dumneata.

Nicholas Elliott: Cum doriţi, domnule colonel.

Ofiţerul de securitate: Soţia dumitale ştie cu ce te ocupi?

Nicholas Elliott: Da.

Ofiţerul de securitate: Cum de-a aflat?

Nicholas Elliott: A fost secretara mea timp de doi ani şi cred că trebuie să-şi fi dat seama până la urmă.

Ofiţerul de securitate: Într-adevăr. Şi mama dumitale?

Nicholas Elliott: Ştie că lucrez la o instituţie numită SIS, despre care crede că este un serviciu secret de informaţii.

Ofiţerul de securitate: Dumnezeule! De unde a aflat?

Nicholas Elliott: I-a spus un membru al Cabinetului de Război, la o petrecere.

Ofiţerul de securitate: Cine e respectivul?

Nicholas Elliott: Aş prefera să nu spun.

Ofiţerul de securitate: Şi tatăl dumitale?

Nicholas Elliott: Crede că sunt spion.

Ofiţerul de securitate: De ce ar crede că eşti spion?

Nicholas Elliott: Deoarece i-a spus Şeful când s-au întâlnit în bar la White's.[219]

Elliott, asemenea multora din noua generaţie, îl respecta pe Kim Philby. A devenit cel mai mare apărător al său, deschizând drumul spre o trădare foarte personală. Şi Philby fusese racolat pentru că ştia pe cine trebuie, punctul culminant fiind un prânz luat împreună cu un ofiţer MI6 de rang înalt, la care îl însoţise tatăl său, St John Philby. „Când Kim s-a dus la toaletă, l-am întrebat pe St John despre el", îşi amintea mai târziu ofiţerul. „«Era un pic comunist la Cambridge, nu?», am întrebat. «Oh, prostii de şcolar», a răspuns St John. «Acum e alt om.»„[220] Acest lucru a fost de ajuns pentru omul de la MI6, care îl cunoştea pe St John din India şi care ulterior va mărturisi: „Îi cunoşteam pe ai lui".[221]St John Philby era el însuşi o ciudăţenie, un membru al establishmentului imperial, care începuse să lucreze în Serviciul Colonial din India, dar sfârşise prin a se converti la islamism şi căsătorindu-se a doua oară cu o sclavă a regelui Ibn Saud. Pe toată durata acestei stranii călătorii, a continuat să fie membru al Atheneum Club din Pall Mall şi să fie la curent cu scorurile meciurilor de crichet. Când fiul său mai mic, Harold, discutase cu localnicii în India, tatăl spusese despre el: „E un adevărat Kim", cu referire la personajul din romanul lui Rudyard Kipling, care se amesteca cu uşurinţă printre localnici. Porecla îl urmase în toată perioada petrecută la Westminster School şi la Cambridge şi apoi când a intrat în Serviciu. Pe de o parte, nu putea exista un supranume mai potrivit pentru un bărbat care respinsese atât de clar patriotismul imperial pe care îl îmbrăţişase Kipling şi care îi convinsese şi pe mulţi alţii, precum Daphne Park, să se alăture Serviciului Secret. Pe de altă parte, Kim al lui

Kipling era un băiat care putea trece drept altcineva (indian, mai degrabă decât englez) şi, mai presus de toate, „ceea ce îi plăcea cel mai mult erau aventura în sine, mersul tiptil de umbră de-a lungul canalelor întunecoase”[222]. Şi lui Philby îi plăcuse joaca de-a spionul, dar căzuse şi el în capcana acestuia.

În ciuda succesului său, Philby nu fusese întotdeauna considerat de încredere de către mentorii săi din KGB. Refuzaseră să-l creadă când spusese că MI6 nu avea agenţi în Rusia, iar faptul că membrii MI6 păreau aşa de nepricepuţi în a-i descoperi trecutul comunist le sporea suspiciunea că poate era agent dublu, fidel Marii Britanii şi duşman lor. La un moment dat, au întrerupt legătura cu el, şi o echipă de supraveghere, care se va dovedi destul de incompetentă, a fost trimisă pentru a vedea dacă Philby şi cei pe care îi racola (posibil cu excepţia lui Maclean) nu erau, de fapt, loiali serviciului britanic de informaţii.[223] Deşi Philby a ascuns cu grijă acest lucru în memoriile sale deloc demne de încredere, avea şi el îndoieli, mai ales când fusese abandonat şi, la începutul războiului, când Uniunea Sovietică semnase un pact de scurtă durată cu naziştii. Dar, odată ce ai pornit pe calea trădării, este aproape imposibil să o mai părăseşti. Philby s-a menţinut ferm pe poziţii. Unii spun că trădarea în sine şi senzaţiile tari ale vieţii duble l-au mânat în luptă, mai degrabă decât fidelitatea faţă de comunism. Ulterior, va nega că angajamentul său ar fi fost de altă natură decât pur ideologică. Îşi alesese tabăra o dată pentru totdeauna, spunea el, citând o replică din cartea prietenului său Graham Greene, Agentul secret, în care spionul se apără pentru că e de partea săracilor chiar şi când liderii lor comit atrocităţi care nu îi deosebesc cu nimic de adversar. „Trebuie să alegi o cale şi să trăieşti în consecinţă. Altfel,

nimic nu mai contează câtuşi de puţin... Nu e mai rea – nu-i aşa? – decât ţara mea, cu bune şi cu rele. Alegi de ce parte eşti, o dată pentru totdeauna – desigur, poate fi o alegere greşită. Numai istoria o va demonstra."[224] Lui Philby nu-i plăcea să fie numit „agent dublu" în sensul clasic, care denumeşte un spion trecut dintr-o tabără în cealaltă. El se considerase întotdeauna „ofiţer sovietic de informaţii", lupta împotriva fascismului transformându-se în luptă împotriva imperialismului. „De-a lungul întregii mele cariere, am fost un agent tipic infiltrat, servind interesele sovieticilor."[225] Însă povara trădării nu a fost nici pentru Philby atât de uşoară, după cum au susţinut şi el, şi criticii săi.

Era un agent infiltrat care lucra atât de eficient încât unii credeau că Philby era menit să devină şeful MI6. Asta şi pentru că nu era prea mare concurenţă. „Au fost momente, în primele săptămâni, în care am simţit că poate, de fapt, nu reuşisem", mărturisea Philby despre zilele sale de început, din perioada celui de-al Doilea Război Mondial. „Mi se părea că, pe undeva, bântuind umbrele adânci, trebuia să fie un alt serviciu, cu adevărat secret şi cu adevărat puternic." Ofiţerul MI6, Hugh Trevor-Roper, care fusese camaradul lui în timpul războiului, considera că Philby avea toate şansele să ajungă la vârful ierarhiei. „Cine altcineva din generaţia lui ar fi putut?... Am privit lumea pe care o părăsisem, agenţii de bursă cu jumătate de normă, poliţiştii indieni la pensie, epicurienii agreabili din barurile de la White's şi Boodle's, foştii ofiţeri din marină, cu veselia lor tipică, şi aventurierii convinşi, implicaţi în afaceri necurate; şi apoi l-am privit pe Philby."[226] McCargar susţinea că Angleton îi spusese că Philby ar fi putut totuşi deveni şef chiar şi după ce ieşiseră la suprafaţă primele bănuieli.[227] Philby însuşi era mai

realist şi considera că era mai posibil să ajungă doar numărul doi, din cauza complicatei sale vieţi personale, în care apăreau prea multe femei şi prea multă băutură, chiar şi pentru anii 1950.

Dar apoi, în 1951, s-a trezit şomer şi fără scop. Vreme de câţiva ani, a pierdul vremea prin City-ul londonez şi pe la nişte ziare. Apoi, un transfug rus în Australia a dezvăluit că Burgess şi Maclean erau agenţi infiltraţi cu vechime care fuseseră avertizaţi de un „al treilea om”. A crescut iar presiunea. Americanii, în special directorul FBI, J. Edgar Hoover, care fusese invitat în locuinţa lui Philby, erau convinşi de vinovăţia lui şi furioşi pe faptul că britanicii păreau să-l protejeze. Alături de câţiva ofiţeri MI5, s-au asigurat că prietenii din presă îi află numele. În mod paradoxal, ofiţerii MI6 se vor înfuria pe americani pentru că dezvăluiseră numele lui Philby, considerând inacceptabil faptul că fusese denigrat unul dintre oamenii lor. Philby se afla în metrou, implicat în procesul complicat de scăpare de sub supraveghere pentru întâlnirea cu omul de legătură sovietic, când a văzut un număr din ziarul Evening Standard. În octombrie 1955, un membru al parlamentului îl întrebase pe prim-ministrul Anthony Eden „cât timp avea să continue să protejeze «activităţile suspecte ale celui de-al treilea om, domnul Philby»„.[228] Printr-o ciudată ironie a sorţii, titlul scenariului lui Graham Greene i se aplica acum omului care, lucru neştiut de nimeni, se poate să-i fi servit drept sursă de inspiraţie celebrului scriitor.

Establishmentul a făcut front comun în jurul său. Philby supravieţuise unei alte runde de interogatorii luate de foştii săi colegi de la MI6, pe care hăituitorii săi din MI5 o

consideraseră absurd de politicoasă şi de binevoitoare, de parcă MI6 ar fi încercat să-l ajute să-şi cureţe reputaţia. „Nu poţi să numeşti mascarada aia interogatoriu”, afirmase un ofiţer MI5.[229] Ministrul de Externe, Harold Macmillan, a luat cuvântul în Camera Comunelor în luna noiembrie, afirmând că nu existau dovezi că Philby ar fi trădat interesele ţării sale. Philby a ţinut o conferinţă de presă îndrăzneaţă, în apartamentul mamei sale din Londra. Timp de cinci minute, bliţurile aparatelor foto au luminat scena aproape continuu, înainte de începerea rundei de întrebări.

– Dumneavoastră eraţi, de fapt, al treilea om?

– Nu.

– Credeţi că a existat unul?

– Nu comentez.

Fiecare întrebare a primit un răspuns scurt, tăios.

– Domnul Macmillan a afirmat că aţi avut legături cu comunismul. Acesta a fost motivul pentru care vi s-a cerut să demisionaţi?

– Mi s-a cerut să-mi dau demisia de la Ministerul de Externe din cauza unei imprudente asocieri cu Burgess şi ca urmare a dispariţiei sale.

– Ne puteţi spune când aţi întrerupt legăturile cu comunismul? Presupun că au fost întrerupte.

– Ultima oară când am vorbit cu un comunist, conştient fiind că e comunist, era prin 1934.

Nu a părut să se încurce deloc. Singurul lucru nelalocul lui erau cele câteva fire de păr răzleţe care nu putuseră fi îmblânzite cu briantină.

– L-aţi mai considera prieten pe Burgess, care a locuit pentru un timp cu dumneavoastră la Washington? Ce părere aveţi acum despre el?

– Consider că acţiunile sale au fost regretabile. Cât despre prietenie, aş prefera să spun cât mai puţin posibil, pentru că este o situaţie foarte delicată.[230]

Apoi le-a servit ziariştilor adunaţi bere şi sherry. A doua zi, prietenii săi de la MI6 au sunat să-l felicite. Vara următoare, din moment ce suspiciunile fuseseră eficient înlăturate, Philby va primi un telefon de la Nicholas Elliott.

– Iar s-a întâmplat ceva neplăcut? a întrebat Philby.

– Poate exact contrariul, a răspuns Elliott.

Vechii amici ai lui Philby, George Kennedy Young şi Nicholas Elliott, îi făcuseră rost de un post în Beirut. Oficial

era jurnalist la The Economist şi la The Observer.[231] Însă, în acelaşi timp, era şi agent salariat al Serviciului (agent controlat de un ofiţer mai degrabă decât ofiţer plin, care putea racola alţi agenţi). Americanilor nu li s-a spus niciodată că se regăsea din nou pe statul de plată şi ulterior, când vor afla, vor fi nemulţumiţi. Philby a ajuns în Liban în august 1956. Avea să înceapă o nouă viaţă ca spion într-un oraş care se afla în inima urzelilor şi a comploturilor agitatului Orient Mijlociu. Dar, chiar şi fără a fi conştienţi de grava eroare pe care o făcuseră trimiţându-l acolo, cei doi prieteni ai lui Philby din MI6 trăiau vremuri grele.

Jumătatea anilor 1950 a ajuns să fie cunoscută drept „ororile” în rândurile ofiţerilor MI6 care au trăit vremurile acelea. Sălbaticii cunoscuţi în Serviciu drept „Baronii hrăpăreţi” sprijineau operaţiuni sub acoperire agresive, dar care erau descoperite spectaculos şi ocazional cu rezultate teribile. Mitul în formare al lui James Bond şi-a găsit opusul în povestea tristă a lui Lionel „Buster” Crabb. În aprilie 1956, liderul sovietic Nikita Hruşciov a întreprins o mult trâmbiţată călătorie în Marea Britanie, la bordul crucişătorului de ultimă generaţie Ordjonikidze. Era o vizită importantă pentru Anthony Eden, care voia să joace rolul omului de stat în noua eră post-stalinistă, mai prietenoasă. Biroul MI6 de la Londra, condus de Nicholas Elliott, al cărui adjunct era Andrew King, a decis că era o şansă prea importantă ca să fie irosită şi, cu zece zile înainte, întocmise o listă cu şase operaţiuni pentru consilierul MI6 de la Ministerul de Externe. Amiralitatea fusese interesată în mod special să înţeleagă caracteristicile acustice subacvatice ale vaselor sovietice.[232] Plasarea unui consilier de la Ministerul de Externe în MI6 era parte dintr-o politică mai amplă de a

ţine Serviciul din scurt, dar, după ce un ofiţer MI6 a avut cu el o discuţie de zece minute despre planuri, consilierul a plecat convins că aveau să primească aprobarea de la un nivel superior (cum să întâmplă în cazul operaţiunilor mai sensibile), în vreme ce Elliott şi colegii săi au presupus că scurta conversaţie reprezenta ea însăşi o aprobare. Problema era că prim-ministrul ordonase în mod explicit să nu fie duse la îndeplinire nici un fel de operaţiuni riscante, opunându-se deja mai multor planuri, printre care se afla instalarea de microfoane la Claridge's Hotel, unde stăteau sovieticii, şi o operaţiune care implica un catamaran.[233]

Operaţiunea prezenta toate caracteristicile amatorismului şi încrederii excesive, specifice perioadei respective. Crabb era un scafandru experimentat, care, în timpul războiului, îşi trecuse în palmares fapte impresionante, dar plasate din ce în ce mai departe în timp, precum împiedicarea unor atacuri asupra vaselor Aliaţilor, făcând scufundări îndrăzneţe. Acum, asemenea multor altora, era trecut de prima tinereţe şi trăia din amintiri. Viaţa lui particulară era dezastruoasă, cu o căsnicie ratată, dependenţă de jocuri de noroc şi de băutură şi episoade de depresie. Scufundările şi munca în serviciile secrete erau scăparea sa şi a implorat să i se mai încredinţeze o ultimă misiune.[234] Crabb, împreună cu un tânăr ofiţer MI6 au tras la un hotel local, înregistrându-se cu numele reale, Crabb bând cinci whisky-uri duble cu o noapte înainte de scufundare.[235] În timp ce Bond se lupta cu personajele negative în Marea Caraibilor cea limpede precum cristalul, micuţul Crabb s-a scufundat în apele reci şi tulburi ale portului Portsmouth, chiar înainte de ora şapte dimineaţa. Avea oxigen pentru aproximativ 90 de minute, şi, la 9:15, era deja clar că se întâmplase ceva. Pentru o vreme, a părut că întreaga afacere ar putea fi muşamalizată.

Ofiţerul MI6 a mers la hotel să rupă pagina din registru. Proprietarul hotelului a transmis informaţia spre presă, care a adulmecat potenţialul poveştii.[236] Dispariţia unui bine-cunoscut erou nu putea fi ascunsă sub preş.

Prim-ministrul, căruia nici măcar nu i se spusese de dispariţia lui Crabb vreme de mai multe săptămâni, s-a înfuriat când povestea a devenit publică şi a luat nesăbuinţa şi amatorismul MI6 drept un afront personal.[237] S-a mâniat atât de tare, încât a încălcat obişnuita regulă „nici nu se confirmă, nici nu se infirmă" specifică operaţiunilor serviciului de informaţii şi a declarat în Camera Comunelor: „Cred că este necesar, în împrejurările deosebite ale acestui caz, să clarificăm faptul că ceea ce s-a făcut s-a făcut fără autorizarea sau cunoştinţa miniştrilor Majestăţii Sale. Se iau măsurile disciplinare necesare."[238] Pentru a-şi acoperi propriile erori, Elliott a dat vina pe politicieni. „S-a creat o furtună într-un pahar cu apă, din prostie, declanşându-se un incident diplomatic major... el [Eden] şi-a ieşit din minţi pentru că nu fusese consultat şi au apărut astfel o serie de afirmaţii false, care, pur şi simplu, au avut efectul de a stimula speculaţiile." Alţii erau de părere că Elliott era responsabil pentru „un incident amintind de cel din Golful Porcilor".[239] Unii s-au întrebat dacă fusese vreo scurgere de informaţii în această operaţiune şi, dacă da, unde se produsese. Ceva mai mult de un an mai târziu, un pescar a văzut un obiect negru care plutea la vreo 30 de metri în larg, semănând cu o anvelopă de tractor. Când l-a scos cu un cârlig, şi-a dat seama că era un cadavru în putrefacţie, decapitat, cu un costum negru de scafandru.[240] Fosta soţie a lui Crabb nu a putut nici măcar să identifice rămăşiţele, ceea ce a alimentat speculaţiile că acesta defectase sau fusese răpit şi dus în Uniunea Sovietică. Câteva decenii mai târziu, un

scafandru sovietic avea să afirme că un spion britanic îi pusese în alertă şi el îl pândise pe Crabb. Temându-se ca nu cumva Crabb să planteze vreo mină ca să arunce în aer vasul, scafandrul ar fi înotat pe dedesubt, ca să-i taie tuburile cu oxigen lui Crabb şi apoi gâtul, cu un cuţit. Trupul îi era atât de mic încât, la început, a crezut că era vorba de un băiat. Dar apoi se trezi că priveşte în ochi un om între două vârste, aflat pe moarte. Potrivit relatării sale neconfirmate, împinsese corpul în curenţii de adâncime, lăsând în urmă o dâră de sânge.[241] Imaginea creată de incidentul Crabb nu era aceea a unui agent Bond în formă, ci a unui scafandru cu mintea întunecată de alcool, care făcuse un lucru nesăbuit, aproape de unul singur. Iar impresia nu era deloc plăcută.

Scandalul a fost picătura care a umplut paharul pentru nefericitul şef al serviciului, John „Sinbad” Sinclair. Slăbiciunea sa îi făcuse pe „Baronii hrăpăreţi” să scape de orice supraveghere: „În cazul în care simţeam că [o operaţiune propusă] mergea prea departe şi oricine ar fi putut refuza – iar eu eram destul de sigur că trebuie să pun în practică operaţiunea – le spuneam după aceea”, afirma mai târziu George Kennedy Young.[242] Un semn că răbdarea fusese pusă la grea încercare din pricina unor astfel de aventurieri a fost faptul că serviciul a suferit ruşinea de a se trezi pe cap cu şeful MI5, trimis să pună lucrurile la punct. Noul şef, Dick White, a străbătut coridoarele prăfuite ale sediul MI6 de pe Broadway şi a descoperit un loc bântuit de fantomele trecutului. „Încă suntem la stadiul de capă şi spadă. Bătăuşi. Prea mulţi fanfaroni amatori de grădinărit cred că o să mai purtăm un al Doilea Război Mondial”, i-a spus unul dintre ofiţerii săi superiori.[243] Pe lângă înclinaţia spre risc, exista şi o anumită aroganţă, încrederea că ei erau adevăraţii străjeri

ai naţiunii şi ai valorilor ei, convingere rezumată într-o afirmaţie atribuită lui Young. Într-o lume în care ilegalităţile, cruzimea şi corupţia sporesc, spunea el, „spionul este cel chemat să remedieze situaţia creată de neprofesionalismul miniştrilor, diplomaţilor, generalilor şi preoţilor... în zilele astea, spionul este principalul străjer al integrităţii intelectuale”.[244]

Se mersese prea departe cu operaţiunile riscante, heirupeşte, iar White a demarat o acţiune de epurare pentru a insulfa mai mult profesionalism Serviciului. Ca să-şi protejeze spatele, îl va numi ulterior pe Young adjunctul său, mişcare pe care avea s-o regrete. În calitate de şef al biroului din Orientul Mijlociu, Young fusese implicat în planificarea loviturii de stat din Iran din 1953, ce avusese drept scop înlăturarea prim-ministrului naţionalist, ales, însă, în mod democratic, Mohammad Mossadegh, în colaborare cu CIA, misiune care părea să confirme că utilizarea serviciilor secrete în scopuri politice putea fi o armă puternică. Mossadegh se arătase dispreţuitor faţă de britanici, când încercase să recapete controlul asupra petrolului ţării sale, iar britanicii îi convinseseră pe americani să-i ajute să scape de el. Pe termen lung, aproape ca în fiecare acţiune de acest tip, lovitura s-a dovedit a fi un dezastru, întrucât şahul Iranului a virat ulterior spre autoritarism, iar poporul iranian a dat vina, şi continuă să dea vina, pe britanici şi pe americani pentru această situaţie, ambele puteri căpătând reputaţia că uneltesc şi manipulează în zona Orientului Mijlociu (reputaţie de care serviciul de informaţii britanic continuă să se bucure în multe ţări, în parte din cauza istoriei sale de putere colonială). Dar, la vremea aceea, dorinţa de a întreprinde acţiuni secrete devenise de necontrolat, un drog ispititor, menit să mascheze cruda realitate că Marea

Britanie pierdea rapid şi supremaţia politică, şi pe cea economică.[245] Spionii sperau că trucurile şi isprăvile lor puteau, ca prin farmec, să păstreze statutul ţării.

La 12 zile după ce White a preluat MI6, preşedintele Egiptului, Gamal Abdel Nasser, a naţionalizat Canalul Suez şi astfel a început o campanie ridicolă, care avea să ducă la spulberarea iluziilor de putere. Prim-ministrul Eden a luat problema personal. Dincolo de ameninţarea cu sistarea furnizării de petrol şi de îngrijorarea că Nasser lua arme de la sovietici, care provocau Marea Britanie pe vechiul său teren de joacă, ideea că un arab arogant îi putea trata cu dispreţ pe britanici era mai mult decât putea el accepta. La suprafaţă, Eden era un bărbat chipeş şi plin de farmec. Dar, dincolo de această imagine, se ascundea un om extrem de anxios, chinuit fizic de gută şi psihic extrem de nervos, care se hrănea cu iluzia grandorii Marii Britanii. În noaptea naţionalizării, a tunat şi a fulgerat în sediul din Downing Street. În zilele care au urmat, a început să fie stăpânit de un fel de obsesie de a-l elimina pe Nasser. Şi se va exprima neobişnuit de explicit. Nu a recurs la eufemisme, nici nu s-a întrebat cine l-ar fi putut scăpa de necazuri. Unul dintre miniştrii săi îşi amintea că Eden îl sunase pe o linie nesecurizată şi îi spusese: „Vreau să-l văd mort pe Nasser, nu înţelegi?”[246] Acorda permisiunea de a ucide.

George Kennedy Young avea puţine îndoieli în legătură cu ceea ce i se ceruse să facă şi nici nu avea dubii referitoare la moralitatea unei asemenea acţiuni. „Nu e un picnic la şcoala de duminică”, va comenta el mai târziu. „Actele de guvernare nu sunt o alegere între bine şi rău. Se alege între două rele – răul cel mai mic. Cineva o să aibă

întotdeauna de suferit în urma deciziei luate de guvern... moralitatea absolută, etica absolută nu există în afacerile de stat."[247] Înainte şi după război, Young va concepe mai multe planuri de asasinare a lui Nasser, de la folosirea ofiţerilor disidenţi din armată la construirea unui aparat de ras cu explozibil, utilizarea de gaze otrăvitoare şi trimiterea de echipe de asasini profesionişti, amintind toate de încercările CIA, de câţiva ani mai târziu, de a-l „îndepărta" pe Castro, şi ele la fel de lipsite de succes. Alte persoane din serviciu nu erau dornice să se implice în asemenea acţiuni, gândindu-se că astfel n-ar fi reuşit decât să creeze un martir.[248] (În afară de aceasta, singura solicitare serioasă de a comite un asasinat primită de serviciu îl va avea drept ţintă pe preşedintele Indoneziei, Suharto, dar a fost ignorată de teama consecinţelor.)[249] Nasser a aflat de aceste planuri, iar KGB-ul i-a oferit protecţie sporită, inclusiv o colivie cu o pasăre, care să-l avertizeze în cazul gazelor otrăvitoare.[250]

Însă problema asasinatului era secundară în comparaţie cu situaţia reală. Ulterior, Young avea să spună că problema planului Suezului, unde el avusese rolul principal în cadrul Serviciului, era aceea că reprezenta ultima repriză în jocul de-a imperiul, în care Marea Britanie se prefăcea că nu este obligată să trăiască în umbra americanilor. Conspiratorii au conceput un plan secret în care israelienii aveau mai întâi să invadeze o parte din Egipt, după care britanicii şi francezii urmau să intervină ca să „menţină pacea", lăsându-le astfel Canalul pe mână. „Era ultima încercare timidă de a acţiona în vechiul stil britanic. Este chiar posibil ca eşecul să se fi datorat tocmai faptului că acest stil devenise prea conştient de sine: jocul, nu realitatea conta", scria mai târziu Young. „Când vechile subsoluri din Whitehall au fost deschise după război pentru

a-i adăposti pe planificatorii grupului operativ, s-au îngrămădit cu toţii... prea buhăiţi, prea corpolenţi pentru a mai juca rolul de visători. Totuşi, s-au bucurat să se revadă, şi-au depănat amintiri şi au mai lăudat încă o dată cu Decoraţia pentru Merite în Serviciu, Crucea Militară sau Croix de Guerre."[251]

Decrepitudinea vechiului serviciu de informaţii britanic îi devenise foarte limpede reprezentantului CIA din Comitetul Reunit pentru Informaţii. Băiatul din provincie, Chester Cooper, a ajuns la Londra chiar înainte de Criza Suezului. La prima întâlnire, a constatat că toţi erau înalţi, purtau costume negre identice (de pe Savile Row), cravate identice cu dunguliţe albastre (în stilul celor de la Eton) şi ochelari identici (prin amabilitatea Sistemului Naţional de Sănătate). Pe lângă ultimele documente ale serviciilor de informaţii, au trecut de la unul la altul şi nişte versuri în greacă. La un moment dat, cineva a vârât capul pe uşă şi a anunţat care era scorul la crichet. S-au auzit bombăneli. Apoi altul i-a arătat cu mândrie lui Cooper traducerea în latină a unui vers din greacă, traducere care, pentru unii, părea mai interesantă decât documentele oficiale pe care le aveau în faţă.[252]

Într-o situaţie ce aminteşte de un alt război din Orientul Mijlociu petrecut cu aproape jumătate de secol mai târziu, când şefii din serviciile de informaţii britanice au fost întrebaţi ce se va întâmpla după ce Nasser va fi dat jos de la putere şi cine avea să conducă Egiptul, „toată lumea a ridicat din umeri". Înţelegeau foarte puţin forţa naţionalismului arab.[253] Experţii nu au reuşit să vadă atunci ce se petrecea pe străzile arabe, să înţeleagă resentimentul pe care îl trezea prezenţa trupelor

străine.[254] Informaţiile despre Egipt obţinute de MI6 fuseseră şi ele compromise. O întreagă reţea ce acţiona în spatele acoperirii jurnalistice a fost penetrată de către egipteni şi, în august, a fost dezmembrată, 30 de agenţi fiind arestaţi şi doi oficiali britanici, expulzaţi.[255] Fusese o lovitură devastatoare, al cărei impact avea să trezească dorinţa de a încerca o nouă abordare în interiorul serviciului. În orice caz, nu conta prea mult ce spunea spionajul, având în vedere că acele câteva avertismente transmise fuseseră ignorate.[256] Întregul complot fusese pus la cale de un mic grup de uneltitori, incluzând persoane dintr-o anumită zonă a MI6, din jurul prim-ministrului şi chiar de câţiva membri ai Comitetului Reunit pentru Informaţii, fără implicare directă (unul dintre ei îşi va plasa economiile de-o viaţă în investiţii americane, de teama viitorului economic al Marii Britanii, când va afla).[257] Zvonurile care răzbăteau dinspre Uniunea Sovietică erau suficient de ameninţătoare pentru Daphne Park, deja aflată la Moscova, încât să o scoată din ambasadă, împreună cu ataşatul pe probleme de apărare, ca să caute semne că sovieticii ar dori să reacţioneze în forţă.[258]

Criza Suezului a fost pusă de către Young, într-o izbucnire cu adevărat agresivă, pe seama timidităţii Whitehallului, care nu reuşise să ducă până la capăt un plan bun. „Este vorba de un vid total de voinţă aici”, spunea că i-ar fi mărturisit omului său de legătură din Mossad, în Israel, în timpul operaţiunii.[259] Eşecul le-a trezit furia americanilor, deşi şi americanii se poate să fi simţit că venise ocazia de a pune capăt pretenţiilor britanicilor asupra Orientului Mijlociu. Furia nu le-a fost trezită numai din cauză că Londra, Parisul sau Tel Avivul îşi plănuiseră operaţiunea în secret şi că apoi o executaseră în mod defectuos, ci din

cauza a ceea ce se petrecea în Europa de Est, exact în acelaşi moment.

În timp ce criza îşi atingea apogeul, sâmbătă, 3 noiembrie, Cooper, de la CIA, a fost trezit de un telefon înainte de răsărit. A mers la ambasada din Grosvenor Square, şi pe drum le-a făcut cu mâna prostituatelor pe care le ştia deja, traseul fiindu-i intrat în rutină. Acolo a primit un telefon de la directorul adjunct al CIA, Robert Amory. „Spune-le prietenilor dumitale", a urlat exasperat Amory, atât de tare încât Cooper şi-a zis că ar fi putut să-l audă de dincolo de Atlantic fără ajutorul telefonului, „să respecte afurisitul ăla de armistiţiu sau să pornească naibii invazia. În oricare din cazuri, noi îi sprijinim dacă se mişcă repede. Nu suportăm însă ezitările lor afurisite, în timp ce Ungaria este în flăcări."[260]

Din celula sa din Budapesta, Paul Gorka, tânărul agent al rezistenţei din reţeaua zdrobită a lui Béla Bajomi, percepuse o schimbare de atitudine în octombrie 1956.[261] Într-o zi, în depărtare, s-au auzit împuşcături, apoi artileria grea şi elicopterele. Gardienii susţineau că era „doar un exerciţiu". Apoi un tanc capturat a dărâmat poarta principală a închisorii. Luptătorii pentru libertate aflaţi la bordul acestuia i-au eliberat pe prizonieri, care, la ieşire, au găsit saci cu nisip murdari de sânge, tancuri avariate şi cadavre strivite, toate împrăştiate pe stradă, şi o adevărată revoltă anticomunistă în plină desfăşurare. Însă, acum când, în sfârşit, mişcarea de rezistenţă ataca în forţă, aşa cum promisese, Occidentul avea să-i vină în ajutor?

Primul jurnalist occidental care a pătruns în oraş în acele zile deopotrivă violente, dar dătătoare de speranţă a fost Anthony Cavendish. Cu câţiva ani în urmă, la Viena, în timp ce se întorcea de la o petrecere noaptea târziu, motocicleta sa derapase şi intrase într-un biciclist. Acest conflict fusese prea mult pentru Andrew King, la vremea aceea şef al staţiei MI6. Cavendish fusese dat afară din MI6 şi se alăturase agenţiei de presă United Press International. Când a ajuns la Budapesta, sovieticii erau încă în retragere de la periferia oraşului. „În spatele unui tanc, zăcea cadavrul unui soldat sovietic, ochii săi privind în gol capitala ungară. Un ţăran maghiar a scuipat un tanc când a trecut pe lângă el, la mică distanţă”, scria el.[262]

În oraş, oamenii întrebau ce făceau britanicii şi americanii, şi când aveau să vină aceştia să-i ajute. Nu existase nici un avertisment anterior care să indice o revoltă, încă un eşec al serviciilor britanice şi americane de informaţii. CIA-ul avea un singur ofiţer în Ungaria, care îşi petrecea mare parte din timp păzindu-şi acoperirea şi care avea ordine să nu joace un rol activ.[263] Pentru câteva zile, pline de tensiune, Budapesta a fost eliberată. Pentru prima oară, ruşii fuseseră înfrânţi. Iar acest lucru nu fusese realizat de către CIA sau MI6, ci de către poporul maghiar. Apoi, în primele ore ale zilei de duminică 4 noiembrie, Paul Gorka şi camarazii săi au auzit glasul lui Imre Nagy, liderul revoltei, spunând la radio că tancurile sovietice erau pe drum. În vreme ce refugiaţii fugeau peste graniţă, şeful staţiei CIA din Viena primea rapoarte de la agenţi, indicând faptul că sovieticii se pregăteau să înăbuşe revolta. Ştia că nimeni nu era atât de curajos cât să le sară în ajutor în timp ce se pregătea tăvălugul sovietic.[264] La Londra, oficialii au remarcat stânjeniţi că nu puteau protesta faţă

de atacul sovietic asupra Budapestei, din moment ce ei tocmai atacaseră Egiptul.[265]

Frank Wisner a sosit la Viena şi a auzit ultimele mesaje ale partizanilor maghiari. „Suntem sub ploaia de gloanţe a mitralierelor... La revedere, prieteni. Dumnezeu să ne aibă în pază sufletele."[266] Wisner s-a simţit neputincios atunci când Armata Roşie a luat cu asalt Budapesta. În noaptea aceea, a băut fără limită. Pe trotuarele din Viena, oamenii ascultau veştile sumbre la difuzoarele instalate pe stâlpii de iluminat.[267] „Tineri disperaţi apăreau imediat, luând locul celor seceraţi: luptau cu sticle incendiare împotriva blindatelor şi a artileriei grele", scria Cavendish în comunicarea sa, în timp ce tunurile trăgeau asupra oraşului.[268]

Când asculta ştirile despre tancurile sovietice care intrau în oraş, James McCargar se afla într-o cameră de hotel din Viena. „M-au înfuriat britanicii şi francezii, a căror aventură în Canalul Suez le oferise ruşilor pretextul pentru acţiunea din Ungaria", îşi amintea McCargar. Tot „războiul politic" şi propaganda îi făcuseră pe maghiari să creadă că nu erau singuri. Se înşelaseră. Nu existase nici un plan, nu exista nici un ajutor. Sovieticii arătaseră că erau dispuşi să recurgă la forţă pentru a menţine controlul asupra sateliţilor europeni şi că încercările de a-i scoate de acolo, fie prin acţiuni sub acoperire, fie prin sprijinul acordat grupurilor de rezistenţă aveau mari şanse de a eşua.[269] O retragere nu era posibilă.

La Londra, George Kennedy Young era şi el furios din cauza trădării unui aliat. „Deşi, timp de zece ani, guvernul

Statelor Unite sperase permanent în existenţa unui spirit de rezistenţă activă faţă de comunism dincolo de Cortina de Fier, chiar şi acolo unde nu încercase să-l promoveze, când a venit momentul, nu a fost pregătit să mişte un deget”, scria el câţiva ani mai târziu, scăpând din vedere faptul că, dacă ar fi întreprins vreo acţiune în Ungaria, s-ar fi declanşat, poate, Armaghedonul. De asemenea, ataca lipsa sprijinului Statelor Unite în problema Suezului. „Când propriii aliaţi au acţionat ca urmare a ceea ce ei considerau a fi interesul naţional, guvernul Statelor Unite a avut grijă să-i oprească.”[270]

Marea Britanie continua să trăiască şi să acţioneze sub imperiul iluziei că era încă o mare putere. Chestiunea Suezului a dezvăluit adevărul. După ce accesul iniţial de antiamericanism născut din nemulţumire s-a domolit, unii au dorit o relaţie strânsă cu Washingtonul pentru a-şi exercita influenţa şi puterea, indiferent unde avea să ducă acest lucru; alţii au privit spre Europa. Însă, în nici un caz nu mai puteau reuşi singuri. Relaţia cu Statele Unite nu avea să mai fie aceeaşi. Era limpede cine preluase conducerea. Eden a ieşit din această criză distrus, cu privirea goală, cu mâinile tremurânde şi cenuşiu la faţă. Ca o sublimă ironie, a pornit spre Jamaica ca să se recupereze la Goldeneye, locuinţa simplă, cu obloane, a lui Ian Fleming, aflată pe culmea unui deal, unde fostul agent al Serviciului de Informaţii al Marinei scria romanele cu James Bond, propriul său antidot la realităţile declinului postimperial. Se poate ca Eden şi Fleming să nu se fi amuzat prea tare dacă ar fi ştiut că serviciul egiptean de informaţii cumpăra exemplare din romanele cu Bond pentru cursurile de pregătire.[271]

Evenimentele din Budapesta au pus capăt ideii potrivit căreia acum, că Stalin nu mai era, Uniunea Sovietică se schimbase fundamental. Acest lucru a ajutat la subminarea puterii de atracţie a comunismului sovietic la nivel internaţional şi au existat şi în interiorul sistemului persoane deziluzionate, printre care şi ofiţerul KGB Anatoli Goliţîn. Revolta maghiarilor a reprezentat, potrivit spuselor sale, momentul în care a înţeles că sistemul nu putea fi reformat.[272] Philby, aflat în Beirut, a privit de departe evenimentele din Ungaria şi mai de aproape pe cele din Egipt, dar, oricum, cu un aer detaşat. În acea perioadă, trăia una dintre fazele în care se simţea pierdut. Trădările sale îl plasaseră în ţara nimănui, prins între două vieţi. Şirul de eşecuri personale nu s-a oprit aici. Cea de-a doua soţie a sa, Aileen, care revenise în Marea Britanie, îşi provoca singură răni de ceva timp, deprimată că mariajul ei se destrăma, şi poate că bănuia întunecatul secret al soţului ei. La Beirut, Philby a primit o telegramă prin care era anunţat de moartea ei, însă veştile nu l-au tulburat. Deja, pentru el, viaţa mergea mai departe. Cu numai şase săptămâni înainte de Criza Suezului, se afla în barul aglomerat al hotelului St George, unde o cunoştea pe Eleanor Brewer, soţia corespondentului New York Times. A început s-o însoţească pretutindeni, prin souk-uri şi cafenele, în cele din urmă aceasta părăsindu-şi soţul. Nu după multă vreme, Philby a mers să-i spună fostului soţ al lui Eleanor că aveau de gând să se căsătorească. „Pare cea mai bună soluţie”, a spus Brewer. „Ce părere ai despre situaţia din Irak?”, a adăugat el, revenind la chestiunea politică fierbinte a zilei.[273] În 1959, Philby şi Eleanor locuiau într-un apartament aflat la etajul cinci, plin cu sculpturile ei şi cu nimicurile strânse de el cu prilejul călătoriilor prin regiune. Pentru majoritatea celor care trădează, dragostea reprezintă un risc, un călcâi al lui

Ahile. Dar, după Litzi, Philby reuşise să-şi separe cele două existenţe, iar Eleanor avea să-i vadă numai zâmbetul, fără să bănuiască ce ascundea acesta.

După episodul de la Budapesta, Anthony Cavendish a plecat la Beirut, la finele anilor 1950, trimis de United Press International, şi lucra de la ultimul etaj al unui hotel cu vedere spre mare. Acolo sorta rapoarte despre confruntări sângeroase de artilerie, întins lângă piscină, cu un telefon într-o parte şi cu o halbă de bere în cealaltă.[274] Uneori bea „un pahar sau zece” cu Philby, de dragul vremurilor trecute, la unul dintre barurile hotelului. O ţineau aşa până la prânz, iar Philby nu dădea semne că ar fi afectat. Niciodată nu-şi pierdea controlul şi nici nu se dădea de gol, indiferent cât bea. În ciuda acuzaţiilor formulate împotriva sa, Cavendish considera că era corect să-i acorde vechiului său coleg prezumţia de nevinovăţie. „Credeam că este un tip fermecător şi capabil şi niciodată nu am avut nici cea mai mică bănuială că se va dovedi să fie ceea ce s-a dovedit a fi”, îşi amintea el. „Cred că m-am gândit că el trebuie să fie foarte deştept şi noi foarte proşti.”[275]

La un restaurant din Beirut, în 1960, lucrurile au început să ia o turnură bună pentru Philby. Nicholas Elliott devenise noul şef al biroului MI6; prietenia lor s-a reînnodat şi, odată cu ea, Philby a redevenit util sovieticilor.[276] De asemenea, a rămas în preajma ofiţerilor CIA. „Philby era prietenos cu toţi yankeii din Beirut. Mulţi dintre ei dădeau prea mult din gură. Se pricepea destul de bine să-i facă să vorbească”, spunea George Kennedy Young, concentrându-se mai mult pe lipsurile altora decât pe cele ale propriului serviciu.[277] Philby era încă parte din vechea gaşcă şi suscita mare

interes. Când Ian Fleming a trecut prin oraş mai târziu, în acelaşi an, a cinat şi el cu vechiul său prieten Elliott şi, inevitabil, conversaţia a alunecat spre Philby.[278]

Tatăl lui Philby, St John, se instalase într-o căsuţă simplă din piatră, de la periferia Beirutului, în apropierea munţilor, ceea ce a făcut ca strania relaţie dintre tată şi fiu să fie revitalizată. Philby îl respecta, dar niciodată nu păruse prea apropiat de el şi uneori dădea vina pe tatăl lui, din motive neelucidate, pentru că se bâlbâia. Însă tatăl îi insuflase fiului nevoia de a găsi curajul necesar pentru a-şi urma convingerile, indiferent de opinia celorlalţi, lecţie pe care fiul o învăţase, cu certitudine.[279] Philby senior a ţinut un discurs la Clubul Femeilor Americane din oraş şi le-a spus celor de faţă că americanii distruseseră Arabia. „Şi cine i-a adus pe americani în Arabia?", a întrebat el. A făcut o pauză şi apoi, om al contradicţiilor până la final, a răspuns: „Eu."[280]

Într-o zi, Elliott a luat prânzul cu cei doi Philby. St John a fost o companie plăcută. „A plecat la ora ceaiului, a tras un pui de somn, i-a făcut avansuri soţiei unui membru al personalului ambasadei, într-un club de noapte, a făcut un atac de cord şi a murit a doua zi de dimineaţă, devreme. Ultimele sale cuvinte au fost: «Scoateţi-mă de aici, m-am plictisit»."[281] Philby junior a fost distrus zile la rând după aceea. Pe tot parcursul anului 1962, Eleanor a simţit că Philby se schimbă. Bea din ce în ce mai mult şi era disperat, dornic să fugă. Când i-a murit vulpea pe care o ţinea ca animal de companie în balcon, Philby s-a cufundat într-o stranie depresie. În ziua de 31 decembrie, după ce s-a izbit cu capul de un calorifer din baie, a căzut într-o baltă

de sânge. Un doctor va spune că, dacă ar fi băut în noaptea aceea, ar fi putut muri. Se apropia finalul.

Elliott s-a întors la Beirut într-un alt fel de vizită, în ianuarie 1963. I se încheiase perioada de şef al staţiei cu trei luni în urmă şi fusese înlocuit de Peter Lunn, care fusese, înainte de asta, în Viena. Elliott urma să-l mai vadă o dată pe Philby, dar nu avea să-l mai considere protectorul său. Anatoli Goliţîn dezertase din KGB şi vorbise despre „grupul celor cinci”. Arthur Martin înţelesese destul cât să-l convingă pe Dick White, care deja fusese convins că Philby era vinovat, că povestea durase suficient. Cel care trebuia trimis iniţial era Arthur Martin, dar, în ultimul moment, i-a luat locul Elliott. Se credea că un vechi prieten avea mai mari şanse să obţină înţelegerea la care se gândise White. În mod surprinzător, White credea că trebuie să-l mintă pe Elliott ca să-l convingă de vinovăţia prietenului său, spunându-i că o sursă din KGB confirmase identitatea exactă a trădătorului, ceea ce nu era chiar întru totul adevărat.[282]

Lunn i-a telefonat lui Philby şi l-a invitat într-un apartament unde fuseseră plantate microfoane special pentru această ocazie. Philby a sosit la ora 16, bandajat încă din cauza căzăturii pe care o păţise la beţie. A intrat şi a dat de vechiul său prieten. Elliott s-a ridicat de pe scaun.

– M-am gândit că tu o să fii, a spus Philby.

Înţelesul acestor cuvinte avea să producă multe frământări în Serviciul Secret Britanic.

– O să trec direct la subiect. Din nefericire, nu este prea plăcut, a spus Elliott. Am venit să-ţi spun că a venit timpul să-ţi înfrunţi trecutul.

Philby a izbucnit în râs.

– Iar aţi înnebunit cu toţii? a spus. Vrei s-o luăm de la capăt? După atâţia ani? V-aţi pierdut simţul umorului! Veţi ajunge de râsul lumii!

– Nu, nu am pierdut nimic, i-a răspuns Elliott. Dimpotrivă. Am găsit mai multe informaţii despre tine. Şi acum totul se leagă.

– Ce informaţii? Şi ce anume se leagă?

Elliott s-a ridicat, a măsurat camera cu pasul, s-a dus la fereastră şi a privit afară. Fără să se întoarcă, a spus:

– Ascultă, Kim, ştii că am fost de partea ta tot timpul, din clipa în care au apărut suspiciuni în privinţa ta. Dar au ieşit la iveală informaţii noi. Mi le-au arătat. Şi acum până şi eu sunt convins, convins pe deplin că ai lucrat pentru serviciile secrete sovietice. Ai lucrat pentru ei până în ’49.[283]

Philby nu ştia ce informaţii noi apăruseră, dar bănuia că la mijloc era vorba de un defector. Ştia că aveau ceva împotriva lui. Dar nu totul. „De ce până în ’49?” se poate

să se fi întrebat. La fel aveau să se întrebe şi alţii mai târziu şi unii dintre aceştia vor bănui faptul că era o cale convenabilă pentru vechii săi prieteni de a-i indica lui Philby că trebuia să mărturisească numai infracţiunile comise înainte să meargă la Washington, în acel an, ca să-l ţină departe de ghearele FBI-ului. Dintre cei cinci de la Cambridge, Philby era cel mai lucid, cel care nu cedase niciodată sub presiune, cel căruia îi fusese simplu până la capăt să înşele. Încă nu se terminase.

– Nu ai mai lucrat pentru ei din ’49, sunt absolut convins de asta, i-a explicat Elliott. Pot să-i înţeleg pe aceia care au lucrat pentru Uniunea Sovietică, să spunem, înainte sau în timpul războiului. Dar, deja în ’49, un om cu mintea şi spiritul tău trebuie să-şi fi dat seama că toate zvonurile despre comportamentul monstruos al lui Stalin nu erau simple zvonuri, ci purul adevăr... ai decis să te rupi de URSS... De aceea îţi dau cuvântul meu şi pe cel al lui Dick White că vei primi imunitate deplină, că vei fi iertat, dar numai dacă mărturiseşti. Avem nevoie de colaborarea ta, de ajutorul tău.”[284]

În timp ce Philby se pregătea să iasă, Elliott a adăugat:

– Îţi ofer un colac de salvare, Kim.

Elliott îşi va aminti mai târziu că mai adăugase câteva cuvinte, dar pe care Philby nu le-a repovestit niciodată când a vorbit despre întâlnire, poate pentru că era prea dureroasă: „Pe vremuri te-am respectat, Kim. Dumnezeule, cât te dispreţuiesc acum. Sper că mai ai

suficientă decenţă încât să înţelegi de ce.” Elliott i-a spus că urmau să se reîntâlnească în ziua următoare. Întâlnirea a durat aproximativ cinci minute. Odată plecat, Elliott i-a spus lui Lunn: „Kim e distrus. Totul e în regulă.”

Philby a revenit a doua zi şi a început să mărturisească. A vorbit preţ de două ore şi a spus că lucrase pentru sovietici până în anul 1946 şi că îi vânduse pontul lui Maclean, ca prieten, în 1951. Elliott a crezut că Philby cedase. Însă, acesta juca încă tare. Philby s-a dus acasă şi a băut o sticlă întreagă de whisky. Elliott a plecat în Congo. A rămas stabilit că Lunn avea să preia interogatoriul şi să-l ducă până la capăt.

La Londra, „confesiunea” iniţială a trezit speranţa că, în curând, totul avea să se încheie. Roger Hollis, şeful MI5, i-a scris lui Hoover, de la FBI, ca să-i spună că nu existau dovezi cum că Philby ar fi lucrat pentru ruşi după 1946. „Dacă este adevărat, rezultă că Statele Unite au fost afectate numai în perioada celui de-al Doilea Război Mondial”, explica el pe un ton insistent.[285] Dar, după întâlnirea cu Elliott, Philby a ieşit pe balcon ca să-i facă semn omului său de legătură sovietic din Beirut, ţinând în mână o carte, nu un ziar, pentru a-i indica faptul că era o urgenţă.[286] „Cred că a venit vremea”, i-a spus omul de legătură. „Eşti bine-venit la Moscova.”

Miercuri, 23 ianuarie 1963, Kim şi Eleanor Philby trebuiau să meargă la cină la nişte prieteni de la ambasada britanică. Beirutul fusese lovit de o furtună şi, în acea după-amiază, Philby şi-a luat impermeabilul şi i-a spus soţiei sale că avea o întâlnire şi că se va întoarce la ora 18,

la timp pentru petrecere. O oră mai târziu, unul dintre băieţii săi i-a spus lui Eleanor că Philby sunase să anunţe că aveau să se întâlnească direct la petrecere. Aşa că Eleanor a mers singură, şi-a cerut iertare că soţul ei întârzia şi a dat asigurări că acesta avea să ajungă curând. Orele treceau însă în zadar şi, într-un final, au căzut toţi de acord să înceapă cina fără el. Eleanor a plecat acasă pe furtună, valurile izbindu-se de faleză. La miezul nopţii, l-a sunat pe Peter Lunn. Nu era acolo. Philby trebuia să se întâlnească cu el şi, cum acesta nu apărea, Lunn s-a dus direct la ambasadă, într-o stare de panică vecină cu disperarea. Eleanor i-a lăsat un mesaj soţiei lui Lunn şi, zece minute mai târziu, acesta a sunat-o. „Vrei să vin la tine?”

„Ţi-aş fi recunoscătoare”, a spus ea.[287]

A întrebat dacă să caute pe la spitale, temându-se să nu fi avut vreun accident de maşină. De asemenea, a sugerat că poate plecase într-un „weekend de destrăbălare” cum făcea adesea. Lunn se temea deja de un adevăr mult mai crud şi a întrebat dacă lipsea ceva. Au fost trimise echipe de căutare. Nu i-a luat mult până să îşi dea seama că era prea târziu. Când soarele s-a ridicat deasupra munţilor, Eleanor ştia deja că plecase. Era aniversarea căsătoriei lor.

Elliott se pregătea să traverseze fluviul Congo când a primit mesajul care l-a făcut să se întoarcă în grabă. Philby râsese pentru ultima oară la Beirut de cârpaciul Elliott, de establishmentul britanic şi de desuetele sale noţiuni de prietenie şi de comportament demn de un „gentleman”. Părăsise Beirutul pe un cargobot şi într-un final ajunsese,

înainte de răsărit, la un mic post de control de la graniţa sovietică. Acolo se aflau câteva mese şi scaune şi o sobă cu cărbune. Soldaţii fierbeau un ceai pe sobă, iar aerul era irespirabil de la fumul de ţigară, îşi amintea el mai târziu.[288] Îl aştepta un bărbat, care i-a spus în engleză: „Kim, misiunea ta s-a încheiat”.

În ciuda faptului că nu ştiuse şi nici nu bănuise că era spion, Eleanor l-a urmat la Moscova în luna septembrie. „A trădat mulţi oameni, iar eu am fost unul dintre ei. Însă nu suntem întotdeauna stăpâni pe soarta noastră”, va scrie câţiva ani mai târziu, când totul se terminase şi ea revenise acasă. „Kim a avut curajul, sau slăbiciunea, să-şi păstreze decizia luată cu 30 de ani în urmă, indiferent de ce presupunea aceasta pentru cei care îl iubeau cel mai mult şi de care era profund ataşat.”[289] Această viziune a fost enunţată şi de Philby însuşi. „Eu am operat mereu pe două niveluri, unul personal şi unul politic”, reflecta mai târziu.[290] „Când cele două au venit în conflict, a trebuit să pun politica pe primul loc. Acest conflict poate fi foarte dureros. Nu-mi place să înşel oamenii, mai ales prietenii, şi, în ciuda a ceea ce cred ceilalţi, mă simt rău din cauza asta. Dar şi soldaţii cumsecade se simt rău că trebuie să ucidă în vremuri de război.”

„Ce păcat că am redeschis toată povestea. Numai de necazuri am avut parte”, i-a spus White lui Elliott.[291] Unii ofiţeri MI6, chiar şi Philby, s-au întrebat dacă acestuia i se permisese să fugă pentru a evita ruşinea unui proces, într-o vreme în care guvernul avea deja probleme cu o mulţime de scandaluri de spionaj, inclusiv în Amiralitate şi chiar în MI6.[292] Unii au crezut că Philby fusese avertizat de o cârtiţă din MI5. Însă majoritatea credea că, în lipsa unor

probe care puteau fi prezentate la tribunal, MI6 spera că se putea folosi de un vechi prieten pentru a-l aduce acasă şi a găsi o cale amiabilă ca să rezolve problema, schimbând imunitate contra informaţii. Astfel, nimeni nu avea să fie pus în situaţii stânjenitoare. Chiar şi după ce Philby a fugit la Moscova, foştii săi colegi credeau că acesta era, cu siguranţă, agent dublu, „controlat de un departament supersecret" din cadrul MI6. Sau a fost oare urcat sub ameninţarea armei pe vas? Şi toată lumea se întreba: dacă până şi Philby, atunci cine altcineva?[293] Arthur Martin, de la MI5, era furios. Misiunea lui fusese să meargă în Beirut să îi pună lui Philby în faţă dovezile pe care cu greu le strânsese. Însă „ei" îl aleseseră pe unul de-al lor, în schimb, mizând zadarnic pe vreo urmă de prietenie pe care o putea trezi în Philby prezenţa lui Elliott. Chiar şi casetele erau compromise, deoarece Lunn şi Elliott lăsaseră ferestrele deschise, iar zgomotul traficului acoperise o parte dintre preţioasele mărturii ale lui Philby. Era exemplul clasic de amatorism specific MI6, spumega Martin, mijindu-şi ochii şi lovindu-şi pumnii de genunchi din cauza frustrării, în timp ce asculta înregistrările salvate. „N-a contestat acuzaţiile", a afirmat un coleg de-al lui Martin, în timp ce îl asculta pe Elliott încolţindu-l pe Philby. „Până la final păreau a fi doi prezentatori de radio cercheliţi, discutând cu accentul lor cald, curat, de absolvenţi de şcoală publică, cea mai mare trădare a secolului XX."[294]

Zilele de glorie ale „sălbaticilor" şi ale veteranilor se apropiau de sfârşit. Vechii agenţi care aveau legături cu Rusia au fost îndepărtaţi în anii 1950. Harry Carr a fost înlăturat, după ce dezastrul operaţiunilor din zona baltică a fost scos la iveală, şi a părăsit MI6 în 1961. Spre finalul vieţii, ajunsese să asculte muzică populară rusească şi

dădea vina pe Philby pentru toate. George Kennedy Young a pornit spre City-ul londonez în acelaşi an în care Carr a plecat şi a continuat o lungă derivă mai întâi spre dreapta şi apoi spre extrema dreaptă, condamnând imigranţii de culoare care puneau în pericol Marea Britanie, în vreme ce incapacitatea de a controla subversiunea stângii o distrugea din interior. Când, în anii 1970, au apărut zvonuri că existau indivizi cu legături strânse în MI6 care puneau la cale o lovitură de stat menită să dărâme guvernul britanic, despre Young era vorba. La Washington, Frank Wisner a înnebunit, la propriu, în 1958; timp de şase luni, a făcut terapie cu şocuri electrice înainte să fie declarat „vindecat" şi trimis ca şef al staţiei de la Londra. Patru ani mai târziu, a avut o recidivă şi, în 1965, şi-a tras un glonţ în cap.[295] Prietenul lui Philby şi tovarăşul său de pahar de la Washington, James Jesus Angleton, a înnebunit şi el, dar cu manifestări diferite. Se considera un fel de Machiavelli. Şi, totuşi, fusese tras pe sfoară. Colegii săi erau siguri că se trezea în miez de noapte şi îşi mai amintea vreun secret pe care i-l împărtăşise lui Philby la un pahar de Martini. Rezultatul: Angleton a fost cuprins de paranoia din cauza sovieticilor şi a căilor diabolice ale acestora, care combinate cu informaţiile oferite de defectorul din KGB, Anatoli Goliţîn, aveau să conducă CIA şi MI6 spre adevărul sumbru.

Criza Suezului fusese oglinda în care Marea Britanie văzuse în ce se transformase – cândva o mare putere aflată acum în declin, din ce în ce mai incapabilă să schimbe lumea după propria voinţă –, dar Philby complicase situaţia semănând neîncredere între Marea Britanie şi Statele Unite, aflate acum într-o poziţie dominantă. Când succesorul său a preluat postul de om de legătură la Washington, a descoperit că relaţia era practic

paralizată.[296] Acelaşi ofiţer a considerat că impactul asupra relaţiilor cu Whitehallul şi Ministerul de Externe era şi mai mare, „cataclismic” credea el, iar Serviciul era perceput ca fiind incompetent.[297] Trădarea lui Philby a dezvăluit faptul că, în ciuda tuturor miturilor ţesute în jurul MI6 de către propriii membri, dar şi de universul ficţional al lui Bond, din cauza amatorismului şi a elitismului de club select practicat de acesta, serviciul fusese învins de duşmanul său. Philby făcuse autopsia Serviciului şi dezvăluise rezultatele lumii întregi. Un ofiţer MI6 a evaluat în secret daunele provocate de către afacerea Philby. Când au fost interogaţi, unii ofiţeri au continuat să respingă adevărul şi i-au acuzat pe americani. Întreaga dimensiune a dezastrului creat – agenţi deconspiraţi, operaţiuni compromise – a fost cu adevărat şocantă, potrivit celor care au citit raportul.[298] Însă cel mai greu de apreciat şi poate cel mai de durată efect l-a constituit apariţia cancerului trădării şi al suspiciunii în organizaţie şi în relaţiile sale.

Profunzimea durerii a fost, în mare parte, ascunsă opiniei publice. Aveau să treacă ani până ca publicul larg să înţeleagă faptul că „funcţionarul public de rang mediu” despre care se spunea că defectase era mult mai mult de atât. Unii, precum sir Stewart Menzies, şeful MI6 din timpul războiului, sub supravegherea căruia fusese racolat Philby, ştiau prea bine ce se petrecuse şi erau obsedaţi de acest lucru. Când ginerele lui Menzies s-a mutat pentru scurt timp la el, zidurile subţiri ale casei i-au dezvăluit că acesta „suferea de coşmaruri cumplite. În aceste coşmaruri apărea o temă recurentă şi era îngrozitor să fii martor la aşa ceva. În ele, un defector rus era dus cu elicopterul peste Canalul Mânecii şi i se oferea posibilitatea de a alege: să vorbească despre Philby sau să fie aruncat fără

paraşută. Şi era aruncat."[299] Philby a distrus încrederea în sine a MI6. Chiar şi la mijlocul anilor 1970, cei nou racolaţi îşi amintesc că se întrebau de ce anumite operaţiuni şi capacităţi nu erau folosite împotriva sovieticilor şi, treptat, îşi dădeau seama că era vorba despre moştenirea trădării lui Philby, de teama ca aceasta să nu se repete.

La începutul anilor 1960, vechile convenţii sociale se dezintegrau, iar establishmentul era satirizat din ce în ce mai mult în cultura populară. Acest lucru a făcut din Philby un antierou pentru unii, pentru că dezvăluise lipsurile acesteia. Când George Blake a fost deconspirat ca spion, în 1961, în serviciu au existat temeri din cauza secretelor, care la vânduse, dar nu şi sentimentul de trădare personală, ca în cazul lui Philby. Blake nu era unul „de-al nostru". Teoretic, era un străin. „Însă Philby, un inamic agresiv, din clasa superioară, era sânge din sângele nostru şi vâna alături de haita noastră", scria John le Carré.[300] Philby a devenit măsura pentru trădare, iar povestea sa avea să-l inspire pe John le Carré în realizarea propriului studiu despre trădare, romanul Cârtiţa. Philby avea să devină Bill Haydon, motivat iniţial să-şi trădeze până şi prietenul cel mai apropiat, din antiamericanism şi credinţa că „poziţia politică a Marii Britanii este irelevantă şi fără viabilitate morală în afaceri mondiale", cel din urmă aspect fiind unul cu care şi urmăritorul său, Smiley, era într-o anumită măsură de acord. Haydon se va prinde şi el în acest joc, fie pentru că nu dorea, fie pentru că era incapabil să iasă.[301] În vreme ce romanele cu Bond erau o fantezie depolitizată, le Carré se baza pe realitatea, uneori brutală, pe care o observase din interior.

Mulţi indivizi exercită o anume fascinaţie asupra publicului, dar rareori s-a întâmplat ca un om să fascineze atât de mulţi ani o ţară pe care o trădase. Obsesia faţă de Philby este o formă de masochism britanic. Dacă o ţară are spionii pe care îi merită, atunci poate că spionii au şi ei parte de trădătorii pe care îi merită. Philby a negat întotdeauna că ar fi trădat. „Ca să trădezi, mai întâi trebuie să aparţii”, îi spunea unui jurnalist britanic care îl intervieva la Londra. „Eu nu am aparţinut nimănui niciodată.”[302]

În lumea spionilor, patriotismul, alături de loialitate, este singura garanţie împotriva trădării. Este o lume în care înşelătoria este parte din viaţa de zi cu zi, având drept scop fie protejarea propriei acoperiri, fie încurajarea altcuiva să-şi trădeze ţara. Într-un serviciu care încurajează trădarea altora, patriotismul şi loialitatea faţă de prieteni sunt singurele garanţii că propriile acţiuni nu se întorc împotriva ta. Deşi meseria spionilor este trădarea, aceasta este inacceptabilă în propria tabără. Aşa cum poliţia trebuie să aibă grijă ca infracţiunile să nu devină o tentaţie, spionii trebuie să traseze linii clare de demarcaţie pentru a opri distrugerea din interior.

Însă, dacă sapi mai adânc, vei găsi o umbră de admiraţie faţă de modul în care Philby a reuşit să-i rămână mereu fidel unui ideal, continuând să înşele cu sânge rece. „Nu sunt de acord cu colegii mei britanici care l-au urât”, spunea mai târziu Miles Copeland, de la CIA. „Cum l-aş putea urî pentru că era agent dublu, cât timp noi făceam acelaşi lucru taberei adverse... A fost unul dintre cei mai buni ofiţeri de informaţii pe care i-a dat acest secol. Faptul că s-a aflat mereu cu un pas înaintea copoilor a fost o

dovadă de măiestrie. Mi-aş dori oameni ca el care să lucreze şi pentru noi.”[303] Un fost ofiţer MI6, care va deveni scriitor, considera şi el că Philby „poate fi privit ca un James Bond în carne şi oase. Pasiunea sa pentru alcool, imaginea sa de dur, priceperea în culegerea de informaţii sunt caracteristicile pe care le regăsim şi la eroul lui Fleming.”[304] Pentru Cavendish, Philby îndeplinea, pur şi simplu, o misiune. Şi Young îi arăta respect profesional, deşi îi purta pică.

Se spune că noilor membri ai MI6, figuri proaspete racolate în ultimii ani, dornici să spioneze pentru Marea Britanie, li se pune un film, ca parte din programul de pregătire, cu un om care a trăit cândva şi despre care mulţi abia dacă au auzit. Aceştia îi urmăresc reprezentaţia în faţa camerelor de filmat, amplasate în apartamentul mamei sale, din 1955. Îl privesc în timp ce minte şi încearcă să depisteze semne ale minciunii. Poate că, de fapt, sunt învăţaţi cum să scape basma curată. Dar, în acelaşi timp, sunt învăţaţi cum arată trădarea. Filmul rulează neîntrerupt până la sfârşit, apoi în sală se aşterne liniştea.

146 Interviu cu Anthony Cavendish; Anthony Cavendish, Inside Intelligence, HarperCollins, Londra, 1997, pp. 54–59

147 Anthony Courtney, Sailor in a Russian Frame, Johnson, Londra, 1968, pp. 1–55

148 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

149 Ibid.

150 Tom Bower, The Red Web, Aurum Press, Londra, 1989, p. 101

151 Ibid., p. 113

152 Arhivele Naţionale KV 5/106 includ rapoarte detaliate ale spionajului britanic despre coasta baltică şi securitatea acesteia

153 Bower, Red Web, p. 115

154 Ibid., p. 2

155 Interviu cu un fost ofiţer SIS

156 Keith Jeffery, MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949, Bloomsbury, Londra, 2010, pp. 705–706

157 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 317; Bower, Red Web, p. 60

158 „Latvian former counter-intelligence officers recall interaction with Britain”, BBC Summary of World Broadcasts, 11 martie 1988

159 Bower, Red Web, pp. 131 şi 139

160 David Smiley, Irregular Regular, Michael Russell, Norwich, 1994, p. 191

161 The Cost of Treachery, BBC TV, 30 octombrie 1984

162 Arhivele Naţionale HW 75/60–63 – includ comunicaţii de securitate interceptate ale albanezilor, în care se discuta sosirea echipelor britanice.

163 David Smiley, Înregistrarea audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului

164 Interviu cu James McCargar, „Frontline Diplomacy”, Divizia de manuscrise, Biblioteca Congresului, Washington DC; Peter Grose, Operation Rollback, Houghton Mifflin, Boston, 2000, p. 159

165 Necrologul lui Johnnie Longrigg, The Times, 14 martie 2007

166 Percy Cradock, Know your Enemy, John Murray, Londra, 2002, pp. 26–29

167 Grose, Operation Rollback, pp. 124–125

168 Anthony Verrier, Through the Looking Glass, Jonathan Cape, Londra, 1983, p. 67

169 Christopher Felix, The Spy and his Masters, Secker & Warburg, Londra, 1963, p. 140

170 Tim Weiner, Legacy of Ashes, Allen Lane, Londra, 2007, p. 53

171 Comisia Hoover citată în ibid., p. 252

172 Grose, Operation Rollback, p. 117

173 Ian Fleming, Casino Royale, Biblioteca Universală, Bucureşti, 2010, trad. Anacaona Mîndrilă-Sonetto (n.tr.)

174 Ian Fleming, Casino Royale, Penguin, Londra, 2006, pp. 54 şi 91–92; Simon Winder, The Man Who Saved Britain, Picador, Londra, 2006, p. 84

175 Kim Philby, My Silent War, MacGibbon & Kee, Londra, 1968, p. 117

176 Felix, The Spy and his Masters, p. 51

177 Citat în Roderick Bailey, The Wildest Province, Jonathan Cape, Londra, 2008, p. 318

178 Ibid., p. 328

179 Jeffery, MI6, pp. 712–714; Patrick Seale şi Maureen McConville, Philby: The Long Road to Moscow, Hamish Hamilton, Londra, 1973, p. 202

180 Înregistrare audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului; şi Smiley, Irregular Regular, p. 4

181 David Smiley, The Albanian Assignment, Chatto & Windus, Londra, 1984

182 Necrologul colonelului David Smiley, Daily Telegraph, 12 ianuarie 2009

183 Eric Walton, Înregistrare audio 13626 a Muzeului Imperial al Războiului

184 Ibid.

185 Necrologul lui Tony Northrop, „Covert Cold Warrior made it hot for Hoxha”, The Australian, 6 septembrie 2000

186 The Cost of Treachery, BBC TV, 30 octombrie 1984

187 Citat în Stephen Dorril, MI6: Fifty Years of Special Operations, Fourth Estate, Londra, 2000, p. 401

188 Cavendish, Inside Intelligence, p. 191

189 În original, barium meals. Se referă la examenul gastrointestinal în care pacientul trebuie să înghită o soluţie de contrast pe bază de bariu. (n.tr.)

190 Peer de Silva, Sub Rosa, Times Books, New York, 1978, p. 55

191 Genrikh Borovik, The Philby Files, Little, Brown, Londra, 1994, p. 265

192 The Cost of Treachery , BBC TV, 30 octombrie 1984

193 Tom Mangold, Cold Warrior, Simon & Schuster, Londra, 1991, p. 50; Philby, My Silent War, pp. 112–117

194 The Cost of Treachery, BBC TV, 30 octombrie 1984

195 Bruce Page, David Leitch şi Phillip Knightley, Philby: The Spy Who Betrayed a Generation, Sphere, Londra, 1977, p. 211

196 Yossi Melman şi Dan Raviv, The Imperfect Spies, Sidgwick & Jackson, Londra, 1989, p. 82

197 Philby, My Silent War, p. 120

198 Bower, Red Web, p. 127

199 Verrier, Through the Looking Glass, p. 77

200 John Limond Hart, The CIA's Russians, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 6. Hart a fost implicat în operaţiunea albaneză.

201 David Smiley, Înregistrare audio 10340 de la Muzeul Imperial al Războiului

202 Miles Copeland către Bruce Page, citat în Phillip Knightley, Philby: KGB Masterspy, André Deutsch, Londra, 1988, p. 1

203 Hart, CIA's Russians, p. 6

204 Arhivele Naţionale KV 3/301

205 Borovik, Philby Files, p. 369

206 Knightley, Philby: KGB Masterspy , p. 128

207 Refolosirea punctelor de livrare din Albania din timpul războiului era şi un gest nesăbuit întrucât acestea erau compromise: Bailey, Wildest Province, p. 328.

208 Despre reticenţa lui Philby în Miranda Carter, Anthony Blunt: His Lives, Macmillan, Londra, 2001, p. 161

209 Philby, My Silent War, p. 131

210 Ibid., p. 138

211 Informaţii confidenţiale. Memoriul lui Harvey nu a fost găsit în arhivele CIA, în ciuda încercărilor repetate.

212 Christopher Andrew, The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5, Allen Lane, Londra, 2009, p. 504

213 O copie a unei note de interviu, redactată de către Arthur Martin, se află în Arhivele Naţionale KV 2/1014, dosarul MI5 al lui Edith Tudor-Hart.

214 Ibid.

215 Ibid.; Chapman Pincher, Treachery, Random House, New York, 2009, p. 398

216 Un spion, care a stat de vorbă cu Phillip Knightley, a repovestit la The Heart of the Matter, BBC TV, 22 septembrie 1985.

217 Page et al., Philby: The Spy who Betrayed a Generation, p. 148

218 Interviu cu un fost ofiţer SIS

219 Nicholas Elliott, With my Little Eye, Michael Russell, Norwich, 1993, p. 16

220 Seale and McConville, Philby: The Long Road to Moscow, p. 135

221 Ibid.

222 Rudyard Kipling, Kim, Editura Adevărul Holding, Bucureşti, 2012, trad. Lucian Popa (n.tr.)

223 Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, The Mitrokhin Archive, Allen Lane, Londra, 1999

224 Philby, My Silent War, p. xviii; Graham Greene, The Confidential Agent, Vintage, Londra, 2002, pp. 67–71

225 Philby, My Silent War, p. xvi

226 Citat în Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 148

227 Interviu cu James McCargar, Foreign Affairs Oral History Program, Georgetown University

228 Philby, My Silent War, p. 148

229 Peter Wright, Spycatcher, Heinemann, Melbourne, 1987, p. 44

230 Înregistrarea video cu interviul lui Philby la conferinţa de presă poate fi găsită la adresa http://www.youtube.com/watch?v= N2A2g-qRIaU.

231 Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 198

232 Arhivele Naţionale PREM 111/2077 şi ADM 1/29241

233 Arhivele Naţionale PREM 111/2077; deşi Peter Wright (Spycatcher, p. 73) pretinde că a avut, cu adevărat, loc o operaţiune de interceptare la Claridge.

234 Elliott, With my Little Eye, p. 23

235 Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, p. 159

236 Arhivele Naţionale PREM 11/2077

237 Robert Rhodes James, Anthony Eden, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1986, p. 436

238 Anthony Eden, Full Circle, Cassell, Londra, 1960, p. 365

239 Bower, Perfect English Spy, p. 347

240 Arhivele Naţionale ADM 1/29240

241 „Russian says he killed Cold War UK diver to prevent explosion on ship", BBC Monitoring, 16 noiembrie 2007. Relatarea nu este verificată, iar explicaţiile anterioare vorbeau şi despre faptul că Crabb s-ar fi asfixiat sau că ar fi fost prins în elicea vaporului.

242 The Heart of the Matter, BBC TV, 22 septembrie 1985

243 Bower, Perfect English Spy, pp. 165–166

244 Citat în George Blake, No Other Choice, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 168

245 Verrier, Through the Looking Glass, p. 4

246 Percy Cradock, Know your Enemy, John Murray, Londra, 2002, p. 117

247 Bower, Perfect English Spy, p. 186; comentariile lui Young în The Heart of the Matter, BBC TV, 22 septembrie 1985

248 W. Scott Lucas, Divided We Stand, Hodder, Londra, 1991, p. 195

249 Informaţii confidenţiale

250 Bower, Perfect English Spy , pp. 192 şi 201; Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, The Mitrokhin Archive II: The KGB in Europe and the West, Allen Lane, Londra, 2005, p. 148

251 George Kennedy Young, Who is my Liege?, Gentry, Books, Londra, 1972, pp. 77 şi 79

252 Chester Cooper, The Lion’s Last Roar, Harper & Row, New York, 1978, p. 70

253 Cradock, Know your Enemy, p. 111

254 George Kennedy Young, Masters of Indecision, Methuen, Londra, 1962, p. 28

255 Lucas, Divided We Stand, p. 193; necrologul lui John McGlashan, Daily Telegraph, 10 septembrie 2010

256 Peter Hennessy, The Prime Minister, Penguin, Londra, 2000, p. 232

257 Cooper, Lion's Last Roar, pp. 178 şi 211–212

258 Hennessy, Prime Minister, p. 226

259 G. K.Young, Subversion and the British Riposte, Ossian Publishers, Glasgow, 1984, p. 146

260 Cooper, Lion's Last Roar, p. 212

261 Paul Gorka, Budapest Betrayed, Oak Tree Books, Wembley, 1986, pp. 124–127

262 Cavendish, Inside Intelligence, pp. 90–91; interviu cu Anthony Cavendish

263 Istoria serviciilor secrete – Ungaria vol. II, Operaţiunile externe 1946–1955, redactate în mai 1972 şi secretizate, desecretizate în martie 2005, disponibile în Arhiva Securităţii Naţionale, Universitatea George Washington

264 De Silva, Sub Rosa, p. 123

265 Hennessy, Prime Minister, p. 243

266 Weiner, Legacy of Ashes, p. 132

267 De Silva, Sub Rosa, p. 123

268 Cavendish, Inside Intelligence, p. 98

269 Felix, The Spy and his Masters, pp. 13–15; Peter Hennessy, The Secret State, Penguin, Londra, 2002, pp. 36–37

270 Young, Masters of Indecision, pp. 20–21

271 Michael Smith, The Spying Game, Politico's, Londra, 2003, p. 197

272 Memoriile nepublicate ale lui Anatoli Goliţîn

273 Eleanor Philby, The Spy I Loved, Hamish Hamilton, Londra, 1968, p. 39

274 Interviu cu Anthony Cavendish; Cavendish, Inside Intelligence, pp. 119 şi 138

275 Interviu cu Anthony Cavendish

276 Bower, Perfect English Spy, p. 293

277 Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 211

278 Andrew Lycett, Ian Fleming, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1995, p. 376

279 Nicholas Elliott, Never Judge a Man by his Umbrella, Michael Russell, Salisbury, 1991, p. 188

280 Eleanor Philby, The Spy I Loved, p. 46

281 Elliott, Never Judge a Man, p. 188

282 Bower, Perfect English Spy , p. 296

283 Conversaţia a fost recompusă din mai multe surse. Relatarea lui Philby provine din Borovik, Philby Files, pp. 3 şi 344. Cea provenită de la MI6, care poate are şanse, sau nu, să fie reală, întrucât se bazează pe înregistrări, provine din Bower, Perfect English Spy, p. 297, iar ultima replică a lui Elliott este şi ea citată în Andrew Boyle, The Climate of Treason, Coronet, Londra, 1980, p. 465

284 Andrew, Defence of the Realm, p. 435

285 Ibid., p. 436

286 Borovik, Philby Files, p. 346. Există multe discrepanţe între relatarea lui Philby şi cea a foştilor săi şefi. Philby nu menţionează o a doua întâlnire şi mărturisirea parţială şi afirmă că le-a dat semnalul ruşilor în prima noapte, nu în a doua.

287 Arhivele Naţionale FO 953/1697; Philby, The Spy I Loved, pp. 2–4

288 Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 219

289 Philby, The Spy I Loved, p. 176

290 Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 254

291 Bower, Perfect English Spy, p. 304

292 Derek Bristow, A Game of Moles, Little, Brown, Londra, 1993; Knightley, Philby: KGB Masterspy

293 Richard Deacon, C: A Biography of Sir Maurice Oldfield, Macdonald, Londra, 1984, p. 140; Bristow, Game of Moles, p. xi

294 Wright, Spycatcher, p. 194

295 Weiner, Legacy of Ashes, pp. 153 şi 262

296 Bower, Perfect English Spy, p. 132

297 John Bruce Lockhart în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War”, seminar ţinut pe 9 noiembrie 1994, Institute of Contemporany British History, 2003, http://www.ccbh.ac.uk/witness_intelligence_index.php, p. 29

298 Informaţii confidenţiale

299 Anthony Cave Brown, The Secret Servant, Sphere, Londra, 1989, p. 720

300 Introducerea lui John le Carré la Page et al., Philby: The Spy Who Betrayed a Generation, p. 27

301 John le Carré, Tinker, Tailor, Soldier, Spy, Sceptre, Londra, 2009, p. 406

302 Phillip Knightley, The Second Oldest Profession, W.W. Norton, New York, 1987, p. 271

303 Knightley, Philby: KGB Masterspy, p. 259

304 Malcolm Muggeridge citat în Boyle, Climate of Treason, p. 502

CAPITOLUL 3

UN RÂU PLIN DE CROCODILI – CRIMĂ ÎN CONGO

Daphne Park se afla în Congo de numai două săptămâni, dar era sigură că îl cunoaşte pe africanul tânăr şi slab care stătea la coadă în faţa Consulatului General al Marii Britanii, pentru obţinerea unei vize. Avea părul scurt, ochelari şi cioc, şi avea un aer intelectual, poate uşor arogant. În timp ce Park se străduia să-şi amintească de silueta uscăţivă, ar fi fost, poate, surprinsă să afle că viitorul ţării se afla în mâinile sale, că, prin intermediul său, Războiul Rece avea să ajungă în Africa şi că aceia pe care îi considera prietenii ei aveau să-i pună la cale asasinatul.[305]

Daphne Park nu avea temeri în privinţa Africii, iar aceasta nu-i rezerva prea multe surprize. Poate că nu reuşea chiar să se piardă în mulţime, dar pentru ea nu era un tărâm străin. Jack Park, tatăl ei, fusese trimis în Africa de Sud în tinereţe, în speranţa că avea să se pună pe picioare datorită climei. Cu prilejul uneia dintre numeroasele sale spitalizări, dăduse anunţ la ziar că îşi caută un prieten prin corespondenţă şi îi răspunsese o adolescentă, Doreen, care locuia şi ea în Africa de Sud. Fata nu îşi dezvăluise identitatea şi se semnase numai cu o iniţială, dar, într-un final, Jack, în vârstă de aproape 30 de ani, avea să o ia de soţie pe fata de 18 ani. Viaţa lor nu a fost nici pe departe

uşoară. Daphne Park spunea că tatăl ei era „genul de om care nu ar fi sesizat un tâlhar nici dacă stătea sub nasul lui” şi fusese înşelat în mod repetat, iar plantaţia sa de tutun abia dacă rezistase în faţa falimentului la începutul anilor 1920. Într-o încercare disperată de a-şi schimba norocul, a pornit spre Tanganyika, deoarece auzise că acolo se descoperiseră zăcăminte de aur. Căutând în râu aurul aluvionar, visa să cumpere plantaţia de cafea unde trudea Doreen. Dar nu a avut noroc. De la vârsta de şase luni, fiica lor, Daphne, a crescut într-o casă din chirpici, fără apă şi fără electricitate. Cea mai apropiată familie de albi locuia la peste 15 kilometri distanţă de mers pe jos. Singura dată când tatăl ei a bătut-o a fost când i-a vorbit urât unui african.[306]

Cum mama lui Park ajunsese aproape oarbă, fiica ei îi citea cu glas tare romanul Kim al lui Rudyard Kipling şi poveştile cu spioni ale lui John Buchan, visând amândouă într-o lume imperială, plină de aventuri şi spioni, lume care o fascina pe tânăra fată, cu toate că nu aveau multe în comun. Poate că Philby dispreţuia crezul lui Kipling şi romanul după titlul căruia fusese botezat, dar lui Park aceste poveşti despre apărarea Marii Britanii şi a imperiului său îi insuflaseră credinţa profundă că spionii erau ultima sa linie defensivă. Departe, în Africa, această copilă a imperiului nutrea o încredere neîntinată în ţara ei, cu bune şi cu rele. Ajunsă la vârsta de 11 ani, devenise clar că avea nevoie de educaţie. Doreen şi-a vândut ultima bijuterie pentru a-i permite fiicei ei să plece. În primele trei zile, a străbătut pe jos o zonă izolată, ca să ajungă, în cele din urmă, la un camion, care a dus-o la Dar es Salaam, de unde a luat un vapor spre Anglia şi apoi, într-un final, a ajuns la o şcoală din sudul Londrei. Daphne nu îşi va mai vedea părinţii vreme de 12 ani şi nu avea să-şi mai vadă

niciodată fratele mai mic, David, care murise şi fusese înmormântat în Tanganyika (mai târziu, Daphne Park avea să-i caute zadarnic mormântul, o mare povară sufletească pentru ea). De la Direcţia de Operaţiuni Speciale, care pregătea luptătorii francezi, ajunsese la Departamentul Tehnic de Informaţii de Campanie din Viena, care îi vâna pe oamenii de ştiinţă nazişti; după aceea, urmase MI6. De acolo, în timpul Crizei Suezului, a fost trimisă la Moscova. După o perioadă petrecută la Londra, ca ofiţer coordonator al staţiilor MI6 din Germania, superiorii săi au decis s-o trimită în Africa, câmpul de luptă din ce în ce mai important al serviciilor de informaţii. Iniţial, intenţia lor fusese să o trimită în Guineea. Ţara tocmai îşi câştigase independenţa faţă de Franţa şi ruşii preluau controlul. Însă informaţiile despre Africa erau extrem de limitate în cadrul MI6. „Cred că aţi înnebunit cu toţii”, a spus consulul general de la Dhaka, când a fost consultat în legătură cu numirea ei. „E o ţară musulmană. Nu se va întâlni niciodată cu altcineva decât cu femei cu văl.” O privire aruncată în grabă pe hartă a făcut ca, în schimb, Park să fie trimisă pe postul de consul în Congoul francez şi în cel belgian, în 1959. Nici că se putea găsi un moment mai bun.

O călătorie de 14 zile cu vaporul a dus-o pe Park în inima fierbinte a Africii, pe lângă un ţinut verde, luxuriant, cu dealuri domoale a căror monotonie era întreruptă ici-colo de câte un sat izolat. În loc să vorbească cu ceilalţi colonişti europeni destul de posomorâţi de la bord, Park a mers la clasa a treia, unde era un grup de africani care se întorceau de la o conferinţă mondială a tinerilor, ce avusese loc la Viena, vechiul ei teren de vânătoare. Jos, sub punte, se aflau tinerii de succes ai viitorului, animaţi de speranţa într-o Africă nouă, eliberată de colonialism.

Era epoca schimbărilor rapide pe continent, când domnia albilor şi a Occidentului era provocată deschis. Mai bine de o duzină de state aveau să devină independente în anul următor. Mulţi dintre tinerii de sub punte fuseseră atraşi de comunism şi considerau că Rusia reprezenta viitorul. Park, care se întorsese de curând de la Moscova, s-a străduit, pe cât posibil, să le dezvăluie cum era cu adevărat viaţa în Uniunea Sovietică. Poate că tinerilor nu le-a fost ştirbită speranţa, dar câţiva dintre ei aveau să păstreze legătura cu englezoaica dornică să se lanseze în dezbateri aprinse cu ei. Pe drum, vaporul a făcut o oprire la Accra, unde Park a cumpărat un ziar local. Iar acolo a văzut o fotografie a unui alt grup de tineri africani care participaseră la o conferinţă organizată de Kwame Nkrumah, omul care obţinuse independenţa Ghanei faţă de Marea Britanie, cu doi ani mai devreme. Era liderul unei mişcări panafricane în plină ascensiune, al cărei scop era răspândirea anticolonialismului printre africani şi a cărei viziune era unirea acestora în Statele Unite Africane, care aveau să respingă exploatarea economică şi politică. Unul dintre bărbaţii din fotografie era din Congo. Numele său era, potrivit ziarului, Patrice Lumumba. Două săptămâni mai târziu, Daphne Park a observat că bărbatul aflat la coadă la Consulatul General pentru a obţine viză era chiar cel din fotografia din ziar.

– Sunteţi domnul Lumumba? a întrebat ea.

– Da, eu sunt.

– Veniţi cu mine să bem o cafea şi veţi obţine viza la momentul potrivit.

I-a cerut unuia dintre angajaţii africani ai Consulatului General să aducă două ceşti. Acesta a adus numai una şi a aşezat-o în faţa lui Park, aruncându-i o privire urâtă. Nu era de acord cu faptul că o tânără europeană bea cafea în compania unui african. Park, prea puţin interesată de convenţiile sociale ce-i stăteau în cale, mai ales de cele legate de sex, i-a dat lui Lumumba cafeaua ei şi a mai cerut una.

Lumumba era o stea în ascensiune pe haoticul firmament politic congolez. Născut într-o familie săracă, într-un cătun, fusese autodidact şi ajunsese funcţionar la poştă, iar, curând, devenise vocea cea mai de seamă a naţionalismului radical panafrican.[307] Era un orator pasionat, care ştia cum să anime mulţimile, dar a cărui putere de judecată putea fi uneori inconstantă. Partidul politic pe care îl înfiinţase, Mişcarea Naţională Congoleză (MNC), cerea obţinerea independenţei faţă de Belgia.

Park a discutat pentru o vreme politică cu Lumumba. L-a întrebat cât timp avea să fie plecat, deoarece i-ar fi plăcut să mai stea de vorbă cu el. Întâmplarea făcea că, peste zece zile, Park urma să pornească spre capitala provinciei, Stanleyville. Acolo era centrul de putere al lui Lumumba. Se putea întâlni cu Comitetul Central al partidului său? Desigur, a spus Lumumba şi s-a oferit s-o prezinte consilierului său, un emigrant croat.

Park l-a căutat pe croat în timpul vizitei ei la Stanleyville. După o discuţie fructuoasă, a întrebat de întâlnirea cu membrii Comitetului Central.

– Vă place să pescuiţi? a întrebat el.

– Da, îmi place, a spus ea.

– V-ar plăcea să mergeţi la pescuit noaptea?

– Desigur. Când?

– În noaptea aceasta.

Daphne Park şi croatul au stat într-o canoe luminată de razele strălucitoare ale lunii. La două noaptea, barca a tras la mal. Câţiva bărbaţi se odihneau în jurul focului. I-au fost prezentaţi unul câte unul, în timp ce, cu un cuţit ascuţit, se fileta peştele. Daphne a scos o sticlă de whisky. După ce a stat o vreme de vorbă cu ei, s-a întors la barcă.

– Mi-a făcut mare plăcere, dar tot aş vrea să mă întâlnesc cu membrii Comitetului Central, i-a spus croatului.

– Tocmai i-aţi întâlnit, i-a răspuns el. Sunt supravegheaţi şi ei, şi dumneavoastră. Însă belgienii nu supraveghează şi noaptea pe râu.

Trei dintre bărbaţii care se aflaseră în noaptea aceea în jurul focului au ajuns, într-un final, miniştri în viitorul guvern congolez.

Consulatul General al Marii Britanii, în care lucra Park, era o clădire micuţă în aglomerata capitală neîngrijită, Leopoldville. Aici oraşul belgian colonial model, cu bulevarde largi şi clădiri înalte, se străduia fără succes să se remarce de Africa, în care fusese implantat. Erau, poate, numai 250 de britanici în ţară şi, în mod normal, datoria Consulatului General era de a servi interesele importantelor firme britanice care investiseră în Congo, inclusiv BP, Unilever şi British American Tobacco. Britanicii erau în mod deosebit interesaţi de provincia sudică bogată în minerale, Katanga, pe care aventurierul colonist Cecil Rhodes încercase s-o cucerească în numele Marii Britanii, la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar i-o luaseră înainte belgienii. Katanga avea graniţă cu Rhodesia britanică, iar belgienii au fost întotdeauna convinşi că britanicii trăgeau sforile pentru a încerca s-o recupereze.

În anul în care a sosit Park, un ofiţer superior al MI6 a făcut un tur al continentului neglijat de Serviciul Secret britanic. În interiorul MI6, interesul faţă de africani sau de ceea ce gândeau aceştia era redus. Africa nici măcar nu era considerată demnă să aibă propriul responsabil, ci era cuplată cu Orientul Mijlociu, mai important din punct de vedere strategic. Însă, în vara anului 1956, în timp ce Marea Britanie şi Franţa erau prinse în Suez, şi revolta maghiarilor era înăbuşită, s-au produs primele manifestări naţionaliste în Congo, un grup de africani lansând un manifest care chema la luptă pentru obţinerea independenţei. Anul următor, după ce Ghana a devenit independentă sub conducerea lui Kwame Nkrumah, sovieticii au început să dea târcoale. Un memorandum al Ministerului de Externe, din mai 1959, atrăgea atenţia asupra obiectivului strategic sovietic de a înlătura influenţa Occidentului din Africa. Sub conducerea lui

Hruşciov, URSS-ul îşi dorea un rol mai activ şi exploata sentimentul antioccidental şi tensiunile rasiale.[308]

Ofiţerul MI6 care a străbătut continentul în 1959 a întocmit un raport detaliat, care a ajuns pe masa premierului. Raportul avertiza asupra existenţei mai multor focare de violenţă, în special împotriva puterilor coloniale, fiecare dintre acestea putând să le alimenteze pe celelalte. Datorită trecutului şi moştenirii imperiale, MI6 a avut întotdeauna un interes mai accentuat decât multe alte servicii de informaţii şi ceea ce se întâmpla în Africa conta foarte mult la Londra. Ofiţerul MI6 a considerat situaţia din Congo belgian printre cele mai îngrijorătoare. „Nu poţi să nu remarci aparenta renunţare la dorinţa de a guverna manifestată de autorităţile belgiene. Acum ţara este expusă subversiunii din partea oricui şi este foarte posibil ca, în graniţele sale actuale, Congo belgian să nu mai reziste prea mult timp.”[309]

În ultima sa zi de serviciu, directorul general belgian, responsabil cu securitatea din Congo, l-a abordat pe ofiţerul MI6 cu următorul mesaj: „Ştiu că majoritatea oficialilor de rang înalt din Congo belgian au crezut că guvernul britanic avea un plan machiavelic pe termen lung, care viza Africa de Vest”, i-a spus. „Au crezut că, atunci când aveau să se liniştească apele în Africa, imperiile francez şi belgian vor fi dispărut, iar britanicii, aflaţi încă pe poziţii, vor fi preluat toate concesiunile valoroase.” Ofiţerul MI6 l-a contrazis, dar a fost întâmpinat cu un zâmbet ironic. Sovieticii pândeau cu interes, ofiţerul dorea să avertizeze Londra, conştienţi că „aveau mari şanse să umple, într-o măsură considerabilă, vidul de putere creat în urma retragerii puterilor occidentale”.

Căutau baze din care să opereze şi încercau să obţină controlul asupra mişcărilor naţionaliste panafricane. Congo avea mari şanse să devină o ţintă importantă, avertizase el profetic.[310]

La sosire, Park era hotărâtă să stea aproape de africani şi de aceea a refuzat prima casă care i s-a oferit, o vilă elegantă, cu aer condiţionat şi cu piscină, deoarece era amplasată în zona special rezervată diplomaţilor, pe unde patrulau paznici înarmaţi, cu dobermani în lesă. Oraşul era împărţit şi africanii aveau nevoie de un permis pentru a trece de cordoanele de poliţişti în timpul nopţii. „Mi-am spus că nici un african nu o să vină vreodată să mă vadă dacă o să fie nevoit să treacă prin toate astea.” În schimb, a ales o vilă la vreo zece kilometri în afara oraşului, pe drumul spre aeroport, nu foarte departe de universitate. Nu avea nici piscină, nici aer condiţionat. Noaptea, casa nu era păzită. O singură dată s-a simţit ameninţată, când a auzit nişte hoţi afară. Le-a strigat pe fereastră că e vrăjitoare şi că aveau să le cadă mâinile şi picioarele dacă nu o lăsau în pace. A dormit singură în casa din Africa, aşa cum făcea adesea în copilărie, când părinţii erau plecaţi. Belgienii credeau că e nebună. Însă africanii veneau să o viziteze.

Congolezii treceau pe la ea, în drum spre sat sau spre aeroport. Cei mai mulţi dintre ei ajungeau acolo cu bicicleta sau pe jos. Veneau să stea de vorbă sau să împrumute cărţi de la ea. Puţini congolezi de culoare purtaseră vreodată o conversaţie normală, dincolo de sfera profesiei lor, cu un european, iar deschiderea lui Park faţă de ei era o noutate. Treptat, şi-a construit o reţea unică de contacte. A racolat primul agent când i-a oferit

unui individ ceea ce păreau a fi informaţii importante necesare acestuia pentru a-şi consolida poziţia (lucruri pe care ea le aflase dintr-o sinteză a ştirilor de la BBC, deşi lui nu îi spusese acest lucru). Însă aceasta era o excepţie. Nici unul dintre ceilalţi bărbaţi pe care i-a cunoscut nu a fost racolat ca agent al Serviciului Secret de Informaţii. „Nu am spus niciodată: «Vrei să lucrezi pentru SIS?» Niciodată nu am fost nevoită să spun că sunt ofiţer de informaţii şi niciodată nu am făcut-o. Şi nu am recrutat niciodată pe nimeni în felul acesta. Nu am spus niciodată: «Semnează pe linia punctată şi am să îţi dau un bănuţ». Se înţelegea de la sine că am putere... Nu le-am spus niciodată: «Te rog, dezvăluie-mi un secret». Vorbeam cu ei până îmi dezvăluiau singuri câte ceva.”

Agenţii sunt cât se poate de diferiţi, simpli, dubli, ocazional tripli, conştienţi sau nu de misiunea lor, fiecare caz este unic. În cazul lui Park şi în cea mai mare parte a activităţii MI6 din Africa şi din Orientul Mijlociu, agentul clasic care trăda secrete era completat de o specie mai complexă, aşa-zisul agent de influenţă sau contact confidenţial. Aceştia sunt oameni cu care ofiţerii din Serviciul Secret, precum Park, vor avea relaţii, dar care nu îşi trădează neapărat propriul guvern, ba chiar uneori acţionează cu ştiinţa şi permisiunea acestuia. În unele cazuri, poate că sunt ei înşişi în poziţii de conducere. Aceste contacte oferă ocazia unor discuţii secrete, fiecare parte având posibilitatea de a o studia pe cealaltă şi, de asemenea, poate, de a o convinge să pornească într-o direcţie sau alta, din punct de vedere politic. În anumite zone ale lumii, în special în Orientul Mijlociu şi în Africa, acesta era un aspect crucial al activităţii ofiţerilor MI6 şi cel la care Daphne Park avea să exceleze în întreaga sa carieră.

Pentru Park, esenţa activităţii Serviciului Secret era încrederea, nu trădarea. Din acest motiv, ura profund imaginea sumbră pe care lumea ei o avea în lucrările de ficţiune. „Pe John le Carré l-aş spânzura şi apoi l-aş tranşa”, avea să spună ea mai târziu. „Îndrăzneşte să spună că este o lume a trădării fără scrupule. Nu este aşa. Este o lume a încrederii. Nu poţi controla un agent fără să existe încredere de ambele părţi. Desigur că există limitări. Desigur că nu o să-ţi spună anumite lucruri, desigur că sunt lucruri pe care eu nu am să i le spun, e de înţeles. Dar, dacă iei în calcul posibilitatea că agentul îţi spune ceva de un interes vital, trebuie să ştii că este vorba de cineva cu care ai mai lucrat şi trebuie să ştii că şi-a mai dovedit buna-credinţă... Iar el, la rândul său, ştie că nu am să mă duc în cel mai apropiat bar să vorbesc despre ceea ce mi-a spus el, că nu am să vorbesc cu nimeni despre asta. Ce-mi spune mie rămâne secret, iar identitatea lui va fi protejată.”[311]

Pentru Park, nu a fost niciodată o problemă să se apropie de bărbaţi. Mai degrabă tipul matroanei decât al Matei Hari, nu-i plăcea ideea de a recurge la farmecele feminine. „Nu am fost o femeie deosebit de atrăgătoare”, explica ea. „În cariera mea, faptul că am arătat întotdeauna ca o misionară grasă şi jovială a fost un avantaj uriaş”, va afirma ea. „Nu ar fi fost de nici un folos dacă mă fâţâiam cu o expresie sinistră pe chip, nu?”[312] Nu fusese niciodată încurajată de Serviciu să se folosească de feminitatea ei pentru a face rost de informaţii. „Trebuie s-o recunosc, deşi nu-mi face plăcere, că a fost de ajuns să-mi arunce o privire pentru a-şi da seama că nu prea avea rost.”[313]

Misoginismul domina Serviciul Secret Britanic, la fel şi CIA-ul, şi KGB-ul. Cel puţin în acest sens, aroganţa lui James Bond nu era prea departe de realitate. „Arma principală a unei femei pentru a obţine informaţii este sexul; odată ce şi-a procurat astfel un agent sau un informator, aceasta poate cu uşurinţă să depăşească limita şi să se îndrăgostească”, avertiza un şef de staţie MI6, aparţinând vechii şcoli, afirmând totodată că: „Englezoaicele, de regulă, nu cunosc şi nu au prea multă experienţă în materie de străini şi sunt mai puţin capabile să trateze cu aceştia decât, să spunem, franţuzoaicele.”[314] În timpul războiului, un alt ofiţer, care ulterior avea să devină şeful lui Daphne Park, afirma că „majoritatea ofiţerilor de sex masculin sunt fie prea slabi, fie misogini, fie consideră că locul femeii este în pat sau în bucătărie, însă cu siguranţă nu la popotă”.[315]

Daphne Park era de părere că singurul lucru care stătea în calea succesului unei femei era propria ei hotărâre. Intrase în Serviciul Secret, pe care-l îndrăgea atât de mult, graţie personalităţii sale, în ciuda faptului că femeilor, în general, nu li se permitea să ajungă ofiţeri. Însă primeau responsabilităţi operaţionale reale în postul de secretare, în staţiile din străinătate, mai ales în staţiile mai mici, unde era un singur ofiţer. „Dacă erai pe undeva, pe coclauri”, explica Park, „şi trebuia să călătoreşti, plecai conştient că secretara avea să se ocupe de agenţi, să ridice coletele, să se ocupe de toate treburile, avea să se ocupe de cam tot ce făceai tu, cu condiţia să ai o secretară capabilă... Cred că luam situaţia ca atare, îmi pare rău s-o mărturisesc.” O secretară din Africa era considerată a fi superioară şefului ei şi existau cel puţin trei ţări unde nu putea apărea fără să fie invitată la cină de către şeful statului. Cu toate acestea, niciodată nu era făcută ofiţer. Odată ce scurta

perioadă de după război în care Park a fost recrutată a trecut, nu au mai existat şi alte femei care să fie numite ofiţeri plini MI6 până în anii 1960, când numai una sau două au mai primit această onoare înainte ca uşa să le fie trântită din nou în nas, până la sfârşitul anilor 1970.

Femeile spion trebuiau să-i convingă pe bărbaţi că simplul fapt că nu puteau face schimb de plicuri în toaleta bărbaţilor, lucru care le plăcea atât de tare colegilor lor bărbaţi, nu însemna că nu puteau găsi o altă modalitate prin care să opereze. Ocazional, ele se confruntau cu o altă problemă. Unii bărbaţi dezvăluie mai multe în faţa unei femei spion, dar, în acelaşi timp, femeile ofiţer din cadrul MI6 trebuie să aibă grijă ca ţinta lor să nu le facă avansuri. Câteodată, era, poate, nevoie ca individul racolat să fie prevenit, ca să nu creadă că atitudinea prietenoasă avea o motivaţie personală, ci profesională. „Trebuie să îţi fi dat seama că lucrez pentru MI6, spuneam noi", îşi amintea o femeie ofiţer. „Iar ei întotdeauna spuneau: «Da, sigur.»„ În unele culturi, faptul că o femeie ia cina cu un bărbat poate trezi suspiciuni, dar nu neapărat legate de spionaj, suspiciunea putând oferi o acoperire utilă. Totuşi, în Africa, asemenea contacte puteau fi dificile. O singură dată, un african, un apropiat al lui Lumumba, a încercat să îi facă avansuri. „L-am împins afară din maşină şi i-am spus să plece."

– Belgiencelor le place, a spus el.

– Ei bine, eu nu sunt belgiancă, i-a răspuns.

– Am să-i spun lui Lumumba că ai ceva împotriva negrilor, a replicat el.

– N-ai decât.

La următoarea întâlnire cu Lumumba, Park se întreba ce urma să se întâmple. Lumumba i-a zâmbit larg. „Prietenul dumitale tocmai ţi-a pus în maşină un carton cu ouă dintre cele mai bune şi oricum n-ai să-l mai vezi”, a spus el.

În acelaşi timp, Park a trebuit să scape şi de atenţia nedorită din partea Ministerului de Externe. Una dintre probleme era că Ministerul de Externe voia să scape de cei de la MI6, care provocau numai necazuri. Serviciului Secret îi era deja interzis să opereze în coloniile britanice; teoretic, ele ţineau de „securitatea internă”, aşadar de MI5. Şi, în orice altă parte a continentului, angajaţilor Ministerului de Externe nu le plăcea intervenţia spionilor. (George Kennedy Young îl va numi pe un oficial al Ministerului de Externe, aflat în scaun cu rotile, care încerca să ţină MI6 departe de probleme, „o minte infirmă într-un corp infirm... Ei nu înţeleg manipulările comuniste.”)[316] Înainte de sosirea lui Park, Ministerul de Externe şi MI6 avuseseră un diferend pe tema perioadei în care belgienii aveau să mai deţină controlul asupra Congoului.[317] Într-un final, s-a căzut de acord că MI6 urma să cultive relaţii mai degrabă decât să demareze o recrutare agresivă de spioni.

Daphne Park nu a rămas imună la conflictele ce se iscau adesea între ambasadorul dornic să-şi păstreze relaţiile şi

spionul aflat acolo să fure secrete şi, în general, acestea nu duceau la nimic bun. De la formarea sa, Serviciul Secret a fost văzut drept o rudă săracă ce trebuia tolerată de către diplomaţii britanici snobi, cărora le plăcea să păstreze distanţa („Un diplomat are dreptul să se considere insultat dacă este numit spion, ca atunci când un soldat este numit criminal”, scria un angajat din cadrul Ministerului de Externe.)[318] Ofiţerii MI6 trebuie să obţină aprobarea ambasadorului pentru operaţiunile lor. „Îţi spuneau că vor face rost de informaţii excelente şi că, dacă ceva nu merge bine, avem nevoie de asistenţa voastră în legătură cu consecinţele”, îşi aminteşte un fost ambasador. „Ei bine, era absolut evident care ar fi putut fi consecinţele, şi anume că o să iasă un mare scandal.”[319] Cultivarea unei relaţii cu un ambasador poate fi aproape la fel de importantă ca o relaţie cu un agent, după cum avea să descopere Daphne Park. Exact când lucrurile începeau să devină interesante în Congo, la începutul anului 1960, Park a primit o telegramă de la Londra, în care era întrebată unde i-ar plăcea să meargă în continuare. Însă ea nu voia să plece nicăieri, şi exact aşa a şi răspuns. I s-a comunicat că fusese numit un nou ambasador, Ian Scott, şi că acesta hotărâse că nu doreşte să aibă un „prieten”, eufemismul utilizat în mod ironic de Ministerul de Externe pentru a desemna un membru al MI6.[320] Ambasadorul cel nou considera că se risca înrăutăţirea relaţiilor de încredere cu congolezii dacă MI6 spiona oamenii. Park s-a simţit descurajată. Dar, după numirea lui Scott, a organizat petreceri în cinstea lui ca să-l prezinte tuturor noilor miniştri pe care ea ajunsese să-i cunoască. La finalul acelei săptămâni, Scott, cunoscut pentru abordarea lipsită de ocolişuri, i-a cerut lui Park să vină să-l vadă.

– Ştii că am vrut să fii retrasă.

– Da, am aflat.

– Ştii că mi-aş dori să rămâi ca şefă a Cancelariei.

– Deja sunt şefa Cancelariei, dar nu de asta mă aflu aici. Sunt aici pentru că sunt ofiţer SIS.

– Da, dar eu nu pot accepta aşa ceva. S-ar putea întâmpla tot felul de lucruri. Însă aş putea lua în calcul această posibilitate, dacă îmi spui numele tuturor agenţilor voştri, ca să mă pot decide.

– Mă duc să-mi fac bagajele, a răspuns Park.

– Ce vrei să spui?

– Atunci când racolăm pe cineva, avem o înţelegere. Nu află nimeni altcineva. Există o regulă clară în această privinţă şi nici prin gând nu-mi trece s-o încalc. Prin urmare, nici dacă aş vrea să fac ce îmi sugeraţi, nu aş putea. Este împotriva principiilor noastre.

– Nu crezi că prezint destulă încredere?

– Nu, chiar nu cred acest lucru.

– Ce vrei să spui?

– Problema ar fi că v-aţi întâlni cu unul dintre ei, pentru că eu nu-mi pierd vremea racolând oameni neînsemnaţi, v-aţi întâlni cu unul dintre ei şi nu v-aţi putea abţine să nu îi spuneţi: „Ce idee interesantă aţi avut în legătură cu cutare şi cutare chestiune”, lucru de care v-aţi aminti pentru că i-aţi citi raportul şi respectivul şi-ar da imediat seama că sunteţi la curent. Şi cu asta s-ar termina totul. Asta e regula: nu dăm nume nimănui din afara Serviciului.

– Mi-ai putea arăta mai întâi rapoartele tale?

– Deja îmi vedeţi toate rapoartele, nu ajung la Whitehall fără a include poziţia ambasadorului, care poate fi de acord sau nu. Aşa că deja se întâmplă lucrul ăsta.

– Eşti sigură? a întrebat Scott pentru a vedea dacă îi lasă ceva loc de manevră.

– Regret, dar sunt foarte sigură, a răspuns Park cu hotărâre.

– Bun, atunci hai să lăsăm lucrurile aşa, deocamdată.

În săptămânile care au urmat acestei conversaţii, Congo a ajuns pe prima pagină a ziarelor şi în mijlocul unei chestiuni diplomatice arzătoare. Park se va dovedi indispensabilă, iar ambasadorul avea să-i devină un important aliat.

Cu 70 de ani înainte ca Daphne Park să ia vaporul spre ţară, scriitorul Joseph Conrad pornise şi el în călătorie pe fluviul Congo, călătorie transpusă în romanul Inima întunericului. Întunericul nu se referea la Africa, ci la ororile colonialismului şi la violenţele acestuia. În 1885, Congo nu devenise colonie belgiană, ci era posesiunea privată a regelui Leopold al II-lea, achiziţionată cu ajutorul exploratorului britanic Henry Stanley (două dintre cele mai mari oraşe au fost numite după aceste personaje.) Colonialismul din Africa nu avea o reputaţie prea bună, iar reputaţia lui Leopold şi a Belgiei era extrem de proastă. Leopold nu a pus niciodată piciorul în ţară, dar, în cei 23 de ani cât timp a fost feuda sa, s-a estimat că zece milioane de congolezi au murit din cauza bolilor, a foametei sau a acţiunilor escadrilelor morţii, conduse de temuta Force Publique. Pentru a garanta supunerea localnicilor, era folosit un bici din piele groasă de hipopotam. Sate întregi erau masacrate dacă nu se supuneau coloniştilor. Oamenii trebuiau să se transforme în sclavi de bunăvoie şi să extragă cauciuc şi să exploateze celelalte resurse pentru a hrăni lăcomia regelui.[321] Capetele înfipte în pari, despre care scria Conrad, aşezate în faţa casei colonistului nebun Kurtz, reflectau o cultură în care crimele erau un sport naţional. În 1908, regele a vândut colonia, care era de 80 de ori mai mare decât Belgia, guvernului de la Bruxelles, de parcă ar fi fost o jucărie de care se plictisise.

La mijlocul anilor 1950, belgienii au simţit din ce direcţie bătea vântul şi au luat în calcul posibilitatea oferirii independenţei într-un viitor îndepărtat, poate peste câteva decenii. Nu au făcut prea multe în privinţa pregătirii ţării pentru această posibilitate şi nu au reuşit să formeze instituţii politice eficiente. Cele şase provincii şi

numeroasele triburi aveau puţine lucruri în comun. Până la finele anilor 1950, existau numai în jur de 20 de absolvenţi de universităţi africane, la o populaţie de 14 milioane de locuitori, şi nu existau medici sau ingineri.[322] Dar, în 1959, pe străzile din Leopoldville au izbucnit revolte, şi Belgia a pierdut dominaţia în Congo (Graham Greene, care se afla în ţară la vremea aceea ca să se documenteze pentru cartea sa despre o colonie de leproşi, îşi amintea de coloniştii belgieni care dormeau cu arma sub pernă).[323] Bruxellesul se temea să nu fie atras în acelaşi gen de violenţe cu care se confrunta Franţa în Algeria, astfel că s-a hotărât să le acorde imediat independenţa congolezilor, deşi ţara era cât se poate de nepregătită. În mai 1960, au avut loc alegeri şi acordarea independenţei fusese fixată la ridicol de puţin timp după aceea şi anume, la finele lunii următoare. Celui care a fost pe locul doi, Joseph Kasavubu, un om slab şi extrem de influenţabil, i s-a oferit rolul decorativ de preşedinte. Bărbatul care câştigase cele mai multe mandate şi care avea să devină prim-ministru era cel care stătuse la coadă pentru obţinerea vizei, prietenul lui Daphne Park, Patrice Lumumba.

Lumumba era deja considerat problematic de către unii occidentali care luaseră parte la discuţiile despre independenţă din Belgia, din luna ianuarie a acelui an. Pentru a participa, fusese scos special din închisoare, unde ajunsese pentru că ţinuse un discurs instigator în luna octombrie a anului anterior, când se adresase unei mulţimi de 2 000 de persoane şi vorbise despre cum este să mori în numele libertăţii.[324] Ambasadorul american la Bruxelles îl studiase cu luare-aminte la discuţii şi afirmase că are „o inteligenţă coerentă, sofisticată, subtilă şi lipsită de onestitate”, un om care le spunea celorlalţi ceea ce voiau să audă.[325] „Dădea impresia că nu este un om care să

poată fi dominat”, îşi amintea un prieten. „Iar un om care nu putea fi dominat era periculos.”[326]

Zilele premergătoare independenţei fuseseră toride şi umede, iar atmosfera tensionată era accentuată de faptul că, în fiecare dimineaţă, se descopereau cadavre, rezultatul asasinatelor politice sau tribale. În luna iunie, consulul general britanic Ian Scott (care avea să devină ambasador după obţinerea independenţei), a organizat tradiţionala petrecere prilejuită de ziua de naştere a reginei, în locuinţa sa de pe malul fluviului.[327] În acea seară cu cerul acoperit de nori, o formaţie a Armatei Salvării a interpretat un cântec pe care îl cunoştea toată lumea. Se numea We are drifting to our doom (Ne îndreptăm spre sfârşit). Luminile din grădină s-au stins şi a început o ploaie măruntă.

Mohoreala se risipise până în dimineaţa zilei de 30 iunie, ziua independenţei, şi Patrice Lumumba a intrat încrezător în impozantul Palais de la Nation, care, iniţial, fusese construit ca reşedinţă a guvernatorului general belgian. Avea un zâmbet exuberant pe chip şi purta papion şi eşarfă peste costumul elegant. Prim-ministrul şi-a salutat susţinătorii. Cu acest prilej, se strânseseră demnitari din întreaga Africă şi nu numai. Regele Baudouin venise din Belgia şi stătea în faţa statuii de bronz a lui Leopold al II-lea, promiţând un viitor strălucit fostei colonii, atâta timp cât nu întorcea spatele celor care avuseseră grijă de ea atât de mult timp. „Nu vă temeţi să apelaţi la noi. Vă vom sta alături”, a spus el mulţimii. Absurditatea discursului reflecta grotescul perioadei coloniale. Chiar şi lui Ian Scott i s-a părut că se mersese cam departe.[328] „De acum, este datoria domniilor voastre să arătaţi că sunteţi demni de

încrederea noastră", a proclamat regele. „Independenţa statului Congo este încununarea muncii geniului lui Leopold al II-lea."[329]

Kasavubu, noul preşedinte al ţării, a rostit câteva cuvinte. Lui Scott i s-au părut „înţelepte, moderate şi încărcate de oarecare umilinţă". Iniţial, nu fusese prevăzut să ia cuvântul şi Lumumba. Dar a hotărât să profite de această ocazie. A păşit înainte spre public şi a vorbit direct şi plin de patos pentru şi în sprijinul poporului congolez, mai degrabă decât pentru diplomaţi. „Luptători pentru independenţă astăzi victorioşi, vă salut în numele guvernului congolez", şi-a început el discursul. „Am cunoscut sarcasmul şi insultele, am îndurat bătăi dimineaţa, la prânz şi seara, pentru că suntem negri", le-a spus el compatrioţilor săi. „Cine poate uita rafalele de gloanţe sub care au pierit atâţia fraţi de-ai noştri, temniţele în care autorităţile i-au aruncat pe aceia care nu au vrut să se supună unui regim în care justiţia însemna oprimare şi exploatare?" Lui Scott, discursul, care a fost întrerupt de opt ori de aplauze, i s-a părut „dur, înverşunat, acuzator şi xenofob, îndreptat direct împotriva belgienilor". Bărbatul care stătea lângă Scott s-a aplecat şi i-a spus că, după părerea lui, regele avea să plece.

Belgienii îl ascultau pe Lumumba tremurând de furie. Regele s-a întors pe jumătate spre Kasavubu. „Domnule preşedinte, acest discurs este parte a ceremoniei?" „Sigur că nu", a răspuns noul preşedinte.[330] După ce Lumumba a terminat, formaţia a interpretat o melodie veselă cunoscută drept „Cha-cha-cha-ul independenţei". În ţară, oamenii ascultau la radio, uimiţi. Oficialii belgieni erau revoltaţi şi umiliţi de acest tânăr insolent şi de lipsa lui de

respect. Prânzul oficial a fost amânat cu două ore, timp în care regele şi cabinetul belgian au discutat dacă să participe sau nu. Într-un final, s-au prezentat. Ulterior, Lumumba îi va mărturisi lui Scott că ţinuse acel discurs pentru a „mulţumi oamenilor” şi a-şi exprima propria furie împotriva tentativelor belgienilor de a-l împiedica să devină prim-ministru din săptămânile anterioare.[331] După o întâlnire de 15 minute cu noul prim-ministru, pe care reprezentantul britanic o va avea a doua zi, acesta din urmă va declara: „E un neisprăvit”.[332] La fel ca Nasser, Lumumba era un adept al eliberării naţionale şi voia să afirme suveranitatea ţării faţă de Occident. A avertizat că nu o să permită ca în locul colonizării politice să fie introdusă o nouă formă indirectă de colonialism economic. Aceasta era o veste proastă pentru ţările care aveau mari investiţii în domeniul minier şi care exploatau bogatele zăcăminte de cupru, cobalt şi diamante. Congo a intrat într-o stare de aşteptare anxioasă, mai ales cei 20 000 de belgieni care rămăseseră în ţară. În primele câteva zile, pe stradă a fost linişte.

La zece zile după obţinerea independenţei, un american elegant, brunet şi cu părul rar, pieptănat pe spate, după cum era moda, urca la bordul feribotului cu destinaţia Leopoldville. Omologul lui Daphne Park din CIA, recent numit în funcţie, se îndrepta spre oraş. „Se organizează multe dineuri oficiale”, îl asigurase un coleg pe Larry Devlin înainte să plece. „În fiecare după-amiază, la ora 14, o să fii pe terenul de golf.”[333] Nu după multă vreme va cunoaşte cruda realitate. La coborârea de pe feribot, Devlin va da nas în nas cu soldaţi fluturând. „O să te omorâm”, i-a spus unul. Devlin fusese racolat de CIA de la Harvard, unde se dedicase vieţii academice. Fusese atras de ideea că CIA-ul avea să se opună ambiţiilor Moscovei,

fără ca Statele Unite să trebuiască să se implice în războiul deschis la care fusese martor ca soldat, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Africa le fusese lăsată pe mână europenilor mulţi ani la rând, iar CIA-ul crease o divizie africană abia în 1959. Devlin, individul relaxat purtând costum închis la culoare, cămaşă albă, ochelari de soare şi adesea o ţigară în mână, avea să profite de ocazia de a lupta cu sovieticii pe această importantă nouă arenă a Războiului Rece, devenind păpuşarul suprem al politicii congoleze.

Până la sosirea lui Devlin, liniştea adusă de independenţă, care se aşternuse peste Congo doar cu câteva zile în urmă, se spulberase, şi ţara căzuse pradă haosului. Force Publique fusese rebotezată Armata Congoleză, dar toţi ofiţerii superiori erau albi şi, asemenea multor belgieni, credeau că independenţa nu avea să schimbe mersul lucrurilor. Pentru a-şi sublinia convingerea, un general mâzgălise pe o tablă în faţa oamenilor săi: „Înainte de independenţă = După independenţă”. Acest lucru, la care s-a adăugat anunţul de creştere a salariilor funcţionarilor publici, dar nu şi ale personalului militar, a reprezentat scânteia. În Thysville, s-a declanşat o revoltă şi tulburările s-au răspândit în rândurile soldaţilor din întreaga ţară, inclusiv în capitală.

Daphne Park avusese norocul să scape de violenţe în mare măsură datorită unui incident petrecut cu câteva săptămâni înainte. Mergea noaptea cu maşina prin oraş când a fost oprită de un membru al Force Publique, aflat într-o stare de mare agitaţie. A presupus că avusese loc vreun accident. „Colegul meu are necazuri. Vă rog, veniţi şi ajutaţi-mă”, i-a spus bărbatul. Străzile erau cufundate în

beznă, nu exista un sistem de iluminat public, ceea ce făcea canalele adânci de scurgere deosebit de periculoase. Într-un târziu, au ajuns lângă un grup de bărbaţi care se băteau. La baza grămezii umane se afla un prieten al bărbatului care o oprise pe Park. A oprit maşina şi a aprins farurile. Apoi a ieşit şi a izbit cu pumnul în capotă până a reuşit să le atragă atenţia.

– Îmi pare rău, dar sunt o şoferiţă foarte proastă şi, dacă dau în marşarier, cad în şanţ, aşa că trebuie să merg înainte. Vă deranjează dacă vă ridicaţi şi vă daţi la o parte? a întrebat ea.

Bărbaţii au râs în hohote de femeia care nu era nici măcar în stare de atâta lucru. Se ţineau de burtă de râs şi se loveau unii pe alţii pe spate, strigând:

– Nu ştie să dea în marşarier!

– Şi, apropo, pot să-l iau cu mine pe soldatul acela? a adăugat ea. Trec pe lângă cazarmă.

Şi a plecat cu soldatul, ducându-i pe el şi pe camaradul său acasă.

În seara zilei în care a început revolta, Park a intrat în oraş cu un american. Traversând oraşul plin de gunoaie, a cotit pe o stradă şi, în faţa ochilor, i s-a dezvăluit anarhia în stare pură, soldaţii beţi fiind şi furioşi. Oamenii umblau pe

străzi năuciţi, cu răni sângerânde la cap. Park a fost scoasă cu forţa din maşină.

– El e american, iar eu sunt britanică, a spus ea.

– Nu, minţi, sunteţi flamanzi, au răspuns ei, confundându-i cu adevăraţii lor duşmani.

În cele din urmă, după o dispută pe tema naţionalităţii lor, li s-a permis să intre din nou în maşină.

Park s-a întors şi a găsit o mulţime de britanici, în principal din colonii, aşteptând în faţa casei ei, în speranţa că aveau să primească ajutor de la consulul britanic. În ziua de 8 iulie, ambasada britanică şi cea franceză ordonaseră evacuarea personalului auxiliar. Veştile despre violurile şi crimele comise de soldaţii congolezi se răspândiseră cu repeziciune în comunitatea de albi. Cu toţii voiau să urce pe feribot şi să plece în Brazzaville, capitala mai mică şi mai puţin îngrijită din Congo francez, care se afla de partea cealaltă a râului şi era un refugiu pentru cei dornici să fugă. Park le-a explicat că feribotul nu pleca înainte de ora şase dimineaţa şi a spus că toată lumea ar trebui să revină înainte de şase şi fără arme asupra lor. Unii au protestat spunând că trebuiau să se apere. Ea însă a subliniat că soldaţii aveau mitraliere.

În timp ce convoiul se îndrepta spre feribot dimineaţa, soldaţii drogaţi opreau oamenii la puncte de control improvizate şi le făceau probleme. Dar Park a reuşit să-şi croiască drum. Se pare că îi vizau pe ruşi sau pe belgieni,

dar nu şi pe britanici. Un şir de maşini abandonate, lung de jumătate de kilometru, ducea spre chei. Imediat ce apăru feribotul, Park simţi că i se strânge inima. Câteva maşini erau în flăcări şi pretutindeni vedeai oameni plini de sânge. Park s-a dus la soldatul cel mai solid, care părea să fie şeful.

– Sunt consulul britanic, iar aceştia sunt cetăţeni britanici, a spus ea.

Spre uimirea ei, bărbatul a îmbrăţişat-o şi i-a spus:

– Eşti prietena mea. Nu îţi aminteşti de mine? Tu eşti cea care nu ştie să dea în marşarier.

Parker nu-şi amintea deloc de el.

S-a întors şi le-a spus şi celorlalţi:

– Ea este prietena mea, nu ştie să dea în marşarier, mai ştiţi? Ceilalţi au izbucnit în hohote de râs.

– Ai fost prietena mea când nu ocupam un post important, acum spune-mi, ce vrei? a întrebat el.

– Aş vrea ca oamenii aceştia să urce pe feribotul spre Brazzaville. Au cu toţii treabă acolo.

A privit-o cu luare-aminte.

– Tu nu poţi să pleci.

– Nu vreau să plec. Eu am treabă aici.

– Bine. Sunt cu toţii prietenii tăi?

– Îmi sunt toţi prieteni apropiaţi.

Park i-a condus pe feribot şi s-a întors la ambasadă. Câteva săptămâni mai târziu, sosea o telegramă de la Ministerul de Externe în care se afirma că, în Parlament, se ridicase chestiunea diplomatului britanic care fraternizase cu soldaţii congolezi ucigaşi. Ambasadorul a trimis un răspuns frumos meşteşugit, dar indignat, prin care tranşa chestiunea.

Devlin a avut şi el un moment de cumpănă. A fost ridicat de un grup de soldaţi răzvrătiţi, în centrul oraşului Leopoldville. Cinci dintre ei l-au dus într-o încăpere încinsă, înăbuşită, îmbâcsită de fum de canabis şi au început să-l interogheze, ignorând protestele acestuia că era diplomat. Unul dintre bărbaţi i-a cerut lui Devlin să-i sărute picioarele. Devlin a refuzat. Văzuse soldaţi strivind capetele oamenilor cu picioarele când aceştia se aplecau.

– Ai jucat vreodată ruleta rusească? a întrebat soldatul, i-a pus un pistol la cap şi a răsucit camera cartuşului. Sărută-mi piciorul.

– Merde! a răspuns Devlin.

Soldatul a apăsat pe trăgaci. Clic. Nimic. A armat şi i-a cerut încă o dată să-i sărute piciorul.

– Merde! a strigat Devlin din nou.

A mai urmat un declic. Povestea s-a repetat până când soldatul a apăsat pe trăgaci pentru a şasea şi, a presupus Devlin, ultima oară.

A strigat din nou „Merde!” şi apoi a auzit declicul.

Arma fusese descărcată. Soldaţii au râs şi i-au oferit ceva de băut, înainte să-l lase în centrul oraşului.[334]

„Criza din Congo” devenea rapid ştirea zilei în întreaga lume. Cele mai importante gazete de pe Fleet Street şi-au trimis corespondenţii să asiste la spectacol şi să audă poveştile cumplite şi aproape în totalitate false despre violuri şi crime împotriva femeilor albe. Singura ocazie în care Park a fost supusă unui atac s-a petrecut în imaginaţia hoardei de ziarişti britanici veniţi în vizită. Într-o zi, s-au strâns la ambasadă şi au început să pună întrebări despre cât adevăr se află în spatele acelor poveşti.

– Hm, Daphne, să vedem cum te descurci în situaţia asta, i-a spus ambasadorul Scott pe un ton jucăuş.

– Nu am fost violată şi nu, nu sunt şanse să fiu, le-a spus corespondenţilor evident dezamăgiţi.

– Imposibil, au răspuns. Toate femeile au fost violate.

– Îmi pare foarte rău să vă dezamăgesc, dar eu nu am fost.

– Ce-ar fi să le povesteşti varianta ta? i-a spus ambasadorul cu un zâmbet.

Park era singură în casa ei mare şi, într-o dimineaţă, se trezise în târşâitul unor paşi pe verandă. A deschis uşa şi a văzut cinci tineri războinici, goi-puşcă, înarmaţi cu suliţe. Le-a spus că nu are nimic de lucru pentru ei, dar le-a dat ceva de băut. Într-un final, au ajuns şi slujitorii ei. „Cine sunt oamenii ăştia de pe verandă?”, întrebase ea.

„Şeful o să se supere foarte tare pe noi.”

„De ce?”

„Pentru că nu aveţi nici armă, nici câine, nici paznic de noapte şi ne era teamă să nu vină cineva care nu vă cunoaşte, să intre şi să vă facă ceva. Aşa că i-am pus să stea de gardă lângă casă în fiecare noapte. Nu trebuia să aflaţi, pentru că ştiam că nu o să vă placă.

Haita de corespondenţi a început să spere în timp ce Park îşi spunea povestea şi se pregătea pentru o ştire de prima pagină, despre o femeie, angajată a Ministerului de Externe britanic, luată prizonieră şi supusă la cine ştie agresiuni de nişte africani furioşi, înarmaţi cu suliţe. Au ascultat cu atenţie până când Park le-a explicat că africanii veniseră numai s-o păzească.

– Hm, dar apoi s-au întors şi v-au violat? au întrebat jurnaliştii.

– Nu aţi înţeles nimic! a strigat Park exasperată.

– Ăsta nu e subiect pentru un articol, au spus ei dezamăgiţi.

Însă Park i-a lăsat o impresie puternică unuia dintre jurnaliştii mai serioşi care au relatat despre criză. „Una dintre figurile cele mai active şi mai eficiente din Leopoldville, de la acea vreme", îşi amintea Richard Beeston. „O vedeai peste tot, o doamnă voinică, cu ochelari, şi, de obicei, cu urme de scrum de ţigară pe pieptul generos."[335]

În timp ce revoltele continuau, problemele lui Lumumba se amplificau. Pe data de 11 iulie, provincia sudică Katanga s-a separat. Katanga nu era o provincie oarecare. Acolo se aflau majoritatea resurselor minerale, iar liderul ei, Moise Tshombe, care îşi avea cartierul general în capitala provinciei, Elisabethville, îl ura pe Lumumba. De asemenea, era un apropiat al belgienilor, care vedeau în el

şansa de a construi un pol alternativ de putere. Ajutoarele lui Tshombe formau un grup eterogen de mercenari albi, format din câţiva belgieni şi câţiva britanici bărboşi şi înarmaţi cu pumnale şi arme. Rămas fără bogăţiile provinciei Katanga, Congo nu ar mai fi fost un stat puternic. La Londra, prim-ministrul Harold Macmillan era supus unei mari presiuni din partea mediului de afaceri şi a dreptei conservatoare, ca să recunoască secesiunea şi să-i sprijine pe locuitorii provinciei Katanga.[336] Delegaţii secrete din Katanga abordaseră oficiali britanici încă din anul precedent şi întrebaseră dacă puteau fi integraţi în Federaţia Central Africană aflată în vecinătate şi condusă de britanici, al cărei lider din 1960 insista şi el pe lângă guvernul britanic să ajute la desprinderea provinciei Katanga de Congo.[337] Provocarea finală la adresa autorităţii lui Lumumba a venit când, la numai două săptămâni după acordarea independenţei, belgienii au răspuns la violenţele scăpate de sub control trimiţând paraşutişti pentru a proteja „interesele Occidentului” şi viaţa cetăţenilor săi. Era o intervenţie „umanitară”, au explicat ei, şi au adoptat explicit argumentele utilizate de Marea Britanie şi de Franţa în cazul Crizei Suezului, din 1956.[338]

Secesiunea provinciei Katanga şi sosirea trupelor belgiene începea să semene cu o acţiune de dublă învăluire pentru Lumumba, care acum se confrunta cu destrămarea ţării şi cu recolonizarea efectivă a acesteia.[339] Lumumba a oprit revoltele, dar, astfel, a mai făcut un pas pe drumul fără întoarcere. I-a cerut unuia dintre oamenii săi cei mai apropiaţi să devină şef de stat-major al armatei, un om în care avea încredere ca într-un frate. Se numea Mobutu. Mobutu fusese exmatriculat de la şcoală şi, drept pedeapsă, trimis în Force Publique. Această experienţă îl

formase, seriozitatea şi înclinaţia spre asumarea de riscuri aducându-i admiratori, printre aceştia şi Lumumba. Însă, ce nu ştia Lumumba era că prietenul său devenise şi prietenul lui Larry Devlin. La conferinţa din Belgia, din luna ianuarie, la care Mobutu asistase în calitate de adjunct al lui Lumumba, se puseseră bazele unei alianţe de durată. Devlin îi urmărise pe sovietici cum abordează în căutare de agenţi delegaţiile formate din localnici şi realizase propriile investigaţii pentru a afla pe cine merita să cunoască. Numele secretarului personal al lui Lumumba apărea în mod repetat. „Mi-l amintesc ca pe un tânăr dinamic şi idealist, hotărât să obţină independenţa statului Congo şi care chiar părea să creadă în toate lucrurile pe care le susţineau la vremea aceea liderii africani", îşi amintea mai târziu Devlin.[340] A negat că Mobutu fusese racolat ca agent căruia îi putea da ordine. „Era un colaborator, nu o marionetă", a explicat el.[341] Mobutu dădea dovadă de un curaj nebun, care îi fusese util când, la 29 de ani, se dusese la soldaţii care aţintiseră armele asupra lui şi le coborâse uşor ţevile, domolind astfel revolta. I-a convins pe bărbaţi să se întoarcă la cazarmă şi le-a promis o mărire de soldă, devenind astfel eroul lor.

Lumumba avea nevoie de ajutor pentru a stăpâni ţara care se prăbuşea. De asemenea, era hotărât să-şi strivească rivalul, pe Tshombe. Mai întâi, a apelat la ajutorul Naţiunilor Unite. Acestea au trimis o mare forţă internaţională, dar Lumumba era furios pentru că îşi asumau un rol de strictă neutralitate şi de o politică de nonintervenţie, şi nu erau dornice să-l ajute să recapete controlul asupra provinciei Katanga, lucru care se datora în parte presiunii exercitate de britanici în spatele uşilor închise, pentru a împiedica asumarea unui asemenea rol.[342] Oficialii Naţiunilor Unite au constatat că Lumumba

avea un comportament din ce în ce mai straniu. „Relaţiile sale cu Naţiunile Unite s-au deteriorat curând ca urmare a unei serii năucitoare de somaţii, ameninţări şi ultimatumuri pentru primirea de ajutor”, îşi amintea un oficial al Naţiunilor Unite. „Făcea solicitări imposibile şi se aştepta la rezultate imediate.”[343]

În lupta sa cu secesionişti a început să caute ajutor în altă parte. La un moment dat, membrii cabinetului său au solicitat Statelor Unite 2 000 de soldaţi, dar preşedintele Eisenhower a spus că nu le poate oferi sprijin militar unilateral, Lumumba negând ulterior cererea.[344] Prin urmare, Lumumba va lua următoarea decizie dezastruoasă. Mai întâi a cerut Uniunii Sovietice să „urmărească” situaţia, mişcare menită să pună presiune pe Naţiunile Unite şi pe Occident pentru a-i convinge pe belgieni să plece. Însă, temându-se că desprinderea provinciei secesioniste Katanga era pe cale să se realizeze cu ajutorul belgienilor, câteva zile mai târziu, a cerut oficial ajutorul lui Hruşciov. Nu şi-a dat seama în ce joc periculos se implica. Era un moment în care tensiunile Războiului Rece erau puternice şi astfel transplanta conflictul dintre superputeri în Congo. După temerile iniţiale legate de tancurile care ar fi putut invada Austria, confruntarea din Europa de Est şi Centrală era într-un moment de respiro, mai ales după ce înăbuşirea revoltelor din Ungaria, din 1956, arătase clar că se terminase cu acţiunile în forţă. Aşa că, treptat, Estul şi Vestul începuseră să-şi mute lupta mai departe de casă, căutându-şi aliaţi şi reprezentanţi prin care să lupte cu tabăra adversă în Orientul Mijlociu, în Asia şi acum în Africa. La Moscova, Hruşciov întrezărise şansa de a se folosi de decolonizare ca de un mijloc prin care să capete influenţă şi să introducă comunismul în ţările în curs de dezvoltare,

oferind sprijin militar şi economic acelor lideri de orientare socialistă, precum Nkrumah, şi cărora le displăceau încercările Occidentului de a perpetua dependenţa economică de foştii colonişti. În vara anului 1960, exact când începea criza din Congo, KGB-ul îşi înfiinţa primul departament specializat în Africa subsahariană.[345]

Daphne Park raportase la MI6 că, după obţinerea independenţei, Lumumba s-ar putea orienta spre Moscova.[346] Acum, criza din Congo devenise rapid o chestiune de maximă importanţă nu numai pe agenda spionilor, ci şi a cabinetului britanic. Pe data de 19 iulie, ministrul de Externe a anunţat că Lumumba ameninţa că va accepta o ofertă de ajutor militar din partea Uniunii Sovietice, dacă Naţiunile Unite nu le cereau forţelor belgiene să se retragă în trei zile.[347] La scurt timp după aceea, Lumumba făcea o vizită cu rezultate dezastruoase în Statele Unite. Un oficial al Departamentului de Stat care se întâlnise cu el l-a descris ca având aproape o „personalitate «psihotică»„. Niciodată nu te privea în ochi. Se uita în sus, spre cer. Şi scotea un puhoi impresionant de cuvinte... Iar ceea ce spunea nu avea nici o legătură cu chestiunile pe care voiam să le discutăm... Aveai sentimentul că era victima unei fervori pe care nu o pot caracteriza decât ca fiind mesianică... pur şi simplu, nu era o fiinţă raţională.”[348] La început, Scott avertizase din Leopoldville că nu era bine să li se dea prea mare crezare americanilor. „Lumumba nu e nebun”, transmitea el acasă; „trebuie să ne ocupăm noi de Lumumba.”[349]

Dar CIA-ul şi Washingtonul se alarmaseră, temându-se că situaţia din Congo putea duce la declanşarea războiului. Devlin nu avusese niciodată încredere în Lumumba. El

credea că printre oamenii prim-ministrului se aflau agenţi KGB cunoscuţi şi alţii aflaţi sub influenţa acestora. Deşi nu credea că Lumumba însuşi era agent sovietic, era, totuşi, de părere că acesta se apropiase prea tare de Moscova. „Eu şi ambasadorul am ajuns la concluzia că, în vreme ce Lumumba credea că se poate folosi de sovietici, de fapt, ei se foloseau de el”, îşi va aminti Devlin mai târziu.[350] Dacă sovieticii interveneau în forţă, atunci americanii aveau să pornească împotriva lor. „Am fi cu toţii implicaţi în luptă”, după cum se exprimase preşedintele Eisenhower.[351] La Londra, Harold Macmillan făcea profeţii apocaliptice în jurnalul său: „Vara anului 1960 m-a neliniştit. Seamănă teribil de mult cu 1914. Acum, Congo poate juca rolul Serbiei. Dacă nu ar fi ameninţarea nucleară de ambele părţi, am putea să alunecăm cu uşurinţă spre situaţia din 1914.”[352] George Kennedy Young credea că Congo era primul test unei noi strategii a sovieticilor de „revoluţie prin mandatari”. Comitetul Reunit pentru Informaţii de la Londra a început redactarea unui raport despre capacităţile de intervenţie ale sovieticilor, iar planificatorii militari au realizat o „analiză preliminară” pe baza concluziilor acestuia.[353]

Devlin credea că sute de membri ai KGB intraseră în ţară, în lunile iulie şi august. Agenţii săi de la aeroport îi număraseră pe toţii albii care coborâseră dintr-un avion sovietic şi având paşaport sovietic şi care erau foarte posibil agenţi KGB. Sovieticii refuzaseră o intervenţie militară, dar ofereau un ajutor susţinut. Devlin era sigur că, în acelaşi timp, soseau şi armele şi muniţia, în cutii ale Crucii Roşii, ca parte a strategiei sovietice de a-l face pe Lumumba dependent de ei şi, în final, ca să se asigure că se afla total sub controlul lor.[354]

Casa Albă urmărea îndeaproape subiectul. După ce Devlin s-a întors la Washington, să-l informeze pe şeful CIA, Allen Dulles, acesta i-a spus că Statele Unite „nu-şi puteau permite să piardă Congo în favoarea Uniunii Sovietice”.[355] Devlin i-a spus că, după părerea lui, sovieticii plănuiau să se folosească de anarhia din ţară pentru a-şi asigura o poziţie strategică în Africa. Dacă îl controlau pe Lumumba şi controlau Congo, puteau folosi ţara drept bază pentru a-şi extinde influenţa şi asupra altor nouă ţări vecine. Devlin descria o imagine teribil de sumbră, potrivit căreia sovieticii aveau să încerce să ia faţa NATO, extinzându-şi influenţa din Congo până în nordul Africii şi, prin Nasser, spre Egipt, până la Marea Mediterană. Şefii de stat-major reuniţi de la Pentagon erau şi ei la fel de hotărâţi să împiedice Uniunea Sovietică să controleze aerodromurile şi bazele strategice.[356] Controlul asupra statului Congo aproape că oferea sovieticilor monopolul asupra producţiei de cobalt, un important minereu folosit la construirea de rachete şi de sisteme de armament, „dezavantajând puternic” producţia de armament şi programele spaţiale ale Statelor Unite.[357] 60% din rezervele de cobalt ale planetei proveneau de la o singură companie belgiană aflată Katanga. La un moment dat, sovieticii chiar şi-au trimis oamenii să încerce să obţină minereu de uraniu pentru programul lor nuclear.[358]

Brusc, Congo era atras în plin Război Rece. Această situaţie s-a repetat pe întreg teritoriul Africii şi al Asiei, conflictele locale fiind folosite în lupta pentru influenţă dintre cele două superputeri. „Bietul Lumumba. El nu era comunist”, îşi va aminti Devlin câţiva ani mai târziu. „Era doar un biet nenorocit care îşi spusese: «Pot să mă folosesc de oamenii ăştia.» Văzusem lucrul ăsta şi în Europa de Est. Nici lor nu le-a reuşit prea bine, cum nu i-a

ieşit nici lui."[359] Însă, la vremea aceea, nu manifesta nici un pic de simpatie faţă de el. Nu era un om cu care să poţi trata. Era un fel de „Castro sau mai rău", după cum se exprima Allen Dulles. „Suntem îndreptăţiţi să credem că Lumumba a fost cumpărat de comunişti."[360] Numai biroul de informaţii al Departamentului de Stat nu era de acord cu această concluzie, afirmând că era un oportunist, nu un comunist.[361]

Daphne Park şi Larry Devlin se cunoşteau bine şi aveau să lege o prietenie pe viaţă. Pentru Devlin, Park era „o tânără absolut încântătoare şi unul dintre cei mai buni ofiţeri de informaţii pe care i-am întâlnit vreodată". Marea Britanie şi Statele Unite nu erau întotdeauna aliate într-o lume în plină schimbare, unde aversiunea Americii faţă de colonialism venea deseori în contradicţie cu istoria şi investiţiile Marii Britanii. În Congo, oficialii americani aveau suspiciuni că britanicii făceau presiuni în sprijinul secesiunii provinciei Katanga.[362] Devlin susţinea că, deşi el şi Park lucrau separat (relaţiile oficiale trebuiau să se stabilească în capitalele celor două ţări, nu pe teren) şi nu desfăşurau operaţiuni comune, „ajunseseră la concluzii similare" în privinţa lui Lumumba şi a celorlalţi jucători-cheie.[363]

Daphne Park păstrase legătura cu Lumumba în ciuda sau poate tocmai datorită suspiciunilor pe care le avea în legătură cu el. „Lumumba se obişnuise să mă considere utilă şi îmi trimitea oameni în vizită. Şi făcea acest lucru cu sânge rece, nu avea iluzii. Ştia că vreau să aflu ce face şi nu mă deranja deloc că el ştia asta." Ştia că lucra pentru MI6, dar niciodată nu s-a discutat deschis acest lucru. „Îmi aduc aminte că, într-o zi, am avut o discuţie cu Lumumba

despre acest lucru şi a spus ceva de genul: «Ţie ce-ţi iese la afacerea asta?» Iar eu am răspuns: «Ah, vreau să aflu ideile şi modul de gândire ale unui om important.» Iar el a spus: «Deci, ai pune mai presus interesele mele?», iar eu i-am răspuns: «Cu siguranţă nu, mai presus pun interesele ţării mele, apoi pe ale tale, dar, dacă lucrurile merg bine, acestea o să coincidă.» Câteva luni mai târziu, mi-a spus că îl impresionasem, pentru că nu încercasem să pretind că l-aş fi pus pe el mai presus. Eu îi spusesem drept în faţă ceea ce susţineam, ce credeam." La fel ca şi alţii, Park l-a văzut pe Lumumba devenind din ce în ce mai despotic şi mai instabil sub presiunea funcţiei şi din cauză că se afla în epicentrul Războiului Rece, îndepărtându-şi şi înspăimântându-şi unii dintre colegii cei mai apropiaţi, ocazional recurgând la violenţă.[364]

Dacă Devlin era aliatul lui Daphne Park, în schimb blestemul ei era Andrée Blouin, unul dintre consilierii cei mai apropiaţi ai lui Lumumba. Madame Blouin era şefa de protocol a lui Lumumba şi tovarăşa adjunctului său, şi avea o influenţă considerabilă. Era pe jumătate mulatră, pe jumătate franţuzoaică, şi, după ce fusese părăsită de părinţi, crescuse în condiţii oribile, într-un orfelinat din Congo francez. Această experienţă făcuse din ea o femeie dură, puternic antioccidentală, care se apropiase de mai mulţi naţionalişti africani şi de unul dintre radicalii de stânga rătăcitori care se strânseseră în jurul lui Lumumba. Mereu îmbrăcată luxos, cu haine aduse de la Paris, şi uşor distantă, era, considera Devlin, în ciuda faptului că făceau parte din tabere diferite, „ispititoare" şi „fascinantă".[365] Însă nu folosea aceleaşi cuvinte şi în prezenţa lui Daphne Park, care avea propriile opinii despre adversara sa. „Madame Blouin era foarte puternică şi cam rea, fiind sub controlul deplin al ruşilor."

Pe 18 august 1960, Devlin se afla în biroul său şi cifra una dintre telegramele cele mai importante pe care avea să le trimită: „AMBASADA ŞI BIROUL CRED CĂ ÎN CONGO ARE LOC UN EFORT CLASIC COMUNIST DE PRELUARE GUVERN... LUMUMBA ESTE COMUNIST SAU DOAR SE PREFACE PENTRU CONSOLIDAREA PUTERII – FORŢELE ANTIOCCIDENTALE CREŞTERE RAPIDĂ DE PUTERE – PROBABIL RĂMÂNE PUŢIN TIMP DE ACŢIUNE PENTRU A EVITA ALT CAZ CUBA.”[366] Referirea la Cuba, unde regimul proamerican fusese învins de comunistul Fidel Castro, cu un an în urmă, era menită să tragă un semnal de alarmă cât mai posibil la Washington. Exista temerea că state aflate în poziţii strategice începeau să cadă pradă forţelor naţionaliste, antioccidentale, apropiate de sovietici.

Telegrama lui Devlin a convins Washingtonul că trebuiau luate măsuri. Reuniunea de la Casa Albă a Consiliului Naţional de Securitate a început cu o discuţie despre „situaţia gravă” şi s-au exprimat temeri că oficialii sovietici îl manipulau acum pe Lumumba.[367] Se părea că acesta ar fi putut încerca să forţeze Naţiunile Unite să plece, ca să le permită sovieticilor să intervină în forţă. Oficialii de la reuniune au susţinut că Lumumba avea să recurgă la Force Publique pentru a-i alunga pe toţi albii, mai puţin pe tehnicienii sovietici. Potrivit notei oficiale, preşedintele a subliniat că forţele ONU trebuiau menţinute în ţară cu orice preţ, „chiar dacă o asemenea acţiune este folosită de către sovietici drept pretext pentru a porni lupta”.[368] S-a mai spus şi ceva ce nu a apărut niciodată în nota oficială a reuniunii. La un moment dat, preşedintele Eisenhower s-a întors spre directorul CIA, Allen Dulles, zicându-i că vrea ca Lumumba să fie „eliminat”.[369] Omul care a redactat minuta reuniunii nu şi-a crezut urechilor pentru un moment. A urmat o clipă de linişte şi apoi reuniunea a

continuat. O săptămână mai târziu, la o întâlnire a aşa-zisului Grup Special care coordona acţiunea secretă, Dulles a prezentat un plan de mituire a parlamentarilor ca să voteze o moţiune de cenzură împotriva lui Lumumba. Drept răspuns, un consilier prezidenţial a spus că Eisenhower „exprimase sentimente puternice privind necesitatea unei acţiuni extrem de deschise în această situaţie şi se întreba dacă planurile, aşa cum fuseseră ele conturate, erau suficiente pentru a realiza acest lucru”.[370] Dulles i-a trimis personal o telegramă lui Devlin, a doua zi: „AM CONCLUZIONAT CĂ ÎNDEPĂRTAREA SA TREBUIE SĂ FIE UN OBIECTIV URGENT ŞI PRIMORDIAL ŞI CĂ, ÎN CONDIŢIILE ACTUALE, ACEASTA TREBUIE SĂ FIE O PRIORITATE A ACŢIUNII NOASTRE SECRETE. DE ACEEA DORIM SĂ VĂ LĂSĂM MÂNĂ LIBERĂ.”[371]

Lui Devlin i s-au oferit fonduri de 100 000 de dolari pentru orice operaţiune, fără ca suma să fie aprobată oficial la sediul central. I s-a spus că, dacă era necesar, putea acţiona fără să ceară voie ambasadorului sau şefilor săi direcţi din CIA. Devlin şi echipa sa au început să lucreze activ împotriva lui Lumumba, recurgând la întregul arsenal de tehnici ale războiului politic şi la întreaga reţea de agenţi şi de contacte a CIA-ului. S-au folosit de presă pentru a răspândi informaţii defăimătoare la adresa lui Lumumba. Au fost organizate manifestaţii. Membrilor opoziţiei din parlament li s-a ordonat să acţioneze în aşa fel încât să îl demită în urma unei moţiuni de cenzură şi s-au întocmit acte pentru preşedintele Kasavubu în care să i se prezinte cea mai bună modalitate de a-l înlătura pe Lumumba de la putere.[372] Într-un final, la începutul lunii septembrie, ineficientul Kasavubu, încurajat şi de Devlin şi de belgieni, a încercat să-l înlăture pe Lumumba. La rândul său, acesta a încercat să-l înlăture pe Kasavubu,

producându-se un blocaj politic. În oraş era linişte, dar, în provincie, lucrurile scăpaseră de sub control, refugiaţii semănând anarhie şi înregistrându-se un val de crime.

Unul dintre oamenii de legătură cei mai importanţi ai lui Park era aghiotantul lui Lumumba, Damian Kandolo. Era din acelaşi trib ca Lumumba, care avea încredere în el, aşa că informaţiile pe care le oferea erau nepreţuite. Îi era util mai ales pentru că îi explica ce puneau la cale Madame Blouin şi guineenii din jurul lui Lumumba. Dar acel grup hotărâse să scape de Kandolo, poate pentru că aflase de legătura lui cu Park. Într-o zi, a fost ridicat la ordinele lui Lumumba. A fost bătut şi s-a ales cu un braţ rupt. Apoi a fost vârât într-o maşină şi dus departe pentru a fi asasinat. Dar cei care conduceau maşina erau beţi, iar afară ploua şi era întuneric. Au avut un accident şi Kandolo a reuşit să se rostogolească afară din maşină şi să se arunce într-un şanţ. L-au căutat, dar, după o vreme, pur şi simplu au renunţat. Kandolo a reuşit să ajungă la micul spital al unei misiuni, nu foarte departe, şi a rămas acolo. I-a trimis un mesaj lui Park ca să-i ceară ajutorul, să-i ducă pe soţia şi copilul său pe celălalt mal, în Brazzaville, deoarece credea că atacatorii aveau să se ducă să-l caute acasă şi să se răzbune pe soţia sa, dacă pe el nu îl găseau. Park s-a dus s-o ia pe femeie de acasă şi a urcat-o în feribotul de Brazzaville. Apoi a plecat, la adăpostul nopţii, să-l vadă pe Kandolo. Spitalul avea doar câteva colibe mici şi Park ştia în care se afla el. Însă, din cauza întunericului, când a intrat, Kandolo a crezut că veniseră bătăuşii după el, să-şi termine treaba, şi a atacat-o pe Park. „Sunt eu!”, a strigat ea, oprind astfel ploaia de lovituri. I-a explicat că avea un plan să-l scoată de acolo înghesuindu-l pe bancheta din spate a maşinuţei ei. „Avantajul la un Citroën DC este faptul că lumea nu s-ar gândi niciodată că ai putea

ascunde ceva în el. Dacă aş fi avut o maşină mare, cu portbagaj, aş fi avut probleme... Conduceam extrem de prost, dar întotdeauna aveam în spatele maşinii un teanc de pături, cutii şi tot felul de alte lucruri, aşa că a fost destul de simplu să-l bag acolo şi să pun câteva cutii şi pături [deasupra lui].” Park avea emoţii, dar adrenalina o ţinea în priză. Într-un târziu, a ajuns la feribot şi l-a urcat la bordul acestuia pe pasagerul recunoscător. Kandolo nu avea să lipsească mult timp din Congo.

În timpul armistiţiului dintre Kasavubu şi Lumumba, Mobutu s-a dus la Devlin. Cei doi erau extrem de apropiaţi. Devlin personal pusese la pământ un pistolar care încercase să-l ucidă pe Mobutu, rupând degetul atacatorului. Mobutu i-a rămas recunoscător, devenind un musafir obişnuit în vila uriaşă a lui Devlin, cu şase băi şi cu un foaier de dimensiunea holului de recepţie al unui hotel.

– Trebuie să vorbesc cu dumneavoastră, i-a spus Mobutu lui Devlin. Mobutu înţelegea mai bine decât Lumumba de pe ce poziţii să îţi joci rolul Războiul Rece. Se pricepea să-i şoptească la ureche agentului CIA obsedat de sovietici exact ceea ce voia să audă.

– Sovieticii dau năvală în ţară. Probabil că ştiţi asta, domnule Devlin, nu?

Devlin a încuviinţat din cap.

– Nu am luptat pentru independenţă ca să devenim colonia altei ţări.

Mobutu s-a plâns că Lumumba nu reuşise să menţină influenţa sovietică departe de armată.[373] A spus că este pregătit să-l răstoarne pe Lumumba de la putere, dacă Statele Unite recunoşteau un guvern provizoriu, care, la rândul său, avea să-i dea afară pe sovietici.

– Şi cu Lumumba şi cu Kasavubu cum rămâne?, a întrebat Devlin.

– Amândoi vor trebui neutralizaţi.

Conştient că încă nu primise aprobare în acest sens, dar că i se dăduse mână liberă să acţioneze, Devlin i-a spus:

– Vă pot asigura că guvernul Statelor Unite va recunoaşte un guvern provizoriu format din tehnocraţi civili.

Devlin a mers să se întâlnească cu ambasadorul ţării sale la ora 2 noaptea, pentru a-l informa despre cele întâmplate. Apoi a trimis o telegramă la CIA, în care le spunea că se mai putea încă anula operaţiunea, dacă nu erau de acord să o sprijine. În cel mai pur stil birocratic, Devlin spune că nu a primit nici un răspuns, ceea ce îi oferea Washingtonului posibilitatea de a nega sprijinirea loviturii de stat, dacă aceasta dădea cumva greş. Ofiţerii de legătură ai Naţiunilor Unite au raportat că văzuseră ataşaţi militari occidentali în vizită la Mobutu, „cu serviete pline de pachete voluminoase din hârtie groasă maro, pe care le-au aşezat îndatoritori pe masa acestuia”.[374]

Washingtonul nu era singurul care voia să acţioneze. Şi Londra prefera acţiunile secrete. Ambasadorul Scott era din ce în ce mai preocupat, după ce îl vizitase pe Lumumba în august. A constatat că telefonul prim-ministrului suna încontinuu, şi că pe birou avea munţi de dosare. Părea să nu fi dormit. „Deja se ştia că reuşea să facă faţă situaţiei numai după ce se droga. Avea ochii sticloşi”, îşi amintea el şi remarcase faptul că Madame Blouin era mereu prin preajmă.[375] La începutul lunii septembrie, ministrul de Externe, Alec Douglas-Home, a anunţat cabinetul că Lumumba „a reuşit să obţină un sprijin considerabil, poate chiar şi personal militar din partea blocului sovietic”. Unsprezece aeronave militare sovietice de transport au sosit în Stanleyville, sporind temerile că se pregătea un conflict. Londra credea că se trezise cu un nou Nasser african. Douglas-Home a propus, iar cabinetul a fost de acord că „sprijinul făţiş acordat colonelului Mobutu sau opoziţia faţă de domnul Lumumba se pot dovedi contraproductive, deşi, în privat, ar fi corect să se urmeze această direcţie”.[376] Prim-ministrul Macmillan a ordonat MI6, la finele lunii august, să colaboreze cu CIA pentru a-l înlătura pe Lumumba de la putere. Şeful MI6, Dick White, care nu fusese niciodată un susţinător al unei acţiuni în forţă, nu era prea entuziasmat de idee, dar i-a transmis mai departe ordinul lui Daphne Park.[377]

Pe data de 14 septembrie, la radio s-a auzit, printre paraziţi şi pârâituri, vocea colonelului Mobutu. Acesta anunţa că armata avea să „neutralizeze” politicienii până la finele anului şi că se instala un Colegiu al Comisarilor pentru a conduce ţara. Public, lovitura era îndreptată şi împotriva preşedintelui şi a prim-ministrului, dar, în principal, era îndreptată direct împotriva lui Lumumba.

Când a auzit ştirile, Devlin era la o petrecere. A observat cu o oarecare satisfacţie că Madame Blouin primise un telefon şi, apoi, plecase în grabă. S-a gândit că în sfârşit eforturile sale „dau roade”, mai ales când Mobutu a început să expulzeze oficialităţi sovietice.[378] Ambasadorul sovietic a venit în toiul nopţii la sediul Naţiunilor Unite şi a cerut protecţie, deoarece spunea că se temea să nu fie trimis de către superiorii săi în Siberia pentru că eşuase.[379] Devlin s-a ocupat personal ca vizele diplomaţilor sovietici să fie anulate, forţându-i să părăsească ţara. De asemenea, a jucat un rol activ în privinţa politicienilor pe care trebuia să-i numească Mobutu. Kandolo, pe care Park îl scosese din ţară ascunzându-l în maşina ei personală, a fost numit comisar, conducând o parte a Serviciului de Securitate. O persoană şi mai importantă era şeful serviciului de informaţii, Victor Nendaka, un alt fost coleg al lui Lumumba, care fusese convins să schimbe tabăra. „Era omul lui Larry Devlin”, îşi amintea Park. „Dar, între noi, lucrurile se rezolvaseră, mai mult sau mai puţin.” Madame Blouin a fugit mai întâi în Ghana. Câteva săptămâni mai târziu, Allen Dulles transmitea Consiliului Naţional de Securitate de la Washington că agenţia „reuşise” s-o „neutralizeze pe Madame Blouin, care acum vrea să vină în Statele Unite. Îşi scrie memoriile, care”, afirmase domnul Dulles, „ar trebui să fie o lectură interesantă.”[380] Nu se menţionează cum reuşiseră s-o „neutralizeze”.

Lumumba era prins în capcană de două cercuri concentrice de soldaţi. Pe de o parte, la exterior, erau trupele congoleze, care voiau să-l aresteze, şi, pe de altă parte, mai aproape de el, forţe ale ONU care afirmau că puteau să-i garanteze securitatea doar dacă rămânea pe loc.

Dar Lumumba era încă periculos în ochii Occidentului. Avea sprijinul unei părţi semnificative a ţării, potenţialul de a forma un guvern alternativ şi o mică armată aflată în afara oraşului Stanleyville. Ceea ce-l făcea să fie privit ca o ameninţare, mai ales dacă avea să iasă din capcană sau dacă era rechemat parlamentul. Ţările africane, sprijinite de sovietici, au început să exercite presiuni asupra lui Mobutu pentru a-l repune în funcţie pe Lumumba. Americanii nu erau siguri că Mobutu va avea curajul să reziste şi se temeau să nu cedeze.[381] CIA-ul dorea o soluţie permanentă pentru omul pe care îl vedea ca fiind sursa tuturor problemelor. Lumumba rămânea „un grav pericol, atâta timp cât nu era înlăturat”, a spus Dulles, la o reuniune a Consiliului Naţional de Securitate.[382]

La cinci zile după lovitură, Devlin a primit o telegramă cu numele de cod „Prop”. Era din partea lui Richard Bissell, directorul adjunct responsabil cu planificarea din cadrul CIA. Numai patru oameni de la sediul CIA aveau acces la mesajele Prop, iar Devlin era singurul din Congo care le primea. Avea ordine să ascundă mesajele de colegii săi şi să le acorde prioritate în faţa altora. În telegramă se spunea că un ofiţer superior, pe care Devlin avea să-l recunoască, urma să ajungă în Leopoldville în jurul datei de 27 septembrie. Avea să se prezinte drept „Joe de la Paris”. Devlin trebuia să ducă la îndeplinire instrucţiunile acestuia.[383] O săptămână mai târziu, după ce plecase de la ambasadă, Devlin a văzut un om pe care l-a recunoscut, ridicându-se de la o masă dintr-o cafenea de vizavi. Au intrat amândoi în maşina lui Devlin şi acesta a pornit radioul. În timp ce demarau, bărbatul i s-a adresat lui Devlin. „Sunt Joe de la Paris”, a spus el. „Am venit să îţi dau instrucţiuni în legătură cu o operaţiune extrem de sensibilă.”

Numele adevărat al bărbatului era Sidney Gottlieb, cunoscut de câţiva drept „Vrăjitorul negru”, pentru implicarea în operaţiunile cele mai delicate ale CIA-ului. Bărbatul, care era şchiop din naştere, era poate prea simplu privit drept un amestec caricatural între un Bond în versiune negativă şi doctorul Strangelove, omul de ştiinţă dispus întotdeauna să treacă graniţele, fără să-i pese de consecinţele morale. El era creierul din spatele programului MKULTRA, care începuse în 1953, fără nici un fel de supraveghere, să analizeze controlul mental prin intermediul diverselor experimente medicale şi ştiinţifice asupra americanilor, inclusiv prin folosirea de şocuri electrice şi prin administrarea de LSD (drog despre care Gottlieb pretindea că şi l-ar fi administrat şi el de 200 de ori).[384] Cel puţin o persoană implicată în experimentele sale a murit în împrejurări suspecte, iar altele şi-au pierdut minţile. Gottlieb era omul potrivit şi când se punea problema să fie eliminaţi inamicii Americii. Şi erau vremuri tulburi. Căuta modalităţi prin care să-l înlăture pe Fidel Castro, folosindu-se de trabucuri explozive şi de costume de scafandru otrăvite, şi voia să-l elimine şi pe liderul Republicii Dominicane. Cei doi bărbaţi aflaţi într-o maşină în Leopoldville au păstrat tăcerea, până când au ajuns la o casă conspirativă. Doar atunci Gottlieb a mărturisit că îi adusese lui Devlin otravă să-l ucidă pe Lumumba.[385]

– Nu e cam neobişnuit? a întrebat Devlin.

Nu i se mai ceruse niciodată să ucidă pe cineva.

– Cine a autorizat această operaţiune?

– Preşedintele Eisenhower, a răspuns Gottlieb. Nu eram de faţă când a dat aprobarea, dar Dick Bissell a spus că Eisenhower vrea să scape de Lumumba.

Oare, când Eisenhower ceruse ca Lumumba să fie „eliminat”, pe 18 august, dăduse chiar un ordin ca acesta să fie asasinat? Ulterior, unii dintre cei prezenţi la întrunire vor afirma că nu sunt siguri de acest lucru. Însă Dulles, şeful CIA, precum şi alţii credeau că ştiu exact ce dorise să spună preşedintele, chiar dacă acesta avusese grijă să nu se exprime direct. Dulles pusese în aplicare un plan, prin intermediul adjunctului său, Richard Bissell.

Devlin şi-a aprins o ţigară şi a privit în pământ.

– Este responsabilitatea ta să duci la îndeplinire operaţiunea, doar a ta, i-a spus Gottlieb. Detaliile le stabileşti tu, dar trebuie să fie o treabă curată, care să nu conducă în nici un fel spre guvernul SUA.

S-a lăsat liniştea. Apoi Gotlieb a scos un pacheţel.

– Ia ăsta, a spus el şi i l-a dat. Cu ce-i acolo, nimeni n-o să-şi dea vreodată seama că Lumumba a fost asasinat.

În pachet erau mai multe otrăvuri diferite, provenite de la instituţia din Fort Detrick, responsabilă de războiul biologic. Gottlieb făcuse experimente cu febra iepurelui, bruceloza, antraxul, variola şi boala somnului. Una dintre otrăvuri era într-un tub de pastă de dinţi şi era gândită ca

să dea impresia că Lumumba murise de poliomielită. Posomorât, Devlin a luat otrăvurile şi accesoriile, printre care se aflau ace, mănuşi de cauciuc şi o mască.

Devlin a spus mereu că, după ce acceptase otrăvurile, le aruncase în apele fluviului Congo, uitând să menţioneze că făcuse acest lucru numai câteva luni mai târziu, când expiraseră. Până atunci, le păstrase în seif. Când un ofiţer l-a vizitat pe Devlin, acesta i-a spus că are un virus în seif. „Ştiam că nu era pentru cineva care trebuia să-şi administreze vaccinul împotriva poliomielitei", îşi va aminti mai târziu vizitatorul.[386]

Devlin susţinea că avusese de gând să se conformeze planului. „Pentru mine, asta însemna crimă", spunea el pe patul de moarte. „Eu nu sunt agentul 007."[387] De asemenea, ştia că, dacă refuză direct să execute ordinul, avea să fie retras din funcţie şi urma să fie numit altul care să ducă la îndeplinire ordinul, iar astfel avea să-i fie şi lui distrusă cariera. Aşa că Devlin spunea că se hotărâse s-o ia uşor. Doar unul dintre agenţii săi avea acces la locuinţa lui Lumumba, în care acesta era ţinut prizonier, dar Devlin spunea că nu era sigur că agentul putea intra. A încercat să trimită un alt agent care să se refugieze alături de Lumumba şi care să-i administreze otrava, dar nu a mers. De asemenea, a discutat cu oameni de legătură congolezi, care doreau să-l ucidă pe Lumumba.[388]

La centru s-a stârnit nelinişte. Au trimis oferta de a deplasa un alt ofiţer care să-l ajute, în cazul în care Devlin nu avea destul timp să se dedice planurilor. Devlin a răspuns că, dacă s-ar proceda astfel, ofiţerul ar trebui să

primească prin valiza diplomatică o armă de vânătoare puternică, ce ar putea fi păstrată „în birou, în aşteptarea deschiderii sezonului de vânătoare”.[389] Un mercenar dubios, apatrid, dispus la orice, a fost supus unei operaţii estetice, i s-a dat o perucă şi apoi a fost trimis în Congo să ajute, dar nici măcar nu a reuşit să se apropie de Lumumba.[390] CIA-ul a sugerat chiar folosirea unui „grup de comando” care să-l răpească pe Lumumba, luându-i cu asalt reşedinţa.[391]

Pe 19 septembrie, Alec Douglas-Home a discutat cu preşedintele Eisenhower. „Lordul Home a spus că sovieticii au pierdut mult făcând eforturi evidente de a destabiliza situaţia din Congo”, se scria în minuta întâlnirii. „Preşedintele şi-a exprimat dorinţa ca Lumumba să cadă într-un râu plin cu crocodili; lordul Home a spus, plin de regret, că am pierdut multe dintre tehnicile diplomaţiei de modă veche.”[392] O săptămână mai târziu, Home, împreună cu prim-ministrul Macmillan, se întâlnea cu preşedintele Eisenhower la New York. „Lordul Home a întrebat de ce nu scăpăm în momentul de faţă de Lumumba”, consemnase americanul care lua notiţe. „A subliniat că acum este momentul să scăpăm de Lumumba.”[393]

Tot la asasinat se gândeau şi unele persoane de la Londra. Ian Scott trimitea o telegramă la Londra, printre destinatari aflându-se inclusiv sediul din Downing Street, pe data de 27 septembrie: „Cred că interesele statului Congo (şi ale noastre, ale celorlalţi) ar fi mai bine servite dacă Lumumba ar părăsi scena, fie mergând la închisoare (şi există destule probe ca să fie acuzat de trădare şi de complicitate la tentativa de asasinat asupra colonelului Mobutu), fie în străinătate”, scria el şi cerea să se exercite

presiuni asupra lui Mobutu, care părea „nehotărât” („Nu are stofă de dictator”, se hazarda să anticipeze Scott).[394] Răspunsul oferit într-un document secret, care nu putea circula decât încuiat într-o cutie, a venit de la H.F.T. Smith, un oficial din Ministerul de Externe, care mai târziu avea să fie numit şef al MI5. Acesta era de acord că trebuie exercitate presiuni pentru a împiedica revenirea lui Lumumba. Dar Smith se îndoia că soluţiile lui Scott aveau să rezolve problema. Mobutu era prea slab, şi ceilalţi lideri africani l-ar fi sprijinit pe Lumumba, dacă acesta s-ar fi aflat în închisoare sau în străinătate. Existau doar două soluţii. „Prima este cea simplă, aceea de a asigura scoaterea lui Lumumba din peisaj, asasinându-l. De fapt, această variantă ar trebui să rezolve problema, întrucât, din câte ne dăm noi seama, Lumumba nu este liderul unei mişcări în interiorul căreia există potenţiali succesori de nivelul şi cu influenţa sa. Susţinătorii săi sunt mult mai puţin periculoşi.” Cealaltă soluţie oferită era o schimbare a Constituţiei, astfel încât puterile premierului să fie limitate, Lumumba să fie reprimit în funcţie, dar cu puteri reduse. „Dintre aceste două posibilităţi, preferata mea (deşi poate fi considerată mai degrabă o dorinţă decât o propunere) ar fi ca Lumumba să fie scos definitiv din peisaj, deoarece mă tem că, atât timp cât el este prin preajmă, puterea sa de a crea probleme poate fi doar puţin alterată.” Printre comentariile adăugate în memorandumul lui Smith era şi acesta: „Se pot spune multe în favoarea eliminării lui Lumumba”, deşi alţii se arătau sceptici.[395]

Daphne Park susţinea că asasinatele nu figurau pe agenda MI6. „Noi nu aveam permisiunea de a ucide”, explicase ea mulţi ani mai târziu. „Oricât aş fi urât nişte oameni, nu cred că i-aş fi putut ucide, nici măcar să dau ordin să fie ucişi. Era mult mai important să tratez cu oamenii... Şi să

lupt cu ceilalţi, prin orice mijloace posibile, desigur, inclusiv prin distrugerea reputaţiei lor dacă era posibil, dacă asta urma să-i afecteze." Park, care nu fusese înştiinţată de planul CIA, a crezut întotdeauna că Devlin era prea onorabil şi prea inteligent ca să ducă la îndeplinire un astfel de plan.

Şi MI6 luase în calcul posibilitatea asasinatului, în principal în privinţa lui Nasser, dar, deşi se temea de influenţa acestuia în Congo, ştia totodată că, în acest caz, partea mai neplăcută a afacerii putea fi lăsată în seama altora.[396] Poate că Daphne Park nu primise permisiunea de a ucide, şi nici pasta de dinţi letală a lui Devlin, dar avea şi ea dispozitive proprii, prin grija celor de la Q, de la quartermasters, centrul de cercetări al MI6. „Q producea cele mai minunate dispozitive pentru aproape tot ce-ţi trecea prin cap", explica Park. „Uneori, nu reuşea pe deplin." Majoritatea dispozitivelor furnizate ofiţerilor de pe teren erau menite să ascundă sau să transmită informaţii. Acestea variau de la cele tipic britanice, o minge de crichet goală pe dinăuntru, la cele mai dureroase, un „dispozitiv rectal" în formă de glonţ. Existau temeri, în Congo, că populaţia ar fi putut ataca ambasadele şi maşinile, şi astfel s-a decis că Park avea nevoie de protecţie. Mai întâi de toate, de la centru i s-a dat o armă, pe care Park a încuiat-o în seiful de la birou, de teamă să nu-i fie furată din casă. Apoi a fost informată că departamentul Q inventase un dispozitiv care făcuse minuni în Sudan în privinţa controlului mulţimilor, fiind „absolut infailibil". Era o capsulă care, atunci când o aruncai, se spărgea şi răspândea un miros ce împrăştia garantat mulţimea. Cu alte cuvinte, era o bombă urât mirositoare. În Leopoldville, a fost trimis un bărbat cu o cutie plină de asemenea dispozitive, pentru o

demonstraţie. Era limpede că oamenii de la Q petrecuseră ceva timp în magazinul cu cadouri trăsnite în căutare de inspiraţie, deoarece mesagerul mai aducea cu el şi praf de scărpinat (pe care Park i l-a oferit din belşug unui oficial de la Externe pe care nu putea să-l sufere).

Din întâmplare, omologul lui Daphne Park din Nairobi venise în vizită.

– Daffers, trebuie să testăm chestiile astea, a spus şi s-a oferit să verifice el însuşi bomba urât mirositoare.

– Ba nu. Eşti pe teritoriul meu, a replicat Park, căci nu voia să rateze distracţia. Au mers în afara oraşului cu maşina ei, într-un loc liniştit, unde găsiseră un şanţ mare de scurgere. Unul dintre ei trebuia să fie cobaiul.

– Trebuie să mă laşi pe mine, i-a spus omologul ei.

Ca doi aventurieri pur sânge, amândoi doreau să se ofere voluntari.

– Dăm cu banul, a răspuns Park.

A câştigat Hugo.

Capsula a fost desfăcută cum trebuie, apoi aruncată, iar Hugo a intrat în şanţ. S-a lăsat o tăcere lungă. Îl făcuse să leşine, s-a gândit Park. S-a târât până la marginea

şanţului, s-a uitat în jos şi l-a văzut pe colegul ei târându-se prin noroi.

– Hugo, ce naiba faci? l-a întrebat ea.

– Caut afurisenia aia, n-o găsesc pe nicăieri.

Trebuie să fi fost defectă, au concluzionat cei doi.

– Ieşi de-acolo. Acum e rândul meu, a spus ea.

După ce au folosit patru dintre bombele urât mirositoare, fiind în posesia rezultatelor, au telegrafiat la Londra. „Mirosul uneia dintre ele putea fi confundat vag cu mirosul de transpiraţie, dar nimic mai mult. Nu credem că i-ar fi deranjat prea tare pe congolezii furioşi.”[397]

Guvernul belgian, asemenea CIA-ului, avea ambiţii mai definitive. Dăduse limpede de înţeles că voia „eliminarea definitivă” a lui Lumumba, sintagmă utilizată de către ministrul Afacerilor Africane. Numele de cod belgian al lui Lumumba era „Satana”, reflectând felul în care era prezentat în mass-media locale, precum şi internaţionale. Planul de asasinare a acestuia purta numele de „Operaţiunea Baracuda”.[398] Nu este clar dacă belgienii au colaborat cu americanii. La trei zile după o întâlnire de la Casa Albă, pe data de 21 septembrie, Dulles i-a trimis o telegramă personală lui Devlin. „DORIM ACORDARE SPRIJIN TOTAL POSIBIL ÎN ELIMINARE LUMUMBA PENTRU EXCLUDERE REVENIRE ÎN POZIŢIE GUVERNAMENTALĂ.”[399]

Până în noiembrie, CIA-ul se concentrase asupra unui plan de ademenire a lui Lumumba afară din adăpost, ca, mai apoi, să-l predea autorităţilor congoleze, care se puteau ocupa de restul. Însă au intervenit alte evenimente înainte să aibă ocazia să încerce.

O furtună puternică a lovit oraşul Leopoldville în noaptea de 27 noiembrie 1960. Lumumba a profitat de moment şi a fugit cu un Chevrolet care era folosit pentru a duce slujitorii acasă. A pornit spre Stanleyville, unul din locurile în care se bucura de sprijin. Nu a reuşit să înainteze prea rapid prin ploaia torenţială, oprindu-se şi să discute cu susţinători de-ai săi pe drum, în vreme ce oamenii lui Mobutu, ajutaţi de belgieni, îl urmăreau.[400]

Pe la miezul nopţii, în ziua de 1 decembrie, Lumumba a fost capturat la punctul de trecere peste un râu, chiar înainte să ajungă pe un teritoriu prieten. Garnizoana locală a ONU a primit ordine să nu-i ofere custodie şi nici să nu se opună arestării sale.[401] A fost dus cu avionul înapoi în Leopoldville, a doua zi. A ieşit cu mâinile legate la spate. Un soldat i-a ridicat capul ca să-i arate faţa cameramanului care aştepta, iar acesta a văzut că era murdar de sânge. A fost transportat prin oraş în spatele unui camion. Avea părul ciufulit şi îşi pierduse ochelarii. Camionul a trecut chiar pe lângă sediul ONU.[402] Imaginile care surprinseseră urmările relelor tratamente la care fusese supus au stârnit un val de furie la nivel internaţional, îndreptat, printre alţii, împotriva ONU, care nu intervenise. După cum avea să constate ONU, câţiva ani mai târziu, menţinerea unei politici de neutralitate şi de nonintervenţie însemna deseori să devii martor pasiv la evenimente violente, uneori chiar tragice.[403] Deşi exista

percepţia că anumiţi membri ONU trecuseră de partea uneia dintre tabere sau, cel puţin, că erau dornici să joace de partea ambelor, secretarul general ONU îi spusese unui diplomat britanic, cu câteva luni în urmă, că Lumumba devenise „deja o marionetă a comuniştilor” şi că spera să împiedice intrarea sovieticilor în Africa.[404] Apoi, Lumumba a fost transportat la locuinţa lui Mobutu, unde vechiul său prieten şi-a prezentat omagiile. A fost dus într-o tabără de paraşutişti din Thysville, la vreo peste 150 de kilometri de oraş. Un soldat a citit o declaraţie scrisă de Lumumba şi în care acesta spunea că era şeful guvernului şi apoi i-a îndesat hârtia în gură. Însă problema legată de felul în care trebuia eliminat definitiv de pe scena politică nu era tranşată. SUA şi belgienii şi-au dat seama că era mai bine să se ocupe congolezii de treaba aceasta murdară, acum că puseseră mâna pe el.

Talentul oratoric nu-l părăsise pe Lumumba şi, pe data de 13 ianuarie 1961, a avut loc o revoltă în tabăra de paraşutişti. Acest eveniment a trezit imediat temeri că Lumumba ar fi putut fugi din nou. Problema trebuia rezolvată. „Am presupus, mai ales după revolta de la Thysville, că guvernul va căuta o soluţie definitivă la cazul Lumumba”, a spus Devlin. „Dar nu am fost niciodată consultat în această privinţă şi nici nu am oferit vreun sfat.”[405] Poate că nu a fost consultat, dar i s-a spus că de problemă avea să se ocupe Victor Nendaka, omul său care conducea Serviciul de Securitate – o diferenţă subtilă, care ţinea în mare măsură de exprimare. Ulterior, Devlin avea să scrie o telegramă către sediul CIA, subliniind ce avea să se întâmple în continuare, dar a întârziat s-o trimită din motive rămase necunoscute.[406] Administraţia Kennedy, pe cale să preia puterea la Washington, era împărţită între continuarea pe linia intransigenţei, în privinţa

naţionaliştilor africani, şi curtarea ţărilor care îşi căpătaseră de curând independenţa. În CIA existau temeri că noua administraţie „se înmuia”. Kennedy însuşi s-a întrebat, după ce a fost ales, dacă n-ar trebui să-l „salveze” pe Lumumba şi să colaboreze cu el. Devlin trimisese o telegramă la Washington, chiar înainte de revoltă, încercând cu disperare să continue pe o linie fermă, oferind cea mai alarmistă abordare posibilă asupra situaţiei. „ACTUALUL GUVERN POATE CĂDEA ÎN CÂTEVA ZILE”, spunea Devlin. „REZULTATUL VA FI APROAPE SIGUR HAOSUL ŞI REVENIREA LUI LUMUMBA LA PUTERE... REFUZUL DE A LUA MĂSURI DRASTICE ÎN ACEST MOMENT VA DUCE LA EŞECUL POLITICII SUA ÎN CONGO.”[407] Belgienii susţineau şi ei că vor ca Lumumba să fie transferat în Katanga şi predat în mâinile inamicilor săi. Treaba trebuia rezolvată repede.

Chiar înainte de răsăritul zilei de 17 ianuarie, Lumumba a fost luat din celula sa de către Victor Nendaka, fostul său camarad şi acum omul lui Devlin, actual şef al Serviciului de Securitate. A fost escortat la un avion. La bord, i-au smuls ciocul şi l-au forţat să-l mănânce.[408] În Comisia Congoleză avusese loc o dezbatere privind felul în care se putea pune capăt instabilităţii. Se ajunsese la decizia de a-l trimite pe Lumumba în Elisabethville, capitala provinciei Katanga. Printre cei care luaseră decizia se aflase şi Damien Kandolo, un membru al Colegiului Comisarilor, omul lui Daphne Park, precum şi omul lui Devlin, Nendaka. La sosire, Lumumba a fost târât afară din avion şi aruncat într-un jeep sub supravegherea belgienilor. O forţă ONU, formată doar din şase trupe de soldaţi suedezi, a fost şi ea prezentă la preluarea de pe aeroport. Lumumba a fost dus într-o vilă colonială, proprietatea unui belgian, unde a fost bătut din nou. ONU ştia că aterizase, dar nu a făcut nimic

pentru a interveni. Miniştrii provinciei Katanga, printre care şi Moise Tshombe, s-au numărat printre cei care l-au bătut la vilă.[409]

În noaptea aceea, a fost dus într-un luminiş dintr-o pădure. În prezenţa miniştirilor din Katanga şi a câtorva belgieni, Lumumba a fost legat de un copac şi împuşcat de plutonul de execuţie (în pluton se aflau şi belgieni, care erau fie mercenari, fie jandarmi din Katanga). Cadavrele lui Lumumba şi ale celor doi aghiotanţi ai săi au fost tăiate bucăţi şi aruncate într-o baie de acid de către doi europeni. „Am stat acolo două zile", îşi amintea, mai târziu, unul din bărbaţi. „Am făcut lucruri pe care un animal nu le-ar face. Din cauza asta eram mereu beţi, beţi morţi."[410]

Câteva zile mai târziu, s-a anunţat public că Lumumba şi doi dintre aghiotanţii săi fugiseră din arest şi fuseseră ucişi de către săteni. Un ministru din provincia Katanga a ţinut o conferinţă de presă, prezentând un certificat de deces. Peel scria: „decedat în pădure". „Există persoane care ne acuză de asasinat", a spus. „Am un singur răspuns: dovediţi-o."[411] Nimeni nu a crezut povestea. S-au organizat demonstraţii în multe ţări şi ambasadele belgiene au fost luate cu asalt. Poate că oamenii nu cunoşteau detaliile, dar înţelegeau că belgienii erau complici. Lumumba a devenit martir, iar moartea sa, o controversă internaţională, pe care Moscova a exploatat-o cu pricepere, înfiinţând chiar o universitate cu numele acestuia, menită să pregătească şi să recruteze viitori lideri africani. „La sfatul belgienilor, la ordinele belgienilor şi, într-un final, de mâna belgienilor, Lumumba a murit pe data de 17 ianuarie 1961", este concluzia unui studiu detaliat al evenimentelor.[412]

Mobutu, fostul aliat şi prieten de încredere al lui Lumumba, a ştiut aproape sigur despre asasinarea camaradului pe care îl trădase. „Nu pot să cred că nu a fost implicat”, mărturisea Devlin. „Dar era genul de întrebare pe care nu o puneai la vremea aceea.”[413] A ştiut CIA-ul? Nu s-a dovedit niciodată că a existat o legătură directă cu Larry Devlin sau cu CIA, deşi este evident că aceia care au ordonat asasinatul erau apropiaţi de staţiile CIA şi MI6 din Congo. În mod straniu, un fost membru CIA a afirmat că, în timpul pregătirii sale, în 1965, un alt ofiţer îi povestise că mersese cu cadavrul lui Lumumba în portbagajul maşinii. Când, un deceniu mai târziu, fostul ofiţer s-a întâlnit din nou cu bărbatul care afirmase acele lucruri, acesta din urmă s-a dus de două ori la toaletă în timpul cinei, unde a stat 15 minute şi şi-a frecat şi şi-a şters mâinile, şi-a curăţat unghiile şi s-a privit în oglindă. Nu au apărut probe care să susţină afirmaţiile bărbatului şi nu se ştie cine s-a aflat în spatele afacerii.[414]

Mobutu şi-a consolidat poziţia în 1965, când a dat lovitura finală. Devlin s-a aflat şi el în culise, sfătuindu-l pe cine să numească în funcţii.[415] „Formase o mulţime de guverne şi, în final, se hotărâse că Mobutu avea să fie preşedinte”, potrivit unui fost ofiţer CIA.[416] Colonelul Mobutu a devenit Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga, „războinicul atotputernic care câştigă victorie după victorie, semănând foc în urma sa”, un personaj straniu, în veşminte din piele de leopard, şi care începea să piardă contactul cu realitatea. Era „grangurele” tipic african. Din nou, congolezii nu s-au ales cu nimic de pe urma bogăţiilor ţării lor, aceasta ajungând în conturi din Elveţia.[417] Congo sau Zair, cum a fost rebotezat, era un aliat esenţial al SUA, baza războiului secret al CIA din Angola, iar Mobutu a fost sprijinit personal cu bani, arme şi informaţii de către

succesorii lui Devlin. Regimul său a primit aproximativ un miliard de dolari, pe durata a trei decenii.[418] La sfârşitul Războiului Rece, în anii 1990, Mobutu a fost rapid abandonat. Ca în atât de multe alte ţări, superputerile descinseseră în Congo, îşi purtaseră conflictul şi apoi au plecat, fără a lăsa ceva de valoare în urmă.

Devlin spune că era bântuit de planul de asasinat pe care nu îl dusese niciodată la îndeplinire. Una dintre problemele sale a fost faptul că a devenit public la mijlocul anilor 1970, când Congresul SUA a scos la iveală programele secrete de asasinate ale CIA, menite să elimine şefi de guverne, inclusiv schema de otrăvire a lui Lumumba şi colaborarea cu Mafia pentru a-l asasina pe Fidel Castro, cam în aceeaşi perioadă. CIA a ieşit prost din această afacere şi i-au fost impuse limite, cel puţin vreme de câţiva ani, până când preşedintele Reagan le-a dat din nou mână liber. Sidney Gottlieb a încercat să-şi ispăşească păcatele din trecut ajutând copiii cu dificultăţi de vorbire şi oferindu-se să muncească voluntar într-un azil.[419] Pentru Devlin, dezvăluirea s-a dovedit problematică. La petreceri, lumea vorbea pe la colţuri şi îl evita. La un moment dat, a fost chiar avertizat că îl urmărea Carlos Şacalul, care voia să răzbune moartea lui Lumumba. Se săturase de acuzaţiile care spuneau că era un asasin. Dar niciodată nu a plecat din Congo. Şi-a terminat al doilea mandat şi apoi a devenit şeful diviziei africane a CIA. În 1974, s-a pensionat, dar a continuat să lucreze în serviciului unui finanţist care investea în resursele minerale ale statului Congo şi a rămas un apropiat al lui Mobutu.

Daphne Park a plecat din Congo în 1961. În ultima seară petrecută acolo, Kandolo a venit să ia cina la ea. A fost

stânjenit pe toată durata mesei şi, la un moment dat, a întrebat-o dacă nu cumva îi privea pe africani altfel decât pe albi. Nu, a explicat ea. Pe unii îi ura, pe alţii îi iubea. Park, care avea să fie veşnic fascinată de jocurile puterii, a petrecut apoi trei ani ca şef al staţiei din Lusaka şi a colaborat îndeaproape cu Kenneth Kaunda, preşedintele Zambiei. MI6, asemenea Marii Britanii, se străduia să accepte o Africă postcolonială, iar, în cercurile unui anumit tip de ofiţeri, deşi printre ele nu se număra şi Park, exista sentimentul că nu se poate accepta sfârşitul Imperiului. Rhodesia s-a dovedit un capitol deosebit de dureros, unii dintre ofiţerii de şcoală veche dovedind multă simpatie faţă de coloniştii albi. Africa a rămas importantă pentru MI6, fiind un loc unde era mai simplu să urmăreşti oficiali din blocul sovietic decât pe teritoriul acestora şi, astfel, devenind o zonă importantă în care cei mai buni ofiţeri noi îşi făceau mâna. De asemenea, a devenit locul în care MI6 s-a implicat mult în combaterea ideologiei sovietice, sprijinind intelectualii, liderii de sindicat şi jurnalişti. În vreme ce operaţiunile din blocul sovietic aveau să devină scopul principal al activităţii MI6 în următorii ani şi zona spre care se îndreptau ofiţerii ambiţioşi. Africa, asemenea Orientului Mijlociu, avea să rămână o subcultură importantă a Serviciului, unde lucrau specialiştii şi unde, dincolo de aparenţe, se păstra un stil de abordare mai aventuros, reprezentat de Park.

În anii 1960, Daphne Park s-a mutat în celălalt punct nevralgic al Războiului Rece, fiind numită consul general la Hanoi, în Vietnamul de Nord, în timpul războiului cu SUA. Deplasările ei erau strict limitate (când i s-a spus că nu putea primi nici măcar o bicicletă, s-a oferit să meargă în tandem alături de un ofiţer vietnamez), dar informaţiile pe care le furniza în timpul călătoriilor făcute în afara ţării

erau printre puţinele la dispoziţia SUA şi a Marii Britanii despre ceea ce se petrecea în nord, activitatea sa aducându-i mulţi prieteni la Washington.[420] Asia devenea o altă zonă crucială de conflict în războiul serviciilor de informaţii. Maurice Oldfield devenise controlor pentru Asia şi dusese MI6 în Indonezia şi în Indochina, în anii 1950, pentru a lupta împotriva comunismului, lucrând îndeaproape cu americanii. Graham Greene făcea şi el ocazional câte o vizită în Indochina în vremea lui Oldfield şi se pare că mai culegea încă informaţii în timp ce îşi scria romanele. Europa prezentată în Al treilea om îi lăsa acum locul Asiei din Un american liniştit, consemnând evoluţia Războiului Rece din Orient şi, odată cu aceasta, faptul că Greene şi Marea Britanie nu se simţeau în largul lor faţă de puterea americană. Nu toată lumea era convinsă de calitatea activităţii MI6 din Asia. Noul recrut care urma să se ocupe de regiune era Gerry Warner. Proaspăt absolvent al Colegiului St Peter’s de la Oxford, fusese invitat să se întâlnească cu un amiral care recruta pentru MI6 la hotelul Buckingham Gate. Serviciul i s-a părut dezamăgitor. Învăţase dialectul mandarin şi putea compara rapoartele care veneau de la agentul principal din Hong Kong al Serviciului cu cele disponibile în ziarele locale. Asemănările erau evidente, dar dezvăluirea că „omul nostru” din Hong Kong era un mincinos notoriu nu a fost bine primită de birou. Trimis în Burma, Warner a găsit acolo un şef de staţie ineficient, amator de petreceri la care se înota în pielea goală şi care ducea ultimul război îngropând staţii radio prin sate, în loc să racoleze agenţi şi să strângă informaţii. Asta l-a făcut să vrea să se întoarcă acasă şi să-şi dea demisia.

În cele din urmă, Daphne Park a devenit controlor al MI6. Dacă n-ar fi fost misoginismul care domina organizaţia,

unii spun că ar fi ajuns la următorul nivel, director sau poate chiar la vârful ierarhiei, ca şef, adică C. Abia în secolul următor, o femeie avea să atingă statutul de director. Park s-a retras în 1979 din MI6, dar nu şi din viaţa publică, devenind decan la Somerville, unul dintre ultimele colegii ale Universităţii Oxford dedicate în exclusivitate femeilor. A fost totodată membră a Camerei Lorzilor, unde avea obiceiul să spună ceea ce gândea fără să-i pese de etichetă. Nu s-a căsătorit niciodată. „Am avut patru sau cinci aventuri amoroase", îşi amintea ea. „Dar numai una care a contat şi care s-a sfârşit prin moarte, din nefericire."[421] Park era solitară, lucru pe care colegii ei îl înţelegeau, şi de aceea se dedicase muncii şi prieteniilor la locul de muncă. A rămas apropiată de Larry Devlin vorbind frecvent la telefon tot restul vieţii, murind la un an distanţă unul de cealălalt.

Criza din Congo a jucat şi ea un rol în dezbaterea în plină desfăşurare din cadrul Serviciului despre acţiunile sub acoperire şi strângerea de informaţii. Şeful Dick White nu era adeptul acelui tip de acţiuni politice care implicau răsturnarea de guverne şi voia să se concentreze asupra recrutării de agenţi şi a strângerii de informaţii. Însă o parte dintre ofiţeri, în special aceia care operau în Africa sau în Orientul Mijlociu (aşa numitul Corp al Cămilelor), susţineau că acestea trebuiau combinate. Pentru Daphne Park şi cei asemenea ei, activitatea serviciilor secrete presupunea legarea de relaţii cu oamenii, inclusiv cu politicienii de la vârf, nu căutarea, vreme de câteva luni, a unui secretar de rang patru nemulţumit sau a unui ofiţer de cifru de la vreo ambasadă, care se dovedea a avea probleme cu alcoolul. Stilul anterior de lucru, care era pe placul multor ofiţeri, oferea ocazia de a înţelege direcţia strategică mai generală a unei ţări, de a o canaliza sau

chiar de a o decide. Lucrul acesta, la rândul său, oferea informaţii, pretindeau ei. Numai sprijinind activiştii în scopurile lor politice aveai să afli mai multe despre o ţară şi despre ceea ce se putea întâmpla. „Dacă nu arătăm că suntem pregătiţi să ajutăm la influenţarea evenimentelor, nu vom face rost de informaţii şi nu vom şti dacă merită să operăm”, argumenta primul controlor pentru Africa.[422] Alte persoane din Serviciul Secret, în special cei care se ocupau de Uniunea Sovietică şi de aliaţii săi, preferau o abordare mai tradiţionalistă a activităţii de culegere de informaţii, concentrându-se asupra strângerii acestora mai degrabă decât pe influenţarea evenimentelor. La Londra, la numai trei luni de la uciderea lui Lumumba, un rus avea să ofere Serviciului şansa de a începe să-şi recapete capacitatea şi încrederea în recrutarea de agenţi, împotriva celei mai dificile ţinte şi a principalului inamic. Însă pentru aceasta avea să plătească cu viaţa.

305 Toate materialele despre Daphne Park provin, dacă nu se precizează altceva, dintr-un interviu realizat de autor, în 2009.

306 Informaţii adunate pentru slujba de înmormântare a baroanei Park; Caroline Alexander, „Vital Powers”, New Yorker, 30 ianuarie 1989

307 Arhivele Naţionale FO 371/14665; „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000, transcriere disponibilă la adresa http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/correspondent/transcripts/974745.txt

308 Arhivele Naţionale DO 35/8804, Africa: The Next Ten Years, mai 1959, memoriu redactat iniţial la cererea ministrului de Externe, dar pus la dispoziţie Cabinetului, 2 iulie 1959

309 Arhivele Naţionale PREM 11/2585. Memoriul are înscrisă data de 11 decembrie 1959 şi, cel mai probabil, a fost redactat de către John Bruce Lockhart, controlor pentru zona Orientului Mijlociu şi a Africii

310 Ibid.

311 Interviu cu baroana Park

312 Comentariul că nu era atrăgătoare provine din interviul acordat autorului; ultimul comentariu legat de înfăţişare provine de la Rachel Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!”, Daily Telegraph, 24 aprilie 2003

313 Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!”

314 John Whitwell, British Agent, William Kimber, Londra, 1966, p. 169

315 John Bruce-Lockhart, citat în Keith Jeffery, MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949, Bloomsbury, Londra, 2010, p. 598

316 Citat în Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, p. 224

317 Arhivele Naţionale DO 35/8804, Africa: The Next Ten Years, mai 1959, memoriu redactat iniţial la cererea ministrului de Externe, dar pus la dispoziţia Cabinetului, 2 iulie 1959; Bower, Perfect English Spy, p. 220

318 Jeffery, MI6, p. 678

319 Interviu cu sir Rodric Braithwaite, fost ambasador la Moscova, pentru BBC Radio 4, 2009

320 Această conversaţie a fost rememorată de către Daphne Park. Nu l-a menţionat pe Scott, însă detalii despre perioada petrecută de el în Congo apar în necrologul lui sir Ian Scott, Daily Telegraph, 11 martie 2002, http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1387342/Sir-Ian-Scott.html

321 Adam Hochschild, King Leopold's Ghost, Macmillan, Londra, 1999; Michela Wrong, In the Footsteps of Mr Kurtz, Fourth Estate, Londra, 2000, p. 46

322 Hochschild, King Leopold's Ghost, p. 301; Georges Abi-Saab, The United Nations Operation in the Congo 1960–1964, Oxford University Press, Oxford, 1978, p. 6

323 Marie-Françoise Allain, The Other Man: Conversations with Graham Greene, The Bodley Head, Londra, 1983, p. 101

324 Arhivele Naţionale FO 371/146630

325 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV: Africa, p. 263

326 „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

327 Ian Scott, Tumbled House: The Congo at Independence, Oxford University Press, Londra, 1969, p. 90

328 Arhivele Naţionale FO 371/146635, Notă de la Ian Scott, 5 iulie 1960

329 Ludo de Witte, The Assassination of Lumumba, Verso, Londra, 2001, p. 2; Hochschild, King Leopold’s Ghost, p. 301

330 „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

331 Arhivele Naţionale FO 371/146635

332 Scott, Tumbled House, p. 109

333 Larry Devlin, Chief of Station, Congo: Fighting the Cold War in a Hot Zone, PublicAffairs, New York, 2007, p. xiii

334 Ibid., p. xv

335 Richard Beeston, „Old Memories of Chaos in the Congo Stirred Up", The Times, 16 noiembrie 1996

336 Arhivele Naţionale PREM 11/2883; Harold Macmillan, Pointing the Way, Macmillan, Londra, 1972, p. 263

337 Arhivele Naţionale PREM 11/2585

338 Georges Abi-Saab, The United Nations Operation in the Congo 1960–1964, p. 21

339 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 574

340 Wrong, In the Footsteps of Mr Kurtz, p. 61

341 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 88

342 Kenneth Young, Sir Alec Douglas-Home, J.M. Dent, Londra, 1970, p. 125

343 Brian Urquhart, „The Tragedy of Lumumba”, New York Review of Books, 4 octombrie 2001

344 Foreign Relations of the United States 1958–1960 vol. XIV, p. 294; Charles Cogan, Avoiding the Breakup: The US–UN intervention in the Congo, 1960–1965, Harvard University Kennedy School of Government Case Program

345 Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World, Allen Lane, Londra, 2005, p. 426

346 Bower, Perfect English Spy , p. 221

347 Arhivele Naţionale CAB 128/34, minutele Cabinetului, 19 iulie 1960

348 Mărturia lui Douglas Dillon în faţa Comitetului Church, 2 septembrie 1975, p. 24

349 Arhivele Naţionale FO 371/146639

350 Devlin, Chief of Station, Congo, pp. 259 şi 23

351 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 373

352 4 august 1960, notă din jurnal citată în Macmillan, Pointing the Way, pp. 264–265

353 Arhivele Naţionale FO 371/146701

354 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 23

355 Ibid., p. 47

356 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 426

357 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 48

358 Dezvăluire a spionului sovietic Oleg Penkovski, Întâlnirea #14, p. 14, desecretizată şi disponibilă la adresa www.cia.gov

359 Wrong, In the Footsteps of Mr Kurtz, p. 66

360 Church Committee Report; Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 338

361 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 356

362 Frank Carlucci, care a lucrat în ambasada americană din Congo în timpul crizei, este citat cu aceste comentarii în Cogan, Avoiding the Breakup.

363 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 132

364 Urquhart, „Tragedy of Lumumba”

365 Devlin, Chief of Station, Congo, pp. 66 şi 85

366 Fără titlu (Congo este supus efectului clasc comunist), telegramă a CIA, 18 august 1960, desecretizată şi disponibilă la adresa www.cia.gov

367 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, pp. 421–422

368 Ibid., p. 424

369 Madeleine G. Kalb, „The CIA and Lumumba”, New York Times, 2 august 1981; Martin Kettle, „President «ordered murder» of Congo leader”, Guardian, 10 august 2000

370 Peter Grose, Gentleman Spy: The Life of Allen Dulles, Houghton Mifflin, Boston, 1994, p. 502; Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders: Interim Report, 1975, mai târziu cunoscut drept Church Committee Report,

http://www.history-matters.com/archive/contents/church/contents_church_reports_ir.htm

371 Tim Weiner, Legacy of Ashes, Allen Lane, Londra, 2007, pp. 162–163; Church Committee Report

372 Devlin, Chief of Station, Congo, pp. 63–68

373 Ibid., pp. 77–84

374 De Witte, Assassination of Lumumba, p. 27

375 Scott, Tumbled House, p. 78

376 Arhivele Naţionale CAB 128/34, minutele Cabinetului, 15 septembrie 1960

377 Bower, Perfect English Spy, pp. 222–223

378 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 85

379 Scott, Tumbled House, p. 81

380 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 528

381 Ibid., pp. 511 şi 528

382 Ibid., p. 497

383 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 94

384 Grose, Gentleman Spy, p. 392; Ted Gup, „The Coldest Warrior”, Washington Post, 16 decembrie 2001

385 Church Committee Report

386 Ibid.

387 The Interview, BBC World Service, 1 ianuarie 2009

388 Telegramă a CIA de la Leopoldville către sediu, citată în Church Committee Report

389 Church Committee Report

390 Descriere din ibid.

391 Ibid.

392 Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 495

393 Citat în D.R. Thorpe, Supermac: The Life of Harold Macmillan, Chatto & Windus, Londra, 2010, p. 484

394 Arhivele Naţionale FO 371/146646

395 Arhivele Naţionale FO 371/146650

396 Arhivele Naţionale PREM 11/3188 include un memoriu strict secret despre temerile că Nkrumah şi Egiptul vor înfiinţa un înalt comandament african în Congo

397 Daphne Park şi-a reamintit povestea în „Licensed to kill?”, prelegere cu prilejul centenarului Ian Fleming, Societatea Regală de Literatură, Londra, 12 mai 2008

398 De Witte, Assassination of Lumumba, pp. 71 şi 83

399 Church Committee Report; Foreign Relations of the United States 1958–1960, vol. XIV, p. 503

400 De Witte, Assassination of Lumumba, p. 53

401 Abi-Saab, United Nations Operation in the Congo, 1960–1964, p. 91

402 „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

403 Ibid.; De Witte, Assassination of Lumumba, p. 57; Urquhart, „Tragedy of Lumumba”

404 Arhivele Naţionale FO 371/146779

405 Devlin, Chief of Station, Congo, pp. 128–129

406 Interviu cu Charles Cogan, care i-a urmat, ulterior, lui Devlin în Congo

407 13 ianuarie 1961, telegramă desecretizată disponibilă la adresa www.cia.gov

408 De Witte, Assassination of Lumumba, pp. 95–97

409 Ibid., p. 79; „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000; Cogan, Avoiding the Breakup

410 „Who Killed Lumumba?”, BBC Correspondent, 21 octombrie 2000

411 Richard Beeston, Looking for Trouble, Tauris Parke, Londra, 2006, p. 60

412 De Witte, Assassination of Lumumba, p. xxiv

413 Wrong, In the Footsteps of Mr Kurtz, p. 79

414 John Stockwell, In Search of Enemies, André Deutsch, Londra, 1978, p. 105

415 Devlin, Chief of Station, Congo, p. 225

416 Stockwell, In Search of Enemies, p. 136

417 Wrong, In the Footsteps of Mr Kurtz, p. 3

418 Weiner, Legacy of Ashes, p. 303

419 Gup, „The Coldest Warrior”

420 Informaţii confidenţiale; John Colvin, Twice around the World, Leo Cooper, Londra, 1991, p. 69

421 Sylvester, „A licence to kill? Oh heavens, no!”

422 Bower, Perfect English Spy , p. 351

CAPITOLUL 4

REGULILE MOSCOVEI

Era puţin înainte de ora 10 seara, când s-a deschis uşa camerei 360. A intrat un bărbat spilcuit, cu spatele drept, ochi adânciţi în orbite şi părul roşcat, presărat cu fire argintii. S-a aşezat la o măsuţă de cafea, vizavi de doi englezi şi doi americani. S-au prezentat cu nume false.[423] Atmosfera la hotelul Mount Royal din Londra, în apropiere de Marble Arch, era dominată de teamă şi de nerăbdare, musafirul rus aprinzându-şi o ţigară pentru a-şi potoli neliniştea. Era 20 aprilie 1961, iar Războiul Rece ameninţa să se intensifice.

Bărbatul avea multe identităţi. Prima era cea de oficial sovietic care conducea o delegaţie comercială la Londra. A doua era aceea de ofiţer de informaţii care se afla acolo ca să culeagă secrete tehnice pentru Uniunea Sovietică. Însă, când s-a aşezat, şi-a asumat o a treia existenţă scurtă şi fatală de spion nesăbuit, impulsiv, care îşi trăda ţara. Cei cinci bărbaţi strânşi în jurul măsuţei de cafea aveau să petreacă împreună următoarele 140 de ore. Rusul agitat şi energic avea să devină cel mai important spion al Occidentului de la începutul Războiului Rece şi avea să ajute Serviciul Secret al Marii Britanii să scape de cele mai proaste obiceiuri ale trecutului.

– Aţi prefera să vorbim în rusă sau în engleză? a întrebat George Kisevalter. Kisevalter, ofiţerul CIA mare cât un urs, care se ocupase de Popov în Viena, era un tip degajat şi vorbea fluent rusa, ceea ce-i garanta faptul că, dintre cei patru, avea să preia frâiele conversaţiei.

– Aş prefera să vorbesc în rusă, pentru că mă pot exprima mult mai bine aşa, a răspuns oficialul sovietic îmbrăcat la patru ace, explicând că nu vorbea prea bine engleza.

– Ei bine, domnilor, a continuat vizitatorul încercând să-şi recapete calmul, să ne apucăm de treabă. Avem multe lucruri importante de făcut.

Era nerăbdător să trădeze şi nu putea irosi nici o clipă pentru a-şi dezvălui secretele.

– Mă gândesc de mult la asta.

Disperarea îl făcuse pe rus să-şi asume riscuri şi mai mari până a ajunge în acest punct. Urmărise şi aşteptase momentul potrivit şi simţise de mai multe ori impulsul să acţioneze, dar fără succes. Cu aproape nouă luni mai devreme, la Moscova, doi studenţi americani merseseră pe un pod care pleca din Piaţa Roşie, când de ei se apropiase un bărbat. „Am încercat să iau legătura şi cu alţi americani, dar atât de puţini ştiu rusă”, le-a spus acesta precaut. „Am nişte informaţii pe care vreau să le ofer direct ambasadei americane.” Tinerii au mers cu el. „Nu o deschideţi şi nici nu o ţineţi peste noapte la hotel. Mergeţi direct la ambasada americană cu scrisoarea.” Bărbatul le-a explicat că un avion-spion american U2, pilotat de Gary Powers, fusese doborât cu câteva săptămâni în urmă, după ce câteva rachete sol-aer explodaseră în jurul lui. La câteva străzi distanţă de hotel, le-a încredinţat studenţilor un plic alb. Unul din ei s-a dus apoi la ambasadă,

temându-se, cu fiecare pas pe care îl făcea, să nu cumva să-i pună cineva o mână pe umăr.

Scrisoarea a ajuns la CIA. Acolo erau descrise primele detalii despre felul în care fusese doborât avionul U2. De asemenea, era şi o fotografie înfăţişând un colonel sovietic şi unul american la o petrecere, iar capul sovieticului era decupat, şi în locul lui erau trecute cuvintele: „Eu sunt”. Nu a fost greu de stabilit cine era americanul, acesta explicând că sovieticul activase în Turcia, la mijlocul anilor 1950, şi se numea Oleg Penkovski.

Avea să le mai lase şi alte secrete într-o aşa-numită cutie de scrisori moartă, explica Penkovski în scrisoarea studenţilor. Transmiterea personală de informaţii secrete este lucrul cel mai periculos, deoarece este şi cel mai expus. Dacă sunt prinşi asupra faptului, agentul şi ofiţerul sunt terminaţi, agentul fiind ca şi mort. Una dintre soluţii este cutia de scrisori moartă. Materialul este depozitat într-o ascunzătoare dinainte stabilită şi este recuperat mai târziu, iar cele două părţi nu trebuie să se întâlnească niciodată. Penkovski scria că avea să caute un semn făcut cu creta pe o cabină telefonică anume, înainte să lase mesajul. Toată lumea ştia că teritoriul KGB-ului era locul în care se opera cel mai greu şi că aveai nevoie de metode dintre cele mai riguroase. Sintagma „Regulile Moscovei” avea să fie folosită în stenografie cu referire la procedurile sau la metodele clandestine la care trebuia să recurgă un ofiţer de informaţii pentru a-şi desfăşura activitatea pe străzile capitalei sovietice.

Aceasta ar fi putut fi o provocare, s-au gândit americanii în timp ce priveau scrisoarea – vechiul truc de a trimite un fals agent pentru a ispiti tabăra adversă. Cine muşca momeala avea să fie identificat ca ofiţer de informaţii şi putea fi expulzat, supravegheat sau chiar vizat pentru a deveni agent dublu. Dar şansa ca aceasta să fie o ofertă reală, şansa de a avea primul spion important în Uniunea Sovietică era prea tentantă ca să fie irosită. Totuşi, CIA-ul avea o problemă. Nu dispunea de personal operativ la Moscova. Un ofiţer fusese detaşat cu câţiva ani în urmă, ca să încerce să lucreze cu Popov, dar americanul fusese sedus de menajera sa, care lucra pentru KGB. Când au încercat să-l şantajeze folosindu-se de fotografiile făcute cu un aparat din geanta ei, acesta se adresase ambasadorului, care se înfuriase aflând că CIA opera în ambasada sa fără ca el să fie la curent.[424] De atunci, Departamentul de Stat, care controla posturile sub acoperire pe care urmau să le folosească ofiţerii CIA, evitase şi alte desfăşurări de forţe pentru a nu duce la neplăceri suplimentare. Şi, atunci, cum putea CIA-ul să-l contacteze pe Penkovski?

Prima lor soluţie, dezastruoasă, a fost cooptarea unui ofiţer tânăr şi neexperimentat. Agentul, cu numele de cod „Busola”, a sosit la Moscova în octombrie 1960, având drept acoperire meseria de om de serviciu.[425] Pentru străini, oraşul era cenuşiu şi neprimitor. Treceau zile în şir fără să vezi vreun om zâmbind pe stradă. Traficul era lejer, deoarece aproape toate maşinile erau oficiale, deci un vehicul care îi aparţinea unui străin avea să fie sigur urmărit, iar supravegherea avea să continue şi pe jos, pe străzi, deseori la modul cel mai evident, suficient pentru a linişti pe oricine. Orice conversaţie cu un rus obişnuit era rapid întreruptă. Existau puţine restaurante destinate

străinilor, biletele la Teatrul Balşoi erau dificil de procurat, iar întâlnirile oficiale erau pompoase şi nu foarte agreabile. Singurele legume proaspete disponibile pentru diplomaţii americani erau acelea aduse cu avionul din SUA o dată pe săptămână. Se spunea că îţi dădeai cu uşurinţă seama de cât timp era cineva la Moscova, deoarece nou-veniţii alegeau caviarul la recepţiile diplomatice, în vreme ce veteranii se repezeau la salată proaspătă sau la ţelină. Era o viaţă izolată, iar Busola n-a făcut faţă. Îl deprimau frigul, iernile întunecoase şi a dat în patima băuturii. Cum li se întâmplase şi altor angajaţi care activau la Moscova, supravegherea permanentă a început să-i afecteze psihicul. A devenit paranoic şi găsea căi din ce în ce mai ridicole de a stabili contacte cu Penkovski. Le-a sugerat celor de la centru că Penkovski se putea antrena aruncând bulgări de zăpadă şi apoi lansând materialul peste zidul casei în care locuia Busola, pretinzând că scăpa de fotografii compromiţătoare. Deloc conform Regulilor Moscovei.

Pe măsură ce se apropia Crăciunul, Penkovski îşi făcea griji pentru că nu primise nici o veste. A decis să încerce o altă variantă. Pe data de 21 decembrie, un om de afaceri american care locuia la Londra a raportat CIA-ului ceea ce el considera a fi o provocare pe care o suferise la Moscova, cu prilejul unei vizite recente, organizate de Comisia Ştiinţifică şi Tehnică de Stat.[426] Un rus prietenos din cadrul comisiei îl însoţise la hotel şi îi ceruse ţigări. Vorbea engleza cu accent puternic, dar era o companie plăcută. Imediat ce au intrat în camera sa, rusul a încuiat toate uşile, a pornit aparatul de radio la maximum şi a scos din buzunarul hainei un pachet îndoit de hârtii. Erau documente secrete, explicase el, şi trebuiau să ajungă la ambasada americană. Omul de afaceri a refuzat. La finalul

călătoriei, rusul îl abordase din nou la aeroport şi îi ceruse ca, la întoarcere, să contacteze oficialii americani. Rusul îi dăduse numărul său de telefon şi îi spusese că avea să aştepte telefonul în fiecare duminică dimineaţa, la ora 10.

Penkovski nu abordase persoana potrivită din delegaţie. Dar mai era timp pentru ca drumul său să se intersecteze cu cel al unui om de afaceri britanic excentric, care fusese şi el în aceeaşi călătorie. Ca MI6 să-i sugereze unui om de afaceri, la un dineu la un club, că poate doreşte să-şi slujească regina şi ţara a fost mereu un lucru firesc. În spatele Cortinei de Fier, oamenii de afaceri se puteau deplasa cu totul altfel decât spionii. Şi cu siguranţă că, dacă vedeau ceva interesant, auzeau din întâmplare ceva interesant sau, şi mai bine, cunoşteau vreun om interesant, nu ar fi fost rău să anunţe. MI6 conducea o echipă mare, dintr-un birou din Queen Anne's Gate, storcând comercianţii şi industriaşii de fiecare strop de informaţie, luxosul Ivy Restaurant din Covent Garden fiind locul în care ofiţerul Dickie Franks, viitor şef al MI6, îi făcuse o ofertă de colaborare lui Greville Wynne, consultant pentru mai multe companii britanice. În noiembrie 1960, Franks a sugerat că ar putea merita efortul să ia legătura cu un comitet anume din Moscova.[427]

Mustaţa îngrijită, costumele bine croite şi părul uns cu briantină îi dădeau lui Greville Wynne înfăţişarea unui om de afaceri cu o educaţie aleasă, căpătată la o şcoală bună. Însă era o faţadă pe care şi-o construise cu grijă. Wynne avusese o copilărie nefericită, petrecută într-un sat galez. Când era mic, mama sa, căreia îi plăcea să-l îmbrace bine ca să-şi impresioneze vecinii, îl învăţase cum să se prefacă a fi altcineva, lucru accentuat de dislexie, pe care se

străduia din răsputeri s-o ascundă. Ducându-l în mină, ca să vadă unde sfârşeau cei mai mulţi băieţi din partea locului, tatăl său i-a cultivat dorinţa de a scăpa din acel loc.[428] Când avea 11 ani, şi-a pierdut mama. Sentimentul copleşitor resimţit atât de tată, cât şi de fiu a fost uşurarea, avea să spună Wynne mai târziu. În tinereţe, s-a abţinut de la cheltuieli şi a economisit ca să-şi achite cursurile de inginerie la seral şi, în cele din urmă, a ajuns în lumea afacerilor, adoptând deliberat extravaganţele celor din lumea bună pentru a-şi şlefui imaginea publică, căsătorindu-se cu Sheila şi făcând eforturi ca să-şi cumpere o casă în Chelsea. Însă, în lumea clar stratificată a sistemului de clase englez, originile sale nu puteau fi pe deplin ascunse. „Era un personaj mărunţel şi elegant, îmbrăcat în costume închise la culoare; purta ceea ce considera englezul din clasa de mijloc că trebuie să poarte pentru a accede la o clasă superioară”, remarca un jurnalist englez care îl cunoscuse pe Wynne.[429] Wynne era un epicurian, dar avea şi o anume fragilitate. Când a ajuns la Moscova, consilierul comercial de la ambasadă a catalogat vizita menită a fi o prezentare comercială drept una „grotesc de inutilă”, iar pe bărbat drept un „ignorant ridicol”.[430] Însă consilierul nu ştia nimic despre viaţa secretă a lui Wynne. Lumea spionajului îţi dădea şansa de a intra într-un club şi mai exclusivist decât cel oferit teoretic de sistemul de clase sociale britanic şi, odată cu aceasta, posibilitatea de a evada, de a fi diferit şi de a avea secrete faţă de ceilalţi. Expunerea la marginea acestei lumi avea să-l afunde, într-un final, pe Wynne într-un peisaj mental fantastic, à la James Bond.

În timpul vizitei din decembrie, când Penkovski îl abordase pe american, Wynne fusese la biroul rusului. Prima sa observaţie, tipică lui, făcuse referire la femei. „Fetele sunt

durdulii, sănătoase, dar au tenul neîngrijit şi nu se machiază. Sutienele şi deodorantele le sunt necunoscute”, remarca el.[431] Unul dintre bărbaţii de la întrunire i se păruse diferit. „Îşi ţinea spatele foarte drept, nici cocoşat, nici lăsat pe spate. Stătea nemişcat, iar mâinile lui viguroase şi palide se odihneau pe faţa de masă. Avea unghiile îngrijite. Purta o cămaşă fină de mătase şi o cravată neagră simplă. Costumul era impecabil.” Penkovski îi dăduse târcoale lui Wynne în timpul vizitei din decembrie, dar nu-l abordase, optând, în schimb, pentru american. La spectacolul de balet, din ultima seară, Penkovski îi sugerase, într-adevăr, lui Wynne că poate ar dori să invite o delegaţie sovietică la Londra.

Wynne s-a întors la Moscova în aprilie, chiar cu câteva săptămâni înainte de întâlnirea de la Marble Arch, pentru a discuta despre propunerea de călătorie la Londra, pe care avea s-o organizeze. Ningea, iar Wynne şi Penkovski traversau Piaţa Roşie spre un hotel. Rusul i-a arătat un buzunar ascuns de la pantaloni, pe care l-a tăiat cu o lamă şi a scos din el nişte documente, insistând să i le înmâneze lui Wynne, care s-a arătat circumspect. Britanicul nu dorea să se implice. La aeroport, în ultima clipă, Penkovski i-a oferit lui Wynne un plic pentru ambasada americană de la Londra. „Penkovski, eşti un tip plăcut, dar eu vreau să ajung în Londra, nu în Vladimir sau în mai ştiu eu ce închisoare nenorocită”, a spus omul de afaceri. „Nu vreau să am aşa ceva la mine când trec prin vama voastră.”[432] Într-un final, Wynne s-a înduplecat şi a luat o scrisoare, dar a predat-o MI6. Devenise curier.

Scrisoarea le era adresată reginei Elisabeta şi preşedintelui Kennedy, printre alţii. „Vă solicit să

consideraţi că vă sunt soldat devotat. De acum înainte, forţele armate de care dispuneţi mai includ un om”, scria. Serviciile de informaţii americane şi britanice şi-au dat seama că fuseseră contactate de acelaşi om şi, după ce au încercat să vadă ce ştia partea cealaltă, au fost de acord să colaboreze. Penkovski dorise să discute cu americanii, dar britanicii aveau un om de legătură, în persoana lui Wynne, dar şi alţi oameni la Moscova. De la Wynne aflaseră că Penkovski venea pe teritoriul lor în câteva zile. Nici una din părţi nu ştia dacă acesta din urmă era sincer sau nu. La scurt timp după aceea, Penkovski a sosit la Londra însoţit de o delegaţie. La aeroport, l-a salutat ceremonios pe Wynne. Mai târziu, imediat ce bărbaţii au ajuns la hotelul Mount Royal, l-a apucat pe Wynne de umăr. „Nu-mi vine să cred, Greville, pur şi simplu, nu-mi vine să cred.”[433] În seara aceea, Penkovski a aşteptat până după cină ca să se scuze şi să se retragă mai întâi în camera sa şi apoi în camera 360 unde avea să comită actul de trădare şi să ofere CIA şi MI6 informaţii importante, într-un moment critic al afacerilor internaţionale.

Relaţia dintre agent şi ofiţer are loc, de regulă, unu la unu. Însă Penkovski era un caz aparte. I s-au desemnat nu mai puţin de patru ofiţeri, atât datorită importanţei sale, cât şi pentru că întrunirile puteau avea loc în mediul controlat de la Londra, dar şi pentru că era o operaţiune comună pentru două servicii. Acest lucru crease un amestec instabil care, până la urmă, avea să explodeze.

Din partea americanilor fusese desemnat Kisevalter. Era cel mai indicat să încerce să stabilească o legătură cu ofiţerul necunoscut şi, în acelaşi timp, să aprecieze dacă

acesta era sincer sau nu. Kisevalter credea că el ar fi trebuit să fie şeful secţiei din divizia sovietică a CIA.[434] Dar nu era aşa, iar bărbatul care ocupa postul respectiv făcea şi el parte din echipa CIA din cameră. Familia lui Joe Bulik era slovacă la origine, iar el vorbea fluent rusa şi fusese ataşat pe probleme de agricultură la Moscova, în timpul războiului. Bărbatul cu părul negru şi ondulat, tuns scurt pe laterale, era un om al detaliilor şi secretos chiar şi faţă de propriii colegi. Kisevalter ar fi preferat să nu-l aibă pe Bulik prin preajmă. Bulik ştia acest lucru, dar el era şeful. Era o provocare să lucreze cu un coleg de la CIA, dar să lucreze cu o altă ţară, chiar şi cu vechiul aliat, Marea Britanie, era cu totul altceva. Nici unul dintre americani nu dorise să accepte această misiune, iar Bulik cu atât mai puţin. Fusese, însă, obligat.

Cel mai tânăr membru al echipei britanice era un bărbat de 34 de ani, care părea însă mult mai tânăr, pe nume Michael Stokes. Kisevalter îl considera capabil şi entuziast. Nu însă şi Bulik, care, mai târziu, avea să spună că i se păruse „de umplutură” şi „incorigibil” şi că îl iritase atitudinea sa relaxată din camera de hotel. „Îmi venea să-l iau la şuturi”, afirma Bulik cel arţăgos.[435]

Membrul mai vârstnic al echipei britanice era, spun multe voci, cel mai important ofiţer din istoria MI6 care nu va deveni niciodată şef. Harold Shergold era cunoscut de toată lumea drept Shergy. Înainte de război fusese profesor la şcoala Cheltenham. Bărbatul scund şi bine clădit, cu un aer uşor erudit, era, de fapt, un om timid, dar ai cărui elevi beneficiau de pe urma deosebitului său simţ al disciplinei. În timpul războiului, ajunsese în Corpul de Informaţii şi interogase prizonieri germani în Orientul

Mijlociu cu o pricepere care îi impresionase pe cei din jurul său.[436] După război, a mers în Germania aflată sub ocupaţie, unde a deprins meşteşugul coordonării agenţilor şi şi-a câştigat respectul colegilor pentru stăruinţa sa în a afla informaţiile dorite. Era un tip dinamic, dar la modul discret, şi nu făcea parte din cercul restrâns, elitist al celor de şcoală veche care dominaseră cândva MI6. În 1954, s-a întors la sediul MI6 de pe Broadway şi a preluat operaţiunile din zona baltică, aflând din dezastruoasele rezultate ale acesteia cât de capabil era inamicul sovietic. A fost unul dintre puţinii care au purtat lupta în interiorul biroului împotriva celor care refuzau să creadă că fuseseră induşi în eroare. El şi-a dat seama că MI6 nu avea nici un fel de activitate de spionaj în Uniunea Sovietică, doar praful de pe tobă.[437] Printre numeroşii tineri ofiţeri care aveau să beneficieze de patronajul său se număra şi Daphne Park. El avea să introducă profesionalismul în Serviciul Secret Britanic şi în activitatea acestuia împotriva sovieticilor, după ororile din Albania şi din ţările baltice, şi repetata descoperire de trădători. Este de datoria celor care controlează agenţii să devină legende, sugerează, la un moment dat, personajul Smiley al lui John le Carré.[438] Shergold şi Kisevalter erau amândoi legende vii în cadrul serviciilor în care activau.

Shergy conducea serviciul printr-o perioadă intensă, de triumfuri şi de dezastre. Exact cu două săptămâni înainte să-l aştepte pe Penkovski în camera 360, aşteptase un alt trădător, mai jos, pe aceeaşi stradă, la sediul MI6 de pe Broadway. Însă, acest trădător era colegul său. „Am vrea să discutăm câteva aspecte legate de activitatea ta la Berlin. Au apărut câteva probleme”, i-a spus Shergy lui George Blake, când acesta s-a întors din Beirut, de la un curs de învăţare a limbii.[439] Cei doi bărbaţi au traversat

apoi St James's Park. Dick White îl alesese pe Shergy, cel cu sânge rece, să-l demaşte pe Blake, care fusese identificat drept posibil spion datorită unui transfug polonez. La casa conspirativă a MI6 din Carlton Gardens, unde Blake dusese notele informative despre tunelul din Berlin, acesta era studiat acum cu grijă de către Shergy. Îşi petrecuseră dimineaţa tatonând subiectul, dar, după-amiază, Shergy a început să scoată documentele pe care transfugul polonez le identificase drept compromise şi toate trecuseră prin mâna lui Blake. Acesta din urmă a negat totul. Shergy l-a acuzat că este spion sovietic. Blake a negat. La ora şase, lui Blake i s-a permis să plece acasă, deşi a fost urmărit de o echipă de supraveghere a MI5. I s-a cerut să revină a doua zi, pentru un alt interogatoriu, şi apoi în ziua următoare. Shergy ştia că nu are dovezi admisibile deoarece dosarele nu puteau fi prezentate în faţa curţii. Fără o mărturisire, Blake ar fi scăpat nepedepsit. „După încă o jumătate de oră", va povesti Shergy mai târziu, „Blake ar fi putut fi liber."[440]

Exact când se pregătea să arunce prosopul, Shergy a schimbat abordarea. „Ştim că ai lucrat pentru sovietici", i-a spus lui Blake privindu-l în ochi. „Nu e vina ta. Ai fost şantajat şi nu ai avut încotro, a trebuit să colaborezi cu ei."[441] Aceste cuvinte au atins coarda sensibilă a lui Blake. Era un sentimental şi crezuse că se pusese în slujba unui ideal. Nu putea suporta gândul de a fi privit ca un om care fusese constrâns. „Nu, nu m-a torturat nimeni", a izbucnit Blake. „Nu m-a şantajat nimeni! Eu m-am dus la sovietici şi mi-am oferit serviciile de bunăvoie!"

Eliberându-se de povară, a mărturisit totul, cum începuse şi ce anume făcuse. Fiecare spion care mărturisise făcuse

o înţelegere să primească imunitate, dar Blake nu a cerut aşa ceva. A dezvăluit că, la Berlin, copiase lista cu agenţi a şefului staţiei, Peter Lunn. Mai târziu, Blake va mărturisi că trădase poate 500–600 de agenţi. Zeci dintre ei fuseseră ucişi, deşi acesta este un adevăr pe care Blake a căutat întotdeauna să-l nege. Se agăţa de convingerea naivă că KGB-ul spusese adevărul când îi promisese că nimeni nu aveau să sufere în urma trădării lui, ceea ce ar fi fost cu totul nemaiauzit. Shergy şi-a ascuns groaza pe care o simţea la auzul vorbelor lui Blake şi aproape că i-a stat inima în loc. „Te plictisesc?”, a întrebat Blake la un moment dat. „Deloc”, a răspuns Shergy. Apoi, s-a făcut ora şase 18 şi a venit vremea să plece acasă.

A doua zi, Shergy l-a dus pe Blake într-o casă din Hampshire, unde au stat timp de trei zile, pentru a obţine o măturisire oficială. Incredibil, dar adevărat, Blake a pregătit clătite împreună cu soţia şi cu soacra lui Shergy. Era ca o petrecere de weekend, cu excepţia faptului că afară aştepta Secţia Specială, iar înăuntru un ofiţer MI6 mărturisea că este trădător. Luni, Blake a fost dus înapoi la Londra şi arestat. O telegramă cifrată a fost trimisă la fiecare staţie MI6 din lume. Era compusă din două părţi. „NUMELE URMĂTOR ESTE AL UNUI TRĂDĂTOR”, se spunea în prima parte. Fiecare ofiţer MI6, de la Daphne Park, din inima statului Congo, şi până la noul angajat din Laos, îşi aduce aminte că a descifrat cele cinci litere din partea a doua: „B-L-A-K-E”.[442] Dick White le-a trimis americanilor un raport în care nu recunoştea chiar totul. Aceştia erau furioşi. Un american a afirmat că „transpirase sânge” în tunelul din Berlin. „O luăm de la capăt. Nu ar trebui să avem încredere în englezi.”[443]

Această dezvăluire, cum că mai existase un trădător, nu venea în momentul cel mai potrivit pentru desfăşurarea celei mai sensibile operaţiuni comune a celor două naţiuni. Însă temperamentul şi profesionalismul lui Shergy i-au cucerit pe cei doi americani care se pregăteau să-l întâlnească pe Penkovski. La cină, în locuinţa sa din Richmond, soţia sa care era vegetariană (o fostă sportivă olimpică) a pregătit o masă care i-a surprins plăcut pe cei doi ofiţeri CIA amatori de carne. „Staţi în faţa mea exact cum a stat şi George Blake când a mărturisit", le-a spus Shergy lui Kisevalter şi lui Bulik.[444] La două săptămâni după incidentul cu Blake, alţi ofiţeri mai puţin siguri pe ei s-ar fi ferit ca dracul de tămâie de un defector sovietic, temându-se să nu fie şi el un agent implantat sau, dacă era sincer, să nu fie compromis de un alt trădător. Însă Shergy nu s-a dat bătut. Atât MI6, cât şi CIA, zguduite de eşecul înregistrat în aceeaşi săptămână în încercarea de a-l răsturna de la putere pe Castro în Golful Porcilor, aveau nevoie de o reuşită.

Şi acum cei patru stăteau în faţa lui Penkovski. Pentru ei, bărbatul era un mister. Imediat ce şi-a exprimat uşurarea de a avea în sfârşit o întâlnire, şi-a mărturisit supărarea pentru că durase aproape un an până să ajungă acolo. „Dacă aţi şti câte fire albe mi-au apărut de atunci."[445] Unul dintre americani a scos prima scrisoare pe care rusul le-o dăduse studenţilor pentru a-i arăta că era pe mâini sigure şi i-a explicat că întârzierea fusese provocată, pur şi simplu, de căutarea unei căi sigure de comunicare.

– Acum, ca între prieteni, recunoaşteţi că nu aţi avut încredere în mine, a spus Penkovski. E neplăcut şi dureros.

Membrii echipei începeau să înţeleagă că trebuiau să se poarte cu mănuşi cu agentul lor.

– Nu, dimpotrivă, a minţit Kisevalter.

Acesta din urmă a întrebat dacă rusul primise un telefon. Nefericitul angajat al CIA, Busola, îi telefonase lui Penkovski în luna februarie. Însă o dăduse în bară. Penkovski a spus că primise un telefon, dar nu venise la momentul potrivit. Omul îi vorbise în engleză şi abia dacă înţelesese un cuvânt. Soţia şi fiica sa fuseseră prezente şi ele în cameră.

– Soţia dumitale nu îţi cunoaşte absolut deloc intenţiile? a întrebat Kisevalter.

– Nu ştie absolut nimic, a răspuns rusul.

Şi astfel, Oleg Penkovski, colonel în serviciul rus de informaţii militare cu o mulţime de relaţii, a început să-şi spună povestea. Biografia este crucială pentru spioni: agenţii trebuiau să înţeleagă de ce ştia ceea ce ştia şi de ce le spunea ceea ce le spunea. Numai înţelegând aceste lucruri puteau spera că vor fi în stare să stabilească dacă informaţiile pe care avea să le transmită erau reale sau false. Urma să fie verificat fiecare detaliu pentru a-i aprecia originalitatea şi conţinutul de adevăr. Echipa se hotărâse să-l lase să vorbească. Îşi luau cu toţii notiţe. Era de faţadă, întrucât ştiau că în servieta lui Shergy se afla un dispozitiv secret de înregistrare, dar nu doriseră să-i dezvăluie acest lucru lui Penkovski. Acesta vorbea grăbit,

deseori trecând de la un subiect la altul, fără să-şi ducă la bun sfârşit ideea. Echipa îl întrerupea cât de puţin posibil, pentru a-i permite să descarce povara cuvintelor pe care şi le reţinuse atât de mult timp.

Penkovski a explicat că se născuse în 1919, în Caucaz. Era singur la părinţi şi fusese crescut de mama sa. Evident, tatăl său deţinea cheia care putea dezlega această enigmă. Dispăruse fără urmă chiar după Revoluţia din 1917. „Aveam patru luni când m-a ţinut pentru ultima oară în braţe şi, de atunci, nu m-a mai văzut niciodată. Aşa mi-a spus mama.”[446] Acest adevăr era profund tulburător şi periculos pentru spion. Tatăl lui Penkovski fusese rus alb, luptase cu bolşevicii şi se presupunea că murise. În Uniunea Sovietică era periculos să ai un tată rus alb despre care nu se ştia nimic. Aşa că mama lui Penkovski crease ceea ce spionii numesc o legendă, o poveste falsă, menită să ascundă adevărul. Conform acesteia, tatăl său murise de tifos în 1919. Neştiind adevărul, Penkovski intrase în Partidul Comunist şi în Armata Roşie.

În acel moment, Kisevalter a întrebat cât timp putea sta Penkovski în camera 360, fără să trezească suspiciuni. Cam vreo două ore, a răspuns Penkovski. Dacă suna cineva în camera sa cât timp era cu ei, avea să spună că deconectase telefonul ca să doarmă. Apoi şi-a continuat povestea.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial fusese, la un moment dat, cel mai tânăr comandant de regiment de pe linia frontului. Se căsătorise cu fiica unui general şi reuşise să capete sprijinul unei alte figuri importante, generalul –

mai târziu mareşal – Serghei Varenţov. În timp ce se refăcea după ce fusese rănit, Varenţov îi ceruse lui Penkovski să aibă grijă de una dintre fiicele sale, al cărei soţ fusese împuşcat pentru că participase la o acţiune ilegală pe piaţa neagră. Fiica era distrusă şi s-a sinucis. Penkovski şi-a vândut ceasul ca să acopere cheltuielile de înmormântare. Când i-a spus toate acestea tatălui, Varenţov l-a luat pe tânăr sub aripa sa. „Îmi eşti ca un fiu”, i-a spus mareşalul lui Penkovski. Fiul găsise figura paternă de care nu avusese niciodată parte. Acum, aflat în camera de hotel de lângă Marble Arch, se întorcea împotriva sa.

Datorită protecţiei lui Varenţov, Penkovski fusese primit în academii militare prestigioase şi apoi în serviciul de informaţii militare, GRU. Lucrase în Egipt şi în Extremul Orient înainte să fie ataşat militar activ în Turcia. La vârsta de 30 de ani, ajunsese colonel şi ar fi putut la fel de bine să ajungă şi general. Era un membru al elitei, iar el ştia acest lucru. Dar fusese implicat într-o ceartă urâtă cu un superior pe care îl raportase. Ceea ce însemna că îşi căpătase o reputaţie deloc profitabilă cum că ar ţese intrigi împotriva colegilor. Putea fi „răzbunător”, recunoştea. Cariera fulminantă a lui Penkovski atinsese apogeul şi apoi regresase. Îi fusese refuzat un post în străinătate ca ataşat militar. Poate că deranjase prea multe persoane cu ambiţia şi cu prietenii săi sus-puşi, dar, cu un an în urmă, aflase de un alt motiv, despre care el credea că explică totul. Şeful statului-major din serviciul de informaţii militare îl chemase şi îi pusese întrebări despre tatăl său. „Aţi zis că tatăl dumneavoastră a murit, pur şi simplu”, îi spussese acesta şi apoi îi explicase faptul că KGB-ul revizuise arhivele şi aflase mai multe despre tatăl său, inclusiv despre un posibil trecut ţarist.

„Nu mi-am văzut niciodată tatăl şi nu am primit nici un colţ de pâine de la el”, spusese Penkovski.

„Dar, evident, aţi ascuns acest lucru”, îi replicase anchetatorul.

A fost categorisit drept nesigur din punct de vedere politic. De fapt, KGB-ul nu era sigur de el şi nu era cu adevărat convins de existenţa unui delict real, dar a fost de ajuns pentru a-i nărui speranţele de avansare. Acesta fusese momentul în care începuse să privească spre Occident. Ambiţiile nerealizate şi dorinţa de răzbunare sunt, după bani, motivaţia cea mai întâlnită pentru un agent care trădează. Comisia Ştiinţifică şi Tehnică de Stat îi oferise cel mai bun post la care putea să spere Penkovski: îi cerea să opereze sub acoperire şi să caute secrete tehnice în Occident. Şi chiar şi în aceste condiţii, KGB-ul avea rezerve în a-i permite să plece peste hotare. Numai ajutorul lui Varenţov, pe ultima sută de metri, făcuse posibilă prezenţa sa la Londra şi în acea cameră.

– Nu mă face niciodată general, le-a spus Penkovski celor patru ascultători, iar tema avea să fie reluată constant. Poate că am să devin general într-o altă armată, a glumit el. A vorbit pe scurt despre dezamăgirea sa politică faţă de Uniunea Sovietică, dar era limpede că aceasta era doar o problemă superficială care îi ascundea frustrările profesionale.

Bărbaţii sorbeau dintr-un Liebfraumilch slab în timp ce vorbeau. Dar asta, spuneau ei mai târziu, dorind parcă să

justifice în faţa superiorilor lor prezenţa vinului, numai pentru a-şi domoli setea, deoarece atmosfera din cameră devenea din ce în ce mai încinsă şi irespirabilă, din cauza fumului de ţigară. Nu puteau deschide ferestrele de teamă să nu îi audă cineva.[447]

Penkovski a început să ofere rapid informaţii pe care, înainte echipele CIA şi MI6 s-ar fi chinuit multă vreme să le adune şi să le pună cap la cap. Miopia de care suferiseră serviciile de informaţii britanic şi american, de la izbucnirea Războiului Rece încoace, încă nu se vindecase, iar anii în care Penkovski a fost spion aveau să fie cei mai încordaţi şi mai periculoşi din Războiul Rece, când mulţi credeau că un conflict, şi poate chiar unul nuclear, era iminent. Penkovski a început cu detalii despre structura şi personalităţile din cadrul GRU şi apoi a dezvăluit ce brigade erau echipate cu focoase nucleare. A explicat că rachetele care urmau să fie utilizate împotriva Marii Britanii erau amplasate la nord de Leningrad şi că existau tuneluri secrete care legau Ministerul Apărării de Kremlin. I-a plimbat prin toate informaţiile şi perioadele, aproape ameţind echipa. Proiectilele şi rachetele erau ultimele arme utilizate în Războiul Rece şi deveneau tehnologia care definea cursa înarmării nucleare, fiecare tabără încercând să demonstreze că avea viitorul de partea sa. Washingtonul devenise obsedat de ideea că exista un „decalaj între rachete”, Uniunea Sovietică fiind percepută drept mai avansată şi ca număr şi ca forţă şi diversitate a arsenalului, temere pe care o împărtăşea şi Londra, deşi nu în aceeaşi măsură.[448] John F. Kennedy tocmai fusese ales pe baza promisiunii de a elimina acest decalaj. Exact cu o săptămână înainte ca Penkovski să vină la Londra, Iuri Gagarin devenise primul om care călătorise în spaţiu, stârnind panică în rândul opiniei publice americane că SUA

rămâneau în urmă. (Pentru proaspătul deţinut George Blake, aceste veşti au reprezentat un uriaş impuls moral.) Penkovski le dezvăluise un secret important. Nu exista nici un decalaj. Sovieticii aveau mai puţine arme decât pretindea Hruşciov, şi programul lor prezenta deficienţe în zone-cheie precum electronica, şi sistemele de ghidaj. „Ştii, Oleg, apropo de proiectilele balistice intercontinentale, nu avem absolut nimic”, îi spusese Varenţov.[449] Avea să le ia ceva timp celor de la Washington, mai ales celor cu un interes deosebit în a vorbi de o ameninţare, până să-l creadă pe Penkovski, dar acesta urma să le ofere muniţie unora dintre oficiali, inclusiv preşedintelui, în discuţia cu forţele aeriene şi cu cei care militau pentru tot mai multe proiectile.

Penkovski le-a mai oferit o imagine nepreţuită a vieţii de dincolo de Cortina de Fier. Numai vreo două dintre cele şapte sau opt milioane de membri ai Partidului Comunist erau cu adevărat comunişti dedicaţi, a explicat el. Vizitele oamenilor de afaceri britanici la fabricile din afara Moscovei fuseseră anulate pentru ca aceştia să nu vadă vitele înfometate. În unele oraşe, lumea se revoltase din pricina lipsei alimentelor, şi oamenii mâncau cârnaţi din carne de cal. Tânăra generaţie era dezamăgită, le-a spus el.

Penkovski le-a atras atenţia bărbaţilor când a început să vorbească despre politica la nivel înalt.

– Ca soldat al vostru, trebuie să vă raportez că Uniunea Sovietică nu este absolut deloc pregătită în acest moment pentru război.

Le-a spus că URSS-ul ar fi trebuit înfruntat cu agresivitate. Hruşciov nu avea să atace deocamdată, dar se pregătea pentru momentul în care o „ploaie de rachete” avea să îngroape imperialismul. Liderul sovietic trebuia înfruntat în următorii doi–trei ani, înainte să apuce să fie pregătit.

– Aş vrea să fac un jurământ de credinţă faţă de dumneavoastră, a spus Penkovski la finalul primei întrevederi.

Bărbaţii s-au pus de acord să se revadă noaptea următoare.

– Vreau să am inima împăcată, pentru că fac un lucru irevocabil.

S-a oprit.

– Tot ce vă cer este să-mi protejaţi viaţa, a spus profetic. S-a oferit să facă ceea ce îşi doreşte orice serviciu secret de la agenţii săi: să rămână pe loc timp de un an sau doi, în loc să defecteze, având astfel posibilitatea de a strânge mai multe secrete pentru a îndeplini solicitările Londrei şi ale Washingtonului.

Penkovski a părăsit camera 360 la ora unu şi trei minute dimineaţa, după trei ore şi jumătate de discuţii. A mai stat în pat încă două ore, dar gândurile îi zburau numai la rachete şi la trădare. Lăsase în urmă patru ofiţeri de informaţii aproape ameţiţi de amploarea tornadei de

informaţii în care tocmai fuseseră prinşi. Şi era numai începutul. Penkovski avea să revină a doua seară şi apoi şi seara următoare, pentru a le împărtăşi secrete. În a doua noapte, a semnat un contract oficial. Aceasta este procedura standard prin care un agent este dus în punctul din care nu mai există întoarcere, trădarea fiind pecetluită. Penkovski nu a trebuit convins. „De aici înainte, mă consider un soldat al lumii libere care luptă pentru omenire, în întregul ei, şi pentru eliberarea oamenilor din patria mea, Rusia, de sub conducerea tiranică.”[450] Apoi a explicat ce informaţii i se ceruse se adune în timpul vizitei la Londra, de exemplu, informaţii despre substanţele chimice folosite drept combustibil solid pentru rachete, fapt care, în sine, dezvăluia slăbiciunile sovieticilor. De asemenea, i se ceruse să strângă toate informaţiile posibile despre metodele de supraveghere ale MI5. Foloseau supraveghetori în vehicule sau pedeştri, de exemplu? În cursul acestor întâlniri, Penkovski a văzut o impresionantă cantitate de 7 000 de fotografii din dosarele MI5, MI6 şi CIA, identificând aproape unul din zece chipuri care îl priveau, inclusiv sute de ofiţeri KGB şi GRU.[451] Printre aceştia se aflau aproape toţi spionii care operau în afara ambasadei sovietice de la Londra, deşi a avertizat echipa să nu trimită oameni să-i supravegheze, pentru a evita deconspirarea sa.

Delegaţia lui Penkovski a făcut turul ţării şi a mers la Leeds împreună cu Wynne. În timpul unei călătorii cu maşina spre nord, Kisevalter a citit în note că Penkovski oferise informaţii despre sistemele de rachete, în vreme ce ceilalţi membri ai echipei îşi comparau observaţiile.[452] Ceea ce a uimit cel mai tare echipa a fost faptul că Penkovski avea acces la figurile cele mai importante din armată, mai ales la mareşalul Varenţov. De asemenea, avea acces la

arhivele secrete ale serviciului de informaţii militare sovietice şi, prin intermediul lui Varenţov, putea obţine aproape orice informaţie despre rachete.

La Leeds, pe data de 23 aprilie 1961, toată escapada avea să capete multe dintre accentele unei farse. După ce au vizitat firmele britanice din oraş, Penkovski s-a oprit la un mic restaurant şi a dat pe gât un litru de bere rece. Timp de vreo două ore, a avut crampe, până când Wynne a chemat un medic, care l-a diagnosticat cu o iritaţie renală severă, provocată de faptul că băuse berea prea repede. „Acum mă simt bine, doar un pic slăbit din cauza fricii provocate de tot chinul ăsta”, a explicat Penkovski când a intrat în camera 31 a hotelului Metropole, în jurul orei 22:30, pentru a se întâlni cu echipa. Dacă ar fi fost dus la spital, ar fi putut trezi bănuieli, a spus el.[453] Cu o altă ocazie, amintind mai mult de Austin Powers decât de James Bond, Kisevalter s-a întâlnit cu Penkovski şi l-a condus la hotel. Kisevalter a intrat pe uşile rotative, dar şi-a dat seama că rusul nu era cu el. Apoi, s-a întors între uşile rotative exact când Penkovski intra în hotel şi, într-un final, au ajuns în părţi opuse. Apoi au intrat iar pe uşă, fără ca vreunul din ei să ştie când avea să iasă celălalt. În cele din urmă, au ajuns amândoi pe hol, sub privirile oaspeţilor curioşi.[454]

Echipa începea să bănuiască faptul că valorosul lor agent este puţin cam dezechilibrat. În Leeds, a dat detalii despre un plan sinucigaş cu accente comice, despre care pomenise la prima întâlnire. A explicat auditoriului stupefiat că nu avea nevoie decât de bombe nucleare de dimensiunile unei valize, pe care să le ducă la Moscova în genţi diplomatice. Urma să le ascundă în reşedinţa sa din

provincie şi apoi să le ducă în oraş, unde avea să le plaseze în coşuri de gunoi, distrugând comandamentul militar sovietic într-un atac preventiv, chiar înainte ca acesta să lanseze un atac asupra Occidentului.[455] „Aceasta este o notă despre ţinta numărul 1”, a spus el, înmânându-le o foaie de hârtie, „care trebuie aruncată în aer cu o bombă de una sau două kilotone.” Ţinta era sediul statului-major din Moscova. Bomba trebuia detonată între orele 10 şi 11 dimineaţa, pentru a face cât mai multe victime. Era limpede că petrecuse mult timp gândindu-se la cum trebuia procedat. Membrii echipei au ascultat cu răbdare, fără să-l întrerupă, uluiţi şi jenaţi, deopotrivă, de acest plan. Trei zile mai târziu, Penkovski stătea în faţa unei hărţi detaliate a centrului Moscovei, cu un pix roşu în mână, marcând, în total, de 24 de obiective care trebuiau sabotate astfel. „Aş putea merge chiar eu să le las pe toate în locul potrivit.”[456] „Intenţiile tale sunt bune”, i-a răspuns Bulik, „şi, la vremea potrivită, propunerea ta nu va fi ignorată.” Nu exista semn mai clar al amărăciunii profunde resimţite de Penkovski faţă de elita sovietică, ce îi blocase avansarea în carieră. Un psiholog ar fi avut ce povesti despre spionul fără tată care, într-o încercare de a-şi dovedi noua apartenenţă, decide că vrea să distrugă cu mâna lui instituţiile care îi fuseseră cândva o adevărată familie.

La fel ca în cazul preotului la spovedanie, ascultatul este un aspect important al activităţii unui ofiţer de caz. Penkovski era un singuratic. Avea puţini prieteni apropiaţi şi, cum se întâmplă în cazul multor spioni, relaţia cu ofiţerul de caz era una cât se poate de apropiată. Nu putea vorbi aşa de deschis cu nimeni altcineva, nici măcar cu soţia sa. Relaţia spion–ofiţer este strânsă, dar, în acelaşi timp, înşelătoare prin natura sa. În fond, spionul nu ştie

nici măcar numele adevărat al ofiţerului în faţa căruia îşi pune sufletul pe tavă. Intensitatea acelor prime întâlniri şi a dorinţei lui Penkovski de a trăda i-a speriat până şi pe profesioniştii experimentaţi din echipă. În timp ce-l ascultau vorbind, îşi puneau cu toţii întrebările pe care le pune fiecare ofiţer de caz când cunoaşte un agent. Ce îl face să reacţioneze? Ce îşi doreşte? Cât de departe era dispus să meargă?

Ambiţia neîmplinită a lui Penkovski stătea în miezul personalităţii sale instabile. Aceasta se cristalizase într-o sete de răzbunare. Însă, agenţii şi-au dat seama curând că, în fond, mai erau şi alte motive. Pentru mulţi, deşi nu pentru toţi, banii oferă un stimul suplimentar. În unele cazuri, constituie motivul principal. De exemplu, oficialului care are datorii şi are nevoie de o soluţie i s-ar putea oferi bani în schimbul dezvăluirii de secrete. Penkovski nu spiona pentru bani, dar, cu siguranţă, întrebase de ei încă de la prima întâlnire. Aluziile începuseră discret. Voia să trăiască mai bine şi să ofere tot confortul familiei sale, spusese el, inclusiv o casă nouă la periferia Moscovei. Kisevalter îi explicase că aveau să-i fie virate lunar sume de bani într-un cont bancar. Puteau să înceapă de la prima culegere de informaţii şi înainte să reuşească, de fapt, să se întâlnească cu echipa?, întrebase Penkovski. La finalul celei de-a doua întâlniri, a recunoscut că avea datorii. Putea echipa să-i procure un diamant de un carat pe care să-l introducă pe ascuns în ţară? venise sugestia sa.

De asemenea, a început să înşire o listă lungă de obiecte de lux occidentale de care avea nevoie, printre care stilouri, cravate, lac de unghii şi ruj. După ce o întâlnire se terminase, revenise în cameră zece minute mai târziu, cu

un sacou direct peste lenjeria intimă, explicând că lăsase un blocnotes lângă un fotoliu. În blocnotes era o listă cu tot soiul de lucruri, atent întocmită de soţia sa, şi scrisă cu cerneală roşie. Conţinea tăieturi din reviste cu articole scumpe de damă şi contururile tălpilor soţiei şi ale fiicei lui Penkovski, pentru ca acesta să le cumpere pantofi de mărimea potrivită. Le-a spus că soţia sa fusese impresionată de viaţa şi de bunurile ocidentale cât locuiseră în Turcia. Penkovski însuşi era amator de aşa ceva şi a petrecut trei ore cu Wynne la Harrods. La un moment dat, Stokes, care purta cam aceeaşi mărime cu el, a fost trimis pe Oxford Street, să i se ia măsurile pentru un costum. Rusului îi plăceau hainele frumoase – la un moment dat, i-au fost cumpărate nişte cămăşi albe, elegante, şi două umbrele roşii cu volănaşe ornamentale. Nu toate cadourile erau pentru el sau pentru familia sa. Multe dintre ele erau destinate mentorilor săi din elita sovietică, incluzând aici medicamente menite să le îmbunătăţească viaţa sexuală. Echipa s-a gândit că bunurile de consum aveau să uşureze accesul spionului lor spre centrul puterii. Setea de bunuri occidentale a celor care conduceau ţara era un semn trecut cu vederea al faptului că, deşi maşinăria sovietică producea pe bandă rulantă proiectile, rachete şi tehnică militară, nu ţinea pasul în domeniul bunurilor de consum pe care, de fapt, şi le doreau oamenii. Numai oficialii care călătoreau în străinătate înţelegeau acest lucru, care dezvăluia o slăbiciune care, într-un final, avea să ducă la subminarea din interior a comunismului.[457]

Deseori, Penkovski cerea echipei să evalueze informaţiile pe care le furniza.[458] Ridicase problema plăţii chiar din prima scrisoare transmisă lui Wynne. Menţionase că, din câte auzise, unii spioni primiseră chiar şi un milion de

dolari. Echipa a încercat să evite să dea prea multe detalii. Aveau să-i vireze 1 000 de dolari pe lună, într-un cont escrow, dar putea fi mai mult de atât, i-au spus. Însă nu era vorba doar de bani. Insistenţele sale de a-i fi recunoscut meritul aveau legătură şi cu dorinţa de a-şi obloji orgoliul şi de a-şi confirma propria imagine de sine ca om extrem de valoros, dar, desigur, şi cu dorinţa de a-şi rotunji veniturile. Pur şi simplu, dorea să fie cel mai bun. „Vreau să fac lucruri măreţe, ca să mă consideraţi Numărul 1”, a declarat el. „Cred că nu sunt doar un agent – nu, sunt cetăţeanul vostru. Sunt soldatul vostru... sunt capabil de lucruri extraordinare. Vreau să dovedesc acest lucru «cât mai repede posibil».” Ultimele patru cuvinte le-a spus în engleză, voind parcă să accentueze dorinţa de a-şi dovedi loialitatea.[459]

Lăcomia, ca şi banii, îi motivează adesea pe spioni, şi satisfacerea acesteia este o cale prin care pot fi răsplătiţi. De asemenea, este expresia unei personalităţi dornice să-şi asume riscuri, mânate de mândria de sine. La întâlnirea de pe 1 mai, de la Londra, Penkovski a spus că Wynne îi promisese să-l ducă la un „club de noapte foarte mare”.[460]

– Şi nu ne iei şi pe noi cu tine? a întrebat Bulik.

După cum se mai întâmplă, chestiunea femeilor care ofereau o companie plăcută se suprapunea pe aceea a banilor, în acest stadiu.

– Acum am să-i stric cheful domnului Harold, a spus Penkovski privindu-l pe Shergy, care era responsabilul cu

finanţele. Mi s-a spus că te costă 50 de lire să te duci la un club de noapte. Mi s-a spus că te costă 10 lire să dansezi cu fetele şi că te costă mult să iei şi o masă. El [referindu-se la Wynne] a spus 50 de lire, ca să plătesc şi pentru el.

La douăsprezece şi jumătate noaptea, după o zi de muncă de spion sovietic, urmată de o seară de muncă de spion occidental, Penkovski a plecat să petreacă.

Când cei cinci s-au reîntâlnit, în după-amiaza următoare, Penkovski avea încă dureri de cap, dar şi un zâmbet larg pe buze. Se despărţise de o fată la 4:30 dimineaţa, după două ore petrecute în apartamentul acesteia, a explicat el, apoi se trezise la 7 dimineaţa, ca să meargă la ambasada sovietică.[461]

– Am fost la cel mai luxos cabaret. Nu mi-aţi putea prelungi şederea cu încă vreo zece zile? a glumit el.

Cunoscuse o fată de 23 de ani şi i-a recitat plin de mândrie, în faţa întregii echipe, numărul de telefon.

– Era o fată de treabă, oarecum experimentată în meseria ei, a spus spionul satisfăcut.

– Mai spune-ne o dată numărul ei, a glumit Shergy.

Wynne îi plătise fetei 15 lire şi îl prezentase pe Penkovski ca pe Alex din Belgrad. Cu toate că era destul de

stânjenitor, echipa l-a întrebat dacă „avusese grijă”. I-a asigurat că se spălase bine şi că nu se putea îmbolnăvi. Apartamentul ei era mai drăguţ decât apartamentul lui din Moscova, a adăugat el admirativ.

Setea lui Penkovski de apreciere se manifesta şi în cererile sale repetate de a se întâlni cu un reprezentant al guvernului pentru a se prezenta oficial. Iniţial, britanicii nu au ştiut cum să procedeze, spre amuzamentul americanilor, până când Penkovski a cerut să fie dus la Washington, ca să se întâlnească cu preşedintele. Într-un final, s-a găsit o soluţie care să-l liniştească. La a paisprezecea întâlnire, Shergy i-a spus:

– Ascultă cu atenţie. Peste zece, cincisprezece minute, un înalt reprezentant al Ministerului Apărării din Marea Britanie va veni aici. Vorbeşte în numele lordului Mountbatten, ministrul Apărării [de fapt, Mountbatten era şeful statului-major al armatei la vremea aceea]. Trebuie să fii conştient de faptul că este în măsură să-ţi dea asigurări pentru viitorul tău, pentru promisiunile pe care ţi le-am făcut şi să-ţi confirme ce ţi-am spus. Shergy a părăsit camera şi s-a întors alături de invitatul său special.

Bărbatul care a intrat în cameră în noaptea aceea – aceeaşi noapte în care Blake era dus la Wormwood Scrubs să ispăşească o pedeapsă de 42 de ani – era şeful MI6, Dick White. În mod normal, şefii nu-i cunosc pe agenţi, dar White ştia că acesta nu era un agent oarecare. Penkovski era esenţial pentru organizaţia MI6. El le oferise şansa de a repara efectele dezastrelor numite Philby şi Blake, de a restabili relaţiile cu americanii şi de a spăla reputaţia

Serviciului în Whitehall.[462] White i-a explicat că lordul Mountbatten regreta că nu se putea întâlni personal cu Penkovski, dar că avea un mesaj pentru el:

– Vă admirăm pentru poziţia pe care aţi adoptat-o şi suntem conştienţi de riscurile pe care vi le asumaţi. De asemenea, ne-au fost transmise informaţiile pe care ni le-aţi adresat. Pot doar să vă spun că acestea vor fi de cea mai mare valoare şi importanţă pentru Lumea Liberă.

– Sper de mult la acest lucru, a răspuns Penkovski. Am făcut tot ce am putut să-mi dovedesc credinţa, devotamentul şi disponibilitatea de a lupta sub stindardul ţării dumneavoastră până la sfârşitul vieţii. Penkovski a spus apoi că dorea să jure credinţă reginei Elisabeta a II-a şi preşedintelui Kennedy, pe care îi slujea ca un soldat devotat. Sper că, pe viitor, voi fi binecuvântat cu acest noroc de către regină.

– Îl implor să aibă grijă la marele risc pe care şi-l asumă, a spus White şi i-a cerut lui Kisevalter să traducă. Dar vreau să ştie că, dacă vine vremea să părăsească Rusia şi să se stabilească în Occident, ne vom respecta neîndoielnic şi cu fermitate obligaţiile pe care evident că le avem faţă de el.

– Mie îmi este limpede acest lucru şi cred că şi dumneavoastră, a spus Penkovski. Vă rog, îndepliniţi-mi solicitarea ca, într-un moment prielnic, lordul să-i spună Majestăţii Sale Regina că armatelor sale li s-a alăturat un nou membru, un colonel din Moscova, din statul-major

sovietic, care îndeplineşte sarcini speciale, dar care, de fapt, este colonel în serviciul Majestăţii Sale.

S-a servit vin pentru a se toasta. White s-a scuzat şi a ieşit împreună cu Shergy. Când Shergy s-a întors, Kisevalter a explicat că Penkovski era dornic să ştie ce impresie lăsase. „Oh, foarte bună”, a spus Shergy. Acest lucru era doar în parte adevărat. După prima întâlnire, Shergy i-a raportat lui White că Penkovski era instabil şi motivat de vanitate. White credea că Penkovski era „nevrotic, extrem de riscant şi nebun”, dar, în acelaşi timp, ştia că materialul era preţios şi a început să se folosească de el cu pricepere pentru a încerca să restabilească reputaţia Serviciului.[463] La întâlnirile ulterioare, Penkovski avea să spună că apreciase vizita, dar se întrebase de ce nu se întâlnise încă cu regina.

Shergy şi ceilalţi ştiau că pariau pe un câştigător cu Penkovski, un spion extrem de bine plasat, care era dornic să rămână pe loc şi să mai culeagă şi alte informaţii, mai degrabă decât să defecteze. Penkovski a cerut chiar el un mic aparat Minox pentru a fotografia documente şi a fost învăţat cum să-l folosească, în timpul întrunirilor. Entuziasmul şi dorinţa sa de a-şi asuma riscuri erau uluitoare. Dar acest lucru ridica o problemă, aceeaşi cu care se confruntase şi CIA-ul cu câteva luni mai devreme şi pe care nu reuşise s-o soluţioneze: cum aveau să fie transmise informaţiile la Moscova?

O soluţie era să îl folosească pe Wynne drept curier. Marele avantaj al unui om de afaceri era că Penkovski ar fi avut permisiunea de a-l întâlni pe probleme profesionale,

aşadar, nu ar fi existat suspiciuni şi nu ar fi fost nevoie de un contact ilegal. Dar Wynne mergea doar ocazional la Moscova. Trebuia să existe un mijloc prin care să ia în mod regulat contact cu el. Nimeni nu mai reuşise să controleze cu succes un agent la Moscova.[464] În anii anteriori, ofiţerii MI6, precum Daphne Park, care fusese detaşată acolo la jumătatea anilor 1950, reuşiseră doar să profite de anumite situaţii pentru a spiona, mai degrabă decât să-i controleze cu adevărat pe agenţi. Când a ajuns, ambasadorul o avertizase că orice rus care vorbea cu ea era fie un nebun care îşi risca viaţa şi libertatea, fie un agent implantat al KGB-ului.[465] În timpul unei vizite la Kalinin, cu locţiitorul ataşatului militar aero, Park a descoperit sediul local al KGB-ului, a găsit uşa deschisă, a intrat şi a urcat scările la un etaj la care erau situate toate birourile oficialilor. Pe fiecare uşă era trecut numele şi postul ocupat de persoana care lucra acolo. Park şi ataşatul au scos pixurile şi carnetele de însemnări şi, timp de 20 de minute, au scris fiecare detaliu. Când, ulterior, s-au trezit că erau urmăriţi, au pus pe ei costumele de baie şi au fugit, traversând Volga.[466] Nu era acelaşi lucru cu a avea control asupra unui oficial de rang înalt din serviciul rus de informaţii militare. Însă MI6 îşi putea cel puţin trimite oamenii în oraş, pe câtă vreme CIA-ul era blocat de propriul Departament de Stat. „Voi ce aveţi?”, l-a întrebat Shergy pe Bulik, la un moment dat, referindu-se la resurse şi la oameni în capitala sovietică. „Zero barat”, a răspuns Bulik.[467]

În timpul şedinţei de informare, Kisevalter a dominat discuţiile, dar, când a venit momentul organizării metodelor de spionaj, Shergold, omul detaliilor, a preluat conducerea. Au fost prezentate opţiunile existente, printre care şi o cutie de scrisori moartă, aflată sub control, în

care materialul avea să fie lăsat preţ de câteva secunde sau minute înainte de a fi ridicat. Se puteau întâlni la un meci de fotbal şi să treacă unul pe lângă altul într-un bufet aglomerat în care intrau pentru un pahar de bere? Echipa a analizat fiecare detaliu din rutina zilnică a lui Penkovski şi mişcările sale, în căutarea unor posibilităţi de intrare în contact.

Shergy a conceput un plan. Dacă recurgeau la soţia omului MI6 de la Moscova? Cei doi se puteau întâlni într-un parc. Penkovski putea lăsa materialul în căruciorul ei, fără să spună nimic. Penkovski a sugerat că ar fi fost bine să stea un pic de vorbă cu ea. S-a convenit că, data următoare când Wynne avea să meargă la Moscova, cei doi bărbaţi puteau face schimb de materiale şi de mesaje. Mesajul lui Wynne urma să conţină detalii despre organizarea întâlnirii din parc. Bulik va afirma ulterior că nu fusese dispus să apeleze în mod regulat la această metodă. „Poţi să faci asta o dată, de două ori, dar mai des de atât mergi la risc”, le-a spus el britanicilor. Şi-a amintit (poate parafrazând uşor) că răspunsul britanicilor fusese: „Şi tu cu ce vii, americanule, în afară de gura aia mare?” „Aşa de nesuferiţi erau.”[468] Americanii se străduiau să strecoare în ambasadă un ofiţer CIA sub acoperire, dar era o operaţiune care lua timp.

În ultima zi a vizitei sale, fidel stilului care îl consacrase, Penkovski a menţionat că îi ceruse o fotografie recepţionerei de la hotel, o anume Valerie Williams. Aceasta îi spusese că nu are. Aşa că îi dăduse cinci lire şi îi ceruse să facă una ca să i-o dea. Femeia îi făcuse pe plac şi i-o dăduse a doua zi, împreună cu o scrisoare „amabilă” în care îi spunea că membrilor personalului le era interzis

să iasă cu oaspeţii. „Iată cum mi-am cheltuit ultimele lire!”, le-a spus el membrilor echipei.[469]

Penkovski s-a întors la Moscova pe 6 mai, încărcat de cadouri şi de instrucţiuni secrete. Două zile mai târziu, s-a dus la un telefon public, a sunat la un număr şi a închis, după care a făcut la fel. Asta însemna că era pe poziţie.[470] Călătoria sa a fost considerată un succes de către superiorii săi sovietici, în parte datorită darurilor pe care le-a adus, dar şi datorită informaţiilor de o importanţă redusă, de altfel, pe care i le furnizase echipa. Câteva săptămâni mai târziu, Wynne s-a întors pentru un târg de comerţ. Pe drumul de la aeroport, au făcut schimb de pachete în care erau inclusiv filme fotografice. Wynne s-a dus la ambasada britanică şi le-a înmânat nedeschise şi fără să-i spună o vorbă lui Rauri Chisholm, şeful staţiei MI6. Cei doi bărbaţi au făcut schimb de bilete în loc să vorbească, în caz că li se plantaseră microfoane.[471] În seara aceea, la cină, Wynne i-a arătat lui Penkovski o fotografie cu soţia lui Rauri, Janet, spunându-i însă că o cheamă Anne. Aveau să se întâlnească într-un parc aflat pe bulevardul Ţvetnoi. Dacă avea un cărucior, trebuia să se apropie de ea şi să-i dea o cutie de bomboane, în care puteau fi ascunse filmele.

Janet Chisholm îşi asuma riscurile. Dar era o femeie capabilă şi inteligentă. Nu este simplu să fii soţia unui ofiţer MI6 în misiune. Soţul va lucra adesea până târziu, la mult timp după ce s-a încheiat activitatea de acoperire. Foarte probabil nu ai voie să-l întrebi ce a făcut. Iar prietenele te-ar putea întreba cu delicateţe de ce soţul tău nu a fost avansat la rangul de ambasador şi este încă doar secretar I. Poate că acesta era unul dintre motivele, mai

ales la începuturi, pentru care multe relaţii se cultivau în branşă, iar ofiţerii se căsătoreau cu secretarele care le înţelegeau meseria şi care puteau fi de încredere. Janet fusese o astfel de secretară. După ce învăţase limba rusă, se alăturase Serviciului la vârsta de 20 de ani şi apoi îl cunoscuse pe Rauri şi se căsătoriseră. Până în ziua morţii, a avut una dintre calităţile cele mai importante pentru o secretară din MI6: discreţia. Nu a spus niciodată absolut nimic despre activitatea ei cu Penkovski.[472]

În ziua de 2 iulie, Janet Chisholm şi Penkovski au mers fiecare pe alt drum, spre micul parc din oraş. Era aglomeraţie, şi Penkovski a aşteptat să înceapă ploaia şi să se risipească mulţimea înainte să se apropie. Janet purta o jachetă maro din piele întoarsă, cum fusese înţelegerea. El le-a dat copiilor o cutie de bomboane. Înăuntru erau două foi de hârtie şi şapte role de film. Materialul era atât de important, încât fragmente din acesta aveau să-i fie comunicate personal preşedintelui Statelor Unite, nouă zile mai târziu. Aceasta avea să fie prima din cele 12 astfel de contacte discrete, între cei doi, din lunile următoare. Soţul ei era sub strictă supraveghere, dar femeia era convinsă că, în cazul ei, aceasta era minimă.

Veştile bune de pe biletul lui Penkovski erau că, pe data de 18 iulie, revenea la Londra pentru o expoziţie care se ţinea în Earl’s Court. De data aceasta stătea în Kensington. Stokes s-a întâlnit cu el şi l-a condus la un apartament din apropiere. Primul subiect abordat a fost cum decursese întâlnirea cu Janet.

– Am lucrat corect cu doamna sau nu? a întrebat el în căutare de laude.

Lui Penkovski, Shergy i s-a părut mai inaccesibil, mai rece, dar, cum era în firea sa, a vrut să-l impresioneze.

– Ai stat un pic prea mult cu ea, a spus Shergy, perfecţionist ca întotdeauna.

– Scuză-mă, am şi eu destulă minte. Nu poţi să vii, să predai şi să dispari. Este imposibil... Locul nu e potrivit.

Evident, lui Penkovski nu i-a plăcut faptul că nu fusese copleşit cu aprecieri. Însă era drept că viaţa lui era în joc, fiind spion profesionist, şi cunoştea Moscova mai bine. Echipa începea să-şi dea seama că nu avea să fie simplu de manevrat. Cine conducea în acest dans?, s-au întrebat.

Reputaţia lui Penkovski ca fiind unul dintre cei mai importanţi spioni din timpul Războiului Rece se datorează, în mare măsură, momentului ales. Pe lângă munţii de informaţii tehnice despre rachete şi spioni, era, în acelaşi timp, capabil să furnizeze, pentru prima oară, informaţii despre ceea ce gândeau liderii sovietici într-un moment în care tensiunea era în creştere. În iunie 1961, nou instalatul preşedinte Kennedy se întâlnise cu vicleanul prim-secretar Hruşciov, la o reuniune dezastruoasă la Viena. Hruşciov cel intimidant era hotărât să se arate autoritar cu băiatul cel nou, iar Berlinul avea să devină martorul acestei încleştări a voinţelor. Sovieticii voiau să stabilească statutul oraşului până la sfârşitul anului şi să împiedice afluxul spre vest al

oamenilor (100 000 de persoane fugiseră în prima jumătate a anului 1961). Luau chiar în considerare încheierea unui tratat de pace cu Germania de Est, lucru care avea să le ofere efectiv controlul asupra oraşului aliaţilor lor comunişti. Avea să izbucnească un nou război dacă America se implica, a spus Hruşciov la Viena. „Atunci, domnule preşedinte, va fi război”, a răspuns Kennedy. Casa Albă nu ştia dacă liderul rus juca la cacealma sau dacă, după cum pretindeau adepţii acţiunilor în forţă de la Washington, dorea cu adevărat începerea unui război. Penkovski îi putea ajuta să afle.

Berlinul a dominat a doua rundă de întâlniri ale lui Penkovski. Întrebarea la care toată lumea căuta răspunsul era dacă Uniunea Sovietică chiar era pregătită pentru război. Înainte, CIA şi MI6 nu ştiuseră ce gândeau, de fapt, cei din conducerea sovietică. Acum aveau un om care putea oferi informaţii din culise, le putea spune dacă sovieticii doreau un conflict şi dacă erau capabili să-l câştige.

„Nu sunt pregătiţi”, a explicat Penkovski auditoriului, care a răsuflat uşurat. „Afirmaţiile lui Hruşciov pe tema asta sunt la cacealma... Raţionamentul este, pur şi simplu, acesta: dau o lovitură puternică, provoc puţină vărsare de sânge, iar americanii şi britanicii se vor speria şi se vor retrage. Pe asta se bazează.” A dezvăluit faptul că, în jurul lui Hruşciov, existau persoane care nu erau de acord cu acesta şi care ar fi putut încerca să-l înlăture de la putere dacă dădea greş. Accesul lui Penkovski la asemenea informaţii, garantat în mare măsură de zvonurile pe care le auzea de la Varenţov, era nepreţuit. Iar el avea marele talent de a intra în graţiile elitei sovietice şi de a-şi linguşi

şefii. (Îi scrisese lui Hruşciov şi se plânsese că mormântul lui Karl Marx, de la Londra, era într-o stare jalnică, lucru care îi adusese aprecierea la Kremlin şi, fără îndoială, a creat iritare la ambasada din Marea Britanie.) A reuşit chiar să aducă note de la întâlnirea la nivel înalt dintre Kennedy şi Hruşciov, note care erau distribuite Partidului Comunist din URSS şi din lumea întreagă. Penkovski ştia că era un document extrem de valoros şi îi plăcea să citească cu glas tare fragmente din acesta.

În Biroul Oval, în ziua de 13 iulie, preşedintele Kennedy era informat personal despre Penkovski de către directorul CIA, care a explicat că Hruşciov nu era pregătit de război.[473] Kennedy mărturisise că era amator de romane cu spioni şi că îi plăceau mai ales cele cu James Bond. Cinase cu Ian Fleming înainte să devină preşedinte (cu acelaşi prilej, şeful CIA, Allen Dulles, fusese suficient de interesat de ideile lui Fleming legate de destabilizarea regimului lui Castro, printre care se număra şi aceea de a-i convinge pe cubanezi să-şi radă barba, spunând că în ea se aflau particule radioactive rămase în urma unui test nuclear, încât încercase ulterior să se întâlnească cu autorul şi deseori îi întreba pe cei de la CIA dacă puteau realiza dispozitivele despre care citise în cărţile acestuia). Din câte se spune, Kennedy citea, asemenea asasinului său, un roman din seria Bond, cu o zi înainte să moară.[474] Spionii ştiau că miturile care îi aveau drept subiect îi puteau seduce nu numai pe agenţi, dar şi pe liderii politici, şi, astfel, CIA-ului i-a fost mai simplu să-l facă pe Kennedy să îi cumpere marfa (incluzând aici Golful Porcilor). Nu este deloc surprinzător faptul că preşedintele a fost fascinat de Penkovski. Iar informaţiile rusului au avut un mare impact. Pe 25 iulie, bazându-se în parte pe informaţiile primite de la întâlnirea din apartamentul situat în Kensington,

preşedintele Kennedy se adresase poporului american şi semnalase faptul că avea să-i ceară adversarului său să demonstreze că nu jucase la cacealma în confruntarea de la Berlin. Spunea că acum oraşul devenise „un loc minunat în care Occidentul trebuie să-şi dovedească voinţa şi curajul, un punct esenţial în care îndatoririle pe care ni le-am luat în mod solemn încă din 1945 şi ambiţiile sovieticilor se întâlnesc într-o confruntare esenţială”.[475] Surprins de fermitatea reacţiei americanilor, Hruşciov a decis să bată în retragere şi a optat, în schimb, pentru o altă modalitate de a stăvili şuvoiul de refugiaţi ce se revărsa spre vest.

Informaţiile lui Penkovski erau atât de importante încât a stârnit o aprinsă dezbatere legată de posibilitatea ca acesta să fie agent dublu. James Jesus Angleton, vechiul prieten al lui Philby şi şeful serviciului de contraspionaj, credea că Penkovski ar fi putut fi un nebun „care încearcă să ne bage în război cu ruşii”.[476] Unii au cerut ca Penkovski să fie supus testului cu poligraful. Britanicii s-au opus, susţinând că astfel nu puteau decât să-l îndepărteze. Unul dintre aceia care afirmau cu tărie că era un agent real a fost Maurice Oldfield. „Moulders” devenise ofiţerul de legătură al MI6 la Washington şi, când nu se implica în aventuri erotice periculoase cu diverşi tineri, urma eficienta strategie de a încerca să se apropie pe cât de mult posibil de americani. El îl descria pe Penkovski ca pe „răspunsul la rugăciunile noastre” în această misiune.[477]

Fotografiile făcute cu aparatul Minox de către Penkovski erau aşa de bune încât au trezit bănuieli că poate le făcuse chiar KGB-ul. Aşa că, în timpul unei întâlniri, un membru al echipei a strigat „Prinde!”, aruncându-i lui

Penkovski un aparat de fotografiat şi cerându-i să facă o fotografie a unei hărţi în timp ce preparau o ceaşcă de ceai (dat fiind că erau în Marea Britanie, pauza de ceai, de la patru după-amiaza, era obligatorie).[478] Penkovski a făcut 50 de fotografii şi apoi i-a aruncat înapoi aparatul. După ce au fost developate, au văzut că erau perfecte. Echipa de agenţi a răsuflat uşurată. La Moscova avea să fotografieze vrafuri de manuale secrete, cărţi de adrese, cărţi de telefon şi tot ce îi pica în mână, inclusiv o versiune strict secretă a unui document intitulat „Gândirea militară”, care analiza modul de gândire al ofiţerilor superiori. MI6 şi CIA nici măcar nu ştiau că existase şi o versiune strict secretă.[479]

Penkovski a explicat echipei că, printre îndatoririle sale, în timpul celei de-a doua vizite la Londra, se numărase şi aceea de a avea grijă de soţia şi de fiica generalului Ivan Serov, şeful serviciului militar de informaţii rus, fostul şef al KGB şi omul care se ocupase de masacrul din Ungaria, din 1956.[480] Le-a condus la hotel pe cele două femei, le-a scos la cină şi într-un club de noapte, unde au dansat rock and roll. Ba chiar le-a împrumutat bani când i-au terminat pe ai lor. „A făcut tot, doar că a exagerat”, şi-a amintit Kisevalter mai târziu.[481] „A început să flirteze cu fiica lui Serov, Svetlana, şi l-am rugat aproape în genunchi: «Fata asta nu e de tine. Hai să nu ne complicăm viaţa.»„

„Bine, dar ei îi place”, a răspuns Penkovski.

„Mai sunt şi altele. Numai asta nu”, l-a implorat Kisevalter.

Pentru a ajuta în procesul de cucerire a tatălui Svetlanei, Kisevalter s-a dus chiar la cumpărături şi i-a luat un pulover cu anchior şefului serviciului militar de informaţii sovietic, să-l poarte când juca tenis.[482] La întoarcere, Serov l-a chemat pe Penkovski să-i mulţumească personal şi a spus că avea să se ocupe ca acesta să fie trimis la Washington.[483]

Penkovski vorbea din ce în ce mai des despre Occident folosind cuvântul „noi”. Pentru a-l încuraja, Shergy şi Bulik i-au adus uniforme americane şi britanice de colonel ca să le poată proba. Ulterior, Shergy se va plânge americanilor că nu i se spusese că aveau să pună pe uniforme medalii, care le făceau să arate mai bine.[484] Uneori, Penkovski îşi încuraja noii tovarăşii să pornească un război cu sovieticii în Iran sau în Pakistan, pentru a scoate la iveală moralul scăzut al populaţiei. Chiar voia să joace rolul de general în fruntea armatelor, nu doar de spion care furnizează informaţii. „Penkovski era exemplul clasic pentru patologia care afectează mintea unui spion cu adevărat important”, îşi amintea Dick White mai târziu. „Penkovski credea că: «pot, cu o singură mână, să înclin balanţa puterii».”[485]

În septembrie 1961, Parisul a fost gazda următoarei runde de întâlniri, Penkovski conducând o altă delegaţie. Wynne l-a aşteptat la coborârea din avion, intrând în posesia a 11 filme şi note consistente. „Greville, e minunat, cu adevărat minunat. Paris, venim!” Cei doi bărbaţi s-au bucurat de luminile strălucitoare şi au petrecut mult timp pe Champs-Élysées, admirând femeile, de care şi Wynne era foarte interesat. La un cinematograf, rula un film cu spioni.

– Poate avem ceva de învăţat, Greville.

– Nu m-aş mira, a răspuns Wynne.

– Poţi fi sigur de un lucru. O să se termine totul cu bine, a spus Penkovski.

– Mă aştept că o să rămână cu fata, a meditat Wynne.

– Eu mă gândeam mai degrabă la bărbat. Penkovski a făcut o pauză. Nu sunt obligat să mă întorc. Aş putea rămâne în Occident.

– Depinde de tine, a spus Wynne.

MI6 îi spusese să nu încerce să-l influenţeze pe rus în nici o direcţie.

Penkovski a explicat că decizia îl tulbura.

– De fapt eu sunt doi oameni, poţi să înţelegi asta? i-a spus lui Wynne.

– Da, i-a răspuns Wynne. Înţeleg.

– Dacă am putea fi ca toţi oamenii aceia. Mă întreb ce s-ar întâmpla dacă ar mai putea fi ca la început.

– S-ar întâmpla la fel. Ştii foarte bine.

Exact când Wynne se întreba ce să spună mai apoi, şi-a dat seama că Penkovski încetase să mai fie atent. O pariziancă blondă foarte elegantă se aşezase la masa de alături.[486]

Era dificil să nu observi faptul că lui Penkovski îi plăceau femeile şi, eliberat fiind de privirea atentă a informatorilor de la Moscova, voia să profite la maximum de aventurile sale în străinătate. „Problema e, Greville, că am nevoie de fete, sincer", i-a spus la un moment dat lui Wynne. „Nu să mă îndrăgostesc, ar fi prea periculos. Doar ca să mă distrez. Am nevoie de o doză permanentă de duduiţe din astea să mă ajute să uit de mine."[487] Un lucru pe care îl remarcaseră britanicii şi americanii la Penkovski se referea la faptul că, deşi vorbea mereu despre femei, nu vorbea niciodată cu adevărat despre prieteni de sex masculin. Era genul de bărbat care voia să aparţină cuiva.

Realitatea vieţii în Serviciul Secret Britanic era aceea că, în loc să se înfrupte din mulţimea de femei uşoare, ca James Bond, ofiţerul britanic îşi asuma, mai degrabă, rolul mai puţin fascinant de „peşte". Una dintre sarcinile ofiţerilor era să procure femei de încredere la Londra şi la Paris. Wynne şi-a prezentat prietenul unor englezoaice care se aflau „întâmplător" acolo. Nu i-a spus lui Penkovski că fuseseră alese cu grijă şi verificate de către MI6, pentru a se evita riscul de a se întâlni cu localnice şi de a-l lua gura pe dinainte. „Dar ce sens au toate astea?" s-a plâns Penkovski după ce s-a întâlnit cu una dintre ele. „Nu pot fi eu însumi cu ea, deoarece nu ştie nimic despre mine. E ca

toate celelalte. Nimic permanent, niciodată, nicăieri. De ce trebuie să fie totul atât de greu?”[488]

În Paris, nu se putea opera la fel de uşor ca în Londra. Poliţia franceză era omniprezentă de când bătălia pentru Algeria degenerase în acte de violenţă în oraş. Însă americanii erau surprinşi de câte „active”, precum case conspirative şi vehicule, deţinea MI6 la Paris şi de cât de frumoase erau.[489] MI6 mai avea la dispoziţie şi un fost pilot de curse ca ajutor, căruia îi plăcea să străbată străzile pariziene cu viteze ameţitoare. Penkovski le-a oferit celor din echipă caviar şi un „corn georgian al abundenţei”, la prima lor întâlnire. Le-a dezvăluit că soţia sa aştepta un copil şi că plânsese deoarece dorise şi ea să meargă la Paris, dar nu i se dăduse voie.

De la ultima lor întâlnire, avusese loc unul dintre evenimentele definitorii ale Războiului Rece. La numai câteva zile după ce Penkovski revenise la Moscova, sovieticii deciseseră să oprească afluxul de refugiaţi ridicând gardul de sârmă ghimpată, prima variantă a Zidului Berlinului, pentru a izola partea vestică a oraşului. Ultima breşă a Cortinei de Fier fusese închisă cu brutalitate. În partea vestică, un tânăr ofiţer MI6, David Cornwell, cunoscut şi ca John le Carré, fusese martor la măsurile violente cu care au fost întâmpinate ultimele încercări disperate ale celor din est de a fugi spre libertate. În partea estică a oraşului, cu numai câteva zile în urmă, ajunsese un tânăr student la Institutul rus al Afacerilor Externe, la timp să vadă cum se construieşte Zidul. Avea să rămână timp de şase luni, iar, câţiva ani mai târziu, va deveni cel mai important spion al MI6 din interiorul KGB.[490] Incapacitatea de a oferi din timp un

avertisment în legătură cu ridicarea Zidului a reprezentat o mare ruşine şi pentru MI6, şi pentru CIA, prin urmare, membrii echipei l-au ascultat cu mare interes, în septembrie, pe Penkovski explicând că ştiuse de plan cu patru zile înainte, dar că nu avusese posibilitatea de a contacta pe cineva urgent. Toată lumea a fost de acord că trebuia conceput un sistem pentru a transmite informaţii în caz de urgenţă.

Cu prilejul unei petreceri aniversare ce avusese loc cu o săptămână în urmă, Penkovski aflase ultima informaţie preţioasă. Nu fusese doar invitat la aniversarea de 60 de ani a mareşalului Varenţov, ci se şi ocupase de organizarea petrecerii. Toţi generalii importanţi fuseseră prezenţi (nici unul dintre ei nu avea mai puţin de două stele), inclusiv ministrul sovietic al Apărării. Penkovski adusese o sticlă de coniac. Pe etichetă scria că fusese îmbuteliată în anul naşterii mareşalului, lucru fals, deoarece MI6 măsluise eticheta. „Băiatul meu", îl alintase Varenţov cu mândrie în timp ce o desfăcea. Penkovski ascultase tot timpul cu atenţie şi aflase planurile sovieticilor privind Berlinul, inclusiv veşti despre viitoare manevre militare care puteau fi folosite drept acoperire pentru un război, dacă era necesar.[491]

Intensitatea claustrofobică a întâlnirilor de la Paris sporea tensiunile din interiorul echipei. Unele erau, pur şi simplu, de natură personală. Deoarece nu se mai aflau pe propriul teritoriu, erau limitaţi, în mare măsură, la un apartament de trei camere, unde stăteau cu toţii înghesuiţi.[492] Kisevalter sforăia şi fusese trimis să doarmă pe canapea. Nu aveau intimitate. La un moment dat, Bulik s-a întors spre Kisevalter şi i-a spus: „George, ia o cameră la un

hotel şi ajută-mă să găsesc o târfă pentru Oleg”. Kisevalter a crezut că Bulik voia să se dea în spectacol, demonstrând că şi americanii puteau face rost de distracţie, dar a considerat că era o greşeală, deoarece britanicele erau mereu alese cu grijă, aşa că l-a refuzat.[493] Kisevalter începea să se resimtă în urma nopţilor de interviuri. Niciodată nu-l entuziasmase prea tare grandiosul Penkovski, cum i se întâmplase cu Popov, cel mult mai cu picioarele pe pământ. Încercarea de a pune stavilă solicitărilor rusului şi, în acelaşi timp, de a se ocupa de colegii săi îl făcuse să devină „posac, agitat şi neliniştit”. Într-o noapte, el şi Stokes s-au dus la un bistrou să se relaxeze. La întoarcere, Stokes i-a spus lui Shergy că Kisevalter făcuse o scenă şi că vorbise prea deschis despre întâlniri. Shergy le-a transmis americanilor, şi Bulik a decis ca Kisevalter să părăsească echipa după întrevederea de la Paris.[494]

De asemenea, au început să iasă la suprafaţă şi diferenţele profesionale fundamentale dintre membrii echipei. Bulik nu-i plăcuse niciodată prea tare pe britanici şi a început să se certe cu Shergy. Nu-i plăcea să depindă atât de mult de cineva. Fiecare dintre ei ar fi vrut să fie la cârmă şi apoi să împartă prada cu partenerii invidioşi. De asemenea, mai era vorba şi de stilurile diferite de controlare a agenţilor. Americanii preferau o relaţie mai deschisă şi mai prietenească şi satisfăceau toate capriciile şi dorinţele agentului. Britanicilor, şi lui Shergy, în mod special, le plăcea să păstreze distanţa, să dea clar de înţeles că era vorba, mai degrabă, de o relaţie profesională decât de o prietenie. Un aspect în care diferenţa era evidentă era cel financiar. Pe Bulik nu-l deranja să-i dea bani cu nemiluita lui Penkovski, pentru a-l face fericit şi pentru a-i da încredere, în vreme ce Shergy voia să-l ţină

mai din scurt, americanii ajungând să-l considere un zgârcit. Deşi, la prima vedere, poţi fi tentat să consideri că aceasta era, la scară mică, diferenţa dintre MI6–ul cel strâmtorat şi CIA-ul care dispunea de bani, Shergy avea motivele sale bine întemeiate: dacă agenţii încep să arunce cu bani, de regulă, se observă şi oamenii încep să-şi pună întrebări.

Greville Wynne devenise de voie, de nevoie, jucătorul-cheie, dar cei din echipă îşi făceau griji pentru că, în acelaşi timp, era şi veriga slabă. CIA-ului, în special, nu-i plăcea ideea de a-l folosi. „Să nu uităm că este un simplu muritor, nu un angajat al serviciilor de informaţii”, i-a spus Kisevalter lui Penkovski, la prima întâlnire. Deseori, Penkovski vorbea despre relaţia din ce în ce mai dificilă pe care o avea cu acesta, iar pe Bulik îl obosea cât de mult discutau despre Wynne.[495] „Acum Wynne crede că am mulţi bani, că am fost răsplătit”, le-a spus Penkovski. „Se uită urât la mine şi face aluzii că ar trebui să-l «rezolv» şi pe el.”[496] Voia ca echipa să-i ceară omului de afaceri să nu-i solicite vreodată bani. Uneori, mai că râdea de Wynne cu noii săi prieteni şi îşi amintea de felul în care englezul ezitase la început să ia documentele. „Îi era frică. Vai, ce frică îi era!”

În seara zilei de 27 septembrie, Penkovski a raportat că Wynne îl informase că vrea să se retragă.[497] Wynne spusese că, din pricina timpului dedicat sarcinilor de curier, afacerea lui se prăbuşea. Penkovski le-a spus cu cât credea el că este plătit Wynne. Shergy i-a răspuns că cifra era eronată. Wynne primise deja 15 000 de lire, mult mai mult decât credea Penkovski.[498] Din câte se pare, Wynne îi mai spusese lui Penkovski că îl deranja faptul că rusul nu

putea vorbi cu el despre întâlnirile sale clandestine cu echipa. Wynne se vedea pe sine ca pe un James Bond care intrase în fascinanta lume a spionajului. Cu toate acestea, ştia că nu făcea parte din cercul select, că nu avea acces la adevăratele operaţiuni. Era un spectator rămas pe dinafară, care doar îşi imagina ce se întâmpla în acea cameră. Echipa aplana conflictul, dar relaţia crucială dintre Wynne şi Penkovski se deteriora.[499]

Janet Chisholm s-a alăturat grupului pentru a discuta despre locurile de întâlnire din Moscova. Era stabilit că, începând cu 20 octombrie, aveau să se întâlnească în fiecare săptămână la un magazin şi, dacă ceva dădea greş, câteva zile mai târziu, la un alt magazin de delicatese, după lecţia ei de balet. Urmau să stabilească un contact vizual înainte ca unul din ei să-l urmeze pe celălalt într-un loc ferit, unde puteau face schimbul. La următoarea întâlnire, a venit un tehnician şi i-a arătat lui Penkovski un transmiţător secret de tip burst, pe baterii, cu rază mică de acţiune, care putea fi ascuns în haine. Acesta putea trimite un mesaj comprimat, introdus prin intermediul unei tastaturi şi transmis cu ajutorul unei antene, la o distanţă de câteva sute de metri. Odată pus la punct, acest dispozitiv putea fi folosit de către Penkovski, atunci când se afla în apropierea ambasadei americane.[500]

Dar dacă Penkovski avea un mesaj urgent? Dacă afla că un atac nuclear era iminent? Dorinţa disperată de o metodă de comunicare prin care să se anunţe un eventual atac al sovieticilor evoluase din vremea interogatoriilor luate soldaţilor defectori din Viena într-o amplă reţea de birocraţi, care domina activitatea comunităţii de spionaj transatlantică. La Londra, existau o Listă Roşie şi o Listă

Aurie, în care se enumerau toate semnele posibile fie ale unui atac surpriză, fie ale pregătirilor militare pe termen lung, inclusiv creşterea preţului petrolului ca semnal că armata strânge provizii pentru război.[501] În întreaga lume, armate întregi de oameni care lucrau pentru agenţia britanică responsabilă de interceptarea comunicaţiilor, GCHQ, şi pentru forţele armate, ascultau la căşti în căutarea unui semn de iminenţă de război din comunicaţiile interceptate ale sovieticilor, şi poate erau uşuraţi că în întreaga lor carieră nu auziseră nimic neobişnuit. Frica de război era reală, omniprezentă, şi toate sistemele elaborate erau necesare tocmai pentru că nu existau spioni care să furnizeze informaţii Occidentului despre intenţiile sovieticilor. Aspectul remarcabil al spionajului din timpul Războiului Rece este că 90% dintre materiale nu erau niciodată folosite în mod direct. Existau doar pentru a avertiza în privinţa unui atac care nu mai venea sau pentru a ajuta în acel război, dacă acesta chiar urma să izbucnească.[502] Asta nu înseamnă că erau inutile. Cu cât se înţelegea mai bine inamicul, cu atât scădeau şansele de a-i judeca greşit capacităţile sau intenţiile şi, la rândul său, această judecată greşită putea declanşa un război. În anii în care Penkovski a fost spion, Marea Britanie era preocupată mai ales să nu scape din vedere un atac al sovieticilor. Comitetul Reunit pentru Informaţii, care s-a întrunit în septembrie 1960, a fost informat că, din cauza unor modificări de ordin tehnic, era posibil să nu existe nici un avertisment, nici măcar cu câteva minute înainte, în privinţa unui eventual atac al sovieticilor, iar acest lucru avea să fie valabil până în 1963, când urma să fie introdus un nou sistem radar.[503] Din acest motiv, Penkovski oferea o informaţie extrem de valoroasă într-un moment crucial. S-a stabilit că urma să-i telefoneze unui oficial american. Dacă răspundea un glas de bărbat, avea

să închidă şi să repete operaţiunea. Nu trebuia să spună nimic la telefon, deoarece KGB-ul înregistra toate apelurile telefonice şi urma să facă recunoaşterea vocală.[504] De asemenea, avea să lase un semn închis la culoare pe un stâlp, pentru a confirma apelul. După aceea putea să lase un mesaj într-o cutie de scrisori moartă dinainte stabilită, în drum spre serviciu, la 8:45, conştient că, peste o jumătate de oră, acesta avea să fie ridicat. Era semnalul că războiul era iminent.

La Paris, atmosfera devenea sumbră. Discuţiile luau o turnură sumbră. Ofiţerii de caz britanici şi americani au ştiut că au pierdut controlul asupra încăpăţânatului spion când acesta s-a întors la Moscova şi şi-au dat seama că, din acel moment, el avea să impună ritmul. La finalul unei întruniri, Penkovski întrebase ce ar fi trebuit să facă dacă ar fi fost descoperit. Să fugă la o ambasadă a unui stat occidental? Shergy l-a rugat pe Kisevalter să traducă: „Nu-l putem ajuta cu nimic, pentru că nu-l putem scoate din ţară”. Putea oare fi scos cu submarinul prin Marea Neagră? Anterior, vorbise să meargă la Riga, în zona baltică, de unde o barcă rapidă a MI6 îl putea scoate din ţară. Poate că ar fi mai bine la Berlin, i-a sugerat Kisevalter.[505] Niciodată nu se va lua o decizie.[506] La ultima lor reuniune, au avut şampanie şi aperitive. Penkovski i-a sărutat şi i-a îmbrăţişat pe fiecare în parte. Apoi, au păstrat o clipă de tăcere.

A doua zi dimineaţă, peste Paris se lăsase o ceaţă groasă. Avionul lui Penkovski a avut o întârziere de patru ore. Cuprins de emoţii, a băut cafea şi coniac. Din cauza întârzierii, Kisevalter şi Bulik l-au văzut în sala de aşteptare a aeroportului, dar au evitat un contact direct. În timp ce

se îndrepta spre vamă, s-a oprit, iar Wynne, care îl însoţea, a crezut că se va întoarce. Şi-a lăsat bagajele jos, s-a ridicat, dar nu a spus nimic. Apoi le-a luat din nou şi a plecat.

Primele câteva întâlniri cu Janet Chisholm, la Moscova, s-au derulat conform planului. Pe 20 octombrie, s-au văzut în magazin, au mers separat pe stradă şi au intrat într-o clădire unde a avut loc schimbul. Lucrurile s-au derulat la fel întreaga lună noiembrie, schimbul durând adesea mai puţin de o jumătate de minut. În ziua de 9 decembrie, Penkovski nu a apărut. Săptămâna următoare a explicat că de vină fusese vremea rea.

Începuseră să crească tensiunile legate de metodele folosite şi au apărut discuţii între membrii echipei şi şefii lor. Britanicii erau îngrijoraţi că americanii aveau prea mare încredere în semnalul de război al lui Penkovski. Aceştia spuneau că, dacă se primea un astfel de semnal, trebuia analizat cu grijă de către Comitetul Reunit pentru Informaţii, putând fi doar o alarmă falsă. Pe ei îi neliniştea planul americanilor de a trimite semnalul imediat preşedintelui, de teamă ca acesta să nu declanşeze un război. Cele două tabere erau de acord să nu fie de acord.

Adevărata dispută era stârnită de posibilitatea de a-l reţine pe Penkovski. Informaţiile pe care le furniza erau extraordinare, fără precedent. Astfel, era presat să ofere şi altele, dar atrăgea, totodată, după sine pericole. Americanii îşi făceau griji că britanicii îşi asumau prea multe riscuri. „Ritmul stabilit de britanici era puţin prea susţinut, prea rapid”, mărturisea Bulik.[507] Încă din luna

ianuarie 1962, CIA-ul nu vedea cu ochi buni faptul că Penkovski scotea aparatul de fotografiat cu orice prilej. La un moment dat, fotografiase un manual de 420 de pagini despre arme nucleare, care s-a dovedit a fi „de un interes marginal”.[508] CIA-ul credea că britanicii nu fuseseră destul de expliciţi când îi spuseseră să aibă grijă, mai ales cum, în acelaşi timp, îi cereau şi mai multe informaţii. „Era la modul: «Opreşte-te, vai, ce-mi place!» şi, evident, la fel interpretase şi Penkovski mesajul”, scria un ofiţer CIA. Simplul fapt că riscurile fuseseră justificate, la început, nu însemna că mai erau şi acum, mai ales că se strângea mult material care trebuia tradus şi analizat. De asemenea, credeau că Penkovski nu putea evalua corect ce riscuri putea şi trebuia să-şi asume. Trebuia temperat.

Shergy era de acord că exista un pericol, dar credea că era imposibil ca Penkovski să fie de acord şi să o lase mai încet. Rusul era prea dornic să fie cel mai bun şi să schimbe lumea. Echipa n-avea şanse să-l controleze. Solicitarea de a suspenda întâlnirile l-ar fi putut distruge psihic, deoarece ar fi interpretat acest lucru ca pe o respingere. Pur şi simplu, Penkovski nu se considera agent, iar echipa nu-l putea controla în acest fel, afirma Shergy.[509] Penkovski „se bucură de ceea ce face, este hotărât să fie cel mai bun din toate timpurile (probabil că nu îşi dă seama că deja a atins acest nivel). Credem că ar fi o eroare tactică şi psihologică din partea noastră să reînnoim avertismentul în acest moment critic”.[510] „Penkovski era o persoană extrem de dificil de controlat”, va spune mai târziu Dick White. „Îşi asuma riscuri imense. Voia să pară omul care influenţează echilibrul de putere dintre cele două tabere. Avea un orgoliu uriaş.”[511]

Pe străzile Moscovei, evenimentele o luau înaintea discuţiilor, având primele semne că ceva nu mergea bine. Pe 19 ianuarie, Janet Chisholm l-a văzut pe Penkovski uitându-se dintr-o cabină telefonică după nişte presupuşi urmăritori. Cu o săptămână în urmă, văzuse un automobil mergând pe contrasens pe o stradă cu sens unic şi mai zărise încă o dată aceeaşi maşină. În timp ce aceasta mergea cu autobuzul la cursul de balet, remarcase o maşină care întorsese şi urmărise autobuzul. În acest punct, MI6 a fost de acord că întâlnirile pe stradă erau prea periculoase. „Se pare că nu vom avea nici o problemă [cu britanicii] în această privinţă pe viitor”, scria un ofiţer CIA.

KGB-ul făcea investigaţii despre tatăl lui Penkovski, căutând inclusiv locul în care fusese înmormântat.[512] Situaţia s-a complicat şi mai mult când Janet a rămas însărcinată. A fost înlocuită de către Pamela Cowell, soţia lui Gervase Cowell, noul om al MI6 de la ambasadă, care avea copii mici. Cowell fusese racolat de la Cambridge şi apoi trimis la Berlin. Acolo interceptase un set de gloanţe cu cianură, menite să-i ucidă unul dintre agenţi, care fuseseră ascunse într-un pachet de ţigări din care puteau fi trase fără nici un zgomot. Ani la rândul după aceea, va face un pas înapoi când cineva îi va oferi o ţigară. Pentru a-şi linişti agentul că britanicii aveau arme mai performante, ceea ce nu era adevărat, Cowell i-a arătat o armă masivă ascunsă în mânecă cu care, afirma el ulterior, „puteai trage numai dacă întâmplător în momentul acela din gara din Frankfurt pleca o locomotivă şi cu riscul de a-ţi disloca umărul [când] apăsai pe trăgaci”.[513] De asemenea, descoperise că marea reţea de agenţi care transmiteau rapoarte despre mişcările echipamentelor ruseşti pe reţeaua de căi ferate a

Germaniei de Est exista doar închipuirea unui bărbat din Germania Occidentală, care citea reviste despre căile ferate. „Îmi pare îngrozitor de rău, dar, ştiţi, toate rapoartele acelea pe care le-aţi primit sunt false”, le-a explicat oficialilor de la Londra.

„Ah, de fapt, bătrâne, ar fi bine dacă ai putea continua să le trimiţi, pentru că sunt destul de bune”, a venit replica.[514]

Întâlnirile cu Penkovski au continuat sporadic, de-a lungul verii, la evenimente oficiale. La petreceri, lua un recipient cu înălbitor Harpic din baie, pentru a găsi filme şi instrucţiuni lăsate de Pamela Cowell, sau o urma pe aceasta într-o cameră şi apoi se întorcea cu spatele pentru a-i indica un pachet de ţigări care conţinea un mesaj şi pe care ea îl lua repede. Gervase Cowell avea să-i aducă un omagiu ambasadorului britanic pentru „toleranţa şi stăpânirea de sine cu care ne-a permis să alergăm prin Moscova, în acele împrejurări nesigure şi posibil foarte periculoase, pentru a controla un agent, lucru care nu se mai făcuse până atunci”.[515] Scrisorile lui Penkovski dezvăluiau teama acestuia că evenimentele luau o turnură neplăcută.

CIA-ul reuşise în sfârşit să îşi aducă ofiţeri operativi la ambasada americană, realizând primul contact direct la Moscova, începând să preia conducerea. Hugh Montgomery a fost unul dintre primii ofiţeri trimişi acolo. Era urmărit peste tot de către oamenii KGB-ului, care îi dădeau foarte clar de înţeles că nu era singur. Îi auzea chiar făcând gălăgie şi schimbând caseta în casetofon, în

apartamentul de deasupra. Organizarea de şedinţe operaţionale era aproape imposibilă. Echipa folosea câteva trucuri când voia să scape de urmăritori. De exemplu, când două persoane mergeau cu o maşină, una sărea când aceasta vira. Pe locul din dreapta era proptit un manechin, ca să dea impresia că ambii pasageri erau încă acolo. Schimburile de informaţii erau dificile, dar nu imposibile.

La o petrecere oferită cu prilejul Zilei Independenţei, găzduită de ambasadorul american, printre sutele de invitaţi şi-au făcut apariţia şi Hruşciov şi Penkovski. În timp ce dădeau mâna cu cei care-l întâmpinau, Penkovski nu a lăsat nici o clipă să se vadă că ar fi fost orice altceva decât un oficial sovietic care participa la petrecere. Benny Goodman şi formaţia sa de jazz veniseră să cânte („Îmi place muzica bună [good music], dar nu Goodman”, glumise cam acru Hruşciov). Penkovski a băut mult şi, cu toate că nu părea beat, americanilor li se părea posomorât. S-a realizat un schimb rapid. Penkovski a lăsat un pachet în baie şi Montgomery a intrat după el. Dar pachetul căzuse în rezervor în loc să rămână lipit de margine, iar tipul de la CIA a trebuit să se urce pe chiuvetă, care s-a desprins de perete (mai târziu, ambasadorul îşi va vărsa furia pe cel care îi distrusese baia, dar nu îi vor fi explicate niciodată împrejurările). În mesajele pe care le lăsa, Penkovski părea înfricoşat şi disperat, de parcă ar fi căutat o cale de scăpare. Călătoriile în străinătate îi erau anulate. Singurătatea spionului de cursă lungă îşi spunea cuvântul.

Wynne a ajuns la Moscova pe 2 iulie şi a găsit un cu totul alt om. „Părea palid şi încordat, iar, în priviri, i se citea o

extenuare şocantă.” Au discutat în grabă la hotel, cu muzica pornită şi cu robinetele deschise. Penkovski a cedat. Îi era frică. La un moment dat, i-a cerut lui Wynne un pistol.[516] Noaptea următoare, stabiliseră să se întâlnească la un restaurant. Doi bărbaţi pândeau în prag. Când Wynne a intrat, în loc să-l salute, Penkovski i-a făcut semn să nu intre în contact cu el înainte să-i şoptească: „Urmează-mă”. Observase că este urmărit. Au pornit pe stradă şi au intrat într-o curte. „Trebuie să ieşi de aici repede! Eşti urmărit”, i-a spus Penkovski grăbit. Cei doi bărbaţi care-i urmăreau şi-au făcut apariţia la capătul aleii. Penkovski s-a îndepărtat rapid. Wynne a rămas faţă în faţă cu ei preţ de câteva clipe de coşmar. La hotel, Wynne a descoperit că îi dispăruse cheia camerei de la recepţie. Când i-a fost returnată, a descoperit semne că i se căutase prin cameră. Pe o etajeră din baie era un recipient cu înălbitor Harpic, cu fund fals. Oare îl descoperiseră? Ultimul mesaj a venit la sfârşitul lunii august. „În curând, se împlineşte un an de la ultimele noastre întâlniri. Mă simt singur şi încă nu ştiu când ne e scris să ne mai vedem”, scria Penkovski.[517] Cerul Moscovei se întuneca. Apoi, s-a lăsat bezna. Din septembrie, Penkovski a ieşit definitiv de pe radar. Exact în acel moment, Războiul Rece ameninţa să se încălzească.

Cuba luase locul Berlinului ca punct critic ce ameninţa cu izbucnirea unui război nuclear. La primele întâlniri care avuseseră loc cu un an înainte, Penkovski avertizase vag în legătură cu intenţiile sovieticilor.[518] Hruşciov credea că, dacă se mişca destul de rapid pentru a instala rachete pe insulă, va reuşi să compenseze faptul că numărul total de rachete era mai mic. Şi era cât pe ce să îi reuşească. Puţine persoane de la Washington crezuseră că Hruşciov avea să facă un pas atât de îndrăzneţ. Numai noul director

al CIA, John McCone, bănuia că sovieticii ar putea fi aşa de îndrăzneţi şi, în octombrie 1962, a ordonat reluarea zborurilor avioanelor-spion U2, pentru a urmări dacă se instalau rachete. De data aceasta, maşinăriile uriaşe anticipate de Graham Greene în Omul nostru din Havana erau adevărate.

Informaţiile tehnice ale lui Penkovski, inclusiv manualul rachetei SS-4, care îi fusese dat lui Janet Chisholm, i-au ajutat pe analişti să interpreteze fotografiile de recunoaştere pentru a identifica rachetele după amprenta lor. Materialul oferit de Penkovski avea o „valoare deosebită", potrivit unuia dintre cei care au analizat fotografiile.[519] Acest lucru a ajutat factorii de decizie să stabilească faptul că rachetele ar fi reuşit, într-un final, să atingă capitala Washington, dar că nu erau pregătite încă.[520] Preşedintele şi consilierul pe probleme de securitate naţională au spus că identificarea „justificase pe deplin cheltuielile făcute de CIA în anii anteriori", deoarece le permitea să învingă Uniunea Sovietică înainte ca rachetele să devină operaţionale.[521] Informaţiile furnizate de către Penkovski erau doar un aspect. De importanţă majoră era şi imaginea de suprafaţă, iar informaţiile lui Penkovski ajutaseră Pentagonul să o interpreteze.[522] În următorii câţiva ani, rolul lui Penkovski avea uneori să fie exagerat de către oficialii CIA, tocmai pentru a putea, astfel, ascunde noile capacităţi dobândite şi care erau strict secrete.[523]

Erau zorii unei noi ere, a spionajului prin intermediul sateliţilor. Acum, supravegherea trenurilor se putea face cu ajutorul unui ochi care părea nevăzut de pe cer, mai degrabă decât cu ajutorul unui spion cu două picioare de

la sol. Dar nici o imagine prin satelit nu putea explica ce gândeau liderii sovietici şi ce intenţii aveau. La Washington, tehnologia avea să fie încoronată regină. Însă în Marea Britanie, în mod straniu, apariţia sateliţilor avea să sporească şi mai mult valoarea spionilor din MI6. Sateliţii costau o avere. Marea Britanie cu greu şi-i putea permite şi a ajuns să depindă de generozitatea aliatului american. Cea mai bună cale prin care se putea asigura accesul nelimitat la fluxul de secrete tehnice americane era să se păstreze aproape şi să ofere surse umane. Dacă puteau păstra această relaţie, atunci spionii Marii Britanii ştiau, ca şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în cazul spargerii codurilor Enigma, că, la rândul lor, le puteau aduce stăpânilor lor de la Whitehall ceva de valoare, care să le justifice existenţa. După Criza Suezului, se impusese ideea că trebuiau să se păstreze aproape de americani şi de marea lor maşinărie de spionaj.

Drama cubaneză a fost un moment pe care Penkovski, întotdeauna dornic să îi fie recunoscut rolul de om care putea influenţa evenimentele mondiale, l-ar fi savurat din plin, dacă n-ar fi fost deja prea târziu pentru el. Decizia de a reduce motoarele nu-şi mai avea rostul. În septembrie şi octombrie păstrase tăcerea.

Hugh Montgomery a fost trezit dintr-un somn adânc de sunetul telefonului. Era două dimineaţa, în ziua de 2 noiembrie, dar somnul i-a sărit de tot când adjunctul şefului staţiei CIA de la Moscova a auzit pe cineva respirând de trei ori la celălalt capăt al firului. După care legătura s-a întrerupt. Apoi scenariul s-a repetat. Cum era singur, a rostit cu năduf o înjurătură. Era semnalul pentru

război. Ştia că trebuie să meargă la ambasadă, să trimită o telegramă la Washington.

A ieşit în viscolul puternic. Senzaţia lui era că sunt −50ºC, în timp ce se străduia să pornească maşina. Mai erau numai trei maşini pe stradă când a reuşit să pornească automobilul său şi trei automobile Volga ale KGB-ului, unul mergea lângă el, unul în faţa lui şi altul în spate. Când a intrat în ambasadă, a trimis rapid un mesaj cu prioritate maximă şi a spus că se primise semnalul de război. „Deşi avem serioase rezerve faţă de autenticitatea sa, suntem obligaţi să vă informăm în cazul în care mai aveţi şi alte informaţii relevante”, scria el. De asemenea, Gervase Cowell va confirma, mai târziu, că primise acelaşi semnal de avertizare, dar şi-a păstrat sângele rece şi a decis să-l ignore, pur şi simplu, fără ca măcar să-i comunice ambasadorului ţării sale.[524]

Dimineaţa, Montgomery l-a chemat pe Richard Jacob, un ofiţer CIA de 25 de ani, aflat la prima sa misiune peste hotare, în „bulă”, camera securizată din ambasadă, care era suspendată în aer pentru a preveni introducerea microfoanelor în pereţi. I-a explicat tânărului ofiţer că primise un semnal la felinarul stabilit şi că trebuia luat mesajul lăsat în cutia moartă de scrisori.

Ştiau că putea fi o capcană. Jacob a pornit spre uşa apartamentului unde trebuia lăsat mesajul şi a scos o cutie de chibrituri din spatele caloriferului. În acel moment, au sărit pe el patru bărbaţi. În confuzia creată, a reuşit să scape cutia de chibrituri. A fost dus într-un birou. Era diplomat american, a explicat el. Acest lucru i-a surprins

pe anchetatori, care credeau că aveau de-a face cu o operaţiune a britanicilor.[525] „Vreau să vă spun, în acest moment, că nu am văzut în viaţa mea materialul de pe birou”, a spus Jacob când i-au fost aduse în faţă obiecte „de spionaj, prin natura lor” şi o mărturisire pentru a fi semnată.[526] S-au uitat îndelung la el şi le-a întors şi el privirea, fixându-i timp de două minute. „Ei bine, cariera ta de rahat s-a terminat”, i-a spus unul dintre bărbaţi, într-un final.

Preşedintele Kennedy a fost informat a doua zi dimineaţă că Penkovski fusese deconspirat. Era evident că vorbise şi că dezvăluise procedurile de semnalizare. KGB-ul hotărâse să se folosească de ele pentru a-i scoate din ascunzătoare pe ofiţerii de informaţii occidentali, Montgomery, alături de alţi 12 britanici şi americani, fiind expulzat. Cei implicaţi în caz sunt în continuare nedumeriţi: oare Penkovski le explicase că semnalul telefonic însemna începerea unui război şi, cu toate acestea, ruşii îşi asumaseră riscul? Sau nu le spusese ce înseamnă, cu speranţa de a-şi îndeplini în sfârşit dorinţa de a schimba lumea şi, declanşând un război, să-i distrugă pe cei de la Moscova, care îi dejucaseră planurile?[527] „Ştia că este terminat, dar s-a gândit că ar putea să distrugă şi Uniunea Sovietică, în acelaşi timp”, mărturisea ulterior Bulik.[528]

Cum de le fusese prins omul? s-au întrebat membrii echipei. Dincolo de Atlantic, au ieşit la iveală tensiuni până atunci înăbuşite. Nu ar fi trebuit niciodată să ne folosim de Wynne, au mârâit americanii, era un amator. Într-un memorandum, un oficial CIA a dat vina pe „o persoană infiltrată în guvernul britanic care i-a văzut pe Wynn [sic] şi pe Penkovski împreună”.[529] Alţii au început să se întrebe

dacă mai era vreo cârtiţă la Londra sau la Washington, încă vreun Philby. Trebuia să fi fost cineva sus-pus, deoarece operaţiunea fusese un secret extrem de bine păstrat.

Exista o explicaţie mai rezonabilă. Rauri Chisholm mai lucrase şi la Berlin. Alături de el, în staţia MI6, lucra şi George Blake. MI6 ştia că fusese descoperit şi că dosarul său era marcat „Sov Bloc Red”.[530] Descoperirea că americanii reuşiseră să-l controleze pe Popov la Moscova stârnise tulburări profunde în cadrul KGB-ului, care începuse supravegherea preventivă a diplomaţilor. De asemenea, se observase că, uneori, şi soţiile acestora erau implicate în activităţi clandestine, aşa că se poate să fi început s-o fileze pe Janet. Au observat-o intrând în acele la apartamente în ianuarie şi văzuseră un bărbat urmând-o, agitat.[531] Încă nu erau siguri cine era rusul, dar frecvenţa acestor întâlniri în locuri publice şi faptul că acestea continuaseră după primele sugestii de compromitere au uşurat sarcina KGB-ului. Când Penkovski îi observase pe urmăritori, în data de 19 ianuarie, şi hotărâse să întrerupă întâlnirile, era deja prea târziu. KGB-ul începuse o anchetă, care a dus la măsura supravegherii apartamentului lui Penkovski şi a întâlnirilor sale cu Wynne.[532] A durat mai mult până să acţioneze întrucât a trebuit să se stabilească sigur că nu era implicat într-o operaţiune a GRU şi întrucât ştiau că avea prieteni sus-puşi. Instalaseră camere în apartamentul său. Scaunul i-a fost contaminat cu o otravă ca să ajungă la spital şi, în acest timp, i-a fost percheziţionat apartamentul. Au descoperit un Minox şi sisteme de criptare OTP folosite la descifrarea de mesaje transmise prin radio. A fost dus la interogatoriu. „Când şi-a dat seama ce descoperiserăm şi că puseserăm mâna pe el, Penkovski a realizat că nu avea

cum să se justifice”, îşi amintea mai târziu un investigator. „A mărturisit că era agent al britanicilor.” A fost dus să se întâlnească cu un oficial important şi s-a ghemuit pe un scaun. „A intrat târşâindu-şi picioarele”, îşi amintea oficialul. „Era moale, ca o cârpă udă atârnată de un cârlig.”[533] Folosirea soţilor Chisholm reprezentase un risc, toată lumea ştia acest lucru, dar Shergy credea că nu prea aveau de ales. „Toţi cei din ambasada britanică erau sub supraveghere”, îşi amintea mai târziu. „Jocul consta în a evita supravegherea.”[534] Operaţiunea Penkovski fusese deopotrivă un succes şi un eşec.

În aceeaşi noapte în care sunase telefonul lui Hugh Montgomery la Moscova, Greville Wynne se afla la un târg în Budapesta, abia ajuns de la Viena.[535] Mai târziu, avea să afirme că fusese într-o misiune de salvare îndrăzneaţă, în care trebuia să-şi scoată prietenul din ţară într-o rulotă cu fund fals. Nimeni altcineva implicat în caz nu ştia nimic despre un asemenea plan bizar. În timp ce cobora treptele pavilionului expoziţional, în lumina din ce în ce mai slabă a serii, şi-a dat seama că maghiarii cu care băuse în ultimele două ore dispăruseră. Apăruseră, în schimb, patru oameni care se îndreptau spre el şi cu toţii aveau pălării de fetru identice.

– Domnule Veen? a întrebat un bărbat cu accent puternic.

– Da, eu sunt.

O maşină a oprit în dreptul lor. L-au prins de braţe. Portiera din spate s-a deschis şi a fost împins înăuntru. A

strigat la propriul şofer să-l ajute, dar era prea târziu, căci portiera şi apoi un alt obiect contondent l-au lovit în cap. S-a trezit câteva clipe mai târziu, cu mâinile încătuşate şi cu sângele şiroindu-i pe faţă. A fost dus într-o cameră murdară.

– De ce ne spionezi? l-a întrebat un bărbat nebărbierit, cu un aer obosit.

– Nu ştiu despre ce vorbeşti.

Wynne a fost dezbrăcat şi examinat fără menajamente. A doua zi de dimineaţă, se afla deja într-un avion militar sovietic cu destinaţia Moscova. „Presupun că James Bond ar fi scuipat o capsulă cu gaz (ascunsă în măsea), care i-ar fi doborât pe toţi, mai puţin pe el, şi apoi ar fi scăpat sărind cu o paraşută ascunsă în fund. Dar regret să constat că serviciul de informaţii britanic stă mai prost decât Bond la capitolul ingeniozitate.”[536]

A fost dus în subsolul sediului KGB din Lubianka, un loc sumbru, în care se întâmplau lucruri la fel de sumbre. La interogatoriu, a susţinut că este doar un om de afaceri. Poate că dăduse mai departe câteva bilete, a spus, dar nu avea idee ce conţineau acestea. L-au pus să asculte caseta cu conversaţia pe care o avusese la hotel cu Penkovski, despre care cei doi crezuseră că fusese acoperită de muzică. Şi-a dat seama că are probleme.

În timp ce era mutat din celula în care stătea singur, a spus că fusese sigur că îl văzuse pe Penkovski prin vizorul

uşii. „Stă nemişcat, cu capul plecat, ca un taur după ce rana pricinuită de suliţă l-a slăbit.”[537]

Soţia lui Wynne a venit în vizită pe 17 decembrie şi i-a adus vitamine, ceai englezesc şi ţigări. Starea lui Wynne oscila între deprimare şi agitaţie. Wynne a spus că văzuse toate dovezile şi că nu se putea apăra. I-a cerut soţiei să încerce să ajungă la prim-ministru ca să-l implore să facă o înţelegere. „A spus că «spionajul britanic» îl vârâse în asta şi că guvernul Majestăţii Sale trebuia să-l scoată de aici”, le va spune ea ulterior oficialilor. Soarta lui Wynne a dus la mari discuţii în interiorul MI6, în privinţa faptului de a recurge la oameni de afaceri, şi inevitabil a apărut întrebarea dacă acestora le fuseseră îndeajuns explicate riscurile unei astfel de activităţi.[538]

Pentru Wynne, jocul se terminase. Şi nici nu fusese vorba de un joc. Iar oamenii de la Washington şi de la Londra înţelegeau preţul pe care avea să-l plătească Penkovski. Şefii CIA şi MI6 au discutat dacă să negocieze cu KGB-ul direct şi să-l ameninţe că aveau să-i trădeze secretele. Joe Bulik a făcut presiuni să fie luate măsuri. „Simt că îi suntem extrem de îndatoraţi”, scria într-un memoriu adresat CIA. „Faptul că nu luăm în calcul modalităţi şi căi prin care să-i salvăm viaţa este o reflecţie a unui nivel moral scăzut.”[539] Furia lui a crescut. „Nu i-a fost nimeni recunoscător”, spunea ulterior. „Era dispensabil. Un erou abandonat.”[540] Şi, ani mai târziu, continua să-şi exprime mânia faţă de britanici. „Marea lecţie în cazul Penkovski este că nu trebuie să intri niciodată într-o operaţiune comună cu un alt serviciu”, avea să afirme. „Prin definiţie, operaţiunile comune dublează riscul demascării. Diferenţele dintre stilurile de operare a două servicii duc la

confuzie, neînţelegeri şi sporesc posibilitatea de compromitere a operaţiunii.”[541]

Procesul a început în mai 1963. În sala de judecată era o căldură înăbuşitoare. Wynne şi Penkovski făcuseră repetiţii ca să satisfacă mulţimea strânsă, care se arăta furioasă. Poate că Penkovski era un erou pentru CIA şi MI6, dar, acasă, era considerat doar un alt trădător vrednic de dispreţ, care îşi vânduse ţara pentru nişte tinichele occidentale. Wynne a ajuns primul pe banca acuzaţilor şi s-a văzut că era vizibil îmbătrânit. Părul bogat, brunet, albise şi îi fusese ras, mustăţile încărunţiseră şi ele; era numai piele şi os şi avea chipul brăzdat de riduri. A citit corect mare parte din scenariu, dar a creat ceva neplăceri abătându-se ocazional de la text. Fusese înşelat de propriii concetăţeni să devină spion fără ştiinţa sa?, a fost întrebat. „Exact”, a spus, spre bucuria mulţimii. „Exact de aceea sunt acum aici.”[542]

Pentru Wynne, al cărui statut de cetăţean britanic i-a garantat atenţia opiniei publice internaţionale, situaţia a fost mai uşoară. Veninul acuzării s-a revărsat asupra rusului. Ce-l împinsese spre o faptă atât de abominabilă? „Josnicia caracterului l-a adus pe banca acuzaţilor”, a sugerat procurorul. „Invidia, vanitatea, înclinaţia spre o viaţă fără griji, relaţiile cu multe femei, decăderea morală, provocată în parte şi de patima pentru băutură. Toate aceste pete pe moralitatea sa l-au subminat; a devenit un degenerat şi apoi un trădător.”[543]

Penkovski a lucrat ca la carte. Decăderea sa morală provocată de alcoolism şi de frustrarea legată de slujbă.

„Am rătăcit calea, am ajuns pe marginea prăpastiei şi am căzut”, a explicat pe un ton neutru, monoton. La această afirmaţie, mulţimea a amuţit. În sfârşit, setea de sânge a spectatorilor fusese potolită când au văzut cadavrul ambulant defilând în faţa lor. „Mi-am înşelat tovarăşii şi mi-am spus că totul e bine, dar, de fapt, totul era rău, în sufletul meu, în mintea mea, în acţiunile mele.”[544] Wynne a ascultat traducerea, cu căştile lipite de urechi.

Penkovski vorbise şi este posibil să fi spus totul KGB-ului, în schimbul garantării siguranţei familiei sale. Dar sovieticii au încercat să muşamalizeze impactul acţiunilor sale, precum şi relaţiile pe care le avea. De asemenea, au încercat să semene discordie între britanici şi americani, pretinzând că, la Paris, americanii încercaseră să ia locul britanicilor. Când a povestit despre întâlnirea sa din parc cu Janet Chisholm, „l-am mângâiat pe copil pe obraz, pe cap şi i-am spus: «Uite nişte bomboane, mănâncă-le»„, mulţimea a scos „strigăte de indignare” la ideea că un copil nevinovat fusese târât într-o asemenea situaţie degradantă.[545] A admis că purtase uniformă de colonel britanic şi de colonel american. „Care ţi-a plăcut mai mult?”, a fost întrebat cu dispreţ.

„Nu m-am gândit care mi-a plăcut mai mult”, a răspuns el.[546]

La finalul procesului, Penkovski părea o epavă. Era nebărbierit şi privirea îi rătăcea de colo-colo, de parcă ar fi căutat cu disperare o cale de scăpare. Dar nu au existat îndoieli în privinţa verdictului. „Oleg Vladimirovici Penkovski: vinovat de trădare faţă de patrie, condamnat la

moarte prin împuşcare.” Mulţimea a chiuit încântată şi a bătut din palme. Femeile s-au urcat pe bănci ca să vadă mai bine reacţia trădătorului. Penkovski a păstrat tăcerea.[547] Wynne a fost condamnat la opt ani de închisoare. A fost dus din Moscova într-un loc izolat. A ajuns la sumbra închisoare Vladimir la amurg. Ploua cu găleata. I-a fost rasă mustaţa şi a fost dus într-o celulă unde, în loc de toaletă, avea un vechi butoi de petrol. Au plătit şi alţii. Generalul Ivan Serov a fost degradat şi demis din funcţia de şef al serviciului de informaţii militare sovietic. Mareşalul Varenţov, omul care îl privise ca un fiu pe Penkovski, a devenit general-maior şi a fost dat afară din Comitetul Central. Este simplu de imaginat în ce fel se gândise retrospectiv la aniversarea celor 60 de ani.

Se crede că Penkovski a fost împuşcat pe 16 mai 1963 şi apoi incinerat. Soţiei sale, care nu avusese niciodată habar că este spion, i s-a înmânat, pur şi simplu, un certificat de deces.[548] Există zvonuri, probabil neadevărate, că ar fi fost ars de viu de faţă cu alţi ofiţeri, pentru a da o lecţie eventualilor trădători.

Poate că Penkovski nu a fost tocmai „Spionul care a salvat lumea”, după cum au pretins unii. Dar a ajutat mult la salvarea MI6 şi CIA. Ambele organizaţii intraseră deja în derivă când a intrat pe uşa camerei 360. Blake tocmai fusese demascat ca fiind trădător al britanicilor, în vreme ce, cu numai câteva zile în urmă, CIA-ul întreprinsese catastrofala intervenţie din Cuba, în Golful Porcilor, care, în cele din urmă, îl va costa pe Allen Dulles postul de director. Acţiunile maniacal-mesianice ale lui Penkovski au generat 10 000 de pagini de rapoarte, cuprinzând primele informaţii reale despre intenţiile şi capacitatea sovieticilor,

atunci când Războiul Rece încă nu căpătase acel echilibru, în care exista ameninţarea distrugerii reciproce şi în care frica de dezechilibre în privinţa rachetelor şi în care crize în zone precum Cuba, Congo şi Berlin ameninţau cu declanşarea unui război total. Penkovski le-a permis spionilor să le arate factorilor de decizie că munca lor conta şi că putea face diferenţa.

Deşi s-a încheiat tragic, cazul Penkovski a reprezentat o rază de speranţă pentru Serviciul Secret Britanic. După toate dezastrele şi după trădările lui Blake şi Philby, după toate frustrările provocate de Albania, ţările baltice, de agenţii morţi şi după întrebările din partea oficialilor de la Whitehall, se dăduse un semnal că putea, cel puţin pentru o vreme, controla cu succes un agent valoros, chiar şi în cel mai dificil loc posibil, putând oferi informaţii cu adevărat valoroase. Acest caz nu le-a redat numai încrederea, ci, în acelaşi timp, a stabilit un etalon pentru noul profesionalism al Serviciului, reprezentând finalul erei Baronilor Tâlhari şi a operaţiunilor nebuneşti. Poate că mai exista o speranţă de a scăpa de ororile trecutului.

Dick White voia un serviciu profesionist, unul care să nu se lanseze în mici războaie nesăbuite şi în acte de bravură inutile, ci care obţinea în tăcere şi cu pricepere secrete, unul care putea lăsa deoparte trecutul. Shergy, omul timid, dar hotărât, era cel care avea să-i ofere ceea ce-şi dorea. Luându-l pe Penkovski drept model, Shergy avea să creeze un nucleu în cadrul diviziei MI6 din Blocul Sovietic care, în deceniile următoare, îşi va croi drum spre vârful organizaţiei, introducând concepte precum „nevoia de a şti” şi concentrându-se asupra culegerii riguroase de informaţii. Aceşti ofiţeri aveau să fie cunoscuţi drept „rasa

superioară din Blocul Sovietic”, sintagmă folosită adesea de către colegii lor din alte divizii ale Serviciului, care se simţeau întru câtva ofensaţi de aroganţa celor care se considerau elita.

Misiunea lui Shergy era să mai găsească şi alţi oameni asemenea lui Penkovski. Voia să identifice şi să abordeze oficiali sovietici debusolaţi, care puteau rămâne pe loc ca să spioneze, mai degrabă decât să trimită agenţi cu barca sau cu paraşuta, ca în cel de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru cerea o mentalitate şi o pricepere cu totul diferite. Unul dintre tinerii ofiţeri atraşi în această subcultură a Serviciului era Gerry Warner. Nefiind niciodată un membru al acestui club select şi întru câtva un personaj din exterior, deziluzia faţă de activitatea din Burma îl împinsese să renunţe. Într-o seară, chiar înainte de plecare, se afla în micul bar din subsolul sediului de pe Broadway al Serviciului. A auzit, din întâmplare, un comentariu rasist şi jignitor şi a obiectat cu glas tare.

– Cine eşti? a întrebat bărbatul care spusese gluma.

– Tu cine eşti? a răspuns Warner.

– Şeful personalului. Am dosarul tău pe birou. Vino la mine mâine, să stăm de vorbă.

Shergy şi echipa din Blocul Sovietic studiau dosarele personalului, în căutare de tineri candidaţi potriviţi pentru a controla agenţi. Preferau oameni „curaţi”, care nu mai lucraseră în regiune şi, deci, care aveau mai puţine şanse

să fie deconspiraţi de sovietici. Warner era unul dintre aceştia. Un altul era un tânăr ofiţer, pe nume Colin McColl, care tocmai se întorsese din Laos. Asemenea lui Warner, intrase în serviciu după obişnuitul interviu cu amiralul Woodhouse, în care se făcuse aluzie la munca de spionaj, dar subiectul nu fusese abordat deschis (atrăgătoarea secretară a amiralului ademenise şi ea câţiva candidaţi, convingându-i să se alăture Serviciului). După ce a învăţat limba poloneză de la un iugoslav excentric, care locuia pe o barcă în East London, Warner a fost trimis în Varşovia sub acoperire, ca ataşat cultural. Acesta a fost unul dintre primele succese ale echipei lui Shergy.

Într-o zi, un tânăr polonez slab, cu părul rar, a intrat în Ambasada Marii Britanii de la Varşovia. Se numea Adam Kaczmarzyk, a explicat el, era operator de cifru în cartierul general al Pactului de la Varşovia şi voia să ofere secrete. Agenţii provocatori erau un lucru obişnuit, dar, de regulă, operatorii de cifru nu erau implantaţi, deoarece mesajele cifrate pe care le înmânau puteau fi rapid verificate de experţii de la centru pentru a vedea dacă sunt autentice. În acelaşi timp, operatorii de cifru erau foarte apreciaţi întrucât aveau acces la toate informaţiile secrete care circulau într-o ambasadă. Warner l-a dus pe ambasador la subsol, într-o încăpere securizată, pentru a-i spune că avea să pună la punct un plan operaţional în vederea organizării de întâlniri cu potenţialul agent. Ambasadorul, a cărui sarcină era să evalueze dacă beneficiile recrutării unui agent depăşeau riscurile politice de a fi demascat, s-a declarat reticent. A doua zi de dimineaţă, Warner i-a arătat ceea ce acesta din urmă a presupus că ar fi ciorna unei telegrame. În ea, Warner afirma că ambasadorul îşi dăduse acordul. „Exact, m-am răzgândit”, a spus ambasadorul. Din fericire, aşa era, telegrama fiindu-i deja

trimisă lui Shergy. Warner explicase întotdeauna riscurile pe care şi le asuma cel care devenea agent. „Întotdeauna îmi făceam într-o oarecare măsură griji dacă persoana căreia îi ceream să lucreze pentru guvernul britanic, pentru Majestatea Sa, era pe deplin conştientă de riscurile pe care şi le asuma, dacă era suficient de matură să îşi dea seama ce voia să facă... Acesta era un lucru foarte serios. Era o relaţie cât se poate de intensă în care intrai şi care ducea, desigur, la ceea ce eu cred este unul dintre principiile de bază ale funcţionării unui serviciu secret, acela că prima îndatorire a oricărui ofiţer al Serviciului faţă de agenţii săi este siguranţa acestora. Este primul dintre principiile de bază şi, după aceea, restul merge de la sine.”[549] Însă nu toţi agenţii aveau să asculte.

Varşovia urma să fie principalul teren de încercare al vedetelor în ascensiune ale Serviciului, iar în echipa care va controla agentul pentru aproape trei ani se vor afla doi viitori adjuncţi ai MI6 şi un şef, Colin McColl. I-au dat operatorului, cu numele de cod Beneficiarul, un aparat foto Minox şi s-au întâlnit, în mod regulat, cu el într-un apartament cu perdele groase din ambasada britanică (un mic drapel al Marii Britanii arborat la intrare era semnalul că putea intra).

Pentru a discuta cu el, foloseau un dispozitiv ciudat, cunoscut sub numele de „hush-a-phone”. Semăna cu un stetoscop adaptat şi, la fiecare capăt, avea o mască pentru ascultat şi vorbit. Cei doi discutau prin intermediul acestuia, pentru ca vorbele să nu le fie captate de dispozitivele de ascultare. Banii şi distracţia s-au dovedit a fi singura motivaţie a Beneficiarului. Cei de la MI6 au fost extrem de surprinşi când au developat filmul din aparatul

foto şi au descoperit fotografii cu mesaje cifrate amestecate cu unele în care apărea „iubita” sa dezbrăcată, şi pe care a spus că dorea să le recupereze. A cheltuit enorm pe băutură, pe prostituate şi cumpărându-şi o maşină scumpă. În faţa casei sale, se strângeau sticle goale de şampanie. Vecinii au început să observe. Faptul că unui agent îi erau explicate riscurile nu îi tăia întotdeauna acestuia pofta de a-şi mai asuma şi altele. Într-o zi, le-a explicat că se gândea că ar fi fost o idee bună să abordeze un coleg, ca să-l atragă şi pe el în cercul spionilor. Echipa a refuzat, dându-şi seama că, dacă respectivul ar fi declinat oferta, probabil că totul s-ar fi terminat. Le-a spus că era prea târziu. Echipa trebuia să decidă dacă să se mai întâlnească cu agentul data viitoare, ştiind că era posibil să fi fost compromis. Şi aşa şi era. Kaczmarzyk a fost arestat într-unul dintre restaurantele scumpe pe care începuse să le frecventeze, în august 1967. În acelaşi timp, un ofiţer MI6 a fost arestat şi el împreună cu secretara sa. Presa a anunţat că în geanta acesteia fuseseră găsite „documente şi schiţe secrete”. În apartamentul acesteia, poliţia secretă a descoperit un exemplar cartonat din cel mai recent roman cu James Bond. Din nefericire, acea ediţie includea, se pare, şi nişte hărţi secrete, ascunse în coperta din spate. Poliţia secretă a fost convinsă că erau hărţi secrete adevărate, iar biata secretară a avut mult de suferit. După un proces de patru zile, Kaczmarzyk a fost condamnat la moarte şi apoi împuşcat de plutonul de execuţie, într-o bază militară.[550]

Beneficiarul a avut o perioadă de glorie scurtă. Protejaţii lui Shergy din biroul responsabil cu Cehia aveau, de mult timp, un agent cu numele de cod Eliberatul, care, până la urmă, va ajunge maior în Serviciul de Securitate ceh, StB.

Numele real al Eliberatului era Miloslav Kroča. Îşi începuse cariera vânând sabotorii din industrie înainte să meargă la Moscova să fie pregătit de KGB. Cariera sa, asemenea celei a lui Penkovski, lâncezise, în parte din motive personale. O amantă pe care şi-o făcuse la Moscova i-a dus divorţul, o pată pe dosar şi dificultăţi materiale. La începutul anilor 1960, a reuşit să obţină o avansare participând la operaţiuni împotriva britanicilor. Cam la aceeaşi vreme, a început să spioneze pentru Serviciul Secret Britanic. Racolarea unui ofiţer de informaţii din tabăra adversă cu o asemenea funcţie era o lovitură de proporţii în materie de contraspionaj. Eliberatul cunoştea toate detaliile operaţiunilor împotriva britanicilor şi avea acces la documente cehe. Cariera sa a înflorit cu ajutorul MI6. Sănătatea şubredă, poate o consecinţă a stresului vieţii duble, l-a marcat de-a lungul anilor şi, în final, a murit în urma unui atac de cord. Numai atunci i-a fost descoperită trădarea, în primăvara anului 1976. În vreme ce Beneficiarul avusese o doză de nebunie şi fusese nesăbuit, Eliberatul era cerebral şi precaut şi a rezistat mult mai mult. Dat fiind că Eliberatul a murit subit, anchetatorii cehi nu au aflat niciodată întreaga amploare a trădării lui. Dosarele lor de investigaţie dezvăluie că nu ştiau când începuse să spioneze pentru britanici; cu siguranţă, până în 1969, dar erau întrebări dacă nu cumva încă din 1962. Însă au reuşit să stabilească identitatea ofiţerului MI6 care îl controla în acel moment. Richard Dearlove a fost văzut în mai multe locuri aşteptând să se întâlnească cu Kroča, înainte să îşi dea seama că acesta murise. Anchetatorii cehi au stabilit că Dearlove, căruia i-au dat numele de cod „David II”, organizase întâlniri şi la Praga, şi într-o pădure din afara oraşului. StB-ul a căutat mult locurile în care Eliberatul putea să fi ascuns banii primiţi de la britanici, mister dezlegat numai cu ajutorul

MI6 după încheierea Războiului Rece.[551] Succesele Beneficiarului şi ale Eliberatului aveau să ajute la lansarea unor cariere. Oamenii din interior spuneau că, în acei ani, s-au mai înregistrat şi alte operaţiuni de succes care au rămas secrete, nu în ultimul rând datorită faptului că, spre deosebire de cei doi, ceilalţi agenţi au scăpat cu viaţă. Aceste cazuri vor fi vitale pentru Shergy în lupta începută în interiorul organizaţiei împotriva celor care încă vedeau năluca lui Philby şi a altor cârtiţe bântuind încă Serviciul.

Şi CIA-ul trăgea învăţăminte de pe urma lui Penkovski. „Cine sunt oamenii care visează la putere şi la glorie şi, care, nu numai din cauză că aceste vise le sunt spulberate, dar poate chiar şi pentru că au fost ridiculizaţi în viaţa de zi cu zi, devin atât de furioşi încât întorc spatele familiei, prietenilor şi naţiunii lor?" Această întrebare le-a fost pusă de către un ofiţer CIA colegilor săi, la scurt timp după cazul Penkovski. „Singura observaţie evidentă este că uriaşul act al dezertării, al înşelării, al trădării este aproape invariabil actul unei personalităţi deformate, neadaptate emoţional", continua ofiţerul. „Este alimentat de o frică, o ură şi o suferinţă profundă sau de o sete obsedantă de răzbunare, care depăşeşte cu mult în intensitate sentimentele unei persoane normale, bine integrate şi adaptate... o persoană normală, matură, sănătoasă din punct de vedere emoţional, cu valori etice, naţionale, culturale, sociale şi familiale profunde, pur şi simplu, nu face aşa ceva."[552]

Ce l-a determinat pe un om ca Penkovski să-şi asume asemenea riscuri nebuneşti? Dezechilibrul unor asemenea spioni, spunea ofiţerul CIA, se reflecta în propria lui experienţă de lucru cu agenţi.

Cu toţii au fost personalităţi solitare... [care] au dovedit serioase probleme de comportament, precum alcoolismul, apetitul sexual exacerbat, în cazul bărbaţilor, depresia patologică, un tipar psihopatologic de un fel sau altul, fuga de responsabilităţile de adult... Nu este o exagerare să afirmăm că nimeni nu se poate considera ofiţer la operaţiuni sovietice până nu a trecut prin sordida experienţă de a ţine capul „prietenului" său sovietic în timp ce vomită în chiuvetă, după ce a băut alcool cinci zile la rând.

Un fost angajat MI6, acum pensionar, îi dă dreptate. „Majoritatea agenţilor erau oameni deloc plăcuţi. Jumătate dintre ei erau nişte personaje îngrozitoare, cu care nu ai vrea să petreci prea mult timp. Era o relaţie foarte ciudată, pentru că te întâlneai în vreo pădure, îţi dădea un aparat de fotografiat Minox şi începea să-ţi povestească viaţa lui."

„Oamenii normali nu sunt trădători", declarase, la un moment dat, Dick White. O strategie recomandată a CIA-ului era aceea de a căuta „elemente marginale, instabile emoţional, imature şi cu tulburări", care voiau să se răzbune pentru ofense reale sau închipuite. Trebuiau verificaţi ascultând telefoanele, bârfele soţiilor şi căutând mici semne de iritare şi de invidie profesională sau personală la evenimentele sociale. Aceste iritări puteau fi chiar încurajate de un ofiţer care se apropia de persoană, evitând, în acelaşi timp, polemicile şi propaganda politică. O cale ar fi fost studierea reacţiei la o întrebare atent strecurată despre felul în care se avansa în ierarhia

militară sovietică. Scopul contactului era „să trezească resentimente şi anxietăţi, să insufle idei, să pozeze în prieten compătimitor... Procesul este acela de a direcţiona vina pentru marea insatisfacţie personală asupra regimului.” Într-o notă finală, ofiţerul mai sugerează, în acelaşi timp, căutarea „vulnerabilităţilor unice ale vârstei mijlocii... Perioada din viaţă, începând cu aproximativ 37 de ani, prezintă caracteristici precum divorţul, dispariţia, alcoolismul, infidelitatea, sinuciderea, sustragerea de fonduri... deoarece este o perioadă în care bărbaţii îşi fac bilanţul propriei vieţi”, iar adesea rezultatul este „traumatizant până la extrem”. „Nimeni nu a defectat vreodată pentru că era fericit”, concluziona un psiholog al CIA după ce studiase dosarele, inclusiv pe cel al lui Penkovski.[553]

Majoritatea spionilor controlaţi de Marea Britanie şi de SUA în timpul Războiului Rece erau mai degrabă dintre aceia care se oferiseră să spioneze, precum Penkovski, şi nu erau rezultatul unei cultivări atente. Dar existau încă speranţe că spionii puteau fi recrutaţi printr-o pregătire atentă, care putea apoi provoca o abordare. „În mod ideal, trebuie să cunoşti persoana dinainte, ca să fi cultivat deja un fel de încredere, şi ai mai mari şanse să accepte dacă ai făcut acest lucru”, dezvăluie Colin McColl. „Abordarea fără pregătire anterioară este foarte, foarte riscantă. Dar poate da rezultate.”[554]

CIA-ul a adoptat o atitudine deosebit de agresivă, încercând să procure cât mai multe surse posibil, de vreme ce britanicii erau mai selectivi, deşi priveau lucrurile în acelaşi fel. Însă, ofiţerii de informaţii din ambele servicii făceau un pas înapoi când venea vorba de abordarea unor

oficiali sovietici. Teama avea legătură cu trădarea din interior. Imediat după capturarea lui Penkovski, nimeni nu a ştiut în ce fel, din ce motiv lucrurile merseseră prost sau cine fusese de vină. Se temeau de tot ce era mai rău. Otrava răspândită în sistem de Philby şi de Blake pătrundea adânc şi provoca paranoia. Neîncrederea nu se manifesta numai între Marea Britanie şi Statele Unite, dar şi în interiorul fiecărui serviciu. Dacă un agent nou racolat era deconspirat de un trădător? Sau dacă un agent nou era, de fapt, implantat de către KGB ca parte dintr-un plan diabolic, cu complicitatea cuiva din interior? O asemenea frică putea fi paralizantă şi efectele ei erau pe cale să afecteze chiar inima Serviciului. Se apropia epoca vânătorii de cârtiţe.

423 Întâlnirea #1 Londra, 20 aprilie 1961, transcriere desecretizată de către CIA şi disponibilă la adresa www.cia.gov

424 Clarence Ashley, CIA Spymaster, Pelican, Gretna, 2004, p. 110

425 Jerrold L. Schecter şi Peter S. Deriabin, The Spy Who Saved the World, Macmillan, New York, 1992, p. 20

426 „Reported Provocation Attempt”, comunicat desecretizat al CIA, 30 decembrie 1960, disponibil la adresa www.cia.gov

427 Greville Wynne, Wynne and Penkovsky, Corgi, Londra, 1984, p. 27. Omul MI6 este numit Franks, în Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World.

428 Wynne a scris mai multe cărţi despre viaţa sa, dar, de departe, cea mai relevantă relatare a fost făcută într-un interviu cu Anthony Clare, In the Psychiatrist's Chair, BBC Radio 4, Muzeul Imperial al Războiului 16196

429 Citat în Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 311

430 Arhivele Naţionale FO 181/1155

431 Wynne, Wynne and Penkovsky, p. 27

432 Ashley, CIA Spymaster, pp. 150–151

433 Wynne, Wynne and Penkovsky , p. 68

434 Ashley, CIA Spymaster, p. 151

435 Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, p. 274

436 Arhivele Naţionale WO 208/3465

437 Peter Hennessy, Having It So Good, Penguin, Londra, 2006, p. 318

438 John le Carré, Tinker, Tailor, Soldier, Spy, Sceptre, Londra, 2009, p. 228

439 Blake: The Confession, BBC Radio 4, 1 august 2009

440 Ibid.; Bower, Perfect English Spy , pp. 264–265

441 George Blake, No Other Choice, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 198

442 Printre cei aflaţi în Congo care îşi amintesc că au decodificat telegrama se afla şi Daphne Park.

443 Bill Harvey citat în Bower, Perfect English Spy, p. 269

444 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 44

445 Întâlnirea #1

446 Acest citat este din Întâlnirea #2, p. 20

447 Întâlnirea #1 şi Întâlnirea #2, p. 1

448 Huw Dylan, „Britain and the Missile Gap”, Intelligence and National Security, volumul 23, decembrie 2008

449 John Limond Hart, The CIA’s Russians, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 88

450 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 94

451 Operaţiunea Penkovski, Părţile 3 şi 4, Casete 22 octombrie 1966, desecretizate de către CIA şi disponibile la www.cia.gov

452 Ibid.

453 Întâlnirea #4, 23 aprilie 1961

454 Ashley, CIA Spymaster, p. 191

455 Întâlnirea #1, p. 22

456 Întâlnirea #5, 24 aprilie 1961

457 Profesorul Stephen Kotkin, „Soviet Capitulation”, prelegere la London School of Economics, 20 mai 2010

458 Întâlnirea #5

459 Întâlnirea #7

460 Întâlnirea #12

461 Întâlnirea #13

462 Bower, Perfect English Spy, p. 272

463 Ibid., p. 275

464 Faptul că acest lucru nu mai fusese făcut până atunci a fost menţionat de către şeful staţiei MI6, Gervase Cowell, în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War”, seminar din data de 9 noiembrie 1994, Institute of Contemporary British History, 2003, http://www.ccbh.ac.uk/witness_intelligence_index.php, p. 45

465 Interviu cu baroana Park

466 „Baroness Park of Monmouth: Lives Remembered”, The Times, 3 aprilie 2010

467 Ashley, CIA Spymaster, p. 197

468 Operaţiunea Penkovski, Părţile 3 şi 4, Casete 22 octombrie 1966

469 Întâlnirea #16

470 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 175

471 Ibid., p. 178

472 Necrologul lui Janet Chisholm, Daily Telegraph, 6 august 2004

473 Gordon Barrass, The Great Cold War, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 132

474 Christopher Moran, „Fleming and CIA Director Allen Dulles" în Robert G. Weiner, B. Lynn Whitfield şi Jack Becker (editori), James Bond and Popular Culture, Cambridge Schools Publishing, Newcastle upon Tyne, 2010; Andrew Lycett, Ian Fleming, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1995, pp. 383 şi 367

475 http://www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/JFK/003POF03BerlinCrisis7251961.htm

476 ASSESSMENT OF [BLANK], 13 iulie 1961, desecretizat şi disponibil la www.cia.gov

477 Richard Deacon, C: A Biography of Sir Maurice Oldfield, Macdonald, Londra, 1984, p. 131

478 Întâlnirea #15

479 Ashley, CIA Spymaster, p. 224

480 Întâlnirea #19

481 Operaţiunea Penkovski, Părţile 3 şi 4, Casete 22 octombrie 1966

482 Ibid.

483 Hart, CIA's Russians, p. 99

484 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 217

485 Bower, Perfect English Spy, pp. 272 şi 277

486 Wynne, Wynne and Penkovsky, p. 128 şi 131

487 Ibid., p. 76

488 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 221; Wynne, Wynne and Penkovsky, p. 140

489 Operaţiunea Penkovski, Părţile 3 şi 4, Casete 22 octombrie 1966

490 Vezi Capitolul 7

491 Operaţiunea Penkovski, Părţile 3 şi 4, Casete 22 octombrie 1966

492 Ashley, CIA Spymaster, p. 212

493 Ibid., p. 211

494 Ibid., p. 212; Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 262

495 Vezi, de exemplu, Întâlnirea #4, p. 6

496 Întâlnirea #15, p. 5

497 Întâlnirea #35

498 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 257. Wynne avea să primească 213 700 de dolari de la CIA şi MI6 după eliberarea din închisoare.

499 În transcriere, există o notă cu următorul text: „Nu există vreo îndoială că subiectul, şi cu voie, şi fără voie, poate fi foarte solicitant în solicitările sale deseori capricioase, iar lucrul cu el, în cazul tuturor celor implicaţi, necesită o mare răbdare, deşi înţelegerea nu este întotdeauna posibilă.” Pare să se facă referire la Wynne, deşi s-ar putea face în acelaşi timp referire şi la Penkovski.

500 Întâlnirea #36

501 Peter Hennessy, The Secret State, Penguin, Londra, 2002, pp. 6–7

502 Michael Herman citat în ibid., p. 12

503 Arhivele Naţionale CAB 159/34, Minute ale întâlnirii din 29 septembrie 1960

504 Întâlnirea #37

505 Întâlnirile #1 şi #33 includ discuţii

506 Întâlnirea #33

507 Bower, Perfect English Spy, p. 281

508 Memorandum din arhivă, 11 ianuarie 1962 (datat greşit, în partea de sus a paginii, 1961), desecretizat şi disponibil la www.cia.gov

509 A se vedea, de exemplu, nota CIA „Discussion between SR/COP, CSR/9, DCSR/9, (spaţiu) Re: SR/COP's European Trip February", 6 februarie 1962

510 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 292

511 Bower, Perfect English Spy, pp. 398–399

512 Traducerea scrisorii datate 10 aprilie 1962, desecretizată de către CIA şi disponibilă la www.cia.gov

513 Gervase Cowell în „The Role of the Intelligence Services in the Second World War" seminar, p. 45

514 Ibid.

515 Ibid.

516 Hart, CIA's Russians, p. 119

517 Ibid.

518 A se vedea, de exemplu, Întâlnirea #11, 1 mai 1961

519 Dino Brugioni, Eyeball to Eyeball, Random House, New York, 1992

520 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, pp. 334–336

521 Ibid., p. 336

522 Len Scott, „Espionage and the Cold War: Oleg Penkovsky and the Cuban Missile Crisis", Intelligence and National Security, vol. 14, no. 3, Autumn 1999

523 Profession of Intelligence, BBC Radio 4, 23 august 1981

524 Hennessy, Secret State, p. 44

525 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 341

526 Caseta nr. 4, vineri după-amiază, 9 noiembrie 1962, desecretizată de către CIA şi disponibilă la www.cia.gov

527 Ashley, CIA Spymaster, p. 234

528 Joe Bulik într-un interviu din anul 1998, publicat pe site-ul Arhivei Securităţii Naţionale, Universitatea George Washington

529 Memorandumul cazului Penkovski, 16 iunie 1963, desecretizat de către CIA şi disponibil la www.cia.gov

530 Bower, Perfect English Spy, p. 278

531 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 409

532 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, pp. 393–394

533 Fatal Encounter, BBC TV, 1991

534 Schecter şi Deriabin, The Spy who Saved the World, p. 410

535 2 noiembrie 1962, de la Wynne, Wynne and Penkovsky, p. 9

536 Ibid., p. 13

537 Ibid., p. 41

538 Arhivele Naţionale FO 181/1155; informaţii confidenţiale

539 Memorandum pentru şeful diviziei Cercetări Speciale de la Joe Bulik, 10 mai 1963, desecretizat de către CIA şi disponibil la www.cia.gov

540 Bower, Perfect English Spy, p. 286

541 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 35

542 Ibid., p. 361

543 Frank Gibney (editor), The Penkovsky Papers, Collins, Londra, 1965, p. 283

544 Ibid., p. 110

545 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 356

546 Ibid., p. 358

547 Gibney (editor), Penkovsky Papers, p. 125

548 Schecter şi Deriabin, The Spy Who Saved the World, p. 414

549 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009

550 S-jak SZPIEG Cazul operatorului radio Adam Kaczmarzyk, documentar de la televiziunea poloneză, 2004; The Times, 10 ianuarie 1969 şi 8 august 1967 şi alte informaţii confidenţiale

551 Detaliile din cazul Eliberatul şi rolul lui Dearlove provin din arhivele cehe şi prin efortul lui Prokop Tomek. Chestiunea plăţilor către Eliberatul este tratată în Capitolul 9

552 Martin L. Brabourne, „More on the Recruitment of Soviets", Studies in Intelligence, vol. 9, iarna 1965, iniţial secretizat, desecretizat şi disponibil la www.cia.gov

553 Wilhelm Marbes, „The Psychology of Treason", în H. Bradford Westerfield (editor), Inside CIA's Private World, Yale University Press, New Haven, 1995, p. 71

554 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009

CAPITOLUL 5

UN PUSTIU DE OGLINZI

Pe Anatoli Goliţîn l-au cuprins sudori reci când un coleg l-a anunţat că tot personalul rezidenţei KGB de la Helsinki avea să fie percheziţionat.[555] Era vineri seara în capitala finlandeză şi toată lumea voia să ajungă acasă. Însă o telegramă secretă dispăruse. Telegrama nu era la Goliţîn, dar acesta avea zeci de alte documente secrete strecurate pe furiş în buzunarul interior. Telegrama lipsă a fost găsită. Goliţîn, un bărbat scund, voinic, cu părul negru şi o privire pătrunzătoare, a ieşit liniştit în seara întunecoasă şi rece din capitala finlandeză, ale cărei străzi erau acoperite de un strat gros de zăpadă. Era mijlocul lunii decembrie 1961.

Aranjase să se întâlnească cu soţia şi fiica sa într-un parc. Când taxiul a oprit, acestea nu erau pe nicăieri. Oare se răzgândise? Cu trei luni în urmă, începuse să planifice ziua aceasta şi o întrebase pe Svetlana dacă voia să i se alăture. Aceasta înlemnise de uimire şi fusese nesigură. Dar acceptase să-l urmeze împreună cu fiica lor, Tania. Goliţîn s-a întors în apartamentul său, soţia şi fiica aşteptându-l acolo, parcă nevenindu-le să creadă ce erau pe cale să facă.

Ofiţerul KGB a sunat la un număr din oraş. A răspuns un bărbat, dar Goliţîn a închis fără să spună un cuvânt. Acum ştia că americanul era acasă. Goliţîn îl întâlnise pe Frank Friberg la o recepţie diplomatică şi hotărâse că trebuie să fi fost de la CIA. Finlanda se afla la graniţa sovietică şi era un punct nordic important pentru spionii ambelor tabere. Goliţîn a luat câteva fotografii şi păpuşa preferată a Taniei,

apoi a ieşit cu familia, spunându-i fiicei sale că mergeau la o petrecere.

Drumul de 15 minute cu taxiul spre suburbia de lux Westland i s-a părut ofiţerului KGB cea mai lungă din viaţa sa. El, soţia şi fiica sa păstrau tăcerea, pierduţi în propriile gânduri despre cei pe care îi lăsau în urmă. Dacă Friberg venise de când răspunsese la telefon, atunci Goliţîn ştia că trebuia să încerce din nou în weekend, iar riscurile creşteau cu fiecare clipă. Când a sunat la uşă lui Friberg, a urmat un moment agonizant de aşteptare, urmat de un sentiment copleşitor de uşurare, când s-a deschis uşa.

Frank Friberg tocmai se bărbierise şi se pregătea să meargă la o petrecere când a auzit soneria. Nu l-a recunoscut pe bărbatul de la uşa sa, a fost doar surprins.[556]

– Ştiţi cine sunt? a întrebat Goliţîn, care purta cu o haină groasă şi o căciulă de blană.

– Nu, a răspuns Friberg.

– Sunt viceconsulul sovietic Anatoli Klimov, a spus Goliţîn, folosindu-se de numele conspirativ pe care îl avea în Finlanda.

În sfârşit, americanul a înţeles.

– Ştim că sunteţi de la KGB, a spus Friberg.

Rusul vorbea foarte puţin engleză, cu un accent puternic. Goliţîn repeta încontinuu un cuvânt care lui Friberg îi părea a fi „azul”. Numai după ce întreaga familie a intrat şi Goliţîn l-a scris, şi-a dat seama că voia să spună „azil”.

Speranţa lui Frank Friberg de a avea o seară liniştită se dusese pe apa sâmbetei şi, în seara aceea, la Helsinki, serviciile de informaţii britanic şi american s-au trezit pe un butoi cu pulbere. Rusul voinic era ca una dintre bombele atomice pe care le visase Penkovski, compacte şi gata să explodeze în capitala inamică. Efectele secundare se resimt şi astăzi. Povestea sa avea să vorbească despre conspiraţii sumbre aflate în spatele morţii unor lideri politici de pe ambele maluri ale Atlanticului şi avea să se rostogolească pe coridoarele MI6 şi CIA ca o avalanşă, aproape sufocându-le pe amândouă.

La Viena, la începutul anilor 1950, Goliţîn fusese nominalizat de defectorul Piotr Deriabin ca o posibilă ţintă a CIA, pentru că părea altfel decât colegii săi ofiţeri. Potrivit relatărilor lui Goliţîn, pierderea loialităţii avea motivaţii politice, în cazul său, şi se produsese în 1956, când crimele lui Stalin fuseseră scoase la iveală de către succesorul său, Hruşciov. A crezut că era prea puţin, prea târziu şi fără rost, şi a crezut cu tărie că Partidul, nu numai Stalin, era responsabil pentru ceea ce se întâmplase. Strategia pe care a spus că se hotărâse să o urmeze pentru a-şi maximiza, până la urmă, utilitatea faţă de Occident era inteligentă, dar, în acelaşi timp, s-a dovedit a fi riscantă. Avea să strângă cât de multe informaţii

preţioase până când se simţea pregătit să facă pasul şi apoi să se folosească de ele pentru a-şi spori valoarea în ochii Occidentului. La finele anilor 1950, a urmat cursurile unei academii şi şi-a asumat riscul de a alege ca subiect al tezei „Prevenirea actelor de trădare şi a defectărilor în rândul membrilor organizaţiilor oficiale, al delegaţiilor aflate în vizită şi al grupurilor de turişti în străinătate”. Ceea ce i-a permis să afle cum erau prinşi cel mai adesea oamenii care făceau exact ceea ce spera el să ajungă să facă. De asemenea, a lucrat în divizia NATO a KGB-ului, prilej cu care a privit şi a ascultat. A înţeles că defectorii erau evaluaţi cu stricteţe, aşa că a reţinut fiecare bârfă, fiecare dosar pe care l-a citit, fiecare zvon pe care l-a auzit, conştient că fiecare dintre datele acestea avea să îl facă mai important pentru Occident.

În locuinţa lui Friberg, Goliţîn se simţea extrem de neliniştit, se temea să nu fie descoperit. I-a spus tipului de la CIA că voia să iasă din ţară în noaptea aceea. La ora 20:15, un avion pleca spre Stockholm şi dorea să fie în el. Friberg i-a telefonat unuia dintre ofiţeri, care a venit repede să le ia paşapoartele şi să se ocupe de vize şi de călătoria spre New York. După ce au părăsit locuinţa, Goliţîn s-a dus pe aleea casei lui Friberg şi a scos un pachet cu zeci de documente pe care îl îngropase în zăpadă chiar înainte să sune la uşă.[557]

Au ajuns la aeroport cu mai puţin de o jumătate de oră înainte ca avionul să decoleze. „Am reuşit. Acum suntem în siguranţă!”, i-a spus Goliţîn Svetlanei. Însă se grăbise. Defectorul speriat urma să aibă parte de o călătorie menită să-i strecoare frica în suflet. Când a ajuns la Stockholm, Goliţîn a spus că nu vrea să ia următorul avion,

deoarece venea de la Helsinki şi se temea să nu fi fost urmărit. Friberg le-a procurat locuri într-un avion al armatei americane, dar avionul nu era presurizat şi Tania a început să se simtă rău. Apoi au ajuns la Frankfurt pentru un zbor prin Londra. La Londra, a existat o alertă cu bombă. Goliţîn spune că ceruse să fie verificate bagajele tuturor pasagerilor care luaseră avionul în Londra, în cazul în care îl urmărise KGB-ul.[558] Până să plece avionul de la Londra, New Yorkul a fost acoperit de ceaţă, aşa că avionul a fost redirecţionat spre Bermude. De acolo, într-un final, Goliţîn a pornit spre Statele Unite. În total, le-a luat patru zile să ajungă la Washington. Pe durata lungii şi dificilei călătorii, Friberg constatase că Goliţîn era neliniştit şi uneori confunda nume sau locuri. În ciuda afirmaţiilor lui Goliţîn că dezertarea sa era de natură ideologică şi că medita la aceasta de cinci ani, mai târziu, Friberg a afirmat că el credea că acest lucru se întâmplase numai de vreun an.[559] Angajatul CIA spunea că, după părerea lui, asta se datora unui conflict cu rezidentul KGB din Helsinki, pentru că Goliţîn spusese că defectarea sa avea să-i dea o lecţie după disputa pe care o avuseseră şi ca urmare a căreia primise o evaluare negativă care ar fi putut duce la retrogradare. Însă, pe drum, Goliţîn începuse să furnizeze şi unele dintre secretele pe care le strânsese. Un oficial finlandez era agent de influenţă al KGB-ului, a explicat el, oferind astfel primele informaţii importante. Detaliile pe care le-a oferit în acele prime zile aveau să fie suficiente pentru a dovedi că era într-adevăr un defector, şi nu un agent implantat. Şi, de asemenea, a furnizat primele elemente ale unei adevărate bombe. A explicat că unul dintre motivele pentru care era aşa de neliniştit era că KGB-ul pătrunsese în organizaţia lui Friberg, în CIA. În Germania, aveau un agent cu numele de cod „Saşa”.

La Washington, va începe vânarea trădătorului. Existenţa acestuia putea explica faptul că Popov şi Penkovski fuseseră prinşi, precum şi toate celelalte dezastre recente. Se ştia că, în Marea Britanie şi în Germania, existaseră infiltrări la nivel înalt. De ce nu şi în America? Informaţiile lui Goliţîn erau interesante, dar vagi. Cârtiţa era de origine slavă şi fusese în Germania. Numele de cod era „Saşa”, iar numele adevărat începea cu K. Atât le putea spune.

În mod clar, colaborarea cu Goliţîn avea să fie dificilă. A solicitat o întâlnire cu preşedintele sau cu directorul FBI (într-un final, s-a întâlnit cu procurorul general Robert Kennedy). George Kisevalter, fostul controlor al lui Penkovski şi al lui Popov, care fusese iniţial desemnat să se ocupe de Goliţîn, l-a considerat obositor, şi relaţia lor s-a deteriorat rapid. Goliţîn strânsese sute şi sute de informaţii, unele din dosare, altele din conversaţii. Uneori, acestea se suprapuneau şi trimiteau la aceeaşi persoană, alteori erau frustrant de vagi. Cernerea lor, dat fiind că miza era atât de mare, a produs haos.

Relaţia lui Goliţîn cu primii controlori ai CIA-ului s-a deteriorat până la finele anului 1962, dar ideile sale aveau să-şi găsească refugiu în braţele deschise şi în mintea la fel de deschisă a lui James Jesus Angleton. De când prietenul său Kim Philby plecase de la Washington, Angleton urcase în ierarhia CIA-ului, devenind şeful serviciului de contraspionaj în 1954. Contraspionajul constituie o disciplină specializată, al cărei scop îl constituie înţelegerea şi neutralizarea serviciului de informaţii al unui adversar. În parte, activitatea acestuia constă în prinderea spionilor – vânătoarea unor oameni precum Blake sau Philby, care trădează din interior. Dar

este mai mult de atât. Este vorba de lumea în care spionii se războiesc cu alţi spioni – lumea agenţilor dubli şi tripli – şi este nevoie de o minte special croită pentru a înţelege complexitatea ameţitoare a trucurilor şi a jocurilor pe care un inamic şiret le poate folosi împotriva ta, pentru reperarea agenţilor falşi pe care i-ar putea infiltra ca să furnizeze informaţii false. Asta presupune să verifici agenţii pe care îi racolează alţi colegi şi să te asiguri că sunt în regulă, uneori spre nemulţumirea celor care îi controlează şi care se poate să fi investit masiv în ei. Mai implică şi atacarea adversarului într-o partidă de şah în care toate mutările sunt prudente, intuirea intenţiilor şi infiltrarea în operaţiunile sale, subminarea lor din interior şi inducerea în eroare. Serviciul britanic de informaţii reuşise să facă acest lucru, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu Sistemul Double-Cross, în cadrul căruia spionii germani care debarcau în Marea Britanie erau convertiţi, pentru a furniza informaţii false superiorilor lor. Philby făcuse ceva similar, deşi la o scară mai mică, în calitate de agent infiltrat în timpul operaţiunilor anglo-americane din Albania, Europa de Est şi Uniunea Sovietică. Pătrunzând în serviciul adversarului, ştii ce ştie şi acesta, distrugând dintr-o mişcare valoarea tuturor informaţiilor secrete pe care le-a strâns, ceea ce-ţi permite să-l induci în eroare. Aceasta era lumea lui Angleton.

Pentru practicanţii lor, contrainformaţiile reprezentau o artă complexă, elaborată, implicând gestionarea cu supleţe a confuziilor şi ambiguităţilor, reconstituirea unor evenimente din frânturi, muncă amintind de aceea a unui arheolog. Poate că nu era o coincidenţă faptul că istoria medievală era pasiunea scepticului Maurice Oldfield, care avea să devină şeful serviciului de contrainformaţii al MI6. Când fusese la Washington, CIA-ul crezuse că Oldfield,

bărbatul corpolent şi taciturn, cu ochelari mari, fusese special inventat ca să contrabalanseze imaginea deja caricaturală a agenţilor secreţi britanici de tip James Bond. Oldfield nu-i avea la inimă pe angajaţii agresivi ai serviciului de operaţiuni speciale, din cauza impactului pe care-l aveau aceştia asupra planurilor sale grijuliu concepute pentru strângerea de informaţii.[560] Oldfield nu a fost, după cum au crezut unii, modelul pentru personajul lui John le Carré, eruditul şef al serviciului de contrainformaţii George Smiley, deşi există asemănări (istoria medievală era şi pasiunea profesorului de la Oxford care fusese adevărata sursă de inspiraţie pentru Smiley).[561] În discreta lume a contrainformaţiilor, ca şi în cazul istoriei medievale, adevărul era adesea inaccesibil şi din această cauză izbucneau disputele, uneori aprinse, în legătură cu semnificaţia fiecărui fragment, din moment ce aveau să se realizeze interpretări întregi pe baza acelor mici fărâme. Activitatea în cadrul departamentului de contrainformaţii necesita o minte înclinată spre suspiciune şi îţi puteai întotdeauna depăşi colegii arătând că, din punct de vedere intelectual, erai capabil să bănuieşti lucruri şi mai nebuneşti decât ei. Câţiva au remarcat că nu puteai să lucrezi prea mult timp la departamentul de contrainformaţii. Îţi afecta creierul şi vedeai umbre peste tot.

Năluca lui Kim Philby bântuia coridoarele CIA şi ale MI6. Angleton fusese definitiv marcat de experienţa trădării unui om în care avusese încredere totală. „Cred că a avut un efect devastator asupra lui Angleton”, afirmă un fost coleg din CIA, „împingându-l la extreme.”[562] Peste ani, Angleton avea să afirme că el, omul care vedea totul, îl bănuise pe Philby. Dar era doar o minciună menită să acopere faptul că omul care trebuia să depisteze infiltrările

KGB-ului se lăsase păcălit de cea mai mare infiltrare a KGB-ului din toate timpurile. Dacă el putea fi păcălit, atunci KGB-ul trebuia să fie foarte inteligent şi viclean, conchidea el.

La Londra, au ajuns repede zvonuri despre un nou defector important. Prim-ministrul Harold Macmillan a fost informat despre Goliţîn la Chequers, pe 18 aprilie 1962, de către secretarul cabinetului, înainte de o întâlnire cu americanii. „Repulsia sa faţă de regimul comunist din Uniunea Sovietică pare autentică şi profundă", se spunea în informare. „Dorinţa sa de a face apel la informaţiile pe care le deţine pentru a sprijini contramăsurile occidentalilor pare a fi sinceră şi lucidă. Anchetatorii îl consideră de încredere şi un informator corect." Despre cunoştinţele sale, informarea preciza: „Nu sunt foarte profunde". Goliţîn avertizase că Ministerul de Externe, Amiralitatea şi „serviciul de informaţii britanic" erau toate infiltrate şi că cinci membri ai Parlamentului, cărora nu le dăduse numele, primeau însărcinări de la ruşi. „Serviciul de securitate, în colaborare cu departamentele în cauză, anchetează chestiunea", a fost informat premierul.[563]

În martie şi în septembrie 1962, doi ofiţeri britanici au fost trimişi să stea de vorbă cu Goliţîn. Unul din ei era Arthur Martin, anchetatorul tenace al MI5 şi responsabil de investigarea lui Philby, a cărui modestie afişată masca o ferocitate perfect stăpânită. Întrucât Goliţîn părea să aibă informaţii despre infiltrări în Marea Britanie, iar relaţia sa cu ofiţerii de caz iniţial desemnaţi se degrada, a fost de acord să plece împreună cu soţia şi cu fiica sa pentru a lucra cu serviciul de informaţii britanic, călătorind peste Atlantic cu Queen Elizabeth.[564] Era permanent cu nervii

întinşi la maximum. Pe vapor, era convins că îl urmăreşte cineva. La sosire, a fost dus într-o casă conspirativă, dar cum a ieşit pe uşă, a început să fie convins că este urmărit. Nu putea să stea liniştit niciunde. Următoarea oprire a fost Stratford-upon-Avon, unde a avut din nou impresia că fusese observat şi şi-a trimis familia înapoi în America. Frica sa nu era iraţională, într-adevăr ocupa un loc fruntaş pe lista KGB-ului cu principalele ţinte care trebuiau eliminate.[565] A încercat să stea în izolatul Truro, în Cornwall, unde Arthur Martin avea să-l viziteze într-o duminică.

Cei care lucrau cu el îl numeau „Goliţîn de colecţie”, informaţiile exacte pe care le oferise în primele câteva luni contribuind la arestarea unor spioni din Marea Britanie, Franţa, Norvegia, Canada şi din cadrul NATO. Însă, pe măsură ce au continuat informările, chiar şi unii dintre foştii săi susţinători au recunoscut că nu fusese dirijat cu pricepere.[566] „Defectorii sunt precum strugurii, la prima presă iese tot ce e mai bun”, avea să afirme Oldfield.[567] Prima presă producea informaţii, după care defectorul începea să resimtă presiunea a ceea ce voiau să audă alţii şi începea să-l macine îngrijorarea că nu mai avea nimic de oferit.

Goliţîn a primit atât de multă atenţie şi pentru că sursele asemenea lui erau foarte rare la vremea aceea. De asemenea, acest lucru însemna, la fel de bine, că informaţiile oferite de el nu prea puteau fi verificate. La Londra, existau mai multe incertitudini în privinţa lui decât la Washington. Teama de spioni cuprindea ţara din cauza unor personaje, printre care se număra şi George Blake,

iar serviciile de informaţii se temeau şi de alte dezvăluiri publice.

Una dintre pistele oferite de către Goliţîn în Marea Britanie a vizat un ataşat pe probleme de marină, care a condus MI5 spre John Vassall (vezi Capitolul 6). Dar informaţia care l-a fascinat cu adevărat pe Martin a fost cea legată de discuţia pe care o auzise Goliţîn la Moscova despre un „cerc de cinci" spioni britanici care se cunoscuseră la universitate şi care furnizaseră informaţii valoroase.[568] Referirea la un „cerc" indica faptul că aceştia se cunoşteau între ei. Burgess şi Maclean erau de mult plecaţi. Philby era de mult suspect. Dar cine altcineva mai făcea parte din acest grup al celor cinci?

La scurt timp după ce Philby fusese demascat, în 1963, Arthur Martin a sosit la Institutul Courtauld pentru a-l interoga pe Anthony Blunt, supraveghetorul tablourilor reginei. În anii 1930, Blunt fusese un tânăr profesor la Cambridge şi un apropiat al lui Guy Burgess. Burgess ajutase la cooptarea profesorului înalt şi apatic în olosul cauzei comunismului, pe care-l slujise cu credinţă în timpul războiului, în calitate de ofiţer MI5, furnizându-le agenţilor care îl controlau teancuri de documente subtilizate. Acum Martin era înarmat cu mărturia unui student american pe care fostul profesor de la Cambridge încercase să-l racoleze. „L-am văzut pe domnul Straight zilele trecute şi mi-a spus despre legăturile dintre tine şi ruşi." Faţa lungă a lui Blunt nu trăda nimic.[569] Martin i-a oferit imunitate în schimbul unei mărturisiri. Blunt a mers spre fereastra impunătoare, a privit afară, şi-a turnat un pahar şi a spus: „Este adevărat". Şi, astfel, au început opt ani de interogatorii cu Blunt, cărora acesta le-a făcut faţă cu

ajutorul unor cantităţi uriaşe de alcool. Martin şi alţii au venit iar şi iar la el, analizându-i fiecare relaţie de prietenie şi fiecare întâlnire avută la Cambridge şi după aceea, în căutarea oricărui aspect care ar fi putut duce la descoperirea altor spioni.

În timp ce Philby hotărâse să fugă, Blunt rămăsese, în schimbul imunităţii. Deşi transmisese un mare număr de informaţii importante, Blunt nu fusese niciodată un spion adept al liniei dure, dedicat, ca Philby, şi nici credincios cu adevărat conceptului de comunism. „Mi-am dat seama că mi-aş fi asumat orice risc în ţara aceasta mai degrabă decât să merg în Rusia", scria el mai târziu.[570] După cum a spus despre el un coleg profesor, lui Blunt îi plăcea să joace în ambele tabere, să facă parte din sistem, dar să-l şi atace. Când trădarea sa a fost, în sfârşit, dezvăluită, în 1979, a ales să se apere recurgând la literatură şi citându-l pe E.M. Forster: „Dacă ar trebui să aleg între a-mi trăda patria şi a-mi trăda prietenul, sper să am curajul să-mi trădez patria". Mărturisind, îşi trădase şi patria, şi prietenul. Dar administraţia considera, la vremea aceea, că reuşise măcar să bage sub preş un nou scandal, fără ca publicul larg să afle. În acelaşi an în care Blunt a mărturisit, John Cairncross, ofiţer de informaţii şi funcţionar public extrem de inteligent, a fost identificat ca spion sovietic. Dar numai mult, mult mai târziu şi după multă suferinţă, a reuşit MI5 să conluzioneze că Blunt şi Cairncross completau cercul celor cinci. Deoarece nu fuseseră racolaţi la Cambridge în aceeaşi perioadă cu Philby, se crezuse că membrii rămaşi erau încă în libertate.[571] Într-adevăr, mai mulţi spioni, nu numai cei cinci de la Cambridge, operaseră în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi după aceea. Chiar după terminarea războiului, agentul care îi controla se lăudase

că KGB-ul avea în total 30 de agenţi în 1944, care furnizau atât de multe informaţii încât trebuiau să stabilească priorităţi, alegându-i pe cei mai buni cinci cu care să lucreze. Mare parte din informaţiile procurate de restul agenţilor a fost lăsată, pur şi simplu, netradusă (oare ce-ar fi spus cei care ofereau informaţii dacă ar fi aflat că munca lor era ignorată?).[572] Martin şi ceilalţi vânători de cârtiţe erau acum hotărâţi să-l găsească pe fiecare dintre trădătorii care operaseră atunci, dar şi pe succesorii lor.

Informaţiile iniţiale oferite de Goliţîn lui Arthur Martin au furnizat peste 150 de piste care trimiteau în Marea Britanie şi în ţările Commonwealthului. Câteva dintre acestea necesitau implicarea MI6, din cauza legăturilor externe. Departamentul de contrainformaţii al MI6 era mic, de fapt avea un singur ofiţer, aşa că a mai fost chemat încă unul, un anume Stephen de Mowbray, ca să investigheze pistele oferite de Goliţîn. De Mowbray îşi împărţea colegii în două tabere: „gânditori” şi „oameni de acţiune”, iar el se considera ca făcând parte din prima categorie. După ce, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, servise în aviaţie, frecventase apoi New College, la Oxford.[573] Acolo îl avusese profesor pe unul dintre marii gânditori ai secolului, filosoful Isaiah Berlin. În tinereţe, Berlin fusese martor la revoluţia bolşevică din Rusia, înainte să se stabilească în Anglia. În timpul războiului, a fost unul dintre acei profesori care lucraseră în slujba guvernului şi, lucru ciudat, prietenul său cel irascibil, Guy Burgess, încercase mai întâi să-l detaşeze la Washington şi apoi la Moscova.[574] După război, a revenit la Oxford şi, într-o zi, de Mowbray l-a vizitat la birou. Studentul voia să devină profesor, dar, înainte de examenele finale, s-a gândit că era posibil să nu reuşească. „Cred că mai bine te-ai face spion”, i-a spus laconic Berlin. Un alt profesor,

fost angajat al Direcţiei de Operaţiuni Speciale, i-a transmis datele şi, într-o casă de pe Kensington High Street, George Kennedy Young l-a supus rapid pe de Mowbray unui interviu, aşa cum o cerea procedura. Cea mai mare parte din conversaţie gravitase în jurul interesului comun faţă de muzica clasică.

Proaspăt sosit dintr-o misiune în America de Sud, de Mowbray a primit sarcina de a sprijini anchetele MI5 ce vizau doi britanici despre care Goliţîn spunea că fuseseră ţinta racolărilor KGB-ului în Viena, din cauza homosexualităţii lor. După câteva luni, şeful său a venit la biroul acestuia şi i-a spus că avea o misiune „specială” pentru el, la care avea să lucreze cu doi ofiţeri MI5. I s-a spus să meargă la o casă conspirativă a doua zi. Acolo a fost întâmpinat de două personaje importante, care se ocupau de vânătoarea de spioni. Alături de Arthur Martin se afla şi Peter Wright. Acesta din urmă era şeful departamentului tehnic al Serviciului de Securitate şi specialist în plantarea de microfoane. În acea perioadă, Serviciul de Securitate opera dicolo de limitele legii. Era supravegheat, dar la modul lejer, de către politicieni şi funcţionari publici, fără a fi reglementat de nici un statut. „Puneam microfoane şi intram prin efracţie în locuinţe din întreaga Londră, la ordinul statului, în vreme ce funcţionarii infatuaţi cu melon de la Whitehall se făceau că nu observă”, îşi descria Wright cu încântare munca.[575] Însă, de unele dintre preţuitele operaţiuni de plantare de microfoane ale lui Wright nu se alesese nimic, în mod misterios, i-a explicat lui de Mowbray. Şi el şi Arthur Martin ajunseseră, fiecare pe cont propriu, la aceeaşi concluzie: „Noi credem că MI5 este infiltrat”.

Uneori, doi oameni sunt mai buni împreună decât fiecare luat în parte. În cazul lui Martin şi al lui Wright, convingerea fiecăruia că există o conspiraţie a fost confirmată şi împărtăşită în lungile seri petrecute în bar, în care au meditat la problemă. Credeau că numai ei reuşeau să vadă bezna din inima serviciului de informaţii britanic şi că trebuiau să se lupte pentru a face lumină. Însă lupta lor încrâncenată mai avea o componentă, un substrat pe care nici unul din bărbaţi nu l-ar fi recunoscut deschis, dar care domina viaţa în Marea Britanie. Era vorba despre clasa socială.

Wright şi Martin nu aveau aceeaşi stofă ca şi prada lor. Ei nu făceau parte din „clasa ofiţerilor”. Tatăl lui Wright fusese inginer de telecomunicaţii, dar îşi pierduse slujba în timpul Marii Crize. Din această cauză, Wright senior devenise alcoolic şi îl retrăsese pe micul Peter de la şcoala privată, deoarece nu-şi mai putea permite să-şi ţină amândoi fiii în şcoală. În urma acestei traume, Peter devenise bâlbâit, exact ca Philby. Arthur Martin nu era nici el genul care să fi mers la şcoli private, şi acest lucru îi pusese o povară pe umeri. Când cei doi bărbaţi au început să investigheze viaţa elitei care se plimbase prin îngrijitele grădini de la Trinity Cambridge, erau măcinaţi de resentimente faţă de cei care primiseră totul pe tavă şi, totuşi, îşi trădaseră ţara. În timp ce vizitau conacele din Marea Britanie şi fermele din Franţa cumpărate cu banii familiilor înstărite, se străduiau să înţeleagă ce îi făcuse pe aceşti oameni să trădeze. „Profitaseră din plin de mediul şi de educaţia privilegiată care mie îmi fusese refuzată, în vreme ce familia mea avusese de suferit din cauza capriciilor capitalismului”, va spune Wright mai târziu. „Am simţit pe pielea mea efectele declinului şi ale crizei şi, cu toate astea, ei au devenit spioni. Eu am devenit vânătorul,

şi ei vânatul.”[576] Cei doi bărbaţi au scotocit prin rufele murdare ale establishmentului britanic, care i-a dispreţuit din acest motiv. „Le citisem intenţiile şi sufletul, în vremea în care erau tineri şi fără griji. Le cunoşteam scandalurile şi intrigile. Ştiam prea multe, iar ei erau conştienţi de acest lucru.”[577] La o întrunire, Anthony Blunt i-a ţinut lui Wright o prelegere despre atmosfera anilor 1930. „Dacă nu ai trăit vremurile acelea, Peter, nu poţi înţelege.” Wright şi-a pierdut cumpătul. „Ba le-am trăit, Anthony. Ştiu mai multe despre anii 1930 decât o să ştii tu probabil vreodată. Îmi aduc aminte că tata a înnebunit de la atâta alcool, pentru că nu putea face rost de o slujbă. Îmi aduc aminte că mi-am pierdut şcoala, lumea, totul. Ştiu totul despre anii 1930.”[578] În timp ce investigau un grup de spioni de la Oxford, un parlamentar pe care îl luaseră la întrebări s-a sinucis. Chiar şi Graham Greene a fost chemat să răspundă la nişte întrebări în legătură cu fostul său şef. Ştia mai multe decât dădea impresia, se credea, dar a fost absolvit de orice implicare.[579] Însă lucrul care i-a motivat cu adevărat pe cei doi bărbaţi era gândul că exista un trădător printre ei.

Martin îşi expusese deja îngrijorările în faţa lui C, Dick White. White, fost şef al MI5, avea un mare respect faţă de Martin încă din vremurile în care lucraseră împreună. Asemenea lui Angleton, fusese implicat în sistemul Double-Cross, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, de aceea era fascinat de posibilităţile oferite de o astfel de înşelătorie şi, pentru o vreme, a acceptat ideea unei infiltrări la nivel înalt. De asemenea, White avusese întotdeauna o fixaţie faţă de Philby. Teoria lui Martin că vechiul său duşman fusese avertizat era cea care îl intriga cel mai tare pe şeful MI6. Exista o dovadă despre care se discuta neîncetat. Când fusese invitat să se întâlnească cu

Peter Lunn în Beirut şi îl găsise aşteptându-l pe vechiul său prieten, Nicholas Elliott, ce dorise Philby să spună cu afirmaţia: „M-am gândit că tu o să fii”?[580] Această remarcă le dădea fiori reci lui Martin şi lui White. Oare Philby fusese avertizat că se deconspirase şi ştiuse că venea cineva după el? Mai existau şi alte explicaţii pentru fraza stranie a lui Philby, dar Martin era convins că aceasta indica faptul că fusese avertizat, iar White îi dădea dreptate. Dacă era adevărat, acest lucru sugera existenţa unei cârtiţe la cel mai înalt nivel. Doar cinci oameni din MI5 ştiuseră despre planul de a-l aborda pe Philby în Beirut. Doar doi dintre ei lucrau de suficientă vreme în Serviciu pentru a se potrivi descrierii unui agent infiltrat cu mult timp în urmă. Problema era că acei doi bărbaţi erau şeful MI5, Roger Hollis, şi adjunctul său, Graham Mitchell.

Certitudinea lui Wright şi a lui Martin a fost întărită de mai multe evenimente care, credeau ei, nu aveau altă explicaţie. Operaţiunile lor dăduseră greş. Wright pusese microfoane în clădiri care trebuiau ocupate de KGB, dar, apoi, brusc sovieticii păruseră să-şi schimbe planurile şi să se mute în altă parte. Wright mai spusese şi că se intensificaseră transmisiunile radio la arestarea unui spion sovietic, Gordon Lonsdale, ceea ce sugera că fusese transmis un avertisment la Moscova. Faptul că Lonsdale însuşi nu fusese avertizat era semn că trebuie să fi fost sacrificat pentru un alt spion şi mai important. Când nu erau prinşi sovietici, era semn că exista un spion; când erau descoperiţi, era, de asemenea, semn că exista un spion, dar că acesta era protejat. Această logică era greu de combătut. Un defector sovietic de la începutul Războiului Rece, în Canada, vorbise despre doi agenţi pe nume Elli. Unul fusese identificat, dar cine era cel de-al doilea?

Şi acum mai era şi Goliţîn. „În lunile tensionate şi aproape isterice ale anului 1963, când mirosul trădării stăpânea fiecare coridor, este simplu de înţeles că teoriile sale ne alimentau temerile”, îşi amintea Wright. Informaţiile despre infiltrări furnizate de Goliţîn şi faptul că acesta părea să fi văzut materiale recente de la Serviciul de Securitate, inclusiv unul dintre documentele tehnice ale lui Martin, sporeau convingerile din ce în ce mai puternice ale lui Martin şi ale lui Wright. Goliţîn nu avea nici un fel de date specifice despre Hollis sau Mitchell. „Majoritatea materialelor lui Goliţîn erau incitant de imprecise”, scria Wright mai târziu. „Uneori ce zicea părea adevărat, dar apoi se pierdea în ambiguităţi, problema constând, în parte, în tendinţa lui Goliţîn de a servi informaţiile cu linguriţa. El le privea ca pe un mijloc de trai.”[581]

Dick White îi spusese lui Martin să se ducă la Hollis şi să-i expună îndoielile sale în legătură cu Mitchell, dar nu şi în legătură cu şeful MI5. Martin şi-a explicat, preţ de o jumătate de oră, teoria. Hollis, fiu de episcop, un om mohorât şi rece, ascultase în tăcere, abia rostind câteva cuvinte. Martin a povestit cum „s-a albit la faţă şi pe buze i-a apărut un zâmbet ciudat, chinuit”.[582] Hollis nu a şovăit, ci a spus că are să se gândească la acest lucru. Ştia că nu prea avea de ales, trebuia doar să aprobe investigaţia. Fostul său şef, Dick White, figura marcantă a serviciilor britanice de informaţii, îi telefonase deja.[583] De ce erau cei doi şefi de acord cu acest lucru? Pentru White şi Hollis, teama de o infiltrare era reală, la fel ca şi aceea de a nu o depista la timp şi, mai grav, de a fi acuzaţi că nu o depistaseră în mod deliberat. Câteva zile mai târziu, Martin fusese chemat din nou să stea de vorbă cu Hollis şi i se spusese să înceapă. La scurt timp după aceea, îl întâlnise pe Wright şi au început să-şi compare notiţele.

Cine îi supraveghează pe supraveghetori? Cum îşi putea MI5 investiga oamenii de la vârf? Nu putea, deoarece Graham Mitchell superviza toate operaţiunile. Aşa că Wright şi Martin i-au explicat lui de Mowbray că se stabilise, de comun acord cu Dick White, că MI6 avea să se ocupe, în schimb, de supraveghere şi că el urma să fie responsabilul. Astfel a început unul dintre episoadele stranii din istoria serviciului de informaţii britanic, care ocazional va căpăta accente de farsă. În total, 40 de membri ai MI6 au fost implicaţi în spionarea numărului doi din organizaţia-soră. Dar nu era personal pregătit, de genul celui utilizat de MI5 pentru a desfăşura activităţi de urmărire pe străzile Marii Britanii. Erau ofiţeri, tehnicieni şi, în principal, secretare care fie nu fuseseră pregătiţi deloc în arta supravegherii, fie aveau o educaţie rudimentară în domeniu. Acţionau dintr-o casă conspirativă a MI6, din apropiere de Sloane Square. Timpul era scurt deoarece Mitchell trebuia să se pensioneze peste şase luni. Era monitorizat de la sediul MI5 până la gara Waterloo, unde două femei îl urmăreau în tren. Într-o seară de vară, femeile l-au urmărit în speranţa că avea să lase ceva incriminator într-o cutie moartă de scrisori. Dar nu s-a întâmplat nimic. De Mowbray însuşi îl urmărea adesea, deoarece cei doi bărbaţi nu se întâlniseră niciodată. Într-o seară, de Mowbray s-a ţinut mai aproape, de teamă să nu-şi piardă subiectul în aglomeraţia de la ora de vârf. Mitchell s-a oprit brusc şi s-a întors spre de Mowbray. L-a privit fix în ochi timp de câteva secunde. Apoi s-a întors şi a plecat. Ştia ce se petrecea. Mitchell făcea parte din vechea gardă, venită de la Winchester şi Oxford, şi printre hobby-urile sale se numărau iahtingul şi şahul. La un moment dat, de Mowbray a gonit spre coasta sudică cu o maşină rapidă condusă de un coleg din MI6, spre un turneu de şah la care participa Mitchell şi câţiva ruşi.

Urmăririle nu au dat roade. S-a făcut o gaură în peretele biroului lui Mitchell, pentru ca o cameră mică să-l înregistreze la serviciu. Trei femei de la MI6 îl urmăreau pe rând. Era o experienţă aproape suprarealistă, Mitchell stând deseori în faţa camerei şi scobindu-se între dinţi. Tensiunea provocată de conştientizarea faptului că era sub supraveghere a început să-l afecteze. Adeseori, mormăia neinteligibil.[584] Femeile care-l monitorizau vedeau cum i se întunecă privirea şi ochii i se afundă în orbite. Când în biroul său erau şi alte persoane, se purta ca de obicei, dar, când rămânea singur, pe chip i se aşternea un aer chinuit. Telefonul îi era interceptat, iar de Mowbray asculta apelurile ofiţerilor MI5 de rang înalt şi îl cuprindea disperarea când era martor la ceea ce se dovedea a fi, după părerea lui, calitatea îndoielnică a celor care conduceau organizaţia. „Oare urmărim pe cine trebuie?”, s-a întrebat echipa.

Cei care credeau că serviciul de informaţii britanic fusese infiltrat la cel mai înalt nivel aveau o problemă stânjenitoare, pe nume Oleg Penkovski. Mitchell şi Hollis erau printre acei câţiva care ştiuseră de trădarea lui Penkovski. Dacă oricare dintre aceştia era agent sovietic infiltrat, atunci le-ar fi spus cu siguranţă stăpânilor lor, iar Penkovski nu ar fi reuşit niciodată să spioneze atâta timp şi să furnizeze atât de mult material. Această enigmă avea o singură explicaţie în ochii vânătorilor de cârtiţe. Probabil că Penkovski însuşi fusese un agent infiltrat de sovietici. Unii au crezut că fusese infiltrat încă de la început. Alţii – că îşi trădase cu adevărat ţara înainte să devină agent dublu, spre final, după ce fusese deconspirat de cârtiţa britanică. Wright a început să caute prin dosare; a tot căutat, a încercat să pună cap la cap fragmentele acestui caz şi nu numai, convins că exista un secret întunecat.

Goliţîn auzise pentru prima oară de cazul Penkovski la începutul anului 1963, când un ofiţer MI6 de la Washington îi spusese că serviciul tocmai pierduse un agent valoros la Moscova.[585] El se aflase în Anglia când avusese loc, la Moscova, procesul-spectacol. Cum putea fi Penkovski corect?, s-a întrebat Goliţîn. I-a spus lui Martin că vrea să se întâlnească cu Dick White. La întâlnire, Goliţîn a cerut să vadă dosarul Penkovski. Câteva săptămâni mai târziu, a fost dus într-un birou al MI6 din Carlton Gardens şi poftit într-o încăpere monumentală, cu candelabre. I-au fost puse înainte două volume extrem de valoroase. Zile în şir le-a studiat, şi a luat notiţe, sub supravegherea unui ofiţer MI6 şi a unui paznic. Apoi, Goliţîn a cerut voie să ia dosarele cu el. I-a fost acordată permisiunea. Din câte povestea chiar el, se aşeza pe câte o bancă din parcurile şi pieţele londoneze şi citea rând pe rând unele dintre dosarele cele mai sensibile ale serviciului de informaţii britanic, iar, spre seară, le înapoia. Goliţîn era convins că Penkovski era un agent infiltrat, ca parte dintr-un „plan de proporţii monumentale”. Unul dintre motive era acela că Penkovski propusese drept curier o anumită femeie. Goliţîn a spus că ştia că aceasta era soţia unui coleg şi că generalul Oleg Gribanov, şeful Direcţiei a Doua, îi spusese că era implicată într-o operaţiune a KGB-ului. Goliţîn i-a transmis lui Peter Wright ce descoperise. La început, Wright nu a fost deloc de acord (deşi, mai târziu, îşi va schimba opinia) şi i-a spus că existau oameni din MI6 care îşi construiseră cariera pe cazul Penkovski. L-a amintit pe Harry Shergold şi a avertizat că acesta avea să fie furios.

În vara anului 1963, prezenţa unui defector sovietic, numit în mod eronat Doliţin, era semnalată de presa britanică. Goliţîn credea că povestea fusese livrată de ruşi, dar mulţi alţii spuneau că sursa era Angleton, hotărât să-şi readucă

omul pe celălalt mal al Atlanticului. Odată întors la Washington, Goliţîn fusese stors de informaţiile iniţiale, dar găsise o nouă cale de a se face util. A spus că, dacă i se permitea studierea dosarelor interne ale serviciului de informaţii, avea să-l ajute să facă asocieri şi să-i permită să-şi amintească şi să pună cap la cap noi piste pe baza amintirilor sale. Angleton şi alţii erau convinşi de posibilităţile oferite de ceea ce Goliţîn descria, în termeni pompoşi, drept „metodologia" sa. Angleton garantase pentru buna-credinţă a lui Penkovski, dar, fascinat de Goliţîn, a fost de acord ca anumite aspecte ale cazului să-i fie împărtăşite, deşi niciodată întreg dosarul, căci americanii erau mai puţin încrezători decât britanicii. Goliţîn tot a găsit aspecte suspecte ale carierei lui Penkovski şi ale faptului că avusese acces la secrete. El credea că propunerea lui Penkovski de a arunca în aer clădiri din Moscova era menită, pur şi simplu, să testeze interesul Occidentului faţă de asemenea acţiuni, pentru ca apoi să aibă control asupra posibilelor planuri care rezultau de aici. A presupus că criza rachetelor cubaneze fusese „provocată deliberat de sovietici pentru a obţine rezultatul dorit" şi că se folosiseră de Penkovski pentru a transmite informaţii corecte americanilor, ca să se asigure că se putea face o înţelegere. Poate că în sprijinul acestei teorii venise şi ambasadorul sovietic la ONU care, sperând probabil să minimalizeze ruşinea trădării, i-a spus unui diplomat occidental că Penkovski „trăieşte şi a fost agent dublu folosit împotriva americanilor".[586]Ofiţerii care se ocupaseră de Penkovski erau furioşi din cauza afirmaţiilor defăimătoare la adresa unui om pe care ei îl considerau bun şi care plătise preţul suprem. Joe Bulik a fost chemat în biroul lui Angleton pentru a-i fi prezentată teoria că nu numai Penkovski, ci şi toţi ceilalţi agenţi ai săi, din 1960, erau implantaţi. „M-am înfuriat atât de tare încât m-am

întors şi am ieşit pe uşă şi nu am mai vorbit niciodată cu el”, îşi amintea Bulik ulterior.[587]

Când, la Londra, Peter Wright a făcut rost de un document în care se afirma că Penkovski era agent infiltrat, i l-a arătat lui Maurice Oldfield. „Ţi-ai găsit beleaua, Peter, pe spinarea lui Penkovski călăresc o mulţime de cavaleri”, a spus referindu-se la titlurile şi la onorurile care fuseseră acordate ca urmare a acestei operaţiuni. Shergy a fost furios, după cum se anticipase. „Harry Shergold... într-o zi, pur şi simplu m-a luat la rost la o întrunire a MI6”, scria Wright. „Ce naiba ştii tu despre controlarea agenţilor?”, a mârâit el. „Vii aici şi întinezi memoria unui om curajos şi te aştepţi să credem aşa ceva?”[588] Furia era atât de intensă, încât vânătorul de cârtiţe, cu mintea lui înclinată spre conspiraţii, nu a uitat-o niciodată. Nu cumva putea fi şi Shergy vândut duşmanului? Dar Shergy a înţeles ce se petrecea şi îşi făcea propriul joc.

După întoarcerea lui Goliţîn la Washington, a început să urmărească ideea că Uniunea Sovietică ducea la îndeplinire un „plan monstruos” de „inducere în eroare strategică” pentru a păcăli Occidentul şi agenţiile sale de informaţii. Chiar înainte să părăsească Moscova, Goliţîn a spus că auzise discuţii despre o campanie uriaşă de inducere în eroare şi de dezinformare. A povestit că un alt ofiţer i-a vorbit despre existenţa unor planuri care aveau drept scop distrugerea definitivă a Statelor Unite.[589] Conspiraţia includea şi înşelarea Occidentului şi inducerea ideii că, în Est, exista mai multă lipsă de unitate decât în realitate. De exemplu, Goliţîn susţinea că fractura dintre Uniunea Sovietică şi China era, de fapt, o farsă, la fel ca aceea dintre sovietici şi Iugoslavia lui Tito.[590] Planul

general avea să fie pus în practică de agenţi plasaţi în toate guvernele occidentale şi, mai ales, în serviciile lor de informaţii, oamenii şi ideile aveau să fie influenţate de defectori. Întreaga operaţiune era controlată de un nucleu al KGB. Restul KGB-iştilor nu ştiau nimic despre acest lucru, iar acţiunile lor puteau fi compromise ca parte a acestui complot. Tot ceea ce se potrivea cu această teorie era adevărat, tot ceea ce n-o susţinea fusese plantat ca parte a conspiraţiei şi, astfel, oferea dovada existenţei sale. Era o viziune asupra lumii care, odată acceptată, avea coerenţă internă şi explica totul. Era o convingere în care Angleton îşi pusese toată încrederea.

Angleton spunea că serviciile de informaţii occidentale erau prizoniere într-o pădure de oglinzi concepute pe sistemul unui şiretlic demn de bâlci, în care adevărul este distorsionat şi capătă asemenea forme, încât observatorul este dezorientat şi îşi pierde simţul proporţiilor. Angleton împrumutase expresia de la un prieten, poetul anglo-american T.S. Eliot, ale cărui cuvinte, asemenea unei poveşti de spionaj, trebuiau să fie descifrate de cunoscători şi erau deschise multor interpretări. Numai o minte cu adevărat strălucită din domeniul contrainformaţiilor reuşea să pătrundă adevăratele intenţii ale KGB-ului, vedea Angleton, iar Dick White era de acord. În opinia sa, KGB-ul era atotputernic, veşnic viclean, infailibil, de coşmar. Păcălise MI6, în anii 1920, cu falsul grup de emigranţi, în operaţiunanea Trust, şi la finele anilor 1940, în Albania. Nu existau coincidenţe, nici loc de paşi greşiţi din partea celeilalte tabere.

La fel ca în cazul autobuzelor, CIA-ul a descoperit că, după ce au aşteptat o veşnicie un defector, veniseră doi odată.

Iuri Nosenko avea să plătească un preţ mare, pentru că sosise chiar după Anatoli Goliţîn. La începutul verii anului 1962, a abordat un delegat american la o reuniune de la Geneva, pe tema controlului armelor. A dat mâna cu el şi s-a asigurat că nu îi putea auzi nimeni. „Aş vrea să mă ajutaţi să iau legătura cu cei de la CIA. Vedeţi dumneavoastră, am o problemă. E o chestiune personală.”[591] Mai târziu, într-un apartament, bărbatul bine făcut, uşor adus de spate, în vârstă de circa 35 de ani, a cerut un scotch şi apoi i-a spus primului ofiţer pe care l-a întâlnit, Pete Bagley, că era ofiţer KGB şi că avea probleme cu banii. Bagley vorbea puţină rusă şi Nosenko puţină engleză, dar angajatul KGB a explicat că nu dorea să fugă, deoarece familia lui rămăsese în Uniunea Sovietică (tatăl său fusese, la un moment dat, ministrul construcţiilor navale). Dar avea nevoie de 250 de dolari, în franci elveţieni, o sumă ridicol de mică, şi era dispus să se întâlnească cu ofiţeri CIA, cu prilejul unor viitoare călătorii, oriunde altundeva decât la Moscova. Adevărul, pe care Nosenko nu îl dezvăluise la vremea aceea, era că fusese atât de entuziasmat de prima sa luare de contact cu libertatea, încât urcase în camera de hotel cu o prostituată. A doua zi de dimineaţă se trezise şi descoperise că îi dispăruse portofelul. În el îşi ţinea cei 250 de dolari daţi diurnă de KGB pentru cheltuieli, şi ştia că va trebui să dea socoteală.[592]

Kisevalter i s-a alăturat lui Bagley la o a doua întâlnire cu Nosenko. Acesta din urmă băuse şi înainte de întâlnire şi a băut şi în timpul acesteia, şi a început să explice în ce fel fusese prins fostul agent al lui Kisevalter, Piotr Popov, racolat la Viena. Nu fusese din cauza unui trădător, cum bănuiau unii, ci după supravegherea corespondenţei unui oficial al ambasadei americane de la Moscova. De

asemenea, spunea că ştie câte ceva despre un spion din biroul ataşatului naval britanic de la Moscova, care fusese şantajat din cauza orientării sale sexuale (o altă referire la John Vassall).[593] Nosenko avusese drept ţintă oficiali, jurnalişti şi turişti americani la Moscova şi a mai spus că ştie şi despre primul om al CIA de la Moscova, din anii 1950, care fusese urmărit din cauza aventurii pe care o avusese cu menajera, aflată în slujba KGB-ului. Bagley cerea tot mai mult, îşi amintea Nosenko, fiind avid de informaţii, până şi de cea mai nesemnificativă dintre ele. A mai spus că ştia şi faptul că KGB-ul racolase un ofiţer american în Germania, cu numele de cod „Saşa".[594] Au căzut de acord că, dacă Nosenko reuşea să mai iasă din ţară, avea să trimită o telegramă la o adresă din SUA, semnată „George". La două zile după trimiterea acesteia, avea să se întâlnească cu omul de legătură, în faţa primului cinematograf care apărea în cartea de telefon a oraşului din care era trimisă telegrama.[595] Cei doi ofiţeri CIA s-au întors cu zboruri diferite, unul având casetele, celălalt notiţele, pentru orice eventualitate.[596]

Odată întors la Washington, Bagley a stat de vorbă cu Angleton despre Nosenko. Şeful serviciului de contraspionaj l-a informat atunci despre defectarea lui Goliţîn, care avusese loc cu şase luni mai devreme. Era ciudat că apăruseră doi defectori, unul după celălalt. Interesant era faptul că amândoi vorbeau despre aceleaşi lucruri, de exemplu, despre spionul din biroul ataşatului naval britanic. De asemenea, amândoi vorbeau despre un ofiţer KGB de rang înalt, care venise într-o inexplicabilă vizită în SUA. Relatarea lui Nosenko părea s-o explice ca vizând unui oficial de rang mic, în vreme ce Goliţîn credea că putea avea legătură cu cârtiţa din interiorul CIA. Goliţîn era de o altă părere şi în alte privinţe, de exemplu, în

legătură cu felul în care fusese prins Popov. Goliţîn credea că în CIA se afla un spion într-o funcţie înaltă, dar Nosenko credea că Saşa era doar căpitan de armată. Angleton şi Bagley au căzut de acord că se întâmpla ceva ciudat. Goliţîn însuşi îi avertizase că KGB-ul avea să mai trimită şi pe alţii, ca să încerce să tulbure apele. Oare asta se întâmplase? Oare Nosenko făcea parte din această măreaţă strategie de inducere în eroare în desfăşurare şi era o încercare de a proteja cârtiţa din agenţie? „Nosenko va distruge pistele oferite de Goliţîn", i-a spus Angleton lui Bagley, de parcă ar fi vorbit despre o buruiană care îi distrugea orhideele pe care le cultiva în timpul liber.[597] Oricine venea după Goliţîn şi nu-i confirma poveştile avea să fie văzut de Angleton drept un fals defector, trimis să semene confuzie. S-a decis că era şi cazul lui Nosenko.

Nosenko a reapărut în Geneva, în ianuarie 1964. Era o noapte friguroasă, iar primul cinematograf din cartea de telefon era închis. Deghizat, Bagley a trecut pe lângă rusul care aştepta afară şi i-a dat un bilet cu locul întâlnirii.[598] „Iuri are o surpriză pentru noi", i-a spus Kisevalter lui Bagley când a ajuns şi acesta. Cu un glas straniu de emoţionat şi de lipsit de inflexiuni, Nosenko a declarat că era pregătit să defecteze.[599] „Nu vreau să mă întorc", a spus el.[600] Bagley şi Kisevalter nu au fost prea încântaţi de idee. Nosenko a spus că KGB-ul era pe urmele sale, deşi părea ciudat că, în aceste condiţii, îi permiseseră să iasă din ţară. La a doua întâlnire, a pretins că primise o telegramă prin care era rechemat acasă. „Tocmai am defectat; în această zi, la această oră, în acest minut, tocmai am dezertat", le-a spus el.[601] A furnizat detalii despre microfoanele ascunse în Ambasada SUA de la Moscova şi, de asemenea, a livrat şi adevărata bombă. A spus că în activitatea sa, care îi viza pe americanii din

Moscova, fusese personal responsabil de dosarul lui Lee Harvey Oswald, omul care îl asasinase pe preşedintele John F. Kennedy cu numai două luni în urmă. Oswald era un fost puşcaş marin şi operator de radar care încercase să fugă în URSS, înainte să revină în SUA, şi care recent fusese în legătură cu ambasada sovietică din Ciudad de Mexico. Când numele i-a fost pomenit ca fiind al asasinului, a explicat Nosenko, conducerea sovietică a cerut ca toate dosarele legate de el să fie duse de urgenţă la Moscova, cu un avion militar.[602] Pentru KGB, Oswald era o problemă – acesta încercase chiar să-şi taie venele ca să atragă atenţia asupra sa –, s-a hotărât că era dezechilibrat mental şi nu avea rost să fie interogat. Nosenko le-a explicat acum că KGB-ul nu avea nici o legătură cu asasinatul.[603] Această dezvăluire însemna că interogarea lui Nosenko era vitală. Momentul era excelent. Unii credeau că era chiar suspect de potrivit. Oare era credibil faptul că KGB-ul nu fusese interesat de Oswald? Oare Nosenko fusese trimis acum să distragă atenţia de la adevăr, şi anume că KGB-ul asasinase un preşedinte american?

Nosenko a fost dus în SUA de către CIA, în februarie 1964, în mansarda unei case din suburbiile oraşului Washington. S-a dat ordinul că trebuia făcut să vorbească. Era interogat fără încetare de către ofiţerii CIA, după ce i se refuza somnul pe o perioadă de până la 48 de ore. „Uneori, interogatoriul se reducea la urlete”, îşi amintea Bagley.[604] Un fost ofiţer CIA spune că o înregistrare cuprindea următoarele cuvinte bălmăjite de Nosenko: „Din suflet vă implor să mă credeţi” şi un glas care îi striga întruna „Prostii”.[605] Au sperat ca acesta să mărturisească faptul că era un agent infiltrat, ca mai apoi să fie retrimis în Uniunea Sovietică. Nosenko a spus că el crede că-i fuseseră

administrate droguri, poate chiar LSD, ceea ce indică o posibilă recurgere la metodele lui Sidney Gottlieb. Alţii se îndoiau de faptul că ar fi fost folosite droguri. Tratamentul primit de acesta prevestea modul în care CIA-ul avea să trateze suspecţii dintr-o altă epocă, după 11 septembrie 2001. Nu a avut niciodată parte de un avocat sau de un proces. A fost încătuşat, legat la ochi şi urcat într-un avion. A crezut că este trimis înapoi la Moscova, dar, de fapt, a fost dus într-o clădire special construită din interiorul Fermei, baza de antrenament a CIA, dintr-o zonă rurală din Virginia. A fost ţinut într-o celulă din beton, sub obiectivul unei camere, fără perne, pături sau încălzire. „Este prea puţin spus că a fost un coşmar. A fost infernal", avea să-şi amintească mai târziu.[606] Pentru a-şi ocupa mintea, îşi închipuia că se afla pe un submarin, că era pilot sau pompier şi că făcea fapte eroice. Noaptea, vorbea în somn intrat total în pielea personajului, nedumerindu-i pe gardieni.[607] La interogatoriu şi la testul poligraf, pe Nosenko nu l-a ajutat faptul că era băutor, că minţise în legătură cu gradul său şi că-şi exagerase importanţa. Printre lucrurile false pe care le spusese se număra şi acela că o telegramă fusese cea care îl forţase să dezerteze. Nici unul dintre aceste aspecte nu îi uşurase soarta în privinţa CIA-ul.[608] Cunoştinţele sale erau incomplete în unele domenii pe care ar fi trebuit să le cunoască. Provenea dintr-un mediu privilegiat, dar avusese permanent eşecuri, picând mai multe examene, şi încercase să ascundă acest lucru CIA-ului.[609] Era doar un ratat sau un agent dublu foarte viclean? Unii ofiţeri şi-au dedicat cariera promovării ideii că Nosenko era agent infiltrat şi că exista o infiltrare la nivel înalt. Lui Goliţîn i s-a permis să evalueze şi dosarul lui Nosenko şi, poate deloc surprinzător, acesta a concluzionat că rivalul său era, într-adevăr, un agent infiltrat. Şeful CIA a fost iniţial convins de

faptul că Nosenko era agent infiltrat, dar deja din 1966 au început să se strecoare îndoieli şi s-au cerut şi alte revizuiri ale cazului.[610]

În unele zone ale CIA-ului au apărut bănuieli din ce în ce mai mari şi mai tulburătoare că Nosenko ar putea fi nevinovat. De asemenea, existau dubii în legătură cu legalitatea arestării sale.[611] Unii dintre paznicii săi au considerat chiar că tratamentul aplicat lui era inuman şi şi-au expus îngrijorările lui Kisevalter, când acesta s-a deplasat în tabără, ca instructor.[612] Dar ce trebuia făcut? Felul în care fusese tratat putea provoca un scandal. Pete Bagley a oferit câteva idei printre care se număra şi varianta „lichidării omului" sau aceea de a-l „face incapabil să ofere o poveste coerentă". A susţinut mereu că acestea erau însemnări personale, în care îşi exprima frustrările, şi că nu existaseră niciodată intenţii serioase de a-l ucide pe Nosenko.[613] În cele din urmă, Nosenko avea să fie eliberat şi reabilitat. Fusese reţinut, în total, 1 277 de zile. Câţiva ani mai târziu, l-a sunat pe Angleton. „Nu mai am nimic să vă spun", a spus Angleton. „Domnule Angleton, nici eu nu mai am nimic să vă spun", a răspuns Nosenko.[614]

Vânătorii de cârtiţe, aflaţi de o parte şi de alta a Atlanticului, acţionau, în mare măsură, în paralel, dar uneori drumurile li se intersectau. Vânătorii britanici de cârtiţe înţelegeau că aveau în CIA nişte aliaţi şi uneori se foloseau de acest lucru ca de o monedă de schimb. La un moment dat, i-au dat un ultimatum lui Hollis, în care i-au spus că îşi dau demisia dacă nu le spunea americanilor despre anchetarea lui Mitchell. Hollis a dus la îndeplinire cu tristeţe deja familiarul ritual de a merge la Washington

pentru a le spune americanilor că ar mai putea exista încă o scurgere de informaţii, de data aceasta nici mai mult nici mai puţin decât de la adjunctul său. Preşedintele a fost informat.[615] CIA-ul începea să-şi facă griji din pricina britanicilor. Au fost trimise echipe, uneori cu ştiinţa serviciilor de informaţii, dar alteori fără, pentru a verifica verii de peste ocean şi a vedea cât de rău stăteau lucrurile. Un raport din 1965 afirma că MI5 suferea din pricina proastei organizări şi a conducerii.

Arthur Martin a început să bea mai mult şi s-a îngrăşat din pricina stresului provocat de vânarea spionului. Albise şi era furios tot timpul. Chiar şi prietenii săi erau de acord că îi lipsea tactul, dar acum devenise din ce în ce mai nesăbuit, chiar autodistructiv în vânătoarea sa neobosită. Cum nu a fost luat în seamă la promovări, i s-a amplificat senzaţia că este victimizat. La întâlniri, tensiunea dintre Martin şi Hollis era palpabilă. Hollis a decis că era de ajuns. A abordat subiectul cu Martin, şi, la finele anului 1964, l-a suspendat. Dar nu acesta avea să fie finalul carierei lui Martin. Vechiul său mentor, Dick White, l-a luat imediat la MI6. Serviciul MI6, al cărui şef era White, devenea aproape un adăpost din care vânătorii puteau opera împotriva fostului său serviciu.

Exista un singur motiv pentru care Hollis fusese atât de puţin dispus să-i informeze pe americani şi să îşi dea acordul pentru folosirea de tehnici de anchetare mai îndrăzneţe, au hotărât vânătorii. Prin urmare, şi-au îndreptat tunurile împotriva lui. Şeful MI5 era, potrivit celor mai multe relatări, un mediocru, şi mulţi nu reuşeau să înţeleagă cum de ajunsese în vârf. Numele său de cod era „Drace!”. Existau câteva chestiuni nelămurite legate de

trecutul său, iar Peter Wright a mers la Oxford pentru a studia arhivele universităţii. De ce renunţase la şcoală în anii 1930, înainte de a-şi lua diploma? De ce se ruşina să admită că fusese prieten cu câţiva comunişti la vremea aceea? Şi era, oare, pe deplin limpede cu ce se ocupase în China înainte de război? Chiar şi prietenul lui Hollis, Anthony Courtney, comandantul de marină responsabil cu operaţiunea din zona baltică, tresărise când Hollis îl vizitase în Germania şi îi spusese: „Experienţa m-a învăţat că fiecare om, fără excepţie, are un preţ, însă al meu este foarte ridicat.”[616] Nimic nu era concludent. Însă era sugestiv pentru cei care împărtăşeau un anumit tip de gândire. Americanii au fost informaţi despre începerea unei noi anchete şi Angleton a tras sfori pentru ca Hollis să fie dat afară.[617] Directorul CIA, Richard Helms, a fost informat de „ceea ce putea fi un scandal care ar depăşi cu mult până şi dezastrul din cazul Philby”.[618] Însă, în vreme ce americanii erau informaţi, premierul britanic nu a fost pus la curent. Cum şefia sa la MI5 se apropia de final, Hollis l-a confruntat pe Wright la sediu. „Un singur lucru voiam să te întreb înainte să plec”, a spus Hollis. „Vreau să ştiu de ce crezi că sunt spion.” Wright i-a explicat raţionamentul său. „Tot ce pot spune e că nu sunt spion”, a afirmat Hollis şi a părăsit scena.[619]

Vânătoarea nu se terminase. De Mowbray a fost trimis în SUA, ca ofiţer de contrainformaţii sub conducerea lui Cristopher Philpotts, un carierist care îşi imagina că se îndreaptă spre vârful ierarhiei şi care credea în ideea infiltrării. Sarcina lui de Mowbray erau să stea aproape de Angleton, pe care îl considera fascinant. Toţi vânătorii de cârtiţe vizitau biroul cu draperiile trase şi slab luminat al lui Angleton, pentru a-l asculta pe maestru. Pe birou erau împrăştiate o mulţime de dosare, iar fumul de ţigară crea

o ceaţă pe care vorbele lui abia şoptite o făceau să pară şi mai deasă.

La câteva luni de la începutul turneului, de Mowbray s-a dus cu Arthur Martin la New York pentru a-l întâlni personal pe Goliţîn, pentru prima oară. Era începutul unei prietenii lungi şi complicate. Goliţîn i s-a părut un om cu o voinţă puternică. „Este un om aprig. Uneori, îmi dădea mari bătăi de cap”, îşi aminteşte de Mowbray. Vânătoarea părea să fi pierdut din intensitate, dar, în 1968, MI6 a primit un nou şef. Sir John Rennie venea din afara sistemului, din Ministerul de Externe. De aceea, mare parte din membrii Serviciului nu aveau încredere în el şi nu-l înghiţeau. Printre singurii oameni care îl plăceau erau vânătorii de cârtiţe. La scurt timp după numire, Rennie a mers la Washington şi l-a cunoscut pe Goliţîn. Atunci a luat cina cu Philpotts care, asemenea altora, era nemulţumit că şeful MI5 nu reuşise să ducă mai departe teoria infiltrării. Philpotts i-a prezentat grijile sale lui Rennie. „Hai să facem ceva”, i-a spus noul şef. Philpotts a revenit la Londra ca şef al serviciului de contrainformaţii şi a demarat o anchetă agresivă, care a implicat chiar verificarea Serviciului.

Erau mulţi comunişti, unii foşti, alţii actuali, în rândurile conducerii, inclusiv în MI6. Vânătoarea de cârtiţe condusă de Philpotts, la finele anilor 1960, nu a mai dus la descoperirea vreunui alt Philby în serviciu. Însă zece ofiţeri, unii de rang înalt, au fost forţaţi să se pensioneze anticipat din cauza unor „neregularităţi” în trecutul lor, deseori având legătură cu comunismul. Însă nici unul nu a fost dovedit trădător. Epurarea fusese limitată de precautul şi chibzuitul Oldfield, dar, odată ce acesta a fost mutat, operaţiunea a mers mai departe. Andrew King,

iubitor de pechinezi şi fost şef al staţiei din Viena, a fost unul dintre cei cu probleme. În afară de faptul că avea „vicii nenaturale”, după cum se spunea, King intrase în partidul comunist în anii 1930 (la vremea aceea, observase că i se părea „extrem de mult” să cedeze 20% din venituri partidului). A spus că declarase acest lucru la vremea potrivită şi, de asemenea, prima oară când fusese interogat, la scurt timp după război. După acea anchetă, le-a spus vânătorilor de cârtiţe că şeful său de la vremea aceea îl întrebase pe directorul MI6 dacă erau necesare şi alte controale de securitate. „C spune că, întrucât spioni sunt doar străinii, să nu îţi baţi capul.”[620] Acesta era genul de convingere care, credeau vânătorii, permiseseră ca Serviciul să putrezească din interior. Cel mai incriminator lucru era că, deşi nu existau dovezi că ar fi fost trădător, King a recunoscut că ştiuse dintotdeauna că Philby şi Burgess erau comunişti.[621] În 1968, un alt ofiţer MI6 de rang înalt, Donald Prater, a fost chemat de la Stockholm şi dat afară pentru că fusese comunist înainte de război, la Oxford.[622] Un alt ofiţer a plecat pentru că la şcoală fusese coleg cu Philby şi fusese recomandat de către acesta pentru un post în Serviciu. Nicholas Elliott a fost şi el interogat, prietenia sa cu Philby făcându-l inevitabil suspect. Era o perioadă nefericită. Unul dintre cei zece oameni care şi-au dat demisia a făcut-o, pur şi simplu, pentru că nu-i plăcea ce li se întâmpla colegilor săi. Un delir înfiorător a pus stăpânire pe Serviciu. Era ca vânătoarea de vrăjitoare din timpul lui McCarthy, au şuşotit câţiva pe la colţuri. Antipatia faţă de vânătorii de cârtiţe s-a amplificat, dar puţini îndrăzneau să discute deschis despre acest lucru, temându-se de consecinţe. În MI5, ofiţerii mai tineri îl evitau pe Peter Wright la cantină, vorbeau în şoaptă despre Gestapo şi îl numeau „ilegal KGB”. În sediile claustrofobice ale MI5 şi MI6, domnea o

atmosferă de neîncredere. În lumea extrem de stratificată a serviciului de informaţii britanic, noii recruţi nu erau niciodată informaţi în legătură cu ceea ce se întâmplă sau cu suspiciunile, dar simţeau că se petrecea ceva rău.

Shergy era îngrijorat. Profesionalismul pe care îl instaurase în operaţiunile Blocului Sovietic era ameninţat de vânătoare. Succesul era cheia pentru a câştiga o dispută, dar ştia, de asemenea, că trebuia să procedeze cu mare grijă. Imediat după ce a revenit de la Varşovia, Shergy i-a cerut lui Gerry Warner să vorbească la Fort, baza de antrenament a Serviciului. „Despre ce ai vrea să vorbeşti?" a întrebat Shergy. „Ce-ar fi să vorbesc despre disponibilitatea ofiţerilor responsabili de Europa de Est de la Londra de a vizita regiunea, pentru a înţelege mai bine condiţiile?" „Nu se poate", i-a spus Shergy. „Dar este extrem de important", a protestat Warner. „Dacă insişti, va trebui să te trimit imediat înapoi la Londra." Shergy înţelesese că vânătorii de cârtiţe credeau că oricine stătea o vreme dincolo de Cortina de Fier urma să fie corupt, şi dacă descopereau că autorizase o asemenea prelegere, nu doar Warner avea să plătească.

Pe teren, ofiţerii au învăţat să se teamă că suspiciunile i-ar putea atrage şi pe ei. După Polonia, Gerry Warner va fi detaşat la Geneva. Soţia sa era matematician, lucrase pentru doctorat în perioada petrecută la Varşovia şi trebuia să se întoarcă pentru a-l susţine. Cu o săptămână înainte de plecare, unul dintre vânătorii de cârtiţe a venit să se întâlnească cu şeful staţiei, care călătorea frecvent într-o capitală europeană vecină pentru a-l supraveghea pe şeful filialei MI6, suspectat de către Philpotts. Warner şi ofiţerul aflat în vizită au luat cina împreună pe malul

lacului, Warner pomenind că soţia sa se ducea la Varşovia. După cină, ofiţerul s-a dus în grabă la şeful staţiei ca să-i spună ce auzise. Câteva luni mai târziu, Shergy a apărut la Geneva. „N-o să fii încântat să mă vezi când am să-ţi spun că trebuie să pleci din Geneva în două săptămâni”, i-a spus lui Warner. Au mers la plimbare pe străzi, căci nu voiau să discute deschis în birou. „Probabil că ştii prea mulţi ruşi.” Dar asta îi cerea meseria, a protestat Warner. Shergy a explicat că adevărata problemă începuse cu câteva luni în urmă, când vânătorii aflaseră că soţia lui Warner avea de gând să meargă în vizită la Varşovia. De atunci încercaseră să-l dea afară, iar Shergy îi amânase, spunând că va trebui să se întâlnească personal cu Warner, şi doar acum reuşise acest lucru. Warner a primit un răgaz de câteva luni, dar a fost scos din departamentul Blocului Sovietic. Mutarea bruscă i-a afectat viaţa personală, dar nu şi cariera. A fost mutat în Extremul Orient, unde şi-a început ascensiunea.

De Mowbray a revenit la Londra imediat după Philpotts, pentru a lucra cu el, şi a intrat în Comitetul de Coordonare, echipa comună MI5–MI6, formată pentru a se ocupa de problema infiltrărilor. Raportul acestuia, din 1967, concluziona că existau 28 de anomalii care nu puteau fi atribuite nici unui spion identificat.[623] Goliţîn a revenit în Marea Britanie temându-se ca nu cumva KGB-ul să îl urmărească din nou, în drum spre coasta sudică. A fost în vizită de patru ori, de fiecare dată stând câte o lună. De Mowbray era unul dintre cei desemnaţi să se ocupe de el. Acum, lui Goliţîn, i se oferea libertatea de a verifica dosarele MI5 ale anumitor persoane. Orice cerea primea, atâta timp cât era vorba de documente de dinainte de defectarea sa. Era plătit cu 10 000 de lire pe lună pentru munca sa. (El ceruse mai mult.)

Chiar şi fostul profesor al lui de Mowbray a ajuns în vizor. Goliţîn credea că legăturile de familie ale lui Isaiah Berlin cu Rusia erau suspecte şi constituiau o vulnerabilitate. Era prea mult pentru de Mowbray, care a discutat acest aspect cu Goliţîn. Hollis a fost adus pentru un interogatoriu. Acesta îşi găsise un refugiu ciudat, stând din când în când în casa lui John le Carré.[624] Nu a recunoscut nimic şi oricum nu existau dovezi clare, doar opinii. „Dragul de Roger; pentru a face aşa ceva, ar fi fost nevoie de o inteligenţă şi de o pricepere de cel mai înalt nivel”, va spune mai târziu un coleg despre ideea că Hollis ar fi putut fi spion.[625] Zvonurile au început să se răspândească în lumea spionajului şi au început să scape în afară. Anchetele au oferit destulă muniţie pentru ca anumite reputaţii să fie pătate (şi nu întotdeauna deliberat – într-un caz, s-a considerat că Judith Hart, ministru laburist, prezenta un risc, din cauză că MI5 o confundase cu Edith Tudor-Hart, care îl racolase pe Philby).[626]

Goliţîn a spus că un şef de operaţiuni din cadrul KGB, din nordul Europei, vorbise despre asasinarea unui lider al opoziţiei din Occident. Liderul laburiştilor, Hugh Gaitskell, murise în ianuarie 1963. Fusese victima unui asasinat conceput de KGB pentru a-şi putea infiltra „omul” în Downing Street? Arthur Martin a vorbit cu doctorul lui Gaitskell, care a spus că fusese un mister felul în care liderul laburiştilor ar fi putut contracta neobişnuita boală care îl răpusese. Harold Wilson fusese instalat lider. Era, poate, omul KGB-ului, se specula. În fond făcuse afaceri în Uniunea Sovietică şi avea prieteni cu legături suspecte. Din 1964, de când Wilson câştigase alegerile generale, câteva persoane de la Washington şi chiar şi câteva de la Londra au crezut că prim-ministrul lucra pentru KGB. Goliţîn nu a spus niciodată că era categoric spion, dar

credea că fragmentele pe care le văzuse „se potriveau” cu Wilson. Angleton a mers chiar la Londra, spunând că avea noi informaţii care justificau afirmaţia, dar că nu putea transmite detaliile.[627] De fapt, cu ceva vreme în urmă, KGB-ul îi deschisese un dosar de urmărire lui Wilson, dar fără succes. Căci Wright şi alţi câţiva aveau sentimentul că sunt ultimii care veghează asupra sanctităţii statului, împotriva unui complot îngrozitor pe care nimeni altcineva nu-l vedea. Ideea că spionii apărau „ultimul bastion”, în vreme ce cetăţenii dormeau liniştiţi, deloc conştienţi de pericole, apare, din când în când, în istoria serviciilor secrete, mai ales când există o credinţă adânc înrădăcinată în existenţa unei subversiuni din interior şi care, ocazional, poate degenera în ceva periculos şi subversiv prin definiţie.[628] Wright se gândea la un complot pentru răsturnarea guvernului. Mai târziu, a recunoscut că aproape nimeni din serviciul secret nu era pregătit să urmeze această direcţie, deşi unii dintre foştii angajaţi se gândiseră la un scenariu similar, nu în ultimul rând George Kennedy Young, fostul director adjunct al MI6, care înfiinţase comitetul de „acţiune” Unison destinat „securizării domeniului”. Acesta, afirma el, avea trecuţi pe statul de plată chiar şi comisari de poliţie. Aceste discuţii purtate în şoaptă (printre care şi o discuţie de la finele anilor 1960, la care lordul Mountbatten fusese invitat, refuzând să participe la o potenţială lovitură de stat) nu s-au apropiat măcar de o răsturnare a guvernului, dar au ajutat la crearea unei atmosfere din ce în ce mai încordate.[629]

Vânătoarea de cârtiţe a americanilor fusese aproape la fel de încrâncenată ca şi aceea a britanicilor. Ofiţerilor al căror nume începea cu K le-a fost distrusă cariera. Apoi s-a mers şi mai departe după ce Goliţîn a verificat dosarele

personalului. În total, în jur de 50 de ofiţeri erau suspectaţi, la un moment dat, şi în jur de 20 au fost anchetaţi serios. După ce s-a pensionat, Richard Helms a avut o discuţie cu editorul de la Washington Post. „Ştiţi ce mă îngrijora cel mai tare ca director al CIA?”, a întrebat retoric. „CIA-ul este singurul serviciu de informaţii din lumea occidentală care nu a fost niciodată infiltrat de către KGB.”[630] Urmărirea a paralizat operaţiunile împotriva Uniunii Sovietice. Era, pur şi simplu, prea periculos să racolezi pe cineva, în caz că fie avea să fie trădat, fie fusese infiltrat ca parte a unei conspiraţii de proporţii. Singurul lucru poate mai rău decât să ai o cârtiţă în organizaţie este spaima că aceasta ar putea exista. CIA-ul era neputincios, dominat de teama că inamicul se afla aproape, urmărindu-i fiecare mişcare şi trăgând toate sforile. „Angleton ne-a terminat”, a explicat un oficial din divizia sovietică. „El ne-a scos din afacerea cu sovieticii.”[631] Un defector a fost trimis înapoi în Uniunea Sovietică în ideea că ar fi fost agent infiltrat. Aproape sigur că nu a fost adevărat şi, cel mai probabil omul a fost ucis.

În anii 1970, CIA-ul intrase deja în beznă. Când un ofiţer CIA a fost trimis la Paris ca şef al staţiei, Angleton chiar i-a avertizat pe francezi că acesta ar putea fi agent sovietic.[632] Angleton a devenit insomniac. Când Peter Wright venea în vizită, stătea până târziu, bea şi îşi compara notiţele cu ofiţerul MI5 până la patru dimineaţa. La un moment dat, i-a spus lui Wright: „Kim e de vină”.[633]Voia, poate, să spună că Philby era în spatele comploturilor. Cu certitudine el era motivul fricii resimţite de Angleton. Angleton era cel care urma să se rătăcească prin pădurea de oglinzi şi să privească reflexia spartă a lui Philby înghiţindu-i propria imagine.

Într-un final dramatic şi inevitabil, revoluţia a început să-şi devoreze copiii. Cineva a întrebat cine afectase cel mai puternic activitatea CIA-ului. Prietenul ăla vechi al lui Philby, James Jesus Angleton. Un ofiţer a spus chiar că erau 80–85% şanse ca Angleton însuşi să fie spion, iar procentajul era şi el un semn al gradului de absurditate atins.[634] Sau poate că Goliţîn, nu Nosenko, era agentul infiltrat, trimis de KGB să cultive paranoia vechiului prieten al lui Philby şi să-l inducă în eroare? (Lucru care nu era adevărat, după cum s-a stabilit din reacţia KGB-ului la defectarea sa şi din planurile de a-l asasina.)[635] Angleton nu era spion, dar vremea lui trecuse. Un nou director al CIA începea să destrame vastul imperiu al lui Angleton, luându-i dreptul de veto asupra operaţiunilor. Un ofiţer a fost desemnat să-i investigheze activitatea. Acesta a deschis casa de valori personală a lui Angleton, aflat în capătul biroului său. Dincolo de o uşă cu cifru, se afla o bibliotecă privată cu dosare, inaccesibilă pentru restul personalului. În total aici se aflau 40 000 de dosare despre diverse persoane, aşezate pe zece suporturi înalte de doi metri şi jumătate şi păstrate în plicuri maro.[636] Numai despre Kim Philby existau 49 de volume. Într-un seif erau dosarele lui Hollis şi ale lui Mitchell, la fel şi cele despre Harold Wilson, Henry Kissinger şi alţi oficiali occidentali de rang înalt. În această casă de valori imensă, se afla o alta mai mică, acţionată de butoane, unde era păstrat cel mai sensibil material. A durat şase ani ca ofiţerul să-şi încheie studiul, care avea 4 000 de pagini.[637] Întregul era mult mai puţin important decât părţile care-l alcătuiau, o multitudine de piste întortocheate, dar care nu duceau nicăieri. În final, s-a căzut de acord că Saşa nu era ofiţer CIA, ci un agent principal din Germania, pe nume Orlov.

În 1975, Angleton a fost, în sfârşit, obigat să plece sub pretextul implicării în supravegherea internă care presupusese violarea corespondenţei cetăţenilor americani. În acelaşi timp, scandalul Watergate afectase CIA-ul, la fel şi dezvăluirea în faţa Congresului, a rolului jucat de Larry Devlin şi de alţi ofiţeri în plănuiri de asasinate peste hotare. În lupta dintre adepţii şi criticii înşelătoriilor şi vânătorii de cârtiţe, balanţa a înclinat de partea cealaltă. Repulsia faţă de Angleton devenise atât de puternică, încât cuvântul „contrainformaţii" a început să fie considerat murdar, ultimul departament în care ar fi vrut să lucreze un tânăr ofiţer aspirant. Amintirea vânătorii era aşa de puternică încât, vreme de ani de zile, nimeni nu a vrut să-i mai viziteze culoarele întunecoase.[638] CIA a început să racoleze agresiv agenţi din blocul sovietic. Mai târziu, aceste eforturi aveau să se dovedească catastrofale deoarece, după plecarea lui Angleton, KGB-ul va reuşi cu adevărat să pătrundă dincolo de zidurile fortăreţei când nimeni nu mai era atent.

Lupta din interiorul MI6 a înregistrat momente de intensitate maximă şi minimă. Vedeta în ascensiune a Serviciului era Maurice Oldfield. Acesta a jucat un rol complex şi ambiguu în vânătoarea de cârtiţe. Când fusese omul de legătură la Washington, înaintea lui Philpotts, se apropiase de Angleton şi, fiind un expert în contrainformaţii precaut, la modul instinctiv, cel puţin parţial, îi sprijinise teoriile. Când Oldfield a revenit la Londra ca şef al serviciului de contrainformaţii, chiar înainte să preia Philpotts postul, a adoptat o linie ambivalentă, fiind atent la linia politică. A susţinut nevoia de precauţie şi de o atitudine mai pasivă, în defavoarea recrutării agresive de agenţi sovietici. Trebuia evitat un nou scandal. Când Rennie a fost numit şef, Oldfield s-a

înfuriat că fusese ignorat ca un outsider. A devenit numărul doi, controlând cât de mult posibil şi adoptând rolul de glas al raţiunii împotriva vânătorilor de cârtiţe. Philpotts, cândva aspirant la tron, a fost învins şi a renunţat la luptă în 1970, o altă carieră posibil importantă se irosise pe străduţele dosnice ale suspiciunii. Apoi, Oldfield l-a scos pe de Mowbray din echipa de vânători de cârtiţe. În ciuda protestelor sale, de Mowbray a fost trimis în sudul Mediteranei. Pe de Mowbray l-a indignat acest tratament şi a păstrat legătura cu cei din MI5 care îi împărtăşeau părerile. Numărul lor începuse să scadă, dar de Mowbray hotărâse deja că nu avea să cedeze. „Nu mă puteam resemna să nu fac nimic: făcusem atât de multe promisiuni, mie şi altora, de a urmări problema până la sfârşit, încât nu mă puteam spăla pe mâini, ca să uit, pur şi simplu.”

La începutul anilor 1970, de Mowbray a auzit de la prietenii săi din MI5 că directorul CIA fusese la Londra. Cazul Hollis fusese închis, i se spusese acestuia. De Mowbray s-a dus să se plângă lui Rennie. „Ştii, dacă aş face scandal, unul dintre noi [adică fie el, fie şeful MI5] va trebui să plece”, a spus Rennie. De Mowbray şi-a dat seama că nu avea să se mai bucure de sprijin din interiorul MI6. A profitat de relaţiile pe care şi le făcuse la New College, Oxford, ca să se apropie de un fost secretar particular al premierului care acum lucra în administraţie. A întrebat dacă acesta ar fi acceptat un plic închis pe care să i-l dea direct prim-ministrului. Fostul oficial a acceptat. Câteva zile mai târziu, în iunie 1974, de Mowbray a abordat un oficial din Downing Street 10, unde Harold Wilson tocmai revenise ca prim-ministru. A fost condus într-una dintre camerele impunătoare de la etaj, dar i s-a spus că nu îi putea fi înmânat nici un mesaj privat

premierului fără ca acesta să fie citit mai întâi de un oficial. O zi mai târziu, a primit un mesaj prin care era chemat să se întâlnească cu secretarul cabinetului, sir John Hunt. De Mowbray i-a prezentat lui Hunt ancheta şi i-a spus că, după părerea lui, MI5 nu putea şi nu voia să ancheteze propriul serviciu. A crezut că Hunt ascultase cu atenţie. Dar Hunt i-a spus unui coleg: „Cum ochii lui de Mowbray deveneau sticloşi, am avut sentimentul clar că e stăpânit de o obsesie primejdioasă.”[639] Hunt i-a spus premierului, care apoi i-a spus secretarei şi confidentei sale: „Acum le-am auzit pe toate. Tocmai mi s-a spus că însuşi şeful MI5 ar putea fi agent dublu!”[640] Hunt l-a sunat şi pe sir Dick White, care ieşise la pensie.

– De Mowbray e nebun? a întrebat secretarul Cabinetului.

– Nu, nu e nebun, a răspuns White. E patriot, muncitor, dar obsedat.

– Hollis a fost spion? a întrebat Hunt.

Hollis murise în 1973.

– M-ar mira, a răspuns White. Cuvintele avuseseră un ecou ciudat şi prea puţin convingător. Hunt a rămas cu impresia că ar fi fost ceva surprinzător, dar nu imposibil.

– Dar cum am ajuns la concluzia asta? a întrebat Hunt.

S-a decis să încerce să afle.[641]

Câteva săptămâni mai târziu, a sosit un alt mesaj în care lui de Mowbray i se cerea să vină la Oxford, la o întâlnire cu fostul secretar al Cabinetului, lordul Trend. Au stat de vorbă timp de două ore, întâi înăuntru, apoi afară, la prânz, pe şezlonguri, într-o după-amiază perfectă de vară. Lui Trend i se ceruse să facă propria anchetă şi acum asculta cu atenţie. Însă, la final, când a ieşit pe uşă, pe strada pietruită, Trend s-a întors către el: „Nu te aştepta să iau la puricat Whitehallul din cauza asta”.

Lui Trend i s-a dat un birou, un seif şi o secretară la sediul MI5 şi, timp de un an de zile, a studiat hârtiile şi i-a interogat pe cei implicaţi. „Cum a început totul?” l-a întrebat pe Peter Wright. Era o întrebare pe care şi-o punea adesea şi acesta.[642] Raportul final al lui Trend este secret. A fost folosit pentru exonerarea de vinovăţie a lui Hollis, când acuzaţiile împotriva lui au devenit publice, deşi există oameni care se îndoiesc că lucrurile erau pe atât de clare pe cât se dăduse impresia. Când s-a încheiat investigaţia, Oldfield l-a convocat pe de Mowbray la o întâlnire cu Trend şi Hunt, la Cabinet. De Mowbray s-a întâlnit cu Oldfield în parcarea noului sediu al MI6, la Century House, şi au mers împreună la Whitehall. De Mowbray a început să discute despre înşelătoria ruşilor. Oldfield l-a întrerupt şi i-a spus că altcineva se ocupa de aceste probleme. Hunt i-a spus lui de Mowbray că trebuia să se obişnuiască cu gândul că n-o să-şi primească înapoi postul din serviciul de contrainformaţii. De Mowbray a încercat din nou să-i trimită un bilet premierului. Deja se apropia sfârşitul anilor 1970 şi James Calaghan îi urmase lui Wilson, după surprinzătoarea sa demisie din Downing

Street. Hunt l-a sunat pe de Mowbray şi i-a spus că prim-ministrul vorbise cu şefii MI5 şi MI6, dar că se terminase. Toată afacerea se încheiase. Cu siguranţă că, pentru de Mowbray, care a cerut să se pensioneze anticipat, se terminase. A plecat de la Century House şi nu avea să mai pună niciodată piciorul acolo. A plecat în SUA, unde i s-a alăturat lui Goliţîn, care deja nu mai era în graţiile CIA, şi a început să-l ajute pe rus la scrierea unei cărţi.

Şocul provocat de vânătoarea de cârtiţe şi de anchete a continuat să se resimtă în lumea secretă a spionilor şi în lumea politică. În mai 1976, un reporter al BBC a fost chemat, în mod surprinzător, de către Harold Wilson, care renunţase la funcţia de prim-ministru în urmă cu două luni. În locuinţa sa aflată aproape de Camera Comunelor, Wilson le-a dezvăluit jurnalistului şi colegului cu care venise o lume a conspiraţiei şi a fricii. „Nu sunt sigur că în ultimele opt luni, cât am fost prim-ministru, am ştiut tot ce se petrece în serviciul de securitate”, le-a spus reporterilor uluiţi.[643] La un pahar de sherry, a spus că unii oameni din MI5 erau „foarte de dreapta” şi că nu putea exclude implicarea unor indivizi din MI5 şi MI6 în pângărirea imaginii sale cu discuţii despre „celula comunistă” din Downing Street 10.[644] Wilson a afirmat că îi ceruse lui Oldfield să pună întrebări în legătură cu problema şi că Oldlfield îi confirmase că exista o zonă „de neîncredere” în serviciul înfrăţit şi că promisese să ajute la rezolvarea acestei probleme, dar că nu mai avea veşti de la el. Wilson a explicat că mersese chiar mai departe, trimiţând un prieten la Washington pentru a-i cere unui fost vicepreşedinte să afle ce ştie CIA-ul. Directorul CIA de la vremea aceea şi viitorul preşedinte George Bush l-a vizitat pe Wilson în Downing Street pentru a discuta chestiunea. Era convins că seria de jafuri de la biroul şi de la reşedinţa

sa, precum şi de la locuinţele colegilor săi, era urmare a unei conspiraţii mai vaste în care este posibil să fi fost implicat serviciul de informaţii din Africa de Sud.

Febra spionilor a cuprins din nou Marea Britanie în 1979. O carte scrisă de un jurnalist de la BBC îl demasca pe Anthony Blunt drept spion. Secretul său fusese scos la iveală şi i-a fost retras titlul de sir. Prim-ministrul Margaret Thatcher a fost nevoită să dea o declaraţie în parlament. În luna noiembrie a aceluiaşi an, s-a realizat o adaptare cinematografică a romanului lui John le Carré, Cârtiţa. „Am să vă spun o poveste. Este vorba numai despre spioni. Şi dacă e adevărată, şi eu cred că este, băieţi, veţi avea nevoie de o organizaţie nouă”, îi spune un personaj lui George Smiley. Alec Guinness a jucat rolul lui George Smiley, şeful spionilor, care vâna o „cârtiţă” din MI6, descoperindu-se că era unul dintre cei mai buni prieteni ai săi. Ca pregătire pentru rol, Guinness fusese împreună cu le Carré la o întâlnire, într-un restaurant, cu pensionarul Maurice Oldfield. Oldfield era un admirator al lui Guinness şi prânzul a fost extrem de plăcut.[645] Dar, asemenea multor ofiţeri, a vrut să-i atragă atenţia că nu trebuie să considere lumea sumbră a lui Smiley drept una reală. „Categoric nu suntem aşa cum ne descrie gazda noastră”, i-a spus actorului.[646] Guinness s-a grăbit să-l privească pe Oldfield în timp ce se îndepărta. „Mersul ciudat, legănat, de profesor, butonii prinşi neglijent, umbrela neatent strânsă au intrat în arsenalul lui Smiley din acel moment”, a afirmat le Carré.[647] Deşi nu fusese modelul iniţial pentru Smiley, existau asemănări în privinţa ochelarilor, a mersului ciudat şi a fascinaţiei faţă de istoria medievală. „Tot nu mă recunosc”, i-a scris şeful spionilor actorului după ce văzuse filmul. Aproape toţi ceilalţi îl recunoşteau. Oldfield ajunsese în vârf, dar chiar şi miniştrii de Externe

cu care lucrase sesizaseră că era oarecum singuratic. A murit peste câţiva ani, mai târziu apărând şi un trist necrolog, în care homosexualitatea îi era scoasă la iveală, odată cu întrebarea dacă nu cumva acest lucru pusese o problemă de securitate. Oldfield fusese un om credincios. Venise dintr-un mediu modest din Derbyshire, şi se trezise înconjurat de crema societăţii şi ducând o viaţă dublă. „Trebuie să se fi dus în el o luptă cumplită”, este de părere un coleg.[648]

Opinia publică britanică devenise obsedată de trădători, obsesie alimentată de romanele lui le Carré. Trădătorii puteau fi răspunsul la întrebarea: De ce mersese totul prost în Marea Britanie după război, de ce se prăbuşise imperiul şi de ce lucrurile nu mai erau ca pe vremuri? În timp ce Bond al lui Fleming oferea posibilitatea de a fugi de realitate, Smiley oferea o poveste alternativă, mai sumbră şi mai chinuitoare. Thrillerele reflectă frământările epocii lor. Romanele cu spioni de la începutul secolului fuseseră concepute pentru a-i avertiza pe oameni în legătură cu ameninţările şi vulnerabilităţiile Marii Britanii şi ale imperiului său care domina lumea.[649] În vremea lui le Carré, temerile aveau mai degrabă legătură cu decăderea morală şi cu ceea ce stătea la baza acesteia. La Londra şi la Washington, romanele sale nu erau prea apreciate, în special când era vorba de Spionul care venea din frig. La o cină la Washington, directorul CIA, John McCone, i s-a plâns lui Dick White că prezentarea aceasta negativă le submina munca. „Nu ne-a făcut nici o favoare... Prezintă un serviciu lipsit de încredere şi de loialitate, în care agenţii sunt sacrificaţi şi înşelaţi, fără nici o remuşcare.”[650]

Schimbarea înregistrată în literatura de spionaj – de la proza imperialistă, entuziastă, de la începutul secolului, la literatura mai interiorizată, cu trădători – oglindea schimbarea poziţiei Marii Britanii în lume şi propria percepţie de sine. Spionii începuseră şi ei să privească atât în interior, cât şi în exterior. La Viena, la începutul Războiului Rece, prima întrebare care le era adresată defectorilor din Est era dacă ştiau de existenţa vreunui semn că războiul ar fi iminent. În perioadele recente ale conflictului, prima întrebare care le era adresată era dacă ştiau de existenţa vreunui indiciu că serviciile occidentale de informaţii fuseseră infiltrate. Lumea spionilor devenise mai introvertită şi mai autoreferenţială, limitată la propria subcultură, cu straniile ei obiceiuri.

Pe ambele maluri ale Atlanticului, trădarea lui Philby aprinsese un foc pe care Goliţîn îl întreţinea. A ars cu o intensitate cumplită, aproape mistuind CIA-ul şi MI6, până când s-a stins. Încrederea este liantul care leagă organizaţiile şi oamenii. În lumea în care spionii vin în conflict, prea multă încredere, cum fusese cazul MI6 în trecut, poate fi distrugătoare, deschizând calea trădării. Dar şi prea puţină încredere poate măcina o organizaţie din interior, distrugându-i încrederea în sine, făcând imposibilă colaborarea atât cu colegii, cât şi cu partenerii externi. Otrava intrase în sistem. Vânătorii de cârtiţe nu avuseseră ca punct de plecare paranoia. Părerea că era posibil ca serviciile să fi fost infiltrate nu era pur iraţională, ci era adevărată prin prisma incidentelor anterioare, cu Philby, Blake şi alţii. Ar fi fost o probă de iresponsabilitate primejdioasă să nu se desfăşoare anchete. Însă necazul consta în acceptarea aproape cu sfinţenie a unei teorii care nu putea fi contrazisă prin fapte, chestiune cu care se confruntă, din când în când, serviciile de informaţii.

Problema care apare atunci când există convingerea că inamicul practică înşelătoria este aceea că „absenţa dovezilor nu este o dovadă a inexistenţei acestora”.[651] „Doar pentru că nu ai dovezi că un lucru există nu înseamnă că ai dovezi că acesta nu există.” Cu alte cuvinte, dacă nu găseşti ce cauţi, asta înseamnă doar că adversarul este foarte priceput în a te induce în eroare.[652]

Peter Wright a fost scos pe tuşă. „Când intri în Serviciu, fiecare caz pare diferit. Când pleci, toate par la fel”, reflecta el mai târziu.[653] Când a părăsit vechile birouri, în 1976, şi s-a mutat într-o nouă clădire, a avut de-a face cu fantomele celor care nu se puteau odihni încă. „În timp ce străbăteam coridoarele din Leconfield House, simţeam încă fizic trădarea, hăituirea şi mirosul sângelui”, scria el.[654] Trauma vânătorii de cârtiţe a rămas ascunsă opiniei publice mulţi ani la rând. Acest lucru, însă, nu a ajutat. Dulapul în care erau înghesuite în grabă scheletele ameninţa să cedeze din încheieturi din clipă în clipă. În Marea Britanie nu existau, ca în Statele Unite, comitete ale Congresului care să ajute la detensionare şi să reducă presiunea. Cei care simţeau că ţara lor fusese trădată şi că propriile temeri fuseseră ignorate au devenit din ce în ce mai agitaţi. Unii au început să facă ceva ce nimeni din lumea serviciilor secrete nu mai făcuseră. Au început să vorbească, mai întâi cu câţiva jurnalişti şi scriitori. Apoi, prinzând curaj, Peter Wright, supărat că i se refuzase o pensie decentă, s-a hotărât să facă dezvăluiri în Spycatcher. Teama a cuprins Whitehallul şi lumea serviciilor, şi s-a făcut totul pentru a-l opri, inclusiv un proces absurd în Australia, care i-a făcut să cadă ridicol pe secretarul cabinetului şi pe întreg guvernul. Dar eforturile lor au fost inutile şi din dulap s-au prăvălit grămadă toate scheletele şi rufele murdare, direct în faţa publicului

britanic, care a rămas mut de uimire, căci nu mai văzuse niciodată aşa ceva. Arthur Martin a ieşit şi el din ascunzătoare ca să-i ia apărarea lui Wright, deşi era mai puţin sigur de Hollis. „Dacă nu era Hollis, atunci cine?” se întreba el, într-o scrisoare adresată ziarului The Times, şi atrăgea atenţia că nefinalizarea anchetei provocase „un deceniu de nelinişte”. „Este de neconceput că serviciul de securitate ar fi permis ca o anchetă să treneze dacă ar fi fost descoperite probe similare de infiltrare în oricare alt departament al guvernului”, scria el, începând un schimb public de replici cu alţi foşti ofiţeri, la rubrica de scrisori pe adresa redacţiei. În ciuda eforturilor câtorva, uşa spre lumea serviciilor nu mai putea fi închisă. Cine sunt toţi ciudaţii aceştia? a început să se întrebe publicul.[655]

La sfârşitul anilor 1980, Gerry Warner a fost numit director al serviciului de contrainformaţii şi securitate al MI6, post care înainte stătuse baza vânătorilor de cârtiţe. A descoperit că personalul ducea încă o existenţă închisă ermetic şi se rezuma la a strânge dosare şi informaţii ferindu-se de primejdii, în loc să atace cu agresivitate tabăra inamică. În noul său post, ar fi trebuit să aibă acces la toate dosarele. Când a deschis seiful, a descoperit că 15 dintre ele se refereau la Maurice Oldfield şi la viaţa personală a acestuia. Şeful cel mare era la aceea vreme Chris Curwen şi fusese unul dintre vânători. Când Curwen s-a pensionat, trei ani mai târziu, a mers în biroul lui Warner. „Ar fi mai bine ca astea să stea la tine”, a spus şi a depus încă un teanc de documente din seiful său personal. Erau dosare ale anchetelor de contrainformaţii pe care Warner nu le mai văzuse. Poate astfel îşi cerea scuze. Printre dosare se afla şi unul care îl viza chiar pe Warner. Toţi cei care conduseseră staţia din Varşovia până la o anumită dată fuseseră anchetaţi de vânătorii de

cârtiţe, plecând de la teza lui Angleton potrivit căreia aceia care controlaseră cu succes agenţi în blocul sovietic, precum Beneficiarul, ofiţerul de cifru polonez, trebuie să fi lucrat pentru tabăra adversă. Vânătorii de cârtiţe îl căutaseră pe ofiţerul care era pregătit de controlorii sovietici pentru a ajunge în vârful Serviciului, cu alte cuvinte, pe noul Philby. Warner a citit în continuare, supărat şi uluit. Mediul relativ modest din care provenea, reputaţia de scandalagiu căpătată de timpuriu, priceperea soţiei sale într-ale matematicii (utilă în cazul criptărilor, poate), toate conduceau într-o direcţie, se pretindea în dosar. Concluzia, la acel moment, era că el este spionul. Rolul lui Shergy în protejarea sa, la Geneva şi la Fort, şi în protejarea propriilor operaţiuni devenea mai limpede. Pe dosar era un bilet. Conţinea o întrebare disperată, de ce, dacă existau toate aceste dovezi, nu se întâmplase nimic şi de ce continua Warner să fie avansat? Warner s-a sprijinit de spătarul scaunului. Nu ştia dacă să râdă sau să plângă.

De Mowbray a păstrat o tăcere autoimpusă vreme de trei decenii după plecarea din MI6.[656] Hollis şi Mitchell nu erau spioni, ajunsese să creadă (deşi câţiva îşi menţin opinia despre Hollis).[657] „Asupra celor doi au planat suspiciuni. Acum nu mai există nici o suspiciune. Dar cineva a fost de vină”, afirmă el. „Mi-am jurat mie însumi că nu am să renunţ niciodată la acest caz.” Ar fi fost greu, deşi nu tocmai imposibil, ca identitatea unui trădător britanic de la vârf să fi fost păstrată secretă atât de mult timp în tabăra sovietică, la câţi defectori veniseră, în special în ultimele trei decenii. „Poate m-am înşelat. Dar nu cred”, spune de Mowbray. „Nu pot să renunţ la asta. Niciodată.” Anatoli Goliţîn, omul care a plecat din reşedinţa KGB-ului în acea noapte rece de vineri, din Helsinki, în 1961, a murit în

arşiţa sudului Statelor Unite, pe 29 decembrie 2008. Nici un necrolog nu a amintit moartea sa, de parcă durerea provocată de acest capitol din istoria serviciilor secrete ar fi fost atât de mare încât nimeni nu a mai vrut să-şi amintească.

555 Relatarea despre defectarea lui Goliţîn provine din primul volum al memoriilor sale nepublicate. Coincide cu relatarea oferită de partea americană, de exemplu, David Wise, Molehunt, Random House, New York, 1992

556 Reacţia lui Friberg este relatată în Wise, Molehunt, p. 3, şi Tom Mangold, Cold Warrior, Simon & Schuster, Londra, 1991, p. 50

557 Wise, Molehunt, p. 5

558 Wise, ibid., afirmă că a existat o alertă cu bombă şi că lui Goliţîn i s-a permis să rămână la bordul avionului la cererea sa.

559 Jerry D. Ennis, „Anatoli Golitsyn: Long Time CIA Agent?”, Intelligence and National Security, vol. 21, no. 1, februarie 2006, p. 32

560 Richard Deacon, C: A Biography of Sir Maurice Oldfield, Macdonald, Londra, 1984, pp. 121 şi 167

561 Necrologul reverendului Vivian Green, Daily Telegraph, 26 ianuarie 2005, http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/ 1481995/The-Reverend-Vivian-Green.html

562 Interviu cu Charles Allen pentru BBC Radio 4, 2009

563 Arhivele Naţionale PREM 11/4463

564 Mangold, Cold Warrior, p. 68

565 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 490

566 Peter Wright în Spycatcher, Heinemann, Melbourne, 1987, şi Tennent Bagley în Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games, Yale University Press, New Haven şi Londra, 2007, ambele împărtăşesc această opinie

567 Deacon, C: A Biography of Sir Maurice Oldfield, p. 190; Chapman Pincher, Treachery, Random House, New York, 2009, p. 571

568 Christopher Andrew, The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5, Allen Lane, Londra, 2009, p. 435

569 Miranda Carter, Anthony Blunt: His Lives, Macmillan, Londra, 2001, p. 451

570 Anthony Blunt în memoriile sale nepublicate păstrate la Biblioteca Britanică şi deschise pentru accesul public în 2009

571 Andrew, Defence of the Realm, p. 438

572 Iuri Modin, My Five Cambridge Friends, Headline, Londra, 1994, p. 43; Genrikh Borovik, The Philby Files, Little, Brown, Londra, 1994, p. 365

573 Dacă nu se menţionează altceva, materialul privitor la Stephen de Mowbray este extras dintr-un interviu realizat de către autor.

574 Andrew Boyle, The Climate of Treason, Coronet, Londra, 1980, pp. 210 şi 323

575 Wright, Spycatcher, p. 54

576 Ibid.

577 Ibid., p. 243

578 Ibid., p. 264

579 Michael Shelden, Graham Greene: The Man Within, Heinemann, Londra, 1994, p. 41

580 Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, pp. 314–315

581 Wright, Spycatcher, p. 170

582 Andrew, Defence of the Realm, p. 506

583 Bower, Perfect English Spy, p. 316

584 Andrew, Defence of the Realm, p. 507

585 Memoriile nepublicate ale lui Goliţîn

586 Jerrold L. Schecter şi Peter S. Deriabin, The Spy Who Saved the World, Macmillan, New York, 1992, p. 379

587 Ibid., p. 390

588 Wright, Spycatcher, p. 208

589 Memoriile nepublicate ale lui Goliţîn

590 Goliţîn, New Lies for Old, Dodd, Mead & Co., New York, 1984, intră în mai multe detalii pe această temă.

591 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA, în 1998. Anterior disponibil ca podcast la Centrul de Contrainformaţii şi Studii de Securitate, Alexandria. De asemenea, Bagley, Spy Wars

592 John Limond Hart, The CIA’s Russians, Naval Institute Press, Annapolis, 2003, p. 129

593 Bagley, Spy Wars, p. 14

594 Ibid., p. 88

595 Ibid., p. 18

596 Clarence Ashley, CIA Spymaster, Pelican, Gretna, 2004, p. 271

597 Mangold, Cold Warrior, p. 147

598 Ibid., p. 149

599 Richards J. Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment”, în H. Bradford Westerfield (editor), Inside CIA’s Private World, Yale University Press, New Haven, 1995, p. 398

600 Bagley, Spy Wars, p. 85

601 Ashley, CIA Spymaster, discurs, p. 277

602 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA

603 Walter Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.”, Washington Post, 27 august 2008; Hart, CIA’s Russians, p. 144

604 Bagley, Spy Wars, p. 216

605 Hart, CIA’s Russians, p. 160

606 Discursul lui Iuri Nosenko la CIA

607 Detalii luate din ibid.

608 Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.”

609 Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment”, p. 383

610 Ibid.

611 Referire în „The Family Jewels”, p. 23, un document al CIA care constă în aproape 700 de pagini cu reacţii de la angajaţi ai CIA la o directivă din anul 1973 a directorului Agenţiei Centrale de Informaţii, James Schlesinger, prin

care li se cerea să anunţe existenţa unor activităţi despre care aceştia credeau că sunt neconforme cu spiritul Agenţiei. Desecretizat şi disponibil la www.cia.gov

612 Ashley, CIA Spymaster, p. 284

613 Warren Richey, „A cold-war case of CIA detention still echoes”, Christian Science Monitor, 8 ianuarie 2008; Bagley, Spy Wars

614 Pincus, „Yuri I. Nosenko, 81: KGB agent who defected to the U.S.”

615 Andrew, Defence of the Realm, p. 507

616 Pincher, Treachery, p. 393

617 Bower, Perfect English Spy, p. 338

618 Robert M. Hathaway şi Russell Jack Smith, „Richard Helms as Director of Central Intelligence”, p. 124, publicaţie internă a CIA, iniţial secretizată, disponibilă la www.cia.gov

619 Wright, Spycatcher, p. 290, Andrew, Defence of the Realm, p. 511

620 Bower, Perfect English Spy, p. 135

621 Necrologul lui Andrew King, Daily Telegraph, 15 noiembrie 2002

622 Necrologul lui Donald Prater, The Times, 12 septembrie 2001

623 Pincher, Treachery, p. 539

624 John le Carré , „A Service known only by its failures”, Toronto Star, 3 mai 1986

625 The Times, 20 iulie 1984

626 Barrie Penrose şi Roger Courtiour, The Pencourt File, Secker & Warburg, Londra, 1978, p. 238

627 Mangold, Cold Warrior, p. 75

628 Vezi David Omand, Securing the State, Hurst, Londra, 2010, p. 252

629 Chapman Pincher, The Truth about Dirty Tricks, Sidgwick Jackson, Londra, 1991; şi Stephen Dorril şi Robin Ramsay, Smear!, Grafton, Londra, 1992, p. 264

630 Hathaway şi Smith, „Richard Helms as Director of Central Intelligence”, p. 101

631 Haviland Smith citat în Tim Weiner, Legacy of Ashes, Allen Lane, Londra, 2007, p. 326

632 Ofiţerul era David Murphy: David Wise, Molehunt; David C. Martin, Wilderness of Mirrors, Harper & Row, New York, 1980, p. 199

633 Wright, Spycatcher, p. 308

634 Mangold, Cold Warrior, p. 279

635 Christopher Andrew şi Vasili Mitrohin, The Mitrokhin Archive, Allen Lane, Londra, 1999, pp. 242 şi 477

636 Mangold, Cold Warrior, p. 305

637 Wise, Molehunt, p. 256

638 Vezi introducerea la Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment”

639 Bower, Perfect English Spy, p. 372

640 Pincher, Treachery, p. 545

641 Bower, Perfect English Spy, p. 372

642 Wright, Spycatcher, p. 378

643 Penrose şi Courtiour, Pencourt File, p. 321

644 Ibid., p. 9

645 Deacon, C: A Biography of Sir Maurice Oldfield, p. 251

646 Le Carré, „A Service known only by its failures”

647 John le Carré, în introducerea la Alec Guinness, My Name Escapes Me, Penguin, Londra, 1997, p. viii

648 Informaţii confidenţiale

649 Dr Christopher R. Moran şi Dr Robert Johnson, „In the Service of Empire: Imperialism and the British Spy Thriller 1901–1914”, Studies in Intelligence, vol. 54, nr. 2, iunie 2010

650 Bower, Perfect English Spy, p. 270

651 Donald Rumsfeld vorbind despre armele de distrugere în masă, la o conferinţă de presă din iunie 2002, http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=3490

652 Heuer, „Nosenko: Five Paths to Judgment”, p. 412

653 Wright, Spycatcher, p. 2

654 Ibid., p. 3

655 Scrisoare către The Times, 18 iulie 1984; alte scrisori pe acest subiect, pe 19 iulie, şi editorialul din 23 iulie 1984

656 De Mowbray a vorbit pentru prima oară înainte de apariţia istoriei autorizate a MI5. Vezi Gordon Corera, „Former mole-hunter speaks out”, 26 ianuarie 2010, site-ul BBC News, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/8479807.stm

657 În Treachery, Chapman Pincher reuneşte toate probele despre care crede că arată faptul că Hollis era spion comunist.

CAPITOLUL 6

SITUAŢII COMPROMIŢĂTOARE

Începutul anilor 1960 a reprezentat o epocă de aur pentru o mică armată de spioni sovietici care îşi desfăşurau

activitatea în Marea Britanie. Liberalismul anilor 1960 încă nu se instalase, şi spionii ştiau cum să exploateze prăpastia dintre exteriorul scorţos şi irespirabil al tradiţionaliştilor din clasa conducătoare şi sordidele lor poveşti despre sex şi lăcomie. Arma lor erau artele negre ale provocării şi şantajului. În 1961, ofiţerul rus de informaţii, în vârstă de 26 de ani, Mihail Liubimov a aterizat direct în bizara şi palpitanta Londră. Beatles încă nu-şi lansase primul album, iar Londra era în continuare învăluită într-un smog dens, mizerabil, în dimineţile de iarnă. Singurul motiv pentru care primise misiunea era forma feţei sale. „Aveam un aspect foarte britanic", explică el. „Faţa prelungă, ca un cal de rasă. Iar şeful departamentului din KGB a spus: «Eşti foarte potrivit pentru Anglia». Aşa mi s-a decis soarta."[658] Arbitrarietatea deciziei era tipic neobişnuitei birocraţii a centrului KGB-ului de la Moscova.

Liubimov era vorbăreţ, erudit şi talentat, deşi unii dintre colegii săi din KGB, de la acea vreme, îl considerau puţin cam prea ambiţios. În Uniunea Sovietică, se simţea o oarecare destindere după moartea lui Stalin, în 1953, dar era încă o societate în mare măsură izolată de influenţe străine, şi, iniţial, aprecierea lui Liubimov cu privire la Marea Britanie se datora strict lecturilor din literatura oficial aprobată, păstrată pe un raft special al Institutului de Relaţii Internaţionale de la Moscova. Acolo, Marea Britanie era portretizată ca un imperiu decadent, în descompunere, în care cei săraci erau exploataţi de către stăpânii capitalişti. Victoria era inevitabilă şi misiunea lui Liubimov era să grăbească prăbuşirea acestui sistem, prin pătrunderea în inima sistemului şi prin racolarea de membri din Partidul Conservator care să devină agenţi ai statului sovietic. „Am venit plin de entuziasm şi, datorită

înfăţişării cabaline, am fost direcţionat către Partidul Conservator”, îşi aminteşte el. Pentru Liubimov, care se aşteptase să meargă în mai liniştita Finlandă, luminile strălucitoare ale Londrei aveau un farmec aparte. Era un post de vis, şansa de a se bucura de viaţa din Occident şi avea să-i alimenteze o nesecată fascinaţie faţă de tot ceea ce era britanic, lucru care a făcut din el un anglofil mai neobişnuit, un om care, nu fără un oarecare sentiment de vină, aprecia literatura engleză şi scotch-ul, dar care, de asemenea, se şi delecta subminând ţara care le producea.

Postul la Londra îi oferea, în acelaşi timp, şansa de a lupta împotriva celui mai vechi duşman al KGB-ului, de a lua parte la ultimul capitol al lungului conflict dintre serviciile lor de informaţii, care data chiar de dinainte de Revoluţia din 1917, şi de a se război cu duşmanul care încercase să distrugă marele experiment socialist prin comploturile sale. KGB-ul ştia că britanicii erau şireţi şi periculoşi. Dar sovieticii mai credeau şi că ei erau un pic mai deştepţi, iar Rezidenţa de la Londra a KGB-ului era premiul cel mare, locul din care Philby şi ceilalţi fuseseră controlaţi în zilele de glorie. „Asemenea unei mese de banchet cu caviar, sturion şi sticle de votcă, dădea pe dinafară de agenţi valoroşi care, în diferite momente, pătrunseseră la fiecare nivel al conducerii britanice”, îşi aminteşte Liubimov.[659]

Acoperirea lui Liubimov era aceea de ataşat de presă la ambasadă, iar, la sosire, prima sa sarcină a fost să îşi cumpere un costum în dunguliţe. Costa prea mult pentru salariul său modest de la KGB, dar era important să intre în rol. Nu o ducea bine cu banii. Mergea peste tot prin Londra pe jos, nu ca să scape de urmăritori, ci pentru că taxiurile erau şocant de scumpe. Se afla la baza ierarhiei

din ambasadă, aşa că împărţea chiria pentru un apartament în apropiere de Kensington High Street. Deşi îi plăcea Marea Britanie, îşi păstra convingerile socialiste şi dezaproba, în tăcere, sistemul de clase britanic, ale cărui efecte se făceau simţite pretutindeni. Când soţia sa a născut, a ales un spital din East End, deoarece avea mai mare încredere în obstetricienii de acolo decât în cei care tratau burghezia. Prefera Marks and Spencer şi nu Harrods, deşi cel din urmă i se părea util pentru momentul când voia să scape de urmăritori folosind lifturile, ieşirile laterale şi mulţimea de clienţi. Se bucura văzându-şi urmăritorii cu feţele aprinse şi gâfâind. Atunci afişa aerul cel mai „arogant" englezesc cu putinţă pentru a se pierde în mulţime, în autobuz.[660]

Apoi, Liubimov a început să frecventeze cluburile londoneze pline de fum pentru a cunoaşte pe cine trebuie. Ca un copil cu faţa lipită de vitrina unei cofetării, privea fiecare conservator, fiecare bogătan, fiecare membru al establishmentului ca pe o posibilă ţintă. Pentru el, conferinţa anuală a Partidului Conservator era o veritabilă nirvana. În anul 1962, aceasta s-a ţinut în Llandudno, un oraş adormit din nordul Ţării Galilor, situat pe malul mării. În pensiunile victoriene cam părăginite, Liubimov le-a trezit atenţia doamnelor conservatoare, îmbrăcate în costum şi cu coliere de perle, şi domnilor conservatori mustăcioşi, care profitau de escapadă. „Am mers la petreceri. Am dansat chiar cu membri ai Partidului Conservator", îşi aminteşte el. „Cu femeile, nu cu bărbaţii." Noaptea, însă, încuia uşa camerei sale, de teamă ca nu cumva o „provocatoare" britanică să încerce să se strecoare în patul său.

Liubimov era o curiozitate pentru cei pe care îi întâlnea. Exact când sosise el, Iuri Gagarin ajunsese în spaţiu, îmbunătăţind imaginea Rusiei, astfel că primea numeroase invitaţii de a participa la recepţii şi dineuri. La vremea aceea, era la modă să ţii prelegeri despre Uniunea Sovietică şi Liubimov ţinea lungi discursuri la ceai, în care lăuda virtuţile comunismului, cu speranţa că, la final, cineva interesat l-ar fi putut aborda. Printre cei pe care i-a cunoscut, dar pe care nu i-a racolat şi care nu i-au dezvăluit nici un secret, s-au aflat Nicholas Scott, la vremea aceea aflat la conducerea Tinerilor Conservatori, viitorul editor al Sunday Telegraph, Peregrine Worsthorne şi Peter Walker, parlamentar nou ales.

Adevarata sa misiune era să caute, să se împrietenească şi apoi să racoleze persoane care puteau fi convinse să ofere informaţii KGB-ului. De la Partidul Conservator, şi-a extins curând ţintele spre cel Laburist şi, de fapt, spre toată lumea. A luat prânzul cu bizara eminenţă cenuşie a laburiştilor, Dick Crossman, care i-a oferit o conversaţie agreabilă, dar nimic mai mult. Intelectualul marxist Ralph Miliband era privit ca nepotrivit pentru a fi abordat de către KGB, din pricina gândirii sale independente. O femeie s-a gândit c-ar putea să-i înmâneze nişte documente secrete, dar, până la urmă, nu i-a dat nimic. Mai era un diplomat care îi promisese aur, dar care i-a oferit numai tinichele. A urmărit un oficial din Ministerul de Externe într-un pub şi a încercat să intre în vorbă cu el, în timp ce mânca un sendviş, dar fără succes. Iar o fată de la Biroul Central al Conservatorilor a fost cât pe ce să leşine când i-a spus că e rus.[661] Uneori, cu prilejul unor călătorii mai lungi cu maşina, devenea conştient de faptul că îl urmărea o maşină. Serviciul Special sau MI5, presupunea el. Alteori, urmăritorii îşi făceau apariţia în acelaşi pub în

care intra el. Un bărbat cu un impermeabil bej trăgea de o bere neagră caldă, într-un piano-bar afumat. În mod normal, urmăritorul şi urmăritul erau atenţi unul la celălalt, dar evitau contactul direct, deşi, la un moment dat, Liubimov s-a rătăcit atât de rău în timp ce încerca să găsească un hotel, încât s-a întors şi şi-a întrebat urmăritorii pe unde trebuia s-o ia. Iar aceştia l-au ajutat cum se cuvine. Dar această luare de contact era excepţia care confirma regula. Deseori scăpa de urmăritori. Sau poate că nici nu fusese urmărit vreodată.

Adevărul este că urmăritorii din serviciul de supraveghere A4 al MI5 se străduiau să împiedice realizarea marii operaţiuni de spionaj coordonate din ambasada sovietică. Într-un post de observaţie, dintr-o casă aflată vizavi de porţile principale ale ambasadei, doi supraveghetori erau înconjuraţi de scrumiere pline ochi şi de ceşti goale de cafea şi îndeplineau teribil de plictisitoarea sarcină de a-i urmări prin binoclu şi prin obiectivul aparatelor de fotografiat pe Liubimov şi pe colegii săi, când veneau şi plecau, pe jos sau cu maşina. Aceşti ofiţeri şi-au petrecut ani din viaţă în mica încăpere şi recunoşteau multe dintre chipuri imediat, dar aveau şi trei albume cu fotografii pe care le puteau consulta la nevoie. Odată ce identificau un subiect, le transmiteau prin radio colegilor, care îi puteau prelua pe oficialii sovietici, în timp ce porneau spre oraş, şi îi urmăreau fie pe jos, fie cu maşina. Mişcările urmăritorilor erau coordonate dintr-o cameră de control, din apropiere de Regent’s Park, unde, pe un perete, se afla o hartă uriaşă a străzilor din Londra şi un difuzor care pârâia neîncetat. Însă urmăritorii nu erau destul pentru a le face faţă viclenilor adversari. Cel puţin 60 de ofiţei ai KGB-ului operau, asemenea lui Liubimov, sub acoperire, în ambasadă. Încă vreo câteva zeci lucrau în cadrului

serviciului de informaţii militare şi un alt contingent la Delegaţia Comercială Sovietică. Mai erau şi alţii care lucrau ca jurnalişti şi corespondenţi de presă. În total, vreo 500 de oficiali sovietici care operau în Marea Britanie, dintre care 120 fuseseră identificaţi ca fiind ofiţeri de informaţii (se bănuia că numărul era de aproape 200). Îi depăşeau numeric pe cei staţionaţi în SUA, dacă excludeai sediul ONU. De asemenea, spionii sovietici aflaseră de la agenţii lor fiecare truc şi tehnică folosită de urmăritori şi îşi stabiliseră propriile rute pentru a scăpa de supraveghere şi de urmăritori. Cu o supraveghere minimă, ruşii aveau libertate aproape deplină să plece pe urmele celor puternici şi a celor vulnerabili, cu piedici nesemnificative. MI5 era copleşit.[662]

Însă, dată fiind ambiţia lui Liubimov, acoperirea sa nu avea să se păstreze prea mult timp. „Foarte curând, am devenit cunoscut ca spion în rândurile Partidului Conservator”, îşi aminteşte el. „Lucram intens şi, la vremea aceea, am fost destul de nesăbuit încât să fiu foarte activ.” La petreceri, deseori le era prezentat altor invitaţi drept „spionul rus, domnul Liubimov”. Păstra tăcerea sau poate că izbucnea în râs la această remarcă. Spionajul de la începutul anilor 1960 căpăta conotaţii diferite. Amintirea celui de-al Doilea Război Mondial se estompa şi era înlocuită nu numai cu o seriozitate în misiune când venea vorba de Războiul Rece, în special în zilele sumbre ale crizei rachetelor cubaneze, din toamna lui 1962, când lumea se pregătea de un război nuclear, dar, în acelaşi timp, şi cu o oarecare fascinaţie şi un anume spirit ludic. Nimic nu rezuma mai bine acest lucru decât noul film cu James Bond, Dr. No. Creaţia lui Ian Fleming căpăta viaţă, însuşi preşedintele Kennedy spunând că romanele cu Bond se aflau într-un top 10 al preferinţelor sale. Liubimov l-a cunoscut pe creatorul lui

Bond, Ian Fleming, la o petrecere organizată de lady Antonia Fraser chiar după ce Dr. No fusese lansat. „Am băut şi am discutat problemele omenirii. Era un băutor zdravăn şi am băut mult whisky”, îşi aminteşte Liubimov. „Nu ştiam că avea să fie atât de celebru. Dar, de fapt, Bond nu a fost considerat niciodată în KGB un film serios.” Acest lucru era doar pe jumătate adevărat, deoarece KGB-ul avea să încurajeze ulterior crearea unei replici comuniste a lui Bond, pentru a lansa o provocare la adresa dominaţiei culturale a agentului 007, dar fără mare succes. Începând cu 1962, Bondmania avea să se răspândească în întreaga lume şi să fie asociată cu Marea Britanie a anilor 1960, una foarte diferită de lumea autorului Ian Fleming, al cărei aer fantastic creştea exponenţial, departe de realităţile Războiului Rece şi ale poziţiei Marii Britanii în cadrul acestuia.

Succesele lui Liubimov în racolarea de agenţi, mai degrabă decât în legarea de prietenii cu parlamenari conservatori, erau reduse. Dar un parlamentar al Partidului Conservator a trecut de partea întunecată, a KGB-ului, în vremea lui Liubimov, deşi nu racolat de acesta. Importanta carieră a comandantului de navă Anthony Courtney, omul care ajutase la debarcarea agenţilor sortiţi pieirii ai lui Anthony Cavendish, în apropierea coastei baltice, la finalul anilor 1940, înregistrase un alt punct de cotitură. În perioada petrecută în Serviciul de Informaţii al Marinei, colaborase îndeaproape cu MI6 şi oferise idei de folosire a flotei de suprafaţă şi a submarinelor Marinei Regale în operaţiuni de spionaj în Marea Neagră. Kim Philby ascultase cu interes. Courtney se va întreba mai târziu dacă acesta fusese momentul în care intrase pentru prima oară în atenţia KGB-ului. Dar aproape sigur îl cunoscuseră cu mult înainte

de asta, nu numai din perioada petrecută la Moscova, în timpul războiului, ci şi din cauza aventurii cu o balerină.[663]

Courtney insistase pe lângă oficiali să-l trimită la Moscova, dar fără succes. De asemenea, sperase să intre în MI6, dar o ofertă aruncată în treacăt de şef se evaporase după ce unii din serviciu şi din Ministerul de Externe au spus că nu erau prea siguri de el.[664] Se retrăsese din marină din lipsă de bani şi decisese să-şi deschidă o firmă de consultanţă în afaceri, pentru cei care voiau să stabilească relaţii comerciale cu blocul sovietic, asemenea lui Greville Wynne. S-a întâlnit cu Delegaţia Comercială Sovietică din Londra şi a dat petreceri pentru ruşii aflaţi în vizită. A cerut să viziteze Portsmouth împreună cu câţiva căpitani ruşi, pentru a cumpăra vase vechi, a vizitat Moscova şi a trecut şi pe la Comisia Ştiinţifică şi Tehnică de Stat, unde lucra Penkovski. La începutul anului 1959, s-a ivit ocazia de a-şi îndeplini o mai veche ambiţie când un parlamentar al Partidului Conservator, ales în circumscripţia Harrow East, a fost nevoit să îşi dea demisia după ce a fost surprins în timp ce întreţinea relaţii homosexuale (la vremea aceea, ilegale încă) cu un membru al Coldstream Guards, în St James’s Park. Cetăţenii din Harrow East aveau nevoie de un nou reprezentant. „Atmosfera din circumscripţie era de o pudicitate afectată”, îşi amintea Courtney. Prin urmare, conservatorii locali au ales un fost comandant de navă, care nu îi putea dezamăgi.

Însă Courtney a căzut într-o cursă clasică. În timpul vizitelor la Moscova, o cunoscuse pe Zina Volkova, o femeie frumoasă, cam la 40 de ani, cu părul blond şi ochi căprui, care avea un centru de închirieri de automobile destinate străinilor aflaţi în vizită. Courtney şi-a păstrat

relaţiile de afaceri după intrarea în parlament şi, în iunie 1961, a ajuns la Moscova pentru un târg de comerţ. La aeroport, unde sosise pentru acelaşi târg, Greville Wynne a luat un film de la Oleg Penkovski şi apoi s-a dus la hotelul unde era cazat, Metropol, înainte de a merge la ambasadă pentru a înmâna filmul lui Rauri Chisholm. Între timp, Courtney lua cina la National, cu Zina. Soţia sa murise în luna martie. După cină s-a retras alături de Zina, preţ de câteva ore, în dormitorul lui. Însă Courtney nu şi-a dat seama că nişte camere video ascunse în camera de hotel le filmau fiecare îmbrăţişare. „Afacerea nu a reprezentat un succes", va afirma ulterior Courtney despre acea noapte, recurgând, în stil tipic britanic, la un eufemism. Momentul avea să marcheze prăbuşirea sa.

Courtney vorbise în parlament, încă din 1962, despre libertatea care le era permisă celor asemenea lui Liubimov, la Londra, în comparaţie cu hărţuirea constantă la care era supus personalul ambasadei britanice de la Moscova. De ce ambasadei sovietice la Londra i se permitea să aibă şoferi ruşi, în vreme ce diplomaţii britanici de la Moscova erau nevoiţi să angajeze şoferi şi personal local, cu toţii recrutaţi prin intermediul unei agenţii aflate evident sub controlul serviciilor ruse de informaţii? Courtney atrăgea atenţia asupra unei vulnerabilităţi reale, care avea să fie folosită pentru a prinde în cursă mai mulţi membri ai personalului ambasadei. Relaţia dintre cele două ţări, a spus el, „te ducea cu gândul la o pereche de dansatori, un domn în vârstă infatuat, care executa un menuet elegant, neştiind că partenera lui dansa twist". Astfel, a devenit ţinta cea mai importantă a KGB-ului. Potrivit lui Liubimov, existase şi o tentativă de a-l şantaja pentru a deveni agent, lucru pe care Courtney l-a negat.[665] Problema lui Courtney era

că, tocmai în vara în care luase cina cu Zina la hotel, o cunoscuse pe Elizabeth Trefgarne, văduva unui coleg, care avea să devină următoarea sa soţie. Courtney îi spusese acesteia despre aventura cu rusoaica, dar continua să fie o situaţie destul de stânjenitoare. În acelaşi timp, vânătorii de cârtiţe au hotărât că era ceva suspect cu Courtney, în special faptul că zbura cu avionul personal dincolo de Cortina de Fier. Voiau să-l ancheteze, dar erau împiedicaţi.

Refuzul lui Courtney de a lucra pentru KGB poate explica vociferările lui din ce în ce mai energice din parlament împotriva activităţilor serviciului secret la Londra. De ce 200 de membri ai personalului din Serviciul Extern Britanic, care lucraseră în spaţiul comunist în 1949, renunţaseră la posturi mai devreme de termen, 78 dintre aceştia din cauza problemelor de comportament sau din cauză că nu corespundeau? Când avea guvernul să înceteze să se mai poarte „ca un grup de iepuraşi hipnotizaţi, în faţa eficientei organizaţii de spionaj sovietice?”, întreba el.[666] Primele necazuri au apărut la începutul anul 1965, când le-au fost trimise scrisori anonime, având ca subiect viaţa sa privată, a lui şi a fiului său vitreg, nimeni altul decât sir Alec Douglas-Home, la vremea aceea lider al Partidului Conservator. Courtney a continuat să-şi susţină cauza, vizitându-l pe noul prim-ministru, Harold Wilson, în iunie acelaşi an, pentru a se plânge de acţiunile sovieticilor la Londra. Nota confidenţială adresată premierului spunea că „sugestiile [lui Courtney] au fost, în general, nerealiste şi inutile”.[667] În luna iulie, a făcut o propunere de dezbatere în Camera Comunelor pe tema securităţii.[668] Peste câteva săptămâni, a venit şi bomba. Courtney a primit un telefon de la un coleg parlamentar care îl chema la Cameră. În mediul rarefiat de la Westminster Hall, în care parlamentarii

fugeau de colo-colo, pregătindu-se de vacanţa de vară, i-a fost înmânat un plic galben-închis. Înăuntru erau o scrisoare şi şase fotografii, cinci cu el, în două dintre acestea apărând şi o femeie. Era înfăţişat aşezat pe un pat şi descheind nasturii de la bluza femeii. Respectiva semăna leit cu Zina. Altă fotografie era mult mai compromiţătoare, dar părea să fi fost trucată. Erau „explozive", a fost el de acord. În plus, mai erau şi câteva cuvinte: „Va urma..." Alte copii au fost trimise parlamentarilor responsabili de disciplina din Partidul Laburist şi cel Conservator şi, lucrul cel mai rău, puritanei Asociaţii Electorale. Când a ajuns acasă, a mai primit un plic de culoare galbenă. Încă două exemplare au ajuns la soţia sa. KGB-ul a numit această acţiune Operaţiunea Dovada şi rezultatul a fost destul de mulţumitor.[669]

Courtney a mers să se întâlnească cu Roger Hollis, un vechi prieten, cu o copie a scrisorii, pentru a cere un sfat. Un ofiţer MI5 a fost trimis să stea de vorbă cu el. Courtney s-a alarmat puţin când a constatat că omul nu cunoştea limba rusă şi că nu ştia la fel de multe despre serviciile secrete sovietice ca el. Courtney a devenit irascibil şi a început să aibă insomii. La scurt timp după ce a primit pozele, soţia sa l-a anunţat că divorţează. Courtney s-a mutat într-un apartament din Londra şi a devenit din ce în ce mai singur şi mai izolat. Era convins că putregaiul scos la iveală de Philby, de Burgess şi de Maclean pătrunsese adânc şi că umbra trădării continua să se întindă, poate la un nivel înalt, asupra Ministerului de Externe. Însă un lucru era clar: conducerea Partidului Conservator era hotărâtă să evite „un nou" scandal şi nu era dornică să îi acorde prea mult sprijin. Dormea cu un revolver încărcat, de calibrul 38, la capul patului. Într-o zi, se gândea la sinucidere, în alta, să împuşte un rus.

Zvonurile s-au răspândit încet pe Fleet Street. Reporterii au venit la locuinţa lui. Revista Private Eye a publicat subiectul, după care a urmat ceva ce Courtney a descris ca „o răutate ieftină a BBC”. Filiala de care aparţinea partidul său nu putea crede că fusese prinsă într-un alt scandal şi a încercat să nu-l mai susţină pentru încă un mandat. Courtney a făcut tot posibilul să capete sprijinul doamnelor din Stanmore, dar, la alegerile generale din martie 1966, a pierdut mandatul la 378 de voturi diferenţă. Zece săptămâni mai târziu, s-a pronunţat divorţul său. Courtney a continuat să insiste pe problema serviciului de informaţii sovietic mulţi ani după aceea, relatând povestea unui tânăr cunoscut de-al său, care se trezise după ce fusese drogat, în braţele unui bărbat, în timp ce nişte fotografi ca de pe vremuri, „cu tot cu aparate cu burduf şi bliţ”, imortalizau momentul. De asemenea, mai pomenea şi despre un consilier comercial de la Moscova, care ulterior va deveni parlamentar din partea Partidului Conservator, şi care fusese compromis de o fată însă, spre iritarea lui Courtney, acesta nu plătise niciodată cu cariera.[670] La mai bine de un deceniu după ce fusese dat afară din parlament, le oferea sfaturi oamenilor de afaceri britanici care călătoreau la Moscova. Feriţi-vă de rusoaicele care vă bat la uşa camerei de hotel şi „care vor fi foarte dornice... să vă ofere o «distracţie» cu adevărat socialistă”, le spunea. „Am vorbit în multe rânduri, peste tot în ţară, despre aceste chestiuni în care am experienţă şi, poate, în mod inevitabil, am fost acuzat că văd «comunişti şi sub pat». Ei bine, într-al meu a fost unul şi de atunci urmările m-au învăţat că nu merită. Sper că veţi fi de acord cu mine.”[671]

O situaţie compromiţătoare era foarte simplu de pus în scenă de către KGB, cum se întâmplase şi în cazul lui

Courtney. Un studiu oficial britanic avertiza în privinţa pericolelor:

Ambasada de la Moscova şi celelalte ambasade ale noastre de dincolo de Cortina de Fier pot fi astfel văzute, într-un fel, ca nişte fortăreţe asediate, supuse unui atac constant şi perfid, susţinut nu numai prin încurajarea iscusită a unor legături aparent nevinovate cu cetăţeni sovietici, dar şi prin introducerea, în incinta ambasadelor, a unor dispozitive ingenioase de ascultare şi uneori de fotografiere, şi prin recrutarea de informatori permanenţi şi de reporteri în rândurile personalului local care lucrează pentru ambasadă, de exemplu, bucătari, menajere şi şoferi.[672]

Un ambasador britanic la Moscova a avut o aventură cu menajera sa rusoaică. Aceasta era agent KGB şi diplomatului i-au fost făcute fotografii, lucru care i-a grăbit plecarea. Un alt diplomat britanic şi-a lăsat menajera însărcinată, iar aceasta a cerut ajutor pentru a avorta, obligându-l, în schimb, să-l identifice pe şeful staţiei MI6.[673] Un ambasador grec, confruntat cu fotografii în care era surprins în flagrant delict cu menajera sa, a luat fotografiile şi le-a arătat bucuros celorlalţi diplomaţi, dovadă a virilităţii sale, până când aceştia s-au plictisit. Acest tip de „capcane cu miere”, după cum erau numite, reprezentau o specialitate a KGB-ului, în vreme ce serviciul est-german Stasi se specializase în folosirea de bărbaţi (cunoscuţi drept Romeo) care vizau secretarele necăsătorite, ce lucrau pentru oficiali şi aveau acces nelimitat la materiale secrete. Ultima tactică, implicând

manipularea sentimentelor, era adesea mult mai productivă decât şantajarea unui om care nu voia să colaboreze.

Lucrând ca diplomat la Moscova aveai garanţia că sufletul îţi va fi pus la încercare. Ambasadele britanice şi americane erau urmărite cu aparatură audio. Ambasada SUA avea o serie de microfoane instalate sub marea stemă a Statelor Unite, din biroul ambasadorului. În jur de alte 50 de microfoane erau ascunse în alte locuri, în pereţi (KGB-ul a reuşit chiar să pună microfoane în biroul lui Peter Lunn din Beirut, pe când era şeful staţiei MI6, ironie extremă dat fiind că Lunn şi Elliott nu reuşiseră să înregistreze propria întâlnire cu Kim Philby la o calitate acceptabilă).[674] Conştienţa faptului că erau tot timpul ascultaţi i-a afectat pe unii, iar pe alţii chiar i-a făcut să clacheze.

Succesul cel mai spectaculos al ruşilor în a orchestra o situaţie compromiţătoare s-a înregistrat în cazul unui funcţionar al amiralităţii, de la Ambasada Marii Britanii de la Moscova, pe nume John Vassall. Fiul unui preot, Vassall era un singuratic, pe care cei care-l cunoşteau îl considerau un pic snob. Majoritatea britanicilor din Moscova evitau contactul cu ruşii, deoarece atmosfera din oraş li se părea ameninţătoare, aşa că preferau, în schimb, să socializeze între ei. Fiind doar un oficial de rang inferior la Moscova, Vassall se simţea stingher la numeroasele petreceri organizate de ambasadă, de care se bucurau diplomaţii de rang înalt. Tânărul bine îmbrăcat avea, însă, propria agendă încărcată cu partide de bridge, ieşiri în localuri şi seri la teatru, printre îndatoririle oficiale, dar, în acelaşi timp, se arăta deschis faţă de ruşi. Câţiva colegi

aveau să spună mai târziu că îl consideraseră „puţin cam efeminat” şi chiar îl porecliseră „Vera”. Dar, în acelaşi timp, au afirmat că nu se gândiseră niciodată că ar putea fi un homosexual activ, care avea relaţii considerate încă în afara legii. Abia ani mai târziu o instanţă oficială avea să explice că Vassall fusese „dependent de acte homosexuale încă din tinereţe”, limbaj care ilustra motivul pentru care mulţi asemenea lui alegeau o viaţă clandestină, care, la rândul ei, îi făcea vulnerabili. Însă, la Moscova, în vreme ce colegii lui Vassall poate că preferaseră să nu-i remarce preferinţele, acest secret nu putea fi ferit de ochii vigilenţi ai KGB-ului. Aveau propriul om în ambasadă, a cărui menire era să îi caute pe cei vulnerabili.[675]

Frumosul interpret rus intrase în ambasadă înainte de venirea lui Vassall şi se dovedise foarte priceput în a procura bilete de teatru şi de călătorie şi cea mai bună mâncare de pe piaţă, ceea ce-i garanta invitaţii la petrecerile date de personal. Deja încercase să ademenească un membru al altei ambasade într-o relaţie homosexuală şi a încercat să implice un angajat al ambasadei britanice pe piaţa neagră, pentru a crea un punct de vulnerabilitate.[676] S-a împrietenit cu Vassall, a cărui „vanitate a fost flatată” fiind dus pe la restaurante şi prezentat altor ruşi care, într-un final, aveau să facă treaba murdară. După trei luni, cursa era pregătită. Vassall a fost invitat la cină, la un restaurant din apropiere de Teatrul Balşoi. „Am fost duşi la etajul întâi unde, la început, am crezut că este o sală de mese, dar m-au invitat într-o cameră”, mărturisea mai târziu.

Am băut şi am luat o cină consistentă, mi s-a oferit din belşug coniac tare şi, după o jumătate de oră, îmi aduc aminte că toţi şi-a scos sacourile şi cineva m-a ajutat să mi-l scot şi eu pe al meu. Îmi amintesc că lumina era foarte puternică şi, treptat, am rămas fără mare parte din haine. Într-un colţ, era un divan. Îmi amintesc că doi sau trei bărbaţi s-au urcat în pat cu mine, dezbrăcaţi. Acolo au avut loc câteva acte compromiţătoare cu conotaţii sexuale. Îmi aduc aminte că o persoană de la petrecere a făcut fotografii.[677]

La scurt timp după aceea, a mers cu un alt rus într-un apartament din centrul Moscovei. Omul a dispărut şi doi oficiali în civil l-au abordat. Unul dintre oficiali a scos nişte fotografii de la petrecere. „După vreo trei fotografii, nu am mai rezistat. Ţi se făcea rău”, îşi amintea mai târziu. „M-au întrebat dacă eu eram şi am spus că da.” I-au spus că, în Rusia, putea merge la închisoare pentru acest gen de activitate şi apoi au ameninţat că vor arăta fotografiile oficialilor de rang înalt din ambasadă, inclusiv, în mod straniu, soţiei ambasadorului, care poate nu era genul care tolera un asemenea comportament. Dacă nu făcea ce i se spunea, nu avea să i se permită să părăsească Rusia. Apoi, a fost condus în apartamentul său. În aceeaşi seară, omul KGB-ului din ambasadă i-a spus că trebuie să se întâlnească cu câţiva oficiali sovietici la un hotel. Unul dintre bărbaţi i-a aruncat fotografiile în faţă şi i-a spus că risca declanşarea unui scandal internaţional. Uşor, pe măsură ce săptămânile treceau, ruşii au apăsat mai tare acceleraţia, până când Vassall a fost de acord să predea documente. Dar nu era singura lor ţintă la vremea aceea. La scurt timp după ce el începuse lucrul, o angajată a ambasadei a fost compromisă şi trimisă imediat acasă.[678]

Vreme de şapte ani lungi şi păguboşi, mai întâi la Moscova şi apoi la Londra, la întoarcere, Vassall a înmânat teancuri de documente secrete, mai întâi ascunse într-un ziar, iar, mai târziu, sub forma unor filme foto care conţineau rapoarte fotografiate în birou. La Londra, unde avea acces la secrete legate de armele nucleare, a scăpat chiar de punctele de control recent introduse, în cadrul programului de verificare a personalului, instituite după demascarea lui Burgess şi Maclean, pentru a se depista potenţialii spioni. KGB-ul l-a făcut dependent de aceste acţiuni, crescând uşor sumele pe care i le plătea, ceea ce i-a permis să se mute din locuinţa părinţilor săi într-un apartament de bloc, în exclusivista Dolphin Square din apropiere de Westminster, bloc ocupat de parlamentari şi de membri ai guvernului (ulterior Vassall avea să afirme că doi parlamentari din Partidul Conservator întreţinuseră relaţii sexuale cu el, în apartamentul său).[679] Ducea un stil de viaţă luxos, cu banii primiţi de la ruşi, aproximativ 500–700 de lire anual, de regulă oferiţi în teancuri de bancnote de cinci lire. Cam jumătate din bani se duceau pe haine, petreceri şi vacanţe; restul îi punea în conturi de economii şi cumpăra obligaţiuni cu premii (KGB-ul a reuşit, astfel, să sprijine trezoreria britanică). Trădarea sa a rămas nedescoperită până când Anatoli Goliţîn şi apoi Iuri Nosenko au oferit destule indicii pentru ca acesta să fie identificat. Însă era nevoie încă de probe care să poată fi prezentate la tribunal. MI5 a început să îi urmărească apartamentul din Dolphin Square, şi câţiva membri ai echipei de supraveghere A4 îl urmăreau în autobuzul numărul 24 în timp ce mergea sau se întorcea de la serviciu. Expertul în tehnică al MI5, Peter Wright, a spus că încercase să pună cantităţi miniscule de materii radioactive pe documente, care aveau să fie depistate de detectorul Geiger la porţile de ieşire din Amiralitate, dar

planul nu funcţionase niciodată, deoarece ceasurile declanşau detectorul, iar conducerea şi-a exprimat îngrijorarea în legătură cu expunerea personalului la radiaţii.[680] Atunci, MI5 a pătruns în secret în apartamentul său, cât timp acesta era la serviciu. Odată ce au ştiut cu certitudine că acolo existau documente, Serviciul de Securitate a cerut poliţiei să-l aresteze şi să „găsească” ei documentele.

Vassall a fost abordat pe o stradă din Londra de doi poliţişti. „Cred că ştiu ce căutaţi”, le-a spus el. În drum spre Scotland Yard, unul dintre ofiţerii din Serviciul Special îşi amintea că Vassall „gâfâia de frică”. Şi a început să mărturisească. Când l-au întrebat dacă avea aparate foto în apartamentul din Dolphin Square, a spus că avea două şi că într-unul dintre ele era un film. „Cred că pe el veţi găsi ceea ce căutaţi.” Odată ce a fost dus la New Scotland Yard, secretele au început să iasă la iveală. „Apropo, domnule inspector”, i-a spus unuia dintre poliţişti. „În dulapul din dormitor veţi găsi o mică piesă de mobilier în colţ. Aceasta are o deschizătură ascunsă la bază.” A explicat că într-o cutie dreptunghiulară era ascunsă o cheie secretă care trebuia introdusă în raftul de jos pentru a declanşa o clemă, scoţând la iveală un sertar în care se aflau şi alte filme. În 1962, Vassall, care, în mai bine de şapte ani adusese mari prejudicii, a pledat vinovat şi a fost condamnat la 18 ani de închisoare. Cazul, mai mult decât oricare altul, a afectat guvernul prin răspândirea convingerii în rândul publicului că administraţia nu reuşise să controleze chestiunea securităţii.[681]

Şantajul fusese întotdeauna un ingredient al spionajului sovietic, dar, până la finalul anilor 1960, devenise şi mai

important. Marii agenţi sovietici din anii 1930, precum spionii de la Cambridge, fuseseră racolaţi de bunăvoie, mânaţi de frica de fascism, la vremea aceea, şi de faptul că încă mai reuşeau să vadă în comunism speranţa. Trei decenii mai târziu, idealiştii erau mai greu de găsit, spre frustrarea KGB-ului. Şi astfel, şantajul şi mita erau metode folosite tot mai des. Oricum, mulţi ofiţeri de informaţii nu se simt în largul lor în prezenţa recruţilor mânaţi de ideologie, deoarece există mai puţine şanse să facă ce li se spune. Odată ce un om primeşte bani, i se va părea mai greu să renunţe.

Oare britanicii au recurs şi ei la şantaj? Exista o dezbatere în interiorul Serviciului dacă să împrumute sau nu metodele sovieticilor. Unul dintre cei care se opuneau folosirii şantajului era Gerry Warner. „Nu cred în şantaj din motive de ordin atât moral, cât şi practic. Un agent care lucrează din cauză că este şantajat, obligat, nu o să fie niciodată de încredere. Are motive foarte întemeiate să te trădeze, dacă i se pare că poate scăpa nepedepsit... Un agent care este şantajat nu are motive să îţi spună adevărul, poate să inventeze. Nu este loial nici faţă de el însuşi, nici faţă de tine, aşa că nu este practic şi, evident, nu este nici moral. Dacă ne coborâm la acest gen de practici la care recurg în mod obişnuit KGB-ul şi GRU, atunci nu mai are rost să facem meseria asta.”[682] Dar există dovezi că s-a încercat, din când în când, să se folosească şantajul. Se spune că MI5 a încercat să prindă în cursă un ofiţer KGB la Londra, prezentându-i-l la o petrecere unei prostituate de lux aflate pe statul său de plată şi apoi fotografiindu-l în timpul actului şi în timp ce intra în cameră. Dar, când omul de la MI5 l-a confruntat pe rusul în pielea goală, acesta a cerut, pur şi simplu, să discute cu ambasada ţării lui şi a refuzat să coopereze.[683]

„Evident, un nou recrut o să adreseze întotdeauna întrebarea: «Şantajăm oamenii, încercăm să-i compromitem, încercăm să punem presiune asupra lor?»„, afirma ulterior un şef al MI6. „Răspunsul este nu... în 1923, un studiu intern adespre metodele folosite de serviciu preciza: «Viciile unui individ nu sunt speculate pentru a dispune apoi de el». Aveţi totul într-o propoziţie. Facem presiuni? Nu, nu facem.”[684]

Vassall fusese suficient de important pentru a fi controlat de şeful KGB-ului din Londra, despoticul Nikola Rodin. Însă, ambasada sovietică nu era singurul lăcaş al spionilor. Exista o altă categorie de ofiţeri KGB de elită, care operau cu adevărat fără să-i ştie nimeni. Aceştia erau renumiţii „ilegali” sovietici. Pe data de 3 martie 1955, nava de linie America a intrat în portul din Southampton. Unul dintre pasagerii care au debarcat era un canadian pe nume Gordon Lonsdale. Bărbatul care vorbea frumos, chipeş şi cu o situaţie materială bună s-a folosit de legăturile sale ca membru al clubului St James, Royal Overseas League, aflat sub patronajul reginei, pentru a închiria un apartament de lux în apropiere de Regent’s Park. Apoi s-a înscris la un curs de dialect mandarin, la Şcoala de Studii Orientale şi Africane. Însă, în vreme ce alţi elevi se chinuiau cu o astfel de limbă, lui Lonsdale i se părea foarte simplă. Motivul era acela că ştia deja să o vorbească fluent. Cursul era, pur şi simplu, o acoperire, un pretext de a ajunge la Londra şi de a se întâlni cu numeroşii oficiali guvernamentali care urmau şi ei acest curs. Iar Lonsdale nu se numea, de fapt, Lonsdale.

Adevăratul Gordon Lonsdale murise, cel mai probabil. Acesta fusese un canadian a cărui mamă finlandeză îl

dusese în Uniunea Sovietică şi care murise, probabil, în jurul vârstei de 30 de ani. Moartea fusese ascunsă de KGB, care îi furase identitatea şi i-o acordase unuia dintre oamenii lor cei mai preţuiţi, un bărbat pe nume Konon Molodi. Molodi se născuse la Moscova şi fusese ales pentru a duce o viaţă de ilegal. Fusese trimis în California pentru a învăţa engleză cu o mătuşă, pe când avea doar zece ani. Apoi, se întorsese în URSS, dar plecase în Canada să se familiarizeze cu noua sa identitate. I-au fost perforate măselele şi a mers la un anumit dentist din Vancouver, care avea să-i recunoască găurile. Faptul că era un pacient pe nume Molodi şi recita un vers din Heinrich Heine avea să confirme că era persoana cu pricina. Dentistul l-a ajutat apoi să folosească certificatul de naştere al lui Lonsdale pentru a face rost de paşaport canadian, ceea ce i-a permis să-şi creeze o poveste credibilă – o legendă.[685] Aceasta trebuia să fie fără nici o fisură. Ilegalii operează sub o acoperire totală. Nu pretind a fi diplomaţi sovietici şi nu au imunitate în cazul în care sunt prinşi. Şi mai remarcabil este faptul că nu dau semne că ar fi ruşi, ci îşi asumă o cu totul altă naţionalitate. Aceştia erau spionii folosiţi pentru a se întâlni cu agenţii cu adevărat importanţi din Occident.

Odată ajuns la Londra, Lonsdale a trecut la afaceri. Sesizase o breşă pe piaţă încă din perioada pe care şi-o petrecuse în America de Nord: Marea Britanie încă nu împărtăşea dragostea americanilor pentru tonomatul cu muzică. Şi aşa a început să vândă maşinile care ofereau cele mai noi melodii rock and roll. Era o meserie care îi permitea să călătorească mult. Avea o înclinaţie naturală spre afaceri şi va deveni directorul unei companii care vindea automate de gumă de mestecat. La un moment dat, scotea atât de mulţi bani încât putea să cedeze din

profitul său KGB-ului, ca un bun comunist ce era. În tot acest timp, aştepta instrucţiuni ca să fie activat. În fiecare zi mergea la o cabină telefonică din Londra, aproape de intrarea din spate a hotelului Savoy, de pe Strand. Se prefăcea că foloseşte telefonul, dar, de fapt, pipăia partea de jos a raftului de lemn pe care stăteau cărţile de telefon, în căutarea unei piuneze pentru hartă. Când, în sfârşit, a găsit piuneza, a ştiut că era semnalul s-o pornească spre o cutie moartă de scrisori. Acolo a găsit o cutiuţă mică pentru verighetă, cu instrucţiuni în care i se spunea unde să se întâlnească cu un ofiţer superior al KGB pentru a primi ordinele de intrare în acţiune. Era vremea să înceapă adevărata misiune. Trebuia să controleze un agent.

Harry Houghton se delecta cu un stil de viaţă mai îndoielnic. Când a fost trimis în Varşovia, în 1951, ca funcţionar, a început să se implice în activităţi pe piaţa neagră, umblând înarmat pentru a încheia afaceri pe străduţele lăturalnice ale oraşului, traficând stocuri ilegale de penicilină (cam ce făcea şi Harry Lime la Viena). Nu se lipsea niciodată de alcool şi de femei, şi căsnicia sa începuse să aibă probleme. Acest lucru a fost sesizat de şefii săi şi, după ce a fost prins beat la o recepţie, a fost trimis înapoi în Marea Britanie, pentru a lucra la Institutul Amiralităţii pentru Arme Submarine din Portland, legat de uscat printr-o şosea care ajungea pe plaja Chesil.[686] Houghton avea să pretindă, mai târziu, că începuse să trădeze într-o după-amiază când îi sunase telefonul de la birou şi apelantul spusese că venea din Polonia cu un mesaj de la o fostă iubită. Houghton pretindea că se întâlniseră la Dulwich Picture Gallery şi că bărbatul îi spusese că fata ar fi vrut să plece, dar că avea să i se permită acest lucru numai dacă Houghton putea furniza ceva informaţii. „Pe scurt, toate greşelile ulterioare au

derivat din această greşeală, din faptul că am alergat după fuste dincolo de Cortina de Fier”, avea să spună mai târziu, explicând că totul începuse uşor, cu câteva documente inofensive, înainte să devină mai serios.[687] Acestea erau minciuni. Houghton oferise unilateral secrete taberei adverse în Varşovia, pe bani grei.[688] Oferise teancuri consistente de documente, inclusiv caietele cu coduri ale ataşatului naval. În Marea Britanie, activitatea i s-a intensificat. I s-a dat un aparat foto Minox, care putea trece drept brichetă, şi a copiat mii de dosare într-o cameră de valori unde securitatea nu era prea strictă. La Londra, pe lângă îngrijorările legate de securitatea valorosului lor agent, KGB-ul, care preluase controlul asupra lui de la polonezi, a început să-l controleze prin intermediul lui Lonsdale, nu printr-un ofiţer KGB de pe lângă ambasadă (deşi, iniţial, lui Houghton i se dăduse de înţeles că încă se întâlnea cu polonezi, în cazul în care s-ar fi speriat, o aşa-zisă operaţiune „cu steaguri false”).[689] Houghton avea un ziar în mâna stângă, de fiecare dată când intra în pubul Bunch of Grapes de pe Brompton Road.

– Aveţi ziarul de seară? îl întreba cineva.

– Nu, mă tem că este ediţia de zi, răspundea Houghton.

– Voiam să văd rezultatele curselor de cai, spunea celălalt şi intra în toaleta bărbaţilor.

Câteva minute mai târziu, Houghton îl urma, ca să ia un pachet. Cum căsnicia i se destrăma, soţia sa a început să bage de seamă straniile sale călătorii la Londra, din fiecare

sâmbătă a fiecărei luni, şi chiar a văzut documente secrete acasă. Le-a spus mai multor oficiali că îl suspectează pe soţul ei că ar fi în legătură cu agenţi comunişti. Această informaţie a fost transmisă la MI5, dar toată lumea a fost de acord că femeia acţiona din rea-voinţă şi inventa. Acuzaţiile ei nu erau „altceva decât răbufnirile unei soţii geloase şi supărate”, s-a spus. Nu după multă vreme, ea şi Houghton s-au despărţit.[690]

Deşi avea experienţă de viaţă, Houghton s-a dovedit o pradă uşoară pentru un abil controlor de agenţi precum Lonsdale. Lonsdale l-a convins că erau prieteni. „Ajunsesem să mă bucur de compania oamenilor cu care lucrez şi de provocările cu care mă însărcinau”, îşi amintea Houghton. „Eram o echipă.”[691] Dar mai era şi fascinaţia dată de faptul de a fi spion. Însă sentimentele nu au fost niciodată reciproce. „Era înfumurat şi schimbător”, spunea Lonsdale, dispreţuitor, despre Houghton. „Odată ce pune gheara pe un agent, nu-i mai dă drumul”, adăuga, descriind astfel modul în care un bun ofiţer îşi captura prada. Lonsdale era întotdeauna de acord cu data şi locul următoarei întâlniri, ca să nu fie nevoie de telefoane sau să ofere vreo pistă pe care s-o urmărească MI5.

Accesul lui Houghton la secrete a fost limitat după ce s-a observat că unele documente se rătăciseră peste noapte, dar apoi a găsit o nouă cale, prin intermediul unei iubite, Ethel „Bunty” Gee. Când i-a spus cu ce se ocupa, aceasta a refuzat să creadă, după care a izbucnit în plâns. Dar s-a răzgândit rapid şi a început să coopereze („E foarte prietenoasă şi vorbăreaţă. Dar găteşte îngrozitor”, transmitea Lonsdale printr-un mesaj KGB-ului, după o cină la locuinţa lor).[692] La una dintre numeroasele întâlniri, i-a

fost înmânat un teanc de 150 de bancnote de cinci lire, într-o sacoşă maro. Lonsdale primea mesaje de la Moscova pe un radioreceptor standard, cu unde scurte, pe frecvenţe prestabilite, de obicei, la ora trei sau patru dimineaţa.

Un defector polonez, cu numele de cod „Lunetistul”, a dezvăluit, în aprilie 1960, că polonezii recrutaseră un agent în Varşovia şi, nu după multă vreme, Houghton a fost pus sub supraveghere de către MI5, ai cărui vănători de spioni au fost puşi într-o situaţie penibilă când şi-au dat seama că deja primiseră semnale despre el datorită suspiciunilor fostei sale soţii.[693] Houghton a fost urmărit în timp ce se întâlnea cu un bărbat pe o bancă în parc şi apoi într-o cafenea din Waterloo, unde i-a fost înmânat un plic. Bărbatul a fost identificat ca fiind Gordon Lonsdale. MI5 a intrat în apartamentul acestuia şi a instalat un dispozitiv de ascultare. Lonsdale a fost văzut în timp ce livra ceva într-o casetă de valori de la Midland Bank de pe Great Portland Street. În timp ce ofiţerul MI5 care a deschis caseta studia un set de fotografii, a văzut ceva ce l-a făcut să încremenească. O fotografie îl înfăţişa chiar pe el.[694] Trebuia să dea explicaţii, dar şi-a dat seama că el şi Lonsdale fuseseră împreună la o petrecere dată de un diplomat canadian, iar Lonsdale făcuse fotografii pe ascuns. În casetă se mai afla şi o brichetă aşezată într-un bol. Peter Wright le-a radiografiat la sediul MI5 ieşind astfel la iveală ca avea fundul scobit pe post de compartiment secret. Cu ajutorul unei ventuze de cauciuc şi cu o pensetă, a scos cu grijă un set de sisteme de criptare OTP minuscule şi coordonate de pe harta Londrei. Totul a fost copiat cu grijă şi apoi pus înapoi în caseta de valori, duminică dimineaţa devreme. Oare Lonsdale îşi dăduse seama că este urmărit? Ulterior, Wright avea să fie

de părere că traficul radio intens de la Ambasada Uniunii Sovietice, la vremea subtilizării conţinutului casetei de valori, indica faptul că o cârtiţă din MI5 anunţase KGB-ul.[695]

Mici grupuri de urmăritori aveau să se ţină după Lonsdale de la biroul acestuia, fiind apoi înlocuite de altele. Situaţia a continuat săptămâni de-a rândul, ofiţerii MI5 începând să-şi pună întrebări în legătură cu cantitatea şi calitatea femeilor cu care părea să se asocieze Lonsdale. De asemenea, au aflat că folosea rezervorul dintr-o toaletă de la cinematograful Classic, de pe Baker Street, ca punct de livrare, ascunzând acolo note şi piese de schimb ale transmiţătoarelor radio într-un prezervativ pus apoi în closet. De asemenea, a fost văzut îndreptându-se spre un bungalou din Ruislip, idilica suburbie a Londrei. Acolo locuia un cuplu de vârstnici prietenoşi, pe nume Peter şi Helen Kroger, care deţineau un anticariat pe Strand. A fost instalat ceea ce MI5 numeşte „un punct de observaţie static” – cu alte cuvinte, o cameră amplasată în casa unui vecin –, pentru a urmări venirile şi plecările acestui cuplu aparent neimplicat în afaceri. Peter Wright a început să citească unele dintre mesajele de la Moscova ale lui Lonsdale, care includeau nu numai informaţii profesionale despre cum trebuia controlat Houghton, ci şi veşti despre soţia şi copiii lui de acasă. Acestora le era dor de el şi voiau să se întoarcă.

În ianuarie 1961, CIA-ul a informat MI5 că Lunetistul defecta şi că trebuia strâns laţul. Într-o vineri noaptea, Arthur Martin şi Peter Wright, de la MI5, stăteau într-o încăpere cu pereţi maronii, ca o celulă de închisoare, în sediul lor, şi ascultau ce se petrecea în apartamentul lui

Lonsdale, în care puseseră microfoane. Uneori, când asculţi ţinte precum Lonsdale, se naşte o stranie legătură între obiectiv şi cei care îl ascultă, pe măsură ce sunt dezvăluite detaliile intime din viaţa unui om. „Nu este trădător... ca Houghton. Îşi face doar treaba, la fel ca noi”, medita Wright.[696] L-au ascultat în timp ce făcea dragoste cu o fată şi apoi, dimineaţă, în timp ce o convingea să plece, spunându-i că avea o treabă urgentă. Lonsdale, Houghton şi Gee se întâlneau cu toţii pe Waterloo Bridge Road. Lui Houghton i se părea că văzuse pe cineva alergând în urma lui, pentru a prinde autobuzul, dar nu dăduse importanţă faptului. În timp ce Gee preda o sacoşă de cumpărături în care se aflau filme secrete, trei maşini au oprit şi vreo zece bărbaţi purtând impermeabilele bej au arestat grupul. Serviciul Special s-a dus la locuinţa soţilor Kroger. Aceştia nu erau ceea ce păreau. Erau alţi doi ilegali ruşi, pe numele lor reale Morris şi Lona Cohen. Acţionaseră în Statele Unite, în anii 1940, până când Philby anunţase KGB-ul că era posibil să fie demascaţi. În suburbiile Londrei, misiunea lor era să-l sprijine pe Lonsdale şi să facă legătura între el şi Moscova. Ofiţerul Serviciului Special i-a spus Lonei că avea să fie luată pentru un interogatoriu. Putea să alimenteze focul la boiler înainte să plece? a întrebat ea. Ofiţerul a fost destul de isteţ încât să-i spună: „Mai întâi vreau să văd ce aveţi în poşetă”. Femeia a refuzat. S-a iscat o îmbrânceală. În geantă, ofiţerul a găsit o lamelă de sticlă, cu trei micropuncte, şi o foaie cu coduri dactilografiate. La perchiziţionarea casei, a fost descoperit un cititor de micropuncte într-o pudrieră. Micropunctele permiteau ca documentele să fie reduse uneori la mai puţin de un milimetru şi apoi să fie ascunse, chiar şi într-o sticlă cu suc de portocale. S-au mai descoperit şi şapte paşapoarte şi echipament de bază, un transmiţător radio puternic, într-o

cutie cenuşie de dimensiunile unei valize, care putea comprima şi transmite un mesaj lung până la Moscova în câteva secunde.

Lonsdale a refuzat să vorbească. Nimeni nu înţelegea încă faptul că era un ilegal. A fost nevoie de ceva muncă de detectiv pentru a înţelege că nu era adevăratul Lonsdale. A fost descoperit doctorul din Canada care fusese prezent la naşterea originalului Lonsdale. Acesta şi-a amintit naşterea, deoarece trebuise să meargă kilometri întregi la ţară, pe drumuri rareori bătute. Şi-a verificat documentele care au arătat că adevăratul Lonsdale fusese circumcis în copilărie.[697] Bărbatul arestat nu era. Demascarea ilegalilor, a transmiţătoarelor radio ascunse suburbii şi a britanicilor trădători era o ştire de senzaţie şi a captivat naţiunea, ducându-l la disperare pe prim-ministrul Harold Macmillan.[698] Atât de important a fost procesul încât Lonsdale/Molodi a fost anchetat de însuşi procurorul general, faimosul Reginald Manningham-Buller. A primit 25 de ani de închisoare. Manningham-Buller se ocupase personal şi de cazul Blake. Îi propusese prim-ministrului să existe cinci capete de acuzare împotriva lui Blake pentru fiecare misiune primită şi a avut grijă ca judecătorul să ştie că cel puţin 40 de agenţi fuseseră deconspiraţi.[699] Procesele spionilor importanţi făceau ca reporterii să stea deseori pe treptele casei lui Manningham-Buller. Acesta a căpătat cu timpul un adevărat dezgust faţă de lumea spionilor, pe care o considera cam sordidă. Eliza, fiica adolescentă a procurorului general, a asistat curioasă la acest spectacol, luând astfel un prim contact cu o lume în care avea să păşească mai târziu.

La închisoare, Lonsdale l-a întâlnit, pentru scurt timp, pe George Blake. „De un lucru sunt sigur”, i-a spus Lonsdale lui Blake. „Noi doi o să fim în Piaţa Roşie pentru marea paradă cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a Revoluţiei din Octombrie.”[700] Lonsdale a ieşit nu la mult timp după aceea. Un avion al RAF l-a dus în Berlinul de Vest. Apoi, la ora 05:30, în ziua de 22 aprilie 1964, a fost dus cu un Mercedes negru la punctul de control din Heerstrasse.[701] Plouase toată noaptea şi în zori cădea o burniţă fină. Maşinii sale i s-a alăturat un Mercedes galben, cu o escortă de limuzine negre ce veneau din Berlinul de Est. Nişte blocuri de ciment aşezate în zigzag încetineau maşinile care se apropiau. Cele două vehicule au pătruns în zona tampon şi s-au oprit. Lonsdale a ieşit din maşină şi la fel a făcut şi un bărbat din celălalt vehicul. S-au oprit la câţiva metri unul de celălalt. Identitatea lor a fost verificată de oficiali din zona opusă şi încuviinţată cu o aprobare din cap. S-au făcut câteva semne şi apoi un oficial sovietic a strigat „Schimb”, iar cei doi bărbaţi au trecut unul pe lângă celălalt. „Pare elegant, bine hrănit”, s-a gândit Greville Wynne în timp ce trecea pe lângă Lonsdale. „Dar el nu a mai fost de mult în Uniunea Sovietică.” Wynne a fost dus cu o limuzină neagră, purtând steagul Marii Britanii. Cu o zi în urmă, îşi dăduse seama că se îndrepta spre Occident pentru că avionul său zbura spre apus. „Dacă vorbeşti sau te porţi urât, vei fi împuşcat”, îi spusese consulul sovietic, în timp ce se suiau în maşină, a doua zi de dimineaţă, în zori.[702]

După mai bine de un an în detenţie în URSS, Wynne era acum un om liber, dar marcat. La câteva zile după revenirea acasă, a avut o cădere nervoasă în timp ce stătea în fotoliu. Soţia sa a sunat la MI6, care şi-a trimis propriii doctori. Afacerea îi era pe butuci şi oricum bărbatul

nu mai avea acum parte de entuziasmul şi de riscurile care dăduseră farmec vieţii. S-a îndepărtat de soţia şi de fiul său, şi a început să inventeze poveşti despre rolul său în cazul Penkovski, înşelându-se pe sine, poate, mai degrabă decât pe alţii. După acest episod, MI6 a trasat noi reguli în cazul folosirii oamenilor de afaceri, ţinându-se cont de preţul pe care îl plătise un om care dorise să se alăture clubului. Konon Molodi, Gordon Lonsdale, s-a întors în Uniunea Sovietică ca un erou, dar şi el s-a străduit să se readapteze. Viaţa în Occident îl făcuse intolerant la realităţile comunismului, şi era critic mai ales faţă de modul în care erau gestionate industria sovietică şi comerţul extern. Acest lucru nu i-a atras popularitatea. A murit la 48 de ani, în urma a unui atac de cord, în timp ce culegea ciuperci în pădure.[703]

Blake, Vassall, Portland, Lonsdale – frecvenţa cazurilor de spionaj a contribuit la atmosfera sumbră de la începutul anilor 1960, când unul dintre scandalurile de spionaj, care aveau loc cu regularitate în, Marea Britanie a aptivat întreaga naţiune. Politicienilor nu le plăcea să fie nevoiţi să răspundă iar şi iar la întrebări despre cât este de „lejeră” securitatea „laxă”. Când Vassall a fost arestat, prim-ministrul Macmillan şi-a exprimat furia faţă de spioni. „Nu sunt deloc încântat”, i-a spus lui Roger Hollis, şeful MI5. „Când paznicul meu de vânătoare împuşcă o vulpe, nu se duce s-o atârne în faţa sediului Asociaţiei pentru Protecţia Vulpilor, o îngroapă într-un loc ferit.”[704] Se referea, cam dezgustat, la, „aşa-numitul Serviciu de Securitate”. Deseori, politicienii păreau dornici să vâre sub preş scandalurile, ca să nu ajungă în sălile de judecată, de aici şi ofertele de imunitate făcute lui Philby şi lui Blunt.

Odată cu afacerea Profumo s-a atins, însă, punctul culminant. Aceasta avea toate ingredientele care făceau deliciul lupilor înfometaţi din presă. Politicieni. Reşedinţe somptuoase la ţară. Dansatoare. Spioni sovietici. Erau de toate, pe lângă crema societăţii, cot la cot cu dubioasa lume a serviciilor, pe scurt, un amestec irezistibil. Într-o noapte de august a anului 1961, Cliveden, splendida reşedinţă a lordului Astor, i-a găzduit pe secretarul de stat pe probleme de război, John Profumo, pe lordul Mountbatten, pe preşedintele Pakistanului, pe Christine Keeler, o tânără de 19 ani, şi pe Evgheni Ivanov, asistentul ataşatului naval sovietic şi, desigur, spion. MI5 încercase să se apropie de Ivanov, complicând şi mai tare lucrurile. Când musafirii s-au dezbrăcat ca să înoate în piscină, Profumo şi Keeler s-au cunoscut mai bine. În timpul aventurii lor, nu au fost trădate secrete, dar, pentru presă, a fost de ajuns să se afle că secretarul de stat pe probleme de război avea o aventură cu aceeaşi femeie cu care avea o relaţie şi un spion rus. „Astea au fost nişte mizerii”, scria abătut Harold Macmillan în jurnalul său, în timp ce guvernul era zdruncinat de criză.[705] Pe Profumo, scandalul l-a costat cariera. De asemenea, le-a complicat existenţa şi sovieticilor. „A schimbat impresia bună despre cetăţenii sovietici. După afacerea Profumo, toţi eram consideraţi spioni”, spune Liubimov, cu ironice.[706] Presa britanică a publicat fotografii cu diplomaţi sovietici şi a avertizat opinia publică de faptul că aceştia erau oamenii cu care aveau să se întâlnească pe stradă şi de care trebuiau să se ferească.

O broşură cu coperte mov a devenit ultima linie defensivă a Marii Britanii împotriva acţiunilor comuniste subversive şi a activităţii lui Liubimov şi a colegilor săi („ar putea fi mai aproape decât crezi”). Meseria lor este trădarea a fost

distribuită oficialilor guvernamentali pentru a-i avertiza de pericolul care-i pândea... „Spionii sunt veşnic printre noi. Îi interesează totul... Această broşură vă informează despre marea şi ostila maşinărie de spionaj care încearcă să ne corupă cetăţenii şi să-i transforme în trădători... Această broşură îţi spune cum să recunoşti imediat anumite tehnici de spionaj şi cum să eviţi capcane care ar putea duce la o catastrofă naţională sau la un dezastru personal, ori la ambele.” Broşura relata cazuri recente şi explica modalităţile în care ruşii ar putea viza pe cineva şi cum ar cultiva relaţii cu persoana respectivă. Un sfat oferit oficialilor pentru a-i ajuta să evite scurgerile de informaţii secrete de interes naţional era regula de aur a Corpului Funcţionarilor Publici: „Păstraţi curăţenia în birou”.[707]

Şi, curând, situaţia s-a întors în defavoarea lui Mihail Liubimov. După ce a asistat la o prelegere publică, s-a întâlnit, din întâmplare, cu un bărbat pe care îl cunoştea şi despre care credea că avea să fie un agent de valoare, un angajat al Ministerului de Externe cu legături în GCHG. După eşecurile în cazurile Lonsdale şi Blake, KGB-ul voia ca Liubimov să-l urmărească intens. Cei doi au mers la un pub şi au comandat whisky. După al doilea pahar, angajatul Ministerului de Externe s-a ridicat brusc şi a anunţat că trebuie să meargă la toaletă. Atunci au venit doi „tipi duri” şi s-au aşezat lângă Liubimov. Unul părea cam nebărbierit; celălalt, roşu la faţă şi rotofei, s-a trântit lângă el. „Domnule Liubimov, sunteţi terminat”, a spus unul dintre ei. Apoi i-au dezvăluit că ştiau ceva despre el, ceva ce Liubimov avea să descrie drept „compromiţător”. Aveau fotografii drept dovadă, au explicat ei. Apoi au rostit cuvintele care îi dau fiori oricărui diplomat. „Domnule Liubimov. Fie lucraţi pentru noi, fie cariera dumneavoastră se încheie aici.” Bărbaţii erau angajaţi ai MI5.

„Mă scuzaţi”, a spus şocat şi s-a ridicat. S-a dus aproape în fugă spre maşină şi a mers direct la ambasadă ca să anunţe incidentul. În scurt timp, a fost înaintat un protest oficial la Ministerul de Externe din cauza „provocării grosolane” lansate împotriva unui diplomat sovietic nevinovat. Răspunsul care a venit a fost că acesta se implicase în activităţi incompatibile cu statutul de diplomat. MI5 hotărâse de curând că avea să încerce să-şi destabilizeze adversarii cu o nouă strategie agresivă.[708] Lui Liubimov şi familiei sale li s-a permis cel puţin să se retragă discret, evitând publicitatea neplăcută care însoţeşte expulzarea multor spioni. Perioada petrecută de el la Londra ca spion se încheiase. Însă nu şi activitatea sa legată de Marea Britanie. Dorinţa malefică de a submina regimul se păstrase. Liubimov va reveni la Moscova pentru a lucra în cadrul biroului KGB pentru Marea Britanie, în planificarea de operaţiuni împotriva cetăţenilor britanici, atât din Marea Britanie, cât şi din întreaga lume. „Îmi aduc aminte că am întâlnit un sindicalist britanic la Moscova”, scria el mai târziu. „Era atât de extremist de stânga încât el ar fi trebuit să mă racoleze pe mine! Când am pomenit că aveam legături cu KGB-ul şi l-am întrebat de o cooperare politică, a fost aproape copleşit. «În sfârşit!», a exclamat.”[709] La începutul anilor 1970, Liubimov redactase o teză intitulată „Trăsături speciale de caracter ale cetăţenilor britanici şi utilizarea lor în activităţile operaţionale”. Această lucrare, pe care o scrisese în parte pentru a-şi asigura creşterea salariului cu 10%, va deveni manualul utilizat la pregătirea unei generaţii întregi de tineri agenţi KGB trimişi în Marea Britanie. Printre caracteristicile care trebuiau înţelese şi exploatate de către agentul KGB se numărau agresivitatea, autocontrolul, ipocrizia şi recurgerea la eufemisme. Liubimov îi sfătuia să nu deschidă discuţii cu necunoscuţi

în metrou şi să facă cinste cu un rând de băutură într-un pub.[710]

Când a devenit adjunctul şefului Departamentului al Treilea care se ocupa de Marea Britanie şi de Scandinavia, în anul 1974, Liubimov s-a confruntat cu o provocare. Operaţiunile KGB-ului împotriva Marii Britanii fuseseră compromise. După un deceniu plin de scandaluri de spionaj, în sfârşit MI5 reuşise să contracareze operaţiunea sovietică din anul 1971 expulzând în masă de „diplomaţi" sovietici, Operaţiunea Foot. În cele din urmă, cei de la vârful guvernului îşi pierduseră răbdarea şi îngrijorările legate de repercusiunile diplomatice au fost trecute cu vederea după ce premierul a fost informat despre amploarea unei operaţiuni a KGB-ului, în urma a căreia 12 cetăţeni britanici fuseseră condamnaţi pentru transmitere de secrete în ultimii zece ani. Defectarea ofiţerului KGB, Oleg Lialin, a oferit pretextul ideal. În aprilie 1971, Lialin, oficial şi destul de straniu responsabilul de industria de tricotaje din cadrul delegaţiei comerciale sovietice, a mers la secţia de poliţie din Hampstead şi a cerut să se întâlnească cu ofiţerii Serviciului Special. Mai mult decât expert în pulovere şi jachete, Lialin era, de fapt, expert în lupte corp la corp şi angajat în Departamentul V ultrasecret, care se ocupa de acţiunile de sabotaj în caz de război, cea mai recentă reîncarnare a vechilor reţele din spatele frontului. Nimeni nu mai defectase de la acel departament până atunci.[711] A dezvăluit existenţa unor planuri de trimitere a unor trupe speciale, de inundare a metroului londonez, de aruncare în aer a bazei militare Fylingdales din North Yorkshire şi de asasinare a unor personaje-cheie în cazul izbucnirii unui război, cu scopul de a demoraliza populaţia. Printre dezvăluiri se afla şi aceea că KGB-ul reuşise să racoleze un funcţionar de la

înmatricularea automobilelor din Londra, care ajutase la identificarea vehiculelor MI5 şi ale poliţiei, utilizate la urmărirea ofiţerilor KGB. A fost, pentru scurt timp, folosit ca agent implantat de către MI5, dar viaţa sa personală complicată (consum excesiv de alcool, o soţie şi o amantă rusoaice, relaţii cu soţiile colegilor din ambasadă şi o amantă englezoaică) a pus curând capăt activităţii sale de informator.

Târziu, într-o seară, Lialin gonea beat cu maşina pe Tottenham Court Road. Avea farurile stinse, iar blonda misterioasă de lângă el a plecat în fugă când l-a oprit poliţia. Lialin a fost dus pe bancheta din spate a maşinii de poliţie şi şi-a ridicat picioarele pe ea. „Ce te-a apucat?", l-a întrebat poliţistul din faţă. „Nu puteţi să staţi de vorbă cu mine, nu puteţi să mă atingeţi, sunt ofiţer KGB", a răspuns Lialin.[712] Când a apărut în faţa instanţei a doua zi de dimineaţă, nu a avut de ales decât să defecteze imediat. Folosindu-se de informaţiile lui Lialin ca justificare oficială, a fost accelerat un plan deja existent, şi mai mult de 100 de diplomaţi sovietici au fost trimişi înapoi la Moscova.[713] Era cea mai mare expulzare diplomatică din istorie (deşi prim-ministrul a fost avertizat că, după expulzare, erau activi încă 137 de ofiţeri de informaţii din Europa de Est, inclusiv 55 de polonezi şi 46 de cehoslovaci).[714] Pentru a sărbători, la sediul MI5, s-au desfăcut sticlele de băutură scoase dintr-un seif mare în care erau puse la păstrare. Personalul ştia că, pentru prima oară, curăţaseră cuibul de vipere care se tot înmulţiseră încă din anii 1960. KGB-ul din Londra nu şi-a revenit niciodată după această lovitură.

Aşadar, cum putea revitaliza Liubimov operaţiunile de la mijlocul anilor 1970, mai ales când noii recruţi aveau

şansa de a trăi realităţile vieţii din Marea Britanie?[715] Şi de ce dezertau atât de mulţi oficiali din blocul sovietic în Occident şi aşa de puţini occidentali în partea cealaltă? Cine putea da o mână de ajutor în această privinţă?

Era Revelionul anului 1975 şi, într-un separeu al unui restaurant de lux din Moscova, grangurii din KGB ciocneau pahare de votcă şi ţineau toasturi în cinstea invitatului lor de onoare, care îşi sărbătorea ziua de naştere. Invitatul s-a ridicat la fiecare toast, înălţând politicos paharul, dar Kim Philby părea din ce în ce mai plictisit. Pentru Liubimov, acesta arăta ca „un pensionar obişnuit, mai degrabă lipsit de ocupaţie, care murea de nerăbdare să se implice într-o activitate adevărată”.[716]

Viaţa lui Philby la Moscova întruchipase bizara „viaţă de apoi” a spionului, odinioară atât de valoros, dar acum de prisos, după ce rezerva sa de informaţii valoroase s-a epuizat. Philby se considera ofiţer de informaţii sovietic şi se aşteptase să conceapă operaţiuni împotriva Marii Britanii, exact cum presupunea presa de acasă. Însă KGB-ul nu a avut niciodată cu adevărat încredere în el şi câţiva se întrebau chiar dacă nu cumva fusese agent dublu şi nu lucrase, în tot acest timp, pentru serviciul britanic de informaţii. „Se potriveşte foarte bine cu mitul discreţiei serviciului de informaţii britanic”, îşi amintea Liubimov, cu o oarecare tristeţe resemnată faţă de vechiul său camarad, cu care se împrietenise. „Philby nu înţelegea că nu mai era un agent valoros, ci o problemă.”[717] „Era un mare romantic. Şi a continuat să creadă în comunism, nu în comunismul sovietic, ci în comunismul lui Marx şi Engels, şi a trebuit să se adapteze la situaţia din Uniunea Sovietică, deoarece acolo nu era deloc democraţie. Era

extrem de conştient că era ascultat.” Existau temeri că ar fi putut fugi, mai ales că niciodată nu îşi pierduse tendinţele independente, antisistem. De asemenea, mai era şi precauţia firească a omului care poate afirma că este comunist, dar care este cât se poate de britanic încă, absolvent de la Cambridge, dintr-o familie burgheză. Mai târziu, Liubimov avea să-i trimită cutii cu gem din Oxford, scotch din Anglia, pantaloni din catifea reiată şi pulovere Jaeger. „Sunt convins că lui Kim îi era dor de Anglia, deşi se străduia din răsputeri să ascundă acest lucru, chiar şi faţă de apropiaţi. Era englez până în măduvă şi avea nevoie de acele rămăşiţe de acum dispărute din viaţa sa de dinainte.” Philby pregătea şuncă, ouă şi pâine prăjită la micul dejun şi apoi mânca în timp ce asculta scorurile la meciurile de crichet, la BBC World Service, şi citea un roman al lui John le Carré.

În primii ani petrecuţi la Moscova, alcoolismul său se agravase. La amiază, bea ceva să se dreagă după beţie, mai târziu, urma poate o căzătură urâtă, apoi avea coşmaruri noaptea, urmate de mahmureală dimineaţa, înainte să o ia de la capăt. Relaţia sa cu Eleanor, care îl urmase la Moscova, în septembrie 1963, nu a mai fost niciodată la fel după trădarea sa. De vină nu era atât faptul că era spion, cât acela că într-o zi plecase fără să spună măcar o vorbă. Pentru o vreme locuiseră într-un „bloc uriaş şi cenuşiu”, care îi amintea de închisoarea Lubianka.[718] Când se plimbau, într-o zi, ea l-a întrebat: „Ce e mai important în viaţa ta, eu şi copiii sau Partidul Comunist?” El a răspuns fără ezitare: „Partidul, desigur”. Philby nu l-a mai revăzut niciodată pe Guy Burgess după cina de la Washington, din 1951. Până când Philby a apucat să ajungă la Moscova, Burgess băuse deja de nu mai ştia de el şi era pe patul de moarte. Neiertându-i lui

Burgess „trădarea”, căci fugise şi arătase apoi cu degetul spre el, Philby nu l-a vizitat niciodată, iar ficatul – supus la grele încercări – fostului său prieten va ceda în cele din urmă. Pe Donald Maclean abia dacă îl cunoştea. Se ţinuseră la distanţă din anii 1930, dar au început să se întâlnească, să joace bridge şi să glumească despre felul cum „atunci când o să aibă loc o revoluţie”, aveau să viziteze Italia şi Parisul. Eleanor era de părere că poveştile lor despre cei pe care îi cunoscuseră păreau răsuflate şi forţate. La întoarcerea după o scurtă vizită în America, ea a descoperit că mariajul lui Maclean se sfârşise şi şi-a dat seama că Philby se mutase la soţia colegului spion. A plecat şi ea la scurt timp după aceea.

Un alt spion avea să-l ajute pe Philby să evite autodistrugerea prin alcoolism. Philby nu-l cunoscuse pe George Blake, când lucrau amândoi pentru MI6, dar cei doi foşti ofiţeri au devenit imediat prieteni. Blake îşi orchestrase evadarea temerară pe fereastră, din închisoarea Wormwood Scrubs, în 1966, cu ajutorul unor activişti pentru pace, care apoi îi oferiseră adăpost şi îl transportaseră la Berlin într-o rulotă. Acest lucru presupunea că, în cele din urmă, se putea întâlni cu Lonsdale/Molodi în Piaţa Roşie, pentru aniversarea de care vorbise. Într-o zi, la Moscova, lui Philby i-a fost prezentată o colegă a soţiei lui Blake, pe nume Rufina. Acesta îşi va dezvălui curând intenţiile. Ei i se părea un „om între două vârste, cu faţa umflată”, dar care, deşi nu mai era chipeş, îşi păstrase farmecul şi hotărârea. „Eşti un tip norocos”, i-a spus Blake.[719] Rufinei îi era greu să accepte faptul că omul acela fragil, uneori neajutorat, pe care îl cunoştea acum, fusese cândva un spion important. El i-a spus că niciodată nu-i plăcuse înşelătoria. S-au căsătorit, fapt care i-a adus o perioadă de linişte, înainte de a-l cunoaşte pe Liubimov.

După noaptea aceea la restaurant, Liubimov şi Philby au devenit prieteni, se întâlneau regulat şi beau până târziu, în apartamentul plin de cărţi al lui Philby. Lui Liubimov, ideile lui Philby de a revitaliza Rezidenţa de la Londra i se păreau utile, deşi nu foarte originale. Cel mai valoros rol pe care l-a jucat a fost când a ţinut cursuri de pregătire pentru proaspeţii recruţi. Noii angajaţi ai KGB-ului ajungeau într-un apartament conspirativ de pe strada Gorki, unde li se spunea cum să se îmbrace şi cum să înceapă o discuţie în Anglia. Philby juca rolul funcţionarului public şi apoi le cerea să-l abordeze şi să vorbească cu el, aşa cum ar fi făcut-o cu un potenţial recrutat.

Numai o dată i s-a permis lui Philby să intre în sediul Serviciului căruia îi jurase loialitate cu atât de mulţi ani în urmă. „Am avut permise oficiale de acces în sediile a şapte mari servicii de informaţii”, mărturisea în faţa publicului, în 1977. „Aşa că aceasta este a opta mare organizaţie de informaţii în care am reuşit să mă infiltrez.”[720] „S-a aşternut o linişte cumplită”, îşi aminteşte Liubimov, şi apoi s-au auzit câteva şoapte furioase, înainte ca Philby să adauge că, în vreme ce înainte fusese înconjurat de lupi, de data aceasta era înconjurat de camarazi. Atunci au izbucnit ropote de aplauze ce vădeau uşurarea şi entuziasmul.

Le-a explicat ofiţerilor adunaţi acolo cum fusese el racolat, ce anume îi plăcuse atât de mult la primul său ofiţer de caz şi cât de importantă fusese răbdarea controlorului său, care aşteptase ca el să devină un agent de încredere, pentru ca, într-un târziu, să se poată alătura Serviciului Secret. De asemenea, le-a oferit un sfat: să nu mărturisească dacă sunt prinşi, o remarcă interesantă, dat

fiind că el totuşi mărturisese unele lucruri în faţa lui Elliott, în Beirut. Pentru ofiţerii KGB, Philby era foarte diferit de Blake. Blake se agăţa de convingerea că munca sa nu provocase moartea nici unui agent. Philby ştia că se întâmplase asta „şi nu părea să-l deranjeze”. Era război, unul rece, poate, dar război.[721]

Un singur englez, fost membru al MI6, îl înţelegea cu adevărat pe Philby. Unele prietenii puteau rezista trădării. Când Graham Greene a venit să-l viziteze, trecuseră 35 de ani de când cei doi nu se mai văzuseră. Amândoi erau emoţionaţi. Greene a stat liniştit în maşină, în timp ce se apropia de apartamentul din Moscova al lui Philby.[722] Când a intrat, s-au strâns în braţe şi s-au bătut pe spate. Apoi votca şi-a făcut apariţia şi doi bătrâni cu părul alb au depănat poveşti din război. Greene scrisese introducerea la memoriile lui Philby din anul 1968, My Silent War, remarcabilă prin felul în care acesta îşi apăra fostul coleg. Greene scria despre felul în care fusese uluit de manevrele brutale ale lui Philby împotriva unui coleg şi despre cum le considerase doar ambiţie pură. „Acum mă bucur că m-am înşelat. Era în slujba unei cauze, şi nu a propriului interes, şi, astfel, mi-am recapăt simpatia faţă de el.” Greene l-a apărat într-un mod straniu pe Philby. Era ca în cazul catolicilor englezi care au ajutat Spania, scria el, şi care trebuiau să supravieţuiască Inchiziţiei. Ce conta pentru Greene era faptul că Philby acţionase din convingere, nu din interes. Ba chiar, mai târziu, i-a luat apărarea în privinţa rolului jucat în moartea agenţilor trimişi cu vaporul în Albania. „Se duceau în ţara lor înarmaţi, să facă rău ţării. În loc să ucidă, au fost ucişi.”[723] Introducerea a reprezentat un mesaj cât se poate de public de prietenie şi solidaritate.

Greene îi trimisese lui Philby şi ciorna unui roman pe care aşteptase mulţi ani până să-l scrie. The Human Factor era povestea unui ofiţer MI6 care trădează Serviciul pentru sovietici, dar din dragoste, nu din raţiuni ideologice. Aşa-zisul erou se îndrăgosteşte de o fată din Africa, nu din Austria, dar, ca şi în cazul lui Philby, din acel moment, zarurile sunt aruncate. Philby a spus că ceea ce-i displăcea era descrierea vieţii monotone pe care o ducea bărbatul la Moscova, după ce fusese nevoit să fugă din Marea Britanie. Greene nu va schimba nimic.[724] În acelaşi an în care a apărut cartea, a fost întrebat ce ar fi făcut dacă ar fi ştiut de trădarea lui Philby în anii 1940. „Cred că, poate, dacă într-un moment de beţie ar fi scăpat vreo aluzie, i-aş fi acordat 24 de ore să recunoască şi apoi l-aş fi reclamat”, a răspuns acesta.[725] Greene a fost întotdeauna fascinat de spionaj, ca joc în care se dezvăluie motivaţiile umane.

„Transformarea” într-un om al KGB-ului, de exemplu, nu m-ar surprinde niciodată, deoarece profesia poate deveni un fel de joc la fel de abstract ca şahul: spionul devine mai interesat de tehnica meseriei sale, decât de scopul suprem al acesteia: apărarea patriei. „Jocul” (unul serios) capătă un asemenea grad de sofisticare, încât jucătorul scapă din vedere propriile valori morale. Înţeleg tentaţia unui om de a deveni agent dublu, deoarece astfel jocul devine mai interesant.

Cât despre Philby, Greene a adăugat că admira încă felul în care prietenul său îşi jucase rolul şi, mai ales, statornicia sa. „Eu, unul, nu aş fi capabil de un asemenea curaj, de o asemenea putere de convingere.”[726]

În acea zi, la Moscova, cei doi bărbaţi şi-au dat seama că între ei exista o legătură puternică. Totuşi, aceasta nu se baza pe încredere, ci pe îndoială. „Şi pe el îl apasă îndoiala”, îi va spune ulterior Philby Rufinei.[727] Greene îl citase pe unul dintre eroii săi, pe Monsignor Quijote: „Împărtăşirea aceluiaşi sentiment de îndoială poate lega oamenii poate chiar mai mult decât împărtăşirea aceleiaşi credinţe.” Greene nu a fost niciodată comunist, iar Philby, niciodată creştin. Dar amândoi au înţeles credinţa celuilalt şi, în acelaşi timp, au avut conştienţa existenţei unui abis al îndoielii în care, dacă picau, viaţa pe care o trăiseră avea să devină lipsită de sens. „Pentru prima oară, am reuşit să vorbim deschis unul cu celălalt.” Philby fusese folosit de KGB, în primii ani după sosire, nu doar când îşi scrisese propria carte, dar scriind şi în numele lui Gordon Lonsdale, „dar când nu au mai apelat la mine, s-a strecurat îndoiala”, spuea el mai târziu.[728] Greene a fost denunţat în presa britanică pentru vina de a fi cinat cu Philby (care „moralmente e ca şi cum ai fi petrecut o vacanţă cu doctorul Goebbels, în vreme ce ţara aceasta era în război cu Germania nazistă”, după cum s-a scris în Daily Mail), dar acesta s-a mai dus la Moscova de încă trei ori.[729] Pentru alţii, trădarea a fost prea mult. La finele anilor 1980, John le Carré a primit permisiunea de a merge în Rusia unde, o petrecere, va primi un mesaj în care se spunea că un „mare admirator”, Kim Philby, voia să-l cunoască. „Era o idee îngrozitoare”, explica mai târziu le Carré. „Nu aş fi putut să-i strâng mâna. Era pătată de sânge. Ar fi fost dezgustător.”[730]

Oare prietenia era singura motivaţie a lui Greene? A păstrat legătura cu MI6 mult timp după părăsirea Serviciului şi a mai făcut ocazional câte ceva pentru acesta.[731] A dat mai departe celor din serviciu scrisorile şi

vederile pe care le primea de la Philby şi odată a spus: „Ei bine, dacă era ceva politic în ele, ştiu că Kim şi-ar fi dat seama că aveam să i le dau lui Maurice Oldfield, aşa că fie erau informări, fie dezinformări.”[732] Poate că prietenia dintre cei doi bărbaţi a fost reală, dar Serviciului i-ar fi fost util să ştie ce gândea bătrânul Kim şi, în acelaşi timp, să păstreze un canal deschis, în cazul în care ar fi vrut să schimbe din nou tabăra şi să plece. Cu siguranţă că sovieticii se temeau de cea de-a doua posibilitate. Uneori se întrebau dacă îi păcălise în tot acest timp, aşa cum păcălise pe toată lumea. Totuşi, până la moartea sa, în 1988, Philby a rămas englez în maniere, dar comunist în convingeri, dornic să critice ambele lumi, dar, în final, loial doar celei din urmă. Nici chiar fostul controlor din KGB al lui Philby nu era prea sigur de el. „În cele din urmă, am rămas cu bănuiala că Philby şi-a bătut joc de toată lumea, mai ales de noi.”[733] La moartea lui Philby, Liubimov avea să deplângă trecerea în nefiinţă a unui prieten. Dar, în acelaşi timp, avea să simtă amărăciunea trădării când un alt prieten va deveni omul care va oferi MI6 şansa de a răzbuna trecutul.

658 Interviu cu Mihail Liubimov, Moscova 2009. Materialele suplimentare despre perioada petrecută la Londra de către Liubimov sunt extrase din Rufina Philby, Mikhail Lyubimov şi Hayden Peake, The Private Life of Kim Philby, St Ermin’s Press, Londra, 1999, partea a 3-a; Alexander Norman, „Lunching with the Enemy”, în John le Carré, Sarratt and the Draper of Watford, Village Books, Sarratt, 1999; Mikhail Lyubimov, „London”, în Helen Womack (editor), Undercover Lives, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1998; David Leppard, „With smiles and cash”, Sunday Times, 19 februarie 1995

659 Philby et al., Private Life of Kim Philby, p. 272

660 Lyubimov, „London”, p. 158

661 Ibid., pp. 158 şi 165

662 Arhivele Naţionale PREM 15/1935; Christopher Andrew, The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5, Allen Lane, Londra, 2009, pp. 565–587; Peter Wright, Spycatcher, Heinemann, Melbourne, 1987, pp. 49–51

663 Anthony Courtney, Sailor in a Russian Frame, Johnson, Londra, 1968, p. 53

664 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney; Courtney, Sailor in a Russian Frame, p. 55

665 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

666 Courtney, Sailor in a Russian Frame, pp. 126–127

667 Arhivele Naţionale PREM 13/483

668 Arhivele Naţionale PREM 15/582

669 Christopher Andrew şi Vasili Mitrohin, The Mitrokhin Archive, Allen Lane, Londra, 1999, p. 531

670 Arhivele Naţionale PREM 15/582

671 Arhivele Liddell Hart, Documentele lui Anthony Courtney, GB99 KCLMA Courtney

672 Arhivele Naţionale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

673 Andrew şi Mitrokhin, Mitrokhin Archive, p. 531

674 Ibid., p. 443

675 Următoarea relatare este extrasă din mărturia lui John Vassall şi din rapoartele poliţiei (Arhivele Naţionale CRIM 1/4003) şi din raportul Tribunalului Radcliffe în cazul Vassall (Arhivele Naţionale CAB 129/113)

676 Arhivele Naţionale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

677 Arhivele Naţionale CRIM 1/4003

678 Cazul femeii este menţionat în treacăt în Arhivele Naţionale CAB 129/113, Tribunalul Radcliffe în cazul Vassall

679 „MP friends of ex-spy are still in public life”, The Times, 27 ianuarie 1975; Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, The KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 364

680 Wright, Spycatcher, p. 166

681 Arhivele Naţionale CRIM 1/4003; D. R. Thorpe, Supermac: The Life of Harold Macmillan, Chatto & Windus, Londra, 2010, p. 539

682 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009

683 Wright, Spycatcher, pp. 310–311

684 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

685 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, Instructions from the Centre, Sceptre, Londra, 1993, p. 94

686 Arhivele Naţionale ADM 1/30088; Harry Houghton, Operation Portland, Granada, Londra, 1972, p. 18

687 Houghton, Operation Portland, p. 31

688 Nigel West şi Oleg Tsarev, The Crown Jewels, HarperCollins, Londra, 1999, cap. XI

689 Ibid., p. 264

690 Arhivele Naţionale ADM 1/30088

691 Houghton, Operation Portland, p. 71

692 West şi Tsarev, Crown Jewels, p. 270

693 Arhivele Naţionale ADM 1/30088, Raportul Romer

694 Andrew, Defence of the Realm, pp. 486–487; Wright, Spycatcher, pp. 130–131

695 Wright, Spycatcher, p. 132

696 Ibid., p. 136

697 Arhivele Naţionale ADM 1/30088

698 Thorpe, Supermac: The Life of Harold Macmillan, p. 527

699 Tom Bower, The Perfect English Spy, Heinemann, Londra, 1995, pp. 265–267

700 George Blake, No Other Choice, Jonathan Cape, Londra, 1990, p. 213

701 Arhivele Naţionale FO 953/2264

702 Gordon Lonsdale, Spy: Memoirs of Gordon Lonsdale, Mayflower-Dell, Londra, 1966; Greville Wynne, Wynne and Penkovsky, Corgi, Londra, 1984, p. 191

703 Blake, No Other Choice, p. 264

704 Citat în Miranda Carter, Anthony Blunt: His Lives, Macmillan, Londra, 2001, p. 447

705 Andrew, Defence of the Realm, p. 499

706 Interviu cu Mihail Liubimov

707 Arhivele Naţionale PREM 15/582 includ un exemplar din broşură

708 Peter Wright detaliază noua strategie în Spycatcher, pp. 123–124

709 Norman, „Lunching with the Enemy”, p. 56

710 Leppard, „With smiles and cash”

711 Oleg Kalugin, Spymaster, Smith Gryphon, Londra, 1994, p. 131

712 „I arrested a KGB superspy”, site-ul BBC News, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/witness/september/30/newsid_2523000/ 2523457.stm

713 Arhivele Naţionale PREM 15/1935

714 Ibid.

715 Această relatare provine dintr-un interviu cu Mihail Liubimov şi din Philby et al., Private Life of Kim Philby, partea a 3-a

716 Ibid., p. 274

717 Ibid., p. 280

718 Eleanor Philby, The Spy I Loved, Hamish Hamilton, Londra, 1968, p. 78

719 Philby et al., Private Life of Kim Philby, pp. 30–31

720 Ibid., p. 245

721 Kalugin, Spymaster, p. 142

722 Genrikh Borovik, The Philby Files, Little, Brown, Londra, 1994, p. 371

723 Norman Sherry, The Life of Graham Greene, vol. 2, Jonathan Cape, Londra, 1994, pp. 488–489

724 Borovik, Philby Files, p. 245

725 Michael Shelden, Graham Greene: The Man Within, Heinemann, Londra, 1994, p. 323

726 Marie-Françoise Allain, The Other Man: Conversations with Graham Greene, The Bodley Head, Londra, 1983, pp. 183–184

727 Philby et al., Private Life of Kim Philby, p. 175

728 Borovik, Philby Files, p. 234

729 Norman Sherry, The Life of Graham Greene, vol. 3, Pimlico, Londra, 2004, p. 749

730 Olga Craig, „John le Carré: Espionage is an accident, like love”, Sunday Telegraph, 29 august 2010

731 Sherry, Life of Graham Greene, vol. 2, p. 487

732 Ibid., p. 494

733 Yuri Modin, My Five Cambridge Friends, Headline, Londra, 1994, p. 270

CAPITOLUL 7

FUGA DIN MOSCOVA

Era luna iunie a anului 1985. Când a deschis uşa apartamentului său din Moscova, Liubimov nu a avut nevoie să recurgă la abilităţile sale de spion – în mare parte, de prisos – pentru a-şi da seama că lucrurile nu erau în regulă. Tensiunea se citea clar pe chipul vechiului său prieten, care stătea acum în pragul uşii lui. Era prea transpirat, chiar dacă era cald în Moscova în vara aceea.[734] Liubimov nu mai făcea parte din serviciu. Un al doilea divorţ şi caracterul independent fuseseră de ajuns pentru a atrage nemulţumirea radicalilor din KGB, care îl forţaseră să se retragă, cu câţiva ani înainte. Îşi începuse o nouă carieră de scriitor.[735] Însă vizitatorul său făcea încă parte din serviciu şi nu trebuia să fie la Moscova, ci la Londra.

Zveltul ofiţerul KGB a intrat în bucătărie şi a pornit robinetul.

– Ce faci? a întrebat Liubimov, gândindu-se că încerca să acopere discuţia, în cazul în care cineva asculta.

Voia doar să bea ceva, i-a explicat acesta. Nu se simţea bine. Avea gâtul uscat. I-a oferit votcă.

Amintirile începuseră să-şi facă loc prin ceaţa ce învăluise mintea lui Oleg Gordievski şi să aducă la suprafaţă evenimentele petrecute cu câteva zile în urmă. Îşi amintea de o călătorie la o pensiune de la periferia Moscovei şi de faptul că i se oferise nişte coniac armenesc. Dar, dincolo de asta, mai erau numai străfulgerări de imagini, ca într-o pădure întunecoasă pe timp de furtună. Câţiva bărbaţi îl fixau cu privirea şi cuvântul „mărturiseşte” era repetat mereu. Fusese drogat, ştia sigur. Dar oare ce spusese? Îşi amintea euforia care îl copleşise după ce băuse coniacul, apoi râsese şi pălăvrăgise fără urmă de nervozitate sau de frică. Ştia că fusese gata-gata să cedeze. Ştia că erau pe urmele sale.

Pe măsură ce amintirile îşi croiau treptat drum spre suprafaţă, Gordievski a început să-şi aducă aminte tot mai mult din ceea ce se spusese.

– De ce ai toate cărţile alea antisovietice, Soljeniţîn, Orwell, Maximov şi alţii? l-a întrebat glasul.

– Dar e firesc, s-a auzit spunând, fiind jurnalist pe probleme politice, trebuie să citesc lucruri de felul ăsta.

– Te-ai folosit de statutul diplomatic pentru a importa lucruri despre care ştiai că sunt ilegale în această ţară.[736]

Mai fuseseră şi alte acuzaţii de care îşi amintise înainte să ajungă în apartamentul lui Liubimov, dar despre care acum nu i-a pomenit nimic prietenului său.

„Ştim foarte bine că ne minţi de ani de zile”, spuseseră. „Ştim că ai fost agent britanic. Ai face bine să mărturiseşti.” Mărturiseşte, spunea bărbatul, iar şi iar. Ai făcut-o deja, mai fă-o o dată, au spus ei, vorbindu-i rar, ca unui copil.

„Nu, nu am nimic de mărturisit”, îşi amintea Gordievski că spusese. Prietenului său nu i-a zis nimic despre aceste schimburi de replici, ci doar despre cărţi. Gordievski şi Liubimov cumpăraseră împreună cărţile interzise, cu câţiva ani înainte, când prietenia lor tocmai se închega lucrând amândoi peste hotare – vremuri mai fericite, în care cei doi bărbaţi urcau în ierarhia KGB-ului. Acelea erau zilele în care Gordievski bătuse la uşa lui Liubimov şi intrase cu un teanc de telegrame de la Centrul din Moscova şi cu ultimele bârfe, nu cu o sticlă de votcă şi cu discuţii despre interogatorii. Neştiind cât de serioase erau evenimentele, Liubimov a încercat să-şi liniştească prietenul că nu era sfârşitul lumii, chiar dacă era dat afară. „Şi eu a trebuit să plec din KGB”, a explicat el. „Găseşte ceva interesant de făcut. Poate fi o adevărată şansă.” Odată Gordievski plecat, Liubimov a căutat în grabă exemplarele sale din Soljeniţîn, le-a înfăşurat în plastic şi le-a îngropat în grădină, pentru orice eventualitate.[737]

Pentru Gordievski, KGB-ul era aproape ca o familie, dar nu toţi oamenii îşi iubesc rudele sau le sunt loiali. Şi tatăl şi fratele său făcuseră parte din serviciu. Dar, în familia lui, încolţeau seminţele neîncrederii, care aveau să ducă la trădare. Tatăl său fusese un comunist convins şi niciodată nu discutase cu fiul despre munca lui. Însă tânărul Gordievski zărea, din când în când, teama ce zăcea ascunsă dincolo de loialitate. La sfârşitul anilor 1930, tatăl său fusese martor la arestarea unor prieteni şi colegi din NKVD, predecesorul KGB-ului, ca parte a marilor epurări care puseseră stăpânire pe statul sovietic. Unii fuseseră executaţi, alţii exilaţi în Siberia. Tatăl va repeta cu încăpăţânare mantra „NKVD-ul are întotdeauna dreptate”, dar fiul avea să-şi amintească de groaza care se ascundea sub aceste cuvinte. Uneori, Oleg îşi auzea părinţii certându-se în dormitor din cauza politicii, singura cameră în care puteau vorbi liber.[738] Mama sa nu credea cu adevărat în cauză; ea era mai înclinată spre îndoială şi critică. Vedea intrigile şi brutalitatea despre care soţul ei, poate din dorinţa de a se proteja pe sine, alegea să nu vorbească. Oleg, însă, luase contact la o vârstă prea fragedă cu acea combinaţie între fascinaţie şi frica de statul secret.

Loialitatea şi neîncrederea împreună au coexistat în sufletul tânărului în anii în care s-a format şi când a mers la facultate, căci avea intenţia să-şi clădească o carieră în Ministerul de Externe. La prima vedere, era tipicul Homo sovieticus, capabil să trăiască în dublugânditul pe care îl descria George Orwell în O mie nouă sute optzeci şi patru, respectând în public linia trasată de partid, dar gândind mai liber în particular. Părinţii îşi avertizau copiii despre lucrurile în legătură cu care nu se putea glumi, mai ales când ieşeau din casă. Studiind limbile moderne la

facultate, Gordievski a observat că mulţi alţi studenţi alegeau să nu citească ziare occidentale nici chiar atunci când, în sfârşit, acest lucru le-a fost permis, de teamă să nu se considere că au vederi „subversive”. Gordievski era însă destul de curios încât să le citească şi astfel a început să-şi deschidă mintea.

Neobişnuita şansă de a lucra, timp de şase luni, peste hotare i-a adus lui Gordievski biletul pentru un tren care va sosi la Berlin, târziu, în seara zilei de 11 august 1961. În oraş se vorbea despre refugiaţi care se îndreptau spre Vest cu miile. „Nu te duce nicăieri”, a fost avertizat de un oficial al ambasadei în seara următoare. De dimineaţă, prin centrul oraşului se întindea sârma ghimpată, marcând oribila şi dureroasa naştere a Zidului Berlinului. A asistat la violenţa cu care au fost întâmpinaţi cei care încercau să scape. Realitatea faptului că regimul comunist se sprijinea mai degrabă pe constrângere decât pe consimţământ i-a fost dezvăluită, dar a rămas fiul tatălui său şi a acceptat oferta de a lucra în cadrul instrumentului de represiune, KGB. Ispita călătoriei în străinătate, entuziasmul provocat de golirea cutiilor moarte de scrisori şi de întâlnirea cu agenţi ilegali sub acoperire era prea puternică pentru tânărul aventurier, chiar dacă în minte începuseră să-i încolţească primele îndoieli.

S-a căsătorit apoi cu Elena şi a venit prima numire la un post în Occident, la Copenhaga. Ceea ce îl uimea erau micile libertăţi, şansa de a asculta muzică religioasă sau de a împrumuta ce cărţi dorea de la bibliotecă. Oficial, Gordievski lucra la departamentul consular, dar adevărata sa însărcinare era să îi sprijine pe ilegalii din ţară, să verifice cutiile moarte de scrisori şi locurile folosite pentru

semnalizare. Tot aici a început prietenia sa cu Mihail Liubimov. După ce guvernul Majestăţii Sale îl declarase persona non grata, Liubimov aterizase la Copenhaga pe post de adjunct al biroului de informaţii. Iniţial, îi lipsiseră luminile strălucitoare, farmecul străzilor londoneze şi petrecerile, dar, curând, începuse să se mulţumească cu plimbările revigorante, cu peştele proaspăt şi cu stilul relaxat al danezilor. Cei doi bărbaţi, amândoi cu studii la Institutul de Relaţii Internaţionale, au recunoscut fiecare în celălalt o înclinaţie spre independenţă, spre libertatea de gândire, deşi Gordievski avea să meargă într-o direcţie pe care Liubimov nu avea s-o urmeze. Se considerau diferiţi de restul fanaticilor din KGB. Seara, clubul ambasadei difuza filme ruseşti şi servea votcă ieftină, dar cei doi bărbaţi alegeau deseori muzica clasică şi o conversaţie bună.[739] Amândoi erau de acord că interzicerea scriitorului disident Soljeniţîn fusese o greşeală. Faptul că se simţiseră destul de confortabil unul în compania celuilalt, încât să discute politică, era semn că între ei exista o încredere autentică, întrucât raportarea în faţa superiorilor a unui act de indiscreţie putea însemna sfârşitul carierei pentru oricare dintre ei.

În 1968, cei doi ofiţeri KGB priviseră cu o curiozitate entuziastă modul în care reformiştii liberali din Cehoslovacia încercaseră deschiderea ţării. Evenimentul căpătase accente de groază când tancurile sovietice interveniseră pentru a strivi Primăvara de la Praga, cu toată ideea sa de socialism cu faţă umană. Pentru Gordievski, sentimentul îndepărtării de sistemul pe care îl slujea s-a adâncit şi mai mult când a urmărit mulţimile adunându-se şi aruncând cu diverse obiecte în ambasada din Copenhaga. Seminţele disidenţei, plantate în mintea sa la o vârstă fragedă şi hrănite de imaginea Zidului în timp

ce era înălţat, în 1961, rodiseră sub forma unei convingeri profunde şi nemărturisite că nu mai voia să lucreze pentru un regim „criminal”. Trebuia să-şi cureţe conştiinţa. Dar, în loc să-şi dea demisia, voia să submineze sistemul din interior şi a început să se gândească cum să se ofere adversarilor săi. „Au făcut-o! Este de necrezut”, i-a spus soţiei sale la telefon în timp ce tancurile îşi făceau drum prin Praga. „Nu ştiu ce să fac.” Ştia că telefonul avea să fie ascultat şi spera că aceste comentarii aveau să-i fie remarcate. Dar, înainte de a acţiona cineva, şederea sa în Danemarca se încheiase şi, în ianuarie 1970, era deja la Moscova. Apoi au intervenit evenimentele de la Londra. După defectarea lui Oleg Lialin, în 1971, la Londra şi expulzarea a 105 ofiţeri de informaţii sovietici, departamentul lui Gordievski, care avea printre atribuţii Scandinavia şi Marea Britanie, a fost puternic zdruncinat. Danezii au expulzat trei „diplomaţi” şi brusc, în octombrie 1972, s-a ivit ocazia să se întoarcă la Copenhaga.

Cu prilejul celei de-a doua şederi în Danemarca, Gordievski a început să lucreze în departamentul de jurnalism politic al KGB-ului. Un an sau doi mai târziu, Liubimov a revenit ca rezident, ceea ce le-a permis celor doi bărbaţi să-şi reia conversaţiile, cu prilejul unor lungi plimbări prin pădurile daneze. Poate că Londra avea o vitalitate care lipsea Copenhagăi, dar acum, cel puţin, Liubimov era şeful, s-a gândit el. Un Mercedes negru l-a dus la vilele albe, împrejmuite de grădini, care alcătuiau domeniul ambasadei sovietice, aflate chiar la nord de centrul oraşului. Birourile KGB-ului erau la primul etaj, pentru a preveni construirea de tuneluri până la ele. Trebuia folosită o sonerie secretă pentru a intra. Liubimov avea propriul birou, în care atârnau portretele celor doi eroi ai săi, Lenin şi Philby, cel de-al doilea purtând un autograf al

spionului britanic, care îi ura noroc. „Portretul tău cu ramă de argint atârnă chiar deasupra biroului nostru, aproape de portretul zeilor. Dacă mi-ar căuta în birou, ar fi o dovadă destul de clară pentru care să fiu desemnat persona non-grata”, i-a scris Liubimov lui Philby, trimiţându-i şi un borcan cu gem, nişte whisky şi, la un moment dat, chiar un album cu fotografii erotice din secolul al XIX-lea.[740] Liubimov îşi petrecea timpul meditând ce curse să le întindă americanilor, a căror ambasadă era despărţită de a sa de câteva sute de metri şi de un cimitir. Gândurile îi erau întrerupte de câte o bătaie ocazională în uşă, iar în încăpere intra adjunctul său cel slăbuţ şi cu bărbia proeminentă.

Gordievski era mâna dreaptă a lui Liubimov. Nu exista nici un motiv pentru care să se îndoiască de loialitatea sa. Era întotdeauna respectuos şi îl informa de tot ceea ce făcea, chiar şi când mergea să joace badminton. Însă loialitatea sa era falsă. Dincolo de calmul aparent, o profundă convertire îl dusese pe un drum la care meditase îndelung. Factorul uman acţionase şi el alături de cel ideologic. Căsnicia lui Gordievski se destrăma. Soţia sa îmbrăţişase feminismul şi îi spusese că nu vrea copii. În forul său interior era convins că vrea să lucreze pentru tabăra adversă, dar nu ştia cum să abordeze problema. Se temea că intrarea, ziua în amiaza mare, într-o ambasadă îi putea fi refuzată. Apoi, tabăra adversă a făcut o mişcare.

În seara zilei de 2 noiembrie 1973, la uşa apartamentului său s-a auzit o bătaie. Era un maghiar pe care îl cunoştea de la Moscova. La un pahar de whisky, i-a spus o poveste complicată pentru a explica de ce era în Danemarca şi de ce voise să treacă pe la el. Gordievski a simţit că se

petrece ceva, mai ales când bărbatul i-a spus că fugise din Ungaria în 1970. Se simţea tensiune de ambele părţi, dar au căzut de acord să ia prânzul a doua zi. La prânz, Gordievski a avut grijă să nu trădeze mare lucru din planurile sale, rămânând reţinut. Apoi, a fost linişte timp de trei săptămâni. Într-un final, MI6 a acţionat cu ocazia uneia dintre partidele obişnuite de badminton ale lui Gordievski. În mijlocul partidei, a apărut un bărbat cu palton. Gordievski l-a recunoscut imediat ca fiind Rob, un diplomat britanic de vreo 40 de ani, destul de plin de el. Gordievski a fost surprins de îndrăzneala manevrei şi a renunţat la partidă pentru a-l întreba ce doreşte. Rob i-a spus că ar fi mai bine să se întâlnească şi au stabilit să ia prânzul peste trei zile. Gordievski înţelegea că trebuia să-şi joace cu grijă mâna în faţa ambasadei sale şi a anunţat că fusese abordat. I s-a acordat permisiunea oficială de a merge la întâlnire. La prânz, cei doi bărbaţi au discutat prudent, dar amiabil.

„Sigur, veţi scrie un raport despre întâlnirea noastră”, a spus Rob la final.

„Da, dar îl voi scrie astfel încât să nu apară nimic serios în el”, a răspuns Gordievski.[741] Era o aluzie. Apoi apele s-au liniştit. Aproape un an, Serviciul Britanic de Informaţii nu a reuşit să prindă peştele care înghiţise momeala. Erau „destul de timizi”, avea să spună mai târziu Gordievski.[742] Motivul era acela că li se părea prea frumos ca să fie adevărat. Angajatul KGB-ului trebuia să fie o momeală, un agent infiltrat care îi atrăgea într-o capcană. Gordievski încercase deliberat să provoace apropierea, iar lucrul acesta îi părea suspect unui serviciu de informaţii încă dominat de teama de cârtiţe, de agenţi dubli şi de

minciuni. Dar, după un an, Rob a venit din nou pe terenul de badminton şi i-a propus o întâlnire. În cele din urmă, într-un bar dintr-un hotel de lux, cei doi bărbaţi au început să vorbească deschis.

– Bun, domnule Gordievski. Este periculos să ne întâlnim aici, a spus.

Gordievski înţelegea că pasul făcut pe calea clandestinităţii era, în acelaşi timp, o propunere de trădare.

– Ruşii nu vin aici, a răspuns Gordievski, trecând dincolo de linia invizibilă pe care ambii spioni o înţelegeau. Au stabilit să se întâlnească într-un loc mai sigur de la periferia oraşului Copenhaga. Acesta avea să fie punctul din care nu mai exista cale de întoarcere. Dar, la întâlnire, limitele cunoaşterii britanicilor erau încă bine definite.

– Sunteţi din KGB, a spus Rob.

– Desigur.

– Atunci, spuneţi-mi. Cine se ocupă de departamentul de jurnalism politic în biroul dumneavoastră?

Gordievski a făcut ochii mari şi a zâmbit înainte să spună:

– Eu.

Dar, dincolo de acel zâmbet, se zărea neliniştea.

La următoarea întâlnire, Rob i-a prezentat un ofiţer înalt, bine făcut, din MI6 şi i-a explicat că acesta avea să fie ofiţerul său de caz. Este o practică normală să foloseşti un ofiţer care să se ocupe de racolarea unui agent şi de un alt agent să îl controleze. Deşi există câţiva indivizi care pot fi, în acelaşi timp, şi „vânători”, şi „fermieri”, ofiţerii MI6 sunt evaluaţi cu grijă pentru a se stabili dacă sunt mai potriviţi pentru racolare sau controlare, luându-se în considerare şi mediul de acţiune. În Orientul Mijlociu, potenţialul agent se putea aştepta la o abordare îndrăzneaţă, încrezătoare, în vreme ce, în cazul oficialilor sovietici, chiar şi o invitaţie la cină putea fi considerată prea mult. În acest caz, accentul cădea, în schimb, pe atenţia la mici semne cum că respectivul putea fi uşor diferit şi dornic să-şi asume riscuri, făcându-şi poate o iubită din partea locului. Mai importantă era receptivitatea, astfel încât un oficial sovietic să înţeleagă că putea sta de vorbă dacă dorea. Mulţi ofiţeri MI6 se întrebau cum de reuşise Rob să recruteze cel mai important agent al Serviciului, considerându-l mai degrabă banal, dar sensibilitatea acestuia a făcut ca, lui Gordievski cel puţin, să-i fie simplu să se deschidă în faţa lui. În cazul lui Gordievski mai exista un factor. Nu britanicii fuseseră primii care îl observaseră, ci danezii. Hotărâseră că Gordievski părea interesant şi îl studiaseră ceva timp, dar şi-au dat seama că nu erau în măsură să-l racoleze şi să-l controleze cum se cuvenea. Era nevoie de vorbitori de limba rusă, de resurse şi de o infrastructură deja existentă. Colaborau şi aveau o relaţie bună cu britanicii, mai bună decât cu americanii, care, uneori, aveau tendinţa de a trata cu de sus serviciile locale, aşa că au apelat la aceştia. Controlarea lui Gordievski în Danemarca era mult

mai simplă pentru MI6 cu ajutor din partea serviciului local.

Ofiţerul cel înalt va fi cel care avea să-l controleze pe Gordievski, dar prima lor întâlnire va fi un dezastru. Gordievski nu l-a plăcut pe individul rigid, părându-i înfumurat şi agresiv. Gordievski nu vorbea bine engleză, aşa că se înţelegeau în germană. Ofiţerul MI6 era gata să dinamiteze întreaga afacere cu abordarea sa agresivă, ostilă, bombardându-l pe Gordievski cu întrebări despre operaţiunile KGB-ului. „De ce e aşa de agresiv? Am venit cu inima deschisă”, se gândea Gordievski. Nu ştia cum să procedeze, dar şi-a spus că trebuie să se calmeze şi să-şi reprime dezamăgirea. Acest om nu poate fi un britanic tipic, s-a gândit el.[743]

Abia câteva decenii mai târziu Gordievski afla motivul agresivităţii acestuia. Când s-au reîntâlnit, în cele din urmă, Rob, care îl recrutase, avea să mărturisească faptul că fusese convins că Gordievski era agent dublu şi că făcuse rapoarte în care îşi exprimase cu tărie acest punct de vedere. „De la început şi până la sfârşit am crezut că eşti agent provocator”, îi va spune lui Gordievski, explicându-i mai târziu că, pur şi simplu, nu putea crede că un ofiţer KGB putea fi atât de dornic să ofere atât de multe şi să fie atât de deschis (deşi KGB-ul nu-şi folosea aproape niciodată ofiţerii pe post de agenţi provocatori, deoarece aceştia ştiau prea multe şi se puteau decide să schimbe cu adevărat tabăra).[744] Însă, imediat ce ofiţerii MI6 au văzut volumul şi calitatea informaţiilor oferite de Gordievski, s-au răzgândit.

Gordievski a fost descumpănit de agresiunea britanicilor, dar făcuse deja o alegere. A spus că nu voia să întreprindă nici o acţiune care să-i afecteze pe colegii din Copenhaga şi că nu dorea bani. Făcea acest lucru din convingere.[745] Britanicii nu au reuşit să estimeze profunzimea convertirii sale ideologice, iar ofiţerul său de caz îi aducea ocazional tăieturi din ziare menite să îi prezinte pe sovietici într-o lumină negativă. La ambasadă, Liubimov nu bănuia nimic. „Era plin de tact. Din când în când, dădea dovezi de loialitate", spune el despre prietenul său. „Era foarte atent."

Şi aşa a început. Întâlniri pe fugă în diverse apartamente din Danemarca. Îmbunătăţirea treptată a relaţiei cu ofiţerul de caz până ce, după doi ani, acesta va fi înlocuit de un ofiţer mai înţelegător. Uşurarea, vecină cu euforia, de a fi păşit, în sfârşit, pe calea dorită, la care se adăuga frica continuă de a nu fi prins cu aparatul foto în mână şi cu secrete pe filmul fotografic. Teama i-a crescut când un agent KGB din Norvegia a fost arestat cu ajutorul său şi s-a răspândit zvonul că ar putea exista o scurgere de informaţii. În final, misiunea la Copenhaga s-a încheiat şi a venit vremea să se întoarcă la Moscova. Una dintre probleme era divorţul şi noua sa relaţie. Acesta era un lucru stânjenitor în cercurile KGB-ului. Din fericire, şeful şi prietenul lui Gordievski l-a ajutat. Liubimov l-a avertizat că se puteau ivi probleme şi a promis să ajute trimiţând rapoarte favorabile la Moscova despre activitatea sa, spunând că era un bun candidat la avansare şi, mai ales, în postul de adjunct şef al Departamentului al Treilea al Direcţiei Generale.[746] La Moscova nu urmau să aibă loc întâlniri secrete şi luări de contact, în clandestinitate, între Gordievski şi britanici. Chiar respectând cele mai stricte Reguli de la Moscova, tot ar fi fost un act sinucigaş. Toţi

cei care încercaseră fuseseră prinşi. Două decenii mai târziu, lecţia lui Penkovski, potrivit căreia KGB-ul îşi păzea ca un cerber propriul teritoriu, era încă de actualitate.

Apoi a intervenit norocul, de care are nevoie orice operaţiune de spionaj pentru a fi un succes. La finalul anului 1981, a apărut un post la Londra. Era dificil de găsit aşa ceva după expulzarea în masă din 1971. Primirea unei cereri de viză pe numele unui anume Oleg Gordievski a fost primită cu mare entuziasm la Century House, sediul cenuşiu al MI6 de la sud de Tamisa, unde se mutase de pe Broadway, la mijlocul anilor 1960, şi care amintea mai degrabă de o clădire sovietică, lucru pe care ocupanţii săi nu erau dispuşi să-l recunoască. Întrucât fusese prea precaut înainte, acum MI6 era aproape prea nerăbdător şi viza i-a fost acordată cu câteva zile mai devreme decât era normal. În vederea pregătirii sosirii, lui Gordievski i s-a permis să studieze dosarele KGB despre operaţiunile efectuate în trecut din Marea Britanie, poveşti eroice despre „magnificul” cerc de la Cambridge şi despre celelalte cârtiţe şi despre spionii care se infiltraseră la nivel înalt. A citit totul cu mare atenţie.

În iunie 1982, oraşul pe care Gordievski îl privea pe geamul maşinii ambasadei, care se târa prin traficul congestionat venind de la Heathrow, nu avea nici o legătură cu Copenhaga cea curată şi întinsă. Era mare, urât mirositor, într-un proces de dezvoltare rapidă şi mizerabil. În timp ce Liubimov fusese fascinat de Londra anilor 1960, Gordievski a fost iniţial şocat de ţara căreia îi oferise loialitatea sa, dar în care nu pusese niciodată piciorul. În acel an, şomajul ajunsese la trei milioane, pentru prima oară după anii 1930, măsurile adoptate de

Margaret Thatcher începând să producă efecte dureroase. Însă popularitatea Doamnei de Fier crescuse vertiginos datorită victoriei împotriva Argentinei, în Războiul din Falkland din aceeaşi primăvară.

Gordievski nu se îndoise niciodată că urmase calea corectă. Însă relaţiile personale au fost cele care i-au sădit îndoieli în suflet. Sosea la Londra cu cea de-a doua soţie şi cu cele două fiice. Îşi începuse viaţa clandestină ca agent britanic când prima sa căsnicie era deja pe butuci. Acum se întreba uneori, privindu-şi soţia şi fiicele, unde avea să-l ducă acest drum. „Ce-am făcut? Cum ies din asta?", se întreba. Ştia că nu exista cale de scăpare. Uneori, simţea nevoia de a-i mărturisi soţiei. La un moment dat, a criticat cu patimă o decizie de la Moscova, şi aceasta i-a spus să înceteze. „Nu poţi face nimic", i-a spus ea. „Ba poate că da. Poate că, într-o bună zi, o să vezi că am putut face ceva", a răspuns el. Era gata să continue, dar s-a oprit. Mama şi tatăl ei lucrau în KGB. Dacă îl trăda? Şi, chiar dacă nu ar fi făcut acest lucru, nu ar fi fost mai în siguranţă dacă nu ştia nimic, în cazul în care era interogată? Niciodată nu le-a împărtăşit aceste momente de îndoială ofiţerilor de caz din MI6 şi aceştia nu au bănuit nimic.[747]

În a doua noapte petrecută la Londra, s-a dus la o cabină telefonică şi a apelat un număr. La celălalt capăt al firului îl aştepta un casetofon. Dacă un agent iese la lumină, oriunde în lume, iniţial se face o încercare de a-l repune în legătură cu fostul său ofiţer de caz, chiar dacă acesta are, în prezent, alte misiuni. Cu următoarea ocazie, a răspuns fostul său controlor din Danemarca şi s-au întâlnit în Sloane Street. S-a întâlnit cu el în holul unui hotel şi apoi l-a urmat la maşină. Apoi au mers într-un apartament

conspirativ din Bayswater. Bărbatul a explicat că acum avea un post în străinătate, dar că revenise pentru a-l prezenta pe Gordievski noului său ofiţer de caz.

La fel ca atunci când umbli cu un porţelan preţios, procesul trecerii unui agent de la un ofiţer la altul este unul delicat. Agenţii mizează pe controlorii lor ca fiind singurii în care pot avea încredere, aşa încât nepotrivirea de caracter, de care Gordievski avusese parte la început, poate reprezenta un obstacol şi poate duce la un eşec. Noul ofiţer de caz al lui Gordievski avea doar vreo 35 de ani, dar părul său negru dădea deja semne că se răreşte. Era un tip minuţios, care dovedea o empatie înnăscută şi înţelegea limba rusă, ceea ce a făcut ca Gordievski să-l placă imediat.

John Scarlett nu va fi niciodată confirmat oficial ca fiind ofiţerul care se ocupa de Gordievski. MI6 nu a recunoscut niciodată oficial că Gordievski era agentul său. Acest serviciu nu confirmă şi nici nu infirmă vreodată public identitatea unui om care a lucrat pentru el dintr-un motiv simplu şi practic. Deşi CIA-ul va putea întotdeauna oferi mai mulţi bani pentru a ademeni potenţiali spioni motivându-i financiar, britanicii afirmă că-şi menţin propria nişă competitivă pe piaţa spionilor, oferindu-le ceva ce unii spioni pot aprecia mai mult decât banii, şi anume promisiunea păstrării secretului şi a nedezvăluirii identităţii. În mod ciudat, acest lucru se aplică şi când un agent se dezvăluie public şi, în cazul lui Gordievski, chiar şi după ce primesc recunoaşterea de la regină, pentru „servicii aduse siguranţei Regatului Unit”, aceeaşi distincţie, s-a observat la vremea aceea, pe care o primise şi James Bond într-un roman.[748]

Scarlett, fiul unui medic, crescuse în sudul Londrei şi studiase istoria la Oxford, înainte să intre în MI6, în 1971. Primul său post a fost la Nairobi, unde o scrisoare de la Shergy, la vremea aceea şeful de personal, îl informase că fusese ales să înveţe limba rusă înainte să fie trimis în Uniunea Sovietică, semn că se urmărea avansarea sa rapidă şi că superiorii săi credeau că era potrivit pentru a juca după Regulile Moscovei. „Era extrem de dificil, extrem de stresant şi putea fi extrem de palpitant să controlezi agenţi în bătrâna Uniune Sovietică", explica Scarlett într-un interviu acordat BBC.[749] „Era nevoie de o atenţie faţă de detalii uriaşă, de o foarte atentă gestionare a operaţiunilor, a metodelor de spionaj, de o foarte minuţioasă planificare. Deci, nu era simplu."

Moscova şi Uniunea Sovietică au stat în centrul carierei lui Scarlett şi, într-un final, i-au deschis calea spre vârful ierarhiei din cadrul Serviciului. Dar acoperirea îi va fi spulberată repede, potrivit unor rapoarte sovietice.[750] La sosirea la Moscova, a primit un agent din marina sovietică. Din nefericire, ofiţerul era agent infiltrat, controlat de sovietici şi utilizat pentru identificarea membrilor staţiei MI6. Demascarea unui ofiţer MI6 sub acoperire, în vârstă de 20–30 de ani, este, în mod normal, o problemă minoră şi-i afectează acestuia doar capacitatea de a desfăşura activităţi sub acoperire. Când Scarlett a trebuit să se întoarcă dincolo de Cortina de Fier, pentru a se întâlni cu un agent, a fost nevoit să meargă deghizat şi sub o aşa-numită acoperire naturală, dându-se drept altcineva, nu drept diplomat. O dată a mers deghizat pentru a se întâlni cu un agent într-un apartament conspirativ extrem de mic. „Agentul a sosit. Era foarte neliniştit, lucru lesne de înţeles, aşa că datoria mea a fost să-l liniştesc", va povesti mai târziu Scarlett. „I-am explicat că pentru a fi foarte,

foarte siguri că nu eram supravegheaţi – lucru care, în sine, era destul de deconcertant pentru el – am intrat în baie şi pentru a fi foarte, foarte siguri că şi baia era securizată, am dat drumul la robinet şi am lăsat apa să curgă pe fundal. Şi după vreo trei minute, mi-am dat seama că transpira abundent şi că începeam şi eu să transpir şi m-am gândit: «Ştiam că o să fie neliniştit, dar nu mi-am dat seama că o să fie chiar atât de neliniştit.» Apoi, desigur, mi-am dat seama că la robinet curgea apă fierbinte şi că era o căldură îngrozitoare." Dintr-o singură mişcare, Scarlett a devenit spionul care a răcorit atmosfera şi a dus la bun sfârşit întâlnirea.

Problema de a fi un specialist deja identificat de către inamic s-a dovedit a fi, până la urmă, în avantajul lui Scarlett, la începutul anilor 1980. Acest lucru făcuse din el ofiţerul ideal, care lucra în afara biroului londonez, pentru a se ocupa de ofiţerul KGB vorbitor de limba rusă care ajungea în capitală. Era acel gen de misiune care putea lansa cariera unui om. Controlarea lui Penkovski necesitase improvizaţii rapide din partea MI6. Operaţiunea fusese organizată în grabă, la o vreme în care amatorismul trecutului încă nu era chiar de domeniul trecutului. Moştenirea lui Shergy era tocmai că, până la finalul anilor 1970 şi începutul anilor 1980, profesionalismul pe care îl întruchipase se instituţionalizase, şi MI6 va reuşi astfel să controleze un agent valoros precum Gordievski, preţ de aproape un deceniu. Pentru cei implicaţi în misiune, mai era vorba şi de un entuziasm clandestin dincolo de obţinerea de informaţii. Simţeau că aceasta era răzbunarea pentru incidentul Philby.

Pentru Scarlett şi pentru oricare alt ofiţer care se afla alături de el în încăperea în care erau dezvăluite secrete, Gordievski era cel mai bun agent cu care avuseseră de-a face vreodată. „Este posibil ca agentul să îşi asume un mare risc şi să îi încredinţeze lucruri foarte serioase ofiţerului de caz, aşa că trebuie să aibă încredere în el”, spunea Scarlett mai târziu, discutând despre asemenea relaţii. „Trebuie să aibă încredere în judecata sa; trebuie să aibă încredere în abilitatea acestuia de a desfăşura operaţiunea în condiţii de siguranţă... ofiţerul de caz trebuie să aibă pregătirea necesară în domeniul de care se ocupă şi, desigur, trebuie sprijinit, aşa cum şi este, de o echipă... Toate operaţiunile de succes sunt rezultatul unei munci în echipă, deşi, desigur, când vine vorba de aşa ceva, se poate ca, la întâlnirea în sine, să participe doar ofiţerul de caz şi agentul.”[751] Controlarea lui Gordievski era o slujbă cu normă întreagă, dar se acorda şi sprijin.

De cele mai multe ori, întâlnirile cu Gordievski au avut loc într-un apartament conspirativ din Bayswater, în vestul Londrei. Gordievski venea cu maşina în timpul prânzului şi aducea documentele pe care reuşise să le subtilizeze de la ambasadă, aflată în vecinătate, în Kensington. Pe masă, îl aşteptau câteva sendvişuri şi o sticlă de bere, alături de un casetofon. Aveau numai o oră la dispoziţie, aşa că un ofiţer de sprijin, o doamnă pe care Gordievski o cunoştea drept Joan, fotografia şi copia documentele, în vreme ce Scarlett şi Gordievski discutau în limba rusă. Ofiţerul de sprijin era un membru esenţial al echipei şi oferea o relaţie alternativă, ca un agent să nu depindă prea mult de o singură persoană. Joan era croită după tiparul lui Daphne Park. Intrase în Serviciu ca secretară, înainte de a deveni ofiţer plin. Aerul ei afabil masca o ambiţie de oţel şi o bună cunoaştere a meseriei de spion. Ulterior, Scarlett şi mulţi

alţii aveau să depindă de ea în privinţa detaliilor legate de orar, transport şi logistică, pe care le gestiona. Ea a rămas în echipă după ce Scarlett a fost mutat, doi ani mai târziu, şi, la final, Gordievski îi va datora multe.

Când întâlnirea se apropia de final, Gordievski devenea întotdeauna agitat, deoarece era vremea să se întoarcă la ambasadă. Siguranţa era principala sa preocupare. „John mă întreba: «Unde e maşina? E la subsol sau ai lăsat-o pe stradă?»„, îşi amintea el mai târziu. Uneori, Gordievski trebuia să recunoască spăşit că o lăsase pe stradă. Grijile legate de siguranţa lui erau reale chiar şi în Londra. Într-o zi, după ce a plecat, a văzut trecând pe lângă el maşina mare şi neagră a rezidentului KGB. Gordievski s-a întors la ambasadă temându-se de un interogatoriu, dar nu fusese reperat. Scarlett şi Gordievski se întâlneau o dată pe săptămână, deşi se dezbătea intens, la Century House, dacă nu era cumva prea des. Ca în cazul lui Penkovski, exista un conflict între dorinţa de a scoate cât mai multe informaţii posibil dintr-o asemenea sursă unică şi conştiinţa faptului că fiecare întâlnire, chiar dacă avea loc la Londra, presupunea un risc.

Aproape tot ceea ce spunea Gordievski, în timpul acelor întâlniri, se putea considera a fi un „produs” al spionajului. Scarlett realiza imediat transcrierea şi deseori emitea zece rapoarte în urma fiecărei întâlniri, în decurs de o zi sau două, cele mai urgente ajungând primele la Whitehall. Era de parcă MI6 ar fi dat de un izvor nesecat şi şuvoiul de informaţii care se revărsa trebuia captat. Nu se mai întâmplase aşa ceva de la Penkovski încoace, dar existau două diferenţe cruciale. Cu Gordievski a durat mult mai mult şi era vorba de un om mult mai stabil emoţional, era

mai simplu de lucrat cu el, fiind mai disciplinat. Cei care ştiau de existenţa lui Gordievski erau puţini, chiar şi în MI6, deoarece se lucra într-o unitate secretă, sub acoperire, chiar în cadrul propriei organizaţii. Despre ofiţerul responsabil cu rapoartele, cel care procesa informaţiile primite şi le distribuia celorlalte persoane din guvern, majoritatea colegilor credeau că lucrează pe baza unor materiale primite din Rusia.

Gordievski avea informaţii din două zone principale. Una era activitatea KGB-ului la Londra, clasicele contrainformaţii despre operaţiunile inamicului. Celaltă era politica şi strategia de la Moscova. În cazul celei dintâi, staţiei KGB de la Londra îi lipsea măreţia şi eleganţa din vremea lui Liubimov, dar încerca în continuare să recruteze agenţi şi să păstreze o reţea de ilegali. Înainte de sosirea lui Gordievski, Lukasevics, omul care îi ademenise spre pieire pe letonii lui Anthony Cavendish, după cel de-al Doilea Război Mondial, tocmai părăsise postul de rezident şi fusese înlocuit de uriaşul Arkadi Guk. După părerea lui Gordievski, acesta era „un munte de om, cu o inteligenţă mediocră, dar cu o mare rezervă de şiretenie de cea mai joasă speţă”, care uneltea împotriva propriului ambasador şi bea votcă simplă.[752] Guk le-a ordonat membrilor personalului să nu folosească metroul, deoarece, spunea el, în spatele reclamelor se aflau cabine secrete din care spiona MI5. Unii ofiţeri erau chiar convinşi că pe dedesubt fusese săpat un tunel, care avea drept ţintă ambasada. Obsesia de a nu fi urmărit şi ascultat dădea naştere atmosferei profund paranoice care dominase CIA-ul la Moscova, în anii 1950 şi 1960. Biroul lui Guk avea ferestre speciale şi dispozitive de bruiaj cu boxe instalate în spaţiul dintre ferestrele duble. Tehnicienii KGB-ului veneau din când în când de la Moscova, curăţau

birourile şi apoi reînnoiau măsurile de contracarare a microfoanelor. Sala de conferinţe căptuşită cu tablă metalică devenea insuportabil de încinsă când găzduia o şedinţă de personal. În acest mediu, căutarea de agenţi din viaţa publică britanică a continuat cu succese modeste şi cu multe exagerări în rapoartele trimise la Moscova.

Realitatea vieţii şi a muncii în slujba KGB-ului de la Londra a fost prezentată de către Gordievski. „Pe biroul meu, se adunau informaţii despre diferitele tipuri de intrigi ale sovieticilor. Aşa că trebuia să le aleg pe cele mai importante şi mai periculoase şi să le comunic oral. Pe masă era casetofonul care înregistra, iar John Scarlett... asculta.”[753] Scarlett sorbea cu nesaţ fiecare detaliu al vieţii de dincolo de zidurile Rezidenţei. „Eşti un membru suplimentar al Rezidenţei KGB”, glumea Gordievski cu Scarlett, observaţie care, fără îndoială, i-ar fi entuziasmat pe vânătorii de cârtiţe din trecut, dacă ar fi auzit-o.

Gordievski a reuşit să identifice mai mulţi agenţi care purtau discuţii cu KGB-ul, deşi, ce-i drept, era un domeniu destul de sărac şi succesele erau mult exagerate pentru a ajuta carierele ofiţerilor. Acum, cei mai mulţi spioni adevăraţi ai KGB-ului se concentrau asupra culegerii de informaţii din domeniul tehnic şi ştiinţific, pe care le primeau în schimbul banilor. De asemenea, erau şi mulţi „agenţi birocratici” care se ocupau de documente, pentru ca ofiţerii să pară ocupaţi în ochii celor de la Moscova. În plus, multe persoane erau considerate „contacte confidenţiale”, un nivel inferior „agenţilor racolaţi”. Cu ajutorul unui contact confidenţial, un ofiţer KGB putea invita pe cineva la prânz, ca, mai apoi, să întocmească un raport despre bârfele şi informaţiile procurate, genul de

muncă pe care diplomaţii şi jurnaliştii îl fac tot timpul. Poate că informatorul nu avea idee că rusul era ofiţer KGB sau că tot ceea ce spunea era consemnat. De asemenea, unii puteau primi un plic gros, din când în când, ceea ce ar fi trebuit, poate, să le trezească bănuieli. Celor de la centrul din Moscova li se putea spune de asemenea că un astfel de agent era cultivat cu grijă şi că era gata să fie recrutat ca spion (iar asta se întâmpla când respectivul era de acord să colaboreze cu KGB-ul în secret).[754] Ofiţerii KGB trebuiau să completeze chestionare teribil de lungi despre ţintele lor şi se putea spune mereu că mai era nevoie de încă vreo câteva prânzuri decontate de serviciu, înainte ca acesta să fie convins. Gordievski aflase de la Liubimov cum recrutase, în anii 1960, la Londra, oameni de legătură şi îi tratase ca pe agenţi secreţi, folosindu-se de „accesoriile" tipice spionajului. „De ce te-ai deranjat cu toată acoperirea asta?", l-a întrebat, la un moment dat, Gordievski pe Liubimov. „De ce nu ai avut relaţii cu în mod deschis?" Liubimov îi explicase că Moscova se aştepta ca agenţii să fie trataţi astfel, dar şi faptul că dacă se foloseau de tehnicile de spionaj îl făceau pe agent să se simtă important, tentându-l să intre în fascinanta lume a spionilor.

Dar, deşi existau câţiva agenţi de nivel înalt, Gordievski a reuşit să alunge unele dintre temerile care afectaseră funcţionarea serviciului de informaţii britanic încă din epoca lui Philby şi ale prietenilor săi. A confirmat că John Cairncross, fostul funcţionar public cu studii la Cambridge, fusese, într-adevăr, cel de-al cincilea membru al cercului şi că nu mai existau şi alte infiltrări la nivel înalt. Asta îl includea şi pe Roger Hollis, exact când opinia publică afla faptul că era investigat. La Moscova, ştirile din presă potrivit cărora era unul dintre spionii lor au fost primite cu

uluire. „Povestea asta e ridicolă. La mijloc trebuie să fie cine ştie ce intrigă internă de-a britanicilor!”, i-a spus un coleg din KGB lui Gordievski, când au văzut articolele din presa britanică.[755]

Cel mai important succes al lui Gordievski în materie de contrainformaţii a fost faptul că a împiedicat infiltrarea unei noi cârtiţe în MI5, unde ar fi provocat la fel de multe daune ca în epoca de glorie a cârtiţelor. În iunie 1983, Guk i-a spus lui Gordievski: „Vrei să vezi ceva excepţional?” Şi i-a arătat un document britanic în care se scotea în evidenţă „ordinul de luptă” al KGB şi GRU în Londra. Era evident că provenea de la MI5, din departamentul K, echipa care contracara spionii sovietici. Guk i-a dezvăluit că îi fusese lăsat în cutia poştală a locuinţei sale din Holland Park, în vestul Londrei. Era al doilea pachet pe care îl primea, primul sosise în duminica Paştelui. Scrisoarea care însoţea informaţia sugera ca punct de plasare rezervorul toaletei dintr-un cinematograf de pe Oxford Street şi era semnată „Koba”, numele pe care îl folosise Stalin înainte de Revoluţie.[756] Lui Guk i se oferea o ocazie unică de a racola un ofiţer de informaţii activ şi de a reda biroului gloria de odinioară. Dar era convins că e o capcană. Trădătorul se gândise că proceda inteligent oferind o listă cu personalul, deoarece credea că Guk va putea să o verifice şi să vadă că era reală. În schimb, rezidentul a concluzionat că, tocmai pentru că era ceva ce ştia deja, mai degrabă decât informaţii noi, era un semn că agentul este infiltrat. Parţial, problema era aceea că, în comparaţie cu zilele lipsite de griji din anii 1960, cu care se delectase Liubimov, acum KGB-ul de la Londra se redusese ca număr de membri şi devenise mai precaut, mai puţin dispus să-şi asume riscuri, mai preocupat de ceea ce ştia tabăra adversă.

Când a auzit veştile, Gordievski a solicitat o întâlnire cu britanicii. Le-a spus celor de la MI6 că îşi dădea seama că trebuia să fie vorba de un joc, de un agent dublu sau de unul infiltrat de către ei pentru a-l atrage pe Guk într-o cursă. Scarlett şi echipa ştiau că nu era aşa şi i-au explicat cu calm acest lucru. Aveau o problemă. Deconspirarea unui posibil trădător din interiorul MI5 presupunea o vânătoare de spioni. Dar ieşea din nou la iveală vechea problemă, cum putea MI5 să se ancheteze pe sine? În acest caz exista un răspuns. Persoana care oferea informaţiile evident nu ştiuse că Gordievski spiona pentru Marea Britanie, altfel nu ar fi riscat abordarea Rezidenţei. Un mic număr de ofiţeri MI5 care lucrau în cadrul departamentului responsabil de KGB fuseseră puşi la curent în privinţa adevăratei loialităţi a lui Gordievski. Trădătorul nu putea fi unul dintre ei, deoarece, în acest caz, l-ar fi informat pe Guk despre Gordievski sau ar fi evitat să abordeze KGB-ul din Londra, conştient fiind că exista un agent al britanicilor care i-ar fi putut trăda acţiunile. Aşa că s-a format o echipă din acest mic grup de ofiţeri. Dacă existau situaţii în care identitatea agenţilor trebuia cunoscută doar de cei care aveau neapărat nevoie s-o cunoască, acesta era cel mai concret exemplu. Dacă identitatea şi activităţile lui Gordievski ar fi devenit un lucru cunoscut în MI5, ar fi fost trădat şi trimis înapoi la Moscova, unde îl aştepta plutonul de execuţie. Gordievski s-a întors, însă, la Moscova în timpul anchetei, în concediu. A făcut acest lucru conştient că serviciul de informaţii britanic fusese infiltrat, o probă de o remarcabilă încredere.

Unul dintre oamenii însărcinaţi să lucreze la caz era un ofiţer MI5 care mai avusese de-a face cu lumea vânătorilor de cârtiţe. Eliza Manningham-Buller îşi văzuse tatăl,

procuror general, punând sub acuzare o generaţie anterioară de trădători, inclusiv pe George Blake. După ce-şi făcuse studiile la Benenden School şi apoi la Oxford, unde jucase rolul Ursitoarei într-o piesă de teatru, predase limba engleză până când fusese remarcată la o petrecere. Tatăl său încercase s-o facă să se răzgândească să lucreze în MI5. „I se părea o chestie tenebroasă”, îşi amintea ea mai târziu. „Credea că spionajul şi contraspionajul erau uşor sordide, iar, în această privinţă, avea dreptate, într-o anume măsură.”[757] Decizia ei de a ignora sfaturile tatălui se poate să fi avut legătură cu faptul că şi mama ei cochetase cu serviciile secrete, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când dresase porumbei voiajori care să fie lansaţi în Franţa şi care apoi să se întoarcă la căsuţa ei din Gloucestershire purtând mesaje secrete, ce urmau să fie preluate rapid de un agent de legătură.[758] În 1974, Eliza intrase într-o organizaţie care i se părea, în mod straniu, prea orientată spre exterior. În ciuda tuturor acestor lucruri, nu ştiuse exact la ce să se aştepte. „Nu prea ştiam în ce intru, deoarece, la vremea aceea, totul era mult mai secretizat”, îşi amintea ea mai târziu. „Când am ajuns, am fost uimită – cred că eram foarte naivă – că aceasta era o organizaţie care asculta telefoanele oamenilor şi le deschidea corespondenţa.”[759] MI5 era încă prizonier al trecutului. Foştii membri ai Serviciului Colonial, care, mai demult, îi supravegheaseră pe agenţii subversivi în zone precum Malaya şi India, până la obţinerea independenţei, şi care apoi avuseseră nevoie de un nou post, dominau încă organizaţia. Sediul mohorât din Leconfield House, cu ferestrele sale murdare, suferea de depresia specifică unui avanpost îndepărtat. „Uneori, ieşeau la prânz să bea ceva şi nu se mai întorceau până la ora patru”, îşi aminteşte Stephen Lander, care intrase în Serviciu în 1975. „Îmi aduc aminte că un coleg avea obiceiul să se încuie în birou la

prânz, îşi punea papucii în picioare, telefonul în sertar şi trăgea un pui de somn de o oră... În primul an am simţit că nu mai am mult şi plec. Mi se părea că erau nebuni cu toţii."[760]

Atitudinea faţă de femei era şi ea retrogradă. „Când am intrat eu, femeile erau, fără îndoială, cetăţeni de mâna a doua", îşi aminteşte Manningham-Buller. „Nu aveam voie să lucrăm în operaţiuni propriu-zise de spionaj. Nu aveam voie, de exemplu, să organizăm o operaţiune de ascultare. Nu aveam voie să abordăm şi să încercăm să recrutăm oameni, căci cine ar vrea să lucreze pentru o femeie? Şi exista o atitudine paternalistă care spunea că dragele noastre doamne nu trebuie, cu nici un preţ, puse în pericol."[761] Odată cu sosirea unei noi generaţii de absolvenţi de universitate în anii 1970, mentalităţile au început să se schimbe. „Nu erau diferenţe între aceşti tineri şi noi, femeile cu studii superioare, aşa că, după o vreme, ne-am adunat şi am făcut o revoluţie feministă pe tăcute", îşi aminteşte Stella Rimington, una dintre primele femei cărora li s-a permis să controleze agenţi şi care, mai târziu, va deveni director general. „Le-am scris o scrisoare şefilor. Iar ei s-au scărpinat în cap... câteva femei au fost avansate, unele bariere au început să cadă."[762] De asemenea, a început să evolueze şi atitudinea faţă de MI6. Mulţi ani la rând, spionii externi se bucuraseră de un anume farmec şi-i priveau cu suspiciune pe cei din Serviciul de Securitate ca pe nişte poliţişti demodaţi, îmbrăcaţi în parpalace jerpelite, scotocind mereu prin dosare. În acelaşi timp, ofiţerii MI5 îşi priveau verii cu deznădejde, ca pe nişte machişti, invidualişti şi amatori. Însă, treptat, colaborarea a început să evolueze, mai ales într-un caz asemănător cu cel al lui Gordievski şi, în special, când au intrat în posesia unor dovezi legate de un

trădător, ceea ce a trimis o undă de şoc în ambele organizaţii.

Manningham-Buller lucrase în departamentul responsabil cu KGB-ul, unde analiza rezultatul activităţii lui Gordievski asupra acţiunilor sovieticilor în Marea Britanie şi a fost informată că prin preajmă se afla un trădător. „M-a dat peste cap acest lucru. Deoarece trebuie să pleci de la ideea, în mare parte perfect justificată, că ai drept colegi oameni de încredere, integri. Şi când descoperi că există cineva care nu intră în categoria asta, te şochează... A fost una dintre perioadele cele mai neplăcute din cariera mea, mai ales în zilele de început, când nu ştiai cine era respectivul, urcai în lift, priveai în jur şi începeai să-ţi pui întrebări.”[763]

În cadrul micii echipe domina hotărârea şi sentimentul că era un lucru care nu suferă amânare. Această vânătoare de cârtiţe era imaginea în oglindă a celei care avusese loc în anii 1960. La vremea respectivă, Peter Wright şi Arthur Martin aveau suspecţi, dar căutau dovezi în sprijinul teoriilor lor. De data aceasta, dovezile trădării erau limpezi, dar suspectul era necunoscut. Întrunirile nu puteau avea loc în sediul MI5, ca să nu fie alertat spionul. Aşa că apartamentul londonez din Inner Temple al mamei, acum văduve, a Elizei Manningham-Buller a fost folosit ca loc de întâlnire al MI6 şi MI5. Mamei sale nu i s-a spus niciodată de ce se întâlneau acolo, dar a bănuit că era vorba de un subiect sensibil. Când sora Elizei a cerut să vină şi ea, i s-a răspuns că nu se poate, deoarece aveau loc întruniri religioase. „Una dintre surorile mele s-a plâns că mama devenise obsesiv de credincioasă, din cauza

reuniunilor care aveau loc, pare-se, o dată la două seri", îşi amintea Eliza.[764]

Suspiciunile legate de cel care avea acces la documentele pe care le văzuse Gordievski au început să se concentreze asupra lui Michael Bettaney. Avea un comportament ciudat, bea prea mult şi era puţin prea interesat de anumite dosare. Bettaney îi spusese unui ofiţer că şi dacă KGB-ului i-ar fi oferit o sursă extrem de valoroasă, nu avea s-o accepte. A speculat deschis despre motivaţiile lui Philby şi ale lui Blake. Echipa l-a urmărit şi a pătruns în locuinţa sa, într-o căutare disperată de dovezi clare. Au apărut semne că plănuia să meargă la Viena, poate pentru a aborda acolo un ofiţer KGB care fusese expulzat din Londra, în 1971. S-a luat decizia de a-l interoga înainte de a pleca. Acest lucru trebuia făcut cu grijă pentru a evita cu orice preţ dezvăluirea faptului că Gordievski îi avertizase pe britanici. Bettaney participa la o instruire organizată de MI6, când a fost chemat pentru o discuţie. A fost dus într-un apartament din Gower Street. Dovezile – atâtea câte erau – i-au fost prezentate, printre acestea numărându-se o fotografie cu uşa lui Guk, pentru a sugera că Bettaney ar fi putut fi fotografiat în flagrant delict (ceea ce nu era adevărat). Ca şi în cazul lui Blake, ideea era să-l convingă să mărturisească, moment în care poliţia ar fi fost chemată pentru a asculta din nou mărturisirea, oficial (în vremea lui Blake şi Vassall, tatăl lui Manningham-Buller aştepta, la propriu, în camera de alături să îndeplinească formalităţile). Bettaney nu a fost arestat, deoarece ar fi trebuit să i se ofere un avocat, care, cu siguranţă, i-ar fi spus să nu mărturisească nimic. A fost ţinut peste noapte şi a doua zi de dimineaţă, Eliza Manningham-Buller i-a pregătit micul dejun, dar acesta nu a mâncat. Bettaney a început să cedeze, referindu-se iniţial la un spion ipotetic

care ar fi putut face aceste lucruri şi apoi a început să folosească persoana întâi în comentariul evenimentelor. Şi-a exprimat o oarecare simpatie faţă de „Kim” şi de „George”, după cum îi numea el pe Philby şi pe Blake. Epuizat, într-un final, a spus: „Cred că ar trebui să recunosc”, şi a mărturisit totul.[765]

Spre deosebire de Penkovski, Gordievski nu putea oferi prea multe informaţii despre armata sovietică şi despre operaţiunile ei. Însă cele despre gândirea politică şi strategică de la Moscova s-au dovedit extrem de importante şi, exact ca în cazul lui Penkovski, au apărut exact la timp. A durat o vreme până când MI6 să-şi dea seama cât de exacte erau observaţiile politice ale lui Gordievski şi cât de multe avea de oferit despre modul de gândire al conducerii sovietice. Până în anii 1970, „supraveghetorii de trenuri” din trecut, care numărau tancuri şi nu numai, fuseseră înlocuiţi cu transmisiunile prin satelit. Dar informaţiile astfel obţinute erau limitate. Ce voiau să facă liderii sovietici cu tancurile şi cu rachetele? Răspunsul îl ştiau doar ei. În vreme ce comunicaţiile interceptate puteau spune ceva în această privinţă, răspunsurile reale puteau veni numai de la un spion căruia să-i adresezi întrebări. Acest capitol reprezentase un punct slab. „Ce nu prea reuşeam era să pătrundem în mentalitatea conducerii”, explica Scarlett. „Îmi amintesc când eram tânăr ofiţer la Moscova, în anii 1970, citeam una, alta, încercam să înţeleg politica sovietică din mai multe zone ale lumii şi mă gândeam: «Dacă am şti ce îşi spuneau unii altora când discutau aceste probleme şi aceste politici în politburo. Dacă am şti ce politică au în privinţa Afghanistanului». Şi era foarte dificil să afli ce gândeau, deoarece era atât de multă

propagandă şi limba aceea de lemn.” Gordievski oferea răspunsuri.

La începutul perioadei petrecute la Londra, Gordievski a intrat în posesia unui raport despre Operaţiunea Ryan. Era foarte scurt şi a atras atenţia doar marginal lui Gordievski şi Serviciului. Lui Scarlett i s-a spus de către predecesorul său să nu îl piardă din vedere. A mai trecut aproape un an şi jumătate până când a devenit limpede cât de important era. Ryan era semnalul că Războiul Rece trecea din nou prin una din fazele sale periculoase, nu tocmai de amploarea Crizei Rachetelor Cubaneze, când operase Penkovski, dar nu departe. Iuri Andropov, fostul şef al KGB, devenit lider sovietic, era convins că Occidentul pregătea o „primă lovitură” recurgând la arme nucleare.[766] „Grupurile reacţionare imperialiste din SUA au pornit-o făţiş pe calea confruntării”, se spunea într-un memoriu strict secret al KGB-ului trimis către ambasade; „ameninţarea izbucnirii unui război nuclear a atins proporţii periculoase”.[767] Moscova credea că discursul preşedintelui Reagan era menit să pregătească populaţia pentru un război nuclear pe care americanii sperau cumva să-l câştige şi căruia sperau să-i supravieţuiască. Drept urmare, Andropov a lansat Ryan, cea mai mare operaţiune sovietică de spionaj pe timp de pace din istorie, sub conducerea unită a KGB şi GRU. Scopul acesteia era căutarea de indicii că războiul era iminent. Era acelaşi tip de operaţiune demodată, pe care MI6 o mai folosise când postase supraveghetori de trenuri în Viena şi pe care, mai târziu, Comitetul Reunit pentru Informaţii o transformase în Lista de Ambră şi Lista Roşie. Desfăşurarea de rachete Pershing în Germania, care puteau ajunge în Moscova în patru–şase minute, presupunea că Moscova căuta disperată orice semn de pregătire de conflict iminent.[768]

Gordievski, asemenea tuturor ofiţerilor din ambasadele din întreg Occidentul, a primit o listă de indicii care trebuiau căutate, de la cele importante, precum mişcările de trupe, şi până la cele mai bizare, cum ar fi să verifice dacă se înregistrase o creştere a preţului sângelui de la donatori, semn că autorităţile făceau provizii pentru vremuri de război, pentru a trata arsurile provocate de căderile radioactive. Nimeni nu remarcase că, în Occident, sângele se dona, nu se vindea. O altă idee era numărarea luminilor lăsate aprinse noaptea la Ministerul Apărării. O creştere arăta că funcţionarii puneau la cale ceva. O mare parte a personalului din rezidenţele KGB, inclusiv Gordievski, considera că este vorba, pur şi simplu, de un alt ordin stupid de la centru, căruia trebuiau să i se supună, însă, fără a-l comenta. Aşa că raportau cum se cuvine chiar şi cel mai mic semn de eventuală pregătire de război pentru a-şi mulţumi superiorii. Una dintre probleme era că aceştia din urmă vedeau în orice, la acea vreme, un indiciu în acest sens, ceea ce trăda o problemă des întâlnită la cei de la vârf, care, în izolarea lor înţelegeau mai puţine decât cei care luau contact cu realitatea din teren.

Occidentul crezuse că mesajele alarmiste care veneau din Uniunea Sovietică nu erau mare lucru. Acum, mulţumită lui Gordievski, şi-au dat seama că reflectau o teamă ascunsă, reală, pe care ei n-o sesizaseră. În parte, problema era că sovieticii ascultau discursurile americanilor şi urmăreau acţiunile SUA din ce în ce mai alarmaţi, iar preşedintele Reagan vorbea în 1983, despre un „imperiu al răului” şi despre conducerea sovietică ca despre o „întruchipare a răului în lumea modernă”. La câteva săptămâni după această afirmaţie, a demarat ambiţioasa Iniţiativă de Apărare Strategică Războiul Stelelor, care ameninţa să submineze ideea de distrugere reciprocă ce menţinuse în

echilibru balanţa fricii. Strategia lui Reagan de a pune presiune pe sovietici printr-o cursă a înarmării, pe lângă tacticile psihologice, precum depistarea unor breşe în apărarea antiaeriană, dădea roade, dar implica riscuri dacă era dusă prea departe. Combinaţia de frică şi ignoranţă putea fi catastrofală. Un plan sovietic strict secret care prezenta priorităţile KGB-ului pentru anul 1984, vorbea despre intrigi imperialiste în Polonia şi Afghanistan, afirmând că „ameninţarea izbucnirii unui război nuclear atinge un punct extrem de periculos” şi avertiza despre o „acutizare fără precedent a luptei”.[769] Sovieticii se temeau cel mai mult de un atac-surpriză.

În noiembrie 1983, s-a înţeles ce efecte catastrofale putea avea această neînţelegere. NATO desfăşura un exerciţiu militar la nivel înalt, cu nume de cod „Able Archer”. Gordievski şi alţii din toată Europa au primit rapid telegrame cu „Urgenţă extremă”, de la Moscova. Sovieticii se temeau că exerciţiul putea fi preludiul unui atac real, fiind menit să mascheze pregătirile (tactică pe care chiar sovieticii o luaseră în calcul pentru a o folosi). Când Gordievski a transmis mai departe raportul, reacţia de la Londra a fost una de alarmă, mai ales când oficialii au văzut informaţiile care veneau în sprijinul acestora şi care erau explicate în rapoartele lui Gordievski. O parte dintre rachetele sovietice de la sol au fost şi ele puse în stare de alertă. Lumea nu era în pragul războiului, dar exista pericolul, exact ca în Primul Război Mondial, să înceapă mobilizarea şi pregătirile şi apoi nimeni să nu le mai poată opri. Nimeni nu-şi dăduse seama cât de teamă le era sovieticilor de un atac iminent sau cât de puţine informaţii aveau despre felul în care gândeau şi despre ce planuri aveau occidentalii, o imagine în oglindă a situaţiei cu care se confruntase Occidentul în Viena la început atât de

periculos al Războiului Rece.[770] „Exista în rândul conducerii sovietice o neînţelegere şi o teamă pe care o subapreciaserăm”, afirma Scarlett. „Şi asta ne-a trezit la realitate – trebuie să ai grijă cum gestionezi tensiunea, să n-o laşi să devină prea acută. Nu am înţeles în ce măsură nu eram deloc înţeleşi de conducerea sovietică.”[771]

Prim-ministrul Margaret Thatcher era una dintre puţinele persoane din afara MI6 care ştiau că un ofiţer superior din KGB de la Londra oferea informaţii secrete. Admiratoare a romanelor lui Frederick Forsyth, Doamna de Fier era interesată în mod deosebit de spionaj (îi prefera pe radicalii din MI6 „molâilor” de la Ministerul de Externe) şi de rapoartele lui Gordievski. Erau printre puţinele informaţii neprelucrate, cunoscute sub numel de „coperte roşii” datorită mapelor în care erau prezentate, care ajungeau pe biroul ei, prin intermediul consilierului pe probleme externe, Charles Powell, care juca rol de filtru. Documentele erau puse într-o cutie albastră a cărei cheie o aveau numai premierul, Powell şi Robin Butler, secretarul ei particular. Rapoartele din momentul desfăşurării exerciţiului Able Archer au dus la recunoaşterea faptului că discursul trebuia moderat. MI6 ştia că pariase pe cine trebuia în privinţa rapoartelor şi a profitat la maximum de acestea. „Se purta ca o pisică după ce a lipăit litri întregi de smântână”, îşi amintea un oficial de la Whitehall. Unul dintre ofiţerii de informaţii explica altfel lucrurile. „La vremea aceea, în această privinţă şi în privinţa chestiunilor de acest gen, era apogeul afacerii.”[772] Rapoartele au ajuns la un seminar ţinut la Chequers, reşedinţa de la ţară a premierului, unde s-a luat decizia de a contacta reformiştii din URSS, invitându-i pe unii dintre ei în Marea Britanie. Limbajul intransigent a fost moderată.[773]

Gordievski era important nu numai pentru ceea ce procura, ci şi pentru faptul că putea procura ceva şi că acest lucru se întâmpla de atât de mult timp. Asta însemna că zilele fricii paralizante de infiltrări trecuseră şi că Serviciul putea controla cu succes un agent pe o perioadă mai mare de timp. Acest lucru a sporit încrederea nu numai în Serviciul Secret, dar şi în relaţiile sale cu aliaţii şi, mai ales, cu americanii. MI6 ştiuse mereu cum să-şi joace cartea cu pricepere acasă şi în afară şi s-a asigurat că americanii au văzut materialul. În vreme ce informaţiile rezultate din interceptarea transmisiunilor de la GCHQ şi NSA, din Statele Unite sunt aproape toate împărtăşite ca urmare a unei înţelegeri, dezvăluirea informaţiilor secrete obţinute de spioni era, mai degrabă, la mica înţelegere dintre aliaţi. Materialul de la Gordievski a fost primit cu recunoştinţă. Era tratat ca un lucru sfânt în CIA şi era văzut numai de un mic grup care îl citea în copie, în condiţii de strictă securitate. CIA-ul avea destui agenţi care puteau număra tancuri, dar nici unul care să ofere asemenea informaţii despre modul de gândire al sovieticilor (un agent polonez avea să ofere informaţii vitale despre Pactul de la Varşovia, dar nu aveau nici unul la Moscova de talia lui Gordievski).[774] Gordievski a dezvăluit cât de greşită devenise percepţia sovieticilor asupra motivaţiilor occidentalilor – neînţelegeri din care puteau izbucni războaie. Analiştii CIA-ului înţelegeau aceste lucruri şi vremurile deveniseră periculoase. Avertismentele lui Gordievski despre temerile sovieticilor au început să aibă impact la Washington şi au ajutat şi la „întărirea convingerii lui Reagan că trebuia făcut un mare efort nu numai pentru a aplana tensiunile, ci şi pentru a pune capăt Războiului Rece”, potrivit directorului adjunct al CIA, Robert Gates.[775]

Informaţiile lui Gordievski scoteau în evidenţă una dintre dezbaterile centrale din sânul MI6. Ar trebui protejate informaţiile pentru ca sursele să nu fie dezvăluite, după cum afirmau tradiţionaliştii, sau, după cum îi contraziceau adepţii modernizării, asemenea informaţii erau inutile dacă erau ţinute încuiate într-un seif? Nimeni nu adopta o poziţie extremă, dar, în fiecare zi, se luau decizii privind poziţionarea în spectru. Gordievski demonstra beneficiile răspândirii informaţiilor pe scară largă şi acest lucru a avut un impact evident la Londra şi la Washington. Dar, în acelaşi timp, demonstra şi existenţa riscurilor, nu în ultimul rând la adresa agentului.

Încrederea se opreşte aici, chiar şi între cei mai intimi aliaţi, iar, după Philby, lucrurile nu au mai stat niciodată la fel între Marea Britanie şi Statele Unite. Marea Britanie a transmis către CIA informaţiile despre Gordievski, dar fără a dezvălui identitatea sursei. Acest lucru nu era de ajuns pentru CIA, care, din când în când, simţea invidie faţă de succesul vecinei sale mai mici în racolarea de persoane (MI6 voia să creadă că avea o abordare mai subtilă, bazându-se mai puţin pe bani şi mai mult pe înţelegerea motivaţiilor agentului). CIA l-a însărcinat pe şeful contrainformaţiilor din divizia sovietică să descopere identitatea spionului. În martie 1985, şeful contrainformaţiilor a concluzionat că este posibil să fie vorba despre Gordievski şi a trimis o telegramă staţiei din Londra a CIA întrebând dacă se potrivea cu profilul. Cei de la Londra au confirmat. CIA nu a spus niciodată britanicilor că ghiciseră cine era spionul. Când au aflat, mai târziu, ce se întâmplase şi care fuseseră consecinţele acestei acţiuni, ofiţerii britanici s-au înfuriat. „Nu era o joacă de copii. Dacă am fi vrut să le spunem, am fi făcut-o”, spunea furios unul dintre cei implicaţi.[776]

Demascarea lui Bettaney, în 1984, oferise o şansă unică, şi-a dat seama serviciul britanic de informaţii. Britanicii expulzaseră deja un oficial, permiţându-i lui Gordievski să devină responsabilul cu informarea politică. Acum aveau un pretext ca să-l expulzeze pe Guk. Chemat înapoi la Moscova, Gordievski a fost informat că era candidat pentru postul de rezident. I se oferea o şansă unică de a submina aproape toate operaţiunile KGB-ului împotriva Marii Britanii. În timp ce, la Moscova, se intensifica bătălia pentru ocuparea postului, la Londra, Gordievski trebuia să se ocupe de un vizitator important. Reformistul care acceptase o invitaţie din partea guvernului britanic era un personaj în plină ascensiune, Mihail Gorbaciov. Lui Gordievski i s-a cerut să-i pregătească informările. I-a întocmit rapoarte despre greva minerilor, despre Campania pentru Dezarmare Nucleară, despre Margaret Thatcher şi despre Partidul Laburist, pentru a-l pregăti pe Gorbaciov pentru întâlniri. La sosire, atunci când a rostit un mic discurs la ambasadă, lui Gordievski i s-a părut, în mod straniu, dezamăgitor, deoarece a vorbit prea mult. „E şi el tot un aparatcic sovietic”, a concluzionat Gordievski cu cinism.[777] Însă era evident că Gorbaciov era diferit de cei din vechea gardă, el afirma că politica externă americană nu era creată după o cabală secretă, dar nu era pregătit încă să ceară deschiderea şi aplicarea noii politici de glasnost.

Vizita a fost remarcabilă deoarece Gordievski a reuşit să-l informeze şi pe Gorbaciov, dar şi guvernul britanic prin intermediul MI6. MI6 i-a arătat chiar lui Gordievski un rezumat al chestiunilor pe care avea să le discute ministrul de Externe britanic, Geoffrey Howe, cu Gorbaciov, care apoi putea fi rescris ca fiind propriul său raport pentru liderul sovietic.[778] Toate rapoartele sale au fost scrise cu

ajutorul tânărului ofiţer MI6 responsabil cu acest lucru, care, indirect, reuşea să informeze şi înalta conducere britanică şi pe cea sovietică. Thatcher sublinia „cât de bine informat era domnul Gorbaciov în legătură cu Occidentul. A făcut comentarii legate de discursurile mele, pe care este evident că le citise.”[779] Vizita lui Gorbaciov a fost un succes, şi încă unul important. Thatcher era convinsă că este un om cu care se putea sta de vorbă. După vizită, Downing Street a trimis o notă la Casa Albă privind posibilitatea unei înţelegeri. Gorbaciov nu era adeptul armelor nucleare şi dorea oprirea cursei înarmării, dar era hotărât să încerce să oprească iniţiativa de apărare strategică antirachetă a lui Reagan. Trei săptămâni mai târziu, Thatcher îi înmânase lui Reagan un raport mai detaliat, la Camp David, şi îi explica faptul că merita să analizeze posibilitatea de a-l cunoaşte pe Gorbaciov. Reagan a fost de acord. Combinaţia între presiunea de la începutul anilor 1980 şi detensionarea şi cooperarea din a doua parte a deceniului a ajutat la împingerea sistemului sovietic anchilozat spre schimbare, încurajând un proces de liberalizare care avea să provoace implozia Uniunii Sovietice.

Informările lui Gordievski au dat bine şi la Moscova, unul dintre motivele pentru care a fost numit rezident-şef la sfârşitul lui aprilie 1985. Se simţea de parcă ar fi primit un premiu. Apoi, l-a pierdut printre degete. Ofiţerul de cifru i-a adus telegrama la birou, pe data de 16 mai. În timp ce Gordievski citea mesajul scris de mână, a încercat să-şi ascundă teama care îl cuprinsese. „Pentru a vă confirma numirea ca rezident-şef, vă rugăm să vă prezentaţi la Moscova peste două zile, pentru discuţii importante.” Nu era o procedură obişnuită, ştia acest lucru. Realizând că telegrama fusese prea bătătoare la ochi, de la centru s-a

mai trimis o telegramă a doua zi, în care i se explica faptul că era chemat pentru a discuta chestiuni legate de Marea Britanie. Au avut loc discuţii complexe în interiorul MI6 şi între Gordievski şi ofiţerii săi de caz, în legătură cu modul în care trebuia procedat. L-au întrebat dacă avea cunoştinţă de vreun motiv pentru care nu ar trebui să se întoarcă. Acesta a răspuns că nu. Nu l-au întrebat dacă el credea că ar trebui să se întoarcă, întrebare care ar fi putut avea un alt răspuns. Pe de o parte, Gordievski era hotărât să continue, mai ales că se ivise şansa promovării profesionale şi aceea, acum, că Gorbaciov era la conducere, de a pune umărul la o schimbare reală. Însă, în timp ce Gordievski privea chipurile din încăpere, o persoană a crezut că se citea altceva în ochii lui, poate speranţa la o graţiere şi dorinţa de a i se spune că trebuia să dezerteze imediat. Şi-a îndeplinit ultima misiune într-o zi de sâmbătă, şi-a dus cele două fiice într-un parc din Bloomsbury şi a lăsat o cărămidă falsă, conţinând mii de lire, pe care trebuia să o ia un agent, după care a plecat.

La Moscova, totul părea aproape normal la întoarcerea lui Gordievski. Dar nu era chiar aşa. Existau mici indicii, s-a gândit el, că unele lucruri nu erau în neregulă. Uşoara ezitare când grănicerul de la aeroportul din Moscova îi studiase paşaportul şi telefonul pe care îl dăduse înainte să-i permită să treacă. Cea de a treia yală de la uşa apartamentului său încuiată, deşi el nu mai folosea cheia aceea. Sentimentul că altcineva fusese în apartament şi teama că fiecare cameră ar putea fi plină de microfoane. Precauţia şi asiduitatea sunt trăsăturile spionului supravieţuitor, dar, când tensiunea creşte, teama şi suspiciunea pot afecta judecata limpede. Testul cel mai greu este acela de a-ţi menţine calmul, de a-ţi păstra luciditatea fără să te afunzi în paranoia. Micile decizii

legate de momentul potrivit de a fugi sau de a aştepta, şi cum să îi ceri adversarului să demonstreze că nu joacă la cacealma, în legătură cu ceea ce ştie, fac diferenţa între viaţă şi plutonul de execuţie. Philby îşi păstrase mereu cumpătul. Acum era rândul lui Gordievski să treacă prin furcile caudine, în următoarele zile, între timp întâlnindu-se cu colegii din KGB şi încercând să descifreze ce se afla în spatele fiecărei priviri şi al fiecărei întrebări. În ochii colegilor citea frica şi dorinţa de a păstra distanţa.

„Poţi să vii, te rog?”, i-a cerut un superior şi el a ştiut că nu avea de ales. „Sunt doi oameni care vor să vorbească cu tine despre infiltrarea la nivel înalt a unui agent al Marii Britanii.”[780] A fost dus într-o căsuţă. Doar mai târziu îşi va da seama că ceilalţi trei bărbaţi beau coniac dintr-o sticlă, în vreme ce el fusese servit dintr-o alta. La vremea aceea, nu-şi amintea decât o senzaţie stranie, extracorporală, care pusese stăpânire pe el, şi că se trezise într-un pat, doar în vestă şi lenjeria de corp, a doua zi de dimineaţă. Probabil că ar fi trebuit să nu-şi amintească nimic despre interogatoriu, dar cu o dimineaţă înainte luase o pastilă oferită de MI6 pentru a-şi păstra luciditatea, şi care ar fi putut contracara, cel puţin în parte, efectul drogurilor oferite de KGB.

– Eşti foarte sigur pe tine, şi-a amintit că îi spusese unul dintre bărbaţi. Dar, oare, mărturisise ceva?

– Ştim foarte bine că ne păcăleşti de ani de zile, i-a spus un şef din KGB.

– Şi totuşi, am decis că poţi rămâne în KGB. S-a terminat cu postul de la Londra, desigur.

Ştia că îl suspectează. Dar ştia şi că nu aveau destule dovezi. Însă, dacă ar fi avut, ar fi fost un om mort. Au început apoi să-i vină în minte frânturi de amintiri din timpul interogatoriului, de când era drogat. Îl întrebaseră despre cărţi şi despre motivul pentru care fiica sa ştia Tatăl nostru. Şi, apoi, urmaseră acuzaţiile. „Ştim cine te-a recrutat la Copenhaga", îi spuseseră. „Nu e adevărat", şi-a amintit că răspunsese. „Ştim că ai fost agent britanic. Ar fi mai bine să mărturiseşti." „Mărturiseşte", îi spunea întruna bărbatul. „Deja ai făcut-o, dar mai fă-o o dată", spusese, vorbindu-i rar, ca unui copil. „Nu, nu am nimic de mărturisit." Oare mărturisise? Nu credea. Singurul lucru sigur erau cărţile şi s-a dus acasă la Liubimov să îi spună despre ele. Dar ei ştiau că era mai mult de atât. Peste tot erau urmăritori. Venise vremea să fugă. „Dacă nu fug, o să mor", şi-a spus.[781]

La finele anilor 1970, când Gordievski se întorsese la Moscova de la Copenhaga, se elaborase un plan de evadare. Planul a fost actualizat periodic de către Joan, ofiţerul care participa la unele dintre sesiunile informative de la Londra. Nu era simplu. Oamenii de la Londra trebuiau să stabilească luări discrete de contact şi locuri în care să lase materiale la Moscova. Moscova iarna diferă foarte mult de Moscova vara, aşa că acestea trebuiau să fie funcţionale în ambele anotimpuri. Împrejurările neprevăzute trebuiau planificate; dacă lucrările la un drum, de exemplu, blocau accesul la un loc desemnat?

Detaliile planului lui Gordievski erau păstrate pe interiorul copertei unui disc şi erau scrise cu cerneală simpatică ce trebuia tratată pentru a fi vizibilă. Ideea era să existe un loc de semnalizare care să fie disponibil pentru Gordievski în fiecare noapte de marţi. Cineva de la mica staţie MI6 trebuia să treacă prin acel loc, aflat în apropierea hotelului Ucraina, şi să-l supravegheze în fiecare săptămână, exact la momentul potrivit, fie ploaie, fie soare, şi trebuia să existe un motiv plauzibil pentru asta. Chiar şi atunci când Gordievski era plecat din oraş, trebuia supravegheat, în cazul în care KGB-ul îi urmărea pe ofiţerii MI6 şi asociau vreo abatere de la normă cu absenţa lui Gordievski. Când s-a întors, în mai, Gordievski a fost monitorizat zilnic de KGB. La început, supravegherea a fost intensă. Blocul înalt în care locuia era ocupat, în principal, de angajaţi KGB. Au remarcat cu toţii măsurile speciale de supraveghere, uneori erau, nici mai mult, nici mai puţin de 15 maşini sau oameni în faţa blocului şi în parcările şi în pieţele din apropiere. Faptul că totul era la vedere avea, fără îndoială, drept scop punerea sub o presiune psihologică şi mai mare a lui Gordievski, în speranţa de a-l face să comită greşeli. Acesta mergea la alergat şi la cumpărături, se purta normal, conştient fiind că trebuia să aibă răbdare şi să aştepte diminuarea măsurilor de supraveghere înainte de a acţiona.[782] Acest lucru a durat săptămâni întregi.

Semnalul pe care Gordievski trebuia să-l dea MI6, când era pregătit, trebuia să fie precis şi suficient de neobişnuit pentru a evita declanşarea întregii proceduri complexe de fugă ca urmare a unei greşeli de interpretare a unei acţiuni nevinovate. În practică, acest lucru însemna că semnalul era uşor absurd, fapt care nu îi inspira încredere lui Gordievski. Un bărbat purtând un anumit tip de pantaloni, o sacoşă de la o firmă anume şi mâncând o

anumită marcă de ciocolată trecea pe lângă Gordievski, pentru a-i confirma că semnalul fusese primit. Prima oară când Gordievski a aşteptat în acel loc, nu s-a întâmplat nimic. Oare plecase prea devreme?, s-a întrebat. A mai încercat o dată marţea următoare. De data aceasta, un bărbat, fără îndoială un britanic cu costumaţia potrivită, având o sacoşă de la Harrods şi care mânca un baton de Mars, a trecut pe lângă el şi l-a privit în ochi fără să spună nimic.

Unul dintre ultimele lucruri făcute de Gordievski la Moscova a fost să-şi sune un prieten. L-a sunat pe Mihail Liubimov şi i-a spus că ar vrea să se întâlnească cu el luni. Liubimov a sesizat o notă încredere în glasul prietenului său, în contrast cu imaginea omului dărâmat care se refugiase în apartamentul său cu numai câteva săptămâni în urmă. Au căzut de acord să se întâlnească la dacea lui Liubimov, din Zvenigorod, la o oră distanţă de Moscova, unde acesta se afla într-o mică vacanţă. Gordievski ştia că telefonul era ascultat, dar, cu toate acestea, a pus o întrebare ciudată. Îşi amintea vechiul său prieten o nuvelă de Somerset Maugham, intitulată Mr Harrington’s Washing? Aluzia era riscantă. „Ştiam că cei din KGB nu erau destul de inteligenţi să înţeleagă.” Nuvela lui Maugham, fost ofiţer în Serviciul Secret Britanic, vorbea despre un plan de evadare din Rusia, care implica traversarea graniţei cu Finlanda.

Planul de scăpare al lui Gordievski, la finalul Războiului Rece, semăna cu acela conceput pentru fuga lui Harrington în timpul Revoluţiei Bolşevice prin aceea că necesita o traversare riscantă a graniţei în Finlanda. În cazul în care venea şi familia sa, era nevoie de două

maşini, fiecare condusă de unul dintre ofiţerii MI6 de la ambasadă. Aveau să părăsească Moscova vineri şi să stea la Leningrad peste noapte, înainte de a pleca spre Finlanda, sâmbătă. Pretextul era că soţia unuia dintre ofiţeri avea nevoie de un specialist, nimic prea serios, de tratament medical la Helsinki, ceea ce le făcuse pe cele două familii să meargă împreună într-o călătorie în weekend. A fost contactată Londra pentru a se hotărî asupra poveştii oficiale. Prima problemă era o nefericită coincidenţă. Un nou ambasador britanic trebuia să sosească cu avionul în acea vineri şi urma să aibă loc o recepţie la care să participe întreg personalul. Puteau să rateze ocazia de a participa doi membri ai personalului său? Aşadar, trebuiau să plece după aceea şi să meargă noaptea pentru a ajunge la întâlnire. Ambasadorul a fost şi el informat despre planul de evadare şi s-a arătat extrem de reticent. Vedea că prima sa săptămână în funcţie avea să fie marcată nu de obişnuitele prezentări protocolare, ci de un uriaş scandal diplomatic, doi dintre subalternii săi fiind prinşi scoţând ilegal din ţară un spion. Putea fi misiunea cea mai scurtă din istoria Ministerului de Externe. Însă a fost redus la tăcere. Planul avea nevoie de aprobare politică, iar aceasta venise de la nivelul cel mai înalt.

Scoaterea unui agent din Rusia era operaţiunea cea mai riscantă cu putinţă. Un eventual flagrant delict putea avea urmări diplomatice catastrofale exact când prim-ministrul se străduia să îmbunătăţească relaţiile cu Gorbaciov. Drept urmare, decizia de a continua sau de a anula planul i-a revenit lui Margaret Thatcher însăşi. Problema era că, la momentul acela, ea nu se afla în Downing Street. Era în Scoţia, la Castelul Balmoral. Întreprindea una dintre vizitele regulate pe care le face orice premier reginei.

Conversaţia nu putea fi purtată la telefon, ca nu cumva să fie interceptată, aşadar, consilierul pe probleme externe al lui Thatcher, Charles Powell, a trebuit să se ducă de urgenţă la Heathrow, pentru a prinde avionul spre Aberdeen, şi apoi să ia o maşină până la Balmoral ca să ceară aprobarea pentru planul de salvare. La sosire, oamenii reginei nu au fost prea încântaţi când le-a explicat că nu le putea spune de ce venise şi care era urgenţa. În ciuda tuturor riscurilor, Thatcher nu avea îndoieli că planul de evadare trebuia pus în practică. „Avem o obligaţie şi nu-l vom dezamăgi”, a afirmat Thatcher. Planul de fugă fusese în permanenţă unul de mare risc. La Century House, erau persoane care credeau că îi aştepta o capcană. Supravegherea era intensă, se temeau ca nu cumva Gordievski să fi fost îngenuncheat şi să fie vorba de o provocare, precum arestarea americanului în cazul Penkovski, cu un sfert de secol în urmă.

Sâmbătă, în timp ce mergeau spre Leningrad, cele două maşini au fost întâmpinate de un minunat apus de soare. Cei doi ofiţeri au pornit alături de familiile lor, stăpâniţi de un amestec de fatalism şi de entuziasm. Ştiau că, fie că reuşeau, fie că eşuau, şederea lor la Moscova se încheia. Ruptura era inevitabilă, dar avea să se petreacă fie în timp ce realizau o evadare temerară, fie, mai probabil, în timp ce erau prinşi asupra faptului. Pesimiştii acordaseră planului şanse de reuşită de unu la 20. Totul trebuia să fie perfect. Şansele ca un lucru să nu meargă bine şi să dea peste cap tot programul sporeau. Au fost urmăriţi aproape tot drumul de vehicule de supraveghere. Trebuiau să ajungă la locul desemnat, din apropierea graniţei finlandeze, exact la momentul potrivit, nici prea devreme, nici prea târziu, aşa că, atunci când au avut timp, au vizitat o mănăstire, tot sub supraveghere. La ieşirea din

Leningrad, urmăritorii din oraş au predat ştafeta celor din provincie. Trebuiau să scape cumva de ei. Au avut noroc. Toate maşinile de pe autostradă au fost oprite timp de zece minute pentru a permite unui convoi de tancuri să treacă. Timpul trecea. După ce au trecut tancurile, şoferii au apăsat pe acceleraţie. S-a creat o distanţă între ei şi maşinile urmăritorilor, care încă se străduiau să iasă din coloana de maşini.

Două vehicule au ieşit de pe drumul principal şi au oprit într-un refugiu dintr-o zonă împădurită, pentru un picnic. Maşinile de supraveghere, acum disperate să-i prindă din urmă, au trecut în goană pe lângă ei. În timp ce despachetau cele necesare picnicului şi turnau ceai în ceşti, un vagabond urât mirositor a ieşit dintr-un şanţ. „Ce maşină?”, a zis el.

Joi noaptea, de teama unei arestări, Gordievski dormise cu uşile apartamentului său din Moscova baricadate. Vineri după-amiază, scăpase de urmăritori în drum spre gara din Leningrad. Miliţia era peste tot şi îi stârnise panică, după care îşi amintise că avea loc un mare festival. A dormit neliniştit în trenul de noapte şi, într-un târziu, a căzut din cuşetă după ce luase sedative. Apoi a luat un alt tren care l-a dus aproape de graniţă, după care a urmat o călătorie cu autobuzul şi în final o plimbare pe jos. Când a reperat locul stabilit, a aşteptat printre brazi înalţi, asaltat de ţânţari. Ajunsese mult prea devreme şi a mers în oraşul alăturat ca să-şi omoare timpul, după care s-a întors şi a băut o sticlă de bere, ascuns în iarbă. Acestea au fost cele mai grele clipe. În timp ce aştepta, l-a cuprins teama că ratase maşina. Ştia că aceasta nu avea să se întoarcă. A ieşit pe drum. „Încetează, e o nebunie”, şi-a spus şi s-a

dus din nou să aştepte în arşiţă, în tufăriş. În sfârşit, s-a auzit zgomotul maşinilor şi s-a uitat la oamenii care coborâseră. Pe unul dintre ei îl mai văzuse mâncând un Mars pe o stradă din Moscova.

Gordievski a fost aşezat în portbagajul Fordului Cortina (maşina cea mai mică dintre cele două) şi învelit într-o pătură termoizolantă, pentru a păcăli senzorii cu infraroşii. I s-a dat o sticlă în care să urineze şi câteva pastile cu efect calmant. A luat una imediat. Maşinile au pornit spre punctul de trecere a frontierei. Fiind maşini diplomatice, ar fi trebuit scutite de percheziţie. Cu o săptămână în urmă, existase un motiv de panică atunci când un ataşat militar britanic permisese să-i fie percheziţionat portbagajul, şi se temeau că astfel se stabilise un precedent. Dacă se solicita percheziţionarea, aveau să refuze şi să pornească înapoi spre Moscova. Mai târziu, cei din echipă aveau să îşi dea seama că uitaseră să încuie portbagajul. Nici un agent nu mai fusese scos cu succes din Rusia, de la începutul Războiului Rece. În acel moment, la Century House din Londra, consilierul Ministerului de Externe de pe lângă MI6, împreună cu cei mai importanţi membri ai personalului, îşi priveau ceasurile. „Doamnelor şi domnilor, sunt pe cale să treacă graniţa. Cred că ar fi bine să spunem o rugăciune.”

Cei din echipă au desfăcut o pungă de chipsuri cu brânză şi ceapă în timp ce aşteptau să le fie verificate documentele. Le-au dat câteva chipsuri şi câinilor care adulmecau maşinile în căutarea unor semne de viaţă, încercând cu disperare să-i deruteze. S-a apelat şi la o altă metodă neortodoxă. Una dintre cele două familii avea un copil şi îl luaseră şi pe el în călătorie. Scutecul copilului a fost schimbat pe portbagajul maşinii în care se afla

Gordievski. Înăuntru, întrucât nu putea să-şi scoată haina în spaţiul restrâns, Gordievski era asudat şi se chinuia să respire, în timp ce asculta fragmente de discuţii în limba rusă, rostite pe un ton oficial. În timp ce bariera părea gata să se ridice, a sunat telefonul din ghereta grănicerului. Acesta a mers agale să răspundă. S-a uitat la maşină. Apoi a pus telefonul în furcă şi a pornit din nou agale spre maşină. Daţi-mi alte documente, vă rog. Le-a verificat şi apoi s-a întors la gheretă. Bariera s-a ridicat şi cei din maşină au plecat răsuflând uşuraţi. Câteva clipe mai târziu, Gordievski a auzit ameninţătoarele şi deprimantele acorduri de început ale Finlandiei lui Sibelius, la radioul din maşină. Trecuse graniţa.

Dar panica l-a cuprins din nou, câteva minute mai târziu, când a simţit că maşina se opreşte şi apoi dă înapoi. S-a deschis portbagajul şi a văzut-o pe Joan privindu-l cu un zâmbet pe buze. Planul îi aparţinuse ei şi dăduse roade. Primele cuvinte ale lui Gordievski au fost: „Am fost trădat”. La opt kilometri de graniţă, în zona pe care încă o percepeau ca pe ţinutul nimănui, îl aşteptase o a doua echipă din care făcea parte şi Joan. Unul dintre ofiţerii care ajutaseră la realizarea rapoartelor de la Londra cercetase ruta, în timp ce el fusese chemat la Moscova chiar înainte de fugă, şi acum pregătise partea a doua a planului. Gordievski s-a schimbat în pădure. Dacă cineva încerca să vină spre ei cu maşina, ofiţerul avea să blocheze drumul cu autoturismul său. „Probabil că eşti foarte obosit, dar ne bucurăm atât de tare să te vedem”, a spus el în timp ce-i întindea mâna agentului la ale cărui rapoarte lucrase, dar pe care nu-l întâlnise niciodată personal. Gordievski i-a strâns-o, dar a rămas tăcut, căci povara a ceea ce se petrecuse îl apăsa încă.

Tot acolo mai aştepta şi o echipă din cadrul serviciului de informaţii danez. Gordievski a fost pus în portbagajul uneia dintre maşinile lor, care a pornit într-o direcţie, în vreme ce un ofiţer MI6 a luat cu el hainele vechi şi documentele, într-o pungă de plastic. De la un telefon public, a anunţat la Londra: „Mi-a plăcut mult partida de pescuit. A fost un adevărat succes. Şi avem un musafir.” Întotdeauna se luase în calcul şi faptul că era posibil să vină şi familia lui Gordievski odată cu el, iar afirmaţia privitoare la „un musafir” se bănuia că trebuia să transmită faptul că Gordievski venea singur, deşi nu era clar, la capătul celălalt al firului, dacă mai era încă un musafir pe lângă agentul lor. Maşinile care îl escortau pe oaspetele singuratic au mers spre nord, către Norvegia, fără oprire. Când au ajuns la cercul polar, soarele verii a dispărut pentru numai câteva ore înainte să răsară din nou. Într-un final, au ajuns în nordul Norvegiei şi, de acolo, un avion spre Oslo şi apoi Londra l-a dus pe Gordievski în noua sa patrie.

În dimineaţa aceea, Mihail Liubimov a sosit la gara din Zvenigorod, la timp pentru trenul de 11:13. Prietenul său nu a coborât din ultimul vagon după cum îi promisese. După un timp a verificat din nou orarul ca să vadă la ce oră plecau trenurile de la Moscova. Poate fusese vreo neînţelegere. A mai aşteptat puţin şi şi-a privit ceasul. Dar prietenul său nu a apărut. Liubimov a rămas singur pe peron. „Nu e uşor, când lucrezi toată viaţa alături de un om, să constaţi că e trădător”, avea să mediteze Liubimov, care va fi interogat în zilele următoare. „Nu a trădat doar Uniunea Sovietică, m-a trădat şi pe mine.” Cei doi prieteni nu aveau să se mai întâlnească şi nici să îşi mai vorbească vreodată.[783]

Evadarea a reprezentat o umilinţă pentru KGB. După trei–patru zile, se răspândiseră deja zvonuri şi bârfe prin sediu în legătură cu dispariţia viitorului rezident de la Londra. Însă nu s-a făcut nici un anunţ oficial.[784] Câteva zile mai târziu, noul ambasador britanic a fost chemat la Ministerul de Externe de la Moscova. Un oficial sovietic a scos o fotografie făcută cu numai câteva zile în urmă, în care apărea ambasadorul în uniformă completă de ceremonie, înconjurat de toată echipa sa de la ambasadă, în timp ce prezenta scrisorile de acreditare. Oficialul sovietic a pus degetul pe chipurile celor doi ofiţeri MI6 care îl scoseseră pe Gordievski din ţară. Ambasadorul a făcut pe nevinovatul, dar i s-a spus că cei doi, şi nu numai ei, trebuiau să părăsească ţara în 48 de ore.[785] Gordievski era liber, dar nu tras pe linie moartă. În a doua zi, în Marea Britanie, Chris Curwen, acum şef al MI6, a mers cu elicopterul la reşedinţa din Midlands în care fusese adăpostit Gordievski, pentru a-şi cunoaşte trofeul. Aerul pretenţios al conacului cu majordomi nu era pe placul lui Gordievski, care a fost dus apoi în Fort, baza de antrenament a Serviciului. Ofiţerul responsabil cu rapoartele, care aşteptase în Finlanda, şi mulţi alţii aveau să-l asculte mai bine de un an, pe când îşi va goli memoria de informaţii, vorbind despre documentele pe care le sustrăsese. Printre cei care supravegheau procesul erau şi alţi ofiţeri superiori, printre care vedetele în ascensiune ale lui Shergy, din Blocul Sovietic, Colin McColl şi Gerry Warner.

Margaret Thatcher a început să-l folosească ocazional pe Gordievski ca pe un consilier. La prima lor întâlnire, aceasta şi-a exprimat recunoştinţa pentru munca sa şi, apoi, a început să-l întrebe ce îi mai putea spune despre Gorbaciov, despre felul în care trebuia să trateze cu el şi

care erau punctele de presiune. (Singura întâlnire cu Thatcher care nu a mers bine a fost în 1989, când l-a întrebat pe Gordievski care credea că ar putea fi poziţia sovieticilor faţă de unificarea Germaniei, iar doamna prim-ministru, profund ostilă acestui lucru, nu a apreciat răspunsul lui Gordievski, cum că Moscovei i-ar fi fost greu să se opună.) Părerea nu i-a fost neapărat schimbată de Gordievski, dar acesta îi oferea muniţia şi încrederea necesare pentru a-şi stabili poziţia în legătură cu modul de abordare a Uniunii Sovietice şi a presiunilor care trebuiau făcute.

Au mai avut un vizitator la Fort, în septembrie, care a venit cu elicopterul. Bill Casey, aventurosul şef al CIA, a venit la Fort special pentru a-l vedea pe Gordievski. Reagan se pregătea să se întâlnească cu Gorbaciov la Geneva, la unul dintre summiturile superputerilor care dictau cursul Războiului Rece şi la care se dorea un progres în privinţa reducerii armamentului. Casey a stat în faţa lui Gordievski cu un carnet galben cu albastru, cu emblema CIA şi a notat totul, ca un şcolar conştiincios, până când a întrebat dacă poate înregistra. Americanul vorbea cu accent şi mormăia, ceea ce însemna că C, prezent şi el, trebuia ocazional să traducă. Venise să participe la o simulare.

– Dumneavoastră sunteţi domnul Gorbaciov, a spus el arătând spre Gordievski, iar eu sunt sunt domnul Reagan. Am vrea să scăpăm de armele nucleare şi începem cu un mare număr de arme strategice. Pentru a inspira încredere, vă vom oferi acces la Războiul Stelelor.

Ultima frază se referea la Iniţiativa de Apărare Strategică menită să contracareze rachete, sursa multor nelinişti ale sovieticilor.

– Ce părere aveţi? a întrebat Casey.

Gordievski s-a lăsat pe speteaza scaunului.

– Niet.

– De ce, de ce? a întrebat Casey.

– Nu am încredere în dumneavoastră. Nu o să ne daţi niciodată nimic, a răspuns Gordievski.

Din întâmplare, ultima întâlnire la care participase la Moscova avusese legătură cu viitoarele tratative de la Geneva şi, la aceasta, KGB-ul spusese că nu trebuiau să aibă încredere în SUA, deoarece acestea nu doreau cu adevărat să ajungă la o înţelegere reală.[786]

– Ce facem? a întrebat Casey.

Gordievski a explicat că vor fi crezuţi de Kremlin numai dacă renunţă la Războiul Stelelor. Imposibil, a spus Casey, acesta era proiectul preferat al preşedintelui. Gordievski, asemenea multor altora din MI6, a fost adeptul liniei dure şi a sugerat continuarea Războiului Stelelor, afirmând că Uniunea Sovietică nu avea să poată ţine niciodată pasul,

din punct de vedere tehnologic, şi că, într-un final, va trebui să cedeze. Ulterior, Gordievski urma să intre şi în Biroul Oval al Casei Albe pentru a-l întâlni personal pe Reagan şi apoi avea să-l întâlnească şi pe preşedintele George H.W. Bush.

Gordievski a fost vedeta unei conferinţe de la Century House, destinată oficialilor de la Whitehall, şi a discutat cu ofiţeri superiori din armată. Era un instrument valoros pentru consolidarea reputaţiei MI6. Anul de interviuri a generat un set de rapoarte extrem de detaliate. Un raport de 50 de pagini, intitulat „Percepţia sovietică asupra războiului nuclear", a avut o importanţă deosebită.[787] Până şi scepticii din Ministerul de Externe au ascultat cu atenţie. Rodric Braithwaite, tânărul soldat care stătuse cu căştile la urechi în pivniţa din Viena, la începutul anilor 1950, avansase în ierarhia Ministerului de Externe şi devenise ambasador în Rusia, spre sfârşitul Războiului Rece. Încă se îndoia de eficienţa organizaţiei în care refuzase să intre, dar înţelegea valoarea agentului-vedetă al acesteia. „Ceea ce descria Gordievski era acel fel de teroare cu care ruşii credeau că ne confruntăm noi", explica el. „Era un lucru pe care l-ai fi perceput dacă ai fi fost vreodată la Moscova, dar, dacă erai prim-ministru sau preşedintele, nu ai fi avut nici cea mai vagă idee. Te-ai fi gândit că aceşti oameni malefici încearcă să ne arunce mâine în aer şi nu ţi-ai fi pus niciodată problema că erau îngroziţi că mâine i-am putea arunca noi pe ei în aer." Nu atât originalitatea analizei lui Gordievski avea o mare influenţă, afirmă Braithwaite, cât provenienţa sa. Adesea, informaţiile procurate clandestin sunt preferate celor obţinute public; când vede scris „Strict secret" pe o hârtie, deseori cititorul presupune că trebuie să fie ceva adevărat şi mai adevărat decât informaţiile obţinute public. „Nu era nici un mister în

privinţa acestor atitudini ale ruşilor... [dar] acest lucru provenea dintr-o sursă pe care trebuiau s-o accepte, datorită situaţiei personale a lui Gordievski. Reagan şi Thatcher erau pregătiţi să asculte."[788]

Gordievski a rămas la fel de hotărât. Tot ce-l interesa era munca şi recuperarea familiei sale. Cea din urmă s-a dovedit a fi o problemă. Sovieticii nu au ştiut unde era Gordievski până când nu s-a hotărât MI6 să le spună, câteva săptămâni mai târziu. Londra nu era un loc potrivit, s-a decis, aşa că Gerry Warner s-a dus la Paris şi i-a cerut şefului staţiei să stabilească o întâlnire la un club select, cu un membru al ambasadei sovietice, care nu lucra pentru KGB. La scurtă vreme a sosit consilierul sovietic pe probleme ştiinţifice. Pe peluza îngrijită, i-a fost prezentat Warner. „Avem un mesaj pentru şeful staţiei KGB", a început Warner. Bărbatul s-a albit la faţă. „Îl căutaţi pe Gordievski. E la noi. Vrem să-i recuperăm familia." Bietul consilier a fost şocat. Răspunsul Moscovei a fost un „nu" hotărât. Gordievski a fost condamnat la moarte in absentia. Reunirea fostului KGB-ist cu familia sa a devenit o prioritate pentru guvernul britanic, chiar şi pentru premier, care avea să ridice cu regularitate această problemă în faţa lui Gorbaciov, la diverse summituri.

Presiunile aveau să dea roade în cele din urmă. Familia sa a sosit în Marea Britanie după ce Uniunea Sovietică se prăbuşise, în 1991, prin mijlocirea lui Rodric Braithwaite. Dar era prea târziu. Decizia de a nu-i spune soţiei sale că lucra pentru serviciul de informaţii britanic o protejase pe aceasta la interogatoriu. Dar, în acelaşi timp, îi sădise amărăciunea în suflet deoarece fusese minţită atâţia ani. L-a părăsit imediat ce a ajuns în Marea Britanie. Fiicele

sale abia şi-l mai aminteau.[789] Gordievski îşi respectase convingerile, dar viaţa sa personală avusese de suferit.

În timp ce Războiul Rece se apropia de neaşteptatul său sfârşit, MI6, asemenea lui Gordievski, îşi păstra scepticismul în privinţa lui Gorbaciov. Pe toată perioada Războiului Rece, considerase că unul dintre rolurile sale era să îi împiedice pe liderii politici să fie păcăliţi de vorbăria goală a sovieticilor. Exista o dorinţă anume de a forţa politicienii să accepte adevăruri incomode. „Toată lumea doreşte să aleagă calea mai uşoară şi întotdeauna te tentează, când cineva spune: «Sunt prietenul tău şi nu-ţi vreau răul», să accepţi acest lucru", afirmă Gerry Warner. „Dar, dacă ţi se spune tot timpul prin microfon, la ureche, că este complet neadevărat şi că îţi ţine un cuţit la spate şi că o să te lovească unde te doare mai rău, eşti mai puţin tentat să ai încredere în el. Şi acesta este felul în care cred că le-ar fi fost foarte uşor şi guvernului conservator şi celui laburist, pe perioada întregului Război Rece, să aleagă calea simplă dacă nu li s-ar fi amintit permanent ce se întâmplă." În timp ce politicienii şi, în special, prim-ministrul au început să investească mai mult în Gorbaciov şi în reformele sale, MI6 a continuat, cu îndrăzneală, să-şi îndeplinească rolul. Unii critici erau de părere că, mai degrabă decât să reflecte spionajul de la bază, era vorba de produsul unei culturi a MI6 adânc înrădăcinate, care făcea ca serviciului să îi fie greu să creadă că Uniunea Sovietică putea să se schimbe şi să fie altceva decât un inamic implacabil.

Motivele pentru a nu renunţa la poziţia intransigentă şi de a nu se încrede prea repede în Gorbaciov au fost furnizate de un defector chiar la sfârşitul Războiului Rece. Extrem

de speriat, Vladimir Pasecinik a luat legătura cu Ambasada Marii Britanii la Paris, cu prilejul vizitei sale în Franţa, din 1989. Ministerul de Externe s-a convins, până la urmă, că merita să-l scoată din ţară. Fiind om de ştiinţă implicat în programul sovietic de realizare a armelor biologice secrete, acesta a dezvăluit că URSS-ul lucra în secret la construirea de arme chimice şi biologice, precum VX, sarin şi ciumă, inclusiv la tulpini de virusuri menite să reziste la antibioticele din Occident. La început, rapoartele au fost primite cu o reticenţă uriaşă din partea Ministerului de Externe şi a Whitehallului, deoarece indicau faptul că Gorbaciov încălca angajamentele luate prin tratate. Preşedintele Comitetului Reunit pentru Informaţii, sir Percy Cradock, a venit să discute personal cu defectorul, pentru a se convinge de autenticitatea informaţiilor.[790] Cradock şi mulţi alţii din lumea spionajului se îndoiau că Gorbaciov chiar schimba Uniunea Sovietică, convinşi că reformele sale erau de suprafaţă şi nedându-şi seama de modul în care acestea aveau să înceapă să prindă elan, împingând evenimentele dincolo de ceea ce plănuise conducerea sovietică.

Primele cuvinte ale lui Gordievski rostite când ieşise din portbagaj – „Am fost trădat” – fuseseră şi ele de ajuns pentru a le da fiori celor din Serviciul Secret, care crezuseră că tocmai ieşiseră din pădurea de oglinzi a vânătorilor de cârtiţe. A apărut întrebarea nelipsită după fiecare operaţiune eşuată. Mai existase un trădător? Încă un Philby? A fost nevoie să treacă un deceniu pentru a înţelege că, într-adevăr, mai exista un trădător. Dar nu era britanic. În momentul în care Gordievski se întorcea de la interogatoriul ce avusese loc la Moscova, când fusese drogat, CIA-ul îşi urmărea cu încetinitorul propriul film de groază. Întreaga sa reţea de „active”, după cum îi numeau

lucrătorii mai cinici ai agenţiei, cădeau unul după altul în Uniunea Sovietică şi Europa de Est. Agenţii erau rechemaţi la Moscova, dispăreau de pe stradă sau sufereau „accidente”.

Le luase câţiva ani ca să scape de paralizia indusă de cazul Angleton, care împiedicase racolarea de spioni sovietici, dar, la începutul anilor 1980, agenţia strânsese o serie importantă de surse. Însă, poate că Angleton şi cei care îi împărtăşeau convingerile avuseseră dreptate, dintr-un anumit punct de vedere. După toată obsesia lor faţă de cârtiţa din propria ogradă, în cele din urmă, CIA-ul se va procopsi cu una la scurt timp după ce încetase căutarea.

Pe 16 aprilie 1985, ofiţerul CIA Aldrich Ames a intrat în ambasada sovietică de la Washington. Le spusese superiorilor săi că încearcă să racoleze un agent, dar el era, de fapt, trădătorul. La o a treia întâlnire, de pe 13 iunie, care avea loc într-un fast-food din Georgetown, Ames primea o sacoşă de cumpărături plină cu bani. Era extrem de bine plasat ca şef al contrainformaţiilor în divizia sovietică. El fusese cel care îl identificase pe Gordievski pentru CIA şi deţinea exact acelaşi post în agenţie ca şi acela ocupat mai demult de Philby, în MI6. Asta însemna că vedea toate dosarele şi cunoştea toţi agenţii.

Trădarea lui Ames părea să explice faptul că viaţa lui Gordievski atârnase de un fir de păr. Dar nu toată lumea era convinsă de acest lucru. Ames pretindea că nu dezvăluise identitatea nici unui agent până la prânzul din 13 iunie, moment în care Gordievski fusese deja rechemat

la Moscova. Dar ar fi putut dezvălui suficient încât să atragă suspiciuni asupra lui Gordievski şi acest lucru putea explica de ce acesta fusese interogat, dar nu şi arestat. KGB-ul ar fi putut avea doar o informaţie, nu dovezi concrete, situaţie similară cu a lui Philby de la interogatoriul iniţial din 1951, după fuga lui Burgess şi Maclean, când probele fuseseră puternice, dar în esenţă indirecte. Putea fi vorba şi despre faptul că unul dintre colegii mai abili ai lui Gordievski de la Londra remarcase că întocmise o mulţime de rapoarte în timpul vizitei lui Gorbaciov, dar fără a se întâlni multe persoane de contact. Un nou şef de divizie de la Moscova, care nu-l plăcuse niciodată pe Gordievski, putea să fi ordonat o investigaţie.[791]

Trădarea lui Ames nu a fost descoperită până în 1994. Gordievski şi Ames s-au cunoscut personal în 1989, la Langley, fără ca Gordievski să ştie că dădea mâna cu cel care ar fi putut să-l ucidă. Banii fuseseră motivul, două milioane de dolari în total. În vreme ce primii trădători britanici avuseseră motive ideologice, trădătorii CIA-ului erau, în principal, corupţi. Însă răul pricinuit era la fel de mare. La căderea Zidului Berlinului, în 1989, şeful diviziei sovietice a CIA a aflat totul de la CNN, deoarece nu mai avea agenţi care să-i raporteze despre ceea ce se petrecea.[792] Exact ca MI6, în anii 1950, CIA-ul era reticent la nivel instituţional să accepte ideea că ar putea fi infiltrat. Exact cum avertizase Angleton, era manipulat de agenţii dubli ai KGB-ului şi prin operaţiuni de inducere în eroare. Însă şi eşecul de a se ocupa de această problemă era o moştenire de la Angleton. Amintirea faptelor sale era atât de dureroasă, încât contrainformaţiile deveniseră un cimitir al carierelor şi nimeni, absolut nimeni nu voia să reia vânătoarea de cârtiţe. Rezultatul era inevitabil şi

catastrofal. Nu era vorba numai Ames. Cinci actuali sau foşti ofiţeri CIA îşi trădaseră ţara în deceniul de după plecarea lui Angleton.[793] Informaţiile şi contrainformaţiile îşi derulează activităţile într-o tensiune firească. Dacă una o domină pe cealaltă, atunci, la scurt timp după aceea, apar problemele. CIA-ul s-a afundat într-o permanentă stare de suspiciune internă, trezind neîncredere la Washington.

Philby şi Gordievski au marcat începutul şi sfârşitul Războiului Rece, unul de pe poziţia eroului şi celălalt de pe cea a personajului negativ. Racolarea unui agent din tabăra adversă este întotdeauna savurată din plin graţie ocaziilor pe care le oferă pentru dezvăluirea rapidă a secretelor inamicului şi pentru subminarea activităţilor acestuia. Însă, în cazul lui Gordievski, mai era vorba şi de sentimentul de răzbunare pentru trădarea care afectase aşa de mult MI6 cu câteva decenii în urmă. Mai existaseră câţiva spioni similari ca importanţă lui Gordievski, dar acele nume nu au fost niciodată dezvăluite, spun cei din interior. Aceştia susţin că, în decursul Războiului Rece, Serviciul Secret Britanic controla între 40 şi 80 de agenţi în Europa de Est şi în Uniunea Sovietică şi că a pierdut doar câţiva, printre care şi pe Penkovski.

„Viaţa de apoi” a lui Gordievski a fost mai fericită decât cea a lui Philby, în multe privinţe. I s-a acordat acel statut după care Philby tânjise, dar care nu-i fusese conferit niciodată. Locuia într-un oraş prosper de provincie, fără să ducă dorul ţării sale, ca Philby, şi fără complicaţiile sau îndoielile legate de acţiunile sale. La Moscova, prietenul lor comun, Mihail Liubimov, încă îşi comemorează vechiul camarad întâlnindu-se de ziua lui Philby cu văduva

acestuia şi cu alţii care l-au cunoscut. Grupul de vârstnici se adună în fiecare an, în fostul apartament al lui Philby, ca să bea votcă şi whisky în cinstea marelui spion. Însă, gustul pentru spionaj s-a risipit de ceva vreme. „Când mi-am început cariera, îmi plăcea foarte mult spionajul şi eram entuziast”, îşi aminteşte Liubimov cu nostalgie. „Însă, la finalul carierei, am fost dezamăgit. Am ajuns la concluzia că face mai mult rău decât bine.” Trădătorul se transformase în cel trădat.

Liubimov nu era de acord cu aceia care puneau semnul egal între trădarea lui Philby şi cea a lui Gordievski. „Este diferit, pentru că Philby nu a lucrat niciodată pentru MI6, de fapt”, afirmă el, recurgând la o logică pe care numai un spion o poate înţelege. „El a lucrat pentru Uniunea Sovietică. De multe ori, mi-a spus chiar el: „«Uite, ei mă consideră agent dublu. Nu sunt agent dublu. Am lucrat numai pentru Uniunea Sovietică.» Cum poate fi trădător dacă, de la bun început, a lucrat pentru comunişti? Ce a trădat? Gordievski e trădător. Acest lucru este clar, deoarece a lucrat pentru KGB, apoi a trecut de partea britanicilor.”[794] Gordievski nu dă prea mare importanţă acuzaţiilor de trădare. „Chestiunea trădării se ridică inutil, deoarece vorbim despre un stat criminal”, este răspunsul său. „Elementul cel mai criminal al statului criminal a fost KGB-ul. Era o bandă de infractori. Trădarea infractorilor a fost benefică pentru suflet.”[795]

A contat? Oare spionajul, minciuna şi trădarea au schimbat cu adevărat situaţia? Criticii susţin că tot ce a reuşit spionajul a fost să ridice temperatura, sporind suspiciunile care au alimentat Războiul Rece, în care armatele de ignoranţi se războiau noaptea. Cei care cred în spionaj

spun că acesta a schimbat situaţia, gestionând o stare de ostilitate reală şi periculoasă. „Riscul în timpul Războiului Rece şi faptul că Războiul Rece a început să meargă prost a fost o surpriză”, afirmă Scarlett. „Nimeni nu voia să fie surprins... serviciul de spionaj oferea informaţii, reducând din spaima de un atac-surpriză. Şi, pe măsură ce se derula Războiul Rece, a crescut convingerea că îi înţelegeam pe cei din tabăra adversă, lucru care a ajutat la gestionarea situaţiei şi a fost motivul principal pentru care am ajuns la final, fără a fi înfrânţi.”[796]

În mare măsură, efortul spionajului din timpul Războiului Rece era preventiv şi nu s-a recurs niciodată cu adevărat la el. Numărarea de tancuri sovietice era folosită pentru supravegherea activităţii inamicului şi pentru pregătirea unei reacţii în caz de război. Faptul că niciodată nu a fost nevoie de aceste informaţii de ordin tactic nu înseamnă că nu au fost importante pentru creşterea încrederii. La nivel strategic, fiecare tabără era disperată să-şi mascheze slăbiciunile şi să-şi afişeze forţa. Însă, nici una dintre ele nu a înţeles cu adevărat cum îi percepea cealaltă acţiunile şi modul eronat în care îi interpreta intenţiile. Nu erau înţelese greşit acţiunile unui stat, ci motivele acestora. Spionii, precum Gordievski, au ajutat, poate, la deschiderea unei ferestre spre realitatea de dincolo de discursuri şi au garantat transparenţa care a ajutat la prevenirea erorilor. Însă contribuţia lui Gordievski a apărut abia mai târziu; până la el, din punct de vedere strategic, se lucrase în orb. „Fiecare tabără avea o idee vagă în legătură cu capacităţile celeilalte, însă era o idee incertă şi, în mare măsură, denaturată în privinţa intenţiilor”, afirmă Rodric Braithwaite. Iar, dacă există ideea că acţiunile lui Gordievski au ajutat cu adevărat la detensionarea situaţiei prin faptul că acesta a dezvăluit

modul de gândire al inamicului (exact ca şi în cazul lui Penkovski, în timpul crizei din Berlin, în 1961), de ce nu ar fi valabil acelaşi lucru şi pentru Philby şi complicii săi care spionau pentru tabăra adversă? Răspunsul nu poate fi valabil doar pentru o tabără, şi nu şi pentru cealaltă. L-au ajutat, oare, Philby şi prietenii săi pe Stalin să-şi calibreze politica pentru a evita ostilităţile la începutul Războiului Rece şi să-şi calmeze paranoia în legătură cu o invazie a Occidentului? Este adevărat că niciodată nu au avut prea mare încredere în ei şi că informaţiile lor nu au fost exploatate la fel la Moscova, din cauza unui proces analitic şi de evaluare mai puţin riguros. Dar rămâne încă întrebarea dacă ar fi fost mai bine pentru ambele tabere să fi avut mai mulţi spioni în tabăra adversă. Unii s-au întrebat dacă deschiderea ar putea anula rolul spionilor, făcând din lume un loc mai sigur. „Era mult mai bine dacă ruşii ar fi văzut rapoartele Cabinetului de două ori pe săptămână. Poate n-ar fi ajuns să facă toate nenorocitele alea de presupuneri”, afirma, la un moment dat, secretarul personal al lui Harold Macmillan.[797]

Spionajul occidental risipise o cantitate considerabilă de energie în numărarea de rachete şi de tancuri, deseori exagerând cu precauţia, supraestimându-le numărul şi neînţelegând niciodată cu adevărat că greutatea maşinii de război sovietice masca un gol în economie, care scârţâia şi mai tare din cauza efortului. Uniunea Sovietică reuşise să fie la nivelul Occidentului în privinţa tehnicii militare, în anii 1970, dar nu a reuşit să ţină pasul în domeniul bunurilor de consum, lucru care le-ar fi dovedit oamenilor că viaţa în comunism era, cu adevărat, mai bună decât în capitalism. Şi apoi, până în anii 1980, cursa înarmărilor din epoca Reagan, cuprinsă în conceptul

Războiul Stelelor, a asigurat progresul SUA şi în acest domeniu şi nu în ultimul rând în mintea sovieticilor.[798]

Nimeni nu a prevăzut sfârşitul Războiului Rece spre finalul anilor 1980. În ciuda aşteptărilor, deseori spionii nu simt schimbarea. Meseria spionilor este să fure secrete. Însă prăbuşirea Uniunii Sovietice nu era un secret încuiat într-un seif. „Era de neconceput existenţa unei asemenea informaţii-bombă", afirmă Rodric Braithwaite. „Deoarece nici măcar ruşii nu ştiau ce aveau de gând sau ce urma să se întâmple."[799] Prăbuşirea Uniunii Sovietice a fost rezultatul unor curente sociale şi economice de lungă durată, ale căror mecanisme erau la vedere, dar care nu au fost niciodată înţelese pe deplin. Încercările lui Gorbaciov de a crea „socialismul cu faţă umană" au reprezentat o parte din acest motiv. Un alt motiv au fost evenimentele dintr-o ţară fără ieşire la mare, aflată la mii de kilometri distanţă, unde, în timp ce Serviciul Secret Britanic se confrunta cu ruşii, se derula ultimul capitol al Marelui Joc.

734 Această relatare este extrasă din interviurile cu Mihail Liubimov şi Oleg Gordievski.

735 Interviu cu Mihail Liubimov; Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev, Hodder & Stoughton, Londra, 1990, p. 453

736 Oleg Gordievsky, Next Stop Execution, Macmillan, Londra, 1995, p. 336

737 Helen Womack (editor), Undercover Lives, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1998, p. 190

738 Gordievski discută despre viaţa sa de familie şi despre motivaţiile sale într-un interviu cu dr. Anthony Clare, In the Psychiatrist's Chair, BBC Radio 4, 1995, IWM 15628

739 Womack (editor), Undercover Lives, p. 188

740 Rufina Philby, Mikhail Lyubimov şi Hayden Peake, The Private Life of Kim Philby, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 290; Womack (editor), Undercover Lives, p. 184

741 Interviu cu Oleg Gordievski

742 Scrisoare de la Oleg Gordievski către The Times, 18 august 2008

743 Interviu cu Oleg Gordievski

744 Ibid.

745 Gordievsky, Next Stop Execution, pp. 198–206

746 Ibid., p. 219

747 Singura ocazie în care Gordievski a discutat public despre aceste îndoieli a fost cu prilejul unui interviu cu dr. Anthony Clare, In the Psychiatrist's Chair, BBC Radio 4, 1995. De asemenea, informaţii confidenţiale.

748 „Literary world applauds Rushdie knighthood', Guardian, 16 iunie 2007, http://www.guardian.co.uk/society/2007/jun/16/books.politics

749 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

750 Vezi „MI6 versus KGB/FSB: The Battle in Moscow', 30 ianuarie 2006, Axis Information and Analysis, http://www.axisglobe.com/article.asp?article=634

751 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

752 Gordievsky, Next Stop Execution, p. 239

753 Interviu cu Oleg Gordievski

754 Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, Instructions from the Centre, Sceptre, Londra, 1993, p. 77

755 Christopher Andrew, The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5, Allen Lane, Londra, 2009, pp. 441 şi 712

756 Ibid., p. 724 are detaliile despre livrare

757 Interviu cu Eliza Manningham-Buller pentru Desert Island Disks, BBC Radio 4, 23 noiembrie 2007

758 „War secrets pigeon trainer dies”, site-ul BBC News, 1 aprilie 2004, http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/northamptonshire/3589853.stm

759 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

760 Interviu cu sir Stephen Lander pentru BBC TV, 2009

761 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

762 Interviu cu dame Stella Rimington pentru BBC TV, 2009

763 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

764 Ibid.

765 Andrew, Defence of the Realm, pp. 716–720

766 Gordon Barrass, The Great Cold War, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 278

767 Citat în Andrew şi Gordievsky, Instructions from the Centre, pp. 31–33

768 Ibid., p. 122

769 Ibid., pp. 45 şi 129

770 Barrass, Great Cold War, oferă cea mai bună analiză despre Ryan şi Able Archer, pp. 299–300

771 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

772 Informaţii confidenţiale

773 Barrass, Great Cold War, pp. 304–305

774 Interviu cu un fost analist al CIA, care, la vremea aceea, cunoştea foarte bine informaţiile

775 Citat în Barrass, Great Cold War, p. 305

776 Milt Bearden şi James Risen, The Main Enemy, Century, New York, 2003, p. 47; reacţia britanicilor provine din informaţii confidenţiale.

777 Gordievsky, Next Stop Execution, p. 310

778 Ibid., p. 311

779 Margaret Thatcher, The Downing Street Years, HarperCollins, Londra, 1993, pp. 87 şi 461

780 Gordievskyi, Next Stop Execution, p. 328

781 Ibid., p. 343

782 Informaţii confidenţiale

783 Interviu cu Mihail Liubimov

784 Informaţii confidenţiale

785 Bryan Cartledge, interviu acordat British Diplomatic Oral History Programme, Churchill College, Cambridge. Disponibil la

www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Cartledge.pdf

786 Interviu cu Oleg Gordievski şi foşti oficiali britanici

787 James Adams, The New Spies, Pimlico, Londra, 1995, p. 35

788 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009

789 Interviu al lui Gordievski pentru dr. Anthony Clare, In the Psychiatrist's Chair, BBC Radio 4, 1995

790 Informaţii confidenţiale

791 Ibid.

792 Bearden şi Risen, Main Enemy; Tim Weiner, Legacy of Ashes, Allen Lane, Londra, 2007, p. 416

793 James Robarge, „Deceptions: James Angleton and CIA Counter-intelligence", Journal of Intelligence History, vol. 3, nr. 2, iarna 2003

794 Interviu cu Mihail Liubimov

795 Autorul a menţionat fiecare comentariu pe care şi l-au făcut cei doi. Aceştia nu au discutat direct.

796 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

797 Citat în Philip Knightley, The Second Oldest Profession, W.W. Norton, New York, 1987, p. 285

798 Profesorul Stephen Kotkin, „Soviet Capitulation”, prelegere ţinută la London School of Economics, 20 mai 2010

799 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009

CAPITOLUL 8

CÂMPIILE AFGHANE

Aşa cum procedaseră un secol şi jumătate, spionii britanici îşi croiau drum prin regiunea neprimitoare care lega Pakistanul de Afghanistan. Caii şi catârii cu ajutorul cărora un Rudyard Kipling deghizat trecuse graniţa fuseseră înlocuiţi de automobile Land Rover solide, pline de noroi. Dar tot îţi lua cea mare parte din zi să străbaţi dealurile şi

să ocoleşti munţii din Peshawar. Aceasta era pustietatea fascinantă în care se desfăşurase Marele Joc al secolului al XIX-lea şi unde începuse lungul duel între serviciul de informaţii britanic şi cel rus. Apoi, spionii britanici, care operau în afara birourilor lor din Peshawar, Kabul şi Kandahar, ajunseseră să ameninţe, să mituiască şi să facă înţelegeri cu şefii de triburi pentru a-i ţine departe pe ruşi de cufărul imperial cu comori, India. „S-a recurs la toate felurile şi categoriile de oameni, din clasa de sus şi din cea de jos, bogaţi şi nevoiaşi, mullahi şi criminali, tâlhari, fugari, oricine”, afirma un ofiţer despre activitatea serviciului de informaţii de la vremea aceea.[800] Tăcutul complex împrejmuit, din capitala afghană Kabul, cunoscut drept cimitirul britanic, continuă să stea mărturie a costurilor umane implicate de ambiţiile imperiale, prin toţi cei care au căzut în timp ce garnizoanele izolate erau copleşite de valurile de mujahedini mânaţi în luptă doar de convingerile religioase. În februarie 1980, succesorii spionilor trecutului soseau hotărâţi să se asigure că ruşilor le era întoarsă favoarea.

În marea parte a secolului al XX-lea, Afghanistanul fusese un loc uitat de lume, situat departe de linia întâi a spionajului şi a Războiului Rece. Dar, la începutul anilor 1980, a fost din nou împins în centrul geopolitic şi al intrigilor. Războiul Rece era doar cel mai recent dintre numeroasele „războaie ale altora”, ce se purtau pe dealurile şi în câmpiile Afghanistanului.

Cu şase săptămâni înainte ca automobilele Land Rover să înainteze anevoios pe terenul greu accesibil, maşina de război sovietică pătrunsese energic în Afghanistan. Acum, mai mulţi şefi de triburi, cunoscuţi sub numele de loya

jirga, îi aşteptau pe doi ofiţeri MI6. Şefii de trib se adunaseră în curtea unei şcoli, o clădire prăfuită, ridicată din chirpici, pentru a primi veşti de la oaspeţii lor britanici. Localnicii stăteau în şir, chipurile mai tinere şi mai hotărâte pe flancuri, iar cele mai liniştite, cu bărbi lungi şi albe, în mijloc. Gerry Warner, care devenise controlor responsabil de regiune al Serviciului Secret Britanic cu numai şase luni înainte, li s-a adresat prin intermediul unui interpret, sub privirile şefului staţiei din Pakistan. Londra şi Washingtonul deciseseră că aveau să se împotrivească agresiunii sovietice. Dar nu direct, ci prin intermediul bărbaţilor din faţa lui Warner, a fiilor, a fraţilor şi a verilor acestora. Cu ce preţ? se întreba el. „Vrem să vă ajutăm. Dar, dacă vă ajutăm, vreau să mă asigur că înţelegeţi ce presupune asta. Dacă vă acordăm ajutor, veţi putea lupta mai mult timp, dar mulţi dintre tinerii voştri vor fi ucişi. Şi nici aşa nu cred că puteţi câştiga acest război”, le-a spus. Mulţimea strânsă a început să murmure şi apoi a luat cuvântul barba cea mai lungă. „Vă suntem recunoscători pentru ajutor”, a explicat bărbatul, prin intermediul interpretului. „Dar noi vom lupta chiar şi fără acest ajutor. Şi ruşii vor pleca în zece ani.” Se înşela. Aveau să plece după nouă.

Sovieticii invadaseră Afghanistanul după ce o succesiune de lovituri de stat îl aduseseră, într-un final, la putere pe Hafizullah Amin, un comunist convins despre care KGB-ul crezuse (în mod eronat) că ar putea fi agent CIA. Luaseră hotărârea de a-l asasina, dar nici otrava şi nici lunetiştii nu păruseră să dea rezultate. Un ilegal al KGB-ului fusese infiltrat în palatul prezidenţial ca bucătar, cu misiunea de a încerca să-l otrăvească, dar nu a avusese sorţi de izbândă.[801] Într-un final, s-a decis asasinarea sa ca parte a unui plan mai cuprinzător de atac frontal asupra ţării sale.

La Moscova, Kim Philby privea îngrozit. „Era obligatoriu să se recurgă la opţiunea militară?”, îi scria prietenului său Graham Greene. „Nu ar fi avut acelaşi rezultat un kinjal[802] aruncat de după o perdea?”[803] Invazia era o decizie care avea să contribuie, nu în mică măsură, la prăbuşirea Uniunii Sovietice, la sfârşitul Războiului Rece şi la începerea noului război împotriva terorismului. Afghanistanul a marcat trecerea spre o nouă epocă.

Pentru cei de la Londra şi de la Washington implicaţi în Războiul Rece, invadarea Afghanistanului era o şansă ce nu trebuia ratată. Ofiţerii CIA începuseră să se pregătească cu un an înainte. Un ofiţer superior se adresase personalului din Islamabad, în august 1978, spunând că, atunci când văzuse că un regim sprijinit de sovietici ajunsese la putere printr-o lovitură de stat, îi spusese soţiei sale: „Draga mea, comuniştii ăia nemernici n-o să-şi bată joc în felul ăsta de Afghanistanul nostru. O să răstorn regimul ăsta afurisit.” Le-a spus celor patru membri ai echipei CIA să ia legătura cu rezistenţa afghană în formare, cu grupurile de mujahedini, ca să vadă ce hram poartă.[804] La mijlocul anului 1979, fusese iniţiat un program prin care se oferea sprijin umanitar şi se încuraja propaganda antisovietică. La jumătatea lunii decembrie, înainte de invazia sovietică, cu prilejul întâlnirii unor oficiali de la vârf, printre care vicepreşedintele SUA, se hotărâse că Statele Unite vor „analiza împreună cu Pakistanul şi Marea Britanie posibilitatea de a îmbunătăţi finanţarea, înarmarea şi comunicarea forţelor rebele, pentru a le îngreuna sovieticilor, pe cât de mult posibil, continuarea eforturilor... Vom încerca să înteţim propaganda şi presiunea asupra sovieticilor de pretutindeni. Le vom recomanda aliaţilor noştri europeni să-şi încurajeze presa să acorde mai multă atenţie subiectului.”[805] Bătăliile

decisive ale Războiului Rece fuseseră purtate nu în Europa, ci, prin intermediari, în ţările în curs de dezvoltare, din Congo şi Cuba până în Vietnam, iar acum, ca rezultat al invaziei, până în Afghanistan, care se pregătea să fie măturat de furtuna stârnită de superputeri. De asemenea, Afghanistanul avea să le ofere Călăreţilor de cămile din MI6 ocazia de a participa la una dintre acţiunile lor sub acoperire cele mai agresive şi mai directe.

Prim-ministrul a luat un elicopter spre una dintre taberele de refugiaţi, dincolo de graniţa cu Pakistanul, hotar pe care îl trecuseră milioane de afghani. Discursul avea să-i fie întrerupt când afghanii s-au ridicat în picioare. „Allahu Akbar", strigau ei către Doamna de Fier. Margaret Thatcher era profund îngrijorată de ideea că, dacă ajungea să controleze Afghanistanul, Uniunea Sovietică putea să pătrundă prin Iran spre Golf şi să blocheze accesul la zăcămintele de petrol. Invazia confirmase tot ceea ce îşi imaginase ea despre pericolele politicii de detensionare a relaţiilor cu sovieticii. „Cunoşteam bestia", avea să spună ea. Premierul britanic şi-a exprimat admiraţia faţă de refugiaţi, pentru refuzul lor de „a trăi într-un sistem comunist păgân, care încearcă să [le] distrugă religia şi independenţa".[806] Acasă, Serviciul Secret analiza opţiunile. În cele din urmă, americanii au decis să le furnizeze arme mujahedinilor. Stansfield Turner, precautul director al CIA din timpul administraţiei Jimmy Carter, care fusese numit pentru a face curat în agenţie după scandaluri şi investigaţiile realizate de Congres, îşi făcuse iniţial griji din pricina eficienţei şi a moralităţii unei asemenea operaţiuni, până când fusese convins de subalternii săi adepţi ai unei abordări mai agresive. „Într-un final, m-au convins că gherilele s-ar fi luptat chiar dacă ar fi avut doar puşti britanice Enfield din Primul Război Mondial."[807] Ministerul

de Externe britanic şi, cel puţin la început, şi Ministerul Apărării s-au arătat reticente. „Au trebuit obligate să coopereze”, îşi amintea un oficial.

Şeful MI6, în acel moment, Dickie Franks, care fusese controlorul lui Greville Wynne, a organizat un dineu pentru presă. Le-a explicat că mujahedinii erau, de fapt, „luptători pentru libertate”, nu „rebeli”, aşa cum îi prezentau sovieticii. Prioritatea o constituiau informaţiile, de data asta nu strângerea lor, ci întipărirea unor anumite informaţii în mintea opiniei publice. Toată lumea fusese martora pierderii sprijinului publicului american în problema Vietnamului, când fotografiile din război au fost date publicităţii, ajungând în casele tuturor. De data aceasta se dorea, de la bun început întipărirea unei perspective globale asupra conflictului. Ceea ce conta cu adevărat era televiziunea. Nimic nu era mai viu şi mai evocator decât imaginea trecătorii Khyber şi a asprilor soldaţi-ţărani rezistând în faţa armelor şi a forţei ursului sovietic. Problema era accesul la acea ţară fără ieşire la mare. La începutul anilor 1980, s-a sugerat că se puteau găsi afghani care să fie dotaţi cu camere video de mici dimensiuni, mai degrabă decât cu cele greu de manevrat folosite în cinematografie, şi pe care le puteau introduce în ţară. Când s-a făcut acest lucru, un studiou de film din East End, Londra, a convertit filmul video realizat de camerele mai mici. În imaginea tremurată se vedea un avion de luptă sovietic MiG spulberând un sat, pe fundalul albastru al cerului. Abia dacă se vedeau fugind femei şi copii. Imaginile au făcut înconjurul lumii. MI6 s-a folosit de contactele sale din ţările musulmane pentru a răspândi fotografiile şi pentru a menţine conflictul pe prima pagină a ziarelor. Însă calitatea acestor fotografii era relativ slabă şi imediat editorii au cerut o calitate mai bună. Jurnalişti

bine-cunoscuţi aveau să înceapă să facă ei înşişi lungi drumeţii printre dealuri, în special Sandy Gall, de la postul britanic ITN, care a călătorit călare în timp ce pe deasupra capului îi treceau avioane ruseşti. „Până acum, Occidentul a stat pe margine şi nu a făcut nimic ca să-i ajute pe afghani", i-a spus un comandant afghan. „Nu avem de la occidentali decât vorbe, nu fapte."[808]

Îmbrăcat în haine afghane, omologul american al lui Gall, Dan Rather, a mers pentru prima oară în acea ţară în 1980, ca trimis al CBS News. Reportajul său a fost urmărit la Washington de către un congresmen texan, Charlie Wilson, care, în afară de faptul că se bălăceau mereu în jacuzzi, în compania unor fete frumoase, şi se droga cu cocaină, era şi membru al Subcomitetului pentru Alocarea de Fonduri pentru Apărare, din cadrul Congresului, care finanţa operaţiunile secrete. Şi-a întrebat personalul câţi bani se cheltuiau în Afghanistan. Cinci milioane de dolari, au spus ei. „Dublaţi suma", a răspuns Wilson.[809] Pentru Wilson şi o parte dintre ofiţerii CIA, Afghanistanul era o misiune uşoară. Era şansa de a ucide mulţi sovietici, şansa de a se răzbuna pentru rana deschisă din Vietnam, nici mai mult, nici mai puţin. Pentru asta era nevoie de arme şi de pregătire. Şi de o bază din care să opereze.

Oraşul Peshawar, aşezare prăfuită şi primejdioasă, capitala Provinciilor de frontieră din nord-vest ale Pakistanului, reduta spionilor şi a aventurierilor, era căminul figurilor politice importante din rândurile mujahedinilor afghani. Cei şapte din Peshawar, după cum erau numiţi şi care, aproape fără excepţie, se dispreţuiau şi se duşmăneau neîncetat, aveau să fie canalele de acces pentru bani şi arme. Apoi, aceştia le distribuiau comandanţilor lor de pe

teren, care îşi aveau baza în satele şi triburile din zonă. Şase dintre cei şapte lideri politici erau paştuni, tribul care trăia de o parte şi de alta a graniţei dintre Pakistan şi Afghanistan şi care era mai apropiat de Pakistan şi de agenţia de informaţii militare a acestuia, ISI. Şeful ISI, generalul Akhtar Abdur Rahman, era paştun. Un singur lider, Burhanuddin Rabbani, fost profesor de drept la Universitatea din Kabul, nu era paştun. Era tadjic, grupul care dădea cam o treime din populaţia afghană. Pakistanul era cheia războiului secret. Succesul mujahedinilor depindea de adăpostul oferit şi de taberele de antrenament de dincolo de graniţă. Preşedintele Pakistanului, Zia-ul-Haq, venise la putere printr-o lovitură militară şi era profund religios şi dedicat operaţiunii, dar, în acelaşi timp, chibzuit în abordarea sa. „Apa din Afghanistan trebuie să fiarbă până la temperatura necesară", le spunea oficialilor săi de la vârf. Dacă era prea fierbinte, sovieticii puteau decide să pedepsească Pakistanul.[810] Voia să controleze felul în care erau distribuite roadele generozităţii CIA-ului şi cine beneficia de acestea. Totul avea să se realizeze prin intermediul ISI.

Gulbuddin Hekmatyar, bărbatul cu părul şi ochii negri ca tăciunele, era un fundamentalist necruţător şi violent. Când l-au privit în ochi, americanii au văzut în el o aversiune nedisimulată. Cu toate acestea, a primit mai mulţi bani şi arme de la americani decât oricine altcineva. Motivul era simplu. Era cel mai agresiv când venea vorba de a omorî sovietici şi era preferatul ISI şi al preşedintelui Pakistanului. CIA încercase să-şi creeze propriile contacte doar începând din 1978 şi, astfel, era dependent de ISI (deşi MI6 le prezenta un om pe nume Abdul Haq, bine primit de americani şi de mass-media, care îl poreclise „Hollywood Haq" pentru că era foarte telegenic).[811]

Lungi caravane de cămile şerpuiau prin Afghanistan transportând arme. La început erau, în general, arme mici, de provenienţă sovietică, pentru ca originile acestui program să nu poată fi descoperite. Mari cantităţi de arme provenite din Egipt erau transportate la Karachi, în Pakistan, şi apoi duse cu camionul peste graniţă, de către ISI, ca să fie transportate în partea cealaltă (catârii erau atât de importanţi, încât sovieticii îi aveau ca posibilă ţintă şi, drept reacţie, CIA le trimitea alţii).[812] Cu greu putea trece drept cea mai secretă operaţiune din lume, dat fiind că implica mii de oameni. Mujahedinii erau antrenaţi şi racolaţi din amplele tabere de refugiaţi, patru din apropiere de Peshawar şi trei în jurul oraşului Quetta. De asemenea, prin grija CIA-ului, vor primi hărţi detaliate din satelit ale poziţiilor sovietice.

Când ofiţerii CIA care se ocupau de program vizitau Century House, trebuiau să-şi ascundă întotdeauna surprinderea provocată de starea proastă a sediului partenerilor lor. Numai după ce ajungeau la un anume nivel, ofiţerilor britanici li se permitea să aibă draperii şi un birou care măcar vag părea din lemn. Cu toate acestea, britanicii se străduiau să păstreze aparenţele. Unora dintre ofiţerii CIA de nivel înalt li se păreau un pic obositoare prânzurile şi cinele în vechile cluburi şi vizitele la croitor din timpul vizitelor la Londra. Ei voiau să treacă la treabă. Ofiţerii britanici erau sinceri când spuneau că nu pot contribui cu bani. Puşculiţa era, în cea maimare parte a timpului, goală. Putem ajuta cu altceva? întrebau. Marea Britanie furniza câteva arme şi chiar şi haine de iarnă din depozitele Ministerului Apărării, ale căror nasturi cu însemnele regimentelor fuseseră scoşi. Şi muniţie? a întrebat un american. Mai exact, era nevoie de muniţie de calibrul .303 pentru vechile carabine britanice Lee-Enfield.

Arma fusese introdusă în 1895, când Marea Britanie ajunsese în Afghanistan prima oară, şi a rămas de nădejde pentru mulţi luptători mujahedini, în parte datorită fiabilităţii sale. Omul de la CIA a explicat că cercetaseră întreaga lume după muniţie şi se întreba dacă Marea Britanie avea în stoc, dat fiind că fusese arma standard în zilele imperiului. MI6 a verificat la Ministerul Apărării. Au spus că aveau 2,25 de milioane de cartuşe, dar, dat fiind că era o armă de rezervă, le puteau da doar câteva mii. Au urmat negocieri. Când reprezentantul CIA a trecut prin oraş, câteva luni mai târziu, şi a verificat stadiul rezolvării problemei, britanicii au spus, plini de mândrie, că strânseseră o jumătate de milion. Mulţam, a răspuns tipul de la CIA, gândindu-se că imperiul nu mai era ce fusese pe vremuri.[813] Pe lista sa de cumpărături erau trecute 400 de milioane de cartuşe. Războiul secret al CIA trebuia purtat pe o scară inimaginabilă anterior şi nimeni nu putea concura cu acesta în materie de resurse. Cu o altă ocazie, un ofiţer MI6 i-a explicat omologului său din CIA că nu existau destule detectoare de mine pentru a garanta un anumit traseu destinat transportului de provizii. „Câte v-ar trebui?”, a întrebat ofiţerul CIA. „Zece ar fi multe?”, a fost răspunsul celui de la MI6. CIA a oferit 25. Costau numai 300 de dolari bucata.[814] Programul afghan al CIA-ului avea să devină, până la urmă, o operaţiune de 700 de milioane de dolari pe an, umilind bugetul total nu numai al MI6, ci chiar pe cel al tuturor agenţiilor de informaţii britanice la un loc.

La începutul conflictului, Gerry Warner îi ceruse ofiţerului administrativ, un fost soldat, să-l caute pe cel mai bun comandant să-l sprijine. „Vreau să-l găseşti pe Napoleon cât încă este colonel de artilerie”, îi solicitase Warner. Deşi, prin amploarea sa, efortul americanilor îl lăsa cu mult

în urmă pe cel al Marii Britanii, MI6 a izbutit să realizeze lucruri care americanilor nu le reuşiseră din cauza limitei clar trasate de la Washington. Se luase decizia că americanii nu trebuiau să se întâlnească faţă în faţă cu sovieticii pe teren. Un astfel de caz ar fi dus la riscul de izbucnire a unui război, aşa că personalului CIA îi era interzis să intre în ţară. În schimb, britanicilor le era permis să intre şi să iasă; în acelaşi timp, aceştia nu aveau aceleaşi relaţii tensionate cu Pakistanul ca CIA. Aşa că au încercat să găsească o nişă. Ofiţerul administrativ al lui Warner analiza rapoartele de pe teren şi intercepta comunicaţiile sovieticilor. A studiat întreaga hartă, inclusiv pe unele persoane care luptau în Helmand, dar îi tot atrăgea atenţia liderul unei gherile care le crea probleme sovieticilor. Importanţa lui Ahmad Shah Massoud nu stătea numai în abilităţile lui de luptător, ci şi în zona în care se făcea nevăzut după fiecare atac asupra sovieticilor. Valea Panjshir, care începea la doar 80 de kilometri nord-est de Kabul şi se întindea pe o suprafaţă totală de aproape 160 de kilometri pătraţi, era căminul lui Massoud. Un râu străbătea şerpuitor valea, mărginit fiind de o potecă prăfoasă, iar apoi, de o parte şi de alta se întindeau câmpuri înverzite, care găzduiau aproape 150 000 de persoane. Sovieticii căutau prin toate satele în încercarea de a-i lăsa fără sprijin pe mujahedini, dar fără succes. Importanţa strategică provenea de la vecinătatea cu autostrada Salang, care înainta prin vale. Pe aici se realizau trei sferturi din transportul pe uscat de provizii al sovieticilor spre Kabul. Aceasta era ţinta perfectă pentru acţiunile fulgerătoare de gherilă.

Ghidul a întâmpinat patru britanici în holul unui hotel din Peshawar. Fratele lui Massoud îi ceruse să-i ducă în Pajshir. I-au spus şi lui, şi tuturor celorlalţi pe care îi vor

întâlni că erau jurnalişti independenţi, care făceau reportaje despre suferinţa civililor afghani. Însă ghidul, care studiase la academia militară, remarcase că, după comportament şi înfăţişare, bărbaţii erau mai degrabă soldaţi. Au călătorit timp de cinci zile, în special noaptea, înaintând rapid, însoţiţi de cai de povară care le cărau echipamentul. Ziua, arşiţa din câmpii era insuportabilă; noaptea, în munţi, frigul pătrundea dincolo de straturile cele mai groase de haine. În ciuda pregătirii, oamenii se chinuiau să ţină pasul cu ghidul lor, iar o serie de probleme intestinale i-a încetinit şi mai mult. Din când în când, treceau atât de aproape de soldaţii sovietici încât îi auzeau vorbind. Uneori erau observaţi şi se porneau rafale de gloanţe. Niciodată nu ripostau şi îşi continuau drumul. Când, în sfârşit, au ajuns la Massoud, din felul în care au fost primiţi şi din teancurile de bani pe care le-a remarcat, ghidul şi-a dat rapid seama că aceşti oameni nu erau jurnalişti obişnuiţi.[815]

Primele echipe de britanici care s-au dus să se întâlnească cu Massoud, având acoperirea că sunt jurnalişti, s-au simţit uşurate să vadă că acesta este receptiv, în parte pentru că se simţea înşelat de operaţiunea CIA-ISI. „Massoud îşi înfrunta duşmanul cu mâinile goale”, afirmă Abdullah Anas, unul dintre comandanţii săi.[816] Massoud s-a plâns că pakistanezii îl păcăliseră, lăsându-l fără arme. „În fiecare cutie, stratul de sus e cu ceea ce am cerut noi. Apoi, dedesubt, pun modele vechi”, i-a spus el unui jurnalist britanic (autentic) venit în vizită. „Ne cumpărăm singuri armele, din donaţiile muncitorilor din Kabul şi din banii de pe smaralde. Pe celelalte le capturăm de la ruşi.” Primei echipe britanice sosite îi explicase că a nevoie nu de arme obişnuite, ci de pregătire militară specializată şi de provizii.

Britanicii veniţi au fost duşi, nu după multă vreme, să-l întâlnească pe Massoud, care folosea un jeep rusesc capturat, cu găuri de gloanţe în parbriz şi cu radioul mergând pe BBC World Service. Massoud avea să fie transformat într-un personaj aproape legendar, un Che Guevara al Orientului, imagine a cărei valoare o înţelegea şi pe care şi-o cultiva cu grijă. Provenea dintr-un mediu favorizat şi era educat, frecventase liceul din Kabul, unde învăţase limba franceză. Bărbatul slăbuţ, cu barbă rară, avea un fel de a fi calm, liniştit, aproape felin, şi rareori se enerva. Era un tactician priceput şi învăţa de la marii gânditori ai războiului de gherilă, inclusiv de la Che şi de la Mao Zedong. Era profund religios, colabora întotdeauna îndeaproape cu mullahii, în ceea ce el numea războiul sfânt. Însă nu era la fel de radical ca alţi comandanţi, precum Hekmatyar, cu care începuse un lung război în anii 1970, când oamenii celui din urmă nu i se alăturaseră într-o revoltă, cum căzuseră de acord. Massoud abia plecase definitiv din vale, mutându-se dintr-un sat în altul în fiecare noapte, de obicei dormind sub un copac sau, uneori, într-o peşteră. Puterea îi era, în acelaşi timp, şi slăbiciune. Pe teritoriul său din Panjshir, cerea sprijin necondiţionat şi inspira o loialitate aprigă; în alte părţi era perceput ca aparţinând prea mult unui singur loc şi unui grup etnic pentru a putea fi un lider al naţiunii.

Cei patru bărbaţi care au ajuns în Panjshir făceau parte dintr-o misiune anuală pe care începuse s-o organizeze MI6. SAS ar fi dorit să se implice, dar se considera că este prea periculos ca soldaţii britanici să străbată ţara. Dacă erau capturaţi, nu puteau nega prezenţa acestora în Afghanistan. Aşa că MI6 şi-a consolidat capacităţile paramilitare existente, făcând rost de efective suplimentare, constând în soldaţi „oficial” trecuţi în

rezervă, dar care, de fapt, erau disponibili pentru operaţiuni speciale. Soldaţii cu calităţile potrivite erau intervievaţi într-un hotel din Londra, li se ofereau documente de identitate false şi pregătirea necesară în tehnicile de spionaj. O echipă formată din şapte–opt ofiţeri MI6 şi efective suplimentare mergeau, în mod normal, de două ori pe an în Afghanistan, înaintând prin Chitral, până la capătul provinciei Panjshir, pe jos şi călare, purtând shalwar kameez, costumaţia localnicilor pentru a trece pe cât posibil neobservaţi. În timpul vizitelor, îi învăţau şi engleză pe oamenii lui Massoud, precum Abdullah Anas. A fost înfiinţată o bază de pregătire secretă, într-o vale îngustă din Panjshir, unde se găsea şi o peşteră mare. Noaptea, comunicau cu Londra, cu ajutorul telefoanelor prin satelit. Aduseseră cu ei binocluri cu laser şi cătări speciale pentru arme. În timpul şederii lor de două–trei săptămâni, echipele îi învăţau pe mujahedini să folosească explozivi, puşti cu lunetă, amortizoare şi cum să improvizeze dispozitive explozive. De asemenea, îi învăţau cum să folosească mortiere şi îi însoţeau pe afghani în atacuri ca să le arate cum să le utilizeze.

Transmiţătoarele radio sigure, oferite de echipa britanică, erau valoroase mai ales pentru că permiteau coordonarea tactică a atacurilor de către grupuri diferite de luptători, fără teama că sovieticii ascultau şi pregăteau o ambuscadă. Acestea erau încă utilizate la sfârşitul anilor 1990. Unul dintre comandanţii lui Massoud, Muslem Hayat, spune că, în zona sa de operaţiuni, care ocupa vreo cinci kilometri pătraţi şi trei sate, putea distruge 100 de tancuri şi de vehicule blindate şi 400 de camioane, cu ajutorul unor dispozitive explozive improvizate. De-a lungul anilor, amplasase personal 1 000 de dispozitive.[817] O substanţă populară în rândul afghanilor semăna cu balega de cămilă

şi care, atunci când era pusă în rezervorul vehiculelor sovietice, le defecta motorul. Fluxul de arme nu mergea într-o singură direcţie. Conflictul a oferit Occidentului şansa unică de a pune mâna pe cea mai recentă tehnologie militară sovietică, iar MI6 şi CIA au primit liste de la Ministerele Apărării cu tehnologia care trebuia procurată pentru o examinare atentă. Pe acestea se aflau de la arme mici, precum modelul cel mai recent de puşcă de asalt AK-47, până la bijuteria coroanei, noile sisteme avionice ale elicopterelor sovietice. Şi CIA, şi MI6 au reuşit să scoată elicoptere de pe câmpul de luptă, iar MI6 a transportat unul demontat pe spatele catârilor.

Pitoreştile sate britanice, precum şi Panjshirul au găzduit taberele de antrenament ale mujahedinilor. Massoud a ales personal un mic număr de luptători educaţi şi de încredere, care puteau fi trimişi în străinătate. Unii dintre aceşti oameni încercaţi în luptă au fost duşi în Golf unde, poate, ar fi reuşit să treacă neobservaţi. Alţii, însă, au fost duşi în peisaje mai neobişnuite, în Scoţia şi în zona rurală din Sussex. Erau pregătiţi într-un complex condus de o mică firmă de securitate. Localnicilor, care poate se întrebau cine erau nou sosiţii cu înfăţişare exotică, trebuia să li se spună că firma lor avea un contract în Golf. Erau instruiţi 10–12 oameni o dată, care locuiau într-un hambar vechi. „Erau bine înarmaţi şi luptători aprigi, dar le lipsea organizarea pe câmpul de luptă”, îşi amintea o persoană implicată în instruire.[818] Au fost antrenaţi ca să capete „abilităţi speciale”, printre care planificarea unei ambuscade şi atacarea avioanelor la sol, înainte de a fi duşi înapoi în Afghanistan prin Pakistan, unde au continuat să ucidă ruşi şi unde îşi pregăteau, la rândul lor, camarazii. Mulţi dintre cei care au fost instruiţi aveau să ocupe

ulterior posturi importante în parlamentul şi guvernul afghan.

Americanii şi pakistanezii nu aveau încredere în Massoud, pakistanezii deoarece era tadjic, nu paştun, iar americanii deoarece ceruse semnarea unui acord de încetare a focului cu sovieticii, la începutul anului 1983, iar armistiţiul durase în jur de un an. În cei doi ani anteriori, împreună cu cei 3 000 de oameni ai săi respinsese şase atacuri ale sovieticilor, inclusiv unul la care participaseră 15 000 de soldaţi, atac însoţit de o campanie de bombardamente masive.[819] Sovieticii se temeau de Massoud, pe care îl admirau şi îl urau deopotrivă. Faptul că le distrusese forţele îi atrăsese supranumele de Leul din Panjshir. Încetarea focului fusese o mutare tactică menită să îl facă să câştige timp pentru a se regrupa, dat fiind că tabăra sa rămânea fără provizii. Însă americanii, influenţaţi de pakistanezi, vedeau în acest fapt lipsa dorinţei de a lupta. „Pe Massoud, cel mai mult îl interesa Massoud. Şi se pricepea foarte bine la asta”, afirma un şef al CIA la Islamabad.[820] „Ar fi putut face mult mai mult decât a făcut.” Şi oamenii lui Massoud erau furioşi din cauza reticenţei americanilor. „Americanii voiau să îşi poarte Războiul Rece. El voia să lupte pentru afghani”, declară Abdullah Anas.[821]

Britanicii aveau o altă viziune. Ei îl considerau pe Massoud un luptător eficient şi se străduiau, cu prilejul reuniunilor de la Washington, să-i convingă pe americani că ar trebui să-l sprijine; implicarea americanilor, deşi se arătau reticenţi, era importantă întrucât CIA-ul avea, de fapt, să finanţeze mare parte din sprijinul oferit de către britanici. Faptul că programul extrem de amplu al CIA-ului îl

exclusese pe Massoud era, întru câtva, un avantaj pentru britanici. Putea fi omul lor. Le oferea britanicilor şansa de a avea influenţă şi de a demonstra că ei ştiau mai bine, atitudine de care americanii erau mereu conştienţi. CIA credea că britanicii îl promovau pe Massoud pentru că era singurul om de legătură pe care îl aveau. „Întotdeauna îi deranjase, de fapt, faptul că americanii care erau nişte nou sosiţi preluaseră conducerea pe teritoriul care le aparţinuse", declara texanul Milt Bearden, care condusese operaţiunile CIA-ului în Afghanistan în a doua jumătate a deceniului.[822] Încă un ofiţer superior din CIA era conştient de felul în care britanicii încercau mereu să se menţină în joc. „Probabil credeau că ştiu mai multe despre Afghanistan decât noi şi că puteau face pe fratele mai mare. Doreau să se implice. Nu voiau să rateze."[823] Între timp, ISI îi ignora pe britanici. De ce să discuţi cu ei când îi ai la îndemână pe americani? Aceştia credeau că britanicii îşi jucau propriul joc. Asemenea locuitorilor multor foste regiuni ale imperiului britanic, pakistanezii erau convinşi că britanicii uneltitori aveau un plan malefic şi că mergeau pe principiul „dezbină şi stăpâneşte", manipulând pe toată lumea. MI6 nu era de încredere, considerau ei. Acest lucru le lăsa britanicilor cel puţin un spaţiu de manevră, o şansă de a participa la marele joc.

Stuart Bodman a fost un jurnalist britanic, care a murit într-un schimb de focuri în apropiere de baza aeriană Bagram, în ziua de 1 iulie 1983. Doar că nu era jurnalist şi nu a murit. Confuzia era, deopotrivă, deliberată şi accidentală, toate acestea fiind parte integrantă a lumii operaţiunilor pe care nu le recunoaşte nimeni. Ministerul afghan de Externe a organizat o conferinţă de presă la câteva luni după moartea sa, afirmând că Bodman era spion, iar munca sa era dovada „neruşinatei intervenţii a

ţărilor imperialiste” şi, în special, a „organizării diabolice a serviciului de informaţii al Angliei”. Fusese identificat după paşaportul şi permisul de conducere găsite lângă cadavrul său, au spus ei. Documentele arătau că lucra pentru o agenţie de presă numită Gulf Features Service.

Reporterii întreprinzători din Fleet Street l-au reperat pe Stuart Bodman două săptămâni mai târziu, într-un local din apropierea Londrei. „Singura ocazie în care m-am apropiat de un spion a fost când am făcut-o pe băiatul de mingi pentru Sean Connery, la Kingston Hill Golf Club, acum câţiva ani”, a explicat tânărul de 30 de ani, care lucra la un depozit.[824] Registrele de la biroul de paşapoarte arătau că o persoană solicitase un paşaport valabil zece ani, pe numele de Bodman, în noiembrie 1982. „Nu am călătorit niciodată mai departe de Jersey”, a spus adevăratul Stuart Bodman.[825] Gulf Features fusese înfiinţată cu câteva luni mai devreme de către un industriaş britanic de succes şi respectat, pe nume sir Edgar Beck. Era o afacere destul de ciudată pentru un om cu o lungă carieră în construirea şi întreţinerea de clădiri publice importante din Londra, printre care cea a Ministerului de Externe şi cea din Downing Street. Acesta a negat că ar cunoaşte vreun Bodman sau ar şti ceva despre Afghanistan, afirmând că totul era „un mare mister”. La fel era, fără îndoială, şi faptul că agenţia sa de ştiri nu publicase încă nici un articol.[826] „Nu ştim absolut nimic despre acest lucru”, a răspuns Ministerul de Externe.

Bodman era spion britanic, dar nu se numea Bodman şi nu murise. Identitatea era una dintre cele folosite de MI6 pentru soldaţii din cadrul efectivelor suplimentare, pe care îi introducea ilegal în Panjshir cu aceeaşi misiune ca şi a

celor patru bărbaţi care veniseră însoţiţi de ghid. Falsul Bodman îi antrenase timp de câteva săptămâni pe oamenii lui Massoud. La finalul şederii acestora, Massoud a apelat la britanici. „Ruşii ştiu că sunteţi aici”, le-a spus. „Bodman” şi doi colegi se strecuraseră într-un convoi mare, care făcea contrabandă cu lapislazuli prin Logar, spre Peshawar, în Pakistan. Sute de cai transportau grupul pestriţ de călători, printre care o echipă de medici francezi, din care făcea parte şi o femeie, pe care un soldat britanic o plăcuse imediat. Se opreau în satele de pe drum să bea apă. Baza aeriană sovietică de la Bagram era în apropiere, dar mujahedinii controlau zona rurală. La un moment dat, s-au întâlnit cu un grup de nomazi afghani care îşi instalaseră corturile. Nomazii păreau neobişnuit de neliniştiţi, au remarcat mujahedinii care îi însoţeau. O jumătate de oră mai târziu, au aflat motivul.[827]

Era miezul nopţii când torţele de semnalizare au luminat cerul, urmate de bubuitul armelor. Se aflau pe o câmpie situată nu foarte departe de baza aeriană de la Bagram şi pe la urechi le şuierau gloanţe. Elicopterele de asalt huruiau deasupra lor. Nimeni nu vedea de unde veneau sovieticii, şi convoiul s-a împrăştiat în toate părţile. Caii au fost ucişi. Unul dintre britanici a fost călcat aproape în picioare de unul dintre animalele cuprinse de panică. Un afghan l-a scos de sub copitele lui. O călăuză s-a târât până lângă un râu din apropiere. Vedea tancuri sovietice şi a stat cu capul lipit de pământ până a doua zi de dimineaţă, când a pornit din nou. Într-un final, în al doilea sat în care a poposit, călăuza i-a găsit pe britanici. Obosiţi şi răniţi, şi-au reluat călătoria, vânaţi în continuare de sovietici. De alte două ori au fost gata să cadă victime unor ambuscade şi au schimbat ruta ca să încerce să scape de urmăritori. „Britanicii au avut noroc că au

scăpat”, afirmă unul dintre locotenenţii lui Massoud. Într-un final, au ajuns peste graniţă, pe la ora două dimineaţa. Doi dintre britanici, îmbrăcaţi încă în haine afghane, abia mai puteau să meargă şi erau practic târâţi de călăuzele lor.

Ruşii, care fuseseră avertizaţi în privinţa rutei, nu au reuşit să-şi captureze principala pradă. Însă, în haosul creat, echipa şi-a abandonat echipamentul, inclusiv transmiţătoarele radio securizate, telefoanele prin satelit şi documentele false. În două ore, dându-şi seama că făcuseră o captură utilă, sovieticii au trimis patru elicoptere de la Kabul pentru a duce echipamentul la Moscova. Mai târziu, o parte din documentaţie a fost expusă cu prilejul unei conferinţe de presă de la Kabul din luna octombrie, când sovieticii, prin intermediul oamenilor lor din Afghanistan, au decis să mediatizeze descoperirea. Stuart Bodman murise, spuneau ei. De fapt, corpul neînsufleţit era al unui călăreţ Panjshiri.[828] De asemenea, au mai spus că acesta avusese la el o cameră video şi un dispozitiv modern de comunicare, cu sistem de codificare computerizată. Mai avea şi un jurnal, s-a spus, în care erau menţionate 25 de detonatoare cu ceas, 20 de capse detonante electrice, 50 de detonatoare pentru mine şi bombe şi o listă cu substanţe chimice, cu instrucţiuni pentru fabricarea de explozibili şi cu locul în care trebuiau amplasate. Din grup se putea să fi făcut parte şi un specialist în explozibili, pe nume Tom, spuneau ei.[829]

Presa afghană şi sovietică au făcut tot posibilul să dezvăluie intenţiile britanicilor. „Instructorii angajaţi să îi pregătească pe teroriştii afghani din Pakistan sunt plătiţi bine pentru a întreprinde acte nedemne de un gentleman.

Unul dintre instructori... fabrică bombe înalt explozive teleghidate, cu care sunt atacate liniştitele sate afghane. Nu este un secret pentru nimeni că unele şosele importante din Afghanistan au fost aruncate în aer cu mine britanice."[830] În alte ocazii, afghanii au acuzat CIA-ul că trimit spioni sub acoperire, cu aparate de filmat din Peshawar.[831] Într-adevăr, CIA-ul avea un program prin care cetăţeni de altă naţionalitate decât americană, adesea europeni, erau trimişi în ţară ca jurnalişti cu paşapoarte false, cu mijloace de comunicaţie şi cu aparatură de filmat pentru a raporta apoi ce văzuseră.[832] Grupuri de persoane private şi mici organizaţii caritabile, care ofereau ajutor medical şi umanitar, aveau să le urmeze şi ele, în curând, jurnaliştilor în pelerinajul lor, ca să îl vadă pe Massoud, ceea ce stricase oarecum planurile echipelor secrete ale MI6, care trebuiau să aibă grijă să nu se întâlnească cu ele.

Pe lângă faptul că puteau intra în ţară, britanicii, spre deosebire de americani, puteau, în acelaşi timp, sprijini anumite acţiuni. Americanii încă se luptau cu amintirea audierilor din Congres, de la mijlocul anilor 1970, pe tema asasinatelor şi a războiului secret. Câţiva dintre ofiţerii CIA mai descurcăreţi au reuşit să ocolească propriii avocaţi şi restricţiile, finanţându-i pe britanici ca să întreprindă anumite acţiuni. „Erau dispuşi să facă nişte treburi de care eu nu mă puteam atinge. Practic, s-au ocupat de departamentul «Cum să ucizi oameni»„, afirma mai târziu un ofiţer CIA, într-o relatare despre război. „Britanicii au reuşit, într-un final, să cumpere lucruri pe care noi nu le puteam cumpăra, deoarece aveau legătură cu crima, asasinatele şi bombardamentele aleatorii. Ei puteau folosi arme cu amortizor. Noi nu puteam, deoarece amortizorul te ducea imediat cu gândul la un asasinat şi ce să mai zic

de maşinile-capcană! Nici măcar nu puteam sugera aşa ceva, dar le puteam spune britanicilor: «Faddallah a fost foarte eficient în Beirut, săptămâna trecută. Au avut o maşină-capcană care a ucis 300 de oameni.» Le-am dat cu bună-credinţă materiale celor de la MI6. Ce făceau cu ele era întotdeauna treaba lor.”[833]

Oficialii britanici implicaţi în operaţiunile de la vremea aceea ocolesc declaraţiile americanilor despre „asasinate”, dar spun că luptătorii erau învăţaţi cum să folosească amortizoare şi puşti cu lunetă, şi, de asemenea, cum să fabrice şi să implanteze dispozitive explozive improvizate, pentru a arunca în aer convoaiele sovietice. Din fericire pentru britanici, aceşti luptători aliaţi cu Massoud aveau să fie de partea lor şi în 2001 şi în bătăliile care au urmat. Însă nu era şi cazul celor cu care lucrau americanii, precum Hekmatyar şi Jalaluddin Haqqani, care primiseră cea mai mare parte a ajutorului american.

Pentru Margaret Thatcher era simplu. Erau luptători pentru libertate, nu terorişti. Abdul Haq a făcut o vizită în Downing Street. De curând, îşi pierduse laba unui picior în urma unui atac cu bombă. Ulterior, a recunoscut că fusese de faţă când explodase o bombă la aeroportul din Kabul, în urma atentatului decedând 28 de persoane. Când a fost întrebat de ce premierul refuzase să se întâlnească cu membri ai Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OEP) sau ai Congresului Naţional African (ANC), al lui Nelson Mandela, un purtător de cuvânt a declarat că situaţia era diferită, deoarece rebelii afghani luptau împotriva unui invadator extern.[834] „Erau terorişti buni, aşa că i-am sprijinit. Cei de la ANC erau răi. Acest lucru nu i-a creat nici un fel de problemă morală”, explică unul dintre foştii

oficiali ai lui Thatcher. Şeful MI6 şi directorul său de operaţiuni, Colin McColl, a informat ocazional despre operaţiuni, dar luările de contact erau sporadice, poate o întâlnire de 40 de minute o dată la şase luni. Exact ca pe teren, unde existau prea puţine contacte între echipele MI6 şi CIA în Pakistan, la nivelul liderilor politici exista coordonare relativ redusă. MI6 era lăsat să-şi vadă de treabă.

Marea teroare a mujahedinilor rămâneau elicopterele de asalt Mi-24 Hind, care plecau din baza aeriană Bagram şi care le ofereau sovieticilor controlul asupra spaţiului aerian. După patru ani, era evident că sovieticii sufereau, dar nu suficient. De asemenea, începuseră să folosească forţe speciale, trupele Speţnaz, pentru a realiza acţiuni de comando, deseori aterizând pe dealuri cu elicopterele. Existau persoane la Washington care solicitau escaladarea războiului secret, furnizarea mai multor arme de generaţie mai recentă şi trecerea de la simpla hărţuire a sovieticilor la încercarea de a-i pune pe fugă. Politicieni, precum Charlie Wilson, insistau pe lângă CIA să trimită sisteme de armament mai avansate, în special rachete sol-aer, şi să crească finanţarea. Prima încercare de a contracara avantajul sovieticilor în domeniul luptei aeriene a fost un dispozitiv britanic, pe care Londra era dornică să-l utilizeze. Existase opoziţie din partea anumitor departamente faţă de folosirea de arme mai avansate, de teamă să nu devină evidentă implicarea Occidentului în război, dar rezistenţa de la Londra şi Washington a fost, într-un final, depăşită (la Londra, Thatcher a insistat personal).

Războinicii afghani, care utilizau rachetele Blowpipe furnizate de către britanici, au înţeles repede că misiunea lor era aproape sinucigaşă. Era o armă sol-aer sprijinită pe umăr, dar una destul de slabă. Utilizatorul trebuia să o lanseze în timp ce era plasat chiar în faţa unui aparat de zbor în plin atac şi apoi să ghideze racheta spre ţintă, acţionând o manetă cu degetul mare, în timp ce privea moartea cu ochii, de parcă ar fi jucat un joc video sinucigaş. Operatorul privea la propriu de-a lungul ţevii armei. Opinia generală a soldaţilor britanici care le folosiseră în Malvine era că sunt „o porcărie”, fiind eliminate treptat din dotarea armatei britanice, în favoarea noilor arme Javelin.[835] Cu toate acestea, sute de exemplare erau duse ilegal în Afghanistan prin Pakistan. O echipă britanică a oferit pregătirea necesară. Rezultatele, chiar şi când acestea erau testate pe „torţe de semnalizare care coborau uşor cu paraşuta”, au fost dezastruoase. Jumătate din cele care făceau parte din primul lot nu reacţionau la semnalul de comandă şi deviau. După ce un expert britanic care a venit să le studieze a fost de acord că ceva era în neregulă, au fost duse toate înapoi în Anglia, pentru a fi modificate, înainte de a fi retrimise în Afghanistan.[836] Nimeni nu-şi aminteşte să fi fost doborâtă vreo aeronavă cu un Blowpipe.[837] Cu prilejul unei bătălii, ofiţerii pakistanezi au încercat să le arate mujahedinilor cum să tragă cu ele şi au lansat 13 rachete fără să doboare ceva, un căpitan şi un subofiţer pakistanez fiind grav răniţi de aeronava care îi ataca nestingherită.[838] Armata britanică se simţea umilită din cauza eşecului.

După Blowpipe, în Afghanistan a fost dus şi Stinger. Aceasta era o armă americană de tipul celor atrase de sursa de căldură a unei aeronave. Ca o dovadă a faptului că acest conflict se transformase într-un război mediatizat,

luptătorilor mujahedini cărora li se acordase privilegiul de a lansa prima rachetă, li s-a mai oferit şi o cameră video cu care să înregistreze evenimentul. În mod deloc surprinzător, aceştia proveneau din partidul lui Hekmatyar. Rezultatul incursiunii lor în jurnalismul de televiziune a fost un haos pe peliculă. La ora 15, pe data de 25 septembrie 1986, a aterizat un grup de elicoptere de asalt Hind. Când acestea se apropiau, pe înregistrare se auzeau strigăte de „Allahu Akbar", în timp ce trei rachete explodau. Două îşi ating ţinta. În acel punct, imaginea este mişcată, oamenii, inclusiv cameramanii, începând să sară în sus de bucurie. Apoi, imaginea se focalizează asupra distrugerilor provocate şi asupra spectacolului înfiorător oferit de cadavre. Mujahedinii au început să înjure şi să tragă într-un cadavru, ultimul prim-plan înfăţişând un adolescent mort, care făcuse parte din echipajul sovietic. Înregistrarea avea să fie prezentată de către CIA preşedintelui Reagan, la Casa Albă.[839] Massoud nu a primit decât câteva rachete Stinger: numai opt i-au fost trimise la sfârşitul războiului din cele 2 000 oferite mujahedinilor (se estima că 600 încă se mai aflau în stare de funcţionare, în 1996).[840] Abdullah Anas şi nu numai achiziţionau ocazional astfel de rachete de pe piaţa neagră, de la alţi comandanţi afghani corupţi. Rachetele Stinger cu siguranţă ridicau moralul, dar nici măcar ele nu erau atât de eficiente cum se pretindea uneori. De fapt, numai 16% îşi atingeau ţinta, potrivit unui oficial de la vremea respectivă.[841] Avioanele sovietice zburau mai sus şi multe dintre ele rămâneau la bază mai mult timp, deşi şi acest lucru se putea datora unei decizii politice. Jurnaliştii ofereau bani pentru a asista la lansarea unei rachete Stinger şi la doborârea unei aeronave sovietice, dar niciodată nu au putut să surprindă asemenea imagini.[842]

Spre sfârşitul războiului, acţiunile au căpătat o notă de spectacol, dând sentimentul că erau realizate pentru a satisface grupurile de acum numeroase de jurnalişti venite în vizită. Massoud era expert în mass-media. Îi înţelegea valoarea. De asemenea, soldaţii săi începuseră să se obişnuiască cu prezenţa jurnaliştilor. Când apăreau camerele, adoptau imediat postura adecvată. Singura modalitate de a pătrunde în ţară era sub protecţia unui anumit comandant, aşa că, aproape întotdeauna, relatările tindeau să laude unul dintre aceşti protectori. Massoud era ridicat în slăvi, deşi şi el era poate la fel de brutal ca oricare alt comandant. Ziarişti de mâna a doua i-au plătit pe mujahedini să atace o anumită garnizoană sovietică pentru a avea ce filma. Se spunea că unii oferiseră 10 000 de dolari pentru o fotografie cu execuţia unui soldat sovietic. Pakistanezii fuseseră întotdeauna pricepuţi la gesturi teatrale. Reprezentaţiile fuseseră bine puse în scenă pentru demnitarii veniţi în vizită de la Washington, inclusiv pentru congresmenul Charlie Wilson (care, la un moment dat, şi-a prezentat ultima iubită, supranumită Fulg-de-zăpadă, lui Gulbuddin Hekmatyar, întâlnire puţin probabil să se fi petrecut totuşi vreodată).[843]

Când aeronava Starlifter făcută pe comandă, fără însemne şi camuflată, a aterizat pe aeroportul din Islamabad, era semn că directorul CIA, Bill Casey, venise şi el să vadă spectacolul. Când Casey a făcut prima vizită în ţară, a fost lăsat să creadă că avea să fie condus cu jeepul în Afghanistan. De fapt, acest lucru era considerat prea periculos şi, în realitate, a fost condus la o falsă tabără de antrenament din Pakistan. A început să plângă de bucurie la vederea atâtor războinici gata de luptă. Într-un final, avea să i se permită să viziteze o tabără adevărată.[844] Casey cel nemulţumit, care se luptase cu predecesorul

CIA-ului, OSS, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, reprezenta, în multe privinţe, o întoarcere la CIA-ul lui Frank Wisner şi la începutul Războiului Rece. Nu era prea interesat de analizarea informaţiilor sau de supervizarea Congresului. Voia ca CIA să fie o armă într-un război clandestin împotriva Uniunii Sovietice. Strategia preşedintelui Reagan era să facă presiuni asupra sovieticilor pe toate fronturile şi în întreaga lume, atât în America Centrală, cât şi în Asia Centrală. Era versiunea optzecistă a vechii politici de forţă din timpului Războiului Rece. În parte, această idee era rodul propagandei. Sovieticii erau îngrijoraţi de răspândirea islamismului radical. Însă americanii, nu. Zece mii de Corane au fost tipărite şi distribuite în Asia Centrală; religia era folosită ca mijloc de subminare a sovieticilor fără Dumnezeu.[845] De asemenea, Casey voia ca operaţiunile mujahedinilor să se desfăşoare chiar în Uniunea Sovietică, un pas mai departe decât reprezentase operaţiunea din Albania, de la începutul anilor 1950. El voia ca poduri şi drumuri strategice să fie aruncate în aer pentru a împiedica transportarea proviziilor sovietice în Afghanistan. Acest lucru chiar s-a întâmplat, deşi CIA a negat întotdeauna că ar fi autorizat atacurile şi a afirmat că mujahedinii acţionaseră pe cont propriu, cu sprijinul Pakistanului.

ISI şi-a trimis propriii oameni sub acoperire în Afghanistan, pe post de consilieri şi de iscoade. Veneau echipe de câte doi bărbaţi, care stăteau trei luni, şi îşi lăsau să crească barbă pentru a trece neobservaţi. Li s-a spus să nege orice legătură cu guvernul pakistanez şi să evite să fie capturaţi vii. Şeful ISI al operaţiunilor afghane, Mohammad Yousaf, a vorbit deschis despre pregătirea oferită pentru realizarea sabotajelor şi a asasinatelor, inclusiv pentru depistarea ofiţerilor sovietici pentru a fi asasinaţi. „Aceste atacuri

puteau include de la un cuţit în spatele unui soldat sovietic, aflat la cumpărături în bazar, şi până la plasarea unei valize cu explozivi în biroul unui oficial de rang înalt.”[846] Atacurile au devenit mai agresive şi, evident, cu o componentă militară redusă, căpătând, mai degrabă, imaginea a ceea ce am numi terorism. O bombă plasată sub o masă la Universitatea din Kabul, la finalul anului 1983, a dus la moartea a nouă sovietici, printre care şi o profesoară. „Instituţiile de învăţământ erau considerate ţinte permise, deoarece personalul era format din comunişti care îşi îndoctrinau studenţii cu dogma marxistă”, potrivit lui Yousaf. S-au tras focuri de armă într-un cinematograf sovietic; maşinile-capcană telecomandate au început să explodeze; erau lansate rachete în Kabul, ucigând civili. Vasele care transportau provizii spre Afghanistan constituiau, de asemenea, ţinte. „Am solicitat mine marine pe care le putea transporta un vas de recunoaştere sau un scafandru, care puteau fi prinse pe marginea vasului, chiar sub linia de plutire”, îşi amintea, mai târziu, Yousaf. „Pentru acestea am apelat la britanici, prin intermediul MI6. Ne-au ascultat, şi aceasta a fost mica, dar eficienta contribuţie a Marii Britanii la distrugerea unor şlepuri încărcate cu mărfuri, pe partea sovietică a râului Amur, pe durata întregului an 1986.”[847] Oficialii CIA furnizau ceasuri electronice, explozibili plastici şi alte dispozitive care puteau avea utilizări militare, dar care, de asemenea, puteau fi folosite şi împotriva civililor. Le-au spus celor din ISI să nu folosească niciodată cuvinte precum sabotaj sau asasinat, în prezenţa congresmenilor. Nimeni nu voia să fie supus unei investigaţii.[848] Moscova a început să emită avertismente, făcând aluzie la faptul că ar putea ataca taberele de pregătire din Pakistan. Apele se învolburau periculos, şi, curând, temperatura conflictului a scăzut cu o treaptă.

Şeful CIA la Islamabad, Milt Bearden, şi omologul său din ISI, generalul de brigadă Yousaf, au început să aibă din ce în ce mai multe diferende spre sfârşitul deceniului. Generalul ISI nu avea deloc încredere în americani, îi displăcea profund faptul că banii yankeilor îi finanţau jihadul şi a încercat să-şi afirme controlul, lucru căruia i s-a opus Bearden. Americanii au început să sesizeze existenţa unui risc în relaţia lor cu pakistanezii şi au încercat să ocolească ISI pentru a pune bazele propriilor relaţii cu comandanţii. Au recurs la surse care să le prezinte rapoarte despre armele care ajungeau pe front şi ca să afle dacă pakistanezii chiar dădeau mai departe toate materialele, după cum pretindeau. CIA era de părere că cel puţin o treime din arme erau deturnate de către ISI spre alte proiecte. În acelaşi timp, CIA a încercat să-şi consolideze relaţiile cu Massoud, deşi ofiţerii nu se întâlneau personal cu el, lucrând prin intermediari. Un ofiţer desemnat să lucreze cu Massoud a aflat că Hekmatyar anunţase că vrea să-l ucidă (pe american).[849]

La Moscova, câteva persoane din conducerea sovietică şi-au dat curând seama că nu aveau să câştige războiul într-o manieră convenţională. Însă existau permanent voci care solicitau mai multe trupe şi tactici mai dure, iar, la începutul anilor 1980, s-a manifestat un refuz general de a accepta faptul că intervenţia se transformase într-un război care de acum era pierdut. Pe măsură ce treceau anii, sicriele au continuat să vină spre casă, iar mamele soldaţilor au început să protesteze, conflictul transformându-se din ce în ce mai mult în Vietnamul sovieticilor. Conducerea se străduia să găsească o cale prin care să scape dintr-un război care afecta moralul şi scotea în evidenţă decăderea puterii şi a liniei dure a politicii comuniste. În a doua jumătate a anilor 1980,

Thatcher a văzut că Gorbaciov căuta o cale prin care să se retragă din Afghanistan. I-a spus acesteia că ar fi fost mai simplu să se găsească o soluţie dacă avea să nu mai furnizeze arme rebelilor.[850] Însă Marea Britanie şi SUA au continuat să o facă. Erau hotărâte să-şi păstreze avantajul, să menţină presiunea asupra Uniunii Sovietice. Au continuat chiar şi după ce acordurile de la Geneva au fost semnate în 1988, când era evident că sovieticii, obosiţi de atâta război, băteau în retragere.

Pe măsură ce se apropia sfârşitul războiului, ofiţerii CIA şi MI6 din Pakistan se întrebau din ce în ce mai mult ce, sau cine, avea să urmeze. La vârf, americanii au continuat să se declare împotriva lui Massoud, însă britanicii îl susţineau. Când pericolele sprijinirii anumitor comandanţi, precum Hekmatyar, le-au fost explicate de către un ofiţer britanic unor congresmeni americani aflaţi în vizită, din Downing Street a sosit un mesaj transmis în teren prin intermediul sediului central: „Nu legănaţi barca”. Britanicii insistau să colaboreze cu ONU pentru a ajunge la un compromis politic între diferitele facţiuni. Câţiva oficiali de la Washington au fost de acord, dar CIA era hotărât să continue. Milt Bearden a subliniat faptul că britanicii pierduseră deja două războaie în Afghanistan.

Soldaţii sovietici s-au retras din Afghanistan în ziua de 15 februarie 1989. Generalul Boris Gromov a fost ultimul care a plecat, mărşăluind solemn pe Podul Prieteniei care lega cele două ţări. 14 000 de camarazi de-ai săi fuseseră ucişi în acest război. Pieriseră în total un milion, poate chiar două, de afghani. Nimeni nu stătuse să numere. 300 000–400 000 fuseseră înarmaţi în decurs de un deceniu.[851] Milt Bearden a trimis o telegramă de prioritate zero la Langley.

Subiect: „Ocupaţia sovietică a Afghanistanului.” Mesajul ocupa o pagină pe care erau scrise cuvintele: „Am învins”, formate din x-uri înşirate pe toată pagina. Pentru prima oară, Bearden va stinge lumina în biroul său, lumină pe care înainte o ţinuse mereu aprinsă, ca să îi facă pe sovieticii de vizavi să creadă că nu se oprea niciodată din lucru.[852] „Ne-am răzbunat pentru Vietnam”, îşi amintea o persoană că spusese Bearden, fluturându-şi pumnul în aer.

Învinseseră. Dar, oare, câştigaseră aliaţii lor afghani? Nu se puseseră bazele unor instituţii. Pentru Occident, acesta nu fusese niciodată obiectivul războiului. Iar sovieticii poate că plecaseră, dar guvernul comunist era încă la conducere şi avea să reziste până în 1992, mult mai mult decât se aşteptase cineva. Tentativa mujahedinilor de a ataca frontal Jalalabadul a eşuat lamentabil. Personalităţi din ISI, precum Mohammad Yousaf, au devenit ostile şi suspicioase, convinse că americanii încercau, în acelaşi timp, să saboteze interesele Pakistanului şi să semene dezbinare în rândul celor şapte din Peshawar, deşi nu era nevoie de ajutorul americanilor ca să se întâmple acest lucru.[853] Fără generozitatea americanilor care să îi ţină uniţi, după cum era de aşteptat, vechea duşmănie dintre cei şapte din Peshawar a ieşit din nou la suprafaţă. Massoud şi Hekmatyar s-au pregătit de luptă. În ciuda abilităţilor tactice, lui Massoud îi lipsea posibilitatea de a-şi depăşi limitele poziţiei geografice. Americanii şi-au pierdut interesul faţă de Afghanistan după 1989 şi au plecat. Îşi îndepliniseră misiunea. După ce fusese teren de bătălie în conflictul superputerilor, ca atât de multe alte părţi ale lumii, Afghanistanul s-a prăbuşit brusc. Însă în mod neaşteptat, ţara avea să se răzbune pentru că fusese părăsită atât de repede.

Odată cu plecarea sovieticilor, Afghanistanul a ieşit de pe lista de priorităţi a MI6, întocmită de către Comitetul Reunit pentru Informaţii de la Whitehall. În noul climat bugetar, acest lucru însemna că, dacă unui ofiţer MI6 i se raporta o informaţie interesantă sau importantă despre respectiva ţară, ofiţerul îşi făcea griji că, dând curs pistei fără ca aceasta să fie un domeniu prioritar, avea să aibă probleme. Relaţiile au început să scârţâie. S-a făcut suficient cât să se păstreze legătura cu Massoud la un nivel minim. CIA şi-a încheiat programul afghan în 1992. Massoud era furios că americanii plecaseră pur şi simplu. Mai târziu, când Afghanistanul a redevenit brusc important, relaţiile au trebuit reconstruite, deseori cu bani, şi nu pe încredere. Aşa au reapărut vechi figuri, acum ca seniori ai războiului, căci spectrul de loialităţi fusese doar puţin rearanjat.

Războiul a lăsat o moştenire grea nu numai în Afghanistan, ci şi în Pakistan, moştenire care avea să contureze soarta ţării. Milioane de refugiaţi afghani veniseră în Pakistan şi rămăseseră acolo cu tot cu arme. Mai era şi influenţa pe care o avea armata în societate şi ISI în interiorul armatei. SUA se făcuse că nu vede faptul că Pakistanul achiziţionase arme nucleare în anii jihadului lor comun. Carierele analiştilor CIA-ului care criticaseră politica de ignorare a expansiunii reţelei de pe piaţa neagră a know-how-ului nuclear, conduse de omul de ştiinţă pakistanez A.Q. Khan, au intrat brusc în declin.[854] Însă, imediat ce războiul din Afghanistan a fost câştigat, SUA au decis că nu mai avea nevoie de Pakistan. În 1990, au fost impuse sancţiunile îndelung amânate programului nuclear al Islamabadului. Pakistanezii au fost legaţi de mâini şi de picioare. Nu aveau să mai aibă vreodată încredere în americani.

De asemenea, Pakistanul trebuia să se confrunte şi cu o cultură a jihadului care prinsese rădăcini adânci în unele părţi ale ţării. Banii saudiţilor, la fel ca finanţarea primită din partea CIA-ului, au ajutat la construirea de şcoli musulmane radicale, care le ofereau educaţie gratuită celor săraci, dar care sădeau în sufletul multor tineri entuziasmul pentru noţiunea de jihad. Poate că nu fusese nici o problemă când jihadul era îndreptat împotriva sovieticilor. Ulterior, însă, avea să devină problematic. Saudiţii îşi încurajaseră propriii jihadişti să meargă în Afghanistan, unde se alăturaseră unei mici armate de voluntari sau susţinători ai jihadului din întreaga lume arabă şi din nordul Africii. Strânşi în jurul a doi dintre cei şapte din Peshawar, Haqqani şi Abdul Rasul Sayyaf, cei aproximativ 4 000 de arabi nu au luptat prea mult. Dar, la terminarea războiului, au căutat căi şi mijloace prin care să continue jihadul. Unii şi-au găsit soluţia pe noul front din Kashmir promovat de ISI. Serviciul de spionaj pakistanez căpătase experienţă în pregătirea tehnicilor pe care cei mai mulţi le-ar numi teroriste şi a transmis mai departe aceste calităţi unei noi generaţii de susţinători ai jihadului, dornici să lupte împotriva Indiei. Alţi adepţi arabi ai jihadului au căutat duşmanul mai departe.

Afghanistanul avea să devină, curând, adăpostul celor care voiau să atace Occidentul. În 1992, când guvernul comunist de la Kabul a picat, a izbucnit un război între Hekmatyar şi Massoud, iar Kabulul a fost bombardat şi distrus, declanşându-se o adevărată orgie de crime şi violuri. Anarhia rezultată a deschis calea apariţiei unei noi forţe sprijinite de Pakistan şi de ISI – talibanii. Aceşti fundamentalişti musulmani promiteau ordine şi puritate, în locul haosului, şi vor câştiga puterea fără drept de apel la Kabul, în 1996. În timp ce talibanii ieşeau învingători,

liderul al-Qaeda, Osama bin Laden, pleca din Sudan la bordul unui avion de mici dimensiuni, revenind în ţara în care luptase în anii 1980. Taberele de pregătire atrăgeau recruţi din întreaga lume, unele fiind conduse de bătrâni comandanţi mujahedini din anii 1980, în care instructorii de la ISI încă mai ofereau instrucţie gratuită, alţii, mai apropiaţi de bin Laden, fiind specializaţi în recrutări pentru operaţiunile din străinătate. Singura regiune importantă care nu căzuse pradă talibanilor era Valea Panjshir şi nordul, unde Massoud se menţinea ferm pe poziţii. În Peshawar, unul dintre fraţii lui Massoud, împreună cu unul dintre apropiaţii lui s-au întâlnit cu omul său de legătură din MI6. „Am avut dreptate”, i-a spus ofiţerul britanic cu o oarecare superioritate, gândindu-se fără îndoială mai mult la disensiunile cu americanii decât la soarta Afghanistanului. „Hekmatyar a eşuat şi Massoud a reuşit.”[855]

CIA rupsese, în mare, legătura cu ţara. Principala sa operaţiune era încercarea de a-şi răscumpăra şi de a-şi recupera rachetele Stinger. Când a devenit limpede că bin Laden avea drept ţintă SUA, în special după atacurile din 1998 asupra ambasadelor sale din Africa, CIA a încercat să-şi reconstruiască relaţia cu Massoud pentru a ajunge la bin Laden, în speranţa de a reactiva contactele pe care le întreprinse la sfârşitul anilor 1980. Massoud era curios, dar precaut. Adăpostul său era înconjurat de către talibani, dar nu vedea prea multe avantaje în a acţiona ca intermediar al unei agenţii interesate doar să-l captureze pe bin Laden. În final, i s-au oferit bani, dar nu şi ajutor militar.

Unul dintre motivele abordării precaute a lui Massoud era noua prioritate a CIA şi MI6. În anii 1990, lupta împotriva

drogurilor o înlocuise pe cea împotriva sovieticilor şi toată lumea ştia că heroina venea în Europa din Afghanistan, inclusiv din teritoriul lui Massoud. Departamentul din cadrul MI6 care se ocupa de „droguri şi tâlhării" ştia că oamenii lui Massoud sunt implicaţi şi, din 1997, noul guvern laburist făcuse din chestiunea narcoticelor o prioritate absolută pentru MI6.[856] Acest scop putea intra în conflict cu contraterorismul, care urca şi el în topul priorităţilor. Ofiţerii MI6 încercau să arunce un ochi dincolo de dealurile afghane, dar nu vedeau mare lucru. Obţinerea unor surse pentru a afla ce se petrece dincolo necesita timp. Pakistanezii făceau presiuni pentru ca talibanii să fie recunoscuţi şi ofereau ajutor pentru stabilirea de contacte. Au existau persoane care s-au întrebat dacă ar fi meritat, poate, să se procedeze aşa pentru a căpăta influenţă asupra lor în scopul eliminării lui bin Laden, dar la Londra se instalase un nou guvern care promitea să ofere o dimensiune etică a politicii sale externe. Tratativele cu talibanii nu se potriveau cu aceasta.

Aceleaşi argumente erau vehiculate şi la Washington, unde CIA şi nu numai se temeau că anumite personaje din Alianţa Nordului (grupul-umbrelă creat de Massoud în 1996) erau direct implicate în traficul de droguri şi în încălcările drepturilor omului. CIA a decis să se menţină relativ neutru faţă de Massoud şi de talibani, pe motiv că sprijinirea lui Massoud ar fi putut perpetua războiul civil.[857] În timpul administraţiei Clinton, CIA înregistra una dintre perioadele de pauză de la activităţile agresive, iar una dintre principalele temeri ale ofiţerilor era să nu fie aduşi din nou pe sus în faţa Congresului. Zilele de entuziasm din vremea lui Bill Casey erau o amintire îndepărtată. Chiar şi când CIA îl avusese pe bin Laden în cătare, ezitase înainte să apese pe trăgaci. Primise permisiunea de a-l captura,

dar nu şi de a-l ucide. Aceasta ar fi presupus încălcarea interdicţiei de asasinat, care fusese încă o dată subliniată în anii 1990. În 1998, a fost declanşat un plan de amploare care viza strângerea de informaţii din Afghanistan cu ajutorul a opt reţele tribale diferite. În următorii doi ani, în cinci rânduri, echipele CIA au mers în Valea Panjshir pentru a se întâlni cu seniori ai războiului, inclusiv cu Massoud. CIA se lăuda că strânsese 100 de surse principale şi secundare. Însă cele mai multe erau de calitate inferioară. Mai târziu, oficialii aveau să protesteze că informaţiile nu erau niciodată destul de bune încât să se poată lansa o rachetă sau o operaţiune de răpire împotriva liderului al-Qaeda. Fie informaţia provenea dintr-o singură sursă, fie bin Laden vâna cu un grup de şeici din Emiratele Arabe Unite, fie se afla în apropierea unei moschei şi ce ar fi spus a doua zi de dimineaţă ziarele dacă o aruncau în aer? Oamenii din unitatea CIA care îl urmăreau pe bin Laden, precum şeful acesteia, Mike Scheuer, erau furioşi pentru că şefii lor şi oficialii de la Casa Albă refuzau să-şi asume mai multe riscuri.[858]

La un moment dat, în 1998, MI6 a crezut că ar putea obţine „informaţii care să motiveze acţiunea” ajutând CIA-ul să-l captureze pe bin Laden. Dar cum, ca urmare a acestei acţiuni, bin Laden ar fi putut fi transferat sau predat Statelor Unite, MI6 a decis că trebuia să ceară aprobare ministerială înainte de a transmite informaţia, în eventualitatea că liderul al-Qaeda urma să fie ameninţat cu pedeapsa cu moartea sau cu rele tratamente în captivitate. S-a primit aprobarea ministrului, „cu condiţia ca CIA să ofere asigurări privitoare la tratamentul uman”. În final, nu au mai avut destule informaţii încât să merite să continue operaţiunea.[859]

Devenise din ce în ce mai limpede, în 2001, că Massoud şi oamenii săi erau cea mai bună opţiune în operaţiunea împotriva lui bin Laden. Prioritatea MI6 era procurarea de informaţii. Se făcea rost de primele surse reale, deşi nimeni nu a reuşit să pătrundă la nivelurile superioare ale conducerii al-Qaeda. Problema nu era localizarea lui bin Laden, ci apropierea de el; era nevoie de plasarea unui agent care putea ajuta fie direct, trecând chiar el de securitate, fie prin facilitarea accesului unei echipe. Pe parcursul anului, s-au făcut planuri şi acestea au ajuns până la Casa Albă pentru discuţii, pe 4 septembrie 2001. Era vorba despre creşterea consistentă a ajutorului acordat lui Massoud. Erau implicate şi Marea Britanie, şi MI6. „Potera se pregătea”, afirmă un oficial britanic implicat. „Dar nu va fi gata la timp.”

Pe data de 9 septembrie 2001, doi jurnalişti arabi care aşteptau să-i ia un interviu lui Massoud au fost informaţi că, în sfârşit, li se oferea această ocazie. Nu mai era chiar atât de mare ca pe vremuri coada formată de cei care voiau să stea de vorbă cu liderul Alianţei Nordului, dar acestuia încă îi plăcea să se folosească de forţa presei. Inamicii săi au decis să exploateze acest aspect. Scrisoarea lor de prezentare venea din partea aşa-numitului Centru de Supraveghere Islamică din Londra. Cei doi vizitatori au fost conduşi într-o sală mare şi au făcut exact ce făceau majoritatea jurnaliştilor de televiziune, au început să rearanjeze mobilierul pentru a obţine cadrul potrivit. Au fost mutate o măsuţă de cafea şi câteva scaune, astfel încât cel care îi lua interviul să stea lângă Massoud, în timp ce cameramanul aşeza aparatul masiv pe trepied. Erau puţin cam neîndemânatici, s-au gândit câţiva dintre oamenii lui Massoud. Care sunt întrebările? s-a interesat Massoud, omul învăţat cu interviurile. „Vrem să

ştim de ce comandantul Massoud a afirmat că Osama bin Laden este criminal şi ar trebui expulzat din Afghanistan şi mai avem şi multe alte lucruri", a spus reporterul. Massoud s-a încruntat, dar le-a spus că continue. Ultimul lucru pe care l-a mai văzut Leul din Panjshir a fost becul roşu al camerei pornite.[860]

800 Arhivele Naţionale WO 106/6148, Prelegere despre Serviciul Secret de la începutul secolului al XX-lea, ţinută de un ofiţer britanic la Staff College din Quetta

801 Vladimir Kuzichkin, Inside the KGB, André Deutsch, Londra, 1990, p. 316

802 Un fel de pumnal (n.tr.)

803 Rufina Philby, Mikhail Lyubimov şi Hayden Peake, The Private Life of Kim Philby, St Ermin's Press, Londra, 1999, p. 87

804 Gary C. Schroen, First In, Ballantine Books, New York, 2005, pp. 38 şi 43

805 Reuniune a Comitetului Special de Coordonare pe tema Afghanistanului, 17 decembrie 1979, disponibilă la http://www.margaretthatcher.org/document/D5EE99CO3C 4147 B091AE83160A8085 FF.pdf

806 Margaret Thatcher, The Downing Street Years, HarperCollins, Londra, 1993, p. 87 şi 168

807 Interviu cu Stansfield Turner, 29 noiembrie 2004

808 Sandy Gall, Behind Russian Lines, Sidgwick & Jackson, Londra, 1983, p. 150

809 George Crile, My Enemy's Enemy, Atlantic Books, Londra, 2003, p. 18

810 Citat în Mohammad Yousaf şi Mark Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, Leo Cooper, Barnsley, 1992, p. 20

811 Steve Coll, Ghost Wars, Penguin, New York, 2004, pp. 52–54

812 Crile, My Enemy's Enemy, p. 354

813 Informaţii confidenţiale din surse americane şi britanice

814 Crile, My Enemy's Enemy, p. 199

815 Interviu cu o călăuză care a devenit unul dintre luptătorii lui Massoud

816 Interviu cu Abdullah Anas

817 Interviu cu Muslem Hayat

818 Ken Connor, Ghost Force, Orion, Londra, 1993, p. 420

819 Mark Urban, War in Afghanistan, Macmillan, Londra, 1990, pp. 101–102

820 Informaţii confidenţiale

821 Interviu cu Abdullah Anas

822 Milt Bearden şi James Risen, The Main Enemy, Century, New York, 2003, p. 218

823 Interviu cu un oficial CIA la pensie, care a cerut să-i fie păstrat anonimatul

824 „British and US «subversion» against Afghanistan”, BBC Summary of World Broadcasts, 12 octombrie 1983; „Man named as British spy killed in Afghanistan found in pub”, Associated Press, 16 octombrie 1983

825 „Dead UK spy alive and well”, South China Morning Post, 17 octombrie 1983

826 Necrologurile lui sir Edgar Beck din The Times, 3 august 2000, şi Daily Telegraph, 3 august 2000

827 Interviu cu călăuza care a însoţit convoiul

828 Interviu cu Muslem Hayat

829 „Kabul news conference on British «spy»„, BBC Summary of World Broadcasts, 4 octombrie 1983; „Death of British «spy» in Afghanistan: Britain's involvement", BBC Summary of World Broadcasts, 19 octombrie 1983; „Swede accused by Kabul of spying, possibly a journalist", BBC Summary of World Broadcasts, 6 octombrie 1983

830 „Death of British spy in Afghanistan: Britain's involvement", BBC Summary of World Broadcasts, 19 octombrie 1983

831 Raport sovietic despre cariera spionului CIA în Afghanistan, 24 noiembrie 1984

832 Coll, Ghost Wars, p. 130

833 Crile, My Enemy's Enemy, pp. 197 şi 201

834 „Reagan meets rebel leaders", Facts on File World News Digest, 1 august 1986

835 Colin Berry, The Deniable Agent, Mainstream Publishing, Edinburgh, 2007, p. 116

836 Yousaf şi Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, p. 88

837 Ibid.

838 Lester W. Grau şi Ali Ahmad Jalali, The Campaign for the Caves: The Battle for Zhawar in the Soviet–Afghan War, Biroul de Studii Militare Externe, Fort Leavenworth, Kansas, http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/zhawar/zhawar.htm

839 Yousaf şi Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, p. 176; Coll, Ghost Wars, p. 150; Bearden şi Risen, Main Enemy, pp. 248–252

840 Coll, Ghost Wars, pp. 11–12

841 Informaţii confidenţiale de la un fost oficial din domeniul spionajului, care a fost implicat în campania din Afghanistan la finalul anilor 1980

842 Urban, War in Afghanistan, p. 271

843 Crile, My Enemy’s Enemy

844 Coll, Ghost Wars, p. 100

845 Ibid., p. 104; Yousaf şi Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, p. 193

846 Yousaf şi Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, pp. 113–114 şi 146

847 Ibid., p. 198

848 Coll, Ghost Wars, p. 133

849 Schroen, First In, p. 46. Ofiţerul vizat de Hekmatyar era Marc Sageman (informaţii confidenţiale)

850 Thatcher, Downing Street Years, p. 773

851 Crile, My Enemy's Enemy, p. ix

852 Bearden şi Risen, Main Enemy, p. 358

853 Yousaf şi Adkin, Afghanistan: The Bear Trap, pp. 198 şi 233

854 Gordon Corera, Shopping for Bombs: Nuclear Proliferation, Global Insecurity and the Rise and Fall of the A. Q. Khan Network, Hurst, Londra, 2006

855 Coll, Ghost Wars, p. 237

856 Jason Bennetto, „Boost for MI6 in war on drugs trade”, Independent, 29 august 1997

857 Coll, Ghost Wars, p. 466

858 Detaliile privind planul de culegere de informaţii provin de la George Tenet, At the Center of the Storm, HarperCollins, Londra, 2007, p. 120. Mike Scheuer, din unitatea Bin Laden, s-a plâns adesea că nu s-au întreprins acţiuni mai agresive.

859 Intelligence and Security Committee, Rendition, HMSO, 2007, Cm 7171

860 Cea mai reuşită relatare despre ultimele clipe ale lui Massoud în Schroen, First In, pp. 5–6

CAPITOLUL 9

IEŞIREA DIN UMBRĂ

Ultimul individ care ajunsese să fie cunoscut după iniţiala C traversa, din când în când, Tamisa de la sediul mohorât al MI6 din Lambeth, pentru a rătăci pe coridoarele de la Whitehall, unde alte departamente guvernamentale îşi desfăşurau în continuare activitatea. Funcţionarii publici cu care se întâlnea Colin McColl se mirau uneori să-l vadă. Semăna cu un unchi de care nu mai ştie nimeni din familie, descoperit într-un colţ, la o reuniune. „Mă întâlneam cu oameni inteligenţi şi cu profesionişti la Whitehall, mă vedeau şi spuneau lucruri precum: «Încă eşti aici?»„, îşi amintea mai târziu McColl.[861] La începutul anilor 1990, Serviciul Secret părea puţin pierdut acum că ieşise din zodia Războiului Rece. Spionarea Uniunii Sovietice nu îi ocupase niciodată mai mult de jumătate din timp, dar, cu toate acestea, activitatea MI6 fusese definită, în ochii opiniei publice şi, într-o oarecare măsură, şi în ochii săi, de Regulile Moscovei, de lumea lui Smiley şi a lui Karla[862], şi a agenţilor dubli şi tripli.

Într-o încăpere impunătoare, cu tavanul înalt, din apropiere de Downing Street, preşedintele Comitetului Reunit pentru Informaţii a ţinut un toast, cu un pahar de şampanie, pentru a marca sfârşitul Uniunii Sovietice, în august 1991. Şi, odată cu aceasta, se sfârşise şi războiul. McColl, un veteran al Blocului Sovietic, al cărui simţ al umorului se baza pe o minte deosebit de ageră, avusese un rol important în victorie. Din biroul său aflat în clădirea cu vedere asupra Londrei, le spunea noilor recruţi că intraseră în serviciu într-un moment extraordinar, în care MI6 nu-şi putea permite să-şi ia ochii de la vechile ameninţări, dar în care, de asemenea, trebuia să fie atent la noile pericole în vreme ce păstra şi locul Marii Britanii în lume. În acelaşi timp, se schimba şi poziţia ocupată de Serviciu în cadrul aparatului guvernamental, explica el.

Însă nu reuşea întotdeauna să-şi asigure personalul că Serviciul avea un rol în această lume nouă. Unul dintre ofiţerii mai tineri îşi aminteşte de o întâlnire cu şeful cel mare la o recepţie de la sediu. McColl i-a spus: „Ei bine, ce crezi că ar trebui să facem?”[863] Întrebarea nu dădea neapărat senzaţia de încredere. Întrucât vechiul său adversar fusese, din câte să părea, scos din luptă, cei din interiorul Serviciului se întrebau ce avea să facă în continuare MI6. Cei din exteriorul lui se întrebau dacă mai era măcar nevoie de MI6. Pe coridoarele Serviciului Secret Britanic se înstăpânise sumbra nesiguranţă.

Vizuina iepurilor de la Century House, cu linoleumul decojit şi cu mesele Formica, avea un aer părăsit, iar Ministerul de Finanţe, ca un leu dând târcoale unui animal rănit, stătea la pândă. Existau chiar discuţii neliniştitoare de fuzionare cu „grupul celălalt” de la MI5 (care, de asemenea, căuta de lucru şi încerca să-i smulgă poliţiei metropolitane responsabilitatea luptei împotriva IRA). Securea tributului păcii a căzut. Primele disponibilizări obligatorii au fost prost aplicate în MI6. Numărul total al personalului, de aproximativ 2 000 de persoane, trebuia redus cu 25%, iar, din rândul şefilor, reducerile erau chiar mai serioase.[864] Au fost închise birouri din Africa şi din Extremul Orient; s-a pus accentul pe introducerea de ofiţeri în unele ţări, mai degrabă decât pe staţionarea lor permanentă. Pentru fiecare teritoriu trebuia luptat folosindu-se de fiecare dram de viclenie marca Smiley. Ministerul de Externe a decis să mai ia nişte bani de la MI6, estimând cât spaţiu era utilizat pentru birouri de către spionii care operau în afara ambasadelor din străinătate şi apoi insistând să se plătească pentru acesta. MI6 a replicat calculând cât efort depusese personalul său pentru a-şi păstra acoperirea de diplomaţi din Ministerul de Externe. Acest calcul depăşea,

desigur, preţul pentru spaţiul pentru birouri şi s-a cerut un armistiţiu. Poate semnul cel mai grăitor că Serviciul era smuls din ghearele trecutului era prezenţa consultatului pe probleme de management – creatura la modă în anii 1990 – care a fost adus să evalueze situaţia. Toţi aceşti consultanţi au fost cercetaţi cu grijă, dar, chiar şi aşa, sosirea lor a fost urmărită cu mare uimire de către mulţi dintre cei mai vârstnici. Abordarea din anii 1920, când şeful scotea un pumn de monede de aur pe birou pentru finanţarea unei operaţiuni, lăsa loc auditului şi respectului faţă de bani. O mică încercare de externalizare s-a dovedit dezastruoasă când un grup de oameni de serviciu cu vechime au fost daţi afară. S-a dat vina pe presiunea pusă de Ministerul de Finanţe de a externaliza acest Serviciu, dar, cel mai probabil, a rezultat din incapacitatea de a-şi da seama că, acum, că se încheiase Războiul Rece, dorinţa angajaţilor, fie ei oameni de serviciu sau angajaţi din presă, de a accepta tradiţionalele constrângeri ale spionajului se eroda rapid. Oamenii de serviciu i-au băgat la apă pe spioni, spre ruşinea acestora, câştigând în instanţă litigiul de muncă şi o sumă frumuşică drept compensaţii, pe lângă multă publicitate. Nesiguranţa ce pusese stăpânire pe toate agenţiile de informaţii se manifesta ocazional chiar şi cu prilejul întrunirilor Comitetului Reunit pentru Informaţii, când reprezentanţii fiecărei agenţii de informaţii se întreceau în a critica, în rapoartele lor, activitatea altor agenţii şi în a-şi promova propria activitate.[865]

Gerry Warner ajunsese adjunctul şefului MI6 şi, la vremea aceea, era coordonator pe probleme de securitate şi de informaţii în cabinetul premierului, responsabil cu supravegherea comunităţii de informaţii în ansamblul său, şi cu sănătatea acesteia. Şi-au dat seama că trebuiau să

treacă de la un departament la altul, chiar şi la Banca Angliei şi să-i întrebe ce voiau de fapt. A fost introdus un sistem de monitorizare a performanţei, în care factorii de decizie trebuiau să semnaleze dacă li se păreau utile serviciile de informaţii. Informaţiile îşi pierdeau rolul preventiv din timpul Războiului Rece, când interesul cădea asupra căutării de semne ale unui conflict iminent sau de informaţii tactice despre felul în care trebuia purtat războiul, în cazul în care acesta izbucnea. Pe vremuri, un analist putea urmări toată cariera sa, până ieşea la pensie, o divizie de tancuri sovietice. Acum, spionajul începea să aibă la bază luarea zilnică de decizii. „În multe privinţe, informaţiile pe care le furnizam le erau mai de folos politicienilor decât cele pe care le oferiserăm în timpul Războiului Rece, deoarece, în mare măsură, cele oferite atunci erau doar de interes general – foarte importante, foarte interesante –, dar nu puteam face nimic în acea privinţă", afirmă Warner.[866] Şi, chiar şi când venea vorba de ruşi, situaţia era un pic bizară.

Ambasadorul britanic la Moscova, Rodric Braithwaite, era să se înece cu micul dejun când, într-o dimineaţă, a deschis un ziar local şi a văzut un interviu cu şoferul său, publicat în două numere succesive ale publicaţiei. Timp de 17 ani Konstantin condusese Rolls-Royce-ul ambasadorului în şi în afara incintei impozantei şi ameninţătoarei vile prerevoluţionare de pe râul Moscova, cu vedere spre Kremlin. Acum acesta recunoştea că îi spionase pe Braithwaite şi pe predecesorii săi, la ordinul KGB. „Puteai să mă avertizezi, pentru că acest lucru mi-ar fi putut crea probleme serioase acasă", i-a spus Braithwaite lui Konstantin. „Ştii, ar fi putut apărea întrebări în Cameră despre ambasadorul acela netrebnic care nu a remarcat că şoferul lui lucrează pentru KGB. Treburi de felul ăsta."

„Nu aş fi putut”, i-a răspuns Konstantin. „Sunt un patriot rus.”[867]

Vremurile se schimbau. Pentru o vreme, în 1991, vechiul KGB fusese dezorganizat şi păruse pe butuci. Braithwaite a găzduit o delegaţie de vânători de spioni de la MI5, care veniseră să-şi întâlnească vechii adversari. Grupul a fost întâmpinat la aeroportul din Moscova de un ofiţer KGB, care venise cu trandafiri, după care a avut loc o întâlnire la Lubianka, la care amberele tabere s-au simţit „ca nişte animale sălbatice cărora le era prezentată prada, fără să o poată mânca”. Britanicii au întrebat politicos dacă putea fi redusă supravegherea şi hărţuirea membrilor ambasadei de la Moscova şi dacă putea fi limitat spionajul rusesc din Marea Britanie. Le-a fost limpede că aceste idei erau considerate ridicole.[868] Braithwaite îl pusese şi pe noul şef al staţiei MI6 să lucreze în camera securizată, suspendată, din ambasada-reşedinţă întunecată. Nu fusese alegerea evidentă pentru un ofiţer ambiţios, dar Moscova era adânc înrădăcinată în psihicul lui John Scarlett, iar şansa de a fi primul şef al staţiei „mărturisit” sau declarat ruşilor într-un moment atât de interesant era o ocazie prea bună pentru a fi irosită. Ideea era ca aceste două ţări să-şi normalizeze relaţiile în domeniul serviciilor de informaţii şi să acţioneze ca alte ţări, unde şeful staţiei nu întreprindea nici un fel de acte de spionaj în sine, ci acţiona ca om de legătură cu serviciile locale pentru a transmite informaţiile convenite. Trecutul lui Scarlett de controlor al lui Oleg Gordievski, un trădător dispreţuit profund de cei din KGB, fie nu le era cunoscut ruşilor, fie a fost trecut cu vederea. Însă vechea lume nu se sfârşise definitiv.

Rusul îmbrăcat sărăcăcios bătuse la uşa ambasadei americane aflate într-unul din statele baltice. Spre dezamăgirea sa, fusese refuzat. Defectorii pentru care spionajul occidental s-ar fi luptat cu unghiile şi cu dinţii în trecut, acum veneau la uşă plini de speranţă, cu braţele pline de documente, aşteptând în schimb dolari şi vize. Păreau să fie pe toate drumurile, dar majoritatea nu au ajuns nicăieri. Următoarea oprire a acestui om a fost ambasada britanică, unde i-a explicat unei doamne diplomat că deţinea materiale strict secrete ale KGB-ului. Diplomatul britanic fusese pregătit să se confrunte cu spioni care se ofereau de bunăvoie şi a studiat materialul, care fusese înghesuit printre cârnaţi, pâini şi haine, în geanta acestuia. Vasili Mitrohin avea să fie unul dintre puţinii defectori consideraţi destul de valoroşi cât să primească ajutor. Era un fost arhivar al KGB-ului, care copiase în secret şi apoi îngropase în grădina casei sale părţi importante din istoria operaţională secretă a organizaţiei. Înţelegând potenţialul informaţiilor, diplomatul britanic i-a spus să revină la o dată stabilită, pentru a se întâlni cu un ofiţer MI6 care avea să vină de la Londra. La acea întâlnire, Mitrohin a adus 2 000 de pagini din notiţele sale, în care se găseau şi date despre ilegalii KGB-ului. Acest lucru a fost suficient pentru a porni conflictul la Londra. Afişând îndrăzneala de care ar fi dat dovadă pe vremuri „baronii hrăpăreţi”, MI6 a organizat extragerea clandestină a lui Mitrohin şi a familiei sale, cu prilejul celei de-a şaptezeci şi cincea aniversări a revoluţiei bolşevice. Scarlett a fost exclus din operaţiune, însă un tânăr ofiţer MI6 a scos dosarele voluminoase ale lui Mitrohin şi le-a dus la ambasada britanică, de unde au fost transportate în Marea Britanie, în şase cufere mari.[869]

Ruşii discutau despre interzicerea actelor de spionaj, dar nu prea exista încredere de cele două părţi. Câţiva dintre luptătorii MI6 din Războiul Rece nu puteau renunţa şi voiau să continue să folosească defectori pentru a nimici SVR, faimosul serviciu de informaţii externe al KGB-ului şi să-i stoarcă şi de ultima picătură de sânge, drept răzbunare pentru Philby. MI6 a racolat chiar un diplomat rus de rang inferior, care părea bolnav psihic. Acest lucru era rezultatul faptului că ofiţerii ambiţioşi, dornici să-şi „atingă ţintele de performanţă" îşi exagerau succesele, credea un coleg nemulţumit.[870] În 1992, au apărut primele semne că SVR recurgea din nou la vechile metode, când a fost descoperit un cuplu pe aeroportul din Helsinki. Cei doi călătoreau cu acte false şi pretindeau că se născuseră în Croydon şi Wembley, la Londra. De fapt, semănau foarte bine cu nişte ilegali sovietici de modă veche.[871]

Şederea lui Scarlett la Moscova nu a avut un final fericit. Ruşii l-au nominalizat pe unul dintre ofiţerii lor superiori să ocupe poziţia echivalentă a acestuia de şef oficial al staţiei de la Londra. MI5, incapabil încă să accepte noua orânduire, a stârnit scandalul. E spion, au spus ei. Sigur că e spion, au răspuns Ministerul de Externe şi MI6, asta era şi ideea. Da, dar a avut afaceri necurate cu Irakul lui Saddam Hussein, a răspuns MI5. Ar fi mai surprinzător dacă un om care a lucrat în KGB nu ar avea un trecut dubios, a venit răspunsul. Ofiţerul rus de informaţii suferea de cancer, iar Moscova voia ca acesta să ajungă la Londra pentru tratament, dar viza i-a fost blocată la presiunile MI5. În mod firesc, Moscova nu a fost deloc încântată şi a decis să se răzbune. Scarlett a fost expulzat sub pretextul oficial că recrutase un agent dintr-o fabrică metalurgică din domeniul militar. Expulzarea nu s-a petrecut discret, ci cu mare tam-tam, un fotograf surprinzând o imagine a

spionului deloc dornic de publicitate, în timp ce era dus cu maşina de la aeroport.

În Europa de Est, evenimentele erau, în unele privinţe, şi mai stranii, căci ofiţerii MI6 intrau precauţi în birourile foştilor inamici şi le cereau politicos să le spună cu ce anume se ocupaseră în trecut. MI6 şi MI5 au început să joace un rol discret în reorganizarea serviciilor de informaţii din fostul bloc estic. Acest lucru presupunea demilitarizarea serviciilor şi învăţarea acestora „să culeagă informaţii în alte împrejurări, fără a ameninţa că pune pe cineva la zid”, după cum spunea un britanic implicat în proces.[872] Una dintre probleme era ce să facă cu cei aproximativ 20 de agenţi ilegali în adormire, pe care cehii îi aveau peste tot prin lume. Printre aceştia se aflau doi care fuseseră trimişi în Marea Britanie şi care acum nu voiau să se întoarcă acasă. Londra şi Praga au stabilit să fie lăsaţi în pace, întrucât nu făcuseră niciodată nimic rău.[873] Din câte se ştie, aceştia continuă să trăiască undeva în zona rurală a Marii Britanii, fără ca vecinii lor să ştie că au fost antrenaţi cândva în cele mai sofisticate tehnici de spionaj.

De asemenea, existau vechi datorii care trebuiau plătite. Agenţii care spionaseră fuseseră plătiţi prin intermediul conturilor escrow şi înţelegerea era că, într-o bună zi, vor putea dispune de acele fonduri (MI6 prefera această variantă decât să le dea, pur şi simplu, banii, pe care apoi să-i cheltuie, atrăgând atenţia asupra lor). Un agent citise asiduu Financial Times şi, după ce aflase totul despre bursă, insistase să-i spună ofiţerului său de caz cum anume dorea să-şi investească banii. Pe unii finalul Războiului Rece i-a găsit cu un milion de lire sterline în

cont pentru că trădaseră secrete. Valorosul agent cu numele de cod Eliberatul murise în Cehoslovacia, în urma unui atac de cord, la mijlocul anilor 1970. Întrucât acum relaţiile cu serviciul ceh erau amicale, MI6 l-a abordat pe Václav Havel, fostul intelectual disident care acum conducea ţara, şi i-a explicat că exista un cont bancar în care se aflau banii pe care Eliberatul îi strânsese în lunga sa carieră de spion în slujba Majestăţii Sale. Havel a fost de acord să ajute la găsirea familiei acestuia. Într-un final, a fost găsită o fiică. A fost abordată cu precauţie. Femeia nu bănuise niciodată că tatăl ei spionase pentru MI6. Dar, potrivit oficialului britanic prezent la întâlnire, ea îşi amintea că, odată, îi spusese un lucru ciudat: „Sper să te măriţi cu un ofiţer britanic”. Acum înţelegea motivul şi a primit şi detaliile contului bancar.[874]

A existat o inovaţie finală, o intruziune a lumii moderne, bine-venită pentru unii, dar pentru alţii derutantă, ba chiar înspăimântătoare. Serviciul Secret nu avea să mai fie secret. Momentul ales, sfârşitul Războiului Rece, a fost, în mare măsură, rodul unei coincidenţe. Existenţa MI5 fusese deja recunoscută făţiş în 1989. Personalul forţase mâna în acest sens guvernului reticent. Nu doreau ca singurul lor temei legal real pentru activitatea de ascultare a telefoanelor şi de plantare de microfoane în locuinţe să fie acceptul unui ministru. Voiau să simtă că acţionau în limitele legii, nu ocolind-o. „Nu era plăcut să fii implicat în operaţiuni pentru care nu aveai acoperire legală adecvată”, îşi amintea Eliza Manningham-Buller. În acelaşi timp, mai era şi factorul european. Existaseră persoane în Europa care încercaseră să dea în judecată serviciile de informaţii pentru acţiunile lor. Curtea Europeană a Drepturilor Omului decretase că fiecare serviciu de securitate sau de informaţii trebuia să acţioneze într-un

cadru legal şi să aibă un sistem corect de rezolvare a plângerilor şi reclamaţiilor. Marea Britanie nu avea aşa ceva. MI6 trebuia să devină „legal”.

De asemenea, MI6 îşi construia un nou sediu destul de costisitor în Vauxhall Cross. La fel ca Century House, clădirea se afla pe malul sudic al Tamisei care separa fizic MI6 de restul guvernului. Însă acesta era singurul lucru pe care sediul cel nou îl avea în comun cu cel vechi. Era ţipător şi deloc discret. Gerry Warner a precizat că avea să fie dificil să se mute într-un sediu ce semăna cu cinematograful Odeon şi să se aştepte ca oamenii să nu se întrebe ce este. Problema în cazul Century House fusese securitatea. Nu amplasarea, care le era bine cunoscută tuturor, inclusiv şoferilor de autobuz („Aici se dau jos spionii”, spuneau când ajungeau în staţia din faţa clădirii), nici măcar accesul, deşi agenţii de securitate le permiteau oamenilor să intre fără să le ceară documente de identitate, exceptând cazul în care nu-i recunoşteau. Structura clădirii era cea care le dădea insomnii celor preocupaţi de siguranţă. Sediul în mare parte din sticlă al Serviciului Secret Britanic se afla deasupra unei benzinării. „Dumnezeule, existenţa noastră ţinea, de fapt, numai de noroc”, spune McColl. Benzinăria aparţinea companiei petroliere kuweitiene Q8. Când Irakul a invadat Kuweitul, în 1990, circula o glumă că tot ce trebuiau să facă irakienii era să aprindă o torţă pentru a distruge Serviciul Secret Britanic. Noul sediu din Vauxhall, cunoscut sub numele de Legoland, era sigur, dar cam searbăd, pe potriva vremurilor. Atitudinea personalului faţă de sediu a fost poate cel mai bine ilustrată în timpul premierei speciale a noului film cu James Bond, Lumea e prea mică, din 1999, care a avut loc în noul sediu. Cu un an înainte, lady Judi Dench, care a jucat rolul lui M, fusese invitată la prânzul

de Crăciun de către adevăratul C, ca s-o ajute să-şi înţeleagă rolul. Actriţa care a jucat rolul domnişoarei Moneypenny a fost gazda vizionării. La scena în care o explozie zguduie noul sediu al MI6, personalul prezent în sală a aclamat entuziast.[875]

Legislaţia care oferea cadrul funcţionării MI6 a fost promovată în Camera Comunelor de către ministrul de Externe Douglas Hurd, un fost diplomat. Acesta refuzase invitaţia de a se alătura Serviciului în anii 1950. Ca diplomat în China, numărase, din când în când, vagoane de tren pentru MI6 şi-şi privise cu suspiciune colegii de la ambasadă. „Erau ciudaţi, prin definiţie", îşi amintea el ulterior. „Puteai să te trezeşti stând alături de o persoană cu o fişă a postului destul de ciudată şi înţelegeai treptat cu ce se ocupă."[876] Documentul a fost aprobat în 1994. Acesta răspundea profundei nesiguranţe care se simţea în cadrul Serviciului. Înainte, întrucât oficial nu exista, MI6 putea fi închis sau comasat cu un alt serviciu dintr-o simplă trăsătură de stilou şi din capriciul unui ministru. Acum avea o bază sigură şi, în ultimă instanţă, se manifesta mai puţină ipocrizie şi erau mai puţine ezitări din partea miniştrilor şi a oficialilor, când se explica exact despre ce instituţie a guvernului este vorba. Însă, cât costa ieşirea din tenebre?

Cei care trăiseră sub vălul tainei atât de mult timp au simţit „puţină durere", potrivit lui McColl. Cât priveşte ieşirea la lumină, în interiorul MI6 atitudinile erau marcate de diferenţa între generaţii. „Cei vârstnici erau obişnuiţi cu vechiul sistem şi nu erau împotriva acestei ieşiri la lumină, dar, pur şi simplu, nu-i interesa prea tare acest lucru", îşi aminteşte McColl, un produs al rasei superioare din Blocul

Sovietic, unde secretul era la mare preţ, şi oarecum reticent la ridicarea vălului. „Ne preocupa reversul medaliei. Faptul că, odată ce porneai în direcţia asta şi permiteai accesul la anumite lucruri, aveai să te confrunţi cu probleme legate de secretizare. Iar secretizarea a fost şi este esenţială în întreaga noastră activitate, deoarece munca noastră se bazează pe încredere. Încredere între guvern şi oamenii care conduc Serviciul. Încrederea între Serviciu şi oamenii din întreaga lume care lucrează pentru el, iar mulţi dintre aceştia îşi asumă riscuri mari... ei fac acest lucru cu credinţa că suntem, cu adevărat, un serviciu secret, ceea ce presupune că nu vorbim, că nu ieşim în public şi nu ne declarăm făţiş parte din Serviciu. Şi întotdeauna am fost de părere că acesta era unul dintre avantajele noastre. Am fost dintotdeauna un serviciu secret.” Cel mai bun exemplu, credeau McColl şi alţii, era experienţa americanilor. Urmăriseră anchetarea publică a CIA-ului de către Congres, la mijlocul anilor 1970. „Lumea serviciilor de informaţii şi cei care lucrau pentru americani sau pentru noi au fost cuprinşi de fiori, prin urmare veneau la noi şi ne spuneau: «Pentru numele lui Dumnezeu, uite ce se întâmplă în America» şi «O să ni se întâmple şi nouă tot aşa ceva?»„[877] Când MI6 a ieşit sub reflectorul public, unii dintre cei din generaţia mai veche au bombănit. „O să se termine prost”, spuneau ei.

Exista temerea că recunoaşterea publică avea să văduvească Serviciul de mister, de strălucire şi de forţă, caracteristici împrumutate, în mare parte, din lucrările de ficţiune. Acestea fuseseră întreţinute de caracterul secret al Serviciului, deoarece nimeni nu putea judeca dacă tot ce se prezenta în romane era exact sau nu. McColl afirmă că legenda îşi are originile la finele secolului al XIX-lea, când Kipling şi alţii ca el scriau despre bravii spioni

britanici care se luptau cu ruşii ticăloşi în Marele Joc, în India, tradiţie continuată cu poveştile lui John Buchan despre curajoşii englezi care acum apărau regatul de viclenii nemţi. Şi atunci a apărut Bond. „Duce numele mai departe, nu-i aşa?”, afirmă McColl, care vorbeşte deschis despre MI6 ca despre un „brand”. „Vreau să spun că toată lumea îl urmărea pe Bond. Şi atunci, de ce nu s-ar extinde renumele lui şi asupra reputaţiei noastre?” Brandul, se spune, face un pic mai mult decât să ridice moralul Serviciului, ajută, în acelaşi timp, la recrutarea de agenţi care sunt convinşi că au de-a face cu o organizaţie atotştiutoare şi atotputernică. Dacă aceia din Orientul Mijlociu vor să creadă că MI6 se află în spatele celor mai incredibile evenimente, este acest lucru cu adevărat o problemă, dacă se presupune că vor apela la MI6 când au nevoie de ajutor, preferând Marea Britanie altei ţări? Unii erau de părere că miturile culturii populare implicau şi pericole. Un fost ministru de Externe afirma că imaginea de serviciu care realiza întotdeauna lucruri extraordinare, câştiga întotdeauna şi avea întotdeauna dreptate ducea la exagerări despre potenţialul MI6, care, la rândul lor, erau adoptate şi de guvern deformând percepţia, în special a miniştrilor neexperimentaţi, în legătură cu ce era posibil şi cu ce anume nu.

Lumea mai sumbră a lui le Carré a divizat Serviciul. „Unii erau furioşi pe John le Carré, deoarece crease numai personaje dezagreabile care întotdeauna uneltesc unele împotriva celorlalte”, îşi aminteşte McColl, gândindu-se, poate, la Daphne Park şi la faptul că aceasta nu-l plăcea. „Noi ştim că nu eram întotdeauna chiar atât de dezagreabili şi categoric nu unelteam unii împotriva celorlalţi. Aşa că lumea s-a cam supărat din cauza aceasta. Însă eu credeam că, de fapt, era un lucru minunat

deoarece, încă o dată, ducea mai departe renumele oferit de Bond, de John Buchan şi de toţi ceilalţi. Ne oferea răgaz încă vreo câteva generaţii, ca să încercăm să fim speciali într-un fel.” Însă, ţinând seama că se sfârşise Războiul Rece, până şi demodatele romane cu spioni păreau exponate de muzeu, autorii trebuind să caute noi subiecte. Cine erau acum personajele negative?

Deşi MI6 nu era deranjat de mitologizarea activităţii sale în ficţiunea literară, era ferm hotărât că propriile secrete trebuie să rămână sub cheie. Exista o regulă strictă care spunea că personalul nu-şi putea scrie memoriile. „Întotdeauna am făcut eforturi în sensul descurajării angajaţilor pensionaţi de a scrie cărţi”, explică McColl. „Am multă simpatie pentru ei, deoarece, dacă mare parte din viaţă ai umblat prin lume, dacă nu ai o familie mare şi o mulţime de prieteni în Marea Britanie la care să revii, te retragi într-un sătuc, pe undeva şi duci o viaţă singuratică. Nu ai rădăcini prea solide şi eşti tentat să scrii despre unele dintre aventurile în care ai fost implicat.” A existat un caz spectaculos în care MI6 nu a reuşit să-şi descurajeze unul dintre propriii ofiţeri nemulţumiţi să vorbească. Richard Tomlinson intrase în Serviciu când era un tânăr foarte ambiţios (deşi cei care îl racolaseră aveau să se căiască ulterior pentru că nu-i verificaseră referinţele). Era dornic de muncă şi entuziast. Poate puţin prea dornic şi prea entuziast, credeau unii dintre superiorii săi, care se întrebau dacă atitudinea acestuia nu trăda cumva influenţa exagerată a filmelor cu Bond asupra psihicului lui Tomlinson. În acelaşi timp, era văzut de cei din jur ca un singuratic. Tomlinson considera că fusese prost tratat şi că nu se procedase corect faţă de el înainte de a fi concediat, lucru mai mult decât posibil, dat fiind modul de operare al MI6. Ambele părţi aveau să regrete

însă ruperea relaţiilor, căci Tomlinson va scrie o carte în care va demasca dedesubturile activităţilor sale în Serviciu.

Moartea prinţesei Diana, în 1997, într-un accident de maşină petrecut la Paris, va duce la apariţia uneia dintre cele mai ciudate afirmaţii ale lui Tomlinson. A spus că-şi amintea ca se discutase un plan nu cu mult diferit, de la începutul deceniului, care îl vizase pe Slobodan Milošević, liderul sârb. Trebuia folosită o lumină strălucitoare care să-l orbească pe şofer şi să provoce un accident. Se putea să fi fost vorba de un complot? Într-un final, avea să fie demarată o investigaţie în urma căreia nu va fi găsită nici o dovadă în sprijinul ideii că accidentul ar fi fost orice altceva decât un accident. Însă a apărut întrebarea dacă existase un plan de asasinat în Balcani. Investigaţia a dovedit că existase doar o idee vagă. Un ofiţer „cu multă imaginaţie” fusese îngrijorat din cauza unui sârb extrem de violent (altul decât Milošević) care fusese pe cale să impună o politică naţionalistă extremă pentru a câştiga alegerile şi a accelera genocidul. Ofiţerul a comparat situaţia cu aceea a lui Adolf Hitler, multe vieţi putând fi salvate dacă ar fi fost asasinat cu un an înainte de a ajunge la putere. „Mi s-a părut că mai aveam câteva luni până când acest politician extremist, radical, naţionalist avea să preia puterea. Mi s-a părut că ar fi putut exista o analogie cu Germania anului 1932. Aşadar, chestiunea pe care o ridicam eu era dacă n-ar fi trebuit să stabilim un plan de acţiune, înainte ca scenariul Hitler să se repete”, mărturisea el mai târziu.[878]

S-a realizat un plan pentru situaţii neprevăzute, continuând câteva idei mâzgălite de mână, printre care

folosirea de forţe speciale şi de elemente interne din Serbia pentru a duce la îndeplinire acţiunea. „Este drept că asasinatul era împotriva normelor Serviciului”, avea să mărturisească mai târziu ofiţerul, şi existau probe că noilor angajaţi în MI6 li se spunea, cu prilejul pregătirii iniţiale, că asasinatul nu era tolerat şi că nu era un subiect ce putea fi supus dezbaterii. „Deodată, mă confruntam cu o situaţie în care avem de-a face cu un război civil în centrul Europei, unde zeci de mii de oameni nevinovaţi sunt ucişi. Aşadar, mie mi se părea potrivit să luăm din nou în discuţie rolul serviciilor şi să vedem dacă nu cumva ne simţeam obligaţi să îl revizuim într-un caz excepţional.” Când i-a înmânat notiţele secretarei sale, aceasta le-a redactat surprinsă, sub forma unui document de o pagină şi jumătate, format A4. „Nu mai citisem şi nu mai văzusem niciodată ceva de felul ăsta”, spunea ea mai târziu. Ofiţerul s-a decis să sară peste superiorul său direct, despre care credea că ar putea să nu reacţioneze la idee, şi să trimită documentul direct controlorului pentru Europa Centrală şi de Est. Superiorii săi au respins brutal ideea. I-au spus că MI6 nu se ocupa cu aşa ceva, au spus că nu este moral – idee cu care el nu era de acord – şi i-au dat instrucţiuni să distrugă toate copiile memoriului pe care îl scrisese. Un ofiţer superior a stat lângă secretară în timp ce aceasta îl ştergea din sistem şi distrugea copiile imprimate. Vremurile lui Anthony Eden şi ale lui George Kennedy Young, care plănuiau să-l răstoarne pe Nasser, erau de mult apuse. „Nu avem permisiunea de a ucide”, avea să explice mai târziu unul dintre C, deşi ezitase când fusese întrebat dacă Serviciul avusese vreodată acea permisiune.[879]

Posesor al unui spate solid şi al unui sediu nou-nouţ, MI6 avea nevoie de un obiect de activitate. Forma unui

serviciu de informaţii, teoretic, ar trebui dictată de ameninţările la adresa ţării şi de conceptul de securitate naţională. Însă, rareori se întâmplă aşa. Dintr-o inerţie instituţională, vechile structuri se menţin uneori, chiar şi când ameninţările pentru care au fost create au dispărut de mult. A fost cazul în anii 1990, când a durat un timp până ce noile ameninţări au prins contur. Vechea lume în care un serviciu de informaţii servea, în exclusivitate, şi la modul agresiv, interesul „naţional", garantând avantajul asupra altor ţări, nu apusese complet, ci era confruntată cu ameninţări mai degrabă amorfe la adresa securităţii şi mai puţin îndreptate împotriva unor state, precum terorismul internaţional şi grupările care făceau trafic cu tehnologia de fabricare a armamentului nuclear.

Noua agendă de lucru a spionilor era deopotrivă cunoscută şi necunoscută. MI6 a fost luat prin surprindere de conflictul din Balcani, dar Serviciul a început să se adapteze, înfiinţând mici echipe în regiune şi colaborând mai strâns cu armata şi cu alţi parteneri. Obţinerea în secret a poziţiilor de negociere ale altor ţări era un lucru normal, chiar dacă acum ţintele puteau fi sârbii din Balcani sau chiar aliaţii europeni. Unii dintre foştii ofiţeri MI6 pretind că serviciile de informaţii au avut un impact major la negocierile Marii Britanii pentru tratatele importante din acest deceniu. Deloc surprinzător, politicienii refuză să comenteze această variantă mai degrabă stânjenitoare.[880] Spionajul economic era fundamental în timpul Războiului Rece şi încerca să anticipeze performanţele economice sovietice, însă, acum intrase pe terenul mai accidentat al secretelor de afaceri şi comerciale. Ce planuri aveau germanii în materie de rate ale dobânzilor şi cine oferea mită şi cui pentru contracte de armament în Orientul Mijlociu? Se aloca o mai mare importanţă baronilor

drogurilor, colaborându-se cu serviciul vamal şi căutându-se urma banilor spălaţi în Caraibe. Toate acestea presupuneau colaborarea cu alte departamente şi agenţii ale guvernului, nu numai cu Ministerul de Externe. Pe vremuri, ofiţerii MI6 nici măcar nu-şi declinau identitatea la Whitehall, iar comunitatea spionilor nu se amesteca deloc cu alte departamente. Acum, ofiţerii erau secondaţi de alte departamente, iar MI6 era din ce în ce mai mult scos pe tuşă din culegerea de informaţii. Ameninţările păreau a fi mondiale, dar MI6 îşi redusese dimensiunile la finalul Războiului Rece, aşa că trebuia să aleagă cu mai multă grijă şi să colaboreze mai mult cu alte ţări şi instituţii, nu numai cu SUA. Existau participanţi la Războiul Rece care, pur şi simplu, nu se puteau adapta la noua situaţie, care nu vedeau sensul acesteia şi care nu puteau opera fără vechiul blazon atât de familiar lor. La finalul anului 1993, McColl a declanşat ceea ce a devenit cunoscut drept „Masacrul de Crăciun”, o mulţime de directori din generaţia veche fiind disponibilizaţi şi înlocuiţi cu o generaţie mai tânără. Anul următor a fost numit un nou şef, pe nume David Spedding, care, relevant pentru noua situaţie, făcuse cariera în Orientul Mijlociu, nu în Blocul Sovietic.

În a doua jumătate a anilor 1990, devenise evident că priorităţile se schimbaseră, vizând un teritoriu mai comod decât cel economic şi comercial care constituise punctul de interes din anii anteriori. Proliferarea armelor de distrugere în masă – biologice, chimice şi nucleare – era doar o parte a problemei. Acesta fusese aspectul cel mai important al activităţii Serviciului, datorită grijilor trezite de omul de ştiinţă pakistanez A.Q. Khan. Încă din anii 1980, un mic grup din cadrul MI6 îl urmărea pe Khan, care furase planuri de îmbogăţire a uraniului cât lucrase în

Olanda şi apoi se întorsese în ţara sa natală, pentru a construi o vastă reţea de distribuţie prin care procura piese speciale, pentru a construi o bombă. Programe nucleare şi pentru construirea de alte tipuri de arme neconvenţionale sunt puse la cale în state la care nu te-ai fi aşteptat. Însă reţeaua de oameni de afaceri, în majoritate europeni, care alimentau Pakistanul oferea MI6 posibilitatea de a încerca să afle ce planuri avea Pakistanul. Acest lucru presupunea şi discuţii cu alte ţări, inclusiv cu unele europene, despre ceea ce vedeau şi, de asemenea, o încercare de a compune imaginea de ansamblu, una alarmantă la sfârşitul anilor 1990.

Locul al doilea în noua listă de priorităţi era apariţia unei noi specii de terorism internaţional. Terorismul nu era o chestiune nouă. Palestinienii care deturnau avioane şi, ulterior, incidentul de la Lockerbie urcaseră terorismul pe lista de priorităţi în anii 1970 şi 1980. Însă, la mijlocul anilor 1990, a început să ia o nouă formă şi ofiţerii ambiţioşi au început să devină interesaţi de fenomen, aşa cum înainte ar fi fost interesaţi de o carieră în Blocul Sovietic. Existau studii despre ameninţarea islamismului radical, dar puţini oameni din MI5 şi MI6 aveau o imagine clară despre ceea ce li se pregătea, chiar sub nasul lor. Londra, sau, după cum o numeau francezii, Londonistan, devenea căminul disidenţilor şi centrul propagandei, inclusiv pentru aliaţii lui Osama bin Laden (revendicarea atentatelor cu bombă, din 1998, asupra ambasadelor SUA din Africa, de către liderul al-Qaeda, a sosit prin fax din nordul Londrei). Oficialii britanici au pretins că erau atenţi la ameninţarea care pândea din umbră. Oficialii americani, mai agresivi, contestă acest lucru, spunând că Marea Britanie era doar cu puţin peste alte state europene, arătând un prea mic interes faţă de această chestiune şi

deseori părând să mimeze doar grija din cauza atenţiei Statelor Unite. „Ne credeau nebuni de legat”, îşi aminteşte un ofiţer CIA, care adesea îşi forţa omologii europeni să facă mai multe în această privinţă.[881]

Richard Dearlove a devenit şef al MI6 în 1999. Cu câteva excepţii, postul suprem le revenea, de obicei, celor mai agresivi ofiţeri operativi, iar Dearlove, care fusese întotdeauna ambiţios, se potrivea descrierii. Îşi făcuse o reputaţie de adept al modernizării, dornic să transforme MI6 într-un Serviciu important şi să colaboreze cu cei din exterior şi cu alte departamente. Avea convingerea că spionajul trebuia să se facă util. În lumea nouă, serviciul de informaţii nu se mai ocupa cu strângerea de informaţii de la ţinte statice, precum armata rusă, ci cu acţiunea. „Cariera mea a fost, în mare măsură, definită de Războiul Rece”, va spune mai târziu Dearlove, adresându-se publicului. „Nu pot exagera gradul în care preocupările faţă de securitatea naţională, până acum foarte bine ancorate în realitate, ne-au fost curmate, la încheierea Războiului Rece.”[882] Intrase în Serviciu în anul 1966, moment în care cicatricele lăsate de Philby şi de Blake erau încă vizibile. Cariera sa evoluase în cadrul Blocului Sovietic care tindea să producă tradiţionalişti, precum John Scarlett, insistând pe corectitudinea strângerii de informaţii. Însă, în 1987, Dearlove îşi asigurase valorosul post de la Geneva. Tradiţional, acesta era unul dintre posturile esenţiale de observaţie şi de atac din Blocul Sovietic, care avea drept ţintă numeroşii comunişti aflaţi în trecere prin oraş în vederea vreunui summit internaţional sau a reuniunilor ONU. În anii de tranziţie de la finalul Războiului Rece, Dearlove a extins ţintele pentru strângerea de informaţii, introducând şi tehnologia, pe lângă sursele umane. Unul dintre fraţii vitregi ai lui

Saddam Hussein a primit un post aici şi a folosit oraşul ca pe un centru de activitate irakian în Europa. Libienii şi iranienii erau şi ei foarte activi, la fel şi chinezii. Mulţi oameni cu influenţă din Orientul Mijlociu aveau case de vacanţă pe malul lacului. Acest lucru ducea la apariţia de noi ţinte şi de noi probleme, printre care proliferarea armelor de distrugere în masă şi infracţionalitatea internaţională. Strategia lui Dearlove a fost recunoscută drept model de succes pentru abordarea unui domeniu mai amplu de ameninţări la adresa securităţii. A început să fie perceput ca un promotor al modernizării şi a fost trimis ca şef al staţiei de la Washington. Acolo, a găsit un CIA nesigur de misiunea sa şi care pierdea mulţi ofiţeri talentaţi. De asemenea, staţia a fost infiltrată de Aldrich Ames şi, curând, avea să treacă şi el prin propria şi dureroasa vânătoare de cârtiţe, purtată cu ajutorului testului poligraf. Dearlove, care fusese educat şi în SUA, şi-a construit un cerc de relaţii care aveau să devină importante mai târziu. Ambiţia sa de a ajunge la vârf era evidentă. Însă, exact în spatele său se afla şi John Scarlett, şi cei doi bărbaţi nu se înţelegeau deloc.

Rivalitatea dintre Scarlett şi Dearlove era mai mult decât personală, era şi de natură culturală şi reflecta cele două tendinţe manifestate în cadrul Serviciului. Un coleg rezuma situaţia plastic: „Capetele rotunde şi cavalerii”. Separarea dintre adepţii modernităţii şi tradiţionalişti evoluase din vremea în care Shergy se lupta să introducă profesionalismul în detrimentul aleatoriului şi amatorismului manifestat în misiunile din Albania şi nu numai. Prin urmare, s-a creat o ruptură între Moscoviţii lui Shergy şi Călăreţii de cămile, mai aventurieri, care se concentrau asupra Africii şi a Orientului Mijlociu şi pe acţiunile secrete, mai degrabă decât pe simpla strângere

de informaţii. Pentru a avea succes, un serviciu secret trebuie să dispună de ambele tipuri de ofiţeri: operaţinunile în Sankt-Petersburg vor fi întotdeauna diferite de operaţiunile în Oman, dar, în acelaşi timp există, evident, o cultură dominantă. La sfârşitul Războiului Rece, existau resentimente din cauza discuţiilor despre criza pe care o provocase prăbuşirea Blocului Sovietic. Acesta reprezentase mai puţin de jumătate din activitatea Serviciului, mormăiau cei care îşi făceau meseria în pieţele din Damasc sau pe câmpiile Africii. Acum, rasa superioară a celor care se ocupau de Blocul Sovietic ajunsese să fie văzută drept o relicvă a trecutului, trasă pe linie moartă. Ei deveniseră tradiţionaliştii, iar adepţii modernităţii erau cei care voiau să acţioneze, să colaboreze mai strâns cu restul Whitehall-ului şi să se asigure că informaţiile lor aveau impact, nemulţumindu-se cu simpla culegere a acestora. Scarlett era clasicul Moscovit. „Spiritul temerar poate fi exagerat deoarece este parte din mit", afirma el mai târziu. „Mai presus de orice, avem nevoie de oameni disciplinaţi."[883] După ce a ajuns la conducere, în 1999, Dearlove a început să schimbe Serviciul când, brusc, s-a schimbat lumea din jurul Serviciului.

În dimineaţa zilei de 11 septembrie 2001, John Scarlett ocupa de şase zile noul post de preşedinte al Comitetului Reunit pentru Informaţii. Rivalii săi din MI6 speraseră că neobişnuita sa numire în funcţie (neobişnuită deoarece, în mod normal, postul era ocupat de un consumator, nu de un producător de informaţii) avea să-l împiedice să ajungă şef al MI6 în viitor. Cu prilejul unei şedinţe în biroul său, din apropiere de Downing Street, cineva a dat buzna în birou şi i-a spus să pornească televizorul. Turnurile Gemene din

New York se prăbuşeau. Prim-ministrul se întorcea deja de la conferinţa TUC din Brighton.

La trei ore de la atac, Scarlett şi şeful MI5, Stephen Lander, au început informarea premierului în Downing Street (Dearlove era pe drum, se întorcea de la Stockholm). Blair avea deja o idee despre atac în termeni dramatici, aproape apocaliptici. Era, credea el, prima salvă trasă în bătălia pentru viitorul lumii, între modernism şi fanatism.[884] A cerut imediat să vadă toate informaţiile strânse în ultimul an despre al-Qaeda. I-au fost înmânate 30 de rapoarte. În noaptea aceea, a transmis naţiunii că Marea Britanie va sta „alături de prietenii americani”.

Şefii spionajului britanic ştiau că se pregăteşte ceva. „Faptul că a avut loc un eveniment terorist de amploare nu a fost o surpriză”, va afirma Dearlove mai târziu. „Exista temerea că avea să se producă un atac, probabil împotriva intereselor americane, nu asupra continentului american.”[885] În vara aceea, am primit informaţii despre faptul că al-Qaeda plănuia un atac de proporţii”, îşi amintea Eliza Manningham-Buller, adjunctul lui Stephen Lander la vremea aceea. „Nu ştiam nici noi, nici americanii unde avea să aibă loc.”[886] Pe parcursul verii, se adunaseră rapoarte neclare, care au fost apoi uitate. În iunie, serviciul de informaţii britanic şi cel american au ţinut o reuniune comună. „Subiectul principal de discuţie a fost un atac terorist de amploare”, potrivit lui Dearlove. „A fost o reuniune de rutină, care, apoi, şi-a pierdut din accentele rutinare... Se amplificau şoaptele [comunicaţiile interceptate], se înregistra o creştere a indicatorilor.”[887] Toată lumea se temea. Era ca şi când ar fi străbătut un coridor lung, întunecos, ştiind că de undeva, din

apropierea lor, un animal se pregătea să atace. În acea lună, britanicii au furnizat informaţii potrivit cărora un important membru al-Qaeda plănuia să declanşeze atacuri cu maşini-capcană, împotriva unor obiective americane din Arabia Saudită, în săptămânile care urmau. Nu s-a întâmplat nimic.[888] Un raport britanic, din 6 iulie, afirma: „Locul cel mai probabil al unui asemenea atac asupra intereselor occidentale din partea OBL [Osama bin Laden] şi a celor care-i împărtăşesc ideile sunt statele din Golful Persic sau din zona Marelui Orient Mijlociu”.[889] Un raport al Comitetul Reunit pentru Informaţii din acea lună spunea că atacurile erau în stadiul final de pregătire.[890] Atacul nu fusese o surpriză, dar ţinta şi amploarea sa – da.

La şedinţa informativă din Downing Street, din data de 11 septembrie, Scarlett şi Lander i-au spus lui Blair că era mâna lui Osama bin Laden şi că nu era nevoie să fi fost implicat nici un guvern.[891] Blair şi secretarul său de presă, Alastair Campbell, au insistat să afle cum de puteau aceştia fi atât de siguri. Blair se temea că preşedintele Bush avea să fie pus sub presiune şi forţat să reacţioneze agresiv şi ştiau cu toţii că Washingtonul urma să caute dovezi că erau implicate Irakul, Libia sau Iranul. A urmat o întrunire „din scurt” a comitetului de urgenţă COBRA, într-o încăpere securizată de la subsolul sediului guvernului din Whitehall. Spaţiul aerian al Londrei a fost închis şi au fost sporite măsurile de securitate în clădirile importante.

Toate informaţiile primite peste noapte îl indicau şi mai clar pe bin Laden drept vinovat. Proaspăt numitul ministru de Externe, Jack Straw, a afirmat că Marea Britanie nu ar trebui să o ia înaintea SUA. „Noi credeam că rolul nostru era să stăm aproape şi să încercăm să exercităm influenţă

în spatele uşilor”, consemna, în jurnalul său, Alastair Campbell.[892] La Washington, se ştia faptul că Marea Britanie voia să se implice într-o reacţie militară în Afghanistan. „Dă-le ceva de făcut”, le-a spus Bush asistenţilor săi, pe 13 septembrie.[893] Instinctiv, reacţia lui Blair şi a spionilor săi a fost aceeaşi, să se apropie de americani, să afle ce aveau de gând şi să încerce să-i îndepărteze de tentaţia de a lua decizii unilateral. Blair a scris primul din numeroasele mesaje private adresate preşedintelui american, sfătuindu-l în privinţa unor opţiuni diplomatice.

Un grup de spioni a fost trimis la Washington. Deşi spaţiul aerian al SUA avea să fie închis vreme de câteva zile, s-a acordat o dispensă pentru un zbor din Marea Britanie, pe data de 12 septembrie. Richard Dearlove, Eliza Manningham-Buller şi Francis Richards, şeful GCHQ, au pornit împreună spre o bază aeriană, unde o veche aeronavă de transport de mărfuri DC-10 era singurul avion disponibil care să-i ducă dincolo de Atlantic. Comandantul bazei aeriene nu le-a permis să decoleze. Le-a explicat că spaţiul aerian era închis. Dearlove a explodat. Prim-ministrul îl suna pe preşedinte ca să se asigure că avionul decola, a explicat el, şi-şi asuma el răspunderea dacă se iveau probleme. A decolat fără permisiunea de a ateriza în SUA, pilotul fiind permanent atent la indicatorul de combustibil, în caz că trebuia să se întoarcă. Fuseseră instalate nişte locuri în spate, dar, în cea mai mare parte, avionul era gol. Micul grup de pasageri a păstrat tăcerea pe parcursul călătoriei, cugetând la semnificaţia zilei anterioare şi la consecinţele pe care le implica.

În timp ce zburau deasupra coastei de est, spionii priveau fumul ce se ridica de unde fuseseră Turnurile Gemene. Când au ajuns la Baza Aeriană Andrews, din afara Washingtonului, au fost escortaţi de o coloană de maşini la sedul CIA din Langley. La uşă, au fost întâmpinaţi de directorul George Tenet, de obicei un tip exuberant, dar acum extrem de sobru. Delegaţia era prea mare să încapă în sufrageria personală a lui Tenet, aşa că au mers într-o altă încăpere destinată întâlnirilor, cu aer rece, cu pereţi albaştri şi mese acoperite cu feţe de masă albe, impecabile. „Întreaga reuniune nocturnă avea ceva ireal, chelneri cu jiletci albe deplasându-se tăcuţi de la o masă la alta şi servindu-ne cu mâncare”, îşi amintea unul dintre americanii prezenţi.[894] Americanii păreau epuizaţi, s-au gândit britanicii. Nu aveau prea multe informaţii de împărtăşit, dar gestul de solidaritate a fost apreciat de americani. „Mesajul pe care Tony Blair m-a rugat să-l transmit la Washington”, spunea Dearlove mai târziu, „a fost acela că vom fi alături de Statele Unite la nevoie şi că vom contribui cu toată forţa şi dotările noastre.”[895] David Manning, consilierul pe probleme de politică externă al lui Blair, abandonat la New York, se alăturase echipei. „Sper că putem fi cu toţii de acord că ar trebui să ne concentrăm asupra Afghanistanului şi să nu ne lăsăm pradă tentaţiei de a lansa vreun atac asupra Irakului”, a spus el la finalul cinei, când începuseră să discute în privat.[896] Relaţia cu americanii, atât de strânsă în timpul Războiului Rece, se deteriorase spre sfârşitul anilor 1990. Absenţa unei ameninţări comune şi concentrarea asupra unor inamici locali, precum liderii cartelurilor drogurilor, adusese după sine faptul că serviciile de informaţii nu mergeau întotdeauna în aceeaşi direcţie. În acelaşi timp, Marea Britanie se apropiase mai mult de Europa. Însă, odată cu evenimentele din 11 septembrie, vechile reflexe au

revenit. Un oficial CIA i-a spus omologului său că MI6 putea deţine un rol important, stabilind legătura cu alte servicii de informaţii europene.[897]

Echipa britanică a revenit la ambasada de la Washington pentru a purta o discuţie până târziu în noapte, înainte de a merge la hotelul Four Seasons, unde era cazată. Printre oaspeţi se afla şi Mahmud Ahmed, şeful serviciului pakistanez de informaţii, ISI, care se afla întâmplător în oraş. Acesta i-a evitat cu grijă pe britanici, până când au reuşit să dea nas în nas pe coridor. Părea îngrozit de semnificaţia evenimentelor, au fost ei de părere. În călătoria de întoarcere, au fost de acord să ia cu ei câteva VIP-uri aflate la ananghie. Printre acestea se afla un grup de parlamentari din care făcea parte şi fostul prim-ministru John Major, parlamentari care au început să întrebe de ce aceşti britanici pe care nu îi cunoşteau aveau un avion la dispoziţie. Spionii au considerat că nu se putea trece, totuşi, de o anumită limită, când a venit vorba să o ia şi pe ducesa de York, Sarah Ferguson, şi ea blocată tot acolo.

La sediul central al CIA, pe coridoarele pustii, domnea, în ziua de 11 septembrie, o atmosferă suprarealistă, tot personalul, cu excepţia unui număr restrâns de oameni, fiind evacuat în parcare, de teamă că i-ar putea lovi un avion. Mike Scheuer, care condusese echipa CIA însărcinată cu găsirea lui bin Laden, pornise televizorul exact în momentul în care al doilea avion lovea Turnurile Gemene. „Am avut ocazia să oprim asta şi nu am făcut-o”, a fost reacţia sa. Mulţi dintre cei implicaţi în problema al-Qaeda s-au gândit că masacrul din acea zi a fost rezultatul direct al faptului că nu fuseseră lăsaţi să pornească

împotriva lui bin Laden, în ciuda faptului că acesta luase ca ţintă Statele Unite. Cei din interior erau conştienţi, într-un fel, de faptul că alţii nu erau la curent cu ceea ce se ştia despre bin Laden şi planurile sale. Şi erau hotărâţi să nu repete greşelile trecutului. Nu au primit bine vestea atacului, simţindu-se personal responsabili. „Agresiune” avea să fie cuvântul de ordine în răspunsul lor. „Ca o comparaţie, era precum câinele rău care fusese legat şi acum urma să fie lăsat liber, iar eu abia aşteptam”, îşi amintea intransigentul şef al Centrului de Contraterorism din cadrul CIA, Cofer Black, care avusese personal o dispută cu bin Laden în Sudan. Mai târziu avea să afirme: „Evenimentele din 11 septembrie au marcat un punct de cotitură. După 11 septembrie, nu am mai lucrat cu mănuşi.”[898]

La cinci zile după atac, Black şi colegi din CIA au mers spre insipida şi moderna clădire a Ambasadei Marii Britanii din Washington, după-amiază târziu, ca să-i informeze pe ofiţerii superiori din MI6 care încă aşteptau neliniştiţi reacţia americanilor. Oficialii britanici solicitaseră întâlnirea ca să-şi exprime reţinerea faţă de luarea de măsuri care ar fi putut destabiliza Orientul Mijlociu. „Singura noastră preocupare este aceea de a ucide terorişti”, a spus Black, în stilul direct care-l caracteriza, cu prilejul întrunirii care a durat trei ore. „Când terminăm cu ei, să-i bâzâie muştele”, avea să-i spună preşedintelui Bush, care se delecta cu discursul dur şi promisiunile de răzbunare rapidă. „Îţi îngheaţă sângele în vine, nu?”, i-a spus una dintre persoanele prezente unui ofiţer CIA, la finalul întrunirii de la ambasada britanică. Cofer Black i-a mărturisit aceluiaşi ofiţer CIA că, probabil, aveau să fie cu toţii incriminaţi pentru ceea ce erau pe cale să facă. „Dacă vrei să fii ofiţer CIA, va trebui să apreciezi faptul că, dacă

eşti de suficient de mult timp în branşă şi faci o treabă destul de bună, la finalul carierei probabil că va trebui să-ţi angajezi un avocat”, explica el mai târziu.[899] Limbajul colorat şi metaforele marţiale ale lui Black şi ale oamenilor săi nu se potriveau stilului spionilor de modă veche ai Londrei. La Whitehall, în fiecare dimineaţă, şefii spionilor intrau ţanţoşi în clădire, „cu toţii în costume negre şi cu serviete ponosite”, observa Alastair Campbell.[900] Lui Blair, dezastrul îi oferea o şansă. Membrii cabinetului său i-au spus că era văzut drept singura persoană din lume care îl putea ţine în frâu pe Bush. Un titlu dintr-un ziar american îi descria unul dintre discursuri drept „un îndemn pentru liderii lumii”. Pentru şefii spionilor a fost suficientă implicarea în centrul acţiunii pentru a le da ameţeli. Înainte de 11 septembrie 2001, premierul se întâlnea rareori cu şefii spionajului, secretarul cabinetului, sir Richard Wilson, amintindu-şi că se străduise să le creeze un loc în agenda lui Blair pentru a pune bazele unei relaţii. Însă, acum, poziţia ocupată de şefii serviciului de informaţii era cu totul alta. În fiecare zi, la şedinţe, prim-ministrul li se adresa lor mai întâi. Şeful MI6 s-a apropiat de el. „Prim-ministrul călătorea mult, prin întreaga lume. Cel puţin, aşa simţeai că erai acasă”, îşi amintea mai târziu secretarul cabinetului. „Sir Richard Dearlove era cu el. Richard Dearlove, care înainte de asta nu avusese legătură cu numărul 10, a profitat de ocazie, lucru lesne de înţeles, şi a ajuns să-l cunoască pe prim-ministru şi prim-ministrul pe el.”[901] În lunile următoare, Dearlove avea să devină unul dintre cei mai apropiaţi sfătuitori ai lui Blair, ceea ce demonstrând în ce măsură deciziile legate de securitatea naţională, în privinţa terorismului şi a proliferării armelor, ţineau de serviciul de securitate, mai degrabă decât de diplomaţia Ministerului de Externe, instituţie văzută ca fiind lipsită de greutatea şi de

priceperea necesară. Serviciul de informaţii influenţa acum politica guvernului zi de zi. Conflictul părea a fi fost tranşat în favoarea moderniştilor care cereau ca serviciul de informaţii să fie „util” şi cât mai aproape posibil de procesul decizional. Evenimentele din 11 septembrie 2001 răspundeau nesiguranţei resimţite atât de acut la sfârşitul Războiului Rece. Pentru spionii Marii Britanii era ocazia de a influenţa direct un prim-ministru şi de a fi, încă o dată, în centrul puterii. Pentru acel prim-ministru, era ocazia de a influenţa un preşedinte american şi de a păşi pe scena internaţională. La Londra, nimeni nu ştia în ce direcţie avea să-i ducă preşedintele american şi cu ce preţ.

În Afghanistan, războinicii din umbră ai MI6 reintrau în arenă, dar fără vechiul lor partener. Massoud fusese ucis de către atacatorii sinucigaşi, care se dăduseră drept membri ai unei echipe de televiziune, cu două zile înainte de 11 septembrie, iar îndepărtarea adversarului lor cel mai sâcâitor era un dar de la bin Laden pentru aliaţii săi talibani. Era limpede că talibanii nu ajunseseră la putere doar prin luptă, ci mituind, făcând trocuri şi intimidând. Strategia coaliţiei avea să reflecte exact acest lucru.

Pe data de 28 septembrie, ministrul de Externe a aprobat trimiterea unor ofiţeri MI6 în regiune.[902] Marea Britanie dispunea încă de oameni care avuseseră legături cu mujahedinii în anii 1980, care cunoşteau limba şi zona. Cei din interior spun că reacţia a scos în evidenţă şi punctul forte, dar şi punctul slab al MI6. Când se punea în mişcare, MI6 o făcea foarte rapid, dar o făcea cu tot ce avea în dotare, şi nu avea prea multe. O mână de ofiţeri cu un buget de şapte milioane de dolari au aterizat în nord-estul Afghanistanului la finalul lunii. Au trecut pe lângă vehicule

ruseşti ruginite, aruncate în aer la ultimul jihad, în drum spre întâlnirea cu generalul Mohammed Fahim, din Alianţa Nordului, şi au început să ia legătura cu alte contacte din nord şi sud pentru a crea alianţe, pentru a-şi asigura sprijinul şi pentru a mitui cât mai mulţi comandanţi talibani posibil ca să-i determine să schimbe tabăra sau să iasă din luptă.[903]

Smuls peste noapte din liniştea pensiei petrecute la Cotswolds, pentru a ajunge în sălbăticia din Panjshir, unul dintre britanicii trimişi în Afghanistan după 11 septembrie pentru a negocia cu Alianţa Nordului era un fost angajat al MI6, desprins parcă dintr-un roman de John Buchan. Paul Bergne, care, la vremea aceea, avea în jur de 60 de ani, era expert în arheologie şi vorbea cel puţin 12 limbi străine. Era înalt, calm, un spion veteran care studiase în profunzime cultura fiecărei ţări pe care o vizitase. În Ministerul de Externe era adesea numit Greenmantle, aluzie la unul dintre romanele lui John Buchan, în care gentlemanul aventurier Richard Hanney investighează o revoltă în lumea musulmană. Bergne era genul de erudit care îşi duce existenţa în interiorul Serviciului, în mare parte din timp dat uitării, până când se iveşte o criză care are legătură cu domeniul său de competenţă. Bărbatul cu aer detaşat, dar mereu dornic să afle ceva nou şi cu o puternică tendinţă spre independenţă, intrase în MI6 în 1959, mai întâi în Europa, la Viena, după care devenind expertul în Islam şi Asia Centrală al Serviciului. După ce s-a pensionat, în 1992, a fost primul ambasador al Marii Britanii în Uzbekistan şi Tadjikistan, unde, iniţial, îşi desfăşurase activitatea dintr-o cameră murdară şi ieftină de hotel. A doua etapă a pensiei, pe care, în mare parte, şi-o petrecuse în lumea academică, s-a încheiat când i s-a cerut să meargă în Afghanistan pentru a-i convinge pe

tadjicii din Alianţa Nordului să facă ceva mai mult decât să se folosească de intervenţia occidentală pentru a-şi recăpăta influenţa în vechiile lor teritorii. Când Alianţa Nordului a ocupat baza aeriană Bagram, a trebuit să intervină personal pentru a-i împiedica să tragă asupra trupelor britanice în timp ce aterizau, deoarece nu le anunţase nimeni sosirea. Acesta a afirmat că Alianţa Nordului „era cât pe ce" să deschidă focul asupra britanicilor. „I-am cerut ministrului de Externe să nu acţioneze pripit, pentru că era extrem de furios", a afirmat Bergne mai târziu. „Fuseseră teribil de tentaţi să deschidă focul."[904]

La CIA, instrucţiunile lui Cofer Black pentru liderul echipei pe care o trimitea în Afghanistan erau simple şi definitive când venea vorba despre conducerea al-Qaeda. „Vreau să văd poze cu capetele lor înfipte în pari", i-a spus Black lui Gary Schroen. „Vreau să-mi trimiţi capul lui bin Laden într-o cutie plină cu gheaţă uscată. Vreau să-i pot arăta capul lui bin Laden preşedintelui. Am promis că am să fac asta." Era prima dată când Schroen primea un ordin direct de asasinat. „Cu siguranţă îl putem ucide pe bin Laden, dar nu ştiu unde putem găsi gheaţă uscată în Afghanistan", a răspuns el. Restricţiile severe impuse după mărturia depusă de Larry Devlin în faţa Congresului în anii 1970, se topiseră, cu ajutorul unui preşedinte care cerea acţiune şi cu sprijinul unei agenţii care nu voia să dezamăgească opinia publică americană. „Autorităţile se schimbaseră", avea să explice Black. Era război. Lucrurile se puseseră încă o dată în mişcare pentru CIA, de data aceasta acţiunea însemna violenţă.[905]

Schroen fusese retras dintr-un program de pensionare deoarece lucrase în sudul Asiei, cu întreruperi, de la finele anilor 1970, şi fusese omul care asigura legătura cu Massoud, la sfârşitul anilor 1990. A luat un elicopter rusesc vechi şi trei milioane de dolari, în bancnote de 100, şi a pornit spre nordul Afghanistanului, una dintre îngrijorări fiind că ar fi putut fi doborât de o rachetă, de tipul celor pe care le furnizase CIA cu câţiva ani mai înainte. A fost însoţit de o echipă de ofiţeri din trupele paramilitare ale CIA. „Dacă nu şi-ar câştiga existenţa din acţiunile paramilitare, probabil că ar jefui bănci”, spunea un ofiţer CIA despre aceştia.[906] După ce au aterizat, au intrat în legătură cu cei din Alianţa Nordului, încă şocaţi din cauza asasinării brutale a liderului lor. Nu exista un plan general de coordonare a activităţii echipelor CIA şi MI6. Lucrurile se derulau prea repede. Oamenii trebuiau doar să facă ce puteau şi să aibă grijă să nu se încurce unii pe alţii. Discuţiile se rezumau la ce active avea fiecare şi unde. Majoritatea contactelor britanicilor erau în Alianţa Nordului, dar aveau şi câteva în sud, unde americanii făceau şi ei eforturi să-şi găsească aliaţi viabili. Incapacitatea de a găsi un partener în sud încurca planurile şi provoca probleme. Curând, echipele americane şi britanice au prezentat rapoarte despre poziţionarea liniei întâi a talibanilor şi au trasat harta defensivă în vederea unei campanii de bombardamente. „De data asta o să rămâneţi?” îl tot întrebau aliaţii afghani pe comandantul general al CIA, la sosirea acestuia. „Da. De data asta rămânem”, a promis el.[907]

La o întâlnire într-un buncăr militar, îngrijorările conducerii pakistaneze au devenit evidente. Talibanii fuseseră agenţii lor. Vicleanul preşedinte Pervez Musharraf, care preluase puterea în urma unei lovituri de stat, le-a spus

comandanţilor lui superiori că trebuiau să facă o alegere. Fie să-şi abandoneze vechii aliaţi, talibanii, fie să fie nimiciţi de către SUA. Pentru a facilita luarea unei decizii, a schimbat generali aflaţi în posturi vitale, printre care şi pe şeful ISI, Mahmud Ahmed, bărbatul care păruse atât de îngrijorat la Four Seasons. Ahmed fusese deosebit de apropiat de mullahul Omar, liderul talibanilor, şi voia să păstreze influenţa grupului. „În termeni de politică, chiar s-a înregistrat o întoarcere cu 180 de grade", îşi aminteşte Bob Grenier, la vremea aceea şeful CIA din Islamabad.[908] Dar, odată luată decizia, pakistanezii i-au explicat lui Grenier că erau profund îngrijoraţi că Alianţa Nordului avea să-i lase descoperiţi pe talibani şi să cucerească Kabulul. I-au avertizat pe americani că acest lucru va produce vărsare de sânge şi ca atrage riscul de a exclude populaţia paştună din sud. La Washington, şi în special în CIA, au început disputele dacă să dea curs acestui sfat şi să blocheze Alianţa Nordului. După moartea lui Massoud, liderii Alianţei nu trezeau prea mare încredere. Cei mai mulţi arătau ca nişte lorzi ai războiului brutali, pentru că asta şi erau. Washingtonul a fost de acord să nu bombardeze poziţiile din prima linie ale talibanilor, până când putea fi construită o rezistenţă paştună mai solidă în sud pentru a veni în sprijinul Alianţei Nordului, în mare parte tadjică.

Bătrânii jihadişti din anii 1980 au avut ocazia să-şi aleagă tabăra: fie pe cea a talibanilor, fie pe cea a americanilor şi a Alianţei Nordului. Au reapărut din umbră vechile figuri, în căutarea unei ultime şanse la glorie. Abdul „Hollywood" Haq cel şchiop, cândva agreat în Downing Street, a reuşit să capete sprijinul oamenilor de afaceri afghano-americani şi a intrat, încă o dată, în luptă, pornind din Peshawar spre Jalalabad, cu un grup de 20 de susţinători. O dronă

americană Predator neînarmată l-a urmărit în timp ce era înconjurat de forţe talibane şi executat. Hamid Karzai, un alt paştun al cărui tată luptase cu talibanii, a fost aproape ucis de o bombă greşit direcţionată. Avea să fie unul dintre puţinii lideri paştuni care va face o alianţă cu americanii. Acest lucru îl va face foarte util. Unii dintre ceilalţi comandanţi pe care SUA îi susţinuse, trecuseră acum de partea inamicilor, printre aceştia numărându-se Gulbuddin Hekmatyar. Un altul era Jalaluddin Haqqani, care fusese preferatul congresmenului Charlie Wilson şi care, totuşi, devenise unul dintre adversarii cei mai de temut ai noului guvern afghan şi liderul local cel mai apropiat de al-Qaeda (în acelaşi timp, păstrase legătura cu ISI care îl considera unul dintre bunurile sale).

Pentru câteva zile tensionate din octombrie, a părut că atacurile aeriene nu aveau impact, iar bombardierele au început să rămână fără ţinte. Presa vorbea despre apropierea „iernii afghane”. Însă, odată ce, în sfârşit, focul s-a concentrat asupra poziţiilor talibanilor din nord, aceştia s-au prăbuşit, permiţând Alianţei Nordului să intre în Kabul. În total, au fost trimişi în Afghanistan numai 100 de ofiţeri ai CIA şi 300 ai forţelor speciale americane, dar, după două luni şi jumătate de la desfăşurarea de forţe din 27 septembrie şi în colaborare cu forţele aeriene şi cu forţele locale, au reuşit să-i înfrângă pe talibani. Însă unde era omul al cărui cap ar fi trebuit trimis într-o cutie cu gheaţă?

Trupele SAS britanice, alături de MI6, au fost trimise în regiunea muntoasă izolată Tora Bora, să-l caute pe bin Laden. De la Londra s-a primit un mesaj. Ministrul Apărării spunea că, dacă era capturat, bin Laden urma să fie

predat SUA numai dacă se luau „anumite angajamente”, cu alte cuvinte, să nu i se aplice pedeapsa cu moartea. Cei aflaţi pe teren au sesizat implicarea avocaţilor. Era oarecum ciudat, deoarece liderul al-Qaeda era în capul listei negre a SUA şi, în orice caz, nimeni nu se aştepta să fie capturat viu.[909] Întrucât nu trimisese un număr mare de trupe terestre pentru a păzi graniţa, SUA i-a permis lui bin Laden să treacă frontiera în Pakistan. „Massoud a eliberat Afghanistanul de sovietici”, afirma fostul său aghiotant, Abdullah Anas. „Osama bin Laden l-a predat americanilor în două săptămâni şi apoi a fugit.”[910] Bin Laden a reuşit să-şi regrupeze forţele peste graniţă, în Pakistan.

Încă o dată, percepţia la Washington era că „ne-am făcut treaba în Afghanistan”. Curând, SUA au început să-şi retragă forţele speciale şi să le pregătească pentru următorul război. Nu a mai urmărit mare lucru după acţiunile militare, nici vorbă de ajutor, dezvoltare sau încercare de a construi instituţii. Au existat persoane la Washington care, ignorând rolul esenţial jucat de aliaţii afghani, au tras concluzia excesiv de încrezătoare că efective reduse numeric, ajutate de forţele aeriene, puteau câştiga războaie fără ajutorul unor ample desfăşurări de trupe terestre.

Înfrângerea talibanilor a atras după sine încarcerarea în vechi închisori improvizate a prizonierilor, printre care şi mulţi luptători străini care se antrenaseră în tabere şi luptaseră împotriva coaliţiei. La mijlocul lunii decembrie, ofiţerii MI6 care fuseseră trimişi în regiune au început să interogheze prizonierii Alianţei Nordului. În ianuarie, a început interogatoriul celor deţinuţi de americani. În nici unul din cazuri, decizia de a-i interoga nu a fost supusă

aprobării miniştrilor de la Londra. Pe 12 decembrie, s-a hotărât, la Londra, că trebuiau trimişi şi ofiţeri MI5 pentru a-i interoga pe prizonierii care puteau avea informaţii despre atacuri îndreptate împotriva Marii Britanii. Primii angajaţi MI5 au sosit la Bagram în ziua de 9 ianuarie 2002. A doua zi, un ofiţer MI6 a luat primul interogatoriu unui deţinut al SUA. A transmis apoi la Londra că existau aspecte neconforme cu Convenţiile de la Geneva, în privinţa felului în care fusese tratat deţinutul. La două zile după interogatoriu, i s-au trimis instrucţiuni, primite de întregul personal MI5 şi MI6 din Afghanistan, legate de felul în care trebuia abordată chestiunea relelor tratamente. „Dat fiind că nu se află sub paza şi controlul nostru, legea nu vă cere să interveniţi pentru a preveni acest lucru", se explica, făcându-se referire la indiciile referitoare la comiterea unor ilegalităţi. Continua spunând că americanii trebuiau să înţeleagă că Marea Britanie nu tolera asemenea rele tratamente şi că trebuia înaintată o plângere unui înalt oficial american dacă se aplicau presiuni de către SUA în timpul interogatoriilor comune desfăşurate alături de MI6. În finalul instrucţiunilor, era transmis un avertisment avocăţesc, fără îndoială primit cu bucurie, potrivit căruia faptele săvârşite peste hotare, în cursul misiunilor oficiale [sunt] supuse legilor penale ale Marii Britanii. Cu alte cuvinte, acţiunile voastre atrag după sine aceeaşi răspundere ca atunci când ar fi săvârşite în Marea Britanie.[911] S-a descoperit ulterior că instrucţiunile fuseseră insuficiente pentru că nu le cereau ofiţerilor să raporteze imediat înalţilor demnitari americani sau Londrei dacă un anumit lucru le trezea îngrijorarea. În următoarele trei săptămâni, înainte de a reveni acasă, ofiţerul MI6 nu a observat alte semne de rele tratamente. Însă nu fusese vorba de un incident izolat.

Nu se mai lucra cu mănuşi. Pe data de 7 februarie, preşedintele Bush a subliniat faptul că, din punctul de vedere al SUA, Convenţiile de la Geneva nu se aplică în cazul celor arestaţi în Afghanistan şi că aceştia aveau să fie trimişi la Guantanamo Bay, Cuba. Au mai existat şi alte semne de abuzuri. În aprilie, un ofiţer MI6 a fost prezent la un interogatoriu condus de armata SUA şi şi-a exprimat îngrijorările faţă de comportamentul unui ofiţer american. În iulie, un ofiţer MI5 a afirmat că a auzit un oficial american vorbind despre „pregătirea unui deţinut”, ceea ce părea să implice privarea de somn, acoperirea capului cu o cagulă şi ţinerea acestuia în poziţii chinuitoare. Când le-a raportat acest lucru superiorilor săi, aceştia nu au luat nici un fel de măsură. Nu ar fi fost de mirare ca ofiţerii de pe teren să fi simţit că nu primesc prea mult sprijin de acasă.

Cel mai bine pentru Marea Britanie, după cum se exprimase vicepreşedintele Dick Cheney, era să colaboreze cu „partea întunecată”. Cei mai importanţi prizonieri din al-Qaeda, care au fost prinşi în timpul războiului împotriva terorismului, au fost duşi în aşa-numitele zone „negre” – în Europa de Est şi Asia, unde guvernele respectivelor ţări permiseseră CIA-ului să deţină centre secrete de detenţie. Acolo agenţia putea săvârşi fapte pe care oricine, în afară de guvernul american, le-ar fi descris drept tortură. CIA devenea, în esenţă, comandament militar şi agenţie de informaţii care se implica în tot felul de activităţi, de la interogarea deţinuţilor şi lansarea de rachete teleghidate, până la asasinarea liderilor al-Qaeda, punându-şi într-o situaţie stânjenitoare aliatul cu care colabora îndeaproape.

Cât de multe ştiau britanicii despre trecerea partenerilor lor de partea întunecată? Foarte puţine, pretindeau aceştia, lucru care, în sine, indică un eşec la nivel informaţional. „Ne-a luat mai mult decât ar fi trebuit”, recunoaşte un fost oficial. Însă indiciile apăruseră devreme. „Mă îngrijora reacţia, foarte emoţională, pe care o înregistrai în săptămânile de după 11 septembrie, din partea mai multor oficiali americani”, va afirma ulterior Dearlove. „Chiar şi în faza aceea, am încercat să scoatem în evidenţă faptul că trăiserăm sub o ameninţare teroristă serioasă, de alt tip. Urmaserăm un drum care ne provocase multe probleme. Mă gândesc la locurile de detenţie din Irlanda de Nord. Şi învăţaserăm multe lecţii dure... poziţia noastră era aceea că, dacă îţi pierzi avantajul moral în confruntarea cu acest tip de probleme, îţi complici poate şi mai mult situaţia. Poate că ai un avantaj pe termen scurt, dar, pe termen lung, categoric vei pierde.”[912]

Marea Britanie şi SUA îşi împărtăşesc mare parte din secrete, dar nu toate. Programul secret de extrădare, în cadrul căruia suspecţi valoroşi din al-Qaeda au fost torturaţi, era strict secret, dar era, totuşi, limpede că ceva se întâmplase cu aceşti prizonieri în anii de după evenimentele din 11 septembrie, pentru că dispăruseră. Mai mult decât atât, Marea Britanie primea bucuroasă rapoarte din partea serviciului de informaţii pe baza interogatoriilor luate acestora. În 2003, în Marea Britanie au început să ajungă mai multe rapoarte foarte interesante. Materialul era extrem de valoros, dar americanii spuneau foarte puţine despre sursele lor. Oare era vorba de un nou agent de la conducerea al-Qaeda? s-au întrebat persoane din serviciul britanic de informaţii. Curând, a devenit limpede că materialul provenea de la

cel care se autoproclamase „creierul” evenimentelor de pe 11 septembrie, Khalid Sheikh Mohammed, care furniza detalii despre planuri, conspiraţii şi conspiratori. „Le-am spus subalternilor mei: «Despre ce vorbeşte?», deoarece experienţa cu prizonierii şi teroriştii irlandezi ne învăţase că nu spuneau niciodată nimic”, îşi amintea Eliza Manningham-Buller.[913]

Un alt şef din serviciile secrete se întreba dacă Mohammed fusese convins să colaboreze cu Occidentul. În realitate, acesta fusese supus de 183 de ori la o metodă de tortură prin care se simula un înec „Americanii ţineau foarte mult ca noi să nu descoperim ce făceau ei”, afirma Manningham-Buller. „Trist este că şi Cheney şi Rumsfeld şi Bush urmăreau 24”, adăuga ea, referindu-se la serialul de televiziune în care un spion american recurge la tehnici extreme pentru a obţine informaţii şi pentru a zădărnici atacuri inamice.[914]

În timp ce procesa firele oferite de Washington, MI5 a descoperit cu uşurare că avea deja informaţii despre jumătate dintre oamenii pe care îi identificase Khalid Sheikh Mohammed în Marea Britanie. Însă cealaltă jumătate constituiau piste noi care au fost rapid urmărite. A început imediat vânătoarea unui bărbat identificat ca fiind Dhiren Barot, membru important al-Qaeda din Marea Britanie, care s-a dovedit a fi destul de bine antrenat cât să scape pentru moment de echipa de supraveghere. Într-un final, a fost prins, iar cei de la FBI s-au arătat deranjaţi de faptul că nu le fusese predat lor.

În 2004, când ofiţerii MI5 care interogau deţinuţii din Guantanamo Bay au început să fie preocupaţi de relele tratamente, informaţii despre protestele înaintate de aceştia s-au scurs prin canalele Serviciului şi, de asemenea, prin intermediul celor din Downing Street şi al Ministerului de Externe.[915] Însă spionii mai spun şi că pistele care au ieşit la iveală în urma interogatoriilor desfăşurate prin metode de tortură erau importante pentru securitatea naţională, deşi nu chiar atât de importante cum va pretinde ulterior preşedintele Bush, când a scris că preveniseră direct atacuri asupra Canary Wharf şi a Big Ben. Dacă îi întrebi discret, câţiva dintre cei care au lucrat direct cu secretele îţi vor spune în şoaptă că ideea care spune că tortura nu este niciodată productivă şi că generează întotdeauna informaţii viciate este prea simplistă ca să te bazezi pe ea. Vor spune că Algeria, care folosea metode brutale, a fost un partener important după 11 septembrie, oferind informaţii vitale. Îţi vor spune că nu ştii niciodată, cu adevărat, cum au fost procurate informaţiile furnizate ţie. Şi te vor întreaba dacă îţi poţi imagina vânătoarea de vrăjitoare şi jocul „de-a aruncatul vinei” dacă mâine ar avea loc un atac asupra Marii Britanii şi s-ar descoperi că informaţii importante din, să spunem, Arabia Saudită au fost ignorate din cauza îngrijorărilor legate de provenienţa lor? Însă, deşi un lucru este acceptarea pasivă de informaţii, tărâmul moralităţii este şi mai înşelător, când urmăreşti interogatorii pe monitoare, din alte încăperi (după cum spun pakistanezii că s-a întâmplat în cazul unor deţinuţi) sau când le trimiţi întrebări americanilor privind o persoană despre care ştii că a fost dusă într-un loc secret, cum s-a întâmplat cu rezidentul britanic Binyam Mohammed, reţinut în Pakistan şi apoi dus într-o închisoare secretă din Maroc. În cazul lui, a existat destulă îngrijorare din cauza unei ilegalităţi, cât

să justifice declanşarea unei anchete penale privind complicitatea la tortură. „Nu există acte de tortură şi nici complicitate la tortură”, spunea John Scarlett, luând apărarea MI6. „Am încredere deplină şi am avut întotdeauna încredere în standardele, valorile şi integritatea ofiţerilor noştri.” Relaţia cu americanii înregistrase, totuşi, momente de tensiune, recunoştea el. „Aliaţii americani ştiu că Serviciul nostru este propriul său stăpân, că existăm pentru a apăra interesele britanice şi Marea Britanie”, spunea ulterior Scarlett despre această relaţie. „Nu servim interesele altcuiva, suntem un serviciu independent, condus de propriile noastre legi – de ale nimănui altcuiva – şi de propriile noastre valori.”[916] Încrederea dintre serviciile de informaţii ale celor două ţări a început să se erodeze când investigaţiile britanicilor au scos la iveală şi au făcut publice detalii despre tehnicile americanilor, încălcând astfel principiul „controlului”, potrivit căruia o ţară care emite un raport de spionaj controlează unde şi cum este acesta transmis sau emis. În Statele Unite, unele persoane şi-au manifestat furia din cauza felului în care guvernele ţărilor europene se delimitaseră de politica americană în privinţa deţinuţilor, deşi, în acelaşi timp, foloseau informaţiile procurate. În discursul ţinut în faţa Congresului, Mike Scheuer, fostul şef al unităţii din CIA responsabile de urmărirea lui bin Laden, i-a atacat pe „europenii laşi şi ipocriţi, care profită la maximum de protecţia oferită de Statele Unite, deşi public acuză şi cer închisoarea pentru aceia care îşi riscă viaţa ca să le ofere respectiva protecţie.”[917]

Britanicii şi americanii aveau de mult o înţelegere secretă de neimplicare în acte de spionaj, potrivit căreia nu vor strânge informaţii secrete unii despre ceilalţi şi nu vor recruta agenţi din rândul cetăţenilor celuilalt stat. În parte,

acest lucru are legătură cu suveranitatea şi, parţial, cu problemele ridicate de operaţiunile paralele de spionaj, care intră în conflict în procesul de racolare a aceloraşi agenţi. Însă, ocazional, britanicii pot desfăşura operaţiuni unilaterale în SUA, împotriva cetăţenilor altor ţări, cu aprobarea SUA (aprobare care se obţine destul de rar, deşi unii oficiali americani bănuiesc că este posibil ca Marea Britanie să fi desfăşurat operaţiuni unilaterale, fără aprobare, împotriva IRA, în mai multe ocazii). La rândul său, SUA nu pot desfăşura operaţiuni unilaterale aprobate în Marea Britanie, spre iritarea unor ofiţeri CIA (din când în când, au fost prinşi încălcând această convenţie). După evenimentele din 11 septembrie, înalţi oficiali americani din serviciul de informaţii au insistat să-şi poată desfăşura propriile operaţiuni de culegere de informaţii în Marea Britanie. Londra s-a opus categoric, de teamă, nu în ultimul rând, că americanii aveau să desfăşoare operaţiuni de extrădare, cum făceau în alte ţări europene, precum Italia, de unde suspecţii erau ridicaţi de pe stradă. Un fost oficial CIA îşi aminteşte de o întâlnire la care şefa MI5, Eliza Manningham-Buller, care niciodată nu se sfiise să-şi exprime opiniile, s-a opus extrem de categoric operaţiunilor unilaterale americane. „Numai să încercaţi şi vă arestăm”, îşi aminteşte un angajat al CIA că spusese aceasta. Un alt oficial CIA a ieşit nervos de la aceeaşi reuniune, din cauza a ceea ce el considerase a fi o predică arogantă în care i se spusese că Marea Britanie era o ţară în care existau reguli, în care fusese redactată Magna Carta, explicându-le nervos colegilor săi că o „putere de dimensiuni mijlocii” avea îndrăzneala să îi spună ce putea şi ce nu putea face.[918]

Când un bărbat din Birmingham comunică cu un terorist care planifică un atac în Karachi, limita dintre informaţiile

externe şi cele interne se şterge. Informaţiile provenite din diferite surse trebuie integrate, iar datele, exploatate şi prelucrate, pentru a stabili ce fel de legături ar putea avea o persoană cu o reţea. Personalul MI5 şi MI6 a format echipe comune, alături de colegii de la GCHQ, pentru a intercepta comunicaţiile teroriştilor. MI5 a colaborat îndeaproape cu poliţia la această operaţiune, cu care adesea avea o relaţie cu probleme. Vremurile de rivalitate acerbă dintre MI5 şi MI6 apuseseră, deşi se mai înregistra, din când în când, câte o ciocnire. În mare măsură, încurcăturile produse, în special în cazul lui Binyam Mohammed, aveau legătură cu Serviciul de Securitate, MI5, mai degrabă decât cu MI6. După evenimentele din 11 septembrie, unii ofiţeri de rang înalt ai MI5 doriseră să controleze toate informaţiile legate de ameninţări la adresa Marii Britanii. Şi, dacă deţinuţii erau reţinuţi peste hotare, voiau să realizeze ei interogatoriile. În trecut, în rândurile ofiţerilor MI6, circula gluma că omologii lor nu ar trebui să aibă niciodată voie să treacă dincolo de strâmtoarea Dover, deoarece nu înţelegeau mai deloc cum funcţiona spionajul internaţional. Mai circula o glumă despre telegramele pe care le primiseră ofiţerii MI6, aflaţi într-o ţară îndepărtată, de la MI5 din Londra, în care se cerea ajutorul serviciului local de informaţii pentru o investigaţie. „Vă rugăm să ne comunicaţi numele omului dumneavoastră de legătură...”, aşa începeau telegramele, după care se trecea la detaliile solicitării. „Te exprimi vag, încerci să tragi de limbă, dar nu îţi dezvălui niciodată oamenii de legătură”, explica un vechi angajat al MI6. Însă nu s-a bucurat nimeni când Serviciul înfrăţit s-a confruntat cu din ce în ce mai multe acuzaţii, nu în ultimul rând pentru că arunca o pată asupra întregului spionaj britanic. În mod paradoxal, percepţia opiniei publice şi reputaţia sunt extrem de importante pentru cei care activează în

lumea serviciilor secrete. Tocmai pentru că nu pot vorbi foarte mult despre munca lor, sunt foarte preocupaţi de modul în care aceasta este percepută de opinia publică.

MI5 a trebuit să se mai confrunte şi cu portretul pe care i l-a făcut serialul britanic Spooks (Spionii), care a început să fie difuzat la câteva luni după evenimentele din 11 septembrie. „Nu cred că opinia publică îşi închipuie că lucrurile funcţionează ca în Spionii. Cred că îşi dă seama că serialul ţine de domeniul ficţiunii aşa cum îşi dă seama că Bond nu seamănă cu MI6”, afirmă Manningham-Buller, care susţine că nu a urmărit serialul de la început şi că nu a văzut scena morţii tragice a unui ofiţer femeie care a căzut într-un bazin cu ulei încins în care se prăjeau chipsuri (se crede că episodul respectiv a dus la scăderea numărului de candidate la un post în MI5, din cauza violenţei). „Două lucruri regret. Unul este acela că spionajul este prezentat atât de simplist, ca un lucru uşor de înţeles, dacă faci lucrurile în ordinea corectă – că totul poate fi rezolvat în 40 de minute, de către şase persoane. Al doilea regret este că Serviciul este prezentat ca o agenţie cu un profund dispreţ faţă de lege. În realitate, avem mare grijă ca tot ce facem să fie pe baza legală adecvată.”[919] Accesările site-ului MI5 şi mai ales ale paginii de recrutare cresc după fiecare episod al serialului, dar oamenii care cunosc MI5 nu sunt foarte siguri că imaginea tipică lui Bond a agenţilor secreţi înarmaţi până-n dinţi şi care încalcă senini regulile îi este la fel de utilă unui serviciu de securitate internă, care îşi anchetează propriii cetăţeni, pe cât îi este unui serviciu de informaţii externe ca MI6, care vizează străinii. Dacă Spooks ar avea legătură cu realitatea, explica un ofiţer MI5, scena de final a fiecărui episod l-ar surprinde pe ofiţer, la ora trei dimineaţa, când încă mai completează mandatul şi toate

celelalte documente, înainte de a i se permite să plece acasă.

Uneori, ritmul unei anchete contrateroriste nu este departe de cel descris în Spooks. Culegerea de informaţii poate implica uneori aceleaşi tehnici ca şi acelea folosite în vechea lume a Războiului Rece – motivaţia umană este cam aceeaşi când vine vorba de recrutarea agenţilor care cunosc adevăratele intenţii ale inamicului. Însă diferenţele sunt şi ele clare. Spionajul este mai sensibil la factorul timp. Un ordin de luptă sovietic putea fi interpretat fără grabă. În schimb, informaţiile despre un atac terorist planificat sau despre locul în care se află un lider terorist necesită o acţiune rapidă. Termenul de valabilitate al unor informaţii valoroase, în domeniul contraterorismului, poate fi de câteva zile, nu de ani. Cel al unui agent din pustietatea Pakistanului, a cărui racolare este posibil să fi durat mult, putea fi şi mai scurt.

La începutul anului 2004, ofiţerii MI5 supravegheau o celulă teroristă care făcea cercetări în domeniul îngrăşămintelor pentru a fabrica o bombă într-un depozit şi îi ascultau pe bărbaţii respectivi, în maşinile şi apartamentele lor înţesate de microfoane, în timp ce discutau despre cluburile de noapte şi centrele comerciale pe care aveau de gând să le atace. Într-o noapte a lunii martie, l-au înregistrat pe şoferul unui Vauxhall Corsa, în timp ce îl lua cu maşina pe liderul celulei de conspiratori şi pe un alt bărbat din Crawley, mergând cu ei prin oraş, după care i-a adus înapoi. Şoferul a fost trecut în jurnal drept „BN”, bărbat neidentificat.[920] Era limpede că „terorismul domestic” nu mai era străin tărâmurilor britanice. Erau britanici de a doua generaţie, de origine

pakistaneză. Era o tendinţă la care nu se gândiseră imediat după evenimentele din 11 septembrie. În anii 1990, se considera că radicalii care îşi găsiseră adăpost în Marea Britanie complotau împotriva ţărilor lor natale, fie că era vorba de Algeria, de Egipt sau de Arabia Saudită. În spatele uşilor închise, serviciile arabe de informaţii le descriau Marea Britanie ofiţerilor CIA ca pe un „sanctuar al terorismului”, dar în ciuda acestor plângeri, britanicii au ignorat acest lucru, atâta timp cât nu era încălcată legea şi nu se complota împotriva Marii Britanii. Investigaţia din 2004, căreia poliţia îi dăduse numele de cod „Fisura”, a dezvăluit, pentru prima oară, că aceia care aveau să atace Marea Britanie erau britanici, în acest caz, cu sprijin din partea al-Qaeda, care fusese alungată din Afghanistan, dar care reuşise să se regrupeze în zonele ocupate de triburi din Pakistan. „«Fisura» a fost precum momentul acela în care se aprinde lumina şi vezi în ce stare este bucătăria”, explica un ofiţer de informaţii, la scurt timp după aceea.[921] Însă urmau lucruri şi mai rele decât atât. Radicalizarea domestică era acum în atenţie, dar nimeni nu se aştepta încă la atacuri cu bombă sinucigaşe.

Personalul MI5 a aflat despre ceea ce se petrecea în ziua de 7 iulie 2005 de la televizor. Curând, imaginile unui autobuz explodat, deschis ca o cutie de conserve, aveau să le rămână întipărite în minte. Gradul de risc al Marii Britanii fusese scăzut cu câteva zile mai devreme. Nimeni nu anticipase actul celor patru tineri cu rucsac în spate. „Nu am ştiut că este un atac sinucigaş până nu au început să vină legiştii”, îşi amintea Eliza Manningham-Buller. „Aşa că, la început, am încercat să sprijinim poliţia în găsirea celor care făcuseră acest lucru, care, din câte ştiam noi în acea fază, erau încă în viaţă şi capabili să mai lanseze un atac.”[922] A urmat haosul. La un moment dat, pe

înregistrările televiziunii cu circuit închis din Luton, pe unde trecuseră teroriştii, se mai văzuse un atacator cu rucsac. Oare trebuiau să comunice publicului? Cineva de la MI5 a avut impresia că vede aceeaşi persoană prin zona Westminster şi lângă Buckingham Palace. Au închis întreaga zonă. „Numai seara, când am ajuns acasă, destul de târziu, am resimţit pe deplin impactul emoţional al acelei zile”, îşi amintea ulterior Manningham-Buller.[923]

Eliza Manningham-Buller li s-a adresat, a doua zi, subordonaţilor săi de la sediul MI5 din Thames House, în Millbank. Le-a spus că aceea fusese ziua de care se temuseră întotdeauna, deşi speraseră că nu avea să vină. Mulţi făcuseră noapte albă şi le-a spus, prin urmare, că este mândră de ei. Trebuiau să continue să facă munca pentru care se pregătiseră. Ţineţi-vă bine, i-a mai avertizat; până la sfârşitul săptămânii, vor apărea speculaţii legate de vinovăţia noastră pentru că am permis ca atacul să aibă loc. Nu citiţi ziarele, vedeţi-vă de treabă. Într-adevăr, acuzaţiile aveau să vină. În noaptea discursului, a fost găsită cartea de credit a lui Mohammed Siddique Khan, aproape de locul în care fusese detonată bomba, în staţia de metrou Edgware Road. În scurtă vreme, anchetatorii din MI5 şi-au dat seama că îl mai întâlniseră. Era bărbatul neidentificat care condusese automobilul Vauxhall Corsa, în martie 2004. Fusese supravegheat de MI5 de mai multe ori, în cadrul anchetei „Fisura”, dar niciodată nu fusese considerat atât de important încât să fie urmărit. Existaseră mai multe piste în 2001, inclusiv aceea care spunea că Khan fusese în tabere de pregătire din Marea Britanie şi din Pakistan, dar niciodată nu se puseseră cap la cap diferitele piste pentru a înţelege că toate informaţiile duceau la acelaşi om. Explicaţia faptului că nu fusese plasat pe un loc fruntaş în

lista ţintelor vizate fusese lipsa de resurse, mai ales că, în 2004, se livrase la Thames House un nou set de piste (inclusiv cele generate de Khalid Sheikh Mohammed). „Nu suntem Stasi, nu putem urmări pe toată lumea”, explica un oficial, în chip de scuză.[924]

La exact două săptămâni după atacul de pe 7 iulie, a urmat un altul. De data aceasta, eşuat. „Pentru mine a fost mai rău”, îşi amintea Manningham-Buller, care lua prânzul, ca de obicei, cu directorii ei când s-au transmis veştile. „Deşi nu murise nimeni, mă întrebam logic, dacă aşa o să se întâmple la fiecare două săptămâni, cum o să reuşim noi să facem faţă situaţiei?”[925] Toată lumea se temea de şirul nesfârşit de terorişti sinucigaşi. Autorităţile nu ştiau dacă pot gestiona situaţia când s-au uitat la data din calendar peste două săptămâni, întrebându-se dacă avea să se mai întâmple ceva şi atunci. În lunile şi în anii care au urmat, se simţea că se duce un „război de tranşee”. „E ca în jocul ăla de pe vremuri, «Invadatorii din spaţiu»„, explica o persoană implicată zi de zi în activităţile de contraterorism. „Când goleşti un ecran de potenţiali atacatori, pur şi simplu, apar alţii şi-i înlocuiesc.”[926] Zilele în care îi puteau ancheta pe îndelete şi urmări liniştiţi pentru a strânge suficiente probe apuneau. Acest lucru solicita prea multe resurse. „Întrerupeţi şi treceţi la următoarea reţea” era singura strategie disponibilă. „Aveam mai multe decât puteam duce şi trebuia să luăm măsuri neplăcute pentru a stabili priorităţile”, explica Manningham-Buller. În scurtă vreme, banii de la guvern au început să curgă, iar MI5 şi-a mărit cu mai mult de 50% efectivele şi s-a extins în regiuni. Avea loc o transformare, de la vechea agenţie de contraspionaj a lui Arthur Martin, la organizaţia contrateroristă modernă, care începuse odată cu confruntarea cu IRA din anii 1990.

MI5 a lansat un război-fulger, racolând noi resurse umane pe „scară industrială”, analizând liste de oameni care puteau fi abordaţi. „Ştiam că avem nevoie de mult mai multe surse şi de o mai mare acoperire teritorială”, afirma Manningham-Buller. Aceşti agenţi sunt vitali pentru spionaj. În ciuda discuţiilor despre „comunitatea informaţională”, cei din interior afirmă că nu există înlocuitori pentru agenţii din organizaţii. „Ca în cazul IRA, nu faci rost [de informaţii] de la casnice. Pentru a ajunge la teroriştii care pun la cale atentate ai nevoie de oameni care să ajungă la cei implicaţi. Acel gen de informaţii detaliate, capabile să oprească un atac, nu circulă pe lângă moschee.”

După 7 iulie, Manningham-Buller l-a abordat pe şeful MI6 pentru a-i cere să-i împrumute cei mai buni controlori de agenţi, deoarece, prin tradiţie, controlarea agenţilor era mai degrabă domeniul de specialitate al MI6 decât al MI5. La un moment dat, cea mai mare desfăşurare de ofiţeri operativi ai MI6 nu se înregistra în vreo ţară îndepărtată, ci în Marea Britanie. Lucrau alături de ofiţeri ai MI5 pentru a racola agenţi care puteau fi trimişi în zonele ocupate de triburi din Pakistan şi din alte ţări, pentru a se infiltra în al-Qaeda şi printre aliaţii acesteia. E nevoie de timp pentru a pătrunde în miezul unei reţele. Exact ca şi ceea ce îşi dorise KGB de la Philby, şi în acest caz scopul era să găsească pe cineva care să poată supravieţui în rândurile inamicului, să aibă succes şi să avanseze. Cu cât avansa mai mult, cu atât mai complexe puteau deveni problemele lor morale. Când te poate pune în pericol de moarte faptul că îi mărturiseşti controlorului tău existenţa unui plan terorist? Când poate provoca moartea unor oameni nevinovaţi faptul că ai fost de acord cu un plan terorist? Motivaţia agenţilor este extrem de variabilă. În cazul

unora, este dorinţa de a preveni violenţa în comunitatea lor, în cazul altora este ranchiuna faţă de un cunoscut. Abordarea unui agent este întotdeauna momentul cel mai dificil. În mod normal, un ofiţer dispune de o perioadă între o jumătate de minut şi un minut să trezească interesul cuiva, altfel îl pierde pentru totdeauna. Exact ca în cazul unei abordări de un alt fel, într-un club de noapte, o frază de introducere potrivită şi modul corect de abordare pot cântări greu. Când abordezi un individ pentru a-l racola, primele zece secunde sunt, în mod normal, irosite, deoarece subiectul este şocat pentru că ofiţerul i-a dezvăluit intenţiile sale.

Dincolo de pericol şi entuziasm, se află şi realitatea. Agenţii MI5 şi controlorii lor pot petrece chiar şi o jumătate de zi cu proceduri de contrasupraveghere complexe, pentru a se asigura că nu sunt urmăriţi, când se pregătesc să se întâlnească. Entuziasmul iniţial, de a te simţi protagonistul propriului film de spionaj, este repede înlocuit de plictisul de a urca şi de a coborî din încă un autobuz, dar ştii că, dacă greşeşti, altcineva poate plăti cu viaţa. Procesul s-ar putea încheia cu urcarea agentului într-un vechicul secret. Acesta este departe de a fi unul luxos, unele nu au geamuri în spate şi o lumină slabă dezvăluie pereţii acoperiţi cu ceea ce pare a fi un tapet ce se desprinde. Nu există centuri de siguranţă, nici aer condiţionat, nici încălzire. În caz de urgenţă, poate avea loc o întâlnire într-un vehicul, însă, altfel, agentul poate fi dus pe un drum ocolitor într-o casă conspirativă, unde, într-un colţ, se află o plantă pe jumătate uscată, iar ofiţerul de caz îl aşteaptă cu o ceaşcă de ceai. Prima întrebare este întotdeauna aceeaşi: „Cât timp ai la dispoziţie?” Dacă răspunsul este de numai 15 minute, atunci treci la treabă. Dacă este mai mult timp, se poate discuta despre cum se

simte agentul, dacă există probleme de securitate şi dacă are nevoie de ceva. Ideea este să-i facă să capete încredere. „Scopul principal nu este să scoţi informaţii. Dacă acesta este scopul tău principal şi la numai asta visezi, atunci nu iese bine”, explică un fost controlor de agenţi. Arta constă în capacitatea de a construi o relaţie şi de a stabili o relaţie de empatie şi de simpatie, în tot acest timp păstrând controlul.[927] O încăpere plină de controlori de agenţi de la MI5 ar da impresia unui grup reprezentativ din societatea britanică, cu vârstnici şi femei tinere, negri şi albi, skinheads şi oameni în costum, câte unul pentru fiecare ocazie şi pentru fiecare tip de agent.

Într-un depozit modern, undeva, în centrul Londrei, stă un musulman tânăr, supravegheat de controlorul său din MI5. O sobă mică încălzeşte încăperea, iar pe măsuţa de cafea se află o ceaşcă de ceai neatinsă. Afară, lângă maşină, stă un şofer, gata să pornească în trombă, în caz că apar probleme. „Nu mă consider un spion în acest sens, deoarece îmi îndeplinesc numai datoria şi îmi exercit drepturile de cetăţean musulman, adică sunt atent la ceea ce se întâmplă”, explică agentul musulman care lucrează pentru MI5.[928] Bărbatul cu barbă încă îşi aminteşte de prima întâlnire tulburătoare cu MI5, de teama că ar putea fi suspect, de uşurarea, urmată din nou de temere, când i se ceruse să devină informator. „Nu am să-l spionez pe Mohammed care cumpără cârnaţi halal dintr-un magazin de cartier, pentru că nu asta e treaba mea. Nu aş face niciodată aşa ceva. Dar, dacă ştiu că există mai mulţi musulmani care au de gând să facă un lucru şi eu aud sau aflu cine ştie prin ce împrejurări, da, sunt mai mult decât dornic să mă întâlnesc cu ei din nou şi să vorbesc despre asta şi, dacă ei [MI5] îmi cer asta, să mă interesez mai atent de indivizii ăştia. Simţeam că e în regulă, deoarece

băieţii ăştia nu sunt doar un Mohammed sau un Abdullah oarecare, rugându-se în moschee... Nu vreau să detoneze nimeni o bombă lângă mine sau să-mi arunce familia în aer..., aşa că nu simt că acţiunea mea este împotriva musulmanilor, în sensul ăsta. Este împotriva infractorilor."[929] Agentul se întâlneşte poate de trei–patru ori pe lună cu un ofiţer MI5, uneori timp de o jumătate de oră, alteori pentru două–trei ore şi are la dispoziţie un număr pentru urgenţe, disponibil timp de 24 de ore. „Nu m-am gândit niciodată că o să iau direct legătura cu MI5, dar nu e ca la televizor. Nu e ca în filme, da, aşa că nu mă simt ca în Ultimatumul lui Bourne... Unii dintre ei par un pic necinstiţi, unii sunt urâţi, alţii sunt de treabă. Ştii, aşa merge treaba. Bărbaţi şi femei, voinici şi graşi. Ştii? Slabi, dolofani. Negri şi albi."

Tot din munca agentului face parte şi încercarea de a fi aproape de oameni, deşi afirmă că MI5 nu l-a forţat niciodată să facă ceva. „Presiunea nu vine cu adevărat de la ei. Presiunea intervine când eşti pe cont propriu... Nu e comod să stai alături de un terorist sau de un infractor, sau, mă rog. Nu vrei să ai de-a face cu acest gen de oameni. Aşadar, uneori, când stai acolo, aşa e, ai parte de adrenalină... Eu nu-i văd ca pe nişte musulmani practicanţi. Eu îi văd ca pe oricare alt infractor, ca pe oricare alt gangster care se foloseşte numai de numele de islamist sau de musulman... dacă o persoană are de gând să arunce ceva în aer şi eu aflu, o să am grijă ca altcineva să o oprească, deoarece lucrul ăsta afectează Islamul. Deoarece, acum, oamenii asta or să creadă: «Ah, musulmani, terorişti, musulmanii sunt barbari, musulmanii sunt aşa şi pe dincolo», şi nu asta este adevărata imagine a Islamului, şi dacă eu pot preveni asta, atunci sunt fericit... există limite în privinţa a ceea ce sunt dispus să

fac. Dacă mi s-ar cere, şi vorbesc serios, dacă mi s-ar cere să fac ceva anume împotriva unor musulmani anume, iar ei nu ar fi cu adevărat o ameninţare la adresa societăţii sau a oricui altcuiva, atunci niciodată nu aş face aşa ceva, pentru că nu este corect, nu este drept aşa. Nu aş face niciodată lucrul ăsta."[930]

Cu cât recruta mai mulţi agenţi şi cu cât lucrul acesta părea mai dificil, cu atât mai multe ameninţări descoperea MI5. În 2003, urmărea 30 de reţele având legături cu terorismul; în 2004, erau deja 50. Până în noiembrie 2006, numărul urcase brusc la 200 de grupuri însumând 1 600 de persoane. 30 dintre aceste grupuri plănuiau în mod activ atacuri.[931] Nu exista o listă cu lideri al-Qaeda care să descrie structura organizaţiei, de genul celei pe care o furnizase Penkovski cu câteva zeci de ani în urmă. Inamicul era schimbător şi evolua permanent. Era ca şi cum ai fi alergat după o himeră.

În decembrie 2009, într-o bază secretă şi izolată a CIA, situată aproape de graniţa dintre Afghanistan şi Pakistan, au ieşit la iveală adevăratele pericole pe care le presupunea controlarea unui agent şi, în acelaşi timp, capacitatea al-Qaeda de a învăţa vechile jocuri ale agenţilor dubli. Al-Qaeda se află permanent în căutarea agenţilor infiltraţi de către serviciile de securitate occidentale şi cere referinţe de la radicalii cunoscuţi. Recruţii pot fi rapid confruntaţi cu o violenţă extremă, putând fi martori la decapitarea cuiva care se pregăteşte să transmită un mesaj pe telefonul mobil. Anumite părţi din al-Qaeda, în special generaţia mai veche de egipteni, care se luptaseră cu un serviciu de securitate al statului antrenat de KGB, erau bine pregătite în operaţiunile de

contraspionaj, şi organizaţia a încercat să trimită oameni în MI5, ca agenţi infiltraţi (o mai mare preocupare o trezesc aceia care intră în serviciu plini de bune intenţii, dar care apoi sunt supuşi la presiuni, din motive familiale sau personale). Până la finalul anului 2009, al-Qaeda a reuşit să revitalizeze vechile tehnici din timpul Războiului Rece şi să aibă un agent dublu în CIA. Serviciul iordanian de informaţii a abordat un bine-cunoscut radical şi i-a cerut să meargă în Pakistan pentru a lua legătura cu conducerea al-Qaeda. Acesta era controlat în comun cu CIA, care spera că astfel îl putea localiza pe numărul doi din al-Qaeda. Însă, când a trecut graniţa dinspre Pakistan pentru a merge la o întâlnire la baza CIA din Khost, Afghanistan, acesta s-a aruncat în aer. Printre cei ucişi s-a aflat şi comandantul bazei CIA, o femeie curajoasă, devotată şi experimentată, care se ocupa de multă vreme de al-Qaeda.

Pe 2 mai 2011, CIA avea, cel puţin, să-i răzbune moartea, ei şi celor 3 000 de oameni ucişi cu aproape zece ani în urmă. Osama bin Laden a fost reperat, prin intermediul unuia dintre mesagerii săi, într-un complex din Abbottabad, în Pakistan, combinându-se spionajul uman şi cel tehnic. O echipă US Navy Seals a debarcat noaptea şi l-a ucis pe liderul al-Qaeda; trupul i-a fost aruncat în mare, câteva ore mai târziu. Omul care scăpase atât de multă vreme de spionajul occidental şi despre care se presupunea că se ascundea în pustiul din Waziristan urmărea programele TV prin satelit dintr-o casă confortabilă, în apropiere de o garnizoană militară. Pakistanul nu a fost anunţat din timp, de teamă ca operaţiunea să nu fie pusă în pericol. MI6 a aflat de misiune când şeful Serviciului a fost sunat de către

omologul său american pentru a i se explica ce se petrecuse.

MI6 se reorganizase după 11 septembrie şi îşi redistribuise personalul, deschizând noi staţii peste hotare, iar Islamabadul devenise cea mai mare bază a sa. Creşterea finanţării MI6 nu era la fel de mare ca aceea a MI5 şi se chinuia să racoleze agenţi destul de rapid. Foştii angajaţi erau reangajaţi pentru a da o mână de ajutor. A durat ceva până a devenit evident cum putea ajuta, în mod eficient, la contracararea ameninţărilor teroriste la adresa Marii Britanii. Într-un final, s-au concentrat pe căutarea de piste peste hotare şi mai aproape de sursă pentru a detensiona presiunea internă. Acest lucru presupunea urmărirea suspecţilor care plecau din Marea Britanie, în special în Pakistan. Nu avea sens să urmăreşti zi de zi un om în Marea Britanie, dacă îi pierdeai urma în clipa în care intra în Karachi. Însă, ca să afli cu ce se ocupa, era nevoie să apelezi la un partener de legătură de care deja abuzai, şi care trebuia tratat cu grijă. Lucrul acesta era întotdeauna dificil de realizat cu ISI, schimbătorul serviciu secret pakistanez. Uneori se solicita direct ajutorul, alteori prin intermediul unei relaţii secrete, un oficial local aflându-se pe statul de plată al agenţiei pentru activitatea de a verifica documentele. Una dintre probleme este reciprocitatea. Poate că un general pakistanez îşi oferea ajutorul pentru capturarea unui suspect britanic din al-Qaeda pe teritoriul propriu, dar numai dacă un naţionalist baluchi din Londra era trimis la schimb. Colaborarea cu ISI era întotdeauna complexă şi, nu în ultimul rând, pentru că nu îi păsa de preocuparea străinilor faţă de drepturile omului. „Nu ne preocupă acest lucru”, explica un oficial pakistanez care fusese întrebat despre acuzaţiile de

tortură aduse de presa occidentală. „Nu ne e teamă de tortură.”[932]

Sarcina de a se confrunta cu terorismul era descurajantă, atât din pricina anvergurii, cât şi a subterfugilor morale pe care le implica. Presupunea colaborarea strânsă cu aliaţii, iar unii dintre aceştia jucau după reguli diferite. S-au comis greşeli şi s-au tras învăţăminte. A oferit, însă, un nou sens spionajului şi a părut să ofere răspunsul la întrebarea legată de scopul existenţei lor într-o lume nouă. Însă, pentru serviciul de informaţii britanic, anii de după evenimentele din 11 septembrie au fost cadrul de desfăşurare a unei noi crize, una care l-a zguduit din temelii şi care a dezvăluit tensiunile profunde legate de noul lui rol.

861 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009

862 Personaje ale romanelor lui John le Carré (n.tr.)

863 Informaţii confidenţiale

864 Philip H. J. Davies, „A Critical Look at Britain’s Spy Machinery”, Studies in Intelligence, vol. 49, nr. 4, 2005

865 Informaţii confidenţiale de la un fost membru al Comitetului Reunit pentru Informaţii din anii 1990

866 Interviu cu sir Gerry Warner pentru BBC Radio 4, 2009

867 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009; Rodric Braithwaite, Across the Moscow River, Yale University Press, New Haven şi Londra, 2003

868 Stella Rimington, Open Secret, Arrow, Londra, 2002, pp. 234 şi 238

869 Povestea lui Mitrohin este relatată în introducerea lui Christopher Andrew la The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World, Allen Lane, Londra, 2005, pp. xiii–xxiv; detaliile despre tânărul ofiţer MI6 provin din informaţii private suplimentare.

870 Richard Tomlinson, The Big Breach, Cutting Edge, Edinburgh, 2001, p. 110

871 James Adams, The New Spies, Pimlico, Londra, 1995, p. 10

872 Interviu cu un fost oficial britanic, 2009

873 Milt Bearden şi James Risen, The Main Enemy, Century, New York, 2003, p. 427

874 Informaţii confidenţiale

875 Informaţii confidenţiale şi necrologul lui sir David Spedding, Guardian, 14 iunie 2001

876 Interviu cu lordul Hurd of Westwell pentru BBC Radio 4, 2009

877 Interviu cu sir Colin McColl pentru BBC Radio 4, 2009

878 Informaţiile provin din probele furnizate în ancheta privitoare la moartea prinţesei Diana de Wales, 2008, transcriere disponibilă pe site-ul Arhivelor Naţionale

879 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009; informaţii confidenţiale

880 Interviu cu lordul Hurd of Westwell pentru BBC Radio 4, 2009. O discuţie pe această temă a fost difuzată în A Century in the Shadows, BBC Radio 4, august 2009.

881 Interviu cu un fost oficial CIA

882 Sir Richard Dearlove, „Our Changing Perceptions of National Security", prelegere la Gresham College, Londra, 25 noiembrie 2009

883 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

884 Tony Blair, A Journey, Hutchinson, Londra, 2010, p. 346

885 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

886 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

887 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

888 Tenet, At the Center of the Storm, HarperCollins, Londra, 2007, p. 146; se menţionează Summitul Reunit în Comitetul pentru Spionaj şi Securitate, Annual Report 2001–2002, HMSO. Disponibil online la https://www.mi5.gov.uk/output/intelligence_and_security_committee_annual_reports.html

889 Christopher Andrew, The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5, Allen Lane, Londra, 2009, p. 809

890 Intelligence and Security Commetee, Annual Report 2001–2002

891 Relatarea întâlnirii în Alastair Campbell, The Blair Years, Random House, Londra, 2007, p. 561

892 Ibid., p. 562

893 Bob Woodward, Bush at War, Simon & Schuster, New York, 2002, p. 62

894 Tyler Drumheller, On the Brink, Politico's, Londra, 2007, p. 30

895 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

896 Drumheller, On the Brink, p. 31

897 Ibid., p. 33

898 Interviu cu Cofer Black realizat de către autor pentru Secret Wars: The CIA since 9/11, BBC World Service, 2006; declaraţia lui Cofer Black, Ancheta comună a Congresului asupra evenimentelor din 11 septembrie, 26 septembrie 2002, http://www.fas.org/irp/congress/2002_hr/092602black.pdf

899 Woodward, Bush at War, p. 52; Drumheller, On the Brink, p. 35; interviu cu Cofer Black realizat de către autor pentru Secret Wars: The CIA since 9/11, BBC World Service, 2006

900 Campbell, Blair Years, p. 568

901 Sir Richard Wilson, probă în ancheta asupra Irakului

902 The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq, Intelligence and Security Commitee, martie 2005, https://www..mi5/.gov.uk/output/ intelligence-and-security-committee-special-reports.html

903 Michael Smith, The Spying Game, Politico's, Londra, 2003, p. 1

904 Dovadă depusă de Paul Bergne în faţa Comitetului de Afaceri Externe din cadrul Camerei Comunelor, 22 ianuarie 2002; necrologurile lui Paul Bergne, The Times, 19 aprilie 2007, Daily Telegraph, 16 aprilie 2007 şi blogul lui Craig Murray, 17 aprilie 2007, http://www.craigmurray.org.uk/archives/2007/04/paul_bergne.html

905 Interviu cu Cofer Black şi Gary Schroen realizat de către autor pentru Secret Wars: The CIA since 9/11, BBC World Service, 2006; Gary C. Schroen, First In, Ballantine Books, New York, 2005, p. 26

906 Drumheller, On the Brink, p. 48

907 Interviu cu Hank Crumpton

908 Interviu cu Bob Grenier

909 Robin Moore, Task Force Dagger, Random House, Londra, 2003, p. 303

910 Interviu cu Abdullah Anas

911 Relatare extrasă din Intelligence and Security Commetee, The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq, martie 2005 http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/cabinetoffice/corp/assets/publications/reports/intelligence/treatdetainees.pdf

912 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

913 Baroana Manningham-Buller, prelegere în Camera Lorzilor, 10 martie 2010

914 Ibid.

915 Intelligence and Security Commetee, The Handling of Detainees by UK Intelligence Personnel in Afghanistan, Guantanamo and Iraq

916 Interviu cu sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

917 Declaraţie în faţa Comitetului de Afaceri Externe din cadrul Camerei Reprezentanţilor, 17 aprilie 2007, http://foreignaffairs.house.gov/110/sch041707.htm

918 Informaţii confidenţiale de la mai mulţi oficiali

919 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

920 Dovadă din ancheta legată de atacurile din 7 iulie

921 Informaţii confidenţiale

922 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

923 Interviu cu Eliza Manningham-Buller la Desert Island Discs, BBC Radio 4, 23 noiembrie 2007

924 Gordon Corera, „Analysis: MI5 and the Bomber", site-ul BBC News, 30 aprilie 2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/ 6477777.stm

925 Interviu cu baroana Manningham-Buller pentru BBC Radio 4, 2009

926 Rosie Cowan şi Richard Norton-Taylor „Britain now No 1 al-Qaida target", The Guardian, 19 octombrie 2006

927 Autorul a participat la o întâlnire cu un agent MI5 şi cu ofiţerul său pentru realizarea The Real Spooks: MI5 since 9/11, BBC Radio 4, decembrie 2007

928 Interviu cu un agent MI5 pentru The Real Spooks: MI5 since 9/11, BBC Radio 4, decembrie 2007

929 Ibid.

930 Interviu cu un agent MI5 pentru The Real Spooks: MI5 since 9/11, BBC Radio 4, decembrie 2007

931 Baroana Manningham-Buller, discurs la Mile End Group, 9 noiembrie 2006, şi informaţii confidenţiale

932 Interviu cu un oficial pakistanez

CAPITOLUL 10

ÎN BUNCĂR

Era 24 septembrie 2002, seara târziu, iar ofiţerul MI6 se îndrepta obosit spre casă. A luat liftul până la subsolul sediului central din Vauxhall Cross, care semăna cu un zigurat, şi a trecut de una dintre uşile batante de la intrarea principală. Era un angajat cu state vechi, cu zeci de ani de serviciu în zonele cele mai fierbinţi ale lumii, dar nu reuşise să se obişnuiască cu noua clădire. A dat din cap în semn de salut spre paznicii înarmaţi şi a ieşit în haosul din Vauxhall. Trecând pe lângă autobuze şi maşini în drum

spre gară, un afiş ce anunţa titlul zilei din ziarul Evening Standard i-a reţinut atenţia. „45 DE MINUTE DE LA ATAC”, avertiza cu litere mari, negre, îngroşate. S-a oprit. În acea dimineaţă, fusese lansat dosarul guvernului despre armele de distrugere în masă ale Irakului şi ştia exact la ce se referea titlul, la fel cum opinia publică nu avea de unde să ştie. I-au trecut iute prin gând două lucruri. „Nu asta spunea raportul iniţial”, a fost primul. Iar cel de-al doilea, care l-a anulat rapid pe primul, a fost: „Dacă iese prost, suntem terminaţi cu toţii.”[933]

La 4 000 de kilometri distanţă, în Bagdad, preşedintele Saddam Hussein era şi el tulburat. Îşi convocase Consiliul Revoluţionar de Comandă împreună cu care, teoretic, conducea ţara. Dat fiind că stilul său de conducere se baza, în principal, pe frică şi, ocazional, pe violenţă, membrii Consiliului ştiau că viaţa lor depindea de bunăvoinţa lui, iar Saddam îşi dădea seama că asta însemna că, uneori, îl minţeau. Când i-a măsurat cu privirea, rând pe rând, pe cei aflaţi în jurul mesei cerându-le răspunsuri, a părut „crispat” şi „sub presiune”. Tocmai citise un nou dosar publicat cu mare tam-tam de guvernul britanic. Conţinea informaţii detaliate despre dotările sale militare. Se afirma chiar că era vorba de arme de distrugere în masă care puteau fi folosite în 45 de minute. Lucrul acesta îl uluia. El nu ştia nimic despre astfel de dotări. Era cineva dintre cei prezenţi la curent cu lucrurile despre care preşedintele însuşi nu ştia? Pe rând, fiecare membru al Consiliului Revoluţionar de Comandă a negat în grabă. Ar fi imposibil, au spus ei, conştienţi că un răspuns greşit îi putea costa. Tot ce ştiau ei ştia şi el. Saddam Hussein era uimit. Dacă subalternii săi spuneau adevărul, pe ce se bazau cei din spionajul britanic?[934]

Dacă Saddam ar fi ştiut ce-i trecuse prin cap ofiţerului MI6 în Vauxhall Cross, poate că ar fi bănuit ce necaz îl pândea. Dacă ofiţerul MI6 ar fi ştiu de uimirea lui Saddam, poate că ar fi avut şi el aceeaşi reacţie. Serviciul era pe cale să treacă printr-o criză care, potrivit unui coleg căruia îi plăcea istoria, avea să fie ceasul cel mai negru de la trădarea lui Philby încoace.

Direcţia în care se îndrepta cel mai apropiat aliat al Marii Britanii fusese întotdeauna evidentă. În noaptea de după atacul de la 11 septembrie, când oficialii britanici au luat cina la sediul CIA din Langley, consilierul din Downing Street pe probleme externe, David Manning, atrăsese atenţia asupra problemei atacării Irakului, ştiind că „şoimii" războinici de la Washington îl luaseră deja pe Saddam în colimator. Luna următoare, ofiţerii CIA au venit la Londra cu prilejul înmormântării fostului şef MI6, David Spedding. „Ar trebui să ne concentrăm asupra Afghanistanului", i-a spus un ofiţer MI6 unui omolog din CIA. „Dacă intraţi în Irak, o să se complice lucrurile."[935] „Mai întâi Afghanistanul", a fost mesajul de la Londra, dar, în prima săptămână din decembrie, şeful MI6 se afla la Casa Albă împreună cu David Manning, pentru a purta discuţii cu consilierii preşedintelui Bush. Oficialii britanici le-au înmânat un document intitulat „A doua fază a războiului împotriva terorismului".[936]

Câteva zile mai târziu, la ora 16, în ziua de 30 noiembrie, un director din MI6, vorbitor de arabă şi bun cunoscător al Orientului Mijlociu, a primit un telefon de la Manning. Chestiunea Irakului evolua rapid, a explicat Manning. Putea ofiţerul să redacteze rapid un document despre modul în care trebuia abordat subiectul, până la ora 18, în

acea zi? „Dacă SUA optează pentru o acţiune directă, avem idee care i-ar putea direcţiona spre un curs alternativ?”, începea documentul. Acesta trăgea un semnal de alarmă asupra pericolelor implicate de un eventual plan de îndepărtare lui Saddam. „Nu va fi simplu, nici nu se va întâmpla imediat şi nu e obligatoriu să iasă bine”, a fost mesajul din partea şefului „Corpului Cămilelor” din cadrul Serviciului.[937] După acel sfârşit de săptămână, ofiţerul a mai trimis şi alte documente. Unul dintre ele avea o abordare complet diferită, prezenta o serie de motivaţii extinse în favoarea acţiunii, dincolo de simpla chestiune a armelor de distrugere în masă. „La reuniunea din data de 30 noiembrie, am discutat despre cum putem combina obiectivul schimbării regimului de la Bagdad cu necesitatea de a proteja importante interese regionale, care ar fi în mare pericol dacă, în viitorul apropiat, ar fi lansată o campanie de bombardamente asupra Irakului.” De unde apăruse discuţia despre o schimbare de regim? „A apărut din senin, precum ceaţa ce s-a lăsat după schimbarea de temperatură de pe 11 septembrie”, opina mai târziu ofiţerul. „Ne-a fost tuturor limpede că numai o intervenţie decisivă în Irak avea să-i mulţumească pe americani.” În această etapă, o campanie de bombardament în sprijinul irakienilor care încercau să-l răstoarne pe Saddam era percepută ca o strategie mai probabilă decât o invazie în forţă. Acestea erau, teoretic, documente de circuit închis, nu „documente politice”, dar în toate apărea sintagma schimbare de regim, într-un moment în care ministrul de Externe încerca să afirme că asemenea discuţii reprezentau o idee proastă şi o ilegalitate.[938] Downing Street apelase la MI6 şi la experţii săi, mai degrabă decât la Ministerul de Externe, iar serviciul oferea o hartă a traseului, abordând chiar şi

chestiunea necesităţii de a oferi baza legală pentru orice intervenţie.

„Şoimii” de la Washington s-au abţinut pentru o vreme. Însă, în primăvara anului 2002, victoria din Afghanistan părea sigură, iar Londra a văzut că atenţia Washingtonului se îndreaptă cu hotărâre spre Irak. George W. Bush şi unii membri ai echipei sale aveau motivaţii diferite, cei precum Cheney aveau sentimentul că nu-şi terminaseră treaba şi regretau că nu continuaseră cu Bagdadul, în 1991, iar pentru noul preşedinte era în joc şi un aspect personal, căci tatăl său acel prim război în Golf. În opinia neoconservatorilor, aceasta era şansa unică de a remodela Orientul Mijlociu, ţară cu ţară, începând cu Irakul. Intenţia Americii era clară, deşi nu şi mijloacele prin care avea să-şi atingă obiectivul.

Acest lucru i-a deschis o portiţă de oportunitate lui Blair. I-a spus preşedintelui Bush că avea să-i fie alături în problema cu Saddam; singura chestiune era felul în care avea să fie abordat liderul irakian. „TB [Tony Blair] voia să fie în postura de a-i oferi lui GWB [George W. Bush] o strategie şi de a o influenţa”, scria Alastair Campbell în jurnalul său.[939] Prim-ministrul aflase care era misiunea sa cu trei zile înainte de atac. „Misiunea mea este să încerc să-i duc în direcţia cea mai bună”, îi spusese Tony Blair ministrului său de Externe.[940] Pentru Blair, acesta era momentul său de glorie pe scena mondială, şansa sa de a struni mânia teribilă a Statelor Unite şi de a le duce într-o zonă mai sigură. Îi plăcea să fie, conform propriilor cuvinte, „un mare jucător”.[941] La Londra, spionii, soldaţii şi aspiranţii la titlul de om de stat aveau tendinţa de a le sta alături americanilor. Menţinerea acestei relaţii şi, odată cu

aceasta, garantarea fluxului de informaţii de la americani şi propria percepţie de jucător pe scena mondială (chiar dacă păşind pe urmele altora) devenise literă de lege. Apropierea de americani făcea posibilă noţiunea deseori iluzorie de influenţă.

În acelaşi timp, Blair împărtăşea viziunea despre lupta titanică purtată prin „modernizarea" Orientului Mijlociu printr-o acţiune în forţă. „Inamicul nostru are o ideologie. Aceasta este o ameninţare la adresa noastră. Răspunsul hotărâtor stă în răspândirea democraţiei şi a libertăţii." „Trebuind să alegem între o politică de management şi o politică revoluţionară, eu devenisem revoluţionar."[942] Lucrul cel mai important era că prim-ministrul britanic avea aceleaşi coşmaruri ca şi puternicii zilei de la Washington, o viziune sumbră asupra unei lumi în care, fără o acţiune decisivă, teroriştii şi armele de distrugere în masă aveau să colaboreze, cu consecinţe catastrofale. Această temere devenise atotstăpânitoare la vârful guvernului american. De frica să nu scape din vedere un alt atac, spionii alergau după umbre. O discuţie auzită din întâmplare într-un cazinou din Las Vegas, despre o armă nucleară obţinută din stocul Rusiei şi care se îndrepta spre New York, a ajuns pe lista zilnică cu ameninţări a CIA-ului, care, în unele zile, conţinea şi 100 de puncte specifice.[943] Atunci s-au semnalat cazuri de scrisori infestate cu antrax, în urma cărora au murit cinci oameni, iar coşmarul a părut să devină realitate. În timp ce Kabulul ceda, au apărut noi informaţii că bin Laden însuşi se întâlnise cu doi foşti membri ai programului nuclear pakistanez, cu numai câteva săptămâni înainte de 11 septembrie. Directorul CIA, George Tenet, a luat personal avionul spre Pakistan pentru a încerca să afle adevărul. În tot acest timp, Bush şi Blair primeau informaţii secrete despre traficantul

pakistanez de arme nucleare, A.Q. Khan, care oferea anumitor ţări, printre care şi Libiei, instrucţiuni şi componente pentru fabricarea de bombe nucleare. Armele lui Saddam, aşa cum erau ele, nu reprezentau o ameninţare mai mare după 11 septembrie decât o făcuseră înainte. Ceea ce se schimbase era toleranţa Londrei şi a Washingtonului.[944]

În cazul lui Tony Blair, strategia şi convingerea se întrepătrundeau într-atât, încât era greu de găsit linia de separaţie dintre cele două. În viziunea sa, undeva trebuia impusă o limită în privinţa statelor care construiau arme de distrugere în masă, iar acel „undeva" era Irakul.[945] Blair era sigur că Irakul pregăteşte arme de distrugere în masă, deoarece spionii săi credeau că aşa fusese dintotdeauna. După primul război din Golf, din 1991, MI6, CIA şi inspectorii ONU cercetaseră Irakul acum în ruină şi descoperiseră şocaţi că Saddam era mult mai aproape de construirea unei bombe nucleare, fără să ştie nimeni asta. Juraseră că nu vor mai fi niciodată prinşi pe picior greşit, scăpând din vedere faptul că, în acelaşi timp, supraestimaseră rezervele lui Saddam de agenţi chimici.[946] Exact ca în cazul forţei militare şi economice sovietice, era mai bine să greşească dintr-o precauţie exagerată, costurile unei astfel de greşeli fiind, în mod normal, mai mici. În 1995, o coloană de limuzine a oprit în faţa unui hotel din capitala Iordaniei, Amman. În acestea se aflau două dintre fiicele lui Saddam împreună cu soţii lor. Unul dintre bărbaţi, Hussein Kamel, a dezvăluit faptul că existase şi un program biologic mai amplu decât se bănuise înainte de 1991, dar a spus că acesta era încheiat. Apoi, irakienii au recunoscut şi au furnizat o documentaţie extinsă. Spionajul occidental fusese din nou înşelat. Saddam era inteligent şi viclean, au decis ei, un maestru al

înşelătoriei. În anii 1990, nu fusese prea mare nevoie de informaţii din surse independete. Inspectorii ONU în domeniul armamentului au devenit ochii şi urechile CIA şi MI6. În unele cazuri, acest lucru s-a realizat în secret, iar SUA şi-au infiltrat propriii spioni în echipele de inspecţie care culegeau informaţii cu specific militar de pe teren.[947] MI6 le furnizase şi el informaţii inspectorilor, ţinuse cu ei şedinţe informative în două rânduri, în 1998, şi discutaseră cum să facă publică descoperirea unor urme de gaz VX pe focoasele de rachetă (deşi Operaţiunea Mass Appeal, după cum era numită, a fost abandonată când povestea a ieşit la iveală din surse independente).[948] În acelaşi an, inspectorii au fost expulzaţi de către Saddam. Întrucât principala lor sursă de informaţii fusese eliminată, analiştilor din domeniul spionajului le-a mai rămas istoria. Cele mai grave presupuneri se reduseseră la nişte simple bănuieli şi nu au fost luate în discuţie.

Când obiectivul SUA a devenit limpede, a fost convocată o reuniune la Chequers, în aprilie 2002. O minută a reuniunii consemna faptul că premierul voia să conducă, nu numai să sprijine, procesul declanşat de americani de schimbare a regimului, deşi nu era clar ce anume însemna schimbare de regim. Cei mai importanţi spioni ai Marii Britanii, Richard Dearlove şi John Scarlett, cereau colaborarea la planurile SUA. „Asta înseamnă să fim la curent cu ce se întâmplă şi să nu-i lăsăm pe americani să fugă cu mingea”, spunea Dearlove mai târziu despre această abordare.[949] Rolurile acestor doi rivali, Scarlett, ca preşedinte al Comitetului Reunit pentru Informaţii, şi Dearlove, ca şef al MI6, erau esenţiale pentru pregătirile de război. Scarlett, şcolit în Regulile Moscovei, era omul detaliilor. Dearlove era gânditorul vizionar, de forţă, capabil să vadă imaginea de ansamblu, care îşi dorea ca

spionajul să joace un rol hotărâtor. Amândoi aveau să fie acuzaţi că se apropiaseră prea tare de putere.

Richard Dearlove a călătorit frecvent dincolo de Atlantic, în lunile care au urmat zilei de 11 septembrie, făcând naveta între Londra şi Washington şi având întâlniri cu oficiali americani de rang înalt la Casa Albă. Asemenea tuturor şefilor MI6, de la Dick White încoace, înţelegea importanţa cultivării unor relaţii strânse cu SUA. Însă acum, împreună cu David Manning, primise sarcina de a urmări evoluţia politicii SUA în privinţa Irakului şi de a-l informa pe Blair. Americanii ştiau de acest lucru. Oficialii CIA au remarcat cu câtă pricepere îşi cultiva Dearlove, ca un experimentat ofiţer de caz ce era, relaţiile cu Tenet, care, asemenea multor şefi din CIA, venea mai degrabă pe filieră politică decât operativă, pentru a asigura acces maxim la informaţii pentru Marea Britanie.[950] Britanicii făceau întotdeauna asta, spre iritarea nonanglofililor din agenţie, dar Dearlove îl făcea deosebit de bine. „Glumeam spunând că Tenet era recrutul cel mai valoros al lui Dearlove”, îşi aminteşte un ofiţer CIA.[951]

Ofiţerii CIA fuseseră surprinşi să constate cât de supăraţi erau britanicii în vara anului 2002, când au auzit că întâlnirea lor anuală avea să fie anulată. CIA şi MI6 aveau frecvent întâlniri, deseori în insulele Bermude sau în alt loc îndepărtat, când împărţeau lumea, stabileau ţinte şi identificau posibile conflicte de interese. În vara anului 2002, Tenet a explicat că era prea ocupat pentru o asemenea întrunire. Îşi făcea griji ca nu cumva să nu facă impresie proastă faptul că dispărea atât de mult timp. Într-un final, s-a convenit că putea avea loc un scurt summit, dar numai dacă se ţinea la Washington, la un sfârşit de

săptămână. Dearlove şi colegii săi au mers acolo în iulie. După discuţia obişnuită, Dearlove l-a abordat pe Tenet şi i-a cerut o întâlnire în particular. Au vorbit aproape două ore. Potrivit lui Tenet, Dearlove a plecat cu ideea foarte clară că administraţia SUA era hotărâtă să transforme Orientul Mijlociu, începând cu Irakul. În timpul vizitei, Dearlove a avut şi o dispută cu angajaţii de la biroul vicepreşedintelui Cheney, pornind de la afirmaţia acestora că Saddam avea legături cu al-Qaeda, despre care, în general, britanicii credeau că este o „tâmpenie". „[Dearlove] credea că anturajul vicepreşedintelui trata cu uşurinţă dovezile. În opinia sa, problema nu era «procurarea» informaţiilor în sine, ci, mai degrabă, maniera în care erau folosite acestea", a spus Tenet mai târziu.[952]

La întoarcere, Dearlove a mers direct în Downing Street pentru o reuniune importantă a nomenclaturii din serviciile de securitate naţională britanice, pe 23 iulie. Scarlett a început prin a prezenta ultima evaluare a regimului lui Saddam. Regimul era dur şi se baza pe frică şi singura modalitate de a-l răsturna era prin intermediul unei ample acţiuni militare, despre care Saddam nu era încă sigur că o să fie demarată. Apoi a urmat Dearlove care a informat despre călătoria sa la Washington. Potrivit rapoartelor preliminare reuniunii, ar fi afirmat că existase „o schimbare perceptibilă de atitudine. Acum acţiunea militară era considerată inevitabilă. Bush voia să-l înlăture pe Saddam printr-o acţiune militară, justificată de faptul că acesta se folosea de terorism şi de arme de distrugere în masă. Însă informaţiile şi faptele erau adaptate la decizia politică." Când rapoartele preliminare au fost puse în circulaţie, Dearlove a obiectat faţă de ultima afirmaţie, zicând că nu asta voia să spună şi că fraza fusese

modificată. Atunci a intervenit şeful statului-major al Apărării din Marea Britanie şi a prezentat posibila contribuţie pe care o putea avea ţara sa. Armata voia să se implice şi ea. Îi displăcea ideea unui război purtat de către americani, în care să nu le fie alături şi cei mai importanţi aliaţi ai lor. Şeful statului-major al Apărării i-a spus ulterior lui Blair că urma să aibă o problemă cu armata dacă aceasta nu era implicată adecvat.[953]

Ministrul de Externe, Jack Straw, a intervenit apoi mai precaut şi făcând apel la o linie de argumentaţie la care apela frecvent. „Cazul nu era solid", spunea el. „Saddam nu-şi ameninţa vecinii, iar capacitatea armamentului său de distrugere în masă era mai mică decât cea a Libiei, Coreei de Nord sau Iranului." Libia a trezit o şi mai mare îngrijorare când, în 2002, noi informaţii au scos în evidenţă faptul că îşi procura componente pentru construirea unei bombe. Dovezile erau mult mai solide decât toate cele pe care le aveau despre Irak. Blair a respins observaţiile lui Straw, spunând că existau alte strategii pentru Libia şi Iran. Cea mai bună abordare pentru Irak, a afirmat Straw, era lansarea unui ultimatum prin care să se ceară reprimirea inspectorilor ONU. „Acest lucru ne-ar oferi justificarea legală pentru utilizarea forţei", a adăugat el. Marea Britanie, mai mult decât SUA, avea nevoie de un argument legal. Nerespectarea rezoluţiilor ONU în privinţa armelor de distrugere în masă oferea mai degrabă argumente decât o schimbare de regim.

O anumită persoană din încăpere a fost surprinsă şi descumpănită de natura discuţiei. „M-a uimit că, pe alocuri, limbajul folosit implica faptul că eram mai aproape de o acţiune militară decât îmi imaginasem eu", îşi

amintea sir Richard Wilson, secretarul cabinetului. De asemenea, a detectat o anumită tensiune între Blair şi ministrul său de Externe. Straw, era de părere Wilson, încerca să-l împiedice pe Blair să fie prea „pornit pe ideea de acţiune militară”. Wilson se pregătea să iasă la pensie şi a profitat de reuniunile de final cu Blair pentru a-l avertiza că „se situa pe o poziţie ce putea fi periculoasă”. Simţea că Blair vorbea serios în privinţa acţiunii militare. „Avea o strălucire în ochi care mă îngrijora”, era el de părere.[954]

Concluzia generală era că Marea Britanie ar fi trebuit să plece de la premisa că avea să se alăture SUA într-o acţiune militară. Intenţiile Americii erau clare, şi la fel erau şi intenţiile lui Blair pentru cei din jurul lui. După întâlnire, i-a trimis un mesaj confidenţial preşedintelui Bush. Consilierii săi au fost atât de îngrijoraţi de primul rând al mesajului, încât i-au cerut să-şi modereze limbajul. „Ceea ce i-am spus preşedintelui Bush era foarte clar şi simplu. Şi anume: puteţi conta pe noi”, avea să comenteze Blair conţinutul.[955] Însă urma să fie mai complicat să convingă opinia publică, sceptică în privinţa unui război. Ideea schimbării de regim nu era tolerată în Marea Britanie aşa cum era în SUA de după 11 septembrie, deşi Blair credea că aceasta era singura modalitate prin care se putea aborda problema armelor de distrugere în masă.[956]

S-a luat decizia de a justifica public problema irakiană doar pe baza posesiei de arme de distrugere în masă, sfidând astfel ONU. Acest lucru presupunea faptul că trebuia mizat puternic pe spionaj. În luna aprilie, Scarlett se întâlnise cu Alastair Campbell pentru a discuta de ce era nevoie „în materie de comunicaţii, pentru a stabili cadrul pentru

Irak”. S-a creat un dosar preliminar pe tema programelor de înarmare ale lui Saddam. Unii ofiţeri MI6, inclusiv directorul specializat în lumea arabă care îl informase pe Manning, nu erau mulţumiţi de idee. „Toată pregătirea, cultura şi toate înclinaţiile noastre ne făceau să fim împotriva acestui lucru şi ne-am simţit uşuraţi când am crezut că o scosesem la capăt.” Însă, când ofiţerul a revenit din concediu în prima săptămână din septembrie, a descoperit alarmat că ideea fusese revitalizată şi acum părea de necombătut. „Galopa ca un cal de curse... şi nu simţeam că am putea avea o şansă, vreo ocazie să ne aruncăm în faţa lui.”[957]

În fiecare miercuri după-amiază, şefii spionajului britanic şi colaboratorii lor din alte departamente se strâng într-o sală ovală de conferinţe, foarte confortabilă. Aceştia se aşază mereu pe aceleaşi locuri şi vin neînsoţiţi de asistenţi. Întrucât nu sunt prezenţi şi politicieni, este o bună ocazie să se mai pună la curent cu ultimele bârfe, însă atmosfera de salon devine sobră, serioasă, când se apucă de treabă şi trec în revistă ultimele evaluări atent redactate. Comitetul Reunit pentru Informaţii a căpătat un aer de mister. Unii foşti membri cred că acesta nu a fost întotdeauna întemeiat, dar, tocmai la acest mister voiau politicienii să facă apel când au cerut comitetului să facă un pas fără precedent şi să prezinte public dosarul. Nici unul dintre membrii comitetului nu a obiectat. „Nu am fost întrebaţi dacă am vrea să scoatem la iveală acest document. Ni s-a spus să o facem”, îşi amintea sir David Omand, coordonator pe probleme de securitate şi informaţii şi membru al Comitetului Reunit pentru Informaţii, la vremea aceea. „În poziţia pe care o ocupam, puteam telefona în Downing Street să cer o întrevedere cu premierul şi să-i spun: «Este o idee teribil de proastă. De

ce vreţi să procedaţi aşa?» Însă nu am făcut asta deoarece, la vremea respectivă, mi se părea o idee atât de proastă."[958] Campbell le-a spus lui Scarlett şi celorlalţi că dosarul trebuia să fie „relevant şi trebuia să arătăm că era nou, că furniza informaţii consistente şi că era parte dintr-un caz mai amplu."[959] Comitetul se mândreşte cu capacitatea sa de a ajunge la o decizie colectivă unanimă. „Toţi trebuie să-şi afunde mâinile în sângele judecăţii colective, oricât de puţin bine-venit ar fi acest lucru", după cum descria Omand procesul.[960]

Scarlett era la timonă, dar colabora îndeaproape cu autorităţile din Downing Street. Faptul că Alastair Campbell putea vorbi despre preşedintele Comitetului Reunit pentru Informaţii ca despre un „coleg" şi „un băiat foarte bun" indica gradul de familiaritate din guvernul Blair şi dorinţa spionilor de a lucra cu acesta.[961] În vremuri de criză, Downing Street are aspectul unui buncăr sub asediu, ocupanţii săi ghemuindu-se la pământ în timp ce artileria presei, parlamentului şi diplomaţiei îl asediază. În această atmosferă violentă, poate fi greu să rezişti când prim-ministrul cere ajutor. Unii foşti preşedinţi ai Comitetului au afirmat că acesta intrase în „cercul magic al prim-ministrului" în chestiunea irakiană şi că a fost copleşit de atmosfera violentă, nereuşind să-şi păstreze detaşarea şi obiectivitatea.[962]

În timpul procesului de redactare a documentului, Scarlett a primit comentarii de la premier, dar şi de la Alastair Campbell şi de la Jonathan Powell, şeful său de cabinet, şi a mers la reuniuni prezidate de Campbell pentru a asista prezentarea dosarului.[963] Spionajul era mai aproape de politic decât fusese vreodată până atunci. Politicienii şi

consilierii lor nu ar fi comentat niciodată, în mod normal, documentele emise de Comitetul Reunit. Dosarul, aveau să pretindă cei de la vârf, nu era menit să explice de ce trebuia pornit războiul. Prezenta opiniei publice doar informaţii, pentru ca oamenii să se poată hotărî. „Pentru mine sau pentru cei din comitet nu era în nici un caz un document menit să justifice ceva”, afirma ulterior Scarlett.[964] Această afirmaţie a fost contestată de unii dintre subordonaţii săi. „Ştiam, la vremea aceea, că scopul dosarului era să explice necesitatea războiului”, se plângea mai târziu unul dintre ofiţerii superiori din serviciul de informaţii militare, generalul-maior Michael Laurie. „În perioada redactării dosarului final, fiecare faptă a fost tratată de aşa manieră încât să îl facă cât mai solid posibil... Mie îmi era evident că se sugera direcţia şi se făceau presiuni asupra Comitetului Reunit şi a celor care redactau dosarul.”[965] Se întrecuse o limită. Spionajul era instrument ca unealtă de persuasiune politică.

Scarlett era sursa meticuloasă la reuniunile oficiale, dar cel care avea acces neoficial la premier era Dearlove. Ce au discutat cei doi rămâne secretul lor. Dearlove era un personaj încrezător şi capabil. De asemenea, Blair era mai dornic de acţiune în Irak decât mulţi dintre consilierii săi, inclusiv David Manning. Urmărea Ministerul de Externe, de unde provenea şi el, luptându-se să facă faţă solicitărilor la care era supus, în vreme ce MI6 începea să acorde mai multă consiliere politică decât în trecut.[966] Dearlove, asemenea lui Blair, era un intervenţionist liberal. „Participarea la războiul împotriva Irakului era numai parţial sprijinită de serviciul de informaţii”, mărturisea mai târziu public. „Cred că problema participării la războiul din Irak era una de ordin moral... Sunt adeptul intervenţionismului liberal în materie de politică externă.

Aceasta este opinia mea, de cetăţean al acestei ţări. Motivele pentru care Irakul trebuia privit ca o problemă ce putea justifica o acţiune militară erau multiple. Şi într-un fel, cred că problema cea mai complicată pentru un premier britanic confruntat cu posibilitatea ca Statele Unite să invadeze Irakul este dilema cu care s-ar confrunta orice premier britanic – eşti de partea Statelor Unite în această întreprindere riscantă sau aderi la alternativă, deşi probabil că nu exista o alternativă, eşti de partea Rusiei, a Franţei şi a Germaniei, opunându-te politicii SUA?”[967]

Criticii lui Dearlove spun că acesta se bucura că se află în epicentrul puterii, informându-l personal pe Blair şi chiar pe preşedintele Bush în Biroul Oval. Însă aceasta era încununarea unei dorinţe nu atât personale cât instituţionale, voinţa de a arăta că serviciul secret era încă necesar, în ciuda tuturor dilemelor de după încheierea Războiului Rece. „Una dintre slăbiciunile SIS [MI6] este că-şi doreşte prea mult să facă pe plac”, afirmă un fost oficial de rang înalt.[968] În ciuda bravadei specifice lui Bond, nesiguranţa existase mereu în cadrul Serviciului încă de la înfiinţarea sa în anul 1909, teama că nu va mai fi nevoie de el şi că într-o zi avea să fie, pur şi simplu, desfiinţat, iar că preţioasele sale tradiţii şi poveşti de război nu se vor mai păstra nici măcar în paginile cărţilor de istorie, ci doar în memoria subiectivă a câtorva oameni. Epoca de după 11 septembrie îl eliberase de aceste temeri. Irakul reprezenta apoteoza sa. Dearlove cultivase o relaţie care îl apropia mai mult de prim-ministru decât de ministrul de Externe, căruia îi raportează, în mod normal, un şef de Serviciu. Se afla printre consilierii cei mai de încredere ai prim-ministrului şi, în opinia altor oficiali, avea „o relaţie privilegiată”.[969] Dearlove consideră că ideea că era prea apropiat de acesta este o „mare prostie”. „Nu beam

Chardonnay seara cu Tony Blair şi nici nu luam micul dejun cu el la Chequers. Mă duceam la întruniri, în calitate de şef al SIS, pentru a discuta problemele Serviciului legate de politica de securitate naţională... Mulţi erau invidioşi din cauza poziţiei mele şi de aceea, cred, discutau despre acest lucru, incluzându-l aici şi pe ministrul de Externe de la vremea aceea."

Politicienii şi spionii au adesea o trăsătură în comun şi pe care nu o împărtăşesc cu funcţionarii publici cu care lucrează: şi unii, şi alţii au o predispoziţie spre asumarea de riscuri. Dearlove era perfect conştient că prim-ministrul conta pe el când invoca spionajul ca principal argument pentru intervenţie. Ştia că era o „poziţie fragilă şi periculoasă". La un moment dat, Blair a apelat la şeful spionilor. „Richard, soarta mea este în mâinile tale", a spus el.[970]

Problema ridicată de expunerea publică a ameninţării pe care o presupunea faptul că Irakul poseda arme de distrugere în masă era că, deşi toată lumea – inclusiv spionii – era sigură de informaţiile care indicau faptul că Saddam deţinea arme, nu era nimeni încredinţat că argumentul părea destul de solid pentru a convinge. Informaţiile veneau „sporadic şi în manieră incompletă", după cum indica un raport din martie 2002, al Comitetului Reunit pentru Informaţii (concluzia evaluării dovedea cu şi mai puţină certitudine existenţa armelor, decât un document din luna mai a anului anterior).[971] Un război nu se putea baza pe informaţii sporadice şi incomplete. Era evident de ce avea nevoie premierul. Era MI6 capabil să-i ofere ceea ce îi trebuia?

Înainte de septembrie 2001, Irakul fusese un cimitir al ofiţerilor MI6, un pustiu în care erai trimis dacă aveai o carieră trasă pe dreapta. „Spionajul în Irak era, aş spune, neglijat”, recunoştea ulterior Dearlove, vorbind despre deceniul 1991–2001.[972] Culegerea de informaţii despre armele de distrugere în masă ale lui Saddam Hussein se afla în partea inferioară a listei de priorităţi a Comitetului Reunit pentru Informaţii, pe locul 20, după unele relatări. Baza de informaţii era „subţire”.[973]După 11 septembrie, Irakul avea să urce vertiginos în Top 20, mai repede decât vreuna dintre rachetele teleghidate pe care Saddam era suspectat că le ascunde. Însă, chiar dacă un lucru devenise ţinta numărul unu, durează până îţi stabileşti surse care să-ţi furnizeze informaţii. Spionajul uman de calitate nu poate fi tratat ca un robinet, pe care acum îl porneşti, acum îl opreşti. Trebuie să depistezi potenţiali agenţi, să-i studiezi, să-i cultivi, să-i abordezi şi să verifici adevărul celor spuse de ei şi buna-credinţă. Poate dura ani de zile până să procuri informaţii adecvate împotriva unei ţinte dificile; minimum 18 luni. Însă nu aveau acest timp la dispoziţie. „Dacă am fi avut opţiuni clare, nu am fi resimţit atât de puternic presiunea”, afirma directorul MI6 care era implicat în proces. „Am fi putut să o ghidăm spre activitatea noastră operativă. Cred că resimţeam presiunea, deoarece nu existau direcţii clare de urmat şi care să se dovedească de efect. Aşa că trebuia să studiem cu seriozitate fiecare posibilitate. Nu existau indicatoare care să te conducă spre armele de distrugere în masă din Irak.”[974]

MI6 avea un mic grup de agenţi care raportau din Irak. Unul sau doi dintre aceştia aveau vechime şi erau de încredere. Unul fusese agent încă din timpul Primului Război din Golf, din 1991. Avusese un conflict personal cu

Saddam şi nu agrea regimul acestuia. Rapoartele lui fuseseră impresionante cu referire la anumite domenii la care avea acces, precum apărarea aeriană a Irakului. Aceste rapoarte se dovediseră vitale în administrarea zonei de excludere aeriană a Irakului, în anii 1990. Problema este că nici acest agent şi nici ceilalţi nu deţineau informaţii de primă mână, din interior, despre programul de realizare a armelor de distrugere în masă al Irakului; domeniul lor de expertiză era cu totul altul. Însă ştiau de unde bătea vântul şi ştiau exact ce căuta MI6. Aşa că au reuşit să găsească informaţii. Mare parte dintre probele cruciale şi controversate urmau să provină de la aceşti agenţi, deşi nu direct. Aveau să-şi găsească propriii agenţi (sau surse secundare), care, la rândul lor, vor oferi marfa, iar bani erau din belşug. Multe dintre ele erau întemeiate pe deducţie şi proveneau din cercul lor de cunoştinţe din Bagdad şi de la oameni pe care îi cunoscuseră şi îi racolaseră (sau, cel puţin, aşa pretindeau). Aceşti agenţi credeau că nu avea sens să transmită informaţia cum că mulţi oameni nu ştiau mare lucru despre vreo armă specială sau că se îndoiau de existenţa acestora. Nu acest lucru se dorea.

Şi, astfel, în august şi septembrie 2002, magicienii de la MI6 au reuşit să scoată câţiva iepuri din joben. Folosind cunoscutul gest teatral, au scos, exact la timp, informaţii noi care au părut să salveze situaţia. Noile surse aveau să fie vitale prin faptul că nuanţau dosarul şi că aveau să-i permită lui Scarlett să ceară personalului care se ocupa de evaluare să „sublinieze” concluziile dosarului şi să elimine avertizările.[975]

La sfârşitul lunii august, irakianul străbătea neliniştit Bagdadul. Mulţi ani la rând, îşi riscase viaţa spionându-şi ţara ca agent al Serviciului Secret Britanic. La locul convenit, a activat un transmiţător mic, mai mic decât un pachet de ţigări, pentru a transmite un mesaj codificat omului său de legătură. La celălalt capăt se afla o altă sursă sub acoperire, care opera pentru MI6 în Bagdad (nu un ofiţer MI6, ci un intermediar), care putea transmite, în cele din urmă, informaţia la Vauxhall Cross. Una dintre sursele agentului irakian redactase un raport destul de ambiguu în care se spunea că muniţia biologică şi chimică se putea afla în unităţile militare şi gata de acţiune într-un interval plasat între 20 şi 45 de minute. Însă nu putea spune exact despre ce fel de arme era vorba. Iniţial, raportul părea să provină de la cineva care purta o discuţie neoficială cu un coleg, fără să ştie că informaţiile aveau să ajungă la un serviciu secret străin. Sursa nu era verificabilă, dar i se dăduse numele şi părea capabilă să aibă acces la acele informaţii.

Dosarul era redactat în grabă, mult mai rapid decât se întâmpla de regulă cu un document al Comitetului Reunit. E-mailurile circulau încoace şi încolo şi, în unele dintre ele, se solicita insistent furnizarea de informaţii suplimentare. „Mai are cineva ceva ce poate fi inclus în dosar?” era rugămintea de care îşi amintea sir David Omand. „Eu nu aş interpreta asta ca o afirmaţie că nu există destule informaţii consistente, dar n-o să pară foarte convingătoare dacă nu ni se permite să mai prezentăm şi altele. Aceasta este explicaţia mea personală pentru motivul pentru care oamenii au ajuns la cele 45 de minute. Cel puţin Serviciul Secret avea să permită folosirea unui asemenea lucru. Privind retrospectiv, se vede clar că adăugarea unui strop de culoare locală într-o asemenea

manieră înseamnă să-ţi creezi probleme. Dar nu am sesizat acest lucru la vremea respectivă."[976] Ofiţerii MI6 simţeau presiunea de a furniza datele necesare. „[E]chipele se luptau cu toate aceste probleme şi nu le era simplu", potrivit directorului MI6.[977]

Nu toată lumea se lăsase convinsă de „culoarea locală". Analiştii experţi considerau că descrierea făcută de MI6 noii surse secundare nu era la fel de directă şi de clară cum s-ar fi aşteptat. Când au întrebat la MI6, „răspunsul lor a fost neobişnuit de vag şi de puţin folositor".[978] Problema cu afirmaţia că armamentul putea fi utilizat în 45 de minute era absenţa acelor tipuri de informaţii colaterale şi coroborate la care s-ar fi aşteptat un analist. Unde erau produse aceste arme chimice şi de către cine? Ce fel de substanţe chimice erau? Era doar o informaţie care plutea într-o mare de incertitudine, de care se putea agăţa oricine.

S-a iscat o dezbatere despre felul în care trebuia interpretată această informaţie. Un proiect iniţial vorbea despre faptul că, „probabil", Irakul îşi ascunsese armamentul special şi afirma că „se putea" afla în unităţi militare pregătite să declanşeze un atac în 45 de minute. Alastair Campbell a scos în evidenţă faptul că, într-o formă preliminară a dosarului, folosirea cuvântului „poate" în textul principal făcea ca limbajul să fie mai moderat decât cel folosit în rezumat. Scarlett a răspuns că limbajul fusese „rigidizat". Ulterior, cel din urmă avea să afirme că acest lucru venise după o reexaminare a informaţiilor iniţiale. Câţiva dintre experţii de la Whitehall nu au fost mulţumiţi de afirmaţie, dar s-au consolat cu gândul că cel puţin

presa sau parlamentul aveau să le trateze cu grijă. Acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

Ce voia să spună, de fapt, raportul? Sursa nu părea să ştie prea multe despre armele chimice sau biologice sau chiar despre diferenţa dintre ele. Iar chestiunea cu momentul ales era şi ea uluitoare. Dacă se referea la rachete de luptă, cum credea personalul evaluator din Comitetul Reunit că este posibil, cele 45 de minute pentru a deplasa armamentul din locul de depozitare la unităţile care aveau să le folosească nu era neapărat surprinzător. De fapt, era hilar, nu înspăimântător, dacă le lua 45 de minute să lanseze o rachetă. Dacă se referea la o rachetă balistică, atunci ar fi fost prea puţin. Miniştrii au spus că nu le-a fost explicată niciodată diferenţa. Nici lor şi nici opiniei publice. Când a auzit despre acest lucru, directorul CIA a avut propria lui opinie. Oamenii săi credeau că nu se potrivea cu ceea ce ştiau ei despre capacitatea artileriei irakiene. A considerat că sursa iniţială era îndoielnică şi, în particular, vorbea despre respectiva informaţie ca despre „prostia aia cum că pot ataca în 45 de minute”.[979]

Însă aceasta nu a fost cea mai importantă informaţie care le-a venit în ajutor. Cea mai aşteptată dintre noile surse a apărut la orizont exact când soarele apunea peste acest dosar. MI6 reuşise să-şi procure ceea ce părea a fi un nou agent important. Dearlove i-a dat personal vestea cea bună lui David Manning, cu prilejul unei reuniuni de pe 10 septembrie, şi o copie a raportului a fost, firesc, trimisă în Downing Street. A doua zi, Dearlove l-a informat pe Scarlett telefonic, şi MI6 a emis oficial un raport. Un agent afirma că producţia de arme biologice şi chimice era accelerată. Agentul promitea să furnizeze curând şi alte

informaţii importante. Sursa nu fusese testată încă, dar Dearlove credea că informaţia era prea importantă ca să nu o folosească.[980] Însă, în vreme ce, la Londra, oameni de la vârf aflaseră despre această nouă sursă chiar înainte ca raportul de spionaj să fie emis oficial, alţii, care puteau judeca credibilitatea tehnică a informaţiilor, au rămas în umbră.

Dearlove avea programată o întâlnire cu premierul, pe 12 septembrie, pentru a-l aduce pe Blair la zi cu operaţiunile MI6 în Irak. Însoţit de un ofiţer superior, a analizat toate sursele MI6 împreună cu Blair, una câte una, inclusiv pe cea nouă. Ideea era să-i creeze lui Blair o imagine despre ceea ce se petrecea pe teren. Dearlove a explicat clar cât de importantă promitea să fie noua sursă, dar a adăugat că acest caz era în desfăşurare şi că sursa nu era testată. Unii factori din interiorul MI6 afirmă că această reuniune a fost emblematică pentru ceea ce nu a funcţionat. Prea multe informaţii nedovedite, proaspete, ajungeau în braţele deschise ale premierului, se afirma. Tradiţionaliştii susţineau că aceasta era finalitatea logică a dorinţei adepţilor modernizării din Serviciu, aceea de a-l face „util”, „relevant” şi de a-l „apropia de politică”. Ei afirmă că există un motiv pentru care informaţiile sunt evaluate cu grijă de către experţi, plasate în context şi puse pe hârtie, mai degrabă decât transmise oral politicienilor. Dar nu acesta era stilul guvernului lui Blair. De fapt, dezbaterea nu era nouă. Exista o întreagă pleiadă de şefi ai serviciilor secrete, care îşi etalau succesele prin Downing Street, în special în vremuri de conflict. „Totul trebuie să treacă pe la personalul care trebuie să facă evaluarea”, îşi amintea un membru al acelui personal, în vremea problemei irakiene, despre discuţia asupra felului în care funcţiona procesul în termeni generali. „Deseori primeam

informaţiile la o jumătate de oră după ce fusese la Downing Street şi erau postdatate pentru a-şi acoperi spatele.” Observatorii procesului credeau că această nevoie de a se afişa public a reflectat mult timp nesiguranţa MI6 şi felul în care mulţi C la rând au căutat să atragă de partea lor lideri politici.

Noua sursă vorbea nu numai despre o producţie accelerată de armament, ci şi despre construirea de noi instalaţii şi despre existenţa unor aşa-numite instalaţii cu dublă utilizare. În mod straniu, nu existau imagini din satelit şi nici comunicaţii interceptate pentru a confirma acest lucru.[981] Noua sursă promitea un nou lot de informaţii esenţiale în următoarele trei sau patru săptămâni, inclusiv detalii despre locurile în care se aflau armele de distrugere în masă. Se spera că acesta era mult căutatul „glonţ de argint”. Se spunea că esenţiala „sursă nouă aflată sub observaţie” are acces direct la informaţii. Era posibil să facă parte din Organizaţia Specială de Securitate irakiană, care era responsabilă cu paza locaţiilor şi a personajelor-cheie. O sursă din Organizaţia Specială de Securitate informa despre planurile Irakului de a-i induce în eroare pe inspectorii ONU şi de a le planta microfoane în camere, şi despre felul în care oamenii de ştiinţă trebuiau ţinuţi la distanţă de aceştia, dacă existau suspiciuni legate de loialitatea lor. Cei care au studiat ulterior rapoartele au spus că, de fapt, era comportamentul irakian standard pe care l-ar fi recunoscut oricine fusese inspector în anii 1990. Totuşi, se considera că aceste precauţii în materie de securitate arătau că trebuia să existe ceva de ascuns, şi sursa afirma că era sigură de acest lucru. Însă ar fi ştiut un oficial din domeniul securităţii mare lucru despre ceea ce se afla acolo de fapt? În realitate, Saddam le ordonase unor unităţi militare să

verifice metodic şi să scape de orice putea fi considerat suspect (de exemplu, de urmele legate de echipamentele de dinainte de 1991), temându-se că SUA s-ar fi folosit de acestea ca de o justificare a războiului şi să ascundă materialele sensibile, fără legătură cu armele neconvenţionale.[982]

Dearlove şi ofiţerii superiori din jurul său erau optimişti. Ei livrau marfa. Un ofiţer a mers atât de departe încât a rostit nemuritoarele cuvinte: „Am făcut rost de încă un Penkovski”.[983] O a treia sursă secundară, abia procurată în timpul verii, oferise ceea ce părea a fi confirmarea existenţei laboratoarelor biologice mobile. În total, trei surse de informare au produs şase noi rapoarte la momentul oportun. Însă, mai jos în lanţul trofic, se crease agitaţie în unele cotloane din Vauxhall Cross. Câţiva membri ai personalului erau deranjaţi de faptul că şeful cel mare ducea informaţii proaspete, neverificate, în Downing Street; doi oameni au cerut să fie transferaţi din cauza temerilor legate de război. Însă, în general, atmosfera era mai degrabă de neliniște decât de dezaprobare fățișă. La Whitehall, nemulţumirea părea să fie cauzată de ordinele venite de jos şi de la nivel mediu. Comitetul Reunit pentru Informaţii îşi punea semnăturile de final pe dosar, dar printre membrii săi se numărau oficiali de rang înalt, conectaţi la viaţa politică, şi care se aflau în buncărul din Downing Street. Ei erau experţi în ceea ce dorea guvernul, nu în domeniul în cauză.

Brian Jones a revenit din vacanţa în Grecia în ziua de 18 septembrie, când dosarul se apropia de finalizare. El se ocupa de o echipă de analişti ai problemei armelor de distrugere în masă, din Departamentul de Informaţii

Militare din cadrul Ministerului Apărării, de unde îşi lua guvernul o mare parte din informaţii şi de unde proveneau experţii. Subordonaţii săi i-au spus că, în absenţa sa, activitatea lor fusese acaparată de dosar. Expertul său în arme biologice nu era pe deplin mulţumit de dosar, dar simţea că putea trece peste acest lucru; expertul său în armele chimice irakiene nu era deloc mulţumit, în special deoarece modificările sugerate de el în proiectele redactate preliminar fuseseră ignorate. „Problema este că nu am informaţii de încredere că Irakul a produs cantităţi importante de un anumit agent sau arme în vederea unui război chimic, de la conflictul din Golf din 1991 încoace”, mărturisea Jones că i-ar fi spus colegului său. „Am subliniat acest lucru în comentariile la fiecare formă preliminară a dosarului”, afirma el. „Dar suntem ignoraţi.”[984]

Ceea ce îl deranja pe Jones şi pe subordonaţii săi era siguranţa afişată. Cum putea să se manifeste o asemenea încredere? Atunci a auzit primele zvonuri despre o nouă sursă atât de importantă, încât numai câteva persoane puteau avea acces la detalii, cea care abia fusese cooptată la jumătatea lui septembrie (şi care vorbea despre accelerarea producţiei de armament). Acest lucru i-a trezit interesul şi a mers să discute cu şeful său.

„Acest dosar”, a început şeful său. „DCDI [directorul adjunct al departamentului de informaţii militare] mi-a cerut să vă spun că există informaţii noi, foarte sensibile, care nu pot fi împrăştiate multor persoane şi care lămuresc chestiunea asta ce le-a dat bătăi de cap băieţilor dumneavoastră. Bine?”

Jones s-a plâns că nu era suficient.

„Însă un ofiţer din MI6 m-a asigurat că e în regulă”, a răspuns şeful său.

Le văzuse el, personal?

„Nu. Dar MI6 mi-a spus că sunt de calitate.” I-a mai spus lui Jones că MI6 îl asigurase că raportul era solid, deşi el nu-l văzuse.

Jones a luat legătura personal cu un individ care văzuse raportul MI6 şi i-a explicat temerile sale. Oare era bine să facă neobişnuitul pas de a redacta un memorandum oficial, în care să-şi exprime aceste temeri, sau era chiar atât de bun cum se spunea? „Redactează memorandumul”, i s-a spus.[985] Şi expertul său în arme chimice şi-a exprimat în scris îngrijorările. „Proiectul de document de pe 20 septembrie include încă mai multe afirmaţii care nu se bazează pe dovezile aflate la dispoziţia mea”, afirma acesta.[986]

Informaţiile de la noua sursă aflată în continuare în verificări nu au fost incluse direct în dosar, deoarece Dearlove voia să protejeze sursa, dar faptul că se ştia de existenţa lor era crucial în întărirea convingerilor şi pentru suprimarea temerilor din rândul Departamentului de Informaţii Militare. Noua sursă, care vorbea despre producţia accelerată de armament, părea să confirme ceea ce doar se sugerase în raportul din august şi a ajutat la calmarea ultimelor nelinişti, inclusiv despre cele 45 de

minute.[987] „La vremea aceea ni s-a spus că prinsese şi că ar trebui să nu ne mai facem griji”, spunea Jones ulterior.[988] Cum de puteau fi rapoartele atât de sensibile încât să nu poată fi dezvăluite experţilor, dar, în schimb, să poată fi prezentate prim-ministrului şi folosite pentru a argumenta un dosar conceput pentru a fi făcut public?

„Păi nici nu au fost văzute de experţi. Uiţi că e vorba de Serviciul Secret? Trebuie să avem grijă de informatori. Nu putem permite ca asemenea documente să ajungă în mâinile cuiva care se pricepe cu adevărat la lucrurile despre care e vorba în ele.”[989] Aşa îi explica angajatul fictiv al MI6, din romanul Omul nostru din Havana de Graham Greene, vânzătorului de aspiratoare, de ce nu observase nimeni că diagramele tehnice ale noii superarme erau, de fapt, versiuni mărite ale schemei tehnice a unui aspirator, „Pila atomică”, cu comutator cu două faze şi cuplaj cu fază dublă. „Nu le-am arătat încă desenele”, a explicat Şeful în romanul din 1958, referindu-se la experţii din afara Serviciului. „Ştii cum sunt oamenii ăştia. Se vor lega de fiecare amănunt, vor spune că informaţiile nu fac nici două parale, că tubul nu e just dimensionat sau că e orientat greşit.”[990]

La mijlocul lunii septembrie, confirmat de noile surse din MI6, dosarul era aproape gata să vadă lumina zilei. Scarlett a susţinut că, în vreme ce el era responsabil de textul principal, cuvântul-înainte era categoric politic şi, prin urmare, nu se afla sub controlul său. Oficiali din Downing Street afirmă că ar fi fost important ca Blair să-şi dea seama dacă preşedintele Consiliului Reunit avea reţineri în această privinţă.[991] Scarlett a făcut câteva mici schimbări şi apoi, potrivit unuia dintre membri, „l-a afişat

prin Consiliu”, dar unii dintre membrii săi i-au acordat relativ puţină atenţie.[992] Limbajul era clar. „Ceea ce cred că s-a stabilit, fără putinţă de tăgadă, în urma evaluării informaţiilor este faptul că Saddam continuă să producă arme chimice şi biologice, că îşi continuă eforturile de a construi arme nucleare”, îl asigura Blair pe cititor în cuvântul-înainte. Ideea că informaţiile erau limitate şi prezentau chiar lacune serioase se pierduse, alături de multe alte avertismente.[993] Cuvântul-înainte al dosarului sugera că existau mult mai multe dovezi, la care opinia publică nu putea avea acces şi care trebuiau ţinute la secret din motive de securitate. Realitatea era că dosarul „putea să le fi lăsat cititorilor impresia că existau informaţii mai consistente şi mai solide în spatele acestor considerente decât era cazul în realitate”.[994]

Pe data de 24 septembrie 2002, Blair s-a prezentat să-şi susţină cazul în faţa Camerei Comunelor, care îl aştepta cu interes. „Sunt conştient, desigur, că oamenii vor trebui să accepte elementele raportului bazându-se pe încrederea în serviciile noastre de informaţii, dar asta mi-au spus mie, premierului britanic, şi colegilor mei. Imaginea pe care ne-au prezentat-o este alcătuită din informaţii acumulate în ultimii patru ani. Acestea sunt ample, detaliate şi de încredere. Concluzia este că Irakul deţine arme chimice şi biologice, că Saddam le produce în continuare, că, în prezent, sunt în vigoare planuri militare pentru utilizarea de arme chimice şi biologice, care ar putea fi activate în 45 de minute.” Mulţumită MI6, care îi venise în ajutor cu noile sale surse, informaţiile, care în martie fuseseră sporadice şi incomplete, se putea spune acum că erau „ample, detaliate şi de încredere”.

Pe tărâmul spionajului, exact ca în ţara orbilor, chiorul este împărat. Cele câteva surse ale MI6 erau mai numeroase decât reuşiseră americanii să strângă, iar informaţiile proaspete, inclusiv de la noua sursă cooptată în septembrie, au fost rapid transmise dincolo de Atlantic. „Mi-a influenţat în vreun fel modul de gândire această informaţie?” se întreba directorul CIA, George Tenet, când încerca, mai târziu, să explice de ce greşise. „Bineînţeles că da.”[995] Administraţia Bush se pregătea să-şi expună cazul atât în faţa opiniei publice de acasă, cât şi în faţa lumii, iar serviciul de informaţii britanic avea să fie şi el implicat.

O estimare a Serviciului Naţional de Informaţii american a fost încropită la repezeală, reflectând faptul că nimeni nu evaluase de mult timp programele Irakului aşa cum se cuvine. Un ofiţer a afirmat că putea număra pe degetele de la o mână sursele şi că îi mai rămâneau să se scobească în nas. Nici una dintre cele patru surse pe care le aveau SUA în Irak nu era implicată în programul de arme de distrugere în masă. „Cum se face că toate rapoartele consistente pe care le primesc sunt de la SIS?”, îşi întreba Tenet, la un moment dat, un subaltern, o bucurie pentru serviciul de informaţii britanic care îşi dorise întotdeauna să demonstreze că avea ceva de oferit.[996] Fiecare tabără se baza pe cealaltă, uneori mai mult decât îşi dădea seama.

Experienţa CIA-ului şi a directorului George Tenet o oglindea pe cea a Marii Britanii. „Nu vă faceţi griji, este o chestie sigură”, i-a spus Tenet preşedintelui Bush când acesta a considerat cazul armelor lui Saddam a nu fi suficient de puternic pentru a fi prezentat opiniei publice

(„Cele mai stupide cuvinte pe care le-am rostit vreodată”, medita el mai târziu). Când lucrurile au ieşit prost, Tenet s-a considerat un simplu ţap ispăşitor şi a afirmat că dilema spionilor consta în aceea că, dacă nu se implicau, informaţiile nu aveau să fie folosite cum se cuvine, iar dacă se implicau, erau atraşi într-un încurcat proces de partizanat politic.

Tenet era presat de Casa Albă, care insista şi testa mereu terenul, vicepreşedintele Cheney vizitându-l la Langley pentru a verifica evoluţia. Nimeni, pe nici un mal al Atlanticului, nu putea indica presiunea directă pusă pe analişti pentru a trage anumite concluzii. Dar, la fel, este o naivitate să crezi că analiştii se pot rupe de mediu şi de contextul politic, indiferent cât de mult s-ar strădui. Ce şanse sunt ca angajaţii fără funcţie să contrazică ideile la care ştiu că aderă superiorii lor în relaţia cu politicienii? Analiştii s-au mai plâns că nu li s-a spus destul despre sursele acelor informaţii pentru a le înţelege motivaţia şi credibilitatea sau pentru a-şi da seama că unele dintre materiale circulau de colo-colo, prin diferite ţări şi erau reambalate pentru a părea noi, când, de fapt, erau vechi. Afirmaţia că Irakul construise arme biologice mobile era emblematică pentru cât de prost au mers lucrurile.

Într-un hotel de lux, dar anonim, din Amman, în Iordania, un bărbat bine făcut, cu tenul măsliniu, fuma neliniştit ţigară de la ţigară, scrumiera dând deja pe dinafară după mai multe ceasuri de aşteptare. Se recomanda drept un fost maior din Mukhabarat, temutul serviciu de informaţii irakian. Dădea detalii înfiorătoare despre metodele pe care le foloseau el şi colegii săi pentru a ajuta la păstrarea puterii în mâinile lui Saddam. Însă era mai mult decât atât,

a explicat el. Avea informaţii despre laboratoarele de arme biologice. Cei care îl ascultau vrăjiţi nu erau spioni, ci doi jurnalişti. Povestea sa părea plauzibilă, dar felul în care îşi cobora privirea când vorbea despre laboratoarele mobile nu inspira încredere. Şi mai era şi faptul că fusese prezentat de Congresul Naţional Irakian, un grup de emigranţi condus de Ahmed Chalabi, personaj în care nu puteai avea încredere, al cărui scop era răsturnarea de la putere a lui Saddam. Aşa că povestea cu laboratoarele mobile nu stătea în picioare din cauza lipsei de încredere în sursă.[997]

La câteva săptămâni după întâlnirea de la Amman, secretarul de stat american, Colin Powell, a luat cuvântul în faţa ONU, George Tenet apărându-i spatele, şi la propriu, şi la figurat. „Unul dintre lucrurile cele mai îngrijorătoare care rezultă din consistentul dosar al serviciilor secrete despre armele biologice irakiene este existenţa unor instalaţii de producţie mobile utilizate la fabricarea de agenţi biologici”, explica el. „Irakul are cel puţin şapte astfel de fabrici mobile care produc agenţi biologici”, afirma el, după care menţiona cele patru surse pe care se baza cazul său. „O a patra sursă, un maior irakian care a defectat, a confirmat că Irakul are laboratoare mobile de cercetare biologică.”[998] În timp ce unul dintre jurnaliştii care ascultau s-a întrebat, dar numai vreme de câteva săptămâni, dacă ratase vreo ştire importantă, Powell nu ştia că unii membri ai comunităţii sale de spionaj ajunseseră la concluzia, cu un an mai devreme, că maiorul era un mincinos. Redactaseră un document menit a fi un avertisment, dar niciodată nu au adus în discuţie rapoartele şi nici nu au modificat lucrarea bazată pe acestea. Iar Powell nici nu a ştiut că ofiţerii CIA fuseseră şi ei avertizaţi că omul care constituia importanta

sursă principală de informaţii despre laboratoarele mobile, pe care mizau atât de mult America şi Marea Britanie, putea fi şi el un mincinos. „Curveball” – numele aruncării cu boltă în baseball – era un nume de cod bine ales pentru această sursă principală.

În noiembrie 1999, un tânăr irakian a ajuns pe aeroportul din München şi a cerut azil guvernului german. Era bine ştiut, în tabăra înconjurată cu sârmă ghimpată în care a fost plasat, că puteai ieşi de acolo dacă reuşeai să convingi spionajul german că aveai ceva ce îşi dorea. Mulţimile de transfugi irakieni îşi cosmetizau poveştile în faţa agenţiilor de informaţii. Multe erau complet inventate, poveşti năstruşnice bazate pe frânturi din ceea ce auziseră sau văzuseră acasă. Majoritatea, dar nu toţi, erau respinşi. Asemenea lui Goliţîn şi defectorilor din timpul Războiului Rece, Curveball ştia că avea nevoie de ceva de valoare pentru a fi acceptat ca sursă. A părut rezervat şi calm când le-a spus anchetatorilor că nu numai că avea detalii despre faptul că Saddam fabrica arme biologice în containere mobile gri, metalice, ci chiar că acest lucru era realizat cu echipamente germane. Germanii l-au interogat pe Curveball într-o manieră lipsită de profesionalism şi i-au adresat întrebări în care i se sugera şi răspunsul. În câteva luni, avea propriul apartament şi i se acordase azil politic. Germanii au transmis informaţiile aliaţilor, inclusiv MI6 şi serviciului american de informaţii militare, DIA, dar nu şi CIA-ului, cu care nu aveau relaţii chiar atât de strânse. DIA a introdus toate aceste rapoarte în sistemul american, în total 100 în mai puţin de doi ani. S-a convenit că materialul era credibil din punct de vedere tehnic, dar acest lucru nu însemna că îi fusese confirmată veridicitatea. Din cauza unei posibile situaţii stânjenitoare provocate de implicarea companiilor lor, germanii au decis

să nu permită accesul direct sau să dezvăluie adevărata identitate a acestuia aliaţilor lor. Nu vorbea engleză şi îi detesta pe americani, au minţit ei. De asemenea, trebuie spus că nu erau prea siguri de el. Nu ştiau ei ce construcţie vastă avea să fie clădită pe nisipurile mişcătoare ale acestei informaţii incomplete, incerte. Şi nu numai în America. „Convingerea Marii Britanii privind fabricarea de arme biologice se întemeia pe informaţii date de Curveball.”[999]

Nimănui nu-i place să depindă de o sursă fără să ştie prea multe despre ea, aşa că MI6 a făcut tot posibilul să înfrângă reticenţa germanilor şi să afle cine era, de fapt, Curveball. Americanii erau furioşi că „cel mai apropiat aliat” al lor nu-i ţinuse la curent, cel puţin iniţial, cu investigaţia. „Oamenii erau tare supăraţi că englezii vorbeau cu germanii despre caz, iar nouă nu ne împărtăşeau nimic”, afirma ulterior un ofiţer CIA.[1000] Oficiali ai CIA spun că, mai târziu, au aflat că unii ofiţeri MI6 începuseră să aibă îndoieli în legătură cu Curveball din 2002, spunând că nu erau convinşi că reprezenta „o sursă pe deplin credibilă” şi că „elemente din comportamentul [lui] ni se păreau a fi tipice indivizilor pe care, în mod normal, i-am cataloga drept mincinoşi”. Însă, în ciuda acestor îngrijorări, MI6 nu a dorit niciodată să respingă complet credibilitatea acestuia, în mare parte datorită aparentelor sale cunoştinţe tehnice, şi a continuat să-i folosească rapoartele, care aveau să devină cruciale în dosar.[1001] Din 2002, Curveball a fost sprijinit şi de maiorul din Mukhabarat, care a oferit false asigurări de la un agent cunoscut drept Red River, a treia sursă nouă a MI6. Red River, un vechi agent MI6, a raportat existenţa unei noi surse secundare în vara anului 2002, care vorbea despre posibila utilizare a agenţilor de fermentare în containere

mobile şi vagoane de tren. Se bănuia că acestea sunt utilizate la producerea de arme biologice, dar sursa nu putea preciza cu certitudine care era scopul lor. La Londra, se spunea că acest lucru confirma povestea lui Curveball; de fapt, povestea era mai degrabă complementară decât doveditoare, o diferenţă subtilă, dar importantă.

Şeful diviziei CIA a întârziat 15 minute la prânzul de la restaurantul Sea Catch, care dădea spre canalul ce străbate Georgetown. Cel cu care lua prânzul, un spion german extrem de punctual, îl aştepta. După ce au schimbat câteva cuvinte de politeţe, ofiţerul CIA a întrebat dacă agenţia lui se putea întâlni cu Curveball. „Nici să nu te gândeşti", a venit răspunsul. „Urăşte americanii." Acesta nu era un motiv suficient, a răspuns omul din CIA. „Nu trebuie să vă întâlniţi cu el, pentru că e nebun", a spus germanul. „Personal, cred că omul poate fi un mincinos", a adăugat.[1002] Germanii începuseră să îşi dea seama că, poate, Curveball era esenţial pentru americani în justificarea unui război, şi lucrul acesta îi îngrijora. Ofiţerul CIA spune că a transmis aceste îngrijorări la mai multe întruniri cu oficiali de rang înalt. Dar unii oameni din CIA şi de la Washington nu păreau dispuşi să renunţe la o sursă importantă.

Câteva luni mai târziu, acelaşi şef de divizie a CIA a primit un telefon noaptea târziu de la George Tenet. Era la începutul lunii februarie 2003 şi Colin Powell se pregătea să susţină în faţa ONU cauza războiului. Secretarul de stat şi ajutoarele sale dedicaseră nopţi şi zile studiului dosarelor la sediul CIA din Langley, în timp ce oficialii roiau în jurul lor şi încercau să pună lucrurile cap la cap. 28 de puncte fuseseră scoase din discursul său, deoarece nu

stăteau în picioare.[1003] Powell voia să fie totul exact, dar, în acelaşi timp, simţea că se afla în poziţia lui Adlai Stevenson, secretarul de stat din timpul Crizei Rachetelor Cubaneze, care prezentase dovezi solide despre acţiunile sovieticilor în Consiliul de Securitate al ONU. Printre informaţiile pe care voia să le folosească Powell se aflau şi câteva dintre noile materiale strânse de MI6. Obosit, Tenet l-a sunat pe ofiţerul CIA care se întâlnise cu omul de legătură german, pentru a face rost de numărul personal de telefon al lui Dearlove în vederea negocierii permisiunii. Acel ofiţer afirmă că i-a spus personal lui Tenet că erau probleme cu Curveball. Tenet, în schimb, afirmă că nu îşi aminteşte să i se fi spus aşa ceva. A doua zi după-amiază, informaţiile furnizate de Curveball răsunau în sala Consiliului de Securitate. „Mein Gott”, a exclamat un ofiţer german de informaţii, în timp ce Powell vorbea la televizor. „Parcă ai zis că nu o să fie folosite”, i-a spus a doua zi la Washington ofiţerul german şefului diviziei.[1004]

În ziua de 28 ianuarie, preşedintele Bush s-a îndreptat spre tribuna Congresului pentru a transmite mesajul anual despre starea naţiunii. Cu un an în urmă, atrăsese atenţia asupra existenţei unei „axe a răului”. De data aceasta, a subliniat de ce trebuiau să se ocupe prima oară de Irak. Printre acuzaţii se afla şi una pentru care miza pe britanici pentru confirmare. „Guvernul britanic a aflat că Saddam Hussein a căutat, de curând, cantităţi semnificative de uraniu în Africa”, afirma preşedintele. Acesta a devenit echivalentul american al poveştii britanicilor cu cele 45 de minute, ţinta tuturor disputelor pe tema informaţiilor false şi a modului în care fuseseră folosite de politicieni (americanii insistaseră dintotdeauna mai mult pe aspectul nuclear, iar britanicii pe cel chimic/biologic). CIA desfăşurase deja o investigaţie rapidă în această

chestiune, cu ajutorul unui ambasador american aflat acum la pensie, Joe Wilson, care era căsătorit cu un ofiţer CIA. Acesta a spus că, după părerea lui, nu era mare lucru. Însă britanicii îşi păstrau speranţa şi afirmau că propriile lor surse, în afară de documentele falsificate descoperite ulterior în Italia şi care conţineau comunicaţii interceptate, sugerau că, în cursul unei călătorii în Niger, un ambasador irakian discutase cel puţin chestiunea vânzărilor de uraniu (chiar dacă, de fapt, nu se încheiase nici un acord). CIA nu a fost niciodată de acord şi a solicitat Casei Albe să nu introducă referiri la aceste aspecte în discursurile preşedintelui. Agenţia nu a fost prea încântată că subiectul a apărut în discursul despre starea naţiunii, chiar dacă, în mod inspirat, informaţia nu îi fusese atribuită ei, ci britanicilor. Şi ofiţerii MI6 au fost surprinşi să audă ce se alesese de informaţia care lor li se păruse relativ inofensivă. Ca şi în cazul lui Curveball, îndoielile fuseseră alungate, iar cei care se îndoiau, scoşi pe linia moartă.

În ziua de 27 noiembrie 2002, inspectorii ONU au pătruns într-unul dintre palatele prezidenţiale ale lui Saddam de pe râul Tigru. Ajunseseră în Irak cu informaţii valoroase, în mare măsură furnizate de Marea Britanie, care indicau posibile puncte strategice pentru programele de înarmare. Solicitarea accesului făcuse parte din strategia britanicilor. Dacă Saddam refuza să le permită accesul, argumentele pentru declanşarea unui război, în special în faţa ONU, aveau să fie mai solide. Dacă le permitea accesul, fie aveau să-l dezarmeze, fie aveau să găsească ceva ce putea fi folosit ca să justifice schimbarea de regim. „Şoimii” războinici de la Washington, precum Dick Cheney, credeau că inspecţiile ar putea fi o capcană pentru a-i face să renunţe la război, dar planul britanic, sprijinit de Colin Powell, a avut câştig de cauză. Apoi a apărut problema.

Inspectorii nu au găsit nimic. Au răscolit palatele prezidenţiale în căutare de produse suspecte şi de documente. Au găsit numai gem în frigider.[1005] Şi la fel s-a întâmplat la percheziţiile din toate punctele stabilite. La început, nimeni nu a părut îngrijorat la Londra. Au fost cu toţii de acord că vicleanul de Saddam ştia foarte bine cum să îi inducă în eroare. Era bine-cunoscutul său joc de-a şoarecele şi pisica. „Când inspectorii au început să raporteze că nu găseau ce credeau cu toţii că aveau să găsească, reacţia SIS, de exemplu, a fost, pur şi simplu, să insiste: «Asta dovedeşte doar cât de prefăcut şi de duplicitar este Saddam Hussein şi cât de incompetenţi sunt inspectorii»„, îşi amintea sir David Omand.[1006] Nu a rezultat nimic important din urmărirea pistelor oferite de britanici.[1007] „Am inspectat o mulţime de ferme de păsări”, va spune mai târziu un fost inspector despre întreg procesul. La o inspecţie mai detaliată, s-au dovedit a fi realmente ferme de păsări.[1008] Inspectorii au început să aibă îndoieli. Irakul era aproape de colaps şi părea puţin probabil să poată întreţine şi ascunde infrastructura necesară. Hans Blix, şeful inspectorilor ONU, i-a spus lui Blair că-i era recunoscător pentru informaţiile furnizate, dar că „nu fuseseră prea convingătoare”.[1009] La o altă întâlnire la Chequers dintre cei doi, la care s-au servit clătite, Blair i-a spus lui Blix că, fără o „cooperare onestă” din partea Irakului, urma a fi luată o decizie de a acţiona până la începutul lunii martie. Blix simţea că brutalitatea regimului lui Saddam influenţa puternic gândirea lui Blair.[1010] SUA începuseră să-l spioneze pe Blix, deoarece nu erau convinse că era îndeajuns de agresiv. Deşi el credea că existau arme şi, în general, era de acord cu concluziile dosarului britanic, existau temeri că evita concluziile dure pentru ca rapoartele sale să nu fie folosite ca o justificare pentru război. Neîncrederea în ONU şi în

intenţiile acesteia a atras după sine faptul că Washingtonul nu a văzut motivul pentru care să-i lase pe inspectori să-şi desfăşoare în continuare misiunea, deşi, astfel, ar fi putut încuraja şi alţi aliaţi să se alăture coaliţiei.[1011]

În februarie 2003, inspectorii desfăşuraseră 400 de inspecţii în 300 de puncte strategice, dar nu descoperiseră nimic. La Londra, se auzeau nemulţumiri că inspectorii erau naivi şi lucrau prost. Au apărut glume în interiorul serviciului de informaţii britanic, pe seama inspectorilor, că aceştia îşi uitaseră cazmalele. Însă, cu trecerea timpului, pe lângă umor a apărut şi teama. Unii erau furioşi că inspectorii nu avuseseră echipamente adecvate, inclusiv georadare, când vizitaseră un buncăr situat lângă un spital militar, după ce primiseră un pont din partea britanicilor. „Au existat câteva momente de tensiune maximă când am primit informaţii urgente de genul «Am găsit»„, îşi amintea un oficial din Downing Street, dar, cu toate astea, nu se concretizase nimic, în ciuda interesului extrem al unui premier care era „disperat” după orice se putea găsi.[1012] „Prim-ministrul era interesat să se găsească un glonţ de argint”, îşi amintea directorul din MI6, expert în problema arabă. „Dacă exista undeva promisiunea unui glonţ de argint, voia să afle mai multe despre el şi să-l vadă.”[1013] Între timp, cele trei–patru săptămâni în care noua sursă aflată în verificări promisese să furnizeze informaţii despre localizarea armelor de distrugere în masă trecuseră. Tony Blair şi Jack Straw au continuat să facă presiuni asupra MI6. Ce îi reţinea? au întrebat.[1014] Însă nu au mai primit nici un răspuns. Directorul MI6, care credea că nici o armă de distrugere în masă nu putea depăşi dimensiunile unei cisterne de benzină, devenea din ce în ce mai pesimist în legătură cu şansele de a descoperi

ceva. Ştia că acum era prea târziu să adopte un alt argument pentru a merge la război. „Depindeam de armele de distrugere în masă, fie că ne plăcea, fie că nu.”[1015]

Saddam Hussein, care trebuia să se mute în fiecare zi într-un alt loc, să doarmă în altă parte în fiecare noapte, era la ananghie. Asemenea lui Hruşciov în problema rachetelor din 1961, secretul pe care îl ţinea Saddam ascuns de lume era acela că era mai slab decât părea. Era conştient că vecinul său, Iranul, construia şi el arme şi că exista pericolul de a părea slab. Văzut din buncărul său izolat, Iranul îi păruse dintotdeauna o ameninţare mai mare decât SUA.[1016] Însă, în acelaşi timp, nu se putea spune că Saddam juca la cacealma în legătură cu capacităţile sale de luptă, deoarece le spunea SUA şi Marii Britanii atât public, cât şi în particular că nu deţinea arme (însă consecvenţa nu este neapărat necesară în cazul unui dictator). Problema era că nu ştia cum să-i convingă. După Războiul din Golf, din 1991, instalaţiile nucleare fuseseră afectate şi Saddam decisese că ţara nu avea resursele necesare pentru a continua, cât timp îi erau impuse sancţiuni. Jaffar Dhia Jaffar, conducătorul programului nuclear, un erudit cu studii în Marea Britanie, primise ordinul de a preda totul Gărzilor Republicane, spre a fi distrus. „Saddam a decis să încheie programele în iulie 1991, în speranţa că, în curând, aveau să fie ridicate sancţiunile, deoarece era mult mai important să scape de sacţiuni decât să continue aceste programe”, explica ulterior Jaffar.

Liderul irakian nu renunţase la toate ambiţiile sale. Dacă scăpa de arme, credea el, se finaliza şi inspecţia, şi acest

lucru avea să ducă la ridicarea sancţiunilor. Apoi, putea reîncepe programele. Însă planul său conţinea o eroare neaşteptată. Nu putea convinge oamenii că renunţase cu adevărat la arme. Mai târziu, avea să îşi dea seama că marea sa greşeală fusese să distrugă unilateral armele după 1991, fără monitorizarea ONU.[1017] Pentru a păstra iluzia puterii, numai câţiva irakieni aflaseră despre distrugerea arsenalului din 1991, decizie care, în final, avea să-l coste pe Saddam. Irakul insistase ca dosarul ONU să fie închis în 1997 şi în 1998, potrivit lui Jaffar. Însă, eşuând în tentativa sa, Saddam a concluzionat că, indiferent ce spunea Statelor Unite, nu aveau să scape de sancţiuni, aşa că ar fi putut măcar să scape de povara umilitoare a inspecţiilor. „De ce să fim supuşi şi la sancţiuni, şi la inspecţii? Preferăm să fim sancţionaţi, dar să nu mai fim inspectaţi.”[1018] De asemenea, nu a crezut până în ultimul moment, că SUA aveau cu adevărat să pornească o invazie; se aştepta, cel mult, la atacuri aeriene. Dacă nu ar fi avut loc atacurile din 11 septembrie, operaţiunea sa riscantă ar fi putut da rezultate, deoarece apetitul pentru sancţiuni începuse să dispară.

Regimul lui Saddam se caracteriza, ca multe alte regimuri dictatoriale, de un amestec de frică şi de incompetenţă. Era un haos atât de mare încât nimeni nu ştia cu adevărat ce ştiau ceilalţi, nici măcar Saddam însuşi, motiv pentru care va şi convoca o şedinţă a Consiliului Revoluţionar de Comandă după redactarea dosarului de către britanici. Fiecare general ştia că nu deţine armele speciale, dar credea că le avea colegul său. Acest lucru a dus la o dispută fără rost legată de faptul că agenţiile de informaţii nu ar fi putut şti niciodată că Irakul nu avea arme. „În rândurile conducerii irakiene exista o mare confuzie în privinţa propriei capacităţi militare”, medita mai târziu

Richard Dearlove. „Sunt categoric de părere că, probabil, nu existau surse umane în Irak care să ne fi putut spune cu certitudine că nu deţineau arme de distrugere în masă.”[1019] Cu alte cuvinte, nici măcar o sursă care spunea adevărul nu ar fi fost crezută.

Saddam a convocat din nou Consiliul Revoluţionar de Comandă şi militarii de rang înalt, în decembrie. De data aceasta, le-a spus că nu existau arme de distrugere în masă. Unii dintre generalii săi au fost uluiţi de veşti. Până în acel moment, le tot sugerase că ar fi avut un as în mânecă. Moralul s-a prăbuşit, deşi, mai târziu, a făcut nişte aluzii care i-a îndemnat pe unii comandanţi să creadă că, totuşi, aveau anumite capacităţi militare.[1020] Liderul irakian se străduia acum să spună lumii întregi ce se întâmplase, deşi nu a cooperat niciodată pe deplin, temându-se ca lucrul acesta să nu fie folosit pentru a-i submina puterea. În aceeaşi lună a oferit o declaraţie extinsă în legătură cu ceea ce se întâmplase cu armele, după cum i se ceruse. La Washington şi la Londra s-a considerat că nu se oferă nimic nou, dar criticii nu şi-au dat seama că totul se întâmpla aşa pentru că nu erau prea multe de oferit. „Nu cred că cineva ar fi fost mulţumit, poate doar în cazul în care ar fi prezentat un raport în care să scrie: «Iată armele»„, constata Hans Blix. Abordarea lui Blix, în special pe tema armelor chimice, viza concentrarea asupra aşa-ziselor materiale „nejustificate”, pe care Irakul nu putea dovedi că le distrusese.[1021] „Existau motive pentru asta”, explică Jaffar. Arhivele nu erau păstrate adecvat, iar producţia şi achiziţiile erau exagerate pentru întărirea poziţiei. „Aşa că, atunci când dai mai târziu peste aceste rapoarte, descoperi că există o diferenţă între ce se spunea că s-a produs şi ceea ce exista, de fapt. Acestea erau numite materiale nejustificate. Asta nu înseamnă că

existau cu adevărat. Există, poate, pe hârtie. Însă nu şi în practică."[1022] Jaffar a fost atât de furios din cauză că ONU nu dăduse Irakului un aviz favorabil în privinţa programului nuclear, încât, în mai 2002, când s-a întâlnit la New York cu Hans Blix şi cu Mohammed El Baradei, oficialul care se ocupa de inspecţiile la facilităţile nucleare, irakianul a trebuit calmat de un alt apropiat de-al lui Saddam care îl însoţise. Blix avea să se întrebe dacă ar fi putut contribui la iritarea sa şi zvonurile că agenţiile americane de informaţii îl abordaseră pe Jaffar la sosire pentru a încerca să-l convingă să defecteze.[1023]

Existau explicaţii pentru toate aceste lucruri, dar nimeni nu asculta. Tuburile de aluminiu despre care SUA (şi, pentru o vreme, şi Marea Britanie) spuneau că erau destinate maşinilor de centrifugare pentru construirea unei bombe nucleare erau, de fapt, destinate rachetelor. Călătoria în Niger nu avea drept scop găsirea de uraniu: „Aveam, la vremea aceea, 500 de tone de pulbere de uraniu în Bagdad, atunci de ce să mergem să cumpărăm încă 500 de tone din Niger?", explică Jaffar.[1024] Foştii inspectori afirmă că, în parte, problema era comportamentul din trecut al oficialilor, inclusiv al lui Jaffar. „Faptul că Irakul nu a primit aviz favorabil are legătură, de fapt, cu comportamentul lui Jaffar", afirmă David Kay, care a condus echipa de inspectori din cadrul programului nuclear, la începutul anilor 1990. „Nu au prezentat dovezi ale programului. A trebuit să descoperim noi, au minţit, au trişat şi au încercat să ne inducă în eroare, au încercat să se ascundă şi să păstreze părţi din program... Aşa că nu poţi fi niciodată sigur că ai găsit totul, irakienii nefiind cinstiţi în privinţa asta. Au început minţind, au continuat să mintă şi, prin urmare, atitudinea

inspectorilor a fost aceasta: nu spun niciodată adevărul, atunci, probabil, că trebuie să fie ceva la mijloc.”[1025]

Irakul spunea şi în privat, şi public acelaşi lucru. Una dintre sarcinile MI6 este să încurajeze contacte neoficiale, când guvernul britanic nu vrea să se afle public că o persoană îi furnizează informaţii. Aşa se întâmplase şi în cazul primelor contacte cu IRA, când, public, guvernul britanic s-a arătat partizanul politicii de necolaborare cu teroriştii. Acelaşi tip de contacte secrete au fost întreţinute şi cu regimul lui Saddam, lucru cunoscut la nivel ministerial în Marea Britanie. Un controlor pentru Orientul Mijlociu s-a întâlnit în secret cu un oficial de rang înalt irakian, de câteva ori, când războiul se apropia (MI6 nu ştia sigur dacă lucrul ăsta se petrecea cu sau fără acordul lui Saddam). Oficialul irakian i-a spus că nu existau arme şi că nu mai era nimic de adăugat. Aceasta nu a reprezentat şansa ratată de a evita războiul, după cum avea să se afirme mai târziu. Oficialul spunea, în particular, exact acelaşi lucru pe care îl spunea Saddam în public. La vremea aceea, toată lumea a considerat această afirmaţie, asemenea afirmaţiilor publice ale lui Saddam, ca fiind vorbe goale şi „exact ce te-ai fi aşteptat să spună”, altfel spus, au considerat-o falsă.[1026] „Nu a reuşit să-şi convingă interlocutorii britanici că avea ceva nou de oferit... şi, unilateral, britanicii au ales să rupă contractul”, afirma George Tenet mai târziu.[1027] Informaţiile care sugerau că nu există arme erau mult mai numeroase decât dovezile că există.

În acelaşi timp, la Adunarea Generală a ONU de la New York, a avut loc un straniu intermezzo. Ministrul Afacerilor Externe irakian, Naji Sabri, se afla, de ceva timp, în

contact cu serviciul de informaţii francez prin intermediul unui mijlocitor, un jurnalist arab, şi acum acesta transmitea indirect informaţii SUA, răspunzând întrebărilor acestora. Chiar dacă era ministru de Externe, Sabri nu se afla printre apropiaţii lui Saddam şi era posibil să nu ştie adevărul. Ce a zis şi în ce fel a fost raportat acest lucru este discutabil. Potrivit unei relatări, a spus că Jaffar fusese chemat de Saddam în acel an şi că acesta i-a spus că putea construi o bombă nucleară într-un interval cuprins între 18 şi 24 de luni de la primirea materialului fisionabil, o afirmaţie destul de lipsită de sens, deoarece, fără îndoială, partea cea mai complicată a procesului este procurarea materialului. De asemenea, se afirmă că Sabri a spus că era posibil ca armele chimice să fi fost răspândite şi ascunse, dar că nu existau programe biologice serioase. Foşti ofiţeri CIA au sugerat că rapoartele omului de legătură au fost rescrise pentru a întări concluziile şi pentru a sugera că Irakul continua agresiv un program de armament de distrugere în masă, inclusiv unul de construire de arme nucleare. Teoretic, acest lucru era adevărat, dar exagerat, deoarece era mai degrabă o aspiraţie pe termen lung, decât un proiect prezent. Ulterior, George Tenet va afirma, fără a-l numi pe Sabri, că sursa transmisese că Irakul strângea materiale pentru fabricarea de arme chimice, că avea lansatoare mobile şi testa arme biologice, deşi fără prea mult succes, încât să se poată vorbi despre un adevărat program de arme biologice. Ultima afirmaţie venea în contradicţie cu ceea ce spunea Curveball, astfel că a fost ignorată, în timp ce detaliile mai sumbre au fost scoase în evidenţă. O relatare mai alarmistă a informaţiilor lui Sabri a fost transmisă MI6, care a introdus-o în analiza sa. Un ofiţer CIA l-a urmărit pe Sabri pe întreg mapamondul, pentru a încerca să stabilească o întâlnire cu el ca să primească un

răspuns direct la întrebări, dar a reuşit să se apropie de el doar înainte de război. I s-a spus că deja era prea târziu să se mai deranjeze.

Trenul plecase din gară şi de la Londra şi de la Washington. „Documentele fuseseră falsificate, se făcuseră pariurile", afirma un oficial din CIA.[1028] Înmulţirea frânturilor de informaţii făcuse ca dovedirea netemeiniciei acestora să devină imposibilă. Aceeaşi greşeală o făcuseră şi vânătorii de cârtiţe. Fiecare dovadă care părea să contrazică o convingere puternică era considerată o tactică abilă de înşelătorie din partea taberei adverse. Sau, privind altfel lucrurile, cum dovedeşti că un lucru nu este într-un fel anume? Cum convingi o persoană că nu ascunzi nimic? Donald Rumsfeld exprima cel mai bine această stranie opinie când a afirmat: „Absenţa dovezilor nu înseamnă că acestea nu există".[1029] Dar, dacă uneori absenţa dovezilor chiar este un semn că acel lucru chiar nu există? Mai târziu, vor sosi rapoarte în care se spunea că majoritatea membrilor conducerii irakiene nu erau convinşi că era posibil să recurgă la arme chimice sau biologice şi că armele chimice fuseseră dezasamblate şi că ar fi fost greu să fie reasamblate. Faptul că acum informaţiile sugerau că Irakul nu avea arme utilizabile în cazul unui atac, cu atât mai puţin în 45 de minute, nu a fost niciodată făcut public (deşi unii miniştri aflaseră de la Blair). Acum, imaginea era mult mai contradictorie şi mai complexă decât ştia opinia publică.[1030]

La ora 12:35, în ziua de 18 martie, Tony Blair a luat cuvântul în parlament. Tocmai eşuase în încercarea disperată de a obţine votarea unei a doua rezoluţii ONU care să autorizeze, în mod explicit, declanşarea unui

război, una în care autorizase MI6 să-i influenţeze pe membrii Consiliului de Securitate şi să încerce să-i convingă. Acum trebuia să explice parlamentului, şi în special propriului partid laburist, de ce era pe cale să se declanşeze războiul când unele voci cereau mai mult timp pentru inspecţii, mai ales acum, când existau semne că irakienii se arătau mai cooperanţi. În timp ce îşi ţinea discursul, primul grup de inspectori sosea în Cipru, în urma unui telefon pe care îl primise Hans Blix, cu două zile mai devreme, de la oficiali americani, care îi spuseseră că era timpul să plece. Dacă Blair ar fi pierdut la vot, şi-ar fi dat demisia. Neliniştit, preşedintele Bush i-a telefonat în particular, pentru a-i oferi şansa de a da înapoi, iar Jack Straw îi spusese, cu câteva zile mai devreme, că încă nu era prea târziu să schimbe direcţia, dar Blair era hotărât. „Adevărul este că ar fi trebuit să ajungem la capătul răbdării cu săptămâni, luni, chiar ani în urmă”, a spus în faţa parlamentului, după care a urmat o analogie cu concesiile făcute lui Hitler în anii 1930.[1031] Blair a continuat cu plasarea Irakului în cadrul unor temeri mai ample. A spus că ştie că anumite ţări sau grupări fac comerţ cu tehnologie nucleară, iar anumite regimuri dictatoriale încercau cu disperare să achiziţioneze această tehnologie. „În scurt timp, unele dintre aceste ţări vor avea arme nucleare gata de utilizat.”

Exact atunci când bombele se pregăteau să cadă asupra Bagdadului, la sediul MI6, din Vauxhall Cross, s-a primit un telefon. Era de la un palestinian, din când în când om de legătură al Serviciului. Avea un mesaj de la liderul libian, colonelul Gaddafi. Fiul liderului, Saif, era pregătit să-l transmită. Întâlnirea a avut loc într-un separeu al unui hotel de lux din cartierul londonez Mayfair. De faţă erau doi ofiţeri MI6. Saif era emoţionat. Nu se mai întâlnise

niciodată cu persoane din spionajul britanic şi fusese educat în ideea că aceşti indivizi erau jumătate oameni, jumătate diavoli, hotărâţi să-i distrugă tatăl. Le-a explicat că Gaddafi senior voia să discute cu ei despre armele de distrugere în masă. Ofiţerii MI6 l-au sunat pe David Manning, în Downing Street, care le-a spus să continue discuţiile. În ziua în care cădeau primele bombe asupra Bagdadului, un avion decola spre Libia.[1032]

Cei doi ofiţeri britanici de informaţii de la bordul avionului mergeau spre Sirte, sediul din deşert al liderului libian, unde excentricul colonel îşi primea admiratorii într-un cort mare de beduin, în timp ce pe afară se plimbau cămilele. Gaddafi se temea să nu fie următorul pe listă după Saddam şi voia să vadă dacă îşi putea recupera locul în comunitatea internaţională renunţând la un program de înarmare despre care credea că nu ştie nimeni. Ce nu îşi dădea el seama era că MI6 ştia deja totul despre programul său secret de înarmare nucleară. Aflase de la traficantul pakistanez. Reţeaua lui A.Q. Khan era infiltrată de MI6, de mai mulţi ani. Gaddafi i-a spus liderului echipei MI6, Mark Allen, că libianul care avea să poarte negocierile era şeful serviciului de informaţii, Musa Kusa.[1033] Era limpede că libienii voiau să fie implicaţi şi americanii, şi considerau că britanicii erau cea mai bună cale pentru ei de a-şi atinge scopul.

Mark Allen a plecat împreună cu Dearlove la Washington câteva zile mai târziu, pentru a discuta oferta. Dearlove l-a informat personal pe preşedinte. Steve Kappes a fost desemnat de CIA să colaboreze cu Allen pentru a discuta cu Gaddafi. Gaddafi cel nestatornic urma să îngreuneze procesul. Libienii aveau reţineri în a dezvălui ce

achiziţionaseră de la A.Q. Khan (deşi echipamentul era încă departe de a fi funcţional), deoarece se temeau că vechii lor inamici puteau pleca, pur şi simplu, de la negocierile secrete şi să folosească informaţia drept pretext pentru un atac. În schimb, răspunsurile în doi peri ale Libiei au inspirat neîncredere MI6 şi CIA, care ştiau cât de multe ascundeau libienii, chiar în timp ce insistau că erau deschişi. La un moment dat, un comandant britanic în retragere a trebuit trimis, într-un gest de bună credinţă, cu mesajul că aveau să facă o înţelegere. Odată cu trecerea lunilor, se poate ca Gaddafi să fi văzut că „victoria” din Irak se lăsa aşteptată, în timp ce bombele explodau pe marginea drumului şi poate începuse să se întrebe dacă exista încă dorinţa de declanşare a unui nou război.

În vară, se ajunsese într-un impas puternic, frustrant. Planurile de a distruge reţeaua lui A.Q. Khan fuseseră oprite, pentru a nu compromite negocierile cu Libia. Trebuia să fie asumat un risc. O sursă din interiorul reţelei lui Khan a dezvăluit faptul că avea să fie livrată o încărcătură de componente nucleare în Libia. Vaporul cu care erau transportate, BBC China (care nu avea nici o legătură nici cu BBC şi nici cu China) a fost deviat noaptea spre un port italian, unde o echipă a identificat rapid cinci containere cu marfă şi le-a desfăcut, cu o vădită uşurare. Allen i-a telefonat lui Musa Kusa şi l-a luat la întrebări. Libienii au cedat. Au fost de acord să permită accesul în ţară unei echipe de inspectori ai CIA şi MI6 pentru a le inspecta locaţiile.

Un avion de mici dimensiuni şi fără însemne, la bordul căruia se afla o echipă mixtă CIA–MI6, a plecat de pe aerodromul din Northolt, pe 19 octombrie, spre Libia.

Numai câţiva oficiali, de pe o parte şi de alta a Atlanticului, ştiau de călătorie. Echipa, care era formată din specialişti în programe nucleare, armament chimic şi biologic şi, de asemenea, în rachete, a fost condusă în locaţii până atunci secrete de către ghizi libieni, în timpul zilei, şi apoi, noaptea, a trimis rapoarte în Langley şi în Vauxhall Cross. Însă libienii au continuat să fie evazivi în privinţa detaliilor esenţiale. După zece zile, grupul a revenit nemulţumit acasă. Enigmaticul Musa Kusa, ale cărui legături din trecut cu terorismul internaţional şi, în special, cu înarmarea IRA le erau bine cunoscute oficialilor britanici şi americani, a fost invitat în Marea Britanie pentru a discuta problema cu Allen şi Kappes. Informaţiile i-au fost, la propriu, aşezate sub nas pentru a sublinia diferenţele dintre afirmaţiile Libiei şi ceea ce se aflase până atunci. Printre acestea se număra şi o înregistrare, din luna februarie a anului anterior, în care apăreau A.Q. Khan şi şeful programului nuclear al Libiei.

Kusa a fost de acord cu o a doua inspecţie, care a început pe 9 decembrie. De data aceasta, au fost mai cooperanţi, dar tot nu a fost suficient. Anvergura şi ambiţia programului nuclear constituiau principalul impediment. Ultima zi a fost una ploioasă, echipa aflată în vizită fiind bântuită de spectrul unui eşec. În bezna zorilor, a doua zi de dimineaţă, echipa a plecat spre aeroport, spre avionul cu 32 de locuri. În timp ce ofiţerii de informaţii britanici şi americani se pregăteau să urce la bord, libienii i-au anunţat că aveau ceva pentru ei. Le-au înmânat un teanc de plicuri maro, înalt cam de vreo 30 de centimetri. Când membrii echipei au deschis plicurile la bordul avionului, înăuntru au descoperit schiţa unei arme nucleare pe care Libia o avea de la A.Q. Khan. Exact ce căutaseră.

Ultimele detalii ale înţelegerii au fost puse la punct pe 16 decembrie, într-o întâlnire de o zi care a avut loc într-un separeu al Travellers Club din Pall Mall, unul dintre locurile preferate ale ofiţerilor de informaţii. Libienii care uitaseră să-şi pună cravată au fost duşi repede înăuntru, înainte să apuce să-i oprească vreun portar. Împotrivirea libienilor în legătură cu cât de mult aveau să recunoască public s-a dovedit a fi ultimul obstacol, alături de dilema dacă nu cumva Gaddafi s-ar fi umilit făcând public anunţul. Libienii se temeau, în continuare, ca nu cumva să fie traşi pe sfoară. Saddam Hussein tocmai fusese capturat în Irak şi Gaddafi părea să se teamă ca nu cumva să aibă aceeaşi soartă. Blair a vorbit la telefon, două zile mai târziu, cu liderul libian pentru a finaliza planurile. Pe 19 decembrie, negocierea secretă a devenit, în sfârşit, publică, deşi numai după o ciudată întârziere, Gaddafi hotărând să aştepte pentru a-şi face anunţul, deoarece era transmis un meci de fotbal la televiziune care intrase în prelungiri. În câteva săptămâni, preşedintele Musharraf a cedat presiunilor de a-l da afară pe A.Q. Khan. Erau victorii importante, dar secundare problemei care preocupa Londra şi Washingtonul, căci armele lui Saddam se dovediseră a fi o stafie care continua să îi bântuie la mult timp după ce regimul său fusese strivit.

Războiul din Irak fusese câştigat rapid, însă pacea era o altă chestiune. Inexistenţa armelor de distrugere în masă nu era singura eroare de spionaj. Informarea politică anterioară războiului fusese neînsemnată. Puţine persoane, în afară de câţiva academicieni al căror sfat a fost ignorat, erau conştiente de organizarea tribală şi socială a ţării. Nu numai că nu reuşiseră să înţeleagă modul de gândire al lui Saddam şi se întrebaseră dacă mergea la cacealma, dar concentrarea atenţiei asupra

armelor însemna că nu se studiase îndeajuns modul în care ţara avea să facă faţă invaziei şi ce avea să fie după aceea. Însă existau avertismente că războiul avea să atragă după sine şi alte acte teroriste împotriva Marii Britanii şi să-i dea apă la moară organizaţiei al-Qaeda, oferindu-i o justificare pentru alte atacuri.[1034] „Fără îndoială, i-am oferit lui Osama bin Laden jihadul său irakian, aşa că a reuşit să se mute în Irak, lucru pe care nu îl mai făcuse”, reflecta ulterior Eliza Manningham-Buller. Însă comunitatea de informaţii nu prevăzuse gradul de radicalizare din Marea Britanie şi nici faptul că adepţii jihadului din străinătate aveau să vină în număr mare în Irak, să lupte împotriva coaliţiei, la doar câteva zile de la începerea războiului. Când secretarul general al Ligii Arabe a avertizat că un război ar „deschide porţile iadului, a fost considerată o figură de stil”.

Când s-a declanşat războiul, au existat persoane care au început să se întrebe de ce Saddam nu recursese la „armele speciale”, mai ales atunci când trupele se apropiau de Bagdad. Poate că intimidările dăduseră rezultate sau fuseseră afectate comanda şi controlul, au explicat militarii.[1035] La încheierea războiului, chestiunea armelor lipsă nu mai putea fi ignorată. „Eram avertizaţi de posibilitatea ca Saddam să fi eliminat înainte de conflict armele de distrugere în masă şi cu siguranţă şi majoritatea documentelor”, scria Alastair Campbell în jurnalul său, la finalul războiului. O lună mai târziu, panica a crescut din nou atunci când Donald Rumsfeld a afirmat că s-ar putea să nu se găsească arme, iar adjunctul său a spus că problema armelor de distrugere în masă fusese un „avantaj birocratic”.[1036] Când, într-un reportaj al BBC, s-a afirmat că informaţia despre cele 45 de minute fusese inclusă în raport în ciuda dorinţei spionilor şi a faptului că

era eronată, Blair s-a înfuriat. A început o luptă între Downing Street şi BBC. Sursa poveştii, inspectorul în căutare de armament David Kelly, avea să fie prinsă în focul încrucişat şi, câteva săptămâni mai târziu, se va sinucide.

Preţ de câteva zile tensionate, spionii şi politicienii s-au urmărit neliniştiţi. Fiecare se întreba dacă tabăra cealaltă avea să iasă din front şi să încerce să arunce vina pe cel de alături. Fiecare aluzie la faptul că avea să se dea curs unei opţiuni „nucleare” neliniştea sistemul. Campbell l-a sunat pe Scarlett pe 1 iunie, când poveştile despre nemulţumirea spionilor se înmulţiseră. Scarlett a spus că „agenţiile dădeau înapoi şi negau toate acestea, dar erau puţine semne importante ale acestui lucru”, scria Campbell.[1037] „El [Scarlett] spunea că eram prezentaţi astfel încât să ne potrivim stereotipurilor existente, tu eşti asasinul politic brutal, iar eu eram ofiţerul de informaţii neomenos. Nu e foarte plăcut, dar te pot asigura că nu e din cauza celor de la vârf. Îi era clar că nu îi cerusem niciodată să facă un lucru pe care nu dorea să-l facă. Am spus că nu era de bine.” Trei zile mai târziu, miniştrii guvernului discutau despre „elemente răzvrătite” din serviciile de informaţii şi „potlogării”. De data aceasta, era rândul spionilor să se îngrijoreze. Campbell a primit mesaje de la Dearlove, Scarlett şi Omand.[1038] În faţa perspectivei distrugerii reciproce, spionii şi politicenii au ajuns la un armistiţiu tensionat.

Cu trecerea timpului, după ce a fost cercetat fiecare cotlon, şi speranţele de a descoperi arme de distrugere în masă au fost spulberate, la Vauxhall Cross s-a instalat panica. „Oamenii spuneau: «Pentru numele lui Dumnezeu,

găsiţi ceva»„, îşi amintea cineva.[1039] Toată lumea înţelegea cât de important era acest lucru pentru lumea politică. La numărul 10, premierul era din ce în ce mai agitat.[1040] Oamenii care se ocupau de problemă dădeau greş. Primul a ieşit David Kay, convins că armele existau. Semnalul de alarmă a fost tras când a fost pus la curent cu informaţiile. Doar atât? s-a gândit el. Ceruse să vadă materialele pe care se baza dosarul britanicilor. Se părea că sursele fuseseră interpretate exagerat, poate chiar greşit. „Mi se părea inconsistent.”[1041] Descoperirea câtorva containere mobile fusese îndelung trâmbiţată, dar apoi trebuiseră să o lase deoparte. Se stârnise entuziasmul după descoperirea unor containere în albia unui râu, dar care apoi dispăruseră. În deşert, au fost găsite îngropate nişte obuze chimice vechi, pe care Casa Alba voia să le prezinte public, dar concluzia a fost că proveneau de dinainte de 1991. Jaffar a fost unul dintre cei interogaţi de echipa lui Kay. Le-a spus că totul fusese deja menţionat în declaraţia din 7 decembrie. Între aliaţi au apărut tensiuni. La o reuniune, unul dintre cei prezenţi îşi aminteşte că Tenet l-a întrebat direct pe Dearlove dacă putea vedea informaţiile pe care se bazase afirmaţia Marii Britanii referitoare la Niger. Dearlove a refuzat, dar a spus că MI6 încă mai credea în adevărul acestora. Tenet le-a spus mai târziu unor colegi că nici în particular Dearlove nu era mai deschis. Refuzul se baza, cel mai probabil, pe principiul controlului, ceea ce însemna că informaţiile iniţiale nu aparţineau Marii Britanii şi, deci, nu le puteau pune la dispoziţie fără a cere permisiunea.

Kay s-a întors după câteva luni şi le-a spus autorităţilor de la Washington, spre uluirea acestora, că „aproape se înşelaseră”. Guvernul SUA şi cel al Marii Britanii doriseră ca David Kay să nu spună nimic şi erau furioase. Oficialii

britanici au mers chiar să se întâlnească cu şeful staţiei CIA de la Londra pentru a se plânge de el. Omul CIA-ului anunţase Washingtonul, dar mesajul îi fusese trimis şi lui Kay, şi i-a cerut şefului staţiei MI6 din Bagdad să intervină. Acest fapt a dus la apariţia încă a unei plângeri de la Londra către Washington, mesajul acesta fiindu-i şi el transmis lui Kay. Charles Duelfer a fost următorul numit să conducă investigaţia şi a trecut prin Londra în drumul său, unde, nerăbdător, Blair voia să-i audă planurile.[1042]

Cei care lucrau la rapoartele realizate în urma inspecţiilor au sesizat neliniştea de la Londra. Cum poţi fi sigur că nu e nimic dacă nu ai căutat în toată ţara? continuau să întrebe oficialii britanici. Inspectorii au explicat că nu numai că vizitaseră locaţiile, dar că mai şi interogaseră oficiali irakieni prizonieri din domeniile ştiinţific, militar şi al spionajului şi cu toţii le spuseseră acelaşi lucru. Scarlett se afla printre aceia care doreau ca raportul să fie cât mai solid posibil. I-a trimis lui Duelfer, prin e-mail, o serie de „ponturi” şi l-a întrebat dacă aveau să fie incluse şi acelea. Erau informaţii dintr-un raport mai vechi, între timp clasat. Fuseseră scoase la iveală detalii despre faptul că serviciul de informaţii irakian lucrase la nişte otrăvuri, dar inspectorii au spus că ar fi o naivitate să descrii acest lucru ca pe un semn că lucraseră la arme chimice. „Nu-mi venea să-mi cred ochilor”, era de părere Rod Barton, unul dintre inspectorii importanţi când a văzut e-mailul. I-a spus lui Duelfer că era inacceptabil să incluzi toate acele informaţii, deoarece nu existau probe. În timpul unei videoconferinţe, Scarlett a bătut în retragere. „Informaţiile acelea erau de o calitate îndoielnică”, credea Duelfer. „Era evident că fusese dovedită înşelătoria”, era de părere Barton, care, nu după multă vreme, îşi va da demisia. „Nu

existau arme de distrugere în masă. Trebuiau să-şi facă curaj şi să facă totul public."[1043] Nu era simplu să renunţe.

Una câte una, valoroasele surse ale MI6 se risipeau ca o Fata Morgana în deşert. Pe măsură ce se apropiau de câte o oază, călătorii obosiţi din echipa MI6 trimisă să verifice sursele, deseori însoţiţi de soldaţi din forţele speciale, descopereau numai nisip care le curgea printre degete. Unele dintre sursele-cheie nu au rezistat prea mult. La numai trei luni după căderea Bagdadului, MI6 a stat de vorbă cu valoroasa sursă, în care se investise atât de mult şi care spulberase atât de multe îndoieli. A negat că ar fi spus vreodată ceva despre o producţie accelerată de arme biologice şi chimice.[1044]

În legătură cu afirmaţia privind cele 45 de minute, MI6 l-a vizitat pe ofiţerul de armată despre care se presupunea că furnizase raportul şi care a negat că ar fi spus vreodată aşa ceva. Aşa că au mers în căutarea sursei principale care transmisese informaţia, pretinzând că provenea de la ofiţerul de armată. S-a dovedit dificil de găsit. „Au fost multe ezitări", îşi aminteşte unul dintre cei implicaţi. Era evident că inventase povestea. Era echivalentul din Bagdad al vânzătorului de aspiratoare din Havana, personajul cu o imaginaţie prea bogată din romanul lui Graham Greene. MI6 a transmis veştile proaste la Londra în 2004. „Îmi amintesc mai ales momentul în care i s-a spus prim-ministrului că informaţiile despre cele 45 de minute erau false", îşi amintea mai târziu cineva. „A fost un moment important în ceea ce priveşte încrederea prim-ministrului în SIS şi în spionaj. Personal, am crezut că s-a simţit abandonat."[1045]

Când o echipă de americani a mers la o instalaţie-cheie în căutarea containerelor mobile ale lui Curveball, membrii acesteia au descoperit o fabrică de purificare a seminţelor. Au mers acolo de şase ori, ca să fie siguri. Un zid de aproape doi metri făcea imposibilă intrarea şi ieşirea trailerelor din locul pe care îl descrisese el. Un şef al instalaţiei a spus nedumerit că nu fuseseră niciodată porţi acolo unde indicase Curveball.[1046] Istoricul călătoriilor efectuate de către Curveball indica faptul că nu putea fi în Irak, pentru a fi martor la vreun accident, aşa cum pretinsese el. Fostul său şef recunoscuse că acesta fusese concediat în 1995. O echipă a CIA care avusese, în cele din urmă, acces la Curveball a descoperit că, pur şi simplu, a refuzat să răspundă la alte întrebări când i-au vorbit deschis despre punctele slabe ale relatării sale. De asemenea, credeau că britanicii făceau tot ce era posibil să se agaţe de informaţiile lui. Poate că laboratoarele mobile se aflau acolo, în eventualitatea că Saddam voia să aibă cele necesare pentru a produce material în viitor, a susţinut MI6 în apărarea sa. Germanii şi britanicii nu erau de aceeaşi părere în privinţa persoanei care introdusese disputatele detalii tehnice în raport. S-a aflat că Curveball luase mare parte din material din rapoartele postate pe internet de inspectori, la care adăugase puţinul pe care îl ştia el.[1047]

Britanicii şi americanii au sărit unii la gâtul celorlalţi. Dar noi credeam că aveţi şi alte informaţii în sprijinul acestei teorii! Fiecare parte şi-a dat seama că materialul părţii celeilalte era mai puţin substanţial decât crezuse, şi asta nu numai în ceea ce priveşte Curveball. Îşi împărtăşiseră multe, dar nu totul. În cazul lui Sabri şi Curveball, numai după război şi-au dat seama că partea cealaltă avea îndoieli în legătură cu informaţiile pe care ceilalţi le

credeau solide. „Dacă ne-aţi fi spus totul şi la fel am fi făcut şi noi, poate că am fi pus informaţiile cap la cap”, le spunea cu regret un ofiţer omologilor lui americani, după război. Americanii au fost de acord, dar, ulterior, aveau să se întrebe dacă ar fi contat cu adevărat.[1048]

La Vauxhall Cross s-au lăsat obloanele. „A fost foarte complicat”, va afirma un oficial de la Whitehall despre lungul proces în cursul căruia MI6 vedea cum îi dispar sursele şi, de fiecare dată, era nevoit să raporteze acest lucru unui subcomitet special al JIC. Sursele care îi informaseră despre armele nucleare şi despre rachete nu fuseseră prea dezastruoase, s-a afirmat, dar cele mai noi, în special, nu fuseseră niciodată relevante în dezbaterea publică. Acei ofiţeri de rang înalt care investiseră cel mai mult în surse au continuat să afirme că nu se înşelaseră. Au spus că armele, mai ales lansatoarele mobile de rachete cu gaz VX, trebuie să fi fost duse în Siria înainte de război. Au spus că numeroasele lor surse, atât umane, cât şi tehnice, nu fuseseră niciodată dovedite mincinoase şi erau „foarte riguroase”.[1049] Însă acest lucru a fost investigat în amănunt de către inspectorii Grupului de Supraveghere a Irakului, condus de David Kay şi Charles Duelfer, după război. Au discutat cu piloţi irakieni şi cu personalul de la sol, ca să afle dacă era posibil să fi fost ceva transportat ilegal cu avionul; au analizat rutele camioanelor. Nu au găsit dovezi solide. Absenţa unei motivaţii evidente a Siriei, pentru a accepta o marfă atât de periculoasă, şi chiar eşecul israelienilor de a împinge lucrurile mai departe au contribuit la concluzia contrarie. Unii se agaţă, în continuare, de slaba speranţă că se va dovedi că s-a transportat ceva peste graniţă.

Cu excepţia afirmaţiei privind cele 45 de minute, ancheta lordului Butler a scos la iveală faptul că informaţiile iniţiale nu fuseseră greşit raportate. Nu existaseră distorsiuni, a concluzionat el. Pur şi simplu, fuseseră greşite. În multe privinţe, aceasta este o concluzie mult mai incriminatoare pentru MI6, decât aceea că politicienii „adaptaseră" informaţiile împotriva voinţei spionilor. Politicienii puteau să fi insistat şi să fi făcut presiuni, dar, în definitiv, problema era că rapoartele MI6 fuseseră false.

Au fost oferite explicaţii birocratice. De exemplu, posturile de ofiţeri de la sediu, însărcinaţi să verifice calitatea rapoartelor de pe teren, fuseseră ocupate de persoane neexperimentate, din cauza reducerilor de posturi, şi aceştia deveniseră subordonaţii ofiţerilor a căror menire era să le transmită clienţilor cât mai multe informaţii posibil.[1050] Însă puţine persoane credeau că acest lucru chiar explica dezastrul abătut asupra Serviciului.

„Exista sentimentul că, datorită succeselor din trecut – succese considerabile în sprijinirea acestui guvern –, SIS [MI6] promitea multe şi reuşea puţine", reflecta ulterior David Omand. „Ni se făceau promisiuni", a fost de acord un oficial din Downing Street, „dar numai... după invazia militară ne-am dat seama cât anume era fals din ceea ce ni se oferise."[1051] Afirmaţia că promiseseră prea multe a fost contestată de către unii care susţin că ei explicaseră mereu clar că informaţiile erau reduse. Programele de înarmare clandestină reprezintă secretul de stat cel mai bine păzit, detaliile intime sunt cunoscute de numai câteva persoane, cea mai dificilă ţintă pentru un Serviciu Secret. Însă subtilizarea unor asemenea secrete este însuşi scopul existenţei unui asemenea Serviciu.

Câţiva spioni implicaţi în afacere au afirmat că fuseseră lăsaţi descoperiţi de către politicieni. „Am fost abandonaţi şi noi am acceptat situaţia”, explica unul dintre ei. Argumentul lor era că spionajul nu a fost niciodată motivul pentru care Marea Britanie a mers la război. Decizia a fost o alegere politică ce-i aparţinea unui prim-ministru care a ales spionajul ca fiind cel mai bun mijloc pentru a argumenta această alegere în faţa parlamentului şi a opiniei publice. Eşecul, spun aceşti spioni, s-a manifestat prin faptul că nu au văzut riscul pe care îl reprezenta pentru reputaţia Serviciului, ca să-şi ia o mai bună acoperire politică. „Blair a promis să aibă grijă de tine şi apoi te-a lăsat descoperit”, afirma cineva. „Însă niciodată nu a promis să facă acest lucru şi nici nu te-a atras propriu-zis în capcană. Nu el şi-a lăsat amprentele pe arma crimei.” Însă serviciile secrete trebuie să aibă destulă inteligenţă să ştie să se implice în asemenea jocuri, fără să fie prinse pe picior greşit.

Dearlove, care continua să creadă că războiul fusese decizia corectă, a adoptat o cale de mijloc. „Politica adoptată în acest caz a fost concepută pentru a depinde excesiv de spionaj, în special în prezentarea cazului în parlament, când, în realitate, erau mulţi alţi factori ce contribuiau la deciziile politice”, spunea el în public, la câţiva ani după război. „Cred că exista temerea că ceilalţi factori nu aveau să asigure victoria în faţa parlamentarilor care se opuneau războiului. S-a dovedit că această socoteală a avut consecinţe indezirabile pentru comunitatea spionilor. Erau riscuri evidente, însă, la vremea aceea, păreau gestionabile.”[1052] Greşeala a fost că se mizase prea mult pe spionaj, după părerea sa, şi că se eşuase în susţinerea argumentului moral pentru înlăturarea lui Saddam. „Sunt de acord cu această politică.

Încă mai sunt de acord cu ea. Încă mai cred că a fost alegerea corectă la vremea şi în împrejurările date. Dar motivele implicării în război nu aveau tocmai informaţiile obţinute de spionaj la bază."[1053]

Unul dintre motivele pentru care Blair şi nu numai au luat hotărârea fără dubii de a merge la război a fost acela că dăduseră crezare informaţiilor despre armele de distrugere în masă din Irak care le fuseseră furnizate. Cele două tabere, politicienii şi spionii, erau atât de strâns unite în avântul lor spre război, încât separarea necesită o operaţiune delicată care apropie de imposibil. Blair îşi asuma un risc, profund încrezător în propria judecată. Asemenea lui Icar, Serviciul zburase prea aproape de soare, au afirmat mulţi. Această analogie era respinsă de oameni din vârful ierarhiei MI6. „Metafora cu Icar este folosită iar şi iar", afirma directorul MI6 care era expert în lumea arabă, observând colaborarea strânsă dintre Dearlove şi prim-ministru. „Are o aplicabilitate limitată, deoarece Tony Blair nu era soarele, iar Dearlove nu era un copil cu aripi de ceară. Erau nişte adulţi care îşi dăduseră consimţământul şi care intraseră în nişte jocuri politice fără precedent." Exista, oare, vreo altă cale? „Aş fi procedat altfel. Eu cred într-un şef de Serviciu care stă la sud de Tamisa şi de care nu e simplu să dai", mai spunea, după care mărturisea că era posibil ca acest lucru să nu fi fost atât de simplu de pus în practică. „Acesta e visul meu. Dar e doar un vis. În realitate, viaţa e altfel."[1054]

Poate că existau persoane care credeau că fuseseră abandonate de către locatarul din Downing Street numărul 10, dar mult mai mulţi din MI6 credeau că organizaţia în sine era de vină. Alţii, pur şi simplu, au recunoscut că

sursele lor se înşelaseră. Unii credeau că propria conducere îi lăsase expuşi, apropiindu-se prea tare de putere. Nemulţumirea era palpabilă. În timpul Crizei Suezului, maşinăria oficială a spionajului fusese, în mare măsură, ignorată şi ocolită; de data aceasta, în încercarea de a evita o soartă similară, fusese înghiţită în tornadă. „Vehiculul armelor de distrugere în masă, ca argument pentru război, nu a reuşit să susţină greutatea cu care fusese încărcat, dat fiind că nu aveam toate răspunsurile şi nici sursele”, medita un director al MI6 care îşi făcuse griji din cauza moralului şi a integrităţii serviciului său.[1055] Impactul asupra reputaţiei MI6 şi a percepţiei de sine a acestuia a fost dezastruos. Poate că utilizarea spionajului pentru a justifica, în faţa opiniei publice, un război nu ar fi contat mult dacă ipotezele s-ar fi dovedit adevărate. Însă, când s-a dovedit că fuseseră false, a trezit amărăciune în rândul opiniei publice, în special printre cei care fuseseră convinşi de către serviciul de informaţii, iar amărăciunea a fost îndreptată, nu în ultimul rând, către spioni.

Serviciul era încă în fierbere când a fost numit şef John Scarlett, numire privită diferit în funcţie de zona anume a Serviciului. Despre Dearlove, care trebuia să se pensioneze, se ştia foarte bine că se opunea şi că insistase să fie numit adjunctul său. Alţi câţiva credeau că Scarlett era prea retras şi că îi lipsea viziunea necesară pentru a conduce Serviciul. Neliniştea în anumite zone ale Serviciului, odată cu numirea lui Scarlett, a fost exprimată la forumuri ale personalului. Din câte îşi aminteşte o persoană, aceasta era mai pronunţată în rândurile celor din vechea şcoală de conservatori tradiţionalişti, care erau de părere că faptul că un om din curentul laburist al lui Tony Blair primea postul era încă un semn că Serviciul îi era subordonat premierului, drept recompensă pentru că

furnizase dosarul irakian. Răspunsul a fost că el era cel mai potrivit pentru funcţie. Unul dintre motivele pentru care fusese numit Scarlett a fost acela că era tradiţionalist din instinct, un om capabil să restabilească interesul faţă de sarcina principală de strângere de informaţii. De asemenea, era văzut ca un partizan al dosarului armamentului irakian în comparaţie cu alţi candidaţi.

Cu două săptămâni înainte să părăsească MI6, în vara anului 2004, Dearlove s-a adresat personalului strâns în aula din Vauxhall Cross. Cei care se aşteptau la o scuză aveau să fie dezamăgiţi. Acesta şi-a apărat serios, chiar militant, punctul de vedere. Să nu vă închipuiţi că vă puteţi îndepărta de Whitehall, a avertizat el. Simplul fapt că am fost prinşi într-un război controversat nu înseamnă că întreaga abordare modernistă este greşită. Cu câteva săptămâni înainte de această prelegere, fusese la Washington pentru o cină de rămas-bun la CIA, într-o seară fierbinte de vară. Oamenii care ne judecă nu au realizat ce am realizat noi, le-a spus spionilor strânşi, parcă făcând aluzie la George Tenet, care avea să-şi dea demisia la scurt timp după aceea. Un ofiţer CIA de la petrecere era de părere că cei doi şefi ai spionilor păruseră „înfrânţi”.[1056] Susţinătorii lui cred că Dearlove a dus MI6 în direcţia corectă şi că a fost omul potrivit pentru momentul de după 11 septembrie. Numai Irakul îl scosese din cărţi. Alţii credeau că direcţia în sine era greşită, întrucât dusese Serviciul prea aproape de centrul de putere.

La preluarea conducerii, Scarlett ştia că trebuia să-i convingă pe sceptici şi a adoptat o strategie în care se organizau întruniri şi prânzuri cu personalul, cu prilejul cărora le asculta problemele. Împins de colegi, un veteran

a întrebat, la una dintre aceste reuniuni, dacă Scarlett avea vreun regret în legătură cu Irakul. Nici atunci şi nici când a fost întrebat public nu a răspuns clar afirmativ.[1057] „În mod evident, erau vremuri dificile”, recunoştea într-un interviu. „În mod evident, îngrijorarea, la vremea aceea, era că fiabilitatea raportărilor noastre fusese pusă sub semnul întrebării... Trebuia să ne continuăm treaba, să răspundem la critici unde era cazul, să îndreptăm lucrurile acolo unde se dovedise că nu erau în regulă şi, cu timpul, calitatea muncii noastre avea să ne garanteze că acele semne de întrebare urmau să dispară.”[1058]

Unii membri ai personalului i-au spus lui Scarlett că voiau să se distanţeze de politică, întrucât se arseseră după chestiunea irakiană. Câţiva apropiaţi ai lui Dearlove se temeau că li se încheiase cariera, dar cei mai mulţi dintre ei au rămas şi s-au adaptat. Credeau că, odată cu trecerea timpului, Scarlett realizase cât de multe se schimbaseră în activitatea Serviciului de la plecarea sa în Comitetul Reunit, înainte de 11 septembrie, şi a început să schimbe direcţia spre o abordare de integrare şi a altor servicii şi a Whitehallului, pentru a face faţă provocărilor terorismului şi proliferării armelor nucleare. Vechea lume a Războiului Rece, în care se strângeau informaţii despre ţinte statice, apusese fără a lăsa efecte.

Scarlett a început, în acelaşi timp, să ducă Serviciul sub reflectorul opiniei publice. Procesul începuse în anii 1990, dar Dearlove grăbise ritmul până când întregul proces fusese înghiţit de valul mareic din Irak. Întrucât reputaţia MI6 fusese pusă la grea încercare de Irak şi spionajul britanic, în ansamblu, era profund măcinat de acuzaţii de complicitate la tortură, era vremea să lase deoparte

preocuparea pentru păstrarea aerului de mister. La aniversarea centenarului, în 2009, Scarlett a mers atât de departe încât a dat un interviu în biroul său, cu un steag al Marii Britanii fluturând la fereastră şi un ceas construit de întemeietorul Serviciului, Mansfield Cumming, ticăind constant într-un colţ. O anume deschidere era necesară, dar cu limite, a explicat el. „Ceea ce am scos noi din umbre în mod corect, în opinia mea, este faptul că existăm, câtă vreme, o mare parte din cariera mea în Serviciu, nici măcar nu recunoscusem faptul că Marea Britanie avea un serviciu de informaţii... Rolul pe care îl jucăm în guvern... este şi el de discutat; tipul de oameni pe care îi angajăm, felul în care ne recrutăm personalul... Însă, ceea ce facem zilnic, operaţiunile pe care le desfăşurăm, informaţiile pe care le procurăm, sursele cu care lucrăm, oamenii cu care lucrăm, aceste lucruri sunt secrete. Iar acestea sunt secrete-cheie, secrete operaţionale, care mereu au fost secrete şi care aşa trebuie să rămână.” Tradiţionalismul lui Scarlett se resimţea încă în anumite zone, în special credinţa adânc înrădăcinată în patriotismul de modă veche. „Dacă vrei să-ţi serveşti ţara, şi mulţi oameni chiar vor, atunci aceasta este o bună modalitate”, spunea el. Alături de forţele armate, serviciul de informaţii era una dintre puţinele instituţii în care încă se discuta deschis despre patriotism, nu despre conceptul mai modern de „valori comune” şi altele de acest fel. Spionilor, asemenea soldaţilor, din câte se pare, li se cere să facă lucruri dificile pentru ţară, de la care alţii s-ar sustrage şi care mai trebuie să aibă şi acel adânc sentiment de interes naţional şi de punere la dispoziţie, în slujba Coroanei.[1059]

În alte momente, eşecul suferit în Irak ar fi putut pune semne de întrebare legate de scopul real al existenţei

Serviciului, însă ameninţarea permanentă a terorismului internaţional a oferit un răspuns. O treime din activitatea MI6 se concentra asupra noii lumi a terorismului. Însă trebuie să fi existat birouri din Vauxhall Cross a căror muncă să le fi părut cunoscută şi lui Shergy, şi lui Scarlett. Ruşii discută despre o „a treia rundă” în duelul dintre cele două ţări (prima fiind „războiul” MI6 împotriva bolşevicilor, din 1917, iar a doua, Războiul Rece) şi continuă să considere MI6 un Serviciu care are drept scop supunerea ţării lor. La rândul lor, ruşii continuă să încerce să se infiltreze în Marea Britanie, fără a reedita vreodată succesul din vremea lui Liubimov, dar destul de energic. „De la încheierea Războiului Rece, numărul ofiţerilor de informaţii ruşi nedeclaraţi din Ambasada Rusiei în Marea Britanie nu a scăzut şi nici cel al organizaţiilor asociate care desfăşoară activităţi secrete în această ţară”, anunţase, în noiembrie 2007, Jonathan Evans, şeful MI5. Se presupune că între o treime şi jumătate din personalul ambasadei ruse la Londra este implicat într-un fel sau altul în spionaj.

Principala ţintă a ruşilor rămân secretele guvernamentale şi militare, dar şi industria energetică, biotehnologică şi înalta tehnologie. Ofiţerii lor de informaţii continuă să caute indivizi uşor de abordat şi cu o anume slăbiciune sau vulnerabilitate. Nici unul dintre ei nu are motivaţia lui Philby. „Ideologia nu mai prinde. Sunt motivaţii umane”, explică un vânător de spioni de azi, de regulă banii, alteori orgoliul, ocazional şantajul. Ţintele vor fi cultivate cu grijă şi, mai întâi, li se cere să ofere ceva inofensiv, precum o revistă de afaceri, după care creşte presiunea. Întâlnirile sunt stabilite personal, nu la telefon, totul fiind parcă desprins din paginile broşurii de propagandă, din anii 1960, „Meseria lor este trădarea”. Agenţii sensibili nu sunt

controlaţi de diplomaţi, ci se stabilesc întâlniri cu ei peste hotare sau cu ofiţeri aflaţi în vizită şi se recurge la vechile tehnici, ca în vremea lui le Carré, precum luările de contact discrete şi cutiile moarte de scrisori. Ilegalii lucrează încă, ei străbat lumea cu un teanc de paşapoarte false, fără acoperire diplomatică menită să-i protejeze. În 2010, o mare reţea de ilegali, conduşi de serviciul rus de informaţii externe, SVR, a fost deconspirată în Statele Unite, din aceasta făcând parte şi Anna Chapman, care locuise anterior la Londra. Concentrarea MI5 asupra noii sale misiuni de bază în domeniul contraterorismului a însemnat că acum avea mai puţine resurse decât în trecut pentru a afla exact cu ce anume se ocupase aceasta. În 2008, cheltuia numai 3,5% din buget pentru prinderea spionilor ruşilor şi de altă naţionalitate din Marea Britanie, dintre care mulţi vizează disidenţi care s-au stabilit la Londra.[1060] Asasinarea cu poloniu-210 a fostului ofiţer FSB (serviciul intern de securitate rusesc) Aleksandr Litvinenko, care fusese pe statul de plată al MI6, la un moment dat, amintea de vechile metode, însă anchetarea morţii sale a mai dezvăluit cât de mult se implicase succesorul KGB-ului în lumea afacerilor şi criminalitate, ceea ce, uneori, făcea să fie complicat să-ţi dai seama pentru cine lucra.

„Situaţiile compromiţătoare” din trecut se întâlneau în continuare, dar suferiseră unele modificări. În vara anului 2009, ambasadorul american la Moscova a protestat oficial din cauza unei înregistrări video realizate în secret, înfăţişându-l pe unul dintre diplomaţii săi pe o stradă întunecoasă din Moscova, apoi singur, în lenjerie intimă, într-o cameră de hotel. După aceea, înregistrarea prezenta aceeaşi cameră slab luminată şi doi oameni care păreau că fac sex în semiîntuneric. Individul în cauză era convins

că filmarea era falsă şi experţii de la Washington i-au dat dreptate. O lună mai devreme, apăruse o altă înregistrare video, în care un diplomat britanic era prins în flagrant delict cu două blonde, în timp ce beau şampanie. Diplomatul nu a negat nimic şi şi-a dat repede demisia. S-a speculat că rezistase unei abordări din partea ruşilor.

Ar fi o naivitate să credem că lucrul acesta mergea într-o singură direcţie. Ruşii menţionează descoperirea, în 2006, a unei „pietre spion" a MI6 într-un parc din Moscova, care ascundea un transmiţător secret. Un agent trecea periodic pe acolo şi apăsa pe butonul unui dispozitiv electronic pe care îl avea în mână pentru a transfera informaţii. Ulterior putea trece un ofiţer britanic de informaţii, cu propriul său dispozitiv, pentru a încărca date. Ruşii au spus că acest lucru sugera că vechiul lor inamic nu-şi pierduse apetitul de spionare. Şi astfel, pe lângă toate discuţiile despre securitate colectivă şi globalizare, vechile jocuri naţionale ale politicii în forţă şi ale spionajului se păstrează la ordinea zilei. „Războiul Rece s-a terminat de mult", afirma Scarlett în 2009, uşor exasperat. „Şi este important ca toată lumea să aibă o imagine realistă în legătură cu ceea ce face tabăra cealaltă."[1061] La Moscova, George Blake, care locuia în apartamentul său cu patru dormitoare, le ţinea în continuare prelegeri noilor recruţi despre serviciile de securitate ruseşti. În sfârşit, începuse să-i placă votca, dar recunoştea că viaţa în Uniunea Sovietică avea „puţin de-a face cu societatea comunistă idealizată la care visasem". Însă nu avea regrete. „Am 87 de ani şi, ca să fiu sincer, nu prea mă mai interesează dacă, în general, motivaţiile îmi sunt înţelese sau nu", a spus sfidător când i s-a cerut să povestească despre cum începuse totul.[1062]

La sfârşitul anului 2009, Scarlett i-a dat stiloul său cu cerneală verde lui John Sawers. Sawers intrase în MI6 la tinereţe, dar, după puţină vreme, optase pentru Ministerul de Externe; a avansat rapid şi a ajuns în Downing Street, numărul 10, şi ambasador la ONU. În viziunea MI6, era o persoană din afară. Vreme de decenii, una dintre cele mai importante responsabilităţi ale unui şef de Serviciu pe durata exercitării funcţiei era „planificarea succesiunii”, pentru a împiedica aducerea unuia din afară, care să ajungă la conducerea clubului. În trecut, şefilor le fusese amânată pensionarea pentru a se asigura că aveau un prinţ moştenitor pe care să-l pregătească. MI6 este extrem de conştient de cultura şi de tradiţiile sale şi de faptul că este oarecum diferit. Exista credinţa că aceia din afară nu înţelegeau regulile şi că numirea acestora ar fi transmis un mesaj eronat. Însă sosirea lui Sawers era un semn că restul guvernului dorea să continue cu încercarea de a atrage MI6 spre curentul dominant. Sawers este diplomat, în stilul Ministerului de Externe, priceput în a se ocupa de treburile Whitehallului şi degajat în ochii opiniei publice. Pus în faţa alegerii între a fi un Moscovit şi un Călăreţ de cămile, ar putea opta pentru cea de-a doua variantă, datorită, poate, unei cariere desfăşurate parţial în Orientul Mijlociu, inclusiv în Cairo şi Bagdad, dar şi manifestând mai degrabă dorinţa de a acţiona decât de a culege informaţii în linişte şi de a crea dosare.

Viziunea lui Sawers, în perfectă concordanţă cu mediul din care provenea, era aceea a unui Serviciu plasat mai aproape de Whitehall. Se spune că, în trecut, spionii fuseseră ca nişte labradori care lasă oasele informaţionale la picioarele stăpânului şi apoi întreabă ce mai au de făcut. Acum, „clienţii” de la Whitehall nu mai vor doar informaţii şi să fie puşi la curent cu o problemă. Ei vor să ştie ce se

poate face pentru a rezolva problema. Problema este să creeze un impact, nu numai să ofere informaţii. Nu este vorba numai despre a spune „Yemenul este un risc”, ci şi de a oferi ajutor pentru sporirea capacităţii guvernului yemenit de a rezolva problema. Nu este vorba numai despre a spune „Iranul este foarte aproape de crearea unei arme nucleare”, ci să ofere o cale prin care acest proces să fie încetinit, poate sabotându-le unele dintre maşinile de centrifugare care îmbunătăţesc uraniul (în mod straniu, cam jumătate dintre ele cedau în 2009, şi mai multor agenţii de informaţii le-ar plăcea să-şi asume meritul pentru asta). Sawers a explicat că informaţiile secrete sunt „informaţii care ne oferă noi posibilităţi de acţiune”.[1063]

Sawers mai credea că refacerea reputaţiei, restabilirea încrederii opiniei publice şi a moralului în interiorul Serviciului era prioritară. A descoperit că opinia publică era reticentă, nesigură de eficienţa şi de moralitatea Serviciului, ceea ce, la rândul său, risca să îngreuneze activitatea acestuia. În interior, a descoperit că personalul îşi lingea încă rănile. „Dacă laşi doi ofiţeri împreună într-o încăpere, conversaţia va aluneca rapid spre Irak”, afirmă unul dintre ofiţeri, deşi rareori cei doi vor cădea de acord asupra aspectului care nu funcţionase. Mânia încă se mai manifesta dincolo de calmul de la suprafaţă.

„Aspectul cel mai epuizant al muncii mele este acela că trebuie să citesc în fiecare zi rapoarte de spionaj în care sunt descrise comploturi ale teroriştilor dornici să schilodească şi să ucidă oameni din această ţară”, spunea Sawers în discursul de debut (şi primul discurs televizat ţinut de un şef de Serviciu).[1064] Poate că terorismul şi

proliferarea sunt primele pe lista de priorităţi, dar, în prezent, noţiunea de securitate naţională a depăşit percepţia tradiţională, potrivit căreia trebuia să menţii şi să protejezi statul, acum include noţiuni mai ample de securitate informatică şi umană. Un serviciu de informaţii ar trebui, oare, să se preocupe de crizele financiare sau dacă o altă ţară încearcă pe ascuns să se sustragă de la răspundere în cadrul unui posibil tratat pentru prevenirea schimbărilor climatice? Într-o epocă în care, după evenimentele de la 11 septembrie, creşterile anuale de buget deveneau o amintire, demonstrarea faptului că spionajul are o valoare concretă a redevenit o prioritate, ca la începutul anilor 1990. Ameninţările erau imprevizibile şi importante, a avertizat Sawers. Spionajul economic a reintrat în atenţie. Dacă i se putea demonstra contribuabilului că economisise bani prin însuşi faptul că Serviciul a oferit informaţii legate de ameninţările la adresa sistemului financiar, atunci lupii de la Ministerul de Finanţe puteau fi ţinuţi la distanţă.

De asemenea, Afghanistanul devenise preocuparea dominantă pentru MI6, una care, se temeau unii, risca să încline balanţa sa culturală prea mult. MI6 a fost criticat de anumite instituţii pentru că nu avertizase suficient în legătură cu ceea ce aştepta mica forţă armată pe care o trimisese Marea Britanie în Helmand, în 2006. Provincia fusese liniştită, deoarece, înainte, acolo nu existaseră străini şi a devenit curând clar că narcoticele, corupţia şi revoltele erau o combinaţie periculoasă. În anii 1980, războiul secret pe care îl pornise Gerry Warner, în Peshawar, fusese un eveniment secundar în cadrul războiului mai mare împotriva Uniunii Sovietice; deja, în vremea lui Sawers, sprijinul pentru operaţiunile militare devenise o preocupare dominantă, în care erau investite

resurse uriaşe. Nu era o lume în care se controlau agenţi pe o perioadă lungă şi cu multă răbdare, ci una în care trebuiau oferite informaţii tactice în timp real. Se impunea încă recrutarea de surse umane, dar situaţia era atât de tensionată, din punct de vedere al securităţii, încât trebuiau folosite metode de lucru diferite. În acelaşi timp se purtau discuţii pe ascuns, neoficiale, cu comandanţi ai talibanilor, pentru a încerca mituirea sau convingerea celor consideraţi vulnerabili ca să abandoneze lupta, mişcare deconspirată când preşedintele Karzai a expulzat furios doi oficiali europeni, deoarece colaboraseră cu MI6 într-o chestiune care lui îi displăcea şi când au existau afirmaţii potrivit cărora MI6 reuşise să-i faciliteze călătoria la Kabul, pentru discuţii, unui lider al talibanilor, care se dovedise a fi un băcan din Quetta. În anumite zone ale Serviciului exista îngrijorarea că mai târziu avea să fie mai dificilă trecerea de la o ţintă atât de clară, statică, la noile ameninţări care puteau apărea brusc în altă parte, şi, de asemenea, la ţintele tradiţionale precum Rusia şi China, care necesitau mai puţină muncă de teren brută şi mai degrabă o activitate în conformitate cu Regulile Moscovei.

Mai există oameni care fac lucruri periculoase şi-şi asumă riscuri, dar atunci când Sawers merge peste hotare, pentru a vizita ofiţeri, una dintre primele întrebări pe care i le pun subalternii săi este: „De unde ştiu eu dacă, în lupta mea împotriva terorismului, într-o zi, n-am să fiu dus în boxa acuzaţilor, la mine acasă?” Această întrebare ar fi fost de neimaginat în vremea lui Anthony Cavendish şi a lui Daphne Park. Răspunsul este că orice cuprinde cel mai mic element de risc este aprobat de ministrul de Externe sau de alţi oficiali. O autorizare tipică începe prin menţionarea cerinţelor specifice ale Consiliului Reunit pentru informaţii ce vor fi folosite într-o operaţiune, după care dă detalii

despre felul în care va fi desfăşurată acea operaţiune şi încheie cu o descriere a consecinţelor, dacă operaţiunea eşuează. Limita pentru acele autorizaţii a scăzut aşa de mult, încât acum sunt emise aproximativ 500 de autorizaţii pe an în comparaţie cu cele 50 din anii 1990. Acest lucru i-ar fi şocat pe George Kennedy Young şi pe Baronii hrăpăreţi care s-ar fi distrat copios pe seama acestei idei în barul de pe Broadway. Motivul principal este moştenirea lăsată de evenimentele de la 11 septembrie şi acuzaţiile la complicitate la tortură. „Tortura este ilegală şi este un act respingător indiferent de împrejurări, iar noi nu avem nimic de-a face cu ea", afirma Sawers. „Dacă ştim sau credem că acţiunile noastre vor duce la tortură, legile britanice şi cele internaţionale ne cer să evităm o astfel de acţiune. Şi aşa şi procedăm, deşi acest lucru duce la continuarea activităţii teroriste." Era un mesaj menit nu numai să marcheze ruperea publică de trecut, dar şi să le semnaleze miniştrilor că trebuiau să înţeleagă ce presupuneau, practic, deciziile lor.

Există voci care afirmă că, recent, Serviciul şi-a pierdut misterul, vigoarea şi sentimentul că este altfel şi poate chiar un pic periculos. Fără aceste elemente, „va semăna cu un subcomitet din departamentul responsabil cu forţa de muncă şi dosarele de pensionare", îşi exprima un fost ofiţer temerile, gândindu-se nostalgic la vremurile trecute. Sunt oamenii care exact asta vor să vadă. „Nu mai cred în spionaj aşa cum nu mai cred în omuleţii verzi", afirmă Rodric Braithwaite, fost ambasador şi preşedinte al Comitetului Reunit. „Este mult mai bine să privim spionajul ca pe un alt departament al guvernului, precum Fiscul."[1065] Spionii de modă veche sunt trecuţi de un fior la un asemenea gând.

Sawers a moştenit un Serviciu care operează în mai bine de o sută de ţări şi aspiră încă să acopere toată lumea, deşi imperiul este de mult apus. Lucrul acesta a devenit mai complicat, deoarece concentrarea asupra terorismului a redus acoperirea, chiar şi în zone precum vechiul teritoriu de vânătoare al lui Daphne Park, Africa.[1066] Însă, există numai o mână de servicii secrete care practică recrutarea şi controlarea surselor umane, în întreaga lume, cu agresivitate: americanii, ruşii, chinezii, israelienii, francezii şi britanicii. Alţii se mulţumesc cu analizarea informaţiilor pe care le primesc de la parteneri şi se ocupă de câte un defector ocazional şi de alte chestiuni de acest gen. Însă jocul se schimbă şi el. Linia de demarcaţie dintre culegerea de informaţii prin metode tehnice şi cea prin spioni începe să se şteargă din ce în ce mai mult, datorită tehnicilor informatice şi dispozitivelor complexe de ascultare. MI6 a devenit un Serviciu modern, profesionist, care colaborează cu alte departamente, şi este mai implicat în politică, concentrat asupra „gestionării cunoştinţelor”. Însă, dincolo de aspectul nou şi strălucitor, lumea lui Daphne Park şi a Vienei, a lui Wynne şi a lui Penkovski, a lui Philby şi a lui Shergy există încă, dacă priveşti destul de atent. Undeva, într-o încăpere, se află un agent şi controlorul său întrebându-se, fiecare în parte, dacă poate avea încredere în celălalt.

933 Informaţii confidenţiale de la o persoană care, deloc surprinzător, a cerut să-şi păstreze anonimatul.

934 Întâlnirea Consiliului Revoluţionar de Comandă în Charles Duelfer, Hide and Seek, PublicAffairs, New York, 2009, p. 390. De asemenea, Saddam Hussein menţionează

faptul că le-a pus această întrebare miniştrilor săi, de mai multe ori, în discuţiile purtate cu anchetatorul FBI, 13 mai 2004. (Transcript la http://www.gwu.eduk/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB279/23.pdf). Vezi de asemenea Iraq Survey Group Comprehensive Report, vol. 1, în care se dau detalii despre comportamentul lui Saddam la întâlnirile din septembrie 2002

935 Tyler Drumheller, On the Brink, Politico's, Londra, 2007, p. 53

936 Jack Straw, dovadă în Ancheta asupra Irakului

937 Dovadă a SIS4 în Ancheta asupra Irakului

938 Jack Straw, mărturie în Ancheta asupra Irakului

939 Alastair Campbell, The Blair Years, Random House, Londra, 2007, p. 612

940 Ibid., p. 567

941 Tony Blair, A Journey, Hutchinson, Londra, 2001, p. 410

942 Ibid., pp. 369, 388 şi 408–409

943 Bob Woodward, Bush at War, Simon & Schuster, New York, 2002, pp. 197 şi 111

944 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction, p. 70

945 Blair, Journey, p. 385

946 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction, p. 45

947 Interviu cu fostul inspector ONU Bill Tierney

948 Despre operaţiune, cu numele de cod Operaţiunea Rockingham, se discută în Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction. Scott Ritter l-a identificat pe bărbatul cu care s-a întâlnit ca fiind de la MI6.

949 Sir Richard Dearlove, mărturie în Ancheta asupra Irakului

950 James Risen, State of War, Free Press, New York, 2006, p. 113; Drumheller, On the Brink, p. 32

951 Informaţii confidenţiale

952 George Tenet, At the Center of the Storm, p. 310

953 Campbell, Blair Years, p. 645

954 Sir Richard Wilson, mărturie în Ancheta asupra Irakului

955 Tony Blair, mărturie în Ancheta asupra Irakului

956 Campbell, Blair Years, pp. 630–631

957 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

958 Sir David Omand, mărturie în Ancheta asupra Irakului, disponibilă online la www.iraqinquiry.org.uk/transcripts.aspx

959 Campbell, Blair Years, p. 634

960 David Omand, Securing the State, Hurst, Londra, 2010, p. 39

961 Comentariul cu „colegul” a apărut în Hutton Inquiry; cel cu „băiatul bun” în Campbell, Blair Years, p. 618

962 Sir Rodric Braithwaite, „Defending British spies: The Use and Abuses of Intelligence”, discurs la Chatham House, 5 noiembrie 2003

963 Sir David Omand şi sir John Scarlett, mărturii în Ancheta asupra Irakului

964 Mărturia lui Scarlett, în Ancheta Hutton, citată în Butler Review, p. 78

965 Comentariile lui Michael Laurie au fost făcute într-un e-mail trimis comisiei de anchetă asupra Irakului pe data de 27 ianuarie 2010, ca răspuns la mărturia lui Alistair Campbell că dosarul nu avea menirea de a justifica războiul. E-mailul său a fost făcut public de către comisie în mai 2011 şi este disponibil pe acel site.

966 Mărturia lui sir David Manning în Ancheta asupra Irakului

967 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

968 Informaţii confidenţiale

969 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

970 Mărturia lui sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului

971 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction, p. 67; mărturia lui Julian Miller în Ancheta asupra Irakului

972 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

973 Dovezile care sugerează ca era vorba despre locul 20 au fost furnizate în Ancheta asupra Irakului, dar au fost contestate de un alt martor. Martorul SIS4 a descris probele ca fiind „inconsistente”

974 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

975 Mărturia lui sir John Scarlett în Ancheta asupra Irakului

976 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului

977 Dovezi SIS4 în Ancheta asupra Irakului

978 Brian Jones, Failing Intelligence, Dialogue, Londra, 2010, p. 85

979 Citat de Bob Woodward, Plan of Attack, Simon & Schuster, New York, 2004, p. 190

980 Mărturia lui sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului

981 Jones, Failing Intelligence, p. 234; şi informaţii confidenţiale

982 Informaţii confidenţiale şi Iraq Survey Group Comprehensive Report, vol. 1

983 Informaţii confidenţiale

984 Jones, Failing Intelligence, p. 82

985 Mărturie scrisă a lui Brian Jones pentru Anchetele Hutton şi Butler; Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction; Jones, Failing Intelligence, p. 89

986 Minuta a fost publicată în cadrul Anchetei Hutton şi este disponibilă la http://www.the-hutton-inquiry.org.uk/content/cab/cab_33_0114t00115.pdf

987 Jones, Failing Intelligence, pp. 191 şi 198

988 Interviu cu Brian Jones în emisiunea Today, BBC Radio 4, 20 iulie 2004

989 Omul nostru din Havana, de Graham Greene, Editura Polirom, Iaşi, 2005, trad. Radu Lupan, p. 108 (n.tr.)

990 Graham Greene, Our Man in Havana, Vintage, Londra, 2001, pp. 189 şi 78

991 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

992 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului

993 Mărturie comună a lui sir John Scarlett şi Julian Miller în Ancheta asupra Irakului

994 Citate extrase din Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction

995 Discursul lui George Tenet la Universitatea Georgetown, 5 februarie 2004, https://www.cia.gov/news_information/speeches_testimony/2004/tenet_georgetownspeech_02052004.html

996 Woodward, Plan of Attack, pp. 106–107

997 Autorul era jurnalistul prezent în încăpere, alături de un coleg de la BBC. Părţi din acest interviu au fost difuzate într-o emisiune despre Saddam la BBC Radio 4, însă o altă

emisiune a autorului pe tema laboratoarelor mobile nu a ajuns niciodată să fie difuzată.

998 Discurs al lui Colin Powell la ONU, 5 februarie 2003

999 „The Real Story of Curveball”, Der Spiegel, 22 martie 2008; Bob Drogin, Curveball, Ebury, Londra, 2007; Drumheller, On the Brink; şi Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction

1000 Drogin, Curveball, pp. 92–93

1001 The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction, 31 martie 2005, p. 91, disponibil online la www.gpoaccess.gov/wmd/index.html; Drumheller, On the Brink, p. 246; Drogin, Curveball, p. 131; şi informaţii confidenţiale

1002 Declaraţie a lui George J. Tenet, fost director CIA, 1 aprilie 2005, disponibilă online la www.fas.org/irp/offdocs/wmd_tenet.pdf

1003 Michael Gordon şi Bernard Trainor, Cobra II, Atlantic Books, Londra, 2006, p. 133

1004 Vezi Tenet, At the Center of the Storm, p. 377; declaraţie a lui George J. Tenet, fost director CIA, 1 aprilie

2005 şi Drumheller, On the Brink, p. 100; şi Drogin, Curveball, pp. 158–159

1005 Hans Blix, Disarming Iraq, Bloomsbury, Londra, 2004, p. 96

1006 Sir David Omand, mărturie în Ancheta asupra Irakului

1007 Interviu cu fostul inspector în problema armelor, Rod Barton

1008 Citat în Bob Drogin, „Spy work in Iraq riddled by failure”, Los Angeles Times, 17 iunie 2004

1009 Hans Blix, Disarming Iraq, p. 194

1010 Ibid., pp. 129–130

1011 Woodward, Plan of Attack, pp. 240 şi 294

1012 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

1013 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1014 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1015 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1016 Saddam a vorbit despre temerile sale de a nu părea slab în relaţia cu Iranul, cu prilejul discuţiilor cu anchetatorul FBI, 11 iunie 2004, www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB279/24.pdf

1017 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar; şi transcriptul discuţiei FBI cu Saddam Hussein, şedinţa 4, www.gwu.edu/~nsarchiv/ NSAEBB/NSAEBB279/05.pdf

1018 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1019 Sir Richard Dearlove, prelegere la London School of Economics, 31 octombrie 2007

1020 Iraq Survey Group Comprehensive Report, vol. 1

1021 Mărturia lui Hans Blix la Ancheta asupra Irakului, 27 iulie 2010

1022 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1023 Blix, Disarming Iraq, pp. 229 şi 62

1024 Interviu cu Jaffar Dhia Jaffar

1025 Interviu cu David Kay

1026 Ron Suskind în The Way of the World, Simon & Schuster, Londra, 2008, l-a identificat pe irakian ca fiind Tahir Jalil Habbush. Multe surse, care cunoşteau evenimentele, au afirmat că acest lucru este fals.

1027 Declaraţie a lui George Tenet, 4 august 2008, http://www.georgejtenet.com/TENETAUG4SATEMENT.html

1028 Drumheller, On the Brink, p. 98

1029 Declaraţia lui Rumsfeld la o conferinţă de presă a Departamentului american de Justiţie, din data de 2 februarie 2002

1030 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction; şi mărturia lui Scarlett în Ancheta asupra Irakului. Fostul ministru de Externe, Robin Cook, spune în memoriile sale că a fost informat.

1031 Hansard, 18 martie 2003

1032 Gordon Corera, Shopping for Bombs: Nuclear Proliferation, Global Insecurity and the Rise and Fall of the AQ Khan Network, Hurst, Londra, 2006, cap. 8; informaţii suplimentare private; material din Tenet, At the Center of the Storm. Rolul lui Mark Allen a fost dezvăluit în mai

multe articole din presă, de exemplu în „Ex-spy is BP’s Lawrence of Arabia”, Mail on Sunday, 6 septembrie 2009

1033 Mark Allen este numit drept ofiţerul MI6 în „Ex-Spy is BP’s Lawrence of Arabia”, Mail on Sunday, 6 septembrie 2009, şi Douglas Frantz şi Catherine Collins, The Nuclear Jihadist, Twelve, New York, 2007, p. 307

1034 Mărturia lui sir David Omand în Ancheta asupra Irakului, care face referire la un document al Comitetului Reunit din decembrie 2002; şi mărturia Elizei Manningham-Buller, în Ancheta asupra Irakului

1035 Observaţiile generalului-maior Stanley McChrystal la Foreign Press Center, Washington, 3 aprilie 2003

1036 Campbell, Blair Years, p. 693

1037 Ibid., p. 700

1038 Ibid., p. 701

1039 Informaţii confidenţiale

1040 Blair, Journey, Hutchinson, Londra, 2010, p. 451

1041 Interviu cu David Kay

1042 Duelfer, Hide and Seek, p. 293

1043 Interviu cu Rod Barton, fost inspector ISG; Duelfer, Hide and Seek, pp. 356 şi 361

1044 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction

1045 Mărturie anonimă în Iraq Inquiry. Disponibilă online la www.iraqinquiry.org.uk/media/50706Anonymous-Extract-1.pdf

1046 The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction, Cap. 1

1047 Drogin, Curveball, p. 269; Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction şi Commission on the Intelligence Capabilities of the United States regarding Weapons of Mass Destruction, Capitolul 1

1048 Informaţii confidenţiale

1049 Mărturia lui Sir Richard Dearlove în Ancheta asupra Irakului

1050 Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction

1051 Mărturia lui Matthew Rycroft în Ancheta asupra Irakului

1052 Sir Richard Dearlove, prelegere la London School of Economics, 30 octombrie 2007

1053 Sir Richard Dearlove, într-un discurs ţinut la târgul de carte de la Hay-on-Wye, 31 mai 2009

1054 Dovezile SIS4 în Ancheta asupra Irakului

1055 Ibid.

1056 Drumheller, On the Brink, pp. 202–203

1057 Autorul i-a adresat întrebarea lui sir John Scarlett, într-un interviu difuzat la „A Century in the Shadows”, BBC Radio 4, august 2009

1058 Interviu cu Sir John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

1059 Ibid.

1060 Intelligence and Security Committee Annual Report for 2007–2008

1061 Interviu cu John Scarlett pentru BBC Radio 4, 2009

1062 George Blake într-un e-mail adresat autorului în 2010; „Spy Blake enjoying comfortable old age in Russia”, Agence France-Presse, 11 noiembrie 2010

1063 Discurs la Societatea Editorilor, 28 octombrie 2010

1064 Ibid.

1065 Interviu cu sir Rodric Braithwaite pentru BBC Radio 4, 2009

1066 Vezi, de exemplu, Intelligence and Security Committee Annual Report 2003–2004

EPILOG

Oamenii strânşi la biserica St Margaret, din Westminster Abbey, şi-au scos umbrelele şi şi-au ridicat gulerele, ploaia de toamnă începând să se cearnă din cerul plumburiu. Veniseră să conducă pe ultimul drum pe unul de-ai lor. Unii veniseră de pe Broadway, care se afla la doar 100 de metri spre nord, locul în care Daphne Park îşi începuse cariera în Serviciul Secret; alţii din Century House, de pe malul celălalt al Tamisei, unde făcuse carieră; câţiva au venit să-i cinstească memoria din Vauxhall Cross, aflat mai

departe, în vest, în amonte pe fluviu, unde succesorii săi continuau să muncească pentru ţara pe care o slujise şi ea. Eliza Manningham-Buller era mai în faţă, în vreme ce şefii MI6 stăteau separat, Scarlett aproape de ea, McColl câteva rânduri în spatele lui, Sawers pe şirul celălalt, iar cei care asigurau securitatea evenimentului îi priveau discret şi poate deloc necesar pe marchizii, feldmareşalii, miniştrii de Externe şi alţi oameni de vază, din fosta conducere a Marii Britanii. Într-o parte, nemişcat şi afectat de trecerea timpului, se afla Anthony Cavendish care, asemenea lui Daphne Park, străbătuse străzile Vienei după război. Cel care li se adresa era omul care intrase în cortul lui Gadaffi cu câţiva ani în urmă. În stranã, omul care ajutase la aducerea lui Gordievski de la Moscova asculta cu atenţie. Vechile obiceiuri se uită greu, aşa că alţii, oameni ale căror poveşti nu s-au spus încă, preferau locurile mai retrase şi întunecate ale bisericii.

Năluca lui Shergy încă îi bântuia, căci numele său a fost pomenit în cuvântare ca mentor al tinerei Daphne Park, al unora prezenţi aici şi a altora absenţi. Oamenii zâmbiră melancolici la auzul poveştii despre pistolul pe care cine ştie cum îl rătăcise, cu câteva luni înainte, în apartament, şi despre surprinderea tuturor când acesta se dovedise a fi un revolver cu mâner încrustat cu perle, creat special de armurierul Direcţiei de Operaţiuni Speciale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. S-a mai spus o poveste plină de culoare despre copilăria ei petrecută în Africa şi despre felul în care transmisese un mesaj secret ambasadorului de la Moscova, în anii 1950, pe ringul de dans, locul cel mai sigur dacă nu voiai să fii auzit şi singura ocazie în care acesta nu ar fi putut da bir cu fugiţii, după cum povestise Park. S-a pomenit despre fascinaţia ei faţă de jocurile de putere, dar şi faţă de oamenii obişnuiţi. Amintindu-şi de

ea, s-a aşternut liniştea asupra adunării, stăpânită acum de durerea pricinuită de această pierdere, privirea îndreptându-se spre orizont, în timp ce ultimele cuvinte din poemul epic Ulise, al lordului Alfred Tennyson, erau recitate, anunţând o ultimă aventură:

Mult ni s-a luat, dar, iarăşi, mult mai este,

Deşi n-avem puterea de-altădată

Ce zguduia pământ şi cer; şi suntem

Ce suntem: inimi de eroi, slăbite

De timp şi soartă. Dar vom năzui

Şi, dârzi, vom căuta şi vom afla.[1067*]

1067* Compendium of Translated Poetry, compiled by George Săndulescu şi Lidia Vianu, Editura pentru Literatură Contemporană, Bucureşti, 2011, trad. Leon Leviţchi (n.tr.)

MULŢUMIRI

Această carte s-a născut dintr-un deceniu de reportaje pe teme de spionaj şi securitate şi, în special, din mai multe emisiuni realizate pentru BBC Radio, în care am abordat subiectul agenţiilor de informaţii britanice şi americane. Se datorează, în mare măsură, disponibilităţii unor oameni de a-şi împărtăşi cunoştinţele şi experienţa. Dintre aceştia, mulţi, este de înţeles, au cerut să-şi păstreze anonimatul, dar le sunt, oricum, foarte recunoscător. Printre cei cărora le mulţumesc pentru sfaturile şi ajutorul acordate de-a lungul anilor se află Abdullah Anas, Christopher Andrew, Elizabeth Bancroft, Rodric Braithwaite, Anthony Cavendish, Rod Barton, Peter Earnest, Michael Goodman, Oleg Gordievski, Franek Grabowski, Paul Greengrass, Muslem Hayat, Peter Hennessy, Alan Judd, Mihail Liubimov, Eliza Manningham-Buller, Stephen de Mowbray, Daphne Park, care nu mai este printre noi, Bob Steers, Prokop Tomek, Nigel West şi William Hood. De asemenea, aş vrea să le mulţumesc administratorilor Centrului Liddell Hart al Arhivelor Militare de la King’s College, Londra, pentru permisiunea de a cita din documentele lui Anthony Courtney, şi Muzeului Imperial al Războiului pentru că mi-a permis accesul la impresionanta sa bibliotecă. Îi mulţumesc şi Svetlanei Goliţîn pentru permisiunea de a cita din manuscrisul, deocamdată nepublicat al răposatului ei soţ. Multe mulţumiri producătorului meu de la Radio 4, Mark Savage, pentru îndrumarea acordată de-a lungul anilor, lui Peter James pentru utilele comentarii pe marginea manuscrisului, editoarei mele Bea Hemming pentru încrederea şi călăuzirea ei şi lui George Capel pentru sprijin şi entuziasm. Şi, în final, dar nu în ultimul rând, lui Jane, Joseph şi Samuel, pentru răbdare şi sprijin.

INDEX*[1068]

A

Able Archer, exerciţiu 345–346, 550

Accra 127

Acheson, Dean 78

Acordurile de la Geneva 395

ADM vezi şi arme de distrugere în masă

administraţia Bush 475

administraţia Clinton 459

administraţia Kennedy 168

Afghanistan 13, 343, 345, 371–374, 376–378, 381, 383–385, 387, 390, 392–400, 402, 423, 425, 428–430, 432–434, 442, 449,453, 455, 511,551–553, 556

Africa 7, 48, 125–132, 135, 138, 142, 150, 152, 168, 172, 174–175, 316, 399, 404, 419, 481, 513, 515, 530, 531

vezi şi Congo

Africa de Sud 125, 275

agenţia de presă UPI 111

Ahmed, Mahmud 425, 431

al Doilea Război Mondial 8, 10, 20, 25, 40–43, 54, 74, 82–83, 86, 92, 100, 105, 188, 221, 230, 243, 247–248, 251, 287, 335, 339, 392, 515

al-Qaeda 398, 400–401, 419, 422–423, 426, 430, 432–433, 435–437, 442, 445, 448–450, 459, 494

Al treilea om 22, 31–32, 48, 173,

Algeria 139, 210, 437, 442

Alianţa Nordului 400–401, 428–433

Allen, Mark 491–493, 562

Ambasada americană:

Londra 182

Moscova 177, 180, 218

Ambasada britanică:

Moscova 202, 224, 289, 294, 335

Paris 364

Varşovia 232

Washington 92, 407, 425–427

Ambasada sovietică:

Copenhaga 323–324, 328,

Londra 193, 198, 283, 285, 289, 303

Ciudad de Mexico 260

Paris 362

Washington 365

America (navă de linie) 298

America de Sud 34, 47, 248

America, vezi Statele Unite

Amery, Julian 82

Ames, Aldrich 365, 420

Amin, Hafizullah 372

Amman 457, 477

Amory, Robert 110

Anas, Abdullah 380, 382, 384, 391, 433, 552, 556, 565

Andropov, Iuri 343

Angleton, James Jesus 87–88, 93–94, 100, 121, 206, 242–244, 251, 256–257, 259–260, 263–264, 269–272, 280, 365–366, 550

Angola 171

antrax 162, 456

Arabia Saudită 423, 437, 442

Argentina 329

Armata Roşie 18, 21–22, 32, 38–40, 43–44, 46–47, 51, 53, 63, 71, 111, 188

arme de distrugere în masă 34, 418, 420, 452–454, 456, 459–461, 465–467, 471–472, 476, 484–486, 489, 491, 494–497, 502, 544

Asia 74, 150, 152, 173, 393, 429–430, 435

Astor, lord 307

Atacurile din 7 iulie 443–445, 557

Auschwitz 47

Australia 19, 47, 100, 279, 524

Austria 17, 19–20, 27, 29, 32, 35, 37, 40–41, 43–45, 47, 50–54, 56, 61–63, 68, 149, 316, 516, 518, 519, 520, 522

vezi şi Viena

autostrada Salang 379

avion spion U2 177, 220

B

Baden 60

Bagdad 452, 454–455, 467, 487, 490–491, 494, 497–498, 509

Bagley, Pete 258–262

Bajomi, Béla 54–55, 110

Balcani 415, 417

Baracuda, Operaţiunea 166

Barbie, Klaus 47

Barot, Dhiren 437

Barton, Rod 497, 561, 562, 565

Baudouin, rege al Belgiei 140

Baza aeriană Andrews 424

Baza aeriană Bagram 384, 386, 429

Baza militară Fylingdales 310

BBC China 492

BBC 132, 275, 291, 312, 331, 381, 492, 495, 516, 519, 522–527, 529–531, 533–535, 539–540, 544, 546–552, 554–557, 560, 563, 565

Bearden, Milt 384, 394, 396, 550, 552–554

Beck, sir Edgar 385, 552

Beeston, Richard 147, 531, 534

Beirut 102, 113–115, 118–120, 185, 251, 293, 315, 388

Belgia 7, 128, 139–140, 148

Beneficiarul (Adam Kaczmarzyk) 232–234, 280

Benenden School 339

Bergne, Paul 429–430, 556

Berlin, Isaiah 248, 268

Berlin 22, 24, 36, 45, 56, 58–59, 68, 185–186, 204, 206, 211, 215, 217, 220, 223, 229, 313, 322, 369, 518, 521–522, 537

Zidul 9, 210, 322, 366

Berlinul de Est 95

Berlinul de Vest 305

Bermude 241, 459

Bet, LeAliyah 48

Bettaney, Michael 341–342, 348

Bevin, Ernst 78

Big Ben 437

bin Laden, Osama 398–402, 419, 423, 426, 428, 430, 433, 438, 449, 456, 494, 553

Biroul de Coordonare Politică (OPC) 78

Biroul Serviciului Secret 32, 46, 48

Bissell, Richard 160–162

Black, Cofer 426–427, 430, 555–556

Blair, Tony 422–425, 427, 455–456, 458, 460–465, 470, 474–475, 483–484, 490, 493, 495, 497, 501–503, 555–556, 558–559, 562

Blake, George 67–68, 123, 185–187, 191, 199, 223, 229, 236, 242, 246, 278, 305, 306, 308, 313–315, 339, 341–342, 420, 508, 522, 527, 535, 547, 563

Bletchley Park 42

Blix, Hans 483, 486–487, 490, 561

Blouin, Andrée 153

Blouin, Madame 154, 156, 158–159

Blunt, Anthony 246–247, 250, 275, 307, 517, 525, 541, 547

Bodman, Stuart 384–387

Bolivia 47

bolşevism/bolşevici 72, 74, 188, 248, 354, 408, 506

Bond, James (personaj fictiv) 7, 10–13, 50, 80, 82, 103–105, 113, 122–124, 133, 161, 181, 194, 205–206, 209, 213, 225, 233, 243, 277, 287, 331, 356, 411, 413–415, 440–441, 464, 537

Bormann, Martin 49

BP 129, 562

Braithwaite, Rodric 64–65, 361–363, 369–370, 406–407, 512, 522, 530, 550–551, 554, 559, 563, 565

Brazzaville 144–145, 156

Brewer (corespondent New York Times) 113–114

British American Tobacco 129

Broadway 79, 86, 184, 230, 329, 512, 514

Buchan, John 48, 126, 413–414, 429

Bucureşti 65

Budapesta 55, 65, 110–111, 113–114, 224

Bulgaria 51

Bulik, Joe 183, 187, 194, 197, 201, 208, 211–212, 215–216, 223, 226, 539

Burgess, Guy 91–93, 100–102, 246, 248, 266, 291, 295, 313, 365

Burma 173, 230

Bush, preşedinte George W. 423, 426–427, 434, 436–437, 453, 455–456, 459, 461, 464, 475–476, 481, 490, 555–558

Bush, preşedinte George H.W. 275, 361

Busola 178–179, 187

Butler, Robin 346, 500, 558–560, 562–563

C

Caccia, Harold 63

Café Mozart, Viena 22–23

Cairncross, John 247, 337

Cairo 37, 92, 509

Calaghan, James 274

Cambridge 26, 29, 64–65, 72, 90–93, 98, 117, 217, 246–247, 250, 297, 312, 329, 337, 516, 537, 541, 548, 550

Camera Comunelor 101, 104, 275, 290, 412, 475, 556

Camera Lorzilor 174, 556

Camp David 349

Campbell, Alastair 423, 427, 455, 461–463, 469, 495, 555

Canada 245, 252, 299, 305

Canary Wharf 437

Carlos Şacalul 171

Carlton Gardens 66, 185, 254

Carr, Harry 74, 88–89, 120

Casa Albă 57, 151, 154, 166, 204, 349, 361, 391, 401, 453, 458, 476, 481, 496

Casey, Bill 360, 392, 400

Castelul Balmoral 355

Castro, Fidel 107, 152, 154, 161, 171, 187, 205

Caucaz 85, 188

Cavendish, Anthony 35–40, 46–47, 52, 59, 70–71, 73, 75, 90, 97, 110–112, 114, 124, 287, 335, 512, 514, 518–519, 522–524, 527–528, 565

cazaci 53

cazarma Schönbrunn, Viena 18, 36, 66

Călăreţii de cămile 13, 374, 421

CBS News 375

Cehoslovacia 17–19, 28, 44–45, 77, 323, 410

Cei cinci de la Cambridge 117, 246–247, 337

vezi şi

Blunt, Anthony

Burgess, Guy

Cairncross, John

Maclean, Donald

Philby, Kim

cei şapte din Peshawar 376, 396, 398

Century House 274–275, 329, 334–335, 357, 361, 377, 404, 411, 555

Chalabi, Ahmed 477

Chapman, Anna 507

Chelsea 73, 181

Cheney, Dick 435–436, 455, 459, 476, 482

Chequers 244, 346, 457, 483

China/chinezi 257, 264, 412, 420, 492, 511, 513

Chisholm, Janet 202–203, 213, 215, 217, 220, 224, 228, 537

Chisholm, Rauri 202–203, 223, 289

Chitral 381

Churchill, Winston 20, 44, 81

CIA 8, 12, 15, 32, 45, 54–58, 61, 67, 69, 77–78, 80, 88, 89, 91, 93–94, 106–108, 110–111, 114, 121, 124, 133, 142, 151, 157–163, 165–168, 170–172, 176–178, 183, 187, 193, 202, 205–207, 210, 216–217, 220–223, 227, 229, 235–236, 238–244, 258, 261–264, 270–273, 275, 303, 335, 347–348, 364–366, 372–374, 376–379, 382, 384, 388, 391–401, 413, 420, 425–427, 430–432, 438, 449, 453, 456–458, 469, 475–476, 478–481, 491–492, 496–498, 504, 516, 521, 522, 524, 525, 532–540, 542, 543, 550–557, 561, 565

cinematograful Classic, Baker Street 303

Cipru 80, 490

circumscripţia Harrow East 288

Ciudad de Mexico 260

Claptrap, Operaţiunea 62

Cliveden 307

clubul de noapte Casanova, Viena 48

Clubul Femeilor Americane, Beirut 115

CNN 366

COBRA 423, 561

Cohen, Lona (Helen Kroger) 303–304

Colegiului Comisarilor 169

Comisia Aliată de Control 69, 519

Comisia Britanică de Control 71

Comisia congoleză 169

Comisia Ştiinţifică şi Tehnică de Stat 179, 190, 288

Comitetul Reunit pentru Informaţii 42–43, 65, 77, 108–109, 151, 214, 216, 344, 364, 397, 403, 405, 421, 423, 458, 462–463, 465–466, 468–469, 472, 505, 513, 519, 554–555, 562

comunism 14, 20, 27, 31, 43–44, 53, 63, 67, 89, 99, 101, 112–113, 127, 150, 173, 196, 246–247, 265, 297, 306, 312, 369

Congo 11, 118–119, 125, 127–131, 135–136, 138–142, 144, 146–154, 157, 162, 165, 169–172, 174, 186, 229, 374, 529–534, 536

Congresul SUA 171, 271, 278, 374, 376, 388, 392, 400, 413, 430, 438, 481, 523, 555

Congresul Naţional Irakian 477

Connery, Sean 385

Conrad, Joseph 138

Consiliul Naţional de Securitate (SUA) 154, 159–160

Consiliul Revoluţionar de Comandă (Irak) 452–453, 485–486, 557

Consulatul General al Marii Britanii, Leopoldville 125, 128–129

contraspionaj 79, 206, 233, 242, 259, 444, 449

vezi şi vânători de cârtiţe

Convenţiile de la Geneva 434

Cooper, Chester 108, 527

Copeland, Miles 124, 525

Copenhaga 322–324, 326, 328–329, 352

Coreea 66–67

Corfu 76

Cornwell, David 210

vezi şi le Carré, John

Corpul de Informaţii 37, 63, 184, 308

Cortina de Fier 13, 17, 18, 20, 53, 55, 70, 73, 75, 85, 87, 88, 112, 180, 191, 210, 267, 290, 292, 300

Courtney, Anthony 71–72, 75, 264, 287–292, 523, 545, 565

Cowell, Gervase 217–218, 22, 536, 538

Cowell, Pamela 217–218

Crabb, Lionel „Buster” 103

Cradock, sir Percy 364, 519, 526, 527

Criza Suezului 108–109, 113, 221

Crossman, Dick 285

Criza Rachetelor Cubaneze 9, 14, 229, 256, 287, 343, 480

Curtea Europeană a Drepturilor Omului 410

Curveball 478–482, 489–499, 560–561, 563

Curwen, Chris 279, 359

D

Daily Mail 317

Danemarca 323–325, 327–328, 330

Dar es Salaam 126

de Mowbray, Stephen 248–249, 253–254, 264–265, 268, 272–275, 280, 541, 544, 565

Dearlove, Richard 234, 419–422, 424–425, 427, 435, 458–460, 463–466, 469–471, 473, 481, 486, 491, 495–496, 501–505, 540, 555, 556, 558, 559, 561, 563

Dench, lady Judi 411

Departamentul de Informaţii Militare (Marea Britanie) 472–473

Departamentul de Stat (SUA) 78, 150, 152, 178, 201

Departamentul Regal de Inginerie

Departamentul Tehnic de Informaţii de Campanie (FIAT) 49, 126

Deriabin, Piotr 61, 239, 522, 535–540, 542

Devlin, Larry 142, 145, 148, 151–163, 165, 167–171, 174, 271, 430, 531–534

DIA (Serviciul american de informaţii militare) 478

Diana, prinţesă 415, 554

Diego Garcia 80

Direcţia de Operaţiuni Speciale 40, 45, 49, 72, 81, 126, 243, 248, 515

Doctrina Truman 77

Dolphin Square 296

Douglas-Home, Alec, lord Home 158,163, 290, 531, 569

Downing Street 107, 163, 269, 273–275, 349, 355, 385, 389, 395, 403, 422, 423, 432, 437, 453–454, 459, 462, 469–470, 472, 474, 483, 491, 495, 500, 502, 508, 550–551, 553

Dr. No 287

Duelfer, Charles 497, 500, 557, 562

Dulles, Allen 93, 151–152, 155, 159, 205, 229, 521

Dulwich Picture Gallery 300

E

Economist, The 102

Eden, Anthony 81, 101, 103, 416, 526

Egipt 106, 108–109, 111, 113, 152, 189, 377, 442, 449, 534

Eisenhower, preşedinte 149, 151, 155, 161, 163

El Baradei, Mohammed 487

Eliberatul (Miroslav Kroča) 233–234, 410, 540

Eliot, T.S. 257

Elisabeta a II-a, regină 83, 182, 199

Elisabethville 147, 169

Elliott, Nicholas 96–97, 102–104, 114–120, 251, 266, 293, 315, 522, 526, 528

Elveţia 37, 52, 171

Embarrass, Operaţiunea 48

Europa de Est 36, 56, 62, 110, 149, 152, 243, 267, 311, 365, 367, 409, 435

Evans, Jonathan 506

Evening Standard 101, 452

Extremul Orient 189, 267, 404, 509

F

Fahim, general Mohammed 428

FBI 92, 100, 117, 118, 242, 437, 558, 561

Federaţia Central Africană 147

Ferguson, Sarah, ducesă de York 425

Financial Times 410

Finlanda 238–239, 283, 354, 358–359

Fleming, Ian 10–11, 49, 80, 113, 115, 124, 205, 277, 287, 517, 520, 524, 528, 534, 537

Foot, Operaţiunea 310

Force Publique 138, 142–143, 148, 155

Forster, E.M. 247

Forsyth, Frederick 346

Fort Detrick 162

Frankfurt 218, 241

Franks, Dickie 180, 374, 535

Franţa 93, 127, 130, 139, 148, 245, 250, 339, 364

Fraser, lady Antonia 287

Freetown 25

Friberg, Frank 238–241, 540

Frieda 38

FSB (Serviciul rus de securitate internă) 507, 549

Fuchs, Klaus 52

G

Gaddafi, colonel 491–493

Gaddafi, Saif 491

Gagarin, Iuri 191, 284

Gaitskell, Hugh 268

Gall, Sandy 375, 551

Gates, Robert 347

Gărzile Republicane 484

„Gândirea militară” (document sovietic) 207

Gee, Ethel „Bunty” 302

Geneva 258, 260, 267, 280, 360, 361, 395, 420, 434

Georgetown 365, 480, 560

Germania 37–38, 50–52, 61, 72, 126, 184, 204, 218, 241, 242, 259, 264, 271, 317, 344, 415

Germania de Est 38, 204, 218

Ghana 128, 130, 159

Gladio, Operaţiunea 69

Goldeneye 113

Golful Porcilor 104, 187, 206, 229

Goliţîn, Anatoli 59–61, 113, 116, 121, 138–242, 244–246, 248, 252, 254, 255, 257–260, 262, 265, 268–271, 275, 277, 280, 296, 478, 521, 522, 540–542, 565

Goliţîn, Svetlana 238

Goliţîn, Tania 238, 241

Goodman, Benny 219, 565

Gorbaciov, Mihail 348–350, 355, 360, 363–365, 370, 395

Gordievski, Elena 322

Gordievski, Oleg 13–14, 319–331, 333–338, 340–369, 407, 514, 548–550, 565

Gorka, Paul 55, 110–111, 521, 527

Gottlieb, Sidney 161–162, 171, 261

Gower Street 342

Grand Hotel, Viena 58

Graz 32, 46

Grecia 76, 472

Greene, Graham 10, 16, 22–26, 29, 31–32, 34, 48, 99, 101, 139, 173, 220, 250, 315–317, 373, 474, 498, 517, 518, 526, 531, 541, 547, 548, 560

Agentul secret 99

Factorul uman 16

Omul nostru din Havana 34, 220, 474

Un american liniştit 173

Al treilea om 22, 31–32, 48, 173

Grenier, Bob 431, 556

Gribanov, general Oleg 255

Grigori, căpitan 39

Gromov, general Boris 396

GRU 189–190, 193, 224, 298, 337

Grupul de Supraveghere a Irakului 500

Guantanamo Bay 434, 437, 556

Guineea 127

Guinness, Alec 276, 544

Guk, Arcadi 335, 337–388, 342, 348

H

Hamburg 70, 73

Hanoi 173

Haq, Abdul 377, 389, 432

Haqqani, Jalaluddin 388, 398, 432

Hart, Judith 268

Harvard 142, 532

Harvey, Bill 94, 536

Harvey’s Restaurant, Washington 87

Havel, Václav 410

Hayat, Muslem 382, 522, 565

Hekmatyar, Gulbuddin 377, 381, 388, 391–392, 395–396, 398–399, 462, 553

Helmand 379, 511

Helms, Richard 56, 264, 270, 543

Helsinki 238–239, 241, 280, 354, 408

Henrietta, iaht 83

Hind, elicoptere de asalt 389, 391, 551

Hitler, Adolf 21, 415–416, 490

Hollis, Roger 89, 118, 251, 252, 254, 263–264, 268, 271, 273–274, 279–280, 291, 307, 337, 544

Home, Alec Douglas-Home, lord 158, 163, 290, 531

Hong Kong 80, 173

Hoover, J. Edgar 100, 118

hotel Metropole, Leeds 194

hotel Sacher, Viena 23, 47, 58

hotel St George, Beirut 113

hotelul Four Seasons, Washington 425, 431

hotel Mount Royal, Londra 176, 182

Houghton, Harry 300–304, 523, 533, 546

Howe, Geoffrey 349

Hoxha, Enver 81, 83, 85–86, 91, 524

Hruşciov, Nikita 68, 103, 130, 149–150, 191–192, 192, 204–206, 219–220, 240, 484

Hunt, sir John 273–274

Hurd, Douglas 412

Hussein, Saddam 409, 420, 452–453, 466, 481–482, 484, 493, 557, 561

I

Ibn Saud, rege 98

ilegali, ruşi 304, 322, 335, 408, 409, 507

Imperial Hotel, Viena 58

India 98, 339, 371, 413

Indochina 173

Indonezia 173

Iniţiativă de Apărare Strategică Războiul Stelelor 345, 349, 361

Institutul Courtauld 246

Institutul de Relaţii Internaţionale de la Moscova 282, 322

IRA 404, 445

Irak 9, 15, 114, 409, 411, 423, 425, 452–461, 463–472, 475–478, 481–483, 485–490, 492–494, 497–498, 500, 502–506, 510, 556, 558–563

Iran 106, 208, 374, 423, 460, 484, 509, 561

Irlanda de Nord 435

ISI 376–377, 380, 384, 393–394, 396–399, 431–432

Islam 98, 373, 402, 419, 429, 448

Islamabad 373, 384, 392, 394, 397, 431, 450

Israel 110

Italia 43, 47, 313, 439, 481, 492

ITN 375

Iugoslavia 47, 257

Ivanov, Evgheni 307

Ivy, restaurant 180

J

Jacob, Richard 222–223

Jaffar, Jaffar Dhia 484–488, 496, 561

Jalalabad 396, 432

Jamaica 113

Joan (ofiţer de sprijin MI6) 333, 352, 358

Jones, Brian 472–474, 559–560

Jones, John Harvey 72

K

Kabul 371, 376, 379–381, 387, 389, 393, 398, 431–432, 456, 511, 552

Universitatea din 393

Kaczmarzyk, Adam (Beneficiarul) 232–234, 280

Kalinin 201

Kamel, Hussein 457

Kandahar 371

Kandolo, Damian 156–157, 159, 169, 172

Kappes, Steve 491, 493

Karachi 377, 439, 450

Karzai, Hamid 432, 511

Kasavubu, Joseph 139–141, 156–158

Kashmir 398

Katanga 129–130, 147–149, 152–153, 169–170

Kaunda, Kenneth 172

Kay, David 487, 496–497, 500, 561–562

Keeler, Christin 307

Kelly, David 495

Kennedy, preşedinte John F. 191, 260

Kennedy, Robert 242

Kenneth Proud Translation Service 19

KGB 8, 13, 29, 48, 58–62, 67–69, 71, 73–75, 77, 89, 91, 92, 96, 98, 108, 113, 116, 121, 133, 150–151, 178, 186, 189–190, 193, 201, 207, 210, 214, 217–218, 222–227, 233, 236, 238–241, 244–245, 247–248, 251, 255, 257–261, 266, 268–272, 280, 282, 283, 285–304, 308–312, 314–317, 319–330, 332, 334–338, 340–341, 343–346, 348, 351–354, 359, 361–362, 365–368, 372, 406–409, 445, 449, 507, 520, 522–523, 525–529, 532, 539, 541–543, 546–549, 551, 554

Khalid Sheikh Mohammed 436, 444

Khan, A.Q. 397, 418, 456, 491–494

Khan, Mohammed Siddique 443–444

Khost 449

King, Andrew 65, 103, 111, 265, 543

Kipling, Rudyard 13, 48, 98, 123, 371, 413

Kim 126

Kisevalter, George 57, 176, 183–184, 187–188, 193–195, 199–201, 207, 211–212, 215, 242, 258, 260, 262

Kissinger, Henry 271

Klose, Helmut 71–73, 75

Kollek, Ted 87

Konstantin (şofer şi spion) 406

Korda, Alexander 23–24, 65

Kroča, Miloslav 233–234

vezi şi Eliberatul

Kroger, Helen (Lona Cohen) 303

Kroger, Peter (Morris Cohen) 303

Kupi, Abas 83

Kusa, Musa 491–493

Kuweit 411

L

Lander, Stephen 340, 422–423, 549

Langley 366, 396, 424, 453, 476, 480, 492

le Carré, John (David Cornwell) 7, 10, 13, 32–34, 79, 82, 123, 133, 184, 210, 243, 268, 276–277, 312, 317, 403, 414, 507, 518, 529, 535, 543–545, 548

Un spion desăvârşit 32

Spionul care venea din frig 79, 277

Cârtiţa 123, 276

Leconfield House 278, 399

Leeds 193–194

Lenin 324, 522–523, 539, 541, 546, 548

Leningrad 191, 354–356

Leopold al II-lea, rege al Belgiei 138, 140

Leopoldville 129, 139, 142, 145, 147, 150, 160–161, 165, 167, 533

Letonia 73, 86

Lialin, Oleg 310–311, 323

Libia 123, 460, 491–493

Liga Arabă 494

Lista Aurie 213

Lista Roşie 213, 344

Lituania 73

Litvinenko, Aleksandr 507

Liubimov, Mihail 282–287, 289, 308–312, 314, 318–320, 322, 324, 328–329, 335–338, 352–353, 359, 367, 506, 518, 545, 547–548, 550–551, 565

Llandudno 284

Lockerbie 419

Logar 386

London Film Productions 65

Londra 13–14, 19, 25, 28–29, 34, 37, 40–41, 45, 50, 52, 66, 67, 71, 73, 75, 77–78, 81, 85–86, 88, 92–95, 97, 101, 103, 108, 110–112, 118, 121, 123, 126, 130, 131, 136, 147, 151, 158, 166, 175–176, 179, 182–183, 186, 190–191, 193, 203, 205, 207, 209, 213, 218, 223, 226, 241, 244, 246, 256, 265, 267–269, 272–273, 277, 282–283, 286, 288–291, 295, 296, 298–301, 309–311, 314, 319, 323–324, 329–330, 334–338, 342–348, 351–352, 354, 357–359, 362, 365, 372, 373, 375, 378, 381–382, 385, 389–400, 402, 408–409, 419, 428, 433–434, 439–440, 450, 453, 455, 458, 470, 480, 482–483, 486, 489, 494, 496–498, 506, 507, 516–535, 537–556, 558–562, 565

Lonsdale, Gordon (Konon Molodi) 251, 298–299, 301–306, 308, 313, 317, 547

Lubianka 225, 313, 406

Lukasevics, Janis 73–75, 335

Lumea e prea mică 411

Lumumba, Patrice 128–129, 135, 139–141, 147–164, 166–172, 175, 529, 531–534

Lunetistul 302–303

Lunn, Peter 63, 115, 118, 186, 251, 293

Lunn, Sir Arnold 63

Lusaka 172

Luton 443

M

Maclean, Donald 92–93, 99–100, 118, 246, 291, 295, 313, 365

Macmillan, Harold 101, 147, 151, 159, 163, 244, 305, 307, 369, 517, 525, 530–533, 535, 541–542, 546, 548, 552

Major, John 425

Malta 80, 83–84, 86

Manning, David 425, 453, 458, 464, 469, 491, 559, 562

Manningham-Buller, Eliza 305, 339–342, 410, 422, 424, 436, 439, 441, 443–445, 494, 514, 549, 555–557, 562, 565

Manningham-Buller, Reginald 305

Marea Britanie 10, 12, 18, 26, 42, 46, 47, 50, 51, 69, 73, 77, 80, 82, 85–86, 89, 103, 106–108, 112–113, 121, 124, 128, 130, 148, 153, 173, 183, 198, 205, 207, 214, 221, 236, 242–234, 245–246, 248–250, 268, 275, 277–278, 282–283, 286–287, 299–301, 307, 309–311, 316, 323, 329, 338, 341, 346, 348, 359, 363, 373, 378, 395, 401, 407–409, 411, 413–414, 419, 422–425, 428, 434–439, 442, 444–445, 450, 458, 460–461, 478, 482, 484, 487, 493–494, 501, 505–507, 511, 521

Marea Mediterană 152, 272

Marea Neagră 72, 215, 288

Marele Joc 13, 371, 384, 413

Marina Regală 70–71

Maroc 438

Martin, Arthur 94–95, 116, 120, 245–254, 263, 265, 269, 279, 303, 341, 444, 525

Marx, Karl 205, 312

Masacrul de Crăciun 418

Mašek, Jan 17–20, 33,46, 516

Maşinile Enigma 42, 221

Massoud, Ahmed Shah 379–384, 386, 388, 391–392, 394–402, 428, 430–431, 433, 552, 554

Maugham, Somerset 354

McCargar, James 78, 81, 87, 90, 100, 112, 521, 523, 526

McColl, Colin 230, 232, 236, 360, 389, 403–404, 411–414, 418, 514, 516, 540, 554

McCone, John 220, 277

McLean, Billy 82, 93

Melk 39

Menzies, Sir Stewart 122

MI5 8, 12–13, 25, 28–30, 30, 32–33, 67, 89, 93–95, 100, 101, 105, 118, 120, 135, 164, 185, 193, 245–254, 263–266, 268, 270, 272–275, 285–286, 291, 296, 298, 301, 302, 307, 309–311, 335, 337–341, 404, 406, 408–410, 419, 422, 433–437, 439–450, 506–507, 517, 522, 525, 541, 544–545, 549, 555–557

Miliband, Ralph 285

Milmo, H.J. 94

Milošević, Slobodan 415

Ministerul Apărării (Marea Britanie) Departamentul de Informaţii Militare 472–473

Ministerul de Externe 44, 63, 65, 75, 78, 92, 101, 103, 121, 130, 135–136, 145–146, 164, 244, 265, 285, 288, 291, 308–309, 321, 346, 354, 357, 359, 361, 364, 374, 385, 404–405, 409, 417, 428, 429, 437, 454, 464, 508–509, 527

Ministerul de Finanţe 404–405, 510

Ministerul Informaţiilor 25, 31

Mitchell, Graham 251–254, 263, 271, 280

Mitrohin, Vasili 407–408, 521–522, 544–545, 554

MNC (Mişcarea Naţională Congoleză) 128

Mobutu 148, 157–160, 164, 167–168, 170–172

Mohammed, Binyam 438, 440

Mohammed, Khalid Sheikh 436, 444

Molodi, Konon 299, 306

vezi şi Lonsdale, Gordon

Montgomery, Hugh 218–219, 222–224

Moscova 13, 29, 51, 59, 65, 68, 71–72, 86, 90, 109, 118–120, 126–127, 150–151, 170, 177–183, 194, 198–202, 204, 207, 209–210, 213, 215, 218–219, 222–225, 228, 233, 246, 248, 251, 254, 256–262, 288–289, 292, 294–295, 299, 302–304, 309, 311–313, 315–317, 319–320, 323, 325, 328–331, 335–339, 342–345, 347–348, 350, 352–359, 361–362, 364–367, 369, 373, 387, 394–395, 406–409, 507

„Moscoviţii” 13, 421

Mossad 48, 110

Mossadegh, Mohammad 106

Mountbatten, lord 83, 198–199, 269, 307

mujahedini 13, 371, 373–379, 382–383, 386, 389–393, 396, 399, 428

Mukhabarat 477, 479

München 478, 517

Murmansk 72

Musharraf, preşedinte Pervez 421, 494

musulmani 398, 447–448

vezi şi islam

N

Nagy, Imre 111

Nairobi 166, 331

Nasser, Gamal Abdel 106–109, 141, 152, 158, 165, 416

naţionalism arab 109

naţionalism panafrican 128, 131

Naţiunile Unite

Adunarea Generală 488

Consiliul de Securitate 480–481, 490

inspectori armament 457, 460, 471, 482, 487, 490, 495, 497, 499–500, 558, 561–562

NATO 152, 240, 245, 345

nazism, nazist 21–23, 32, 47–51, 53, 72, 99

Nendaka, Victor 159, 168–169

New College, Oxford 248, 273

New Scotland Yard 297

New Statesman 65

New York 86, 163, 240, 265, 422, 425, 456, 486, 488

New York Times 113, 533

Niger 481, 487, 496

Nkrumah, Kwame 127, 130, 150, 534

NKVD 321

Northrop, Tony 84, 524

Norvegia 245, 328, 358

Nosenko, Iuri 258–263, 271, 296, 542–544

NSA 347

Nürnberg 49

O

oameni de ştiinţă germani 49, 52, 126

Observer, The 102

Oldfield, Maurice 37, 173, 206, 243, 245, 256, 265, 272, 274–276, 279, 317, 529, 537, 540–541, 544

Omand, sir David 462, 468, 477, 482, 495, 500, 543, 558–562

Omar, Mullah 431

Opera de Stat, Viena 69

Operaţiunea Mass Appeal 457

Oceanul Arctic 72

Operaţiunea Dovada 291

operaţiuni din Albania 79–86, 88–91, 243, 258, 421, 525

operaţiuni din zona baltică 91, 121, 184, 215, 264

Orientul Mijlociu 37, 40, 43, 48, 97, 102, 106, 109–110, 130, 132, 150, 172, 174, 184, 326, 413, 417–418, 420–421, 423, 426, 454–455, 459, 474, 488, 509, 530

Ordjonikidze (crucişător) 103

Orwell, George

O mie nouă sute optzeci şi patru 321

Oslo 359

OSS 392

Oswald, Lee Harvey 260–261

Oxford 83, 173–174, 196, 243, 248, 250, 253, 264, 266, 273, 274, 312, 331, 339

New College 248, 273

St Peter’s College 173

Somerville 174

P

Pactul de la Varşovia 347

Pakistan 208, 307, 371–374, 376–377, 379–380, 383–384, 386–387, 389–390, 392–398, 400, 418, 425, 431, 433, 437–438, 442, 444–445, 449–450, 456, 491

vezi şi ISI

Palestina 47–48

Paris 110, 154, 160–161, 208–211, 215, 227, 270, 313, 362, 364, 415, 517

Park Hotel, Viena 47,

Park, Daphne 10–11, 48–50, 52, 98, 109, 125, 127–139, 142–147, 150, 152–157, 159, 164–166, 169, 172–174, 184, 186, 200–201, 333, 414, 512–515, 520–521, 529, 534, 536, 565

Park, David 126

Park, Doreen 125

Park, Jack 125

Partidul Conservator 283–288, 290–292, 296

Partidul Laburist 285, 291, 348, 363, 490, 503

Pasecinik, Vladimir 364

paştuni 376, 383, 431–432

Păpădie 34–35

Penkovski, Oleg 11, 14, 177–184, 186–230, 233–236, 239, 242, 254–256, 288–289, 306, 329, 332, 334, 342–343, 355, 367, 369, 448, 472, 513, 532, 536–539

Pentagon 76, 152, 221

Peshawar 371, 376–377, 380, 386–387, 396, 398–399, 432, 511

Philby (fostă Brewer), Eleanor 118

Philby, Aileen 31, 113

Philby, Kim 11, 15, 26–31, 33, 37, 86–102, 113–126, 223, 229, 234, 242–247, 251, 264–266, 268, 270–271, 277–278, 280, 283, 288, 291, 293, 304, 307, 311–318, 324, 333, 337, 341, 342, 348, 351, 365–367, 369, 373, 408, 420, 445, 453, 506, 513, 517–518, 524–526, 528–529, 541, 545, 547–548, 551, 568

Philby, Litzi 27–31, 87, 114, 517–518

Philby, Rufina 314, 518, 548, 551

Philby, St John 98

Philip, prinţ 83

Philpotts, Christopher 264–265, 267–268, 272

Planul Marshall 56, 77, 79–80

poliţia secretă maghiară 33, 55

Polonia 89, 267, 300, 345

Pontecorvo, Bruno 52, 521

Popov, Piotr 57–58, 176, 178, 211, 223, 242, 258–259

Portland 300, 302, 306, 546

Portsmouth 71, 104, 288

Powell, Charles 346, 355

Powell, Colin 477–478, 480–482, 560

Powell, Jonathan 463

Powers, Gary 177

Praga 20, 65, 234, 409, 516

Prater, Donald 266, 543

Prater, Viena 24

Prenzlau 38

Primul Război Mondial

Private Eye 291, 522

Profumo, John 307

Q

Q (intendenţa MI6) 165

Q8 411

Queen Anne’s Gate 180

Queen Elizabeth 245

Quetta 377, 511, 551

R

Rabbani, Burhanuddin 376

rachetă Stinger 390–391, 399

rachete Blowpipe 390

rachete Pershing 344

rachetele V2 50

Rahman, general Akhtar Abdur 376

Războiul din Golf, 1991 455, 466, 472, 484

Războiul Malvinelor 390

Războiul Rece 9, 11–15, 17, 21, 32, 42–43, 50, 63, 65, 68, 71, 76, 125, 142, 149, 152–153, 157, 171–172, 176, 190–191, 204, 210, 214, 220, 229, 234, 236, 252, 277, 315, 343, 357, 360, 362–364, 366–371, 373, 384, 393, 403, 405–406, 408, 410, 414, 417–421, 425, 441, 449, 464, 478, 504, 508 Răzbunătorii 48

Reagan, preşedinte 171, 343–345, 347, 349, 360–362, 369, 391–392, 552

Red River 479 Regulile Moscovei 176, 178–179, 329, 331, 403, 458, 511, 535

Rennie, sir John 265, 272–273

Republica Dominicană 161

Rhodes, Cecil 130

Rhodesia 130, 172

Richards, Francis 424, 542

Riga 73

Rimington, Stella 340, 549, 554

Rob (ofiţer MI6) 325–327

Rodin, Nikola

România 45

Ruislip 303

Rumsfeld, Donald 436, 489, 495, 544, 562

Rusia 25, 53, 57, 71, 99, 120, 127, 193, 199, 247, 248, 268, 295, 317, 335, 354–355, 357, 362, 511

vezi şi Uniunea Sovietică

ruşi albi 53, 127, 144, 362

Ryan, operaţiune 343, 550

S

Sabri, Naji 488–489, 499

SAS 381, 433

Saşa 241–242, 259, 271

Sawers, John 508–514

Sayyaf, Abdul Rasul 398

Scandalul Watergate 271

Scarlett, John 10, 331–336, 338, 343, 346, 368, 407–409, 420–423, 438, 458–459, 461–463, 467, 469, 474, 495, 497, 503–506, 508, 514, 516, 546, 549, 551, 554–556, 559–560, 562–563

Scheuer, Mike 401, 426, 438, 553

Schroen, Gary 430, 551, 553–554, 556

Scoţia 355, 383 Scott, Ian 136–137, 140–141, 146, 150, 158, 163–164, 530–531

Scott, Nicholas 284

Serov, general Ivan 207, 228

Serov, Svetlana 207, 238

Serviciul de Informaţii al Marinei 71–72, 79, 113, 288

Serviciul de Informaţii Externe

vezi SVR

Serviciul Secret Cehoslovac 18, 233–234, 410

vezi StB

Serviciul Secret de Informaţii (SIS) 8–9, 11–12, 14, 18, 26, 37, 43, 73, 106, 116, 130, 132–133, 136, 184, 233, 244, 253, 254, 339, 364, 370, 403, 436, 464, 468, 474, 551

vezi şi MI6

Seul 67

Shergold, Harold (Shergy) 11, 184–188, 197–198, 200–201, 204, 208, 211–213, 215–217, 224, 229–231, 233–234, 255–256, 266–267, 280, 331–332, 360, 421, 506, 513–514

Sierra Leone 25

Sinclair, John 85, 105

Siria 499–500

Sirte 491

sistemul Double-Cross 42, 243, 251

SMERŞ 53, 59

Smiley, David 82–84, 86, 88, 523–525

Smiley, George (personaj de ficţiune) 10, 13, 123, 184, 243–244, 276–277, 403–404

Smith, H.F.T. 164

Smollet, Peter 24–26, 29–30, 60, 517

Sofia 65

Soljeniţîn, Aleksandr, 320, 323

Somerville 174

Southampton 296

Spedding, David 418, 453, 554

spionaj prin satelit 221

spionaj iordanian 449

St James’s, zonă din Londra 82

St James’s, staţie de metrou 79

St Peter’s, College, Oxford 173

Stalin, Iosif 36, 42, 44, 59–60, 68, 85, 90, 113, 117, 240, 282, 337, 369

Stanley, Henry 138

Stanleyville 128–129, 158, 160, 167

Stasi 293, 444

Statele Unite 42, 47, 51, 69, 79, 85–86, 113, 118, 121, 128, 142, 150–151, 153, 157, 159, 162, 168–169, 171, 173, 191, 236, 241, 259–261, 264, 275, 278, 286, 293, 304, 343–344, 347–348, 361, 369, 373, 395, 367, 399, 418–420, 423–426, 431–436, 438–439, 454, 457–461, 463–464, 471, 476, 483–485, 487–488, 496, 507

StB (Serviciul de Securitate Cehoslovac) 19, 233–234

Steers, Bob 18, 20, 516, 518, 521–522, 565

Stevenson, Adlai 480

Stockholm 240–241, 266, 422

Stokes, Michael 183, 196, 203, 211

Stratford-upon-Avon 245

Straw, Jack 423, 460, 484, 490, 558

Sudan 165, 368, 426

Sukarno, preşedinte 108

Sunday Telegraph 285, 548

Sussex 81, 383

SVR (Serviciul Rus de Informaţii Externe) 408, 507

Ş

şcoala Cheltenham 184

Şcoala de Studii Orientale şi Africane 298

T

tabără de strămutaţi 429

tadjici 429

Tadjikistan 429

talibani 398–400, 428–429, 431–433, 511

Tanganyika 126

Tenet, George 424, 456, 458–459, 475–477, 480–481, 488–489, 496, 504, 553, 555, 558, 560–562

Tennyson, Alfred, lord 515

terorism 15, 373, 393, 417, 419, 422, 426–427, 435, 439, 441–442, 444–445, 448, 450–451, 453, 459, 492, 494, 505–507, 510, 512–513

Thames House 443–444

Thatcher, Margaret 276, 329, 346, 348–349, 355, 360, 362, 374, 389–390, 395, 550–551, 553

The Times 24, 279, 523, 531, 536, 540, 546, 548, 552, 556

Thysville 142, 168

Tirana 86

Tomlinson, Richard 415, 554

Tora Bora 433

tortură 15, 435–438, 451, 505, 512

Travellers Club 493

trecătoarea Khyber 375

trecătoarea Semmering 46

Trefgarne, Elizabeth 289

Tremmel, Valeri 60

Trend, lord 274

Trevor-Roper, Hugh 200

Trieste 20

trupe Speţnaz 389

Truro 245

Trust 74, 258

Tshombe, Moise 147, 149, 169

Tudor-Hart, Edith 28, 95, 268, 517, 525

tunelul din Viena 65

Turcia 94, 177, 189, 196

Turner, Stansfield 374, 551

U

Ucraina 59, 85, 89, 352

Ungaria 18, 44, 54–56, 110–113, 149, 207, 325, 521, 527

Unilever 129

Unison 269

Uniunea Sovietică 25, 39, 41–43, 52–53, 71, 73–74, 85, 89–90, 95, 99, 105, 113, 117, 127, 149–152, 154–155, 160, 175–176, 178, 184, 188, 190–192, 204–205, 221, 223, 243–244, 257–258, 261, 269, 270, 282, 284, 299, 303, 306, 312, 331, 341, 344, 349, 359–361, 363–365, 367, 369–370, 373–374, 392–393, 396, 403, 420, 457, 508, 511

Uzbekistan 429

V

Valea Panjshir

vânători de cârtiţe 237, 248, 254, 263–267, 272, 278–280, 290, 336,339, 364, 489

Varenţov, mareşal Serghei, 189–191, 193, 205, 211, 228

Varşovia 231–232, 266–267, 280, 300, 302, 347, 566

Vassall, John 246, 259, 293–298, 306–307, 342, 545

Vauxhall Cross 411, 452–453, 467, 472, 490, 492, 496, 499, 503, 506, 514

Viena 17–18, 20–24, 26–29, 32, 34–38, 40–41, 43, 46–47, 50–53, 55–63, 65, 67–69, 85, 87, 110–112, 115, 126–127, 176, 204, 213, 224, 258, 265, 277, 300, 341, 344–345, 361, 429, 516–517, 521

Vietnam 193, 374–376, 395–396

Vietnamul de Nord 173

Virginia 261

Vladimir, închisoare 228

Volkova, Zina 288

W

Walker, Peter 285

Walton, Eric 83–84, 524

Warner, Gerry 173, 230–231, 266–267, 279–280, 297, 360, 362–363, 372, 379, 405–406, 411, 511, 540, 546, 554

Washington Post 270, 533, 542

Washington 14, 34, 52, 77–81, 84–85, 87–94, 96, 102, 112, 117, 121, 150–151, 154, 158–159, 168, 173, 191–192, 198, 204, 206, 208, 220–223, 226, 248, 254–255, 257, 259, 261, 263, 265, 269–269, 272, 275, 277, 313, 347, 365–366, 372–373, 376, 379, 384, 389–390, 392, 395, 400, 420, 423–436, 431, 433, 436, 453, 455–456, 458–459, 480–483, 486, 489, 491, 494, 496–497, 504, 507, 519, 521, 523, 528, 562, 566, 571

Waterloo Bridge Road 304

Welles, Orson 32

Westminster Abbey 514

Westminster Hall 290, 296, 443,

Westminster School 98

White, Dick 94, 105–106, 116–117, 120, 159, 174, 185–186, 199–200, 208, 217, 235, 250–254, 257, 263, 273–274, 277

Whitehall 8, 32, 41–43, 82, 108–109, 121, 137, 199, 221, 229, 249, 274, 279, 334, 346, 361, 364, 397, 403, 417, 421, 423, 427, 469, 472, 499, 504–505, 509

Williams, Valerie 202

Wilson, Charlie 376, 389, 392, 432

Wilson, Harold 269, 271, 273–275, 290

Wilson, Joe 481

Wilson, sir Richard 427, 460, 556, 558

Wisner, Frank 78, 80, 88, 111, 121, 392

Woodhouse, amiral 230

Wormwood Scrubs 199, 313

Worsthorne, Peregrine 285

Wright, Peter 249–256, 264, 266, 269–270, 274, 278–279, 296, 303–304, 341, 526, 529, 541–547

Wynne, Greville 190–182, 193, 196–198, 200–202, 208–209, 212–213, 215, 219, 223–228, 288–289, 306, 374, 513, 535, 537–539, 547

Y

Young, George Kennedy 43–46, 52, 63, 85, 102, 105–109, 112, 114, 121, 124, 135, 151, 248, 269, 416, 512, 519, 527–528, 531

Yousaf, Mohammed 393–394, 396, 551, 553

Z

Zia-ul-Haq, preşedinte 376

Zog, rege 81

Zvenigorod 353, 359s

1068* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.